AGVIRRE
PHILOSOPHIA MORALIS
PARS PRIOR

PHILOSOPHIA MORALIS AB ARISTOTELE TRADITA

DECEM LIBRIS ETHICORVM AD NICOMACHVM:

A IOANNE ARGYROPILO BYZANTINO LATINE REDDITA:

NVNC PERPETVO COMMENTARIO, LITTERALI ET SCHOLASTICO, PLENISSIME ILLVSTRATA:

AVCTORE

R. P. Fr. IOSEPHO SAENZ DE AGVIRRE,
BENEDICTINÆ CONGREGATIONIS HISPANIARVM GENERALI MAGISTRO, REGII AC SVPREMI S. INQVISITIONIS SENATVS CENSORE, ET A SECRETIORIBVS CONSILIIS IPSIVS, IN SALMANTICENSI ACADEMIA PROFESSORE LAVREATO, PHILOSOPHICÆ CATHEDRÆ ANTECESSORE EMERITO, INSIGNIS COLLEGII D. VINCENTIO SACRI SEPTEM IAM ANNIS PRIMARIO STVDIORVM REGENTE, OLIM ABBATE COLLEGII D. ANDREÆ DE ESPINAREDA.

OPVS ETHICVM,

PHILOSOPHIS, VTRIVSQVE IVRIS CANDIDATIS, THEOLOGIS, ET ERVDITIS QVIBVSLIBET, AC VERÆ HONESTATIS AMATORIBVS, IVCVNDVM ET PERVTILE FVTVRVM.

QVASI PRAECVRSORIVM AD DISPVTATIONES ETHICAS EIVSDEM AVCTORIS SEORSIM ALIO VOLVMINE EDENDAS.

Catholicæ Maiestatis Privilegio, & Superiorum permissu.

SALMANTICÆ:

Apud LVCAM PEREZ. Anno M. DC. LXXV.

RR. AC SAPIENTISSIMI P.F. FRANCISCI DE RELVZ *in Salmanticensi Academia Primarij Theologiæ Antecessoris, iam diu Præsulis Insignis Monasterij* S.STEPHANI, *& clarissimi Ordinis Prædicatorum Magistri in Provincia Hispaniæ,* CENSVRA.

IVSSV Illustrissimi, & Reverendissimi D.D.FRANCISCI SEIXAS ET LOSADA, Episcopi Salmanticensis, Regijque Consiliarij, vidi duo volumina, alterum Commentariorum, alterum Disputationum in Philosophiam Moralem Aristotelis, decem libris Ethicorum Nicomachæorum traditam, Auctore RR. & SS.P.M.Fr. IOSEPHO SAENZ DE AGVIRRE, Benedictinæ Congregationis Hispaniarum & Angliæ Generali Magistro, Regij & Supremi Senatus S. Inquisitionis Generalis Censore, & à Secretioribus Consilijs ipsius, in hac Salmanticensi Academiâ Professore Theologiæ Laureato, Philosophicæ Cathedræ Antecessore Emerito, Insignisque Collegij D.VINCENTIO sacri iam diu Primario Studiorum Regente. Nec solùm ea vidi, sed & avidâ meditatione percurri, ac deprehendi succincto, perspicuo, eleganti, grato, subtili, & pungenti calamo elaborata. Quoniam verò huius ardui Operis altitudo in solidâ & fideli interpretatione Philosophi è Græco in Latinum potissimè nititur, oportuit non mediocrem operam collocare in exquirendis, & conferendis Auctoribus, tum Antiquis, tum & Recentioribus, vtrâque linguâ eruditis: vt iuxta accuratiorem versionem & sensui Aristotelis, plerumque arcano, atque emphasi pleno, magis cohærentem, Auctor suum Commentarium institueret. Itaque è multiplici disertissimorum Virorum interpretatione, quasi per frusta, sensum Philosophi venatus est, perpetuoque Commentario Litterali & Scholastico plurimùm illustravit. Non illi ratio habita vnius aut alterius Interpretis tantùm. Quippe cùm ij sæpissimè dissideant, & modò vnus, modò alius litteram & sensum Aristotelis meliùs calluisse deprehendatur, Auctor noster pro ea, qua pollet, vtriusque linguæ eruditione, & dicendi facundia, quod optimum apparebat elegit. Et hoc quidem in ipsis Commentarijs. Litteram autem Aristotelis, toties recusam, & iuxta versiones varias omnium manibus tritam, iuxta Argyropili versionem decrevit edere, quoniam illa in Scholis frequentior est. Id verò totum ingenti doctorum hominum emolumento, præsertim Scholasticorum, cedet: cùm antea in rebus Ethicis, præsertim pro Scholarum vsu, propemodum absque luce & duce versarentur. Nunc autem Antagonistæ in certaminibus litterarijs pro Cathedra Philosophiæ Moralis assequenda facillimè, & vt aiunt, absque pulvere & vnda, procedent. Quippe librum habent, cuius contemplatione illorum mentes pascantur, cuius doctrina erudiantur, cuius auspicijs, quæ moliri debent & cupiunt, animosè aggrediantur.

DENIQVE Ad ambiendam, & toto plausu amplectendam horum voluminum editionem, sat erit nôsse amplissimam Auctoris dexteritatem, atque ingenij præstantiam: quam, veluti plurimis distinctam finibus, nec multiplicia disciplinarum genera obnubilant, aut modicè interturbant. Cuius rei praeclarum testimonium faciunt sapientissimæ, & omni eruditione refertæ lucubrationes iam antea quatuor voluminibus prælo expressæ, non sine fructu ac delectu omnium manibus tritæ. Alijs quidem, & magnis Viris, successu opus est, ad ea, quæ excoluerunt, recolenda. Hic tamen præstare potuit, quæcumque voluit, etsi ab instituto proprio aliena, in publica huius Academiæ luce constitutus. Alijs quærenda est vmbra, interponenda est mora, vt fœtus non nisi diu multumque expolitus, tandem tempestivè nascatur. Cæterùm huic præclaro Auctori extempore omnia tempestivè succedunt. Alijs otium deest, sine quo scribendi cursus intercipitur. Huic otium suppetit, etiam alijs curis detento. Huic denique strenuo Magistro parum est vtrâque manu pro dextera vti, nisi & innumeras habeat pro dextera manus. Quare videtur illustriâ hæc Commentaria Sponsi manibus in Canticis Canticorum depicta, quas delineavit Sponsa, tanquam tornatiles, aureas, plenas hiacynthis. Vbi, Cardinali Hugone Interprete, *Tornatiles, id est, sine scrupulo aliquo, vel errore, in nullo reprehensibiles, ad omne opus bonum volubiles (vtique, iuxta illud Sapientiæ,* OMNIBVS MOBILIBVS MOBILIOR EST SAPIENTIA) *circulos vndique, id est perfectionis opera efficientes.* Vnde quàm primum edenda iudico in communem vtilitatem. In Conventu S.STEPHANI Salmanticensis, pridie kalendas Iunij, annò M.DC.LXXIV.

Fr. FRANCISCVS RELVZ.

FA-

FACVLTAS ILLVSTRISSIMI D. EPISCOPI Salmanticensis.

OS D. FRANCISCVS DE SEIXAS ET LOSADA, DEI ET APOSTOLICæ Sedis gratiâ Episcopus Salmanticensis, Regiusque Consiliarius, &c. Cùm ex præscripto Nostro RR.P.Magister Fr.Franciscus Reluz Ordinis Prædicatorum,& in Salmanticensi Academia Primarius Theologiæ Antecessor, perlegerit librum,cui epigrapha, PHILOSOPHIA MORALIS, AB ARISTOTELE TRADITA DECEM LIBRIS ETHICORVM AD NICOMACHVM, PERPETVO COMMENTARIO LITTERALI ET SCHOLASTICO ILLVSTRATA, Auctore RR.P.M.Fr.IOSEPHO SAENZ DE AGVIRRE Benedictino,eiusdem Salmant. Academiæ Professore, & Supremæ ac Generalis Inquisitionis Theologo à Secretioribus Consilijs,&c. ac dignum invenerit luce publicâ,neque quidquam in eo deprehenderit,quod orthodoxæ Fidei, aut probatis moribus dissentiat; libenter annuimus vt publicâ luce donetur. Quin & ex alijs Operibus eiusdem Auctoris,iam antea editis, & communi vbique plausu exceptis, auspicamur, librum hunc communi vtilitati futurum; præsertim cùm vertetur in materiâ non obviâ, & quæ adhuc desiderabat Interpretem pro vsu Scholarum.Quare in eam gratiam litteras manu nostra subscriptas,& sigillo munitas dedimus Salmanticæ, die Iulij XVII. anno ab Orbe Reparato M. DC. LXXIV.

Franciscus, *Episcopus Salmantinus.*

CENSVRA

RR. ET SAPIENTISSIMI .M.Fr. MAVRI DE Somoza, Benedictinæ Congregationis Hispaniarum Magistri Generalis, Supremi Fidei Senatus Censoris, & à Secretioribus Consilijs, Archidiœceseos Toletanæ Examinatoris Synodalis, in Salmanticensi Academia post Cathedras Scoti ac Durandi, Primarij S. Scripturæ Professoris, olim Insignis Collegij D. VINCENTIO *Sacri Regentis Studiorum, & Abbatis, &c.*

VSSV REVERENDISSIMI P.N.MAGISTRI Fr.IOSEPHI GOMEZ, IN HAC Salmanticensi Academia Professoris Theologiæ Laureati,& iam pridem Emeriti,Congregationis S.P.N. BENEDICTI Hispaniarum & Angliæ dignissimi Generalis,&c. Vidi duo volumina PHILOSOPHIÆ MORALIS in Aristotelis ad Nicomachum Ethica,quæ publici iuris facere decernit R.A.P.M.Fr. IOSEPHVS SAENZ DE AGVIRRE, eiusdem Congregationis Magister Generalis,Salmantini Lycæi meritissimus Cathedraticus,huius Collegij D. VINCENTII iam diu Primarius Antecessor & Studiorum Moderator, Regij ac Supremi Senatus Fidei Censor,& à Secretioribus Consilijs.In ijs quidquid implexum aut arduum occurrebat, non minùs solidè, quàm acutè explicat,& complanat.Haud exigua,fateor, me inter legendum subinde incessit admiratio,dum viam huius Scientiæ Professorum iudicio antehac inviam ac salebrosam, mihique dum in petitione Ethicorum Cathedræ haud semel pro more huius Academiæ prælegerē, propè inaccessam,regiam planè,nullique de cætero non perviam reddit. Nullum hactenus, qui rem adeò latè patentem,& per plurima volumina sparsam,viâ ac ratione Scholasticâ in vnum quasi fascem coactam traderet,reperire erat. Id Noster Auctor,sive Aristotelis,vt vocant,textū,sive acutissimas quas subinde movet,controversias,spectes,adeò feliciter & cumulatè præstat,miraculō vt propè sit,rem in tantùm hucusque arduam ad huiusmodi proclivitatem pervenisse. Magnum sanè Auctori,

ctori,omnium rectè sentientium calculis approbatus Philosophiæ Nov-antiquæ Cursus in lucem editus,nomen pepererat.Sed enim hi Ethici Commentarij longè maius,tum eidem, tum & nostro Ordini,quantùm quidem ex eorum præstantia conijcere licet,afferent decus. Tantùm abest vt in tam egregio Opere, vel minimum nævum,quo fides Catholica,aut mores ad Christianam normam exacti deformentur,offenderim. Ita ex animo sentio,salvo,&c.In hoc Vincentino Collegio XVI.kal.Maij anno Domini M.DC.LXXV.

Magister *Fr. MAVRVS DE SOMOZA.*

FACVLTAS ORDINIS.

OS Magister Fr. IOSEPHVS GOMEZ, in Salmanticensi Academia Laureatus & Emeritus Theologiæ Professor, Generalis Congregationis S.BENEDICTI Hispaniarum & Angliæ,&c. Facultatem concedimus, quantùm ad nos attinet,vt typis mandetur PHILOSOPHIA MORALIS, quam in Scholarum & doctorum hominum vsum elaboravit R.A.P.M.Fr. IOSEPHVS SAENZ DE AGVIRRE, Congregationis Nostræ Magister Generalis,Regij ac Supremi Fidei Senatus Censor, & à Secretioribus eiusdem Consilijs, in Salmanticensi Academia Professor Theologiæ Laureatus, Philosophicæ Cathedræ Antecessor Emeritus,& iam diu Primarius Studiorum Præfectus Insignis Collegij D. VINCENTII: quoniam à gravibus doctisque viris iussu Nostro perlecta & probata est.In quorum fidem has litteras sigillo Nostro & subscriptione munitas dedimus in Monasterio S.VINCENTII vrbis Ovetensis,die XII. Iunij,anno M.DC.LXXIV.

Magister *Fr. IOSEPHVS GOMEZ,*
Generalis S. BENEDICTI.

Iussu Reverendissimi P.N.Generalis,
Magister *Fr.Iosephus Alarcos.*

Censura RR. P. Gasparis de Ribadeneira, Societatis IESV, Primarij Theologiæ Professoris Emeriti in Complutensi Academia, Archidiœceseos Toletanæ Examinatoris Synodalis, & Scriptoris celeberrimi, ex præscripto Regij Castellæ Senatus.

HILOSOPHIAM MORALEM, elaboratam à RR. P. Magistro Fr. IOSEPHO SAENZ DE AGVIRRE Benedictino, Salmanticensi Professore, & Supremæ ac Generalis Inquisitionis Hispaniarum Theologo à Secretioribus Consilijs, nostræ censuræ commissam à Regio Castellæ Senatu, probandam,& communi plausu vbique excipiendam censui,vel ex solo Auctoris nomine. Nimirum,qui pluribus alijs voluminibus Scholas illustravit, & tot minimè obscura testimonia dedit acerrimi ingenij,præstantis doctrinæ,eruditionis sacræ & profanæ,ac maturi iudicij in opinionibus seligendis,haud dubium quin quotidie censum litterarium augeat, in Magnæ Academiæ suæ emolumentum ac decus. Verùm & in hoc Opere potissimùm laudandus est,quòd disciplinam,non modò Christianis Scholis, sed omnibus doctis atque eruditis hominibus vtilissimam, & hactenus ferè inaccessam, vsque adeò lectu suavem,& scitu facilem reddiderit,vt pronum & in aperto cuique sit Philosophum Moralem evadere,ac mentem instruere multiplici documento ad honestè ineundam civilem vitam

tam

tam,& laudabiliter agendum in humano convictu. Nullus hic censuræ locus, nullus nævus: sed omnia vbique eruditionem singularem ac pietatem spirant, eamque politissimo stylo exornatam, vt Virtus per se grata, & amabilis, hisce lenocinijs gratior sit. Ita attestabar, salvo, &c. Matriti in Collegio Imperiali Societatis IESV, extrema Septembris die, anno M.DC LXXIV.

GASPAR DE RIBADENEIRA.

FACVLTAS REGII SENATVS.

REGIVS & Supremus Castellæ Senatus potestatem fecit R.P.M. *Fr. Iosepho Saenz de Aguirre* Benedictino, &c. edendi *Philosophiam Moralem*, ipsius iussu examinatã & probatam à R.P. Gaspare Ribadeneira: vt constat ex authenticis litteris apud Gabrielem de Arresti & Larrazaval, Regiæ Cameræ à Secretis die V. Octobris anno M. DC. LXXIV.

RR. ET SS. P. M. PETRI ABARCA, SOCIETATIS IESV, in Salmanticensi Academia Vespertinæ Theologiæ Cathedræ præstantissimi Antecessoris,

CENSVRA EX PRÆSCRIPTO D. CANCELLARII.

EX mandato Perillustris D.D. Mathiæ de Rada, Scholastici, & Cancellarij Salmanticensis, &c. Vidi Philosophiam Moralem, seu Geminum in decem Ethicorum libros Commentarium, quo Aristotelem illustrat RR. P. M. Fr. IOSEPHVS SAENZ DE AGVIRRE (magnis, & solo suo genio minoribus, nominibus, ac operibus satis notus) & quidem nihil in eo Sanctæ Fidei non summè adhærens, nihil optimis moribus non conveniens deprehendi, non tam otiosâ assertione, quàm iusto silentio affirmandum, meretur Author: præclarus scilicet Magni Fidei Senatus Censor, & Benedictinus Primæ Academiæ Magister; atque inter Nostros Theologicæ disciplinæ Protectores probatissimus: qui firmâ ingenij facilitate, atque suavi omnium litterarum abundantiâ, nobis exemplar, & honor prædicatur. Non enim ipse vulgari Academicorum nævo notari valet, quod non, nisi Scholasticus, nempè, homo mediocris sit: sed tanquam alter nostræ Academiæ Socrates laudari & ab ipso Augustino posset, lib. 8. de Civ. Dei cap. 3. *Primus universam Philosophiam ad corrigendos, componendosque mores flexisse memoratur: cùm ante illum omnes magis Physicis, id est, Naturalibus perscrutandis operam maximam impenderint.* Neque iam severus Senecæ genius Academicos suis illis reprehendat iustis querelis, Epist. 108. *Itaq; quæ Philosophia fuit, facta Philologia est*: Noster enim Sapiens Moralis, & iam Christianæ Philosophiæ instructor, multùm quidem DISPVTARE, sed magis VIVERE, nos docet: adeò vt ipse quoque tristis Seneca sibi adgaudere, & Salmanticensibus gratulari debeat. Ita sentio, &c. Salmanticæ in Regio Societatis Iesu Collegio, die XII. Iunij anno Domini M. DC. LXXIV.

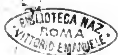
Petrus Abarca.

ERRATA aliqua, quæ ex incuria irrepserunt, vide correcta ad finem Operis.

INDEX

INDEX SVMMARIVS LIBRORVM ET CAPITVM HVIVS OPERIS.

PRAEMONITIO AD LECTOREM.

VOD Hactenus præstitimus in Cursu Philosophiæ Rationalis, Naturalis, ac Metaphysicæ, id quoque in hoc Opere ex parte exequi curavimus. Sicuti enim ibidem indicatæ fuerunt initio tractatuum aut disputationũ quæstiones excitandæ, aut loca Aristotelis opportuna, pro vsu facili & expedito Prælectionum fortuitarum; ita & nunc in fine Commentarij vniuscuiusque ferè capitis Ethicorum indicamus loca, in quibus D. Thomas ex instituto eandem materiam tractat. Quare vnusquisque facilè poterit ex ipso S. Doctore, eiusque Interpretibus, contexere sibi quæstionem, vnam aut plures, quibus muneri suo faciat satis. Et hoc quidem solùm præstamus in hoc volumine, vltra Commentarium Ethicorum, in quo exponendo sæpe Antagonistæ possunt integram ducere horam, aut magnam illius partem. Accipe, LECTOR, & boni æquique consule hoc qualecumque studium, nostrum, & paulisper expecta volumen alterum Disputationum Ethicarum, è quo multipliciter ac plenissimè haurias quidquid tibi opus fuerit ad prælegendum in tota Philosophia Morali. Plura alia, quæ spectant ad originem, præstantiam, vtilitatem, methodum, ordinemque huius disciplinæ, vide in Introductione, quam præmittimus litteræ & Commentarijs Ethicorum.

PARS PRIOR PHILOSOPHIÆ MORALIS

CONTINENS QVINQVE PRIORES LIBROS.

INTRODVCTIO AD PHILOSOPHIAM Moralem.

LIBER PRIMVS ETHICORVM.

LIBER SECVNDVS ETHICORVM.

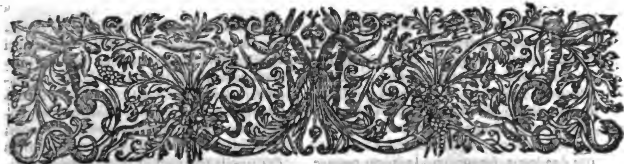
LIBER TERTIVS ETHICORVM.

LIBER QVARTVS ETHICORVM.

LIBER QVINTVS ETHICORVM. 231

INTRO-

INTRODVCTIO AD PHILOSOPHIAM MORALEM.

NTEQVAM Commentarium Ethicorum Aristotelis exhibeamus, visum est nonnulla præmittere, quibus & ratio nostri Operis appareat, simul & brevis ac dilucida notitia habeatur Philosophiæ Moralis, quam edisserendam suscipimus. Neque enim quorumlibet librorum Interpretibus licet sine aliquo huiusmodi apparatu ingredi præcipuum Opus: vt hortantur omnium ferè sæculorum Auctores, atque in ijs maximè Honoratus Servius, & Severinus Boethius, insignis planè Philosophus & Interpres Aristotelis. Itaque diversis capitibus, veluti prolegomenis, gradum faciam ad præcipuam tractationem.

CAPVT PRIMVM.

Consilium Auctoris in his Commentarijs instituendis. Interpretes & Expositores, qui adiumento fuere concinnando Operi. Methodus, ordo, ac stilus in eo servatus. Cautiones quædam præmonitionesque notatu digna.

OSTQVAM Philosophię theoricæ, quæ in Scholis tradi & exagitari solet, partes explere curavimus triplici iusto volumine; visum est aggredi tractationem Philosophiæ Moralis, sive actuosæ. Et certè potiori ratione, quàm prioris illius: quoniam pauci admodũ sunt, qui ex professo illam elucubraverint, si conferantur cum ijs, qui Dialecticam, Physiologiam, & Metaphysicam. Nimirum, Cursus Philosophici diversorum Auctorum passim eduntur, absque numero ferè. Qui vero Ethicem ex instituto, & pro dignitate tradãt, pauci admodum existunt. Indeque est, vt in Academijs Salmanticensi, & Complutensi, alijsq; Scholis, vbi instituta est cathedra Philosophię Moralis; Petitores plurimùm laboris, & difficultatis experiantur ad parandas Prælectiones fortuitas, intra angustum vnius diei termi-

minùm. Nimirum, pauca admodũ, eaque apud Auctores sparsa inveniunt, veluti ARENAM SINE CALCE. Quo fit, vt ad implendam Prælectionis horam, compellantur plura coacervare ex Philosophia speculatrice, aut Theologia, omnino præter rem, & quæ ne obtorto quidem collo adduci posse videantur. Norunt quàm vera hæc sint, quotquot ferè has Hispaniæ Academias frequentant. Indidem quoque est, vt qui eiusdem disciplinæ cathedram moderantur pauca admodum è suggesto auditoribus suis tradant, quæ ad puram putam Ethicem spectent. Quin & inventus est olim Professor eiusdem cathedræ, alioqui doctissimus, qui discipulis suggereret tractatum de Prædestinatione Sanctorum. Quod aliquando me morantem ac dolentem audivi gravissimum & eruditissimũ Virum, Cæsarei apud nos Iuris Primarium Antecessorem Emeritum, Regiumque hodie Consiliarium in Supremo Iustitiæ Senatu, D. Iosephum Fernandez de Retes. Similiter & superiore anno idem absurdum, veluti suo tempore frequens, reprehendebat & criminabatur incomparabilis Vir, Nostræque olim Academiæ Oraculum, & Catholici Regis Magister, atque intimus à Cubiculo Consiliarius, Illustris. D. D. Franciscus Ramos del Manzano: è cuius ore accepi, aliquos tunc solitos de Deo & Angelis, alijsque importunis materijs prælegere, ad cathedram Ethicorum promerendam. Quare ij duo consilium nostrum de edẽdis Commentarijs, iam antè elaboratis, in Aristotelica Nicomachæa, probarunt laudaruntque, tanquam è re publica sint. Idem quoque censuerunt ferè omnes cæteri eiusdem Supremi Senatus Consiliarij, præsertim verò doctissimi, ac multis nominibus celebres Viri, decusque magnum ætatis nostræ, D. Antonius Monsalve, D. Alphõsus de Llano Valdés, D. Laurentius Santos de San Pedro, D. Antonius de Riaño Salamanca, D. Antonius de Sevil & Santelices, D. Alphõsus de Olea, D. Petrus de Vlloa Golfin, D. Petrus de Salcedo: quorum plures dignati etiam sunt perlegere codices aliquos huius Operis, & suffragio suo ac iudicio ad celerem editionem excitârunt. Mitto plurimos alios eruditissimos viros, ac primæ & summæ notæ, qui idem propositũ laudarunt, atque in exitum perduci studuerunt. Denique quàm multorum votis, ne dicam omnium, in hac Salmãticensi Academia, desideretur Opus aliquod huius generis, & à nobis importunè exigatur quàm citiùs edendum, res notissima & omnibus explorata est. Vtinam publicæ, tum vtilitati, tum & expectationi, respondeamus.

2 NEC Tamen animus est hæc qualiacumque edere dumtaxat in eorum gratiam, qui periculum suæ opinionis faciunt in petitione cathedræ Ethicorum. Id enim angustum esset nimis, & compendio fieri posset. Itaque ampliori conatu ac fructuosiori consultum ivimus ijs omnibus, qui nobilissimam hanc disciplinam, & toti generi humano vtilissimam, nõ e desiderant, tum ad imbuendam mentem, tum & ad instituẽdos mores. Vt autem id haud segniter præstaremus, exquisivimus vndique Interpretes Ethicorum Aristotelis, tam eos qui litteram solam Latinè reddiderunt, quàm illos qui insuper Commentarijs illustrârunt. Inter priores locum habent decem translationes, nimirum, vetus, qua D. THOMAS vsus est, deinde Ioannis Argyropili, Aretini, cuiusdam Florentini, Feliciani, Nostri Ioachimi Perionij, Adriani Turnebi, Petri Victorij, Gruchij, & Dionysij Lambini, adiunctis eiusdem notis, tum & Theodori Zuingeri, ex insigni Bibliotheca nobilissimi iuxtà atque eruditissimi Marchionis Agropolitani D. Gasparis Ibañez de Segovia & Peralta, cuius dono accepimus Characteres Ethicos Theophrasti, ac Paraphrasim Græcam eorundem librorum, Auctore incerto, eoque eximio Peripatetico, Latinitate donatam à Daniele Heinsio. Præterea vsi sumus Interprete simul & explanatore Oberto Giphanio, quo nihil politius eruditiusvè, & per quẽ potissimùm in hac re proficere studuimus. Tribuenda quidem laus hęc viro illi: quanquam alioqui doleamus intestinum eius odium in Ecclesiam Romanam (nisi fortè Opus ipsius, quod posthumum est, à quopiam Heterodoxo impia manu depravatum fuerit) in quam interdum, ac præter rem, diris atque execrationibus invehitur. Profuit quoque non parum Donatus Acciaiolus, Ethicorum Interpres, & Franciscus Piccolomineus Patavinæ Academiæ Professor in sua Philosophia de Moribus, arguta quidem, & subtili. Insuper & præluxere nobis ex Societate IESV, Theophilus Raynaudus, insigni Opere de Virtutibus & Vitijs; Sfortia quoque Pallavicinus Cardinalis S. Romanæ Ecclesiæ y libello de Bono; & denique Interpres simul atque explanator excellens Tarquinius Gallutius: cuius Opus Ethicum humanissimè nobis communicavit, ac Matrito Salmanticam deferendum permisit, Excellentissimus pariter ac sapientissimus Princeps D. GASPAR DE BRACAMONTE ET GVZMAN, Comes de Peñaranda, Summorum Senatuum Indiarũ atque Italiæ Præses, Hispaniarum Gubernator, & olim Neapolis Prorex: qui in apparatissima sua Bibliotheca, tanti Principis eruditione digna, plures alios sæpissimè libros exhibuit, è quibus nonnihil excerpere & huc transferre potuimus. Eandem quoque ansam libandi ac deflorandi plura selecta obtulerũt nobis Viri alij eruditione insignes, ac refertissimis Bibliothecis instructi: præsertim D. Em-

I nunc de Montezuma Marchionis Mondexercensis Hispaniæ Magnatis,

Emmanuel Gōzalez Tellez, novē editis voluminibus vbiq; notus, tūc Supremę Inquisitionis Senator, nūnc Vallisoletanæ Cancellariæ meritissim⁹ Præses; D. Thomàs Valdes Regiæ Indiarum Cameræ Senator dignissimus ac sapientissimus; & D. Ioannes Lucas Cortes Fiscalis Regij Areopagi, cuius plura & insignia Opera propediem edenda in magnum Hispaniæ decus ardentibus votis expectamus. Mitto Auctores illos, quos Quæstionarios dicūt: vt Buridanum, Iavellum, Burleum, & ex Recentioribus Conimbricenses, Pontium, Eustachium à S. Fausto, Irenæum, & alios quospiā: tū quòd ferè ij omnes parcè admodum scripserint: tum quia in hoc volumine non fuit animus instituere Quæstiones, sed Commētarios dumtaxat. Mitto etiam illos, qui linguis Italica, Gallica, aut Hispanica libros Ethicorum ad litteram interpretati sunt: quod nihil opis conferre nobis potuerint. Obiter tamen observatum esto, Versionem Ethicorum Hispanica lingua solùm factam à Serenissimo Carolo Principe Vianæ, ac Regum Navarræ filio, amplissimæ mentis iuvene: vt testatur Mariana in Historia Hispaniæ ad annum M.CCCC.XLI.

3 PORRO Inter omnes Ethicorum Nichomachæorum versiones superiùs memoratas, vnam Argyropili recudendam censuimus: non quòd elegantior, purior, aut clarior sit; sed quia communior, & præsertim in hisce Academijs Hispaniæ. Hoc tamen ea lege præstitum à nobis est, vt quoties visum fuerit ad meliorem Aristotelis explanationem, ac litteræ & sensui ipsius magis cohærentem, vtamur interpretationibus aliorum in ipso Commentario. quod sæpissimè facimus. Methodus autem & ordo in digerendo textu, & explanando per singulas partes, is est, vt facilè ingenio ac memoriâ comprehendi possit. Illum certè exornare studuimus, tam observationibus aliorum, quàm proprijs, prout congruere visum est tradendæ huic disciplinæ cum voluptate, & fructu legentium quorumlibet, sive Philosophi, sive Iuris Candidati, sive Theologi, seu tandem quomodolibet eruditi sint, & honestatis cultores esse velint. Neque enim nostro ipsorum qualicumque ingenio aut studio tribui volumus quæcumque in hisce Commentarijs continentur: sed fatemur id potiori parte decerptum ex suprà dictis Auctoribus, quamquam à nobis digestum & in ordinem redactum sit. Quippe iam diu altè insedit tritū illud Senecæ Epist. 84. *Nos quoque apes debemus imitari, & quæcumque ex diversa lectione congessimus separare. meliùs enim distincta servantur. Deinde adhibita ingenij nostri cura & facultate, in vnum saporem varia libamenta confundere: vt etiamsi apparuerit vnde sumptum sit, aliud tamen esse, quàm vnde sumptum est, appareat. quod in corpore nostro videmus, sine vlla opera nostra, facere naturam. Alimenta quæ accepimus, quamdiu in sua qualitate perdurāt, & solida innatāt stomacho, onera sunt. At cùm ex eo, quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires & in sanguinem transeunt. Idem in ijs, quibus aluntur ingenia, præstemus: vt quæcumque hausimus, non patiamur integra esse, ne aliena sint. Concoquamus illa. alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Assentiamur illis fideliter, & nostra faciamus, vt vnum quiddam fiat ex multis: sicut vnus numerus fit ex singulis, cùm minores summas & dissidentes computatio vna comprehendit.* Hactenus ille. Neque enim aliter existimari nostrū volumus quidquid in hoc Opere exhibemus. Inventores pauci admodum extitere. Sat nobis si rectè, si diligenter, si ordinatè aliorum vestigia sequamur, & quæ ab ijs sparsim tradita sunt concoquamus digeramusque, ac nostra faciamus. Alioqui ingenuitatis & pudoris est fateri per quos profecerimus: & vt inquit Basilius Magnus, εἴ τι παρ' ἑτέρου δεδίδακται, μὴ ἐπικρύπτειν, ὥσπερ αἱ φαῦλαι τῶν γυναικῶν, αἱ τὰ νόθα ὑποβαλλόμεναι, ἀλλὰ κηρύσσειν εὐγνωμόνως τὸν πατέρα τοῦ λόγου. *siquid ab alio doctum sit, non occultare, quemadmodum improbæ mulierum, notha supponentes: sed authorem ipsum prodere grata commemoratione, verumque ipsius doctrinæ parentem.*

4 DE Stilo autem fatemur, obvium esse, & in Scholis Catholicis vsitatum, nec dissimilem ab eo, quo in tradenda Philosophia theorica vsi sumus, aut in disputationibus publicis huius Academiæ. Nimirum, is nobis veluti spōte sua fluit, nec accersitur vi, aut industria aliqua. Scripserint alij puriùs & elegantiùs, atque inter eos Giphanius, qui nihil pene, nisi Ciceronianum, admittit. *Nobis non licet esse tam disertis, Qui Musas colimus severiores.* Præsertim in tradenda Philosophia Morum nemo ijs scrupulis angi debet: quoniam omnino alia est à Philologia, & non de verbis, sed de rebus, & humanis actionibus instituendis curat. Imò, iuxta observationem Senecæ Epist. 72. *Ludum litterarium Philosophorum relinquunt, qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant.* Sic apud Gellium lib. 17. cap. 19. Epictetus dicere solebat, plerosque istos, qui philosophari videntur, philosophos esse eiusmodi, ἄνευ τοῦ πράττειν, μέχρι τοῦ λέγειν. *factis procul, verbis tenus.* Et idem Seneca, qui paulo antè, Epist. 101. monet, orationem solicitam non decere Philosophum. Neque hoc dixerim quasi placeat nobis immanis quorundam rusticitas & barbaries, tū in rebus Ethicis tradendis, tum & in subtilitatibus Scholasticis explicandis. Ij enim nobili-

bilissimas disciplinas, & speciosissimas, sui stili attramento aut rubigine ita deformant, vt illarum aspectum exhorreant plerique illorum, qui politiori sermoni studuerunt, & in eo exquirendo suam operam collocârunt. Mediâ itaque procedemus viâ, vt nec latinitatem exquisitam profiteamur ab hoc instituto alienam, nec putidam illam barbarismorũ illuviem, quâ aliqui, absque necessitate vllâ, aut penuriâ vocum Latinarum, vel in Scholis iam diu receptarum, elegantissimos Philosophiæ & Theologiæ vultus deformare nõ erubescunt. Absque necessitate, inquam. nam vbi illa vrget (vrget autẽ sa pissimè pro ritu Scholæ) nemo idiotismos, seu privatas vniuscuiusque disciplinæ voces, abhorrere debet, quamvis apud priscos illos Latinitatis proceres nõ legantur. In quod illustrandum confert maximè auctoritas politissimi & eruditissimi Viri M. Antonij Mureti in lib. 8. Epist. Senecæ epist. 58. vbi ita loquitur: *Vt essentia, ita entis nomine vti necesse habent, qui Latinè philosophari volunt. Neque verò ita defungi queunt, vt pro ente dicant, id quod est. alioqui in magnas sæpe numero se inducent difficultates. Idem accidit ijs, qui possibile & impossibile dicere, saltem in disputationibus philosophicis reformidant: cùm Plato, Arist. Epicurus, Zeno, in lingua infinitis partibus copiosiore, innumerabilia tamen vocabula fingere necesse habuerint. Equidem, vt meo sensu liberè atque ingenuè fatear, multa puto ab istis delicatis in S. Thoma, in Ioãne Scoto, alijsque eiusmodi eruditissimis hominibus, irrideri, quæ & necessaria sint, & talia, vt siquis ea vetustis illis temporibus protulisset, magnam ei gratiam omnes Philosophiæ studiosi habituri fuisse videantur. Nos dum teneris auribus videri volumus, tenera nobis ac puerilia esse ingenia, neque veræ aut solidæ eruditionis capacia, ostendimus.* Hæc ille.

CAPVT SECVNDVM.

Philosophiæ Moralis origo, Dignitas, vtilitas & præstantia supra cæteras disciplinas, quanta & qualis. Vbi de Pythagora, Socrate, Platone, & Aristotele, quid in eam illustrandam contulerint, & vnde id hauserint. Theologis potissimùm, Iurisperitis, & Politicis, quàm vtilis & necessaria sit huius disciplinæ notitia.

PHILOSOPHIA SACRVM QVID ET VENERABILE EST, aiebat Seneca Epist. 56. Quod non de theoreticâ & solis subtilitatibus plena, sed de actuosa, & humanam vitam instituente protulit. Nimirum, de qua inquit Epist. 91. *Deorum immortalium munus est, quòd vivimus: Philosophiæ quòd bene vivimus. Itaque tantò plus huic, quàm dijs, quantò magis bona vita est, quàm vita, pro certo deberetur, nisi ipsam dij Philosophiam instituissent.* Quasi fateatur, Dei quidem munus esse vitam hominis, & bonam vitam: verùm hanc non sine Philosophiæ studio parari, quæ pariter donum Dei est. Neque enim aliter accipiendum, quod de inventoribus huius disciplinæ tradi solet. Scilicet, communiter existimatur primum è mortalibus Pythagoram cæpisse philosophari de bonis ac malis, & attulisse doctrinam hanc è cœlo, cuius orbes & flammantia sidera intentè contemplabatur. Verùm altiùs repetendum est eius initium: cùm Iosephus, gravis & antiquus Historicus, testetur libro adversus Apionem, Pythagoram fuisse discipulum Nazaræi cuiusdã in sacris litteris eximiè docti, à quo proinde Philosophiam Morum acceperit. Quin & D. Ambrosius, ac Clemens Alexandrinus in antiquis monumentis apprimè versatus, fidem faciunt, Pythagoram fuisse Hebræum genere; ac posterior inter Apellas & recutitos illum enumerat. Quo planè evincitur, quidquid ille rectè ac verè docuit circa mores, totum id è sacris & purissimis Hebræorum fontibus haustum: id est, à doctrina revelata, & in sacris litteris contenta. Exinde enim deduxit aurea illa carmina, tot iam sæculis celebria, quibus optima vitæ humanæ ratio traditur, & circa quæ lectu digni sunt Commentarij Hieroclis, atque Arrianus lib. 4. Dissertat. Epicteti, præsertim cap. 6. Itaque Philosophia Ethica, nõ Pythagoræ, alteriusve mortalium inventum est, sed donum Dei ab ipso mundi initio hominibus inspiratum: quamquam inter Ethnicos primus ille legatur eam docuisse.

2 SVCCESSIT Multò post tempore Socrates, & ex scriptis ac doctrina eiusdem Pythagoræ, vt censet Tertullianus, imbuendam iuventutem curavit, ac morum disciplinam promovit. neque hoc tantùm, sed innumeram illam deorum turbam, à Græcis adoratam, publica oratione detestatus est, etiam cum periculo capitis sui: tanquam ea non cohæreret cum divinis præceptis, & recta morum institutione. Nec tamen ideo Socratem omnino probamus, vt Erasmus, qui pene illum inter Divos retulit: cùm nunquam vnius Numinis existentiam publicè & pa-

& palam docuisse legatur, quin potiùs in Pyræo persolvitie Minervæ vota, & gallum gallinaceum Æsculapio immolasse. De quo nonnulla me dixisse memini tom. 1. Theologiæ Florulentæ Lud. 1. cum de Genio Socratis dissererem. Quod tamen aliquando reiecerit illam deorum colluviem, ex Pythagoræ doctrina haustum seu derivatum censetur. Socratis discipulus Plato fuit, ab eoque Moralem Philosophiam accepit, tametsi non puram, sed turbidam & lutulentam: vt ex scriptis eius apparet. Quin neque defæcatam traxit ex Ægypto ab Hebræis degeneribus, quos ibidem consuluisse fertur: nec sacros libros satis intelligere potuit Hebraici sermonis inscius, cùm nondum Græcè redditi essent. quippe id postea factum est iussu Philadelphi. Verùm ex ijs qualibuscumque Hebręorum monumẽtis, aut etiam ex scriptis Trismegisti, vt idem Tertullianus vult, didicit, & docuit postea in Protagora, artes necessarias ducendæ ac tuendæ humanæ vitæ ab hominibus quidem excogitatas: eas verò, quæ hominem perducunt ad bonam ac beatam vitam, singulari Dei beneficio fuisse mortalium animis impressas. Adducunt aliqui Patres, Platonem in Ægypto consuluisse libros Moysis & quorundam aliorum ex Scriptoribus sacris, exindeque construxisse decem illos de Republicâ libros, ethicis documentis plenos. quorum summa est, impios & sceleratos homines, quamvis omnibus fortunæ præsidijs affluant, & in speciem probos se exhibeant, verè infelices esse, ac Deo odibiles: contrà autem probos, & vitâ innocuos, vel in summis calamitatibus & ærumnis, felices existimandos, ac Deo charos. In cuius traditionis fidem Eusebius Cæsariensis observat illum Isaiæ locum, *Vinciamus iustum qui nobis inutilis est, &c.* exscriptum fuisse, quamvis circuitione quadam, à Platone lib. 2. de Republica. Idemque ferè de Socrate cõstat ex disputatione Trasymachi cum ipso, quæ continetur lib. 1. eiusdem Operis: vbi habetur minimè obscura explanatio eorum verborũ, quæ flagitiosi homines pronunciant lib. Sapientiæ cap. 2. *Venite ergo, & fruamur bonis quæ sunt, & vtamur creatura tanquam in iuventute celeriter. Vino pretioso & vnguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos nostri temporis.* Quibus planè evincitur, priscos illos Græcorum Sapientes, qui Ethicã disciplinam professi sunt, aliquam sacræ & revelatæ doctrinæ notitiam, quamvis obscuram, habuisse, vt ex ea proinde hauserint quid quid rectum, & instituendæ vitæ opportunũ, monimentis consignârunt. Vnde illud Numenij: τί ἐστι Πλάτων, ἢ Μωυσῆς ἀττικίζων; *Quid est Plato, nisi Moyses atticissans?* Et Augustini lib. de Vera Relig. cap. 4. & Epist. ad Dioscorum, aientis, *Platonica familia Philosophos, facillimè omnium, paucisque mutatis, fieri posse Christianos.* Nimirum, quoniam mores à Platone traditi magna sui parte conformes existunt sacris litteris, è quibus hausti, & traditi.

3 DE Aristotele denique palam est magnam Ethicę partem didicisse ac mutuasse à præceptore suo Platone, quem tot annis & tam intentè auscultauit in Academia: quamvis plurima addiderit, & sæpe contraria doctrinæ illius. Quare nec Averroes illum inventorem facit huius disciplinæ, sed solum Dialecticæ, Physicæ, & Metaphysicę, dum ait in ipso Physic. Proœmio: *Aristoteles tres scientias invenit, Logicam, Naturalem, Divinam: & nullus error inventus est vsque ad hoc tempus, quod est mille & quingentorum annorũ. Et talem esse vnum hominem, potiùs est miraculosum, quàm humanum.* Quęnã verò Opera Moralia ediderit, & an sit Author horum librorum, quos explanandos suscipimus, apparebit postea. Hęc itaque in eam gratiam dicta sint, vt appareat, Philosophiæ Moralis initium longè nobilius esse, quàm vt alicuius mortalium inventione excogitatum sit; illamque primùm dono Dei hominibus inspiratam.

4 PORRO Vtilissimam eam esse, vel ex ipso nomine patet: cùm hominem doceat vivere secũdùm rationem, ac mores suos regere ad totius honestatis præscriptum, dirigatque ad summam felicitatem, & amicitiam cum Deo. quã nihil præstantius aut vtilius creaturę rationali esse potest. Verùm & id ampliùs apparebit, instituta comparatione cũ speciebus Philosophię theoricæ, quas multi Sapientum, imò & Patrum Ecclesię, observant sæpissimè hominibus inutiles aut etiam damnosas extitisse. Hinc illud Lactantij lib. 3. cap. 30. *Facessant omnes isti* (Philosophi) *qui vitam humanam non instruunt, sed turbant.* Indidem expostulatio illa Nazianzeni Orat. de modo disputandi: *In Ecclesiam, velut quædam Ægyptiaca pestes, Philosophi irrepsere.* Apud Tertullianum quoque lib. de Anima cap. 3. legitur: *Philosophi patriarchæ, vt ità dixerim, hæreticorum.* Ac præterea ab eo dicuntur eodem loco, *sapientiæ & facundiæ caupones.* Insuper, *quoduis struere ac destruere eruditi, magisque dicendo persuadẽtes, quàm docendo.* Similia Hieronymus Epistola ad Iulianum, & Ambrosius dum ait: *Phalerata magis, quàm vera sapientia, quæ aliena quærit, cum sua nesciat: cœli plagas scrutatur, Deum ignorat, quem solum nosse deberet.* Quæ tamen omnia, & alia eius generis à Patribus prolata qualiter accipienda sint, iam monui disputatione prima Philosophiæ Rationalis, dum de illius vtilitate dissererem. Nimirum, ijs locis solùm carpitur indebitus Philosophiæ vsus, ac

ac planè sophisticus, aut arrogantia plenus, aut pietate vacuus. Ideoq; & idem Lactantius qui suprà, lib. 1. cap. 1. ait: *Philosophia non nocet, imò prodest plurimùm, si religione imbutus est animus.* Quod etiam alij Patres, & maximè Augustinus, luculenter confirmant illustribus testimonijs, quę ibidem escripsimus. Itaque quod inutiles, aut etiam damnosæ extiterint sæpius theoricæ disciplinę, non ijs tribuendum, sed abusui hominum multorum, qui non intuitu quęrendę veritatis, sed prurigine novitatum excogitandarum, aut faciẽdi sibi nomen, eas in speciẽ profitentur. Multi enim eo vitio ęgrotant, è quorum scriptis, aut disputationibus publicis, nihil succi, nihil medullę habeatur, etiam in rebus sacris: sed pura puta sophismata, & captiosę verborum tricę, aut cavilli. Sunt enim, vt Clementis Alexandrini verbis vtar lib. 1. Stromat. ζηλωταὶ τεχνυδρίων, ἐριδαντέες, καὶ ἱμαντελικτέες. *minutarum artium rerumque aucupes, certatores & litium avidi, & flexuosarum captionũ sartores.* Quo etiam sensu Mercurius ille Ter Maximus dixisse fertur: Ἑλλήνων φιλοσοφία, λόγων ψόφος. *Græcorum Philosophia, verborum strepitus.* Ideo in eos magnus ille Seneca pluribus locis acriter invehitur: prætertim lib. de brevitate vitæ cap. 14. dum dę ijs ait: *Operosè nihil agunt, qui litterarum inutilium studijs detinentur.* Et Epist. 78. *Ista liberalium artium consectatio molestos, verbosos, intempestivos, sibi placentes facit; & ideo non discẽtes necessaria, quia supervacua didicerunt.* Mitto sexcenta alia magni illius Philosophi testimonia.

5 ET Hoc idem loquendo de abusu Philosophiæ theoricæ, ac liberalium artium. At verò etiam in seipsis consideratæ, & quatenus mentem informant circa propriam earum materiam, certum est illas nullam aut exiguam vtilitatem afferre, si cũ Philosophia Morali conferañtur. Gradum quidem faciunt & intelligentiam præparant ad sacram Theologiam addiscendam, eoque nomine absdubiò vtilissimæ sunt, & à SS. Patribus commendatæ ac traditæ. Verùm intra proprios fines cõsideratæ vix aut ne vix quidem solidam aliquam vtilitatem afferre inveniuntur. Id generatim evincitur vel ex eo, quòd solùm speculatrices sint: ideoque non ad honestam aliquã actionem, sed ad solam contemplationem, sive theoriam ordinatæ. Geometra totum mundũ metietur, nec se intra contubernium mortale continebit, vt inquit Seneca Epist. 95. Cæterũ non ideo discet continere se intra honestatis lineas. Astronomus, quamvis in cœlum mentem erigat, siderumque errantium & inerrantium occursus & aspectus notet, non propterea discet caduca hæc despicere, aut liberum ab ijs animum gerere. Dialecticus subtiliter disputabit, & extricabit cavillos, quibus ab adversario innodari videbatur: verùm adhuc nesciet qua ratione à laqueis huius vitæ, & nexibus affectionum pravarum expediatur. Physicus quidquid ad naturam rerum spectat, & ad quatuor illa elementa quibuslibet rebus mistis cognata, diu noctuque exquirit, illarumque ortum & interitum. At non easpropter animum suum componet, vt absque metu aut periculo mortem expectet. Metaphysicus denique contemplatur vniversalissimas illas rationes entis, boni, veri, aliasque eiusmodi. Cæterum adhuc ignorabit quid in singulari agendum sit in rebus humanis, vbi periculum occurrit violandæ honestatis, aut necessitas tuendæ iustitiæ, vel fortitudinis. Eas tamen omnes vtilitates, pluresque alias, ijs disciplinis extràneas, Philosophia Moralis affert. Docet enim, non solùm generalibus regulis, sed etiam in singulari, & pro vario rerum occursu, quomodo vita humana rectè instituenda sit, qualiter à vitijs cavendum, qua ratione Virtutes exercendæ, quibus præsidijs retinendæ, augendæ, & ad optatum felicitatis finem perducendæ. Et, vt idem Seneca tradit Epist. 20. initio, *facere docet, non dicere: & hæc exigit, vt ad legem suam quisque vivat, ne orationi vita dissentiat, vt ipsa inter se vita vnius coloris sit.* Ipsa est, quę hominem docet, quomodo pacẽ secum habeat, conciliata, & ad iustam mediocritatem redacta intestina illa perturbationum turba, quibus passim agimur, & limites rationis egredimur. Ipsa etiam pacatum hominem erga alios reddit, & quoddãmodo Deo conciliat. Ideo Iustinus Philosophus & Martyr ad Typhonem aiebat: ἔστι γὰρ τῷ ὄντι φιλοσοφία, &c. *Est enim verè Philosophia maximum bonum & possessio, & apud Deum venerabilis: QVÆ DVCIT NOS AD DEVM, ET SISTIT SOLA: & sancti beatique illi, qui mentem ei donant.* Quam in rem illustris est locus Philonis Cõment. de nominum mutat. aientis: *Velut arborum vtilitas est nulla, nisi fructus producant; eodem planè modo cognitionis Naturæ vsus est nullus, nisi Virtutis possessionem comparatura sit. Is enim est Physiologiæ fructus. Quo circa quidam è Veteribus orationem & disputationẽ Philosophicam agro similem esse voluerunt; ac stirpibus quidem Naturalem partem compararunt: sentibus autem, & sepibus eam, quæ in disserendo cõsistit: fructibus verò Moralem; & c.* Possidonius quoque, teste Sexto Empirico, animanti comparavit Philosophiam: ossibus quidem & nervis Logicam: carni & sanguini Physicam: animo denique Ethicam, seu Politicam. Alij proposita ovi similitudine, adæquarunt testæ, seu putaminis, Logicam, albumini Physicam, & Ethicam vitello. Denique, ne Lectorem morer, quotquot ferè laudes Philoso-

losophię leguntur, quotquot fructus prædicantur in scriptis Sapientum, sive ij Ethnici sint, seu veræ Religionis cultores (quorum loca obvia sunt, ideoque à nobis prætermissa) aut de Morali debent accipi, aut de Philosophia vniversè, prout Moralem complectitur.

6 NEQVE Quia vtilis est, & morum correctioni intenta, ac voluptatum inconcessarum inimica, existimes illam asperam aut insuavem. Nihil ea dulcius aut suavius est: nihil quod non præseferat iucunditatem honestati admistam. Testes advoco Sophos illos Veteres, qui illius pulchritudine allecti, nō dubitarunt omnia fortunæ præsidia dimittere, & convictum fugere humanum, vt obtinerent pacem illam, ac requietem animi, quam Philosophia hæc promittit sectatoribus suis. Verùm excesserunt: cùm illa etiam civilis & vrbana sit, doceatque homines honestissimè agere, etiam in frequentia cæterorum. Nullus ab eius studio, aut sacrario arcetur, nisi qui animum natura ingenuum ac liberum, vitiorum mancipium efficit, ac servum pessimæ conditionis, planeque dedititiū. Eam nobiles & ignobiles, divites ac pauperes, Reges & subditi, viri ac fœminæ, vtiliter simul ac voluptuosè addiscere possunt. Quid alijs in eius studio acciderit, non possum certò ac definitè affirmare. Id autē [redacted] de me ipso pronunciare possum. E viginti octo annis, quos continenti studio ac professione Philosophię & Theologiæ expendi intra pijssimum Religionis Benedictinæ sinum, vix duos eorum postremos collocavi in hac cœlesti doctrina addiscenda, quantùm concessere aliæ exercitationes Academicæ, & instituti mei proprię, necessariæque. Verùm eo exiguo tempore longè maior mihi delectatio & suavitas fuit, quàm in tot annorum speculatione theoricis disciplinis impensa. Horę, dies, noctes, pervigilia, veluti momenta mihi visa sunt. Vsque adeò iucunda illa ac suavis est. Periculum faciant aut meæ opinionis, aut suæ ipsorum voluptatis, cæteri. Invenient, credo, verissimum experimento suo, quod nunc alieno tantùm discere potuerunt.

7 SED Addendum præterea est, incredibilem penè vtilitatem allaturum Philosophiæ Moralis studium præsertim triplici hominum generi, Theologis, Iurisperitis, & Politicis. Ac primò quidem Theologis: quoniam in hac disciplina traduntur veluti summa capita eorum omnium, quæ in Theologia Morali pertractantur: prætereaque de singulis ferè Virtutibus ac vitijs, & actionibus vtrorumque, ex instituto atque ab origine disseritur. Quod optimè perspectum habuit clarissimum Ecclesiæ lumen D. THOMAS: qui totam ferè doctrinam ab Aristotele traditam in hoc Opere transtulit in Primam Secundæ, & Secundam Secundæ suæ Theologicę Summæ. Ideoque & nos in fine Commentarij vniuscuiusque ferè capitis indicamus locum, in quo idem Angelicus Doctor rem ex professo elucubravit: vt ibidē planiùs innotescat, præsertim adiunctis Interpretibus, qui plures & obvij sunt. Quare vbi prælegendum fuerit ad cathedram Philosophiæ Moralis promerendam, aut examinandum quidquam operosiùs, facile erit recurrere ad D. Thomam, eiusque Explanatores, vt exinde plenior rei notitia habeatur.

8 DE Iurisperitis, quantùm commodi percipiant, & quos progressus sperare possint ex intęgro huius disciplinæ studio, res notissima est: cùm in ea tradantur, digerantur, & convenienti materiæ factorum rerumque humanarum adaptentur, principia omnia Iurisprudentiæ. Nimirum omnium legum humanarum, quotquot vtiliter & congruenter latæ sunt, atque in vtroque Iure habentur, origo & fundamentum est ratio moralis circa quaslibet Virtutes & vitia, quæ in his libris summatim ac dilucidè traditur. Quarè Seneca Epist. 90. primum Philosophiæ Moralis officium constituit in reddendo suum vnicuique. quod sanè ad ius, sive Iustitiam spectat. Speciatim verò totus liber quintus est de Iustitia & Iure, varijsque vtriusque acceptionibus, ac multiplici vsu. Denique passim in Commentarijs quorumlibet ferè capitum invenietur aliquid opportunum ad illustrandam rationem decidendi præcipuarum legū, quæ in Iure extant. Quod inter omnes Ethicorum Interpretes præcipuè ac frequenter observat Giphanius, veluti peritissimus Iurisprudentiæ. Nos, quamvis aliquot annos in eius studio olim traduxerimus, Salmanticæ ac Vallisoleti, Præceptoribus potissimùm Illustrissimis sapientissimisque, D.D. Francisco Ramos del Mançano, D. D. Alphonso de Olea, & D. D. Iosepho Fernandez de Retes (præter alios iam vita functos) fatemur plerasque observationes Ethico-iuridicas Giphanio deberi. Neque enim ipsi invidere aut eripere volumus eam laudem. Idem verò Auctor, sicuti & nos, plurimùm commendat studium huius disciplinæ, Theologis, Iurisperitis, & Historiarum lectioni deditis.

9 PRÆTEREA Quotquot verè Civilem Doctrinam, seu Politicam rationi consentaneam, & Reipublicæ atque humano convictui vtilem addiscere volunt, planè id consequi nequeunt, nisi præeunte studio Philosophiæ Moralis: tum quoniam illa præcursoria est, & fundamentum totius Doctrinæ Civilis: vt infrà latiùs cap. 5. apparebit: tum quod vitam privatam singulorum hominum informet, vt sobria sit, & rationi conformis. Sine ea autem morum honestate nemo potest esse verè Politicus. DE

10 DENIQVE, Quisquis es Lector, in hac disciplina (vt Basilij Imperatoris verbis vtar) *invenies sine labore quidquid ille* (Aristoteles) *magno cum labore congessit: atque inde proborum virtutes & improborum vitia cognosces, & vitæ humanæ magnas mutationes, & earum in ea conversiones: mundi huius instabilitatem, & imperij ad cadendum pronitatem disces: breviter malefactorum pœnas, & bonorum præmia leges; quorum illa fugies, ne vltionis, quæ inde sequitur, severitatem patiaris: hæc autem amplecteris, vt præmia, quæ ex eis emanant, consequi merearis.*

CAPVT TERTIVM.

Regibus, & Principibus esse admodum necessarium Philosophiæ Moralis studium. Exscribitur in eam gratiam Prologus Serenissimi Principis Vianæ D. CAROLI in Ethica Aristotelis, eorumque compendium, Hispano idiomate antiquo, vt in codice manuscripto & pervetusto extat.

I DELECTAMINI SEDIBVS ET SCEPTRIS, O REGES POPVLI, DILIGITE SAPIENTIAM, VT IN PERPETVVM REGNETIS, ait Spiritus Sanctus lib. Sapientiæ cap. 6. Vbi non de scientia aliqua theorica, aut subtilitatibus plena sermo est, sed de sapientia illa, quæ in actione virtutis versatur, quęque non modò mentem informat, sed dirigit etiam ac perducit ad omnem morum honestatem. Hæc porrò Philosophia est, non Naturalis, aut Rationalis, sed Moralis, & actuosa, quę fugiendis vitijs, & sectandis virtutibus animum pręparat. Ea ipsa, nimirum, Principibus gloriosior est, quam thronus, & sceptrum, & diadema. Cyrus, cùm Cambysem designaret Imperij successorem, dixit, teste Xenophonte lib. 8. *Tu, mi Cambyses, scire volo, non aureum hoc sceptrum esse quod regnum tibi conservet: sed amici fideles Regibus, & verissimum, & tutissimum sceptrum sunt.* Atqui longè melius id dicere potuit de sapientia, quę sceptri securitatem & perennitatem auspicatur: imò & *per quam Reges regnant, & legum conditores iusta decernunt:* vt habetur Proverbiorum 8. Nero cum puer esset, omnes ferè liberales disciplinas attigit: sed postea eum Agrippina mater à studio Philosophię avertit, cùm esset imperaturus: vt testatur Suetonius in Nerone cap. 52. Quid, quod improbus Princeps evaderet? Et certè, si quodquam hominum genus eget eius disciplinæ præsidio, potissimùm Reges, quoniam sicut dignitate, ita & sapientia deberent antistare cæteris. Ideo & ij Magistratus dicti sunt olim, quod debeant magisterium gerere, & docere subditos: vt Auctor est doctissimus Romanorum Varro, 4. de lingua Lat. Ideo, & Alexander in epist. quadam ad Aristotelem asserat: Ἐγὼ μὲν βȣλοίμην ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις ἢ ταῖς δυνάμεσι διαφέρειν. *Ego quidem malim optimarum rerum scientijs, quàm robore bellico, cæteris antecellere.* Itaque debent Principes, tum virtute, tum & sapientia, pręire cæteris omnibus. Et Seneca rationē reddit in ipsa rerum natura ac consuetudine fundatam, Epist. 91. dum ait: *Naturæ est potioribus deteriora summittere. Mutis quidē gregibus aut maxima corpora præsunt, aut vehementissima. Non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine aut toris cæteros mares vincit. Inter homines pro summo est optimus. Animo itaque rector eligebatur. Ideoque summa felicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior esse, nisi melior.* Et postea subiūgit: *Illo sæculo (quod aureū perhibetur) penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat.* Præmiserat verò Epist. 37. *Si vis tibi omnia subijcere, te subijce rationi. Multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid & quemadmodū aggredi debeas.* Itaquè quisquis ritè ac feliciter studet regere multos, eosque sibi subijcere, studeat necesse est seipsum summitere rationi: quod facere docet Philosophia Moralis, quę mentem voluntatemque instruit, & impellit, vt toto impetu ad honestum eat.

2 VERVM Ne in re vsque adeò trita Lectorem morer, visum solùm est doctrinam hanc confirmare singulari exemplo, & paucis notò, in Serenissimo Principe D. CAROLO Principe Vianę, Regū Navarræ Primogenito: cuius Opera, tum Ethica, tum & Poetica, vetustissimo volumine scripta, Hispano & antiquo idiomate, nuper ad me pervenerunt, è Bibliotheca Clarissimi Herois & Perillustris D. D. Mathię de Rada, Calatravensis Equitis, & Scholastici Salmantini. Princeps itaque CAROLVS eo Philosophię Moralis studio, exarsit, vt libros Ethicorum primus omnium Hispanicè exprimeret. Atque in eorum Prooemio ita alloquitur Serenissimum Regem D. ALPHONSVM II. Aragonię & Sicilię Regē, Patruum suum.

EL PROLOGO QVE FIZO EL PRINCIPE DE VIANA D. CARLOS, quando traduciò las Ethicas de Aristoteles è Latin en nuestro Romance, dereçandolo al Senyor Rey Don ALFONSO su Tio.

PVBLICO Poder en la tierra, è imagẽ de la Divina Magestat, yo el Principe vuestro mui humil sobrino, mas por la divina obediencia, que à todos vuestros mandamientos debo, movido, que ignorando la flaqueza de mi entendimiento fuesse de tanta presuncion cegado; deliberè la presente traducion fazer de Latin en nuestro Romance, de aquellos libros de la Ethica d' Aristoteles, que Leonardo de Areto del Griego en Latin trasladò, por los aver el Frayle que la primera traduccion fiziera, mal è perversamente convertido: tomando por enxemplo el exercicio de vuestro Real ingenio en las Epistolas de Seneca. E yo Senyor mui Excelente, estimando pues Ethico en Griego se llama la ciencia de la virtut, è que non la pertenesce saber, sino al que ha avido practica d' aquella, como Aristoteles dize en el libro primero capitulo quinto; mas que à otro, à Vos Senyor se debe enderezar el presente tractado: que han conseguidas en vuestro mui Real escogido entendimiento quanto por eyuso continuo è acostũbrado todas las virtudes teneis. E desconocendo todos los nombres de aquellos, non olvidando vuestros gloriosos fechos, non vos pueden ser que dignamente confessadas. Ca del esfuorço de corazon, que primero en orden Aristoteles pone, quien mas que Vos lo ha experimẽtado? que non solamente ser de la fortuna combatido en el comporte loable del eyusastes: mas esto nos Vos bastara para la grandeza de vuestro Real animo que al cometimiento dellas con tolerança sobrado, mas nos con Real denuedo acometiendolas asi la quesistes sobrando vencer. De la temperancia quien es que mas eyuse, que Vuestra Real Senyoria: q̃ en vuestro vivir el enxemplo puede ser conoscido. Verdaderamente mostrando dexo la franqueza, porque non basta à los terminos de excelencia de vuestra dignidat, è costumbres mas de la magnificencia. Assi vuestras monedas, los donativos, è mercedes q̃ fazeis de cada dia, quanto Vuestras luminosas obras, è edificios, los arcos de Vuestra Real Persona, è los abbios de Vuestra morada, è otras suntuosas despensas manifestamente declararã. Dexo tambien las honras communes que vuestra magnanimidat non consiente: porque todas sus virtudes, mas divinas, q̃ humanas paresçen. De la mansedumbre è clemencia vuestros subditos amigablemente tractados, quãto otros à quien la justicia eyo eya, otros que Vuestra cavallerosa victoria pudiera corregir, las vidas de aquellos de continuo predican. De la verdat de Vuestra Real boca, è pesadumbre de vuestro gesto, aquel que contempla en la Real Persona Vuestra, bien conoscerà vuestra senyalada costumbre, è la cortesia que en Vuestros razonamientos Reales servais, el amor con que Vuestra Senyoria ha siempre eyusado à sus vasallos continuadamente tractar. E vuestra justicia ciertamente es clara: porque el reposo entre gentes feroces, la clemencia exercitò, apartadas ser el solo de muchos seguro, el pequenio acatado, otra cosa alguna non lo basta fazer. Esto baste quanto à las virtudes, que en la pratica è costumbres consisten. E fablando de las intelectuales, que consisten en la razon, è en las potencias de la anima: Primeramente de la memoria incomparable, que pocas son las cosas que assi por leer ou oir non tenga en su seno cõcebidas è prontas. La voluntad assi ordenada, que los vicios aborrecidos sien. Preordenandose que de las tres partes de la prudencia, ninguna en su tiempo le puedã fallecer, ca de las passadas recordandose, en las presentes con el sesso, è las venideras con maravillosa providencia soleis del todo provisir: en tal manera senyor de vos mesmo, que ni de passiones turbado, ni de vicios vẽcido, ni de vanagloria cobdicioso, mas entre los extremos moderado, è de virtudes tantas honrado, mas de la razon contento sobre todos los otros Reys vos ha siempre placido vivir. Assi que Senyor mui virtuoso, esta es propria escritura para vos; non porque de doctrina seria, salvo de espejo, en el qual vuestros actos vereis. Llamaron otrosi los Philosophos à esta sciencia Despotica, que en Griego es sciẽcia de Reys. Vos Rey è virtuoso: atorquela pues todos à vos, cuya fama, dignidad, è costumbres, por el mundo volando singularmente resplandecen. E dexovos mui esclarecido Principe de mas alabar, porque mi lengua errar en algo por ventura podria. Por ende passarè à dezir q̃ Leonardo fizo de cada libro un capitulo. Però yo quise en cada libro en diversos capitulos partir, segunt que la diversidad de la materia subjecta requiere en aquellos capitulos, en tantas, è distintas conclusiones, quantas el Philosopho determinò sobre las opiniones de los otros Philosophos: è porque vuestra Senyoria mejor pueda notar è fallar la materia que mas le pluguiere: è porque todos los Morales se estudiaron

r on aclarecer sus señaladas doctrinas, por el comun provecho que de ellas se sigue, aquellas palabras que claras son en otras tantas de nuestro vulgar è proprias converti: mas dando la sentencia, vi ser cumplidora. Por cierto Senyor de aquella eyusè iusta la verdadera scientia de Santo Thomas, claro è Catholico Dottor, rayo resplandeciente en la Iglesia de Dios es forçando modat algunas virtudes è vicios mas proprios nombres, como por las margenes del libro verà Vuestra Alteza con declaraciones notado. Ca dize Sant Geronimo en la Epistola del mui buen estilo de interpretar: E yo por cierto no solamente eyuso, mas de la libre voz me aprovecho en la interpretacion de las Griegas santas Escrituras, dando el orden è misterio de las palabras; no solamente la palabra de la palabra, mas del seso la santa Escritura exprimir. *E quasi esto dize Tulio en los traslados que fizo de Pythagoras, de Platon, è de la Oeconomica, de Xenophonte, è de las dos oraciones de Eschynes, è Demosthenes: iten Terencio, Vergilio, è Horacio en su Poesia. Los quales siguiendo quise assi mi presente traducion fazer. E como vuestra Senyoria mejor que yo sabe, el pozo de la Moral Philosophia el Aristoteles fuè: è los que despues del vinieron, pozaderos son. E fago fin, porque vos Senyor non enoxe tanto ayuntamiento de prologos è introducciones.*

3 HACTENVS Ille gloriosus Princeps, atque amplissimo Imperio dignus ob præcellentes animi dotes, quamvis infelix ob Vatinianum parentis odium, & immaturè vivis ereptus: de quo Mariana ad annum M. CCCC. XLI. hæc habet: *Carolus Viana Princeps materni regni successor, regio nomine abstinuit à patre coactus, an sponte, an matris monitu. Ingenium studijs dederat: non vt otio marcesceret, sed vt præceptis sapientiæ instructior ad rem publicam accederet. Extant ingenij monimenta: Libri Aristotelis de Moribus vulgari Hispanorum lingua donati: brevis de Vasconum Regibus Historia. præterea versus non inelegantes, quos ad lyram pangere solitus erat, iuvenis meliori fortuna, patreque benigniore dignissimus.* Hęc Mariana. quibus addo, versus plurimos & varios eiusdem Principis (quos, dum hæc scribo, ob oculos habeo, eo ipso tempore scriptos antiqua forma & charactere) videri elegantissimos, habita ratione eius ętatis, & sententijs moralibus plenos, ac planè dignos, qui cum versibus Ioannis Mennæ, tunc in Hispania celebris, conferantur. Notandum verò est, in Proœmio nuper exscripto, synopsim quandam plurium Ethicę librorū exhibitam à Carolo. Excurrit enim per pręcipuas virtutes sex primis Ethicorum libris explicatas, easque omnes adscribit Alphonso Regi. Vtinam eius clarissimi Principis exemplo cæteri excitentur ad amorem & studium Philosophiæ Moralis. Nec plura modò de eximijs Caroli dotibus: præsertim cùm eius laudes ac res gestas propediem editurus sit insignis Theologus, ac Vespertinus Academiæ Nostrę Antecessor, & eruditissimus Vir Petrus Abarca, Societatis IESV, in Historia Regni Aragonię. Curabo tamen in posteriori parte huius Operis aliquot eius Principis versus Ethicos nostris Commentarijs adijcere, quasi adamantes, aut margaritas. neque enim apud me minoris pretij sunt. Nunc pro studio adquirendæ & exequēdæ tum disciplinæ, tum & virtutis moralis vltra omnes divitias, accipe versus ex Operibus Ethicis & Poeticis ipsius;

Las riquezas temporales
Presto fuyen,
E crescen, è disminuyen
Los caudales.
Busca los bienes Morales;
Ca son muros
Firmes, fuertes, è seguros,
Immortales.

CAPVT

CAPVT QVARTVM.

An hi decem libri Nicomachei, quibus Philosophia Moralis traditur, verè scripti fuerint ab Aristotele. Quid item de Eudemijs, & Magnis Moralibus, censendum sit.

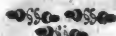
VT Autem propiùs ad institutum nostrum accedamus, illud in primis dubitatum à multis est, an hi libri Ethicorũ, quos explanandos suscipimus, & in quibus medulla ac nervus totius Philosophiæ Moralis est, sint germanũ Aristotelis fœtus. Ac primò quidẽ Cicero lib. 6. de Finibus suspicatur eos fuisse compositos à Nicomacho Arist. filio, illis verbis: *Quare teneamus Aristotelẽ, & eius filium Nicomachũ, cuius accuratè scripti de Moribus libri dicuntur illi quidem esse Aristotelis: sed non video cur non potuerit patri similis esse filius, &c.* Quod verò Cicero solùm dubitando protulit, alij affirmatè ac disertè pronuntiant, hisque potissimũ coniecturis sibi persuadent. *Prima* est quod Diogenes Laertius, qui fusè Aristotelis vitam scripsit, & Operum ipsius indicem texuit, solùm enumerat quatuor Moralium libros ab Arist. scriptos. At libri Ethicorum Nicomachæorum sunt decem. *Secunda.* Arist. lib. 2. de Republ. cap. 1. inquit, æqualitate talionis servari civitates, vt in Ethicis dictum est priùs. Atqui in Ethicis Nichomachæis nihil eiusmodi habetur, sed potiùs contrarium: vt patet ex lib. 5. cap. 5. vbi reijcit æqualitatem talionis, veluti non convenientem iuri legitimo ac civili. Ergo libri Ethicorum Nicomachæorum non sunt scripti ab Arist. *Tertia.* Idem lib. 7. de Republ. cap. 13. ait: *Beatitudo in contrarijs est. etenim hoc iam determinatum est in sermonibus Ethicis.* At non in Ethicis Nicomachęis! vbi nec verbum de hoc. *Quarta.* Infra lib. 6. huius Operis c. 3. dicitur: *Scientia igitur est habitus ostensivus, & quæcumque alia adijcimus in Analyticis.* Atqui in Analyticis Aristot. nunquam legitur definitio scientiæ. Non ergo idẽ est scriptor illorum, & huius Operis. *Quinta* denique ex Diogene Laertio dicente: *Nicomachus Aristotelis ait, Eudoxum dicere, voluptatẽ esse summum bonum.* Cùm verò hoc planè dicatur lib. 1. & 10. huius Operis, certè videtur illud scriptum à Nichomacho.

2 AT Verò constans & certa omniũ ferè sententia Arist. tribuit hos libros: eaque luculenter probatur ac multipliciter. Ac primò auctoritate omnium Veterum Interpretum, atque in primis Alexandri antiquissimi, & Plutarchi, vno ore tribuentium hoc Opus Aristot. Idem censuerunt Simplicius, Eustratius, Aspasius, homines doctissimi, & Græci, atque apprimè versati in stilo Arist. qui omnes agnoverunt libros hos, veluti germanum ipsius fœtum. *Secundò:* Quoniam in Politicis, quæ sunt indubitatus illius fœtus, fit horum librorũ mentio, præsertim lib. 2. c. 2. & lib. 7. c. 13. insuperq; lib. 1. Metaph. cap. 1. *Tertiò:* Quia nonnunquam in his libris nos remittit ad sermones encyclicos, & exotericos, seu circulares, & extrarios: quos planè Arist. scripsit: atque idipsum consuevit facere alijs locis, vt lib. 1. de Cœlo, & lib. 13. Metaph. *Quartò:* nam lib. 10. huius Operis cap. extremo nos remittit ad libros de Republica, illis verbis: *Quo circa primum, siquid à Veteribus rectè dictũ est, id conabimur recensere: deinde ex collectis Rebuspublicis quænam sint ea, considerabimus, quæ civitates & singulas Respublicas corrumpunt & servant.* Atqui totum hoc exactè præstat Arist. libris de Republica editis. Quin & in secundo illorum sub initium, ait: *Quoniam propojuimus considerare de civili societate, quæ sit optima omnium ijs, qui possunt vivere maximè ad votum; oportet maximè alias considerare Respublicas, quibus vtuntur civitates aliqua earum,* quæ bene legibus institutæ videntur, &c. Quibus verbis & præcedentibus apertissimè patet libros Politicorum & Ethicorum esse vnius & eiusdẽ Auctoris: Atqui Politicorum libri, iuxta omnes, Aristotelis sunt. Ergo & Ethicorum. *Quintò:* Nam lib. 1. huius Operis impugnatur Idea boni adversus Platonem, quamvis amicum Authoris. Patet verò id non habere locum in Nicomacho: qui cùm multò post obitum Platonis natus fuerit, nulla ratione potuit ipsum amicum appellare. Superest igitur vt id ab Aristotele Nicomachi parente dictum fuerit, veluti discipulo & amico Platonis. *Sextò:* Quoniam Auctor horum librorum non solùm se refert ad alios libros à se partim editos, & partim edendos, sed etiam ad Analyticos: quorũ non Nicomachus (neque enim tantæ eruditionis fuisse perhibetur) sed vnus Aristoteles parens ab omnibus existimatur. *Septimò,* omissis alijs: Quia nihil in toto hoc Opere apparet, quod nõ sit maximè consentaneum cæteris indubitatis scriptis Aristotelis: nihil quod palam non redoleat ingenium, iudicium, constantiam, energiam, ordinem, methodum, ac stilum, seu λέξιν ipsius: ideoque mereatur laudem illam, quam Cassij Severi Oratoris scriptis tribuit Seneca, dum ait, nihil in illis otiosum reperiri, nullam partem non sua stare virtute: non esse quidquam, in quo lector sine damno suo aliud aliquid agere possit.

ARGVMENTA In oppositum levis momenti sunt. Auctoritas quorundam non vrget, quoniã ij, excepto Francisco Patricio, meri Grammatici sunt, vt Nizolius, & alij similes, qui vni Ciceroni aras erigunt, prętermisso Philosophorũ omnium consensu, cui tamen in rebus Philosophicis assentiri deberent. Porrò nec Cicero aliquid ea in re definit: nec fideliter, aut exactè retulisse Arist. opiniones invenitur: vt multi palã deprehenderunt. Quid, quod circa germana eius Opera fuerit hallucinatus? Deinde ad singula obiectionum capita breviter respondeamus. AD I. Non obstat index Diogenis Laertij: nam pariter in eo multò aliter referuntur plures indubitati Arist. libri, quã reverà se habeant. Insuper sicut multos vidit Arist. libros, qui modò non extant: ita & potuit nõ videre, aut distinctè notare Ethicorũ libros ab eo scriptos, qui extant. Notum quippe est ex Plutarcho & Strabone, Arist. volumina multo tempore delituisse. Arist. enim libros suos reliquit Theophrasto: hic Heleo Scepsio, qui illos permisit suis hæredibus imperitis. Ij verò, ne venirent in manus Attalorũ Regum, eo tempore bibliothecam Pergami comparantiũ, primò eos in scrobibus absconderunt, deinde vendiderunt, atque tradiderunt Apeliconi Teio: qui eos exscribi curavit, donec Sylla inde aliquot exemplaria secũ Romã detulit, ac Tyrannioni Grammatico evulganda dedit. Itaq; in tanta rerũ varietate potuit accidere vt epigrapha librorũ, quibus vsus est Laertius, referrent Nicomachũ pro Arist. AD II. Arist. lib. 5. huius Operis non damnat absolutè æqualitatẽ sive ius talionis. nam licèt illud reijciat secundũ æqualitatem arithmeticam, prout inducebatur à Pythagoricis, & dicebatur iustum Rhadamantij; approbat tamen secundùm æqualitatẽ geometricam. Quare ibidem ait: *ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς κοινωνίαις ταῖς ἀλλακτικαῖς*, &c. *Sed in societatibus commerciorum, tale iustum (repassio, inquam) per comparationẽ rationũ, & non per æqualitatẽ, continet civitatẽ.* Vnde patet immeritò obijci locum illum ex lib. 2. de Repub. cùm potiùs vtrobique eadẽ doctrina habeatur. AD III. Negatur assumptio. Satis enim in Ethicis Nicomachæis dicitur, beatitudinẽ esse in contrarijs. Nam lib. 1. dicitur, virum beatum se habere instar cubi, quoniã licèt impellitur ab adversa fortuna, ab ea tamen prosterni nõ potest. Insuper & lib. 2. ex professo ac sæpe traditur, Virtutem moralem esse mediocritatem inter extrema contraria. Cùm igitur beatitudo associatũ habeat satellitium omnium Virtutum, atque in perfecto illarum exercitio posita sit, meritò dicitur esse inter contraria. AD IV. Falsò in obiectione assumitur, in Analyticis Aristot. nihil haberi circa definitionem scientiæ. Patet enim lib. 1. Poster. c. 2. definiri scientiã in actu, sive ipsum scire, & scientiã ostẽsivã. Similiter & lib. 2. Poster. in epilogo dicitur: *De syllogismo igitur, & de demonstratione, quid vnumquodque sit, & quomodo fiat, manifestum est: simul autẽ & scientia demonstrativa, &c.* Patet igitur Arist. in Analyticis definisse sciẽtiã demonstrativam. Insuper idipsum evincitur ex eodẽ loco lib. 6. c. 3. Ethic. dum ait, omnẽ scientiam fieri ex præcognitis, & nos remittit ad Analytica, nimirũ, ad lib. 1. Poster. vbi id docuit. AD V. Diogenes Laertius dum allegat Nicomachum Arist. intelligendus est allegare libros Arist. ad Nichomachum: sicuti per Eudemios intelligimus libros illius Morales ad Eudemium; & per Timæum, Parmenidẽ, Phædrũ, & Alcibiadem Platonis, intelligimus eius dialogos ita inscriptos. Deniq; nullius roboris est quod alij obijciunt, non potuisse Arist. inscribere eos libros Nichomacho, quoniã parvulus relictus est post obitum patris. Nam vt ipsi eos inscriberet, satis erat spem habere vt aliquando ab ipso legerentur, manerentq; in signum paterni amoris.

ITAQVE Arist. proculdubio sunt hi libri, & Nicomachæi, seu Nichomachij pluraliter appellantur, quoniam ad Nicomachũ eius filiũ scripti: sicuti & Eudemij, qui ad Eudemũ. Porrò de ipsis Eudemijs, & similiter de libris Magnorum Moralium, aliqui etiam dubitant, an ab Arist. scripti fuerint. Communis tamen sententia eos ipsi adscribit, & meritò: Quoniam methodus, ordo, iudiciũ, sententiæ, & stilus, nihil aliud præseferunt. Prętere, nonnulli ex his Nicomachæis libris inserti sunt in Eudemijs, & vbique similes sententiæ: imò & rationes eædẽ quæ in lib. 1. c. 6. proponuntur adversus Platonicam Ideam boni, in Eudemijs pariter habẽtur. Quare dicendũ, omnes eos esse fœtus Arist. diverso tamen tempore scriptos. Ac primùm quidẽ Eudemios, & Magna Moralia: in quibus nõ adeò exactè, aut pro dignitate traditur Philosophia Moralis, ac in ijs Nicomachæis libris, vbi illa absolutissima habetur, & exactissimè scripta est, veluti extrema manu adhibita. Arist. enim contigit quod cæteris ferè Scriptoribus; quorum semper, vt Euripidis versu exprimam, *Δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι. Curæ secundæ sapientiores.* Quare omnium ferè Interpretũ conatus fuit hos tantùm libros explanare ex ijs, qui ad mores spectant, cæteris prætermissis: vtpotè in quibus Arist. minori cura versatus est, & nondum vltimum iudicium expressit. Quare siqua opinionũ contradictio in ijs est, quod docuit in Eudemijs & Magnis Moralibus, putari debet in Nicomachæis correctum, aut retractatum.

(.·.)

CAPVT QVINTVM.

Aristotelem his libris iecisse fundamēta, sive principia totius Philosophiæ actuosæ seu Moralis. Hanc divisit in Ethicam (quæ & Monastica) Oeconomicam, & Politicam: inter quas Ethica initium faciat ad cæteras addiscendas. Sententia D. Thomæ, & communis asserentium, Ethicam potissimùm instruere privatam singulorum vitam, stabilitur, & vindicatur ab impugnationibus Francisci Piccolominei.

QVONIAM Ad plenam horũ librorum, & disciplinæ quæ in ijs traditur, notitiam pertinet inquisitio finis, quo ab Auctore scripti sunt, observare oportet ex lib. 10. c. 9. huius Operis, Arist. in eo iecisse fundamenta totius Philosophiæ practicæ, sive actuosæ. Quare in fine eius capitis, vbi Ethicam absolvit se accingit ad tradendam Politicam: ideoque ait: His pers-„ pectis, magis fortasse perceperimus, quænam „ sit Respublica optima, & quomodo vnaquæ-„ que disposita, quibusvè legibus vtens, ac mo-„ ribus fuerit constituta. Dicamus igitur, hinc „ initio sumpto. Hæc sunt postrema verba Arist. in hoc Opere. Nimirũ, consideravit hominem esse animal natum ad societatem, quoniam sibi soli satis non est, sed alijs eget, sive ad vitam simpliciter ducendã, sive commodè incundam: ideoque varia distinxit societatum genera, ac duo in primis eorum præcipua. Alterum est *Oeconomicum*, quod constat ex patre familiàs & vxore, domino ac servo, parentibus ac liberis. Alterum est verò *Politicum*, iuxta quod ex pluribus familijs consurgit civitas, ex pluribus civitatibus Provincia, ex pluribus Provincijs Regnum, quod antonomasticè dicitur Respublica. Quare quidquid in Opere hoc traditur ab Aristotele, totũ est ex fine instruẽdi vnunquemq; hominũ, vt probus sit, & rectè se gerat in vita privata; ac subinde & consequenter in societate humana, non solùm Oeconomica, sed etiam, & præsertim, in Politica. Ideoque absolutis Ethicorum libris scripsit ex professo, tum de Oeconomica, tum & Politicos libros; in hoc sanè imitatus Magistrum suum Platonem, qui plures de Legibus ac Republica libros edidit.

2 VERVM Sicuti partes sunt natura priores toto, quod componunt, ideoq; exigunt vt priùs de ijs disseratur, quàm de toto: ita etiã priùs de privata hominis vita tractandum fuit, quàm de œconomica, aut politica: quoniã peculiaris vita hominis est pars cuiuslibet societatis humanæ. Itaq; oportuit ante libros Oeconomicos ac Politicos scribi Ethicos, in quibus privata hominis vita instituitur & eruditur, vt rationi consentanea evadat, & ad totius honestatis præscriptum formetur. Quare D. Thom. „ in proœmio Ethic. ait: Incipiens igitur „ Arist. tradere Moralem Philosophiam à pri-„ ma sui parte in hoc libro, qui dicitur ETHI-„ CORVM, præmittit proœmium, &c. Cùm enim alia quoddammodo sit ratio boni viri, alia boni patris familias, alia boni civis; primò vnicuiq; studendũ est vt vir probus sit: deinde enim, & consequẽter, bonus pater familiàs, atq; optimus civis esse poterit. Itaque Philosophia Ethica hisce libris tradita potissimùm instituit privatam vitã hominis probi, non tam solitariã (qualis erat Anachoretarũ, & quorundã Gentilium Philosophorum, licèt illi etiam magna ex parte adaptari possit) quàm ducendam in humano convictu, seu societate. Eò namq; spectat quod præcipuè in hoc Opere disseritur de Virtutibus & vitijs, actionibusq; ex ijs procedentibus, ac nominatim de Fortitudine, Liberalitate, Magnificentia, Mansuetudine, Affabilitate, Veracitate, Comitate, Iustitia, Æquitate, Amicitia, & Benevolẽtia, ac vitijs contrarijs; quę omnia patet esse *πρὸς ἕτερον, ad alterũ*. Non enim exerceri possunt ab homine erga seipsum, neque in vsum functionemvè prodire, siquis solitariam omnino vitam agat, & ab omni hominum consortio alienam.

3 HINC Apparet, Philosophiam Ethicam, seu Monasticam, in qua versamur, esse pręparationẽ quandam ad Oeconomicã, & Civilẽ; sicuti proba vita singulorũ hominũ est præparatio quędã ad ineundã rectè societatẽ, tum domesticã, tũ & civilẽ. Quod satis expręsrit Arist. lib. 1. Magn. Moral. c. 1. vbi concludit: *Itaque, vt apparet, Politices pars est & principiũ tractatio de Moribus*. Et quidẽ *pars*: quatenus doctrina ipsa Ethica sive Moralis vtitur frequẽter principijs generalibus doctrinæ Politicæ, vt infrà ampliùs patebit: prætereaque tota Philosophia actuosa solet denominari Politica, seu Civilis, denominatione sumpta à principaliori parte, quæ est Politica. Dicitur quoque tractatio de Moribus *principium* Politicæ: quia sicut quilibet primùm curare debet vt probus sit, quò deinde bonus pater familiàs, & bonus civis evadat; ita etiam Philosophia actuosa, seu Moralis initium facere debet ab institutione privata singulorum, quæ præstatur in Ethica, vt deinde sequatur institutio, quam præstant Oeconomica, & Politica. Ergo Philosophia Ethica, sive de Moribus, quæ in hisce libris traditur, est quoddammodo pars, & quoddammodo principiũ doctrinæ Civilis, seu Politicæ. Eoque sensu quandoque ab ipso Aristotel. appellatur doctrina Civilis: vt patet lib. 1. huius Operis, cap. 2. fine, vbi inquit

Ista igitur appetit hac doctrina, cùm sit facultas quædam civilis. Nimirum, tota Philosophia activa appellari solet quandoque Civilis, seu Politica, denominatione sumpta à præcipua ipsius parte, quæ traditur in libris Politicorum: quandoque autem Moralis audit, quoniam in omnibus suis partibus tradit præceptiones informandis moribus opportunas. Verùm propriùs loquendo, & iuxta frequentem loquendi vsum, nomine Philosophiæ Moralis intelligitur Ethica, hisce libris Nicomachæis tradita: nomine autem Doctrinæ Civilis, illa dumtaxat, quæ continetur in libris Politicorum, sive de Republica.

4 QVARE Philosophia activa, seu Moralis, vniversè sumpta dividitur à D. Thoma in tres species: Monasticā (quam Ethicam communiter appellamus) Oeconomicam, & Politicam: quarum prima instituit privatā hominis vitam, secunda domesticam, tertia civilē. Verba S. Doctoris sunt ferè in Procemio Ethicorū aientis: Moralis Philosophia in tres partes dividitur: quarū prima considerat operationes vnius hominis ordinatas ad finē, quæ vocatur Monastica: secunda autem operationes multitudinis domesticæ, quæ vocatur Oeconomica: tertia autē considerat operationes multitudinis civilis, quæ vocatur Politica. Eandem ferè doctrinā tradit 2.2. q.48. art.11. eamq; antea tradiderant Alcinous lib. de doctrina Platonis, Philo Iudæus lib. de Temulentia, Eustratius Græcus & antiquus Interpres Aristotelis, & Albertus Magnus, vterque in Commentarijs Ethicorum. Ratio D. Thom. est, quoniā Philosophia Moralis generatim accepta docet dirigere actiones humanas in debitum finē. Ergo species, sive partes ipsius debent multiplicari iuxta varietatem actionū humanarum, quæ in debitum finē diriguntur. Illæ verò sunt in triplici differentia; quædā singulorū, quædā familiæ, quædā civitatis. Ergo & Philosophia generatim dividitur in Monastica, Oeconomicā, & Politicam: quarū prima dirigit actiones singulorū, secunda familiæ, & tertia civitatis.

5 CONTRA Hanc communem & veram doctrinam plura congerit Franciscus Piccolomineus in Introductione ad decē gradus suæ Philosophiæ de Moribus c. 7. ferè per totum, vbi multis probare conatur in his libris Ethicorum non considerari actiones singulorū hominum, seu institutionem privatam vniuscuiusque. *Primò*: Quoniam in omni disciplina ea initio sunt declaranda, quæ sunt principia, & communia fundamēta vniversæ disciplinæ: vt docet Arist. in Procemio Physicorū, alijsq; locis. Ergo in Philosophia Morali debent initio declarari quæ communia sunt omni vitæ generi, non verò ea quę pertinent ad peculiare vitæ genus, seu privatæ singulorum. *Secundò*. Quia quælibet disciplina debet habere vnum commune subiectum, proindeque & principia cōmunia, & affectiones communes. Cū igitur hæc doctrina sit vna disciplina, debet esse prædita cōmunibus principijs, communi fine, communibusq; affectionibus primò declarādis. Falsum ergo est asserere in ea primò tractari de peculiari singulorum bono. *Tertiò*. Idipsum enim evincitur considerādo progressus Arist. in hisce Ethicorū libris: Primò enim differit de summo bono, nō quidē vitæ privatæ, sed hominis quālibet vitam agentis, quodq; habet rationē finis totius vitæ civilis. Ideoq; neque in libris Politicorū, nec de Oeconomica, seu curâ familiari, explicuit aliud civile bonū, præter illud, quod Ethica exponit. Insuper & definitio summi boni tradita lib. 1. huius Operis vniversè convenit omni civili bono: scilicet, quòd in actione ex perfecta virtute prodeunte sit positū. Ideoq; idem Arist. lib. 1. c. 2. Ethicorū eorundem ait: Nam etsi idem vnius hominis & civitatis bonū sit; civitatis tamē bonū & consequi, & cōservare, maior res quædā esse & perfectior videtur. Enim verò præclarè nobiscum agitur, si id, quod vel vni soli vtile, reperire possimus: sed longè certè pulchrius & divinius id, quod gentibus & civitatibus vsui est. Huic igitur methodo hęc proposita sunt cum hæc doctrina sit facultas quædam civilis. Vbi Philosophus proponit declaranda ea, quæ sunt cōmunia omni generi civilis vitæ, non autē peculiaria singulorū. *Quartò*: Quia Arist. in hisce libris agit ex professo de Virtutibus, tum moralibus, tum & intellectualibus. Eæ verò sunt principia communia singulorū graduum civilis vitæ: ideoq; ipse lib. 3. de Republ. c. 12. tradit per easdem res & virum probū, & civitatē probam constitui: ac lib. 7. cap. 2. pronunciat, eandem esse singulorum & civitatis felicitatem. Neque aliud sunt leges, de quibus in libris de Republica agitur, nisi pręcepta Virtutum in hisce libris Ethicis explanatarū: ideoq; lib. 5. dicitur, leges emanare à Virtutibus, & ad eas dirigi; ac servantē leges ducere vitam Virtuti conformē. Ergo in hoc Opere non solùm agitur de instruenda singulorum vita, sed & declarantur principia communia totius Doctrinæ Civilis. *Quintò*. Nam lib. 8. latissimè agit de Amicitia, & ob id considerandam affirmat; quia videtur Rempublicam continere, fuisseque Legumlatoribus in maiori studio, quàm Iustitiam. Ergo quoniam in ea tractatione non tam quærebat institutionem singulorum, quàm publicam & civilem. Eidem opinioni subscribit Gallutius, *Prolegom*. 3.

6 HIS Ferè argumentis communem & veram sententiam impetit Piccolomineus: sed irrito planè conatu. Quod vt luculenter appareat, observandum est, in hisce libris tradi quidem principia generalia & communia omnibus speciebus Philosophiæ Moralis: qualia

lia sunt quæ de vltimo hominis fine, seu bono disseruntur, & de omnibus ijs Virtutibus, quæ sunt ad alterum, & de Amicitia, ac Benevolentia: vt suprà *num.*2. præmisimus. Cæterum ea ipsa principia in Ethica, seu in hisce libris, potissimùm tractantur, atque ex peculiari & proprio fine, non, vt quis bonus paterfamiliàs sit, neque vt bonus civis (horū enim prius ad Oeconomicam, posterius ad Politicam spectat) sed vt sit probus in se. Idque morali demonstratione hac probatur. Ad omnia ea genera rerū, in quibus homo gravem difficultatem patitur, & quæ maximi momenti sunt, institutus debet esse per se aliquis habitus intellectualis, quo dirigatur, vt absque errore aut difficultate operetur. Hoc enim omnium Sapientum iudicio verum est, & evincitur ratione à priori, quâ colligimus existentiam omniū habituum, tam intellectualium, quàm moralium; tam speculativorum, quàm practicorum. Atqui homo gravem difficultatem patitur, vt probus in se sit, seu vt omnes actiones suæ vitæ singularis exerceat ad totius honestatis præscriptum; idque res maximi momenti est, vt ex se patet. Vnde & idem Auctor fine allegati capitis fatetur, vsum Virtutis in privato homine erga seipsum esse saluberrimum; optimamque victoriam, quam de seipso reportat, vt aiebant Stoici; moderationemque perturbationum animi esse rem honestissimam, & fundamentum cæterorum bonorum. Ergo aliquis habitus intellectualis debet esse per se institutus, quo dirigatur, vt probus in se sit, sive vt omnes actiones suæ vitæ singularis exerceat ad totius honestatis præscriptum. Eiusmodi autem habitus certè nullus est alius, quàm Doctrina Ethica hisce libris tradita. In ea quippe potissimùm traditur quomodo quis perturbationes animi moderetur, sive reducat ad mediocritatem, quâ obtentâ evadit probus. Ergo Doctrina Ethica hisce libris tradita est per se instituta, vt homo in seipso, sive in singulari vita, evadat probus.

67 CONFIRMATVR Ratione, quâ D.Thomas loco allegato ex 2.2.q.48.art.11. probat, prudentiam monasticam, seu circa bonum singulare cuiusque hominis, differre specie, tum à prudentia œconomica, quâ providet familiæ suæ, tum & à prudentia politica; quæ curat bonum commune civitatis, vel regni. Probat verò id ex generali principio à se statuto art.5. eiusdem quæstionis, & 1. 2. q. 54. art.2. quòd, nimirū, species habituum variantur secundùm diversitatē obiecti, quæ attēditur penes rationem formalem ipsius. Ratio autem formalis omnium, quæ sunt ad finem, attenditur ex parte finis: vt idem S.Doctor supponit probatum in proœmio Primæ Secundæ; & q.101.art.1. ideoq; habitus differre debent specie ex habitudine ad diversos fines. Atqui diversi fines sunt bonū proprium vnius, & bonum familiæ, ac bonū civitatis. Ergo & diversi habitus prudētiæ secundùm speciē sunt, quibus attenditur proprium bonum, insuper bonū familiæ, & bonum civitatis. Hæc autem ipsa ratio æquè vrget in disciplina Morali: quoniam aut est eadem cum prudentia, vt multi existimant, aut valde affinis ipsi est: ideoque specie multiplicari debet in ordine ad bonum proprium, vel familiæ, vel civitatis.

8 AD Argumenta verò in oppositum vnica solutione ac facili respōderi potest, principia illa, ex quibus procedit Arist. in hisce libris, communia quidē esse omni vitæ humanæ, seu singulorum, seu patrum familias, seu civium: atque adeò communia tribus speciebus Philosophiæ Moralis in genere, quæ dividitur in Ethicam, Oeconomicā, & Politicā, vt in diversas species. Id enim commune est omni sciētiæ in varias species distributæ, vt tradat quædam principia vniversa, seu generalia ijs omnibus, idque initio, vt conclusiones vniuscuiusque earum propriæ inferatur, secundùm quòd peculiares illarum sunt. Hoc ergò ipsum accidit in præsentiarum. Nam Aristoteles tractaturus totam Philosophiam Moralem, incipit ab Ethica, & initio tradit principia generalia summi boni, ac Virtutum moralium, & intellectualium, quæ sunt communia omnibus speciebus Moralis Philosophiæ. Cæterum sicut illa ipsa principia communia in Oeconomica ordinantur speciatim propriéque ad bonum familiæ, & in Politica ad bonum civitatis; ita etiam in Ethica ad bonum privatum vitæ singulorum. Quo demum evincitur, Philosophiæ Morali, prout in hisce libris traditur, & Ethica speciatim dicitur, curæ tantumodo esse institutionem privatam singulorum circa mores: quāvis ea ipsa morum probitas ordinetur subinde, & consequenter, ad bonum familiæ, ac denique ad bonum civitatis, vel Regni.

9 OBIICIES. Ea, quorum vnum ordinatur ad aliud, non variant speciem habituū. At bonum proprium singulorum ordinatur ad bonum familiæ, & hoc ad bonum civitatis, vt modò fatebamur. Ergo id triplex genus boni non variat speciem habituū. Quare Ethica, quā tractamus, non erit habitus specie diversus ab Oeconomica, & Politica.

10 RESP. Hanc ipsam obiectionem fuisse propositam à D.Thom. loco allegato, veluti rationem dubitandi adversus distinctionē specificā prudentiæ penes monasticam, œconomicam, & politicam. Quare occurrendum est mutuatis fere ab ipso S.Doctore verbis, dicendumque, etiam diversos fines, quorum vnus ordinatur ad alium, sufficere ad variandam speciem habituum: sicut disciplinæ Equestris, Militaris, & Civilis, distinctio specifica est, quāquam finis vnius ordinetur ad finem alterius.

Quare licèt finis, seu priuatum hominis bonum inspectum à prudentia monastica, sicut & à Philosophia Ethica, ordinetur ad bonum prudentiæ doctrinæque Oeconomicæ, subindeque & Ciuilis; adhuc locus est, vt prudentia, tum & Philosophia Moralis, diuidatur specie in Monasticam, siue Ethicam; Oeconomicam, & Ciuilem. Nimirum habitus variantur specie ex obiecto & fine proximo, quem sibi præscribunt, quamvis secundariò, siue ex consequēti, finis vnius ordinetur ad finem alterius, veluti principaliorē. Id tamen addendū ex eodem D. Angelico, quemadmodū prudētia ciuilis præstantior est œconomica & monastica, tanquā finis illarum; ita etiam Philosophiā Ciuilem esse præstantiorē hac nostra Ethica, & Oeconomica: quippe quarū vtraque ad illam, veluti finē, quamvis secundariū, ordinatur.

CAPVT SEXTVM.

Philosophiam hisce libris traditam, speciatim proprieque appellari Ethicam, seu Moralem, quoniam de Moribus differit. Variæ morum acceptiones metaphoricæ, ac minùs propriæ. Quo sensu tractatio de ijs sit peculiaris huius disciplinæ.

DIXIMVS Superiori capite, Philosophiam Moralem generatim acceptam diuidi in Monasticam (quam communiter Ethicā dicimus) Oeconomicā, & Politicā. Nunc addendum, appellationem Philosophiæ Moralis, quæ communis etiam est ijs tribus speciebus, peculiariter adaptari Ethicę doctrinę hisce Nicomachæis libris comprehensæ: quoniam in ea speciatim informantur mores hominis, vt probus euadat: proindeq; aptus ad Oeconomiam, & Politicam. Nimirum, probitas morū est fundamentum totius societatis humanæ, seu familiaris, seu ciuilis: ideoque Philosophiæ pars, quæ illā docet, iure ac meritò Moralis, seu Ethica, nominatur. Græci enim τὰ ἤθη, *mores* appellant: vnde & ἠθικὸς, *moralis*. Porrò neque apud Græcos τὸ ἦθος, neq; *mos* apud Latinos, accipitur nisi de agentibus ratione ac libertate præditis: ideoque siquando rebus insensibilibus, & animantibus brutis tribuitur, id solùm est per quandā metaphoram. qualiter cùm dicitur:

Ventos, & varium cœli prædiscere morē
Cura sit, ac patrios cultus, habitusq; locorū;
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset.
Hic segetes, illic veniunt feliciùs vuæ.
Arborei fœtus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina. Nonne vides croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?

Eodē stilo vsus fuerat antea Lucretius lib. 1. vbi amnibus & ventis mores tribuit, dū accinit:

Quare etiā atq; etiā sunt venti corpora cæca:
Quādoquidē factis, ac moribus æmula magnis
Amnibus inveniuntur.

Nec solùm Poetæ, sed & alij seuerioribus loquendi legibus adstricti. Columella in præfatione Operis de re rustica sic perfectū agricolam admonet: *Cœli & anni præsentes mores intueatur, neque enim semper eundem, veluti ex præscripto, habitū gerunt.* Plinius quoque lib. 14. c. 1. *Ad soli naturā, ad loci ingeniū, ad cœli cuiusque mores, dirigenda solertia est.* Nimirum ab ijs *mos* pro qualitate cœli ac soli vsurpatur; quēmadmodum & apud Græcos ποιότης, *qualitas* terræ cuiuslibet. Quare Nazianzenus in Apol. cū dixisset, nō omnia omnibus cōuenire, subdidit varia exempla, & addit: οὐδὲ γῆς ποιότητες αἱ αὐταί, *neque terra qualitates eadem.* Quin etiam de ipso homine *mos* quandoq; tralaticiè accipitur, cū significatur aliquid, quod non ad actiones animi, sed ad ornatū corporis spectat. qualiter apud Virgilium:

Virginibus Tyrijs mos est gestare pharetram,
Purpureoque altè suras vincire cothurno.

Imò & ipsi animo tribui *mos* metaphoricè solet, etiā in hisce libris, & apud Auctores varios: quoties, nimirū, eo nomine significantur quasi semina Virtutū animo insita, & propensio naturæ ad illas parādas, atque exercendas. Quare libro sexto capite extremo inquit Arist. πᾶσι γὰρ δοκεῖ ἕκαστα τῶν ἠθῶν ὑπάρχειν φύσει πως. *Omnibus enim videntur singuli ex moribus esse quoddammodo natura.* Fortassis & ea acceptione τῶν ἠθῶν, vsus est Galenus dum docuit, mores sequi temperamentū corporum. de quò latè in disputationibus Ethicis. Scilicet, ea *moris* acceptione larga significatur, quæ apud Latinos indoles, seu ingenium cuiusque hominis dici solet. Ideoque Cicero mutuans locum quendā Platonis in Phædro appellantis τὰ ἤθη, *mores*, ea Virtutum semina, Latinè reddidit indolem, ingeniumque naturæ.

2 CÆTERVM Mores, à quibus Philosophia hæc Moralis appellatur, longè alij sunt, & illi dumtaxat dicuntur, qui vsu quodam & assuetudine comparantur. Quod Arist. in hoc Opere libro secundo c. 1. docet, atq; inter alia, probat ab etymologia, & similitudine nominis: quo-

quoniam τὸ ἦθος, mos, dicitur ἀπὸ τοῦ ἔθους à *consuetudine*. Verùm cùm etiam in ijs, quæ assuetudine comparamus, duo sint, quorum alterum est habitus, seu qualitas per frequẽtationem actionum comparata; alterum verò actio ipsa ex habitu procedens; *mos* quandoque accipitur pro habitu, quandoque pro actione. In habitu autem consistit firmitas illa animi, & consistentia, quæ hominem reddit facilẽ & expeditum ad operandum, quoniam consuetudine comparatur: quæ proinde dicitur quasi natura altera. Quemadmodum verò actiones, quibus eos habitus adquirimus, aut sunt probę, aut improbæ; ita & habitus, iuxta illarum qualitatem, probi aut pravi evadunt.

3 ITAQVE Philosophia Ethica, seu Moralis, dicitur hæc ipsa, quam explanandam aggredimur: quoniam versatur circa mores; nõ quidem metaphoricè, aut largâ quadam acceptione vsurpatos, sed strictè dictos: nimirũ, diuturno vsu & consuetudine comparatos, animoque firmiter inhærentes, & quidem illos, qui probis actionibus gignuntur, appellãturq; Virtutes morales: non autẽ eos, qui actionibus pravis generantur, dicunturque habitus vitiorum. Scilicet, quamvis de his etiam disserat passim Arist. in hoc Opere, non aliter se gerit, quàm Medicina dum de venenis agit: nimirũ, vt præcaveantur, & fugiantur. Itaque sicut eã ob causam Medicina solùm disserit de venenis per accidens, ita etiam Ethica de vitijs: de actionibus autem Virtutum directè & per se.

CAPVT SEPTIMVM.

Disseritur de materia, sive subiecto Philosophiæ actuosæ, tam generatim acceptæ, quàm divisæ in tres species, Ethicæ, Oeconomicæ, ac Politicæ. Quinque aliorum opiniones refutantur.

DIXIMVS Paulo antè, Philosophiam Ethicam versari circa Mores, id est, Virtutes vsu & consuetudine bonarũ actionum comparatas. Id autẽ ampliori explicatione opus habet, propter varietatem opinionũ aliam atque aliam materiam designantium. Supposita autẽ ex pręcedentibus divisione Philosophię actuosæ, sive practicæ, in Ethicam (quam diximus esse Monasticam, seu institutam ad bonũ privatũ singulorum) Oeconomicam, & Politicã, veluti generis in species; quærendũ modò est, quænã sit materia propria, sive obiectũ eiusdẽ Philosophiæ practicæ, in genere consideratæ: exinde enim constabit quid sit dicendũ circa species illius singulas.

2 PLERIQVE Cum Ant. Mirandula Episcopo Casertæ *lib. de Honore*, volunt vniversæ Philosophię Moralis materiã esse summũ bonũ, sive felicitatẽ hominis. *Secundò* alij hominẽ ipsum pro materia constituunt, sed diversimodè consideratum. Quidam enim cũ Giraldo Odonis assignãt hominẽ quatenus liberum. Alij plures hominẽ, prout ad beatitudinẽ natũ, ac factũ. *Tertiò* quidã cũ Zabarella hominẽ animalẽ, sive secundũ affectiones animæ considerató. Aiunt enim, perinde Philosophiã practicam esse solicitã de salute animæ, ac Medicinam de bona valetudine corporis: atque adeò quemadmodum huius materia est homo sanabilis secundùm corpus, ita & illius esse hominem prout sanabilem secundum animam. *Quartò* alij cum Marsilio Ficino *in Dial. Platonis de Sapientia*, aiunt, subiectum, seu materiam huius disciplinę esse Civitatẽ. *Quintò* plures cum Averroe initio Paraphrasis librorum Platonis de Republica volunt, materiam Philosophiæ Civilis esse res voluntarias, & pendentes ab arbitrio hominis dum fiunt, quarum principium est voluntas & electio. Quod idem Averroes etiam docet initio Physicorum, dum ait, Philosophiam Moralẽ de voluntarijs actionibus agere.

3 VT Autem controversia hæc facilè dirimatur, & plures earum opinionũ ad cõcordiam redigantur, oportet nonnulla præmittere, ab omnibus tradita in primis Dialecticæ rudimẽtis. *Primum* est, materiã in qua versatur quælibet disciplina, seu scientia, alterã esse remotã, quæq; omnino pręsupponitur; alterã verò proximã, in quã propriè ac per se habitus versatur. Exemplo res declaratur in visu, seu potẽtia ad videndum instituta: cuius materia proxima est color, remota autem subiectum colore affectum, quod natura sua præsupponitur colori. *Secundum*, distingui etiam debere inter finem proximum, & remotum cuiuslibet disciplinæ. Prior enim est, quem habitus ex primaria inclinatione quærit: posterior verò, ad quem vltimò, atque ex secundaria consideratione, idem habitus ordinatur. Exemplum sit in Dialectica, cuius finis primarius & proximus est cognitio secundarum intentionum: secundarius verò & remotus directio intellectus ne erret in materia aliarum scientiarum. De quo plura dedimus tractat. 1. Logicæ. *Tertium*, communiter ab Auctoribus pro vno eodemque accipi subiectum, & materiam cuiuslibet disciplinæ. Quamvis enim Giphanius nullam vocem admittens, nisi Ciceronianam, nolit vnquam subiectum dicere, sed *Stratum*, quod ma-

materiam appellamus; adhuc ea vox retinenda est propter communem & antiquissimũ Scholarum vsum. Materia enim, in qua disciplina quælibet versatur, quasi subjicitur eidem, vt de illa proprias affectiones demonstret. Quare idē est subiectum disciplinæ, ac materia circa quã versatur. *Quartum*, in omni arte & disciplina practica distingui debere materiam effectionis, actionisve; & materiam considerationis. Prior est illa, in qua, aut circa quam ars vel disciplina practica efficit, vel agit. Vt enim constat ex lib. 6. huius Operis cap. 2. & 4. efficere est proprium artis, quoniam perfectionem suam obtinet in opere externo, quod efficit: agere autem propriũ est disciplinæ practicæ, seu moralis, quæ perfectionem suam obtinet in bonis actionibus voluntarijs, internisque. Materia itaque effectionis in artibus v.g. est ferrum, æs, lignum: in quibus versantur effectiones externæ artis ærariæ aut lignariæ. Materia autem humanarum actionum sunt res contingentes in hominum arbitrio collocatæ. Et quidem eiusmodi materia non est proprium subiectum artis, aut disciplinæ moralis: sed tantùm dici potest subiectum effectionum artis, seu actionũ moralium: quoniam & effectio externa, & actio interna, circa ea versantur. Posterior autē materia, id est, considerationis, in artibus & disciplinis practicis est totum id quod ab ijs efficitur sive agitur; quemadmodum in disciplinis theoricis materia considerationis est totum id quod illæ speculantur, vel contemplantur. His statutis, in quibus nulla controversia esse potest, accedamus ad ferendum iudicium de singulis opinionibus *num*.2. relatis.

4 PRIMA Opinio asserentium, materiã vniversæ Philosophiæ practicæ esse summum bonum, seu felicitatem hominis, est planè absurda: quia confundit finem *cuius gratia*, & quidem finem vltimum, seu remotum cum materia eiusdem disciplinæ. nimirum, summũ bonum, seu felicitas, est finis vltimus, in quem denique Philosophia Moralis ducit, & quò mens hominis per illius instructionem contendit. Absurdum est autem confundere finem cuiuslibet disciplinæ, & præsertim remotum, sive vltimum, cum materia illius, sive subiecto. *Confirmatur*. In tradenda Philosophia Morali Aristoteles ordinem analyticum, seu resolutivum servavit, vt omnes Interpretes consentiunt. Ordo autem resolutivus disciplinæ is est, vt à fine initium ducat, exindeque procedat circa ea, quæ sunt ad finem. Incepit verò Aristoteles tractare Philosophiam Moralem ab ipso summo bono, seu felicitate hominis: vt patet ex toto libro primo Ethicorum. Ergo quia summum bonum, sive felicitas, est finis eiusdem Moralis Philosophiæ, non autem subiectum, sive materia propria. Sic enim ordo resolutivus non esset. *Vlterius*. Cùm Philosophia practica generatim accepta instituat omnes vitæ gradus, nulla ratione adstringi potest illius subiectum ad solam felicitatem, sive summum hominis bonum. quod certè vnicum gradum constituit, & in re paucissimis hominum communem. Ergo subiectum, seu materia circa quem vniversa Philosophia practica versatur, non est felicitas, sive summum hominis bonum. *Denique*. Omnis disciplina se habens per modum generis ad diversas species, debet habere materiam genericè etiam communem diversis speciebus; vt patet, tum ex prima ratione conceptus generici, tum & ab instantia in omnibus gradibus scientiarum, in genere aliquo consideratis, v.g. in scientia speculativa, aut practica; reali, aut rationali. Ergo idem dicendum est de Philosophia actuosa, quæ pariter se habet instar generis ad Ethicam, Oeconomicam, & Politicam. Atqui bonum summum, seu felicitas hominis, quæ illarum præsidio obtineri potest, nõ est aliquid genericè commune diversis speciebus. Neque enim sunt diversæ species felicitatis activæ, sed vnica tantùm, habens rationem vnius finis vltimi, ad quem ordinantur cæteri: vt patebit infrà ex lib. 1. cap. 1. & 2. Ergo bonum summum, seu felicitas hominis, non est materia propria Philosophiæ practicæ, sive actuosæ, consideratæ in genere.

5 SECVNDA Opinio ponentium materiam, sive subiectum proprium Philosophiæ actuosæ in homine, refellitur: quia confundit subiectum remotum, seu materiam remotã disciplinæ cum proxima. Homo enim, sicut & quidquid ad ipsius constitutionem, perfectionemque innatam spectat, præsupponitur cognitus per Philosophiam Naturæ speculatricē, antequam sub considerationem Philosophiæ practicæ cadat. Quare sive consideretur vt homo, sive vt liber, sive vt natus est ad beatitudinem, non est materia proxima, sive proximum subiectum, sed remotum & præsuppositum ad Philosophiam practicam. Nimirum, in homine esse liberum, & capacem beatitudinis assequendæ, est quid spectans ad ipsius constitutionem, saltem per modum proprietatis connaturalis. *Confirmatur*. Neque libertas hominis, neque capacitas ipsius ad beatitudinem, est aliquid agibile ab homine: cùm præsupponatur ante omnem ipsius actionem. Atqui materia propria Philosophiæ actuosæ, prout distinctæ à theorica, debet esse aliquid agibile ab homine, vt patet. Ergo neque libertas hominis, neque capacitas ipsius ad beatitudinem, est materia propria Philosophiæ actuosæ. Malè ergo illius materia collocatur in homine prout libero, aut capaci beatitudinis assequendæ.

6 TERTIA Zabarellæ opinio, asserens hominem sanabilem secundum animam esse subiectum, sive materiam propriam Philoso-

so-

sophiæ actuosæ, sicut homo sanabilis secũdùm corpus est materia & subiectum Medicinæ, reijcitur, propter disparitatem manifestam vtriusque disciplinæ. Licèt enim ambæ conveniant in sanando homine secundùm alteram & alteram sui partẽ, aliunde maximè differunt. Medicina enim cùm sit disciplina effectrix, seu ars, non habet pro materia sive subiecto effectionem, sed id quod per eam fit. Hoc, nimirum, est de ratione artis simpliciter dictæ, vt infrà lib. 6. c. 2. & 4. patebit, vt obiectũ seu materia propria & adæquata ipsius sit solùm res externa, quæ per illam fit, & quam vnam quærit; non autem effectio, seu operatio, quâ illam efficit. Contrà verò accidit in disciplinâ illâ, quæ non est effectrix, sive factiva, sed speculativa, aut activa. Speculativa enim habet pro materia sive obiecto veritatem solam, quàm contemplatur: activa verò actionem humanam, sive liberam, quâ agens ipsum immanenter perficitur. Atqui Philosophia actuosa non est ars simpliciter, vt omnes docent, proindeque nec effectrix, sed solùm disciplina activa. Ergo materia, sive subiectum ipsius, nihil aliud esse potest præter ipsam humanam, seu liberam actionem. Sed de hoc pleniùs infrà.

7 QVARTA Marsilij Ficini faciliùs improbatur: Quoniam assignat materiam sive subiectum longè angustius, quàm Philosophia practica vniversè considerata exigat. Nõ enim solùm illa quærit bonum Civitatis, sed etiam familiæ, imò & privatum singulorum. Ergò materia, sive subiectum illius in genere non est Civitas, sed aliquid magis commune. *Vlteriùs*. Non est eadem materia sive subiectum librorum Ethicæ, Oeconomicæ, ac Politicæ: vt patet ex ipsorum instituto, imò & ex epigraphâ ipsâ. At materia librorum Politicæ est civitas. Ergo eadem non est materia librorum Ethicæ, atque Oeconomicæ. Ergo neque totius Philosophiæ actuosæ: quoniam hæc comprehendit Ethicam, Oeconomicam, ac Politicam. *Deinde* Materia totius alicuius disciplinæ latiùs vagatur, quam materia alicuius determinatæ partis illius, quamvis ea cęteris pręstantior sit: vt inductione patet in omnibus scientijs, quotquot partitionem aliquam subeunt. Atqui Civitas est materia propria solius Politicæ, quæ est pars quædam Philosophiæ actuosæ, quamvis cæteris eiusdem partibus præstantior. Ergo materia totius Philosophiæ actuosæ non est Civitas. *Denique*. Nullius disciplinæ adæquatum subiectum est eiusmodi, vt adhuc eo ablato ipsa persisteret. Atqui ablatâ Civitate adhuc persisteret Philosophia activa. adhuc enim institueret vitam monasticam, sive singulorum; & œconomicam, sive familiæ. Civitas ergo non est adæquatum subiectum Philosophiæ activæ.

8 QVINTA Averrois opinio non satis exponit materiam sive subiectum proprium Philosophiæ activæ, dum ait sitũ esse in actionibus humanis, tanquam in re considerata; modum autem, seu rationem sub quâ considerantur, esse, vel quatenus ex voluntate humana procedunt, vel quatenus diriguntur ad gubernandas civitates. Non, inquam, satis exponit materiam propriam Philosophię activæ in genere, vtrovis modo ex prædictis accipiatur. Non priore illorum: nam licèt verum sit actiones humanas esse rem consideratam ab hac disciplina; adhuc tamen illæ non considerantur per se quatenus indifferenter se habent vt bonæ aut malæ sint: sed solùm quatenus bonæ sunt. Philosophia enim practica nec de vitijs, nec de actionibus improbis disserit per se, sed solùm per accidens: vt ex communi sententia dictum est, circa finem præcedentis capitis. Atqui actiones humanæ, etiam prout à voluntate libera procedunt, indifferenter se habent vt bonæ aut malæ sint: tam enim actiones improbæ, quàm probæ, à liberâ voluntate procedunt. Ergo actiones humanæ prout à liberâ voluntate procedunt, non considerantur per se ab hac disciplina. Neque etiã posteriore modo satis accedit ad veritatem opinio Averrois: quoniam patitur easdem impugnationes, ac opinio Marsilij Ficini paulò antè explicata. Actiones enim humanę prout diriguntur ad gubernandas civitates, solùm possunt esse materia inadæquata, licèt principalis, Philosophiæ practicæ; non autem totalis seu adæquata. Solùm quippe possunt esse materia propria Politicæ, quæ est species præcipua Philosophiæ activæ: non autem aliarum specierum, quæ sunt Monastica, & Oeconomica. Amplior itaque materia assignari debet Philosophiæ activæ in genere considerataæ.

9 DICES: Bonum privatum singulorum hominum, & familiæ, ordinatur ad bonum commune Civitatis. Ergo asserendo bonum commune Civitatis esse materiam adæquatam totius Philosophiæ actuosę, sufficienter assignatur omne bonum ab ipsa inspectum secundùm Monasticam, & Oeconomicam. RESP. Negando consequentiam: quia licèt bonum privatum singulorum, sicut & familiæ, ordinetur ad bonum commune Civitatis, tanquam ad aliquid præstantius; adhuc tamen vnumquodque eorum bonorum per se & primariò quæritur à duobus speciebus Philosophiæ activæ, quæ sunt Monastica, sive Ethica, & Oeconomica. Sic etiam bonum inspectum ab arte Equestri ordinatur ad bonum Militaris, & huius bonum ad bonum Reipublicæ: cęterùm non proptèrea Equestris aut Militaris ars desinit inspicere per se bonum proprium, veluti primarium finem. Imò & in vnica secũdùm speciem sciẽtia, qualis est Logica, aliquid simi-

simile cernitur: quoniam licèt definitio & divisio ordinentur ad demonstrationem tanquã ad aliquid præstantius,& in quo apparet perfectionis humanæ apex, adhuc definitio ipsa, & divisio, per se attinguntur à Logica: vt latè tradidimus in Cursu Phil.tract.1.disp.6. quoniam vtraque per se habet quidquid exigitur secundùm propriam rationem, vt per se attingatur, atque independẽter ab ordine ad aliud. Idque, vel inviti, debent dicere Adversarij ne incidant in primam opinionem suprà impugnatam: nam non solùm bonum singulorũ, & familiæ,sed ipsius etiam Civitatis, ordinatur ad summum bonum,seu felicitatem: & tamen summum bonum, seu felicitas, non est materia, sive subiectum Politicæ, sed tantùm finis remotus, sive vltimus, in quem tandem illa contendit. Ergo licet bonum inspectum à Monastica & Oeconomica ordinetur ad bonum Civitatis, non propter hoc erit materia, sive subiectum Monasticæ, & Oeconomicæ, sed dumtaxat finis remotus. Nimirum, vt suprà cap.4.n.4. ostensum est, tam bonum privatum singulorum,quàm familiæ,sunt aliquid dignum per se inspici & quæri ab aliquâ disciplinâ.

CAPVT OCTAVVM.

Assignatur subiectum, seu materia propria Philosophiæ activa, tum generatim accepta, tum & in tres species distributa, iuxta sententiam D. THOMÆ, frustra à Piccolomineo impugnatam.

ELICTIS itaque aliorum opinionibus, præferenda est sententia D.Thomæ in prœmio Ethicorum, quam quia noluit satis expendere atque introspicere Franciscus Piccolomineus cap.4. Introductionis suæ ad decem Gradus, non solùm reiecit, sed ausus præterea fuit appellare *errorem conspicuum*. Ausus, inquam est: quia immodestè & præter veritatem tulit censuram adversus sententiam. S. Doctoris, quam demum ipse volens nolens sequitur, licèt dicat esse suam ipsius propriam.

2 D. Thomas igitur loco allegato distinguit quatuor ordines rerum diversimodè comparatos rationi. Primus est,quem ratio non facit,sed considerat:qualis est ordo rerum naturalium.Secundus,quem ratio considerando facit in proprio actu: vt cùm ordinat conceptus suos ad invicem, & signa conceptuum, quæ sunt voces significativæ. Tertius est,quem ratio considerando facit in actionibus volũtatis.Quartus est,quem ipsa ratio efficit in exterioribus rebus, quarum ipsa est causa, sicut in arca & domo. Quia verò consideratio rationis per habitum perficitur,addit S.Doctor, secundùm eos quatuor ordines diversos, quos propriè ratio considerat, esse pariter diversos scientiarum habitus. Primus est Philosophiæ Naturalis prout comprehendit Physiologiam & Metaphysicam: nam ad eum habitum generatim cõsideratum pertinet ordo rerum, quem ratio humana considerat,sed non facit. Secundus est Philosophiæ Rationalis, ad quam pertinet ordo, quem ratio considerando facit in proprio actu: vt quando considerat ordinem partium orationis ad invicem, ac principiorum inter se & cum conclusionibus collatorum. Tertius est Philosophiæ Moralis, ad cuius considerationem spectat ordo actionum voluntariarum. Quartus est artium mechanicarum,ad quas pertinet ordo,quem ratio considerando facit in rebus exterioribus constitutis per rationem humanam. Præmissa verò hac doctrina,subdit statim: *Sic ergo Moralis Philosophiæ, circa quam versatur præsens intentio, proprium est considerare operationes humanas, secundùm quòd sunt ordinatæ ad invicẽ, & ad finem. Dico autem operationes humanas, quæ procedunt à voluntate hominis secundùm ordinem rationis. Nam si quæ operationes in homine inveniuntur, quæ non subiacent voluntati & rationi, non dicuntur propriè humanæ, sed naturales: sicut patet de operationibus animæ vegetativæ, quæ nullo modo cadunt sub consideratione Moralis Philosophiæ. Sicut igitur subiectum Philosophiæ Naturalis est motus, vel res mobilis: ita subiectum Moralis Philosophiæ est operatio humana ordinata in finem, vel etiam homo, prout est voluntariè agens propter finem.* Et hæc quidem loquendo de Philosophia Morali generatim. Postea verò expendit necessitatem alicuius societatis, tum domesticæ, tum & civilis,vt homo vivat, habeatque sufficientiam perfectam, quantùm ad corporalia & moralia:subditque ex ijs capitibus opus esse homini, tum societate domestica,tum & politica, seu civili. Ac denique accedit ad dividendum Philosophiam Moralem in varias partes,assignandumque propriam subiectum singularum, his verbis: *Moralis Philosophia in tres partes dividitur: quarum prima cõsiderat operationes vnius hominis ordina-*

tas ad finem, quæ vocatur Monastica: secunda autem considerat operationes multitudinis domesticæ, quæ vocatur Oeconomica: tertia autem considerat operationes multitudinis civilis, quæ vocatur politica. Hæc ibi.

3 ITAQVE D. Thomas disertè docet, subiectum sive materiam, circa quam versatur Philosophia Moralis, prout distincta à Naturali, ac Rationali, & ab artibus mechanicis, esse *actiones humanas, quæ procedunt à voluntate hominis secundùm ordinem rationis.* Quibus planè expressit, & materiam propriã quæ attingitur à Morali Philosophia, & rationem sub quâ attingitur. Materia, scilicet, sunt operationes humanæ: id est, quę humano arbitrio subiacent, sive procedant immediate à voluntate libera, sive à potentijs internis subiectis voluntati, ex ipsius consensu. Modus autem, seu ratio sub quâ eæ actiones attinguntur à Philosophia Morali, est ordo rationis ipsarum, tum inter se, tum in ordine ad finem. Vtramque huius sententię partem probare oportet.

4 PRIOR Pars probatur. Aliqua debet esse disciplina per se instituta ad considerandum actiones humanas, seu proprias hominis, quatenus differunt ab actionibus merè naturalibus, & ab artificiosis, tum liberalibus, tum & mechanicis. Nimirum, actiones humanę, seu proprię hominis, sunt materia nobilissima, ac dignissima consideratione alicuius displinę, non minùs, quàm cęterę actiones nuper expressę. Atqui nulla alia disciplina eiusmodi est, nisi Philosophia Moralis generatim accepta. Neque enim vlla alia assignari potest cum fundamento, adhuc apparente. Igitur Philosophia Moralis est per se instituta ad considerandum actiones humanas, seu proprias hominis, quatenus differũt ab alijs actionibus. *Confirmatur*. Materia circa quam versatur Philosophia Morialis, debet spectare ad genus Moris. Atqui solę actiones humanę, seu proprię hominis liberè operantis, spectant ad genus Moris: cùm solę illę sint laude aut vituperio, pręmio aut pœnâ dignę. Ergo solę eiusmodi actiones sunt Materia, circa quam versatur Philosophia Moralis. Et quantùm ad hoc convenit sententia hęc cum opinione Averrois.

5 POSTERIOR Pars suadetur eâdem ferè ratione, quâ impugnavimus opinionem Averrois cap. pręced. num. 8. Quamvis enim Philosophia Moralis consideret vniversas actiones humanas, seu voluntarias, ratio tamen formalis, secundùm quam eas considerat, ac directè & primariò attingit, non est quòd voluntariæ aut liberæ sint, sed quòd servent ordinem rationis. Non enim Philosophia Moralis directè & primariò attingit actiones secundùm aliquem gradum communem actionibus pravis & probis: cũ de actionibus pravis solùm indirectè agat & per accidens, quemadmodum Medicina de venenis, vt supra c. 6. n. 3. dictum est. Ergo Philosophia Moralis directè & primariò non considerat actiones humanas sub ratione formali voluntarietatis, & libertatis, quarum vtraque est communis etiã actionibus pravis, sed tantùm secundùm ordinem rationis, quem solæ actiones honestæ servant. Nimirum, servare ordinem rationis dumtaxat competit ijs actionibus, quæ sunt conformes rationi: quales profectò sunt tantùm actiones honestæ. *Confirmatur* Actiones humanæ considerantur directè & per se a Philosophia Morali, quatenus in genere Moris perficiunt naturam humanam. At solùm perficiunt in genere Moris naturam humanam quatenus servant ordinem rationis, proindeque honestæ sunt: nam actiones turpes potiùs fœdant & inficiũt, quàm perficiant naturam humanam. Solùm ergo quatenus servant ordinem rationis, & honestæ sunt, cõsiderantur directè & per se à Philosophia Morali. Quare sententia hæc dissidet ab opinione quinta Averrois cap. præcedenti impugnatã, quatenus assignat pro ratione formali obiecti Philosophiæ Moralis aliquid commune solis actionibus moraliter honestis.

6 QVANDO Autem D. Tho. verbis suprà exscriptis ait, subiectum Moralis Philosophiæ esse operationem humanam ordinatam in finem, vel etiam hominem prout est voluntariè agens propter finem; sicut subiectum Philosophiæ Naturalis est motus, vel res mobilis; loquitur solùm proportione quadam, ac disiunctivè, vt patet ex ipsis verbis. Proportio enim est in eo quòd sicut Philosophia Naturalis considerat res mobiles & ipsum motum; ita etiam Moralis hominem voluntariè agentem propter finem, & ipsam operationem voluntariam ordinatam in finem: quòd sanè verissimum est. Aliunde verò latum discrimen intercedit: quoniam subiectum per se & directè inspectum à Philosophia Naturali, nimirum, Physicâ (de hac enim loquitur S. Doctor) non est motus, sed ens mobile: vt cum communi ferè sententia docuimus disp. 1. Physicę: subiectum autem per se & directè consideratum à Philosohhia Morali non tam est homo operans voluntariè, quàm ipsa operatio voluntaria ordinata in finem; scilicet, ordine illo, qui est secundùm rationem. Homo enim potiùs est subiectum receptionis, quàm considerationis moralis: quæ directè & primariò solùm considerat mores, & ratione illorum differit de ipso homine. Et hæc quidem omnia, loquendo de Philosophia Morali in genere.

7 DEVENIENDO Ad tres species ipsius suprà explicatas, facilè apparet quod-

nam

nam cuiusque illarum sit proprium subiectum. Id enim dilucidè explanat D. Thomas verbis extremis suprà nu. 2. relatis. Monastica enim, quæ communi loquendi consuetudine appellatur Ethica, versatur circa actiones singulorum hominum ordinatas ad finem: nimirum, honestum & rationi conformem. Oeconomica circa actiones multitudinis domesticæ, pariter ad congruum & rationabilem finem ordinatas. Denique Politica circa actiones multitudinis civilis, quatenus publicæ honestati & bono Reipublicæ conformes. Porrò tres prædictæ partes Philosophiæ Moralis differunt specie inter se: conveniunt autem in vnitate ordinis, tum quoniam Monastica ordinatur, quamvis secundariò, ad Oeconomicam, sicut & hæc ad Politicam, tanquam ad speciem præstantiorem: tum etiam, quòd earum trium vnus sit finis vltimus, qui est summum bonum, seu felicitas hominis.

8 SENTENTIA S. Doctoris sic explicatâ, nullam vim habere possunt impugnationes Piccolominei adversus illâ, quas propterea omittendas censui. Adhuc tamen aliæ difficultates in eam proponi possunt. PRIMA est, quòd subiectum Philosophiæ Moralis generatim videatur esse summum bonum: quoniam huius existentia præsupponitur, difinitur, dividiturque in Philosophia Morali, & ad ipsum referuntur omnia, quæ illa considerat. *Confirmatur*: Quia summum bonum humanum ex sententia Aristotelis situm est in actione perfectâ secundùm virtutem. Ergo si actiones virtutum sunt subiectum, seu materia Philosophiæ Moralis, idem dicendum est de summo bono humano. SECVNDA. Quemadmodum Medicina medetur corpori, ita & Philosophia Moralis animo. Atqui Medicina ita medetur corpori, vt non sit eius subiectum effectio salutis in infirmo, sed corpus infirmi sanabile ab arte. Ergo nec Philosophiæ Moralis subiectum est actio virtutis sanativa animæ, sed anima ipsa prout sanabilis.

9 HÆC Tamen parum vrgent. AD I. Nego summum bonum humanum esse Philosophiæ Moralis subiectum. Neque id probat obiectio, sed tantùm illud esse finem vltimum, quò tandem ipsa contendit. Cùm verò eadem disciplina tradatur ordine analytico, seu resolutivo, oportuit præaccipi in illâ finem, ac definiri & dividi, vt deinde disseratur de actionibus probis, & illarum principijs. Oportuit præterea initio Philosophiæ Moralis commendare illius præstantiam, quæ potissimùm ex nobilitate finis cognoscitur. Patet verò longè aliud esse subiectum disciplinæ, & finem vltimum illius, seu remotum. *AD Confirm.* dicimus, summum hominis bonum esse situm in actione perfectâ secundùm virtutem: de quo infrà lib. 1. & 10. non tamen in omni actione virtutis. Innumeræ enim sunt actiones virtutum, in quibus sita non est beatitudo huius vitæ. Dum autem asserimus actiones probas esse subiectum huius disciplinæ, solùm loquimur generatim de actionibus virtutum: non autem de illa, in quâ consistit felicitas hominis. Hæc enim non est subiectum, sive res considerata à Philosopho Morali, sed tantùm scopus, sive finis extremus, in quem omnia ordinantur, & referuntur. AD II. Medicina, cum sit ars, & proinde effectrix, non habet pro subiecto, sive materiâ, effectionem ipsam, sed solùm salutem quam efficit, & hanc in ipso corpore sanabili. Philosophia autem Moralis, cùm non sit ars, sive virtus effectrix, sed activa solùm, habet pro subiecto, sive materia, actionem ipsam, quâ homo interiùs perficitur. Nimirum, vt apparebit lib. 6. cap. 4. id discriminis est inter artem & virtutem activam, quòd prior directè solùm quærit opus externum, non verò effectionem, quâ id exequitur: posterior verò per se & directè quærit solam actionem immanentem, quâ agens intimè perficitur.

CAPVT NONVM.

Philosophiam Moralem esse scientiam, non speculatricem, sed practicam; activam tamen, non verò effectricem. Quo ordine addiscenda.

COLLIGES Philosophiam Moralem esse scientiam practicam, non quidem effectricem, sed activam. Porrò scientiam esse, patet: Quia licèt plerumque non vsque adeò exactis demõstrationibus vtatur ac Physiologia, Metaphysica, & Mathematica, ideoque non ita strictè scientia sit; adhuc tamen pro conditione materiæ minùs firmæ, in quâ versatur, nimirum, humanæ, & mutabilis iuxta varietatem locorum, personarum, ac temporum, demonstrativè procedit. Quin & sæpe ex principijs moralibus deducit necessariò conclusiones, quæ aliter se habere non possunt. vt cùm probat avaritiam, adulationemque esse fugiendam, quoniam recedunt à mediocritate, & omnis recessus à mediocritate in rebus moralibus est vitio-

tiosus ac fugiendus. Proprietates verò, seu affectiones, quas Philosophia Moralis pervestigat in suo obiecto, sunt voluntarietas, vt communiter loquimur, libertas, consultatio, electio, aliaque eiusmodi. Insuper in plerisque Virtutibus, & illarum actionibus, examinantur peculiares conditiones, proprietates, seu affectiones. Verùm id necessariò fatendum est, in hac disciplina, plerumque & frequenter, non demonstrationibus, sed coniecturis moralibus agi: vt Arist. sæpe monet, & D. Thom. 1. Ethic. lect. 2. dum ait: *Bona autem & iusta, de quibus Civilis intendit, tantam habent differentiam & errorem, vt videantur lege sola esse, non verò natura.* Et præterea idem S. Doctor lect. 3. *Non potest esse tanta certitudo in materia variabili & contingenti, sicut in materia necessaria, semper eodem modo se habente.*

2 PORRO Eam non esse scientiam speculativam, sed practicam, communis Philosophorum consensus est cum Arist. qui sæpe in libris Ethicorum docet, disciplinam hanc non in speculatione sitam esse, neque mentem dirigere ad sciendum, sed ad operandum rectè laudabiliterque. Differentia autem practici & speculativi in habitibus potissimùm spectatur ex fine proximo, qui in speculativis est contemplatio veritatis; in practicis verò actio: vt latè docuimus disp. 5. Logicæ. Insuper ex ibidem fusè traditis, constat, praxim propriè non inveniri in intellectu, sed solùm in actibus voluntatis, aut alteriùs potentiæ voluntati subdiçæ. Cùm igitur suprà ostensum sit, obiectum Philosophiæ Moralis non esse actus intellectus, sed voluntatis, & aliarum potentiarum operantium cum subiectione ad voluntatem; planè deducitur, illam esse habitum practicum, vtpote cuius obiectum sit praxis.

3 DENIQVE Philosophiam Moralem esse habitũ, practicum, non factivum, sed activum, patet ex dictis. Etenim iuxta Aristotelem in hoc Opere lib. 6. cap. 4. disciplina effectrix in hoc differt ab activa solùm, quod prior non habet pro fine effectionem, sed rem factam: vt patet in omnibus artibus simpliciter & propriè dictis: quæ, quoniam effectrices sunt, non in operatione, sed in re effectâ, suum finem constituunt. Vnde nec pictores, statuariosve laudamus propter operationem, sed propter elegantiam picturæ, aut statuæ. Cæterum disciplina activa solùm quærit actionem internam, quâ agens ipsum perficitur, in eaque vna proximum sibi finem constituit. Cùm igitur suprà probatum sit obiectum finemque proximum Philosophiæ Moralis esse actiones morales & internas, quibus perficitur homo, planè deducitur, illam esse disciplinam practicam quidem, non tamen effectricem, sed activam.

4 ACTIVA Itaque est Philosophia Moralis, non theorica aut speculatrix: quoniam non iam à nobis exigit subtilem considerationem, quàm probam actionem. Huc spectant ingeminatæ Philosophi Cordubensis voces, Philosophiam Moralem appellantis *vitæ legem*, ac præterea *non in dicendo positam, sed in agendo*: item, *animorum magistram esse*. Ac rursus Epist. 53. *Eligamus*, inquit, *non eos qui verba magna celeritate præcipitant, & communes locos volvunt, & in privato circulantur: sed eos qui vitam docent.* Activa igitur illa est, non theorica, seu speculativa.

5 SI Autem quæras, quo ordine addiscenda sit, occurrit huic interrogationi S. Thomas lib. 6: Ethic. lect. 7. ad mentem Aristotelis, hisce verbis: Erit ordo congruus addiscendi, vt primò quidem pueri Logicalibus instruantur, quia Logica docet modum totius Philosophiæ. Secundò autem sunt instruendi in Mathematicis, quæ nec experientiâ indigent, nec imaginationem transcendunt. Tertiò autem in Naturalibus, quæ etsi non transcendunt sensum, & imaginationem, requirunt tamen experientiam. Quartò in Moralibus, quæ requirunt experientiam, & animum à passionibus liberum, vt in primo habitum est. Quintò in sapientialibus & divinis, quæ transcendunt imaginationem, & requirunt validum intellectum. Hucusque S. Doctor.

6 In Quibus duo observanda sunt. Primum est, expedire plurimùm, vt studium Logicæ, Mathematicarum, & Physiologię præcedat, gradumque faciat ad studium Philosophiæ Moralis: quoniam ijs præsidijs instruitur mens humana ad planè intelligendum quidquid de Virtutibus ac vitijs disseritur; & in quorum tractatione sæpe supponuntur aliqua ex prædictis disciplinis, quę prænosci debent. Verùm id solùm est necessarium ad exactam, & numeris omnibus absolutam notitiam Philosophiæ Moralis, qualem habuit Aristoteles, & quidam pauci. Cæterum ad illam intelligendam quantùm satis sit ad disserendum communiter, etiam inter doctos viros, & ad instruendam mentem voluntatemque hominis, vt rectè se gerat, tum in singulari vitâ, tum in humano convictu & societate, seu domesticâ, seu civili, non exigitur prævium earum disciplinarum studium. Ad summum opus erit didicisse methodum arguendi, quæ tradi solet in ipso Dialecticæ tyrocinio. Nulla enim disciplina æquè facilis est, ac Philosophia Moralis: cuius considerationes omnes humanæ sunt, & practicæ, quæque ad sensum patere videntur. Fateor autem eam notitiam minimè habituram rationem scientiæ strictæ in eo, qui nullatenus mentem excoluit aliquo studio Dialecticę, si hæc omnino necessaria sit ad scientiam strictam in quolibet statu adquirendam: vt fusè osten-

ostendi in Logica disp. 2. per totam. Sed hoc idem periculum Iurisconsultis imminet, ni priùs ijs Dialecticæ documentis instruantur. Quare Cicero 2. Tuscul. QQ. præferens Servium Sulpitium omnibus sui ævi Iurisperitis, ait: *Nunquam ille ad tantam iuris peritiam pervenisset, nisi Dialecticam didicisset.*

7 SECVNDVM Observatu dignum in verbis D. Thomæ est, duo exigi ad studium Philosophiæ Moralis. Alterum est experientia: alterum verò, animus à passionibus liber. Prius illud patet: quoniam, cùm Philosophia Moralis versetur in rebus & actionibus humanis, quæ frequentissimè rediguntur ad praxim, sive, quod perinde est, vsu & reipsa exercentur, oportet vt illam addiscens, aliquod experimentum habeat, sive in proprijs actionibus, sive in alienis saltem. Insuper, cùm virtutes morales, à Philosophia Morali explicatæ, vsu & consuetudine adquirantur, vt lib. 2. Ethic. c. 1. ostenditur, oportet illius auditorem manus operi admovere, & exercitatione atque experimento sibi facere gradum ad eas virtutes adquirendas. Ergo experientia aliqua ad studium Philosophiæ Moralis exigitur. Posterius autem, nimirum, requiri animum à passionibus liberum vt quis in hac disciplina progressum faciat, tradit ex professo Arist. lib. 1. Ethic. cap. 3. vbi & nos latè in Commentario eius capitis.

8 ITAQVE Ab huius nobilissimæ disciplinæ sacrario arceantur ij, quorum animus impotenter abducitur effræni perturbationum impetu. Ideo Arist. loco nuper indicato agens de eo qui iuvenis est, non tam ætate, quàm moribus, inquit: ἔτι δὲ τοῖς πάθεσιν ἀκολουθητικὸς ὤν, &c. *Iam verò cùm libidines animi sequatur, frustra & inutiliter audiet: quandoquidem finis huius non in cognitione, sed in actione consistit.* Quare siquis alius Philosophorum, præceptor huius doctrinæ è suggesto clamare posset cum Platone in Theæteto: ἄθρει δὲ περισκοπῶν, μή τις τῶν ἀμυήτων ἐπακούῃ. *Circumspice in partes omnes, nequis profanus audiat.* Et cum Callimacho apud Barnabam Briss. lib. 1. Formul. ἑκάς, ἑκάς, ὅστις ἀλιτρός, *Procul, procul, quisquis iniustus.* Cum Statio etiam 3. Sylvarum —— *procul ite nocentes, Si cui corde nefas tacitum.* Nimirum, vel apud Ethnicos, profani à rebus sacris arcebantur: vt testantur plurimi, præsertim, Herodotus lib. de vita Homeri, Iulius Cæsar lib. 6. Civil. Arnobius lib. 1. Tertullianus in Apolog. ac Pollux lib. 8. maximè dum ait: εἴργοντο τῶν ἱερῶν, &c. *Arcebantur à sacris & foro, qui in cædis accusatione erant, vsque ad diem iudicij.* Porrò Philosophia Morum SACRVM QVID ET VENERABILE EST, vt loquebamur cum Seneca suprà initio cap. 2. Quidni igitur ab eius sacrario & penitioribus adytis profani arceantur?

CAPVT DECIMVM.

Synopsis, sive summa brevis doctrinæ decem libris Ethicorum ad Nicomachum comprehensæ.

SVPEREST In compendium redigere doctrinam decem Ethicorum libris contentam, vt vnico intuitu summa illius capita pertingantur, ac facilè ingenio & memoriâ comprehendi possint. Præmittendum verò est, finem in rebus moralibus esse principium: atq; adeò sicut Metaphysicus agit priùs de principijs, essentia, existentia, & gradibus vniversalibus, quàm de consequentibus, ita etiam Philosophum Moralem priùs de fine agere, quàm de cæteris omnibus, quotquot à fine dependent. Hinc oritur vt in hac disciplina, sicut & in alijs habitibus practicis, servetur ordo analyticus, seu resolutivus: in habitibus autem theoricis ordo aut methodus compositiva: quod in ipsis Dialecticæ redimentis tradi solet. Cùm ergo disciplina hæc sit Moralis & practica, Aristoteles in eâ initium ducit à fine, qui est Felicitas, seu summum bonum humanum, ideoque procedit modo compositivo. Deinde disserit de actionibus humanis, quæcumque idonea media sunt ad eum finem obtinendum; insuper & de Virtutibus, tum moralibus, tum & intellectualibus, quæ sunt principia earundem actionum. Præterea agit de quibusdam habitibus, seu qualitatibus, quæ licet propriè non sint Virtutes, magnam cum ea affinitatem habent. Quoniam verò ad eandem disciplinam spectat agere de oppositis, consequens fuit, vt Aristoteles disserens de Virtutibus, etiã de vitijs contrarijs disputaret. Denique veluti retexendo, & redordiendo vnde cœperat, pro coronide Operis tractat de fine vltimo, seu Felicitate hominis, illamque dividit in theoreticam, & actuosam, seu speculativam & practicam, atque vtramque ex professo explanat. Quin & introductionem exhibet ad Doctrinam Civilem, contentam in libris Politicorũ.

Et

Et hoc quidem generatim loquendo de forma, seu Idea huius Operis. Veniamus modò ad singulos libros summatim indicandos.

2 LIBO I. Procemium Operis præmittit, in eoque aperit dicendi consilium de fine vltimo, seu bono summo vitæ humanæ: atque initio statuit, *bonum* esse illud *quod omnia appetunt*. Deinde varios fines distinguit, atque vnum omnium extremum, ad quem cæteri gradum faciant. Præterea modum in tradenda addiscendaque Philosophia Ethica exponit, vt non sit ita exactus, nec demonstratiuus, ac in Metaphysica, aut Mathematicis: quoniam magna huius disciplinæ pars pendet ab humanis legibus, alijsque circunstantijs instabilibus, & quæ pro varietate locorum, personarum, ac temporum, varietatem subeunt. Deinde auditorem Ethicæ idoneum esse monet, qui possit rectum de auditis iudicium ferre: id verò iudicium exigere animum minimè præoccupatum tumultibus perturbationum, insuper & exercitatum in humanis actibus. Ratio est, quoniam in Ethicis non accipitur pro principio *propter quid*, sed tantùm *quia est*, v.g. quod concupiscentiæ per temperantiam superentur. Hoc enim apud animum statuto, non nimiùm refert scire *propter quid*. Sic in Medico ad curandum sufficit scire, hanc vel illam herbam, hoc vel illud pharmacum, habere vim ad curandum hanc aut illam ægritudinem, quod sanè experimento dignoscitur. Ita etiam in Ethicis principium *quia est*, vt in exemplo paulo antè proposito, cognoscitur experientia & consuetudine. Ergo idoneus Ethicæ auditor debet habere experimentum in rebus humanis, & consuetudinem. Cùm verò iuvenes, præsertim tumultibus passionum præoccupati, eiusmodi experimento & cõsuetudine careant, sunt minùs idonei ad Ethicam addiscendam.

3 HIS Statutis loco procemij, differit latè de summo bono, seu Felicitate hominis: ac reijcit varias opiniones eorum qui illam collocant in aliquo bono sensibili, aut fortunæ, aut separato ab ipso homine: tandemque exponit in quonam illa consistat, atque ex aliarum opinionibus id seligit, quod verum videtur, suæque sententiæ conforme. Aliquot præterea attributa Felicitatis exponit, & decernit, illam potiùs esse bonum honorabile, quàm laudabile. Denique agit de diuisione facultatum animæ, vt iaciat fundamentum doctrinæ progressu Operis stabiliendæ.

4 LIBRO II. Progreditur ad exponenda media, quibus vltimus finis obtinetur: nimirum, de Virtutibus, præsertim moralibus ex professo differit, an sint naturâ inditę, an potiùs consuetudine bonarum operationum adquirantur: qualiter corrumpantur: ad quas actiones inclinent: in qua materia versentur. Deinde assignato discrimine inter iusta agere, & iustè agere, definit Virtutem, tam ex capite rationis genericę consistentis in habitu, quam specificę positę in mediocritate inter exuperantiam & defectum. Hinc pergit ad eandem mediocritatem disponendam inter extrema, atque oppositionem inter Virtutes & vitia: ac denique pręceptiones quasdam statuit, quibus ad medium ipsum deveniatur.

5 LIBRO III. Agit de actibus humanis, quibus & Virtutes parantur & exercentur: ac primò & generatim de voluntario atque involuntario: deinceps de electione, consultatione, voluntate, & ijs quę sub illius potestate continentur. Quibus statutis, descendit iam ad differendum de Virtutibus Moralibus in specie: ac primo de Fortitudine, ac vitijs extremis; de materiâ in quâ versatur, ac proprietatibus, & fucatis speciebus ipsius. Pręterea agit de Temperantia, & diversis cupiditatibus, quibus illa moderatur, & vitijs extremis, quibus intercipitur.

6 LIBRO IV. Prosequitur tractationem de Virtutibus Moralibus in specie: vt de Liberalitate, Magnificentia, Magnanimitate, Modestia, Mansuetudine, Affabilitate, Veritate, & Comitate, atque illarum omnium extremis. Denique differit de Verecundia, quæ licèt Virtus propriè non sit, magnam cum ea affinitatem habet.

7 LIBRO V. Latè examinat quidquid ad Iustitiam & ius spectat. Ac primò quidem differit de Iustitia & iniustitia ac modis iniusti. Deinde Iustitiam particularem accuratè expendit ac dividit: similiter & iustum in distributivum, & commutativum. Pręterea agit de talione, & iusto civili, herili, œconomico, naturali, & legitimo. Insuper de duplici nocumento iniusto, ac perpessione iniuriæ. Denique de Æquitate, seu Epijkia, quæ est benigna quædam legum emendatio, ac de irrogatione iniuriæ.

8 LIBRO VI. Differit de Virtutibus Intellectualibus: ac primò & generatim de recta ratione, duplici virtute, & partibus animę, ac principijs agendi. Deinde speciatim agit de eisdem Virtutibus: nimirum, Scientia, Arte, Intellectu, Prudentia, eiusque partibus, & Sapientia, atque de vtriusque vtilitate. Denique de connexione Prudentiæ & cæterarum Virtutum.

9 LIBRO VII. Agit de Virtute Heroica: item de Continentia & incontinentia, constantia & inconstantia: multipliciterque illas inter se comparat, & similiter subiecta illarum. Deinde latè differit de Voluptate, ac varijs speciebus ipsius, præsertim ad corpus spectantibus.

10 LIBRO VIII. Fusè disputat de Amicitia, ac multiplici eius specie, ac variâ con-

conditione & officijs amicorum. Occasione autem desumpta ex varijs Amicitiæ speciebus divertit ad varias Reipublicæ seu Politicæ species, easque invicem comparat.

11 LIBRO IX. Pervestigat ea præsidia, quibus Amicitia servatur, traditque modum, quo singulis pro dignitate conferantur beneficia, & designat propria Amicitiæ opera. Hinc progreditur ad agendum de Benevolentia, Concordia, Beneficentia, atque amore quo quilibet potest aut debet seipsum diligere. Denique disputat de amicis, an sint necessarij homini felici, & in quo numero, & an magis aut æquè, ac in statu misero, seu infortunato; & de præcipuo illorum munere, seu boni, seu mali sint.

12 LIBRO X. Iterum disputationem instituit de Voluptate: an vniversè bona, an potiùs mala censeri debeat: quidque sentiendū sit de opinione Eudoxi probantis illam, & aliorum ex adverso improbantium. Hinc progreditur ad vestigandum, qualiter ipsa habeat esse, an momento indivisibili, an potiùs tempore successivo; & in quo consistat, ac qualiter operationem perficiat; quot etiam speciebus distinguatur. Exinde verò regreditur ad differendum de Felicitate, quam à principio Operis solùm vmbraticè aut in typo examinaverat: docetque, illam non esse sitam in habitu, sed in actione, eaque per se expetibili, quę proinde non sit actio ludi; sed Virtutis perfectæ, & optimæ, secundùm optimam facultatem. Quænam verò sit optima facultas, an intellectus, an voluntas, operosè examinat, & demum pro intellectu sententiam fert: atque adeò Felicitatem perfectam in contemplatione sitam docet; quippe quæ actione præstantior sit, & Felicitate activa. Regulas deinde præscribit, iuxta quas vir felix se gerere debet in rebus externis. Denique aureum & politissimum Opus concludit asserendo, non sufficere homini notitiam, quæ ex Philosophia Ethica habetur, nisi & præterea vsu exercitationeque contendat in omnem morum honestatem. Hanc verò parari institutione optimarum legum. Addit etiam vnicuique præterea enitendum esse, vt idoneus sit condendis legibus, & præscribit modum, quo id obtineat. Eo autem peracto, tradit institutionem quandam ad Doctrinam Civilem, & sese accingit, atque animum Lectoris præparat ad libros Politicorum.

***

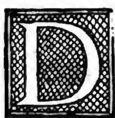

COM-

COMMENTARIVS IN DECEM LIBROS ETHICORVM ARISTOTELIS AD NICOMACHVM, LATINE EXPRESSOS A IOANNE ARGYROPYLO, BIZANTINO.

LIBER PRIMVS.

SVMMA LIBRI.

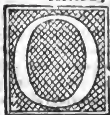

DISSERIT Arist. hoc primo libro de vltimo Fine humanarum actionum, qui est Beatitudo, seu Felicitas. Dividitque totum illũ in quatuor tractatus. In primo quærit, vtrùm sit aliquis finis vltimus actionum humanarũ, isque possibilis cõsequutu. Demõstrat vero, esse quidẽ prædictum finem, & ab homine obtineri posse, consistereque in summo hominis bono, quod est Felicitas. In secundo tractatu inquirit exactissima disputatione, quidnam sit ipsa Felicitas, & in quibus rebus posita. In tertio tres instituit quæstiones circa originem, subiectum, & tempus eiusdem Felicitatis. In quarto demum disputat, quale bonum sit Felicitas; laudabile, an honorabile: & in qua animæ parte seu facultate sedem habeat. Et hæc quidem generatim circa librum primum. Nunc ad litteram, & Cõmentarium vniuscuiusque capitis veniamus.

CAPVT PRIMVM.

De vniversali boni appetitu, & finium varietate.

ARIST. πᾶσα τέχνη, καὶ πᾶσα μέθοδος, &c.

OMNIS Ars, omnisque doctrina, atque actus, itidem & electio, bonum quoddam appetere videtur. Quapropter bene veteres bonum ipsum id esse dixerunt, quod omnia appetunt. Finium autem differentia quædam esse

esse videtur. Quidam enim sunt operationes: quidam, præter has ipsas, opera quædam. Atque in quibus præter operationes alij quidam sunt fines, in ijs ipsa opera sunt operationibus præstabiliora. Cùm verò complures sint actus, & artes, atque scientiæ; fit, vt multi sint etiã fines. Medicinæ namque finis est sanitas: artis extruendarum navium, navis: facultas rei militaris, victoria: & familiaris rei gubernandæ, divitiæ. Quæ autem talium, sub aliqua vna potentia sunt, vt ars conficiendorum frænorum, cæteræque omnes instrumentorum equestrium effectrices, sese habent ad facultatem equestrem, & hæc cum illis, omnisque actio bellica ad militarem facultatem; & ad alias aliæ simili modo. In ijs omnibus fines earum, quæ rationem architecturæ subeunt, magis sunt expetibiles, quàm omnes fines inferiorum: illi namque horum gratia expetuntur. Atque nihil interest, sive fines actuum ipsæ sint operationes, sive præter ipsas aliquid aliud, vt in dictis facultatibus intueri licet.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS PRIMI.

Aliquem extremum finem esse, quò omnes actiones humanæ contendant: vnum quoque alio præstantiorem, iuxta rerum ac facultatum, sive artium varietatem.

VM Præcipuus scopus Arist. in hoc Opere sit tractatio de vltimo fine, seu Felicitate hominis; omnia quæ in eo traduntur, dirigit in ordine ad eumdem finem consequendum. Et vt ostendat illum esse positum in rebus humanis, seu in ijs quæ geruntur ab homine, præmittit initio, quatuor præcipuas affectiones, seu motus illius, in prædictum finem tendere. Sunt autem ea quatuor, ars, doctrina, actio, & electio. Vt autem monet in præsenti D. Thomas, duo priora illorum trahunt originem ab intellectu; posteriora duo ab appetitu. In intellectu enim distinguitur vis contemplatrix, & operatrix; seu speculativa, & practica: in appetitu autem vis eligendi, & exequendi. ARS, quę definitur *habitus cum recta effiiens ratione*, atque ex multis experimentis collectus, vt addit Eustratius, nobilis & antiquus Interpres Arist. in hoc opere; ortum ducit ab intellectu practico. Desumiturque ars in præsenti prout extenditur etiam ad omnem scientiam activam. DOCTRINA, seu discendi ratio: Græcè *μέθοδος*, accipitur in præsenti pro scientiâ speculativâ, quæ ab intellectu secundùm vim contemplatricem proficiscitur. ACTIO est operatio secundùm electionem hominis: proceditque ab appetitu secundùm vim exequendi. ELECTIO denique est determinatio, quâ ex pluribus propositis sibi voluntas eligit vnum, potiùs quàm aliud. Oritur autem illa ex appetitu secundùm vim eligendi.

2 DIVIDIT Autem Arist. caput in tres partes. In primâ statuit esse aliquem finem bonum in rebus humanis. In secundâ docet, etiam in eisdem rebus esse vnum finem alio præstantiorem; & variarum artium varios fines designat. In tertia denique quæstionem quandam proponit & solvit.

3 CIRCA Primam partem, vt dicebamus, statuit, humanarum rerum aliquem finem bonum esse. Quod ex ipsius Philosophi doctrinâ, vt plurimùm emphaticâ, & succinctâ, ac longè plus ponderis, quâm verborum præ se ferente, sic probatur. Si principia omnia rerum humanarum sunt propter aliquem finem bonum, aliquis est bonus finis omnium rerum humanarum. At principia omnia rerum humanarum, nimirum, ars, doctrina, actio, & electio, sunt propter aliquem bonum finem. Ergo aliquis est bonus finis rerum humanarum. CONFIRMATVR. Cùm omnia suum finem appetant, planè sequitur, finem quarumcumque rerum, esse bonum illarum. Atqui principia omnia rerum humanarum, nimirum, quatuor prædicta, aliquod bonum appetunt. Ergo & omnia illa appetunt aliquem finem

nem

finem. Omnes igitur res humanæ habent aliquem bonum finem.

4 PORRO. Aristotelem sufficienter enumerasse principia humanarum rerum in quatuor prædictis, arte, doctrinâ, actione, & lectione, probat Albertus Magnus: Quia omne principium rerum humanarum, prout spectat ad Philosophum Moralem, aut dirigit, aut prosequitur. Si dirigit; dupliciter hoc præstari potest: aut in ordine ad verũ, aut ad opus aliquod. Si dirigit ad verum; est doctrina, seu scientia speculativa. Si ad opus; adhuc id bifariã accipitur. Aut enim dirigit ad opus, quod fit: & sic est ars. Si autem ad opus, quod agi proprie dicitur; est scientia actuosa, seu activa, quæ innuitur per electionem. Si autem principium rerum humanarum non dirigit, sed prosequitur; erit actio, quâ homo exequitur res agendas. Patet igitur solùm ea quatuor, artem, doctrinam, electionem, & actionem, esse principia omnium rerum humanarum, prout attinent ad Moralem Philosophum: cuius studium est plenè collocatum in omnibus humanis operationibus rectè dirigendis & exequendis. Observandum tamen est cum Acciaiolo hoc loco, prædictos habitus, seu principia omnium rerum humanarum, fuisse ab Arist. enumeratos ordine præpostero. Doctrina enim arti præponenda videbatur, & electio actioni. Sed tamen quoniam oportet incipere à notioribus; & ars notior est quàm doctrina, seu speculativa scientia; similiter & actio, quàm electio; censuit Arist. eum ordinem initio libri opportunè mutandum fuisse.

5 QVANDO Autem, docet Arist. quatuor prædicta appetere bonum quoddam, duplex sensus esse potest. Primus est, vt omnia illa appetant summum bonum, sive supremum, quoniam ad illud vltimò referuntur, tamquam ad id quod omnia appetunt, & ex cuius participatione sunt bona, quæcumque bona sunt. Secundus est, vt omnia prædicta appetant quoddam bonum, prout abstrahit à summo & non summo, seu etiam à vero & apparenti. Hoc posteriori sensu accipienda videtur propositio illa Arist. tum quia in textu ipso solùm dicitur τἀγαθόν, quod est bonum indifferens ad summum & non summum, ad verum & apparens; tum etiam, quia non initio capitis, sed postea in progressu probat esse aliquod summum bonum, & vltimum finem, ad quem cæteri ordinantur.

6 RVRSVS, Quod ex veteri Philosophorum definitione statuit initio Arist. bonum esse id, quod omnia appetunt; verissimum est, & comprobatur inductione factâ in omni appetitu, qui semper fertur ad aliquod bonum. Aut enim est appetitus purè innatus, qualis in rebus inanimatis, vt gravibus & levibus ad proprium centrum: & sic est ad aliquod bonum ipsorum. Aut est appetitus, qui dicitur vegetabilis, vt in plantis, ad nutritionem & augmentationem sui: & hoc planè bonum aliquod illarum est. Aut est appetitus, qui dicitur animalis, & est in brutis, coniunctus imaginationi repræsentanti aliquod bonum ipsorum. Aut denique est appetitus rationalis, qui dicitur voluntas, & fertur ad bonum in communi. Cumque iis quatuor gradibus comprehendantur omnia quæ ad hunc mundum inferiorem attinent, & illorum appetitus; planè colligitur, omnem appetitum ferri ad aliquod bonum; ac proinde bonum esse id, quod omnia appetunt. Quare hoc Philosophi effato passim vtuntur Patres; vt Dionysius cap. 4. de Divinis nomin. Nyssenus lib. de Beatitud. Ambrosius lib. de Isaac & Animâ c. 7. Basilius in Psalm. 44. Bernardus Epist. 66. Anselmus Epist. ad Philemonem, Boethius de Consol. Prosa 11. & D. Thomas sæpiùs. Quin & Cicero lib. 1. de Finibus ait: Omnes Philosophi in hoc consen„serunt, illud esse summum bonum, quod „ab omnibus expetitur. Consentit Seneca „Epist. 118.

7 CIRCA Secundam partem docet, esse latum discrimen inter fines: vt exinde probet in ipsis rebus humanis esse vnum finem præstantiorem alio. Ac primò dividit fines, vt quidam consistant in operatione; quidam autem in opere, quod mediante operatione fit. Ij autem aliquem ordinem dignitatis inter se habere debent: atque adeò præstantior ille est, ad quem alius ordinatur: cum naturâ procedat de imperfecto ad perfectum. Quare vbi finis est operatio, erit perfectior omnibus ad illam ordinatis. Vbi autem finis fuerit opus; erit opus ipsum perfectius omnibus operationibus præcedentibus, & ordinatis ad illud. Declaratur res exemplo. Tunc dicitur opus esse finis, quando ex operationibus relinquitur effectus aliquis, qui per se quærebatur: vt opus statuæ, aut picturæ v.g. est finis artis statuariæ, aut pictoriæ: quoniam per se inspicitur ab arte, non in alio fine operas suas collocante, quam in statuâ aut picturâ, manentibus etiam post transactam operationem. Quare in ijs opus est præstantius operatione. Tunc autem operatio est finis, quando ipsa propter se quæritur, nec relinquit opus aliquod, saltem per se loquendo: vt patet in arte citharizandi, quæ solam operationem, seu pulsationem citharæ quærit, nec relinquit post se opus aliud. Et eiusmodi finis perfectior est omnibus ijs rebus, quæ ad eum præparant, ordinanturque.

8 HINC Gradum facit, vt ostendat plures esse fines in rebus humanis, & subinde vnum alio præstantiorem. PRIMVM probat fere sic. Vbi sunt plura, quæ appetunt fines proprios & bona sua, sunt etiam plures fines. Atqui

qui in rebus humanis sunt plura, quæ appetunt fines proprios, & bona sua. Ergo in rebus humanis sunt plures fines. Maior cum consequentia patet. Minor autem probatur in ipso textu, tam exemplo finium consistentium in operatione, quam in opere. Medicinæ enim finis est sanitas: artis extruendarum navium, navis: disciplinę militaris, victoria: familiaris rei gubernandæ, seu œconomicæ, divitiæ, nimirum, opinione vulgi. Nam idem Phil. *libro OEconomicæ* inquit, divitias, non esse finem, sed instrumenta, sive subsidia ad aliquem finem bonum. Ergo in rebus humanis sunt plura quæ appetunt fines proprios, & bona sua. SECVNDVM verò probat sic. Quoties res ipsæ ordinatæ ad finem sunt inęquales, & alię alijs pręstantiores, etiam fines ipsi debent esse inęquales, ac proinde vnus alio præstantior. Atqui in rebus humanis ordinatis ad finem quædam sunt *inæquales*, & aliæ alijs præstantiores. Ergo & rebus humanis fines sunt *inæquales*, & vnus alio præstantior. Maior patet: quia res desumunt suam perfectionem ex ordine ad finem: ac proinde quales fuerint illarum fines, tales debent esse in se. Minor autem declaratur exemplis ab *Arist.* Nam equus est præstantior fręno ad ipsum ordinato; sicut & ars equestris, ad quam equus ordinatur, est præstantior arte ordinatâ ad efficiendum fręnum. Et similiter victoria est quid nobilius equo, ad ipsam ordinato, sicut & ars militaris ordinata ad victoriam est nobilior equestri. Idemque patet in alijs similibus. Ergo in rebus humanis ad finem ordinatis sunt quędam alijs præstantiores.

9 ALIVD Quoque exemplum affert in arte imperante, ac principatum inter alias obtinente, quæ ab Arist. tam hoc loco, quàm in Politicis, dicitur *ἀρχιτεκτονική*, & iam frequenter mutuato à Græcis vocabulo dicitur apud Latinos Architectonica, proculdubio ab architectis originem ducens. Quemadmodum enim ijs subijciuntur inferiores operarij, vt lignarij, ferrarij, cæmentarij, ac denique fabri omnes; sic & illorum artes minores subduntur Architectonicæ vt principi, quoniam ad eam ordinantur. Similiter & apud Platonem dicuntur Epitacticæ artes, id est, Imperatoriæ, seu Imperatrices; quibus alię quædam ancillantur. Eiusmodi autem est medicina, quæ chirurgis imperat, & pharmacopolis, & vnguentarijs, iuxta eundem Arist. in Politicis. Similiter & textoria, quæ principatum obtinet in pectinatiam, carminatoriamque, & in totum genus lanificij. Patet igitur in rebus humanis esse quasdam artes, & ipsarum fines alijs præstantiores, quorum quidam proinde ad aliarum fines ordinantur.

10 CIRCA Tertiam movet dubitationem ex præcedenti doctrinâ ortam. Dixerat enim, finium alium esse opus, alium operationem; & in quibus rebus finis est opus, in eisdem opus esse perfectius operatione. Quia verò nuper sermo fuit de habitibus, artibusque comparatis inter se, vt altera sit superior, altera inferior & ad eam ordinata; posset quispiam merito dubitare, an eiusmodi habitus perfectionem imperfectionemve suam dimetiantur ex fine; id est, an semper id fiat, vt quoties operatio est finis habitus; cuius finis est operatio, debeat esse perfectior quolibet habitu deserviente & ordinato in eam operationem, quamvis hic habeat pro fine proprio aliquod opus. Respondet verò, nihil obesse eam doctrinam, vt dicamus imperfectiorem esse habitum ex naturâ suâ ordinatum ad alium: sive alter præ altero habeat pro fine operationem, sive opus. Quod probatur: quia in exemplis relatis, & pluribus alijs, quandoque finis proprius artis, sive habitus inferioris, ac deservientis alteri, est operatio, quandoque opus distinctum ab operatione. Similiter & in ipso habitu superiori quandoque finis est operatio, quandoque opus. Ergo distinctio tradita finium, vt alius sit operatio, alius verò opus ab operatione distinctum, non impedit vt habitus quidam, & illorum fines, sint inferiores habitu alio & fine, ad quem ordinantur. Eo namque ipso quod vnus naturâ suâ ordinetur ad serviendum alteri, imperfectior erit, sive habeat pro fine operationem, sive opus.

11 QVOD Explicat S. Tho. nominatim in arte equestri, quæ absque dubio pręstantior est arte effectrice fræni. Et tamen finis equestris artis, non est opus, sed operatio equitandi: finis verò efficientis frænum, non est operatio quâ illud fit, sed opus ipsum post illam permanens. Ergo fieri potest vt ars quæ habet pro fine operationem, sit præstantior arte habente pro fine opus. E contra etiam accidere potest, vt ars quæ habet pro fine opus sit præstantior eâ, cuius finis est operatio. Id patet in medicinâ, cui subordinatur inferiorque est gymnasticâ: Hæc enim habet pro fine operationem, scilicet, opportunam corporis agitationem, corporis valetudini deservientem. Et tamen medicina, ipsi imperans, ac plane superior, habet pro fine opus, sive rem ipsam, quæ est valetudo. Ergo vt vnus habitus, finisve, sit præstantior alio, non tam est attendendum, vter eorum habeat pro fine operationem, an opus; sed vter in alterum ordinetur, deserviatve alteri; an potius imperet.

12 QVARE Doctrina superius n. 7. tradita de maiore perfectione operis, quàm operationis, & è contrà, intelligenda est solùm, quando opus & operatio ad eumdem habitum, sive artem spectant: vt ædificatio & domus. Perfectior est enim domus, seu opus ipsum, ædificatione; quoniam hæc est operatio in domum, vt finem, ordinata. Cuius rationem

ge-

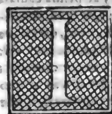
generatim assignat S. Tho. quoniam operatio est veluti generatio in gratiam operis instituta: opus autem, sive terminus, est quid præstantius generatione sua. E contrà autem in arte citharizandi, cuius finis est operatio pulsandi citharam, opus est minùs perfectum; nimirum, cithara ipsa; quoniam ordinatur ad operationem.

VIDE D. Thomam 1. 2. q. 1. & 8. per totas, eiusque Interpretes, ibidem.

CAPVT SECVNDVM.

Quod vnus agibilium finis, qui civilis sit facultatis.

IGitur si quispiam rerum agendarum est finis, quem nos propter se ipsum, cætera autem propter hunc volumus, (neque fit vt omnia propter aliud expetamus: esset enim hoc modo sine vllo fine progressus, atque hinc noster appetitus inanis esset, & vanus) constat hunc talem finem summum bonum, ipsumque optimum esse.

Et ad humanam igitur vitam, magnam huiusce cognitio opem affert. Nam vt sagittarij signum habentes, magis id, quod oportet, attingere possumus.

Quod si ita sit, enitendum est, hunc ipsum figura quidnam sit compræhendere, & cuius sit scientiæ vel facultatis percipere. Videbitur autem eius esse, quæ maximè dominatur, maximèque rationem subit architecturæ. Talem autem sese offert ipsa civilis facultas. Hæc enim, & quas scientias in civitatibus esse, & quales quenque discere, & quousque, oportet, instituere solet. Eas præterea facultates, quæ summis afficiuntur honoribus: vt rei militaris, resque familiaris facultatem, ac oratoriam artem huic subesse facultati videmus. Cùm igitur cæteris activis scientijs hæc vtatur, & leges ferat, atque instituat quid quisque agere, & à quibus abstinere debeat: huius finis cæterarum omnium facultatum continet fines. Quo fit, vt hic finis sit bonum ipsum humanum. Quamqàm enim vnius hominis idem & civitatis est bonum, civitatis tamen comparare, conservarèque bonum, maius, atque perfectius esse videtur. Nam amabile est, etsi vni soli: maius autem, atque divinius est, si genti, civitatibùsve sit acquisitum, partùmque conservetur. Hæc igitur appetit hæc doctrina, cum sit facultas quædam civilis.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SECVNDI.

Esse in rebus humanis aliquem finem vltimum, ac præstantissimum, qui solus per se expetatur.
Aliquam quoque disciplinam existere debere, quæ doceat quomodo ille obtinendus sit.
Eam verò esse Ciuilem, seu Politicam.

VONIAM Arist. superiori capite statuit humanarum rerum alios atque alios fine esse, quorum vnus appetatur in ordine ad alium; nunc ex professo demonstrandum assumit, vnum aliquem vltimum finem existere, supremumque omnium, qui solius sui gratia quæratur, & ad alium nullatenus ordinetur. Diuidit autem caput in duas partes. Priore illarum decernit, in rebus humanis esse vnum finem postremum, & præstantissimum, cuius cognitio sit homini admodum necessaria. Posteriore autem tradit, aliquam esse disciplinam, quæ ex instituto differat de eo fine vltimo; illam verò non aliam esse, quàm Ciuilem.

2 CIRCA Priorem partem statuit pro assertione, in rebus humanis esse aliquem finem vltimum, qui proinde sit summum bonum. Idque probat: Quia ex traditis superiori capite constat, multos esse fines, quorum vnus propter alium expetatur, seu ametur. Ergo si aliquis inueniatur finis, qui propter alium non expetatur, sed omnes alij propter ipsum; profectò ille erit vltimus finis. Atqui in rebus humanis inuenitur aliquis finis, qui propter alium non expetatur, sed omnes alij propter ipsum. Aliquis ergo finis est vltimus rerum omnium humanarum. Minor subsumpta, quæ in toto hoc discursu probatione eget, suadetur ab Arist. argumento petito ex eo loco Dialecticorum, quem Græci *ἀδύνατον*, Latini *Impossibile* dicunt. Si enim in rebus humanis non inueniretur aliquis finis, qui propter alium non expeteretur, sed potiùs omnes alij propter ipsum; fieret planè in infinitum abitio, seu processus; quia nondum invento fine omnium postremo, semper restaret alius & alius quærendus. Abitio autem, seu progressus in infinitum, planè impossibilis est: cùm infinitum nunquam possit pertransiri. Ergo in rebus humanis inuenitur aliquis finis, qui propter alium non expetatur, sed cæteri propter ipsum.

3 CONFIRMAT. Quia natura nihil frustra molitur: cùm omnia eius opera prudentissimè ordinata sint. Ergo appetitus humanus à naturà inditus, nequaquam frustraneus est. Atqui frustaneus ille esset, si processu infinito appeteret alios subinde fines; neque vnus aliquis demum inveniretur, in cuius possessione conquiesceret, seu terminum haberet. Semper enim maneret inexpletus, & insatiatus, vpotè suo præcipuo desiderio frustratus. Ergo cùm hoc sit absurdum, dicendum planè est, vnum aliquem finem esse, in cuius possessione appetitus conquiescat. Quæ ipsa ratio in moralibus, siue ordinatis ex electione ad finem, eadem ferè est cum illa, quá in physicis, metaphysicisque probari solet, vnum aliquem esse primum motorem, & primam omnium causam: quia si nullum detur primum movens, ac prima causa, à quibus primò procedat motus, & omnis causalitas; dabitur processus in infinitum, omnisque virtus creata ad movendum & causandum erit frustanea: cùm neque motus, neque causalitas vna existere valeat, nisi procedat ab vno aliquo primo principio, quod per se concurrat, sitque causa cæterorum. Pariter ergo in moralibus, siue ordinatis ex electione ad finem, nisi detur vnus aliquis, qui sit vltimus omnium, dabitur processus in infinitum, omnisque virtus appetens erit frustranea. Non enim existere poterit actio aliqua, ad finem ordinata, nisi sit propter aliquem finem, qui sit vltimus cæterorum.

4 VBI Notanda sunt quædam ex Interpretibus Arist. in hoc caput. PRIMVM est, pro eodem accipi summum bonum & finem vltimum: quia ex statutis *cap præced.* constat, idem esse bonum ac finem. Ergo & vltimus ac supremus finis est vltimum ac supremum bonum. Quare dum statuitur aliquem esse vltimum finem rerum humanarum, consequenter decernitur, aliquod esse supremum bonum hominis, siue summum. SECVNDVM est, hoc loci non esse sermonem de summo bono simpliciter & in omni genere, quod est solus Deus; sed solùm de summo bono humano, id est, de Felicitate morali & politica, quam quisque sibi parere possit, veluti faber suæ sortis: vt ex progressu Operis constabit.

5 STATVTO Itque vno aliquo fine vltimo, eoque optimo, subdit Arist. de illo: *πρὸς τὸν βίον ἡ γνῶσις αὐτοῦ μεγάλην ἔχει ῥοπήν*: *Ad vitam* (scilicet, humanam, & rationi conformem) *cognitio ipsius magnum habet momentum.* Ratio autem, qua probat est: Quia vltimus finis rerum humanarum est in ordine ad actiones hominis, sicut scopus relatè ad sagittarium, vel iaculatorem. Ergo quemadmodum cognitio intenta scopi pernecessaria est iaculatori; ne frustra iaculum mittat, & erret; sic & homini necessaria est cognitio vltimi finis, ne frustra agat, & erret à scopo totius rationalis vitæ. Hoc eodem exemplo sagittarij iaculatorisque in idem probandum vsus fuerat antea Plato lib. 12. de Legibus, & lib. 3. & 4. de Republ. Et præterea lib. 6. idipsum suadet similitudine desump-

sumpta à possessione rerum. Quemadmodum enim possessio quarumlibet rerum inutilis ferè est, ac nullius pretij, sine possessione vltimi finis; ita etiam & quarumlibet rerum noticia, absque vltimi finis cognitione, frustranea atque inutilis est.

6 VERVM Occurrit hoc loci perplexa quæstio à Gallutio excitata: quid sibi velit Arist. dum decernit, aliquem esse vltimum finem humanarum actionum, quem proinde nosse, & per spectum omnino habere oporteat ad vitam instituendam. Quatuor enim modis id intelligi potest. PRIMVS est, in singulis negotijs, sive in singulis causarum generibus, aliquid esse, quod tanquam vltimum expetatur. Hoc sensu, valetudo erit vltimus finis omnium actionum à medicina procedentium, & victoria militarium, quamvis ij fines possint in alium vlteriorem finem referri ab eo qui medetur, aut militat. Similiter & vltimus finis appellari poterit, quemcumque certâ aliquâ actione homo expetit, non referendo illum ad aliud reipsa, quia non cogitat de alio; referret autem, si in mentem veniret. SECVNDVS sensus esse potest, in totâ collectione humanarum actionum esse aliquam, quæ expetat finem vltimum simpliciter: id est, præpositum cæteris omnibus, & qui in nullum alium referri possit: qualis est Felicitas. TERTIVS, actiones quæ vltimum sibi finem præscribunt, semper sibi præscribere verum totius humanæ finem, qui est Felicitas. Hoc enim indicat Arist. dum ait vltimum finem ac summum bonum esse, quod nullius rei gratiâ quæritur, sed solùm propter se. QVARTVS est, hominem, quoties aliquid agit, debere sibi proponere finem verè vltimum; id est, ratione ac lege divina præscriptum.

7 RESP. Doctrinam Arist. iuxta ipsius mentem solùm habere locum in secundo sensu: non autem in cæteris. *Non in primo*: Quoniam hoc loco decernit esse vltimum aliquem finem simpliciter, in quem cæteri omnes referantur, quique in nullum alium ordinari possit. At finis vltimus in singulis negotijs, & causarum generibus, non est vltimus simpliciter, sed solùm secundùm quid, & cum addito: nec cæteri omnes fines in eum referuntur: quin potiùs ipse in alium finem ordinari potest: vt valetudo, & victoria, in quibus exemplum assignatur. Ergo dum hoc loco decernit esse vltimum aliquem finem, non loquitur de fine vltimo in singulis negotijs, & causarum generibus. *Non in tertio sensu*: Quia quemadmodum capite præcedenti dicebatur, omnes artes, doctrinas, electiones, & actiones, expetere aliquod bonum; sermo fuit de bono communi, prout abstrahit à vero & apparente: in hoc loci, vbi de vltimo fine communi & generali differitur; abstrahitur etiam ab vltimo fine vero apparentique, sive à Felicitate solidâ & existimatâ, de quibus tamen infra seorsim agitur. Nemo autem est qui Felicitatem sibi non expetat, sive existimatam, sive veram. *Non in quarto sensu*: Quia in præsenti solùm decernit Arist. vnum aliquem finem esse vltimum, quem nullus præterea sequatur: sive is sit verus, & rationi, ac legi divinæ conformis: sive putatus, & consonus inordinato appetitui.

8 QVARE Restat vt doctrina Arist. in secundo sensu accipiatur: esse, scilicet, in tota collectione humanarum actionum aliquam, quæ expetat finem vltimum simpliciter: id est, non ordinatum ad aliquem alium, & in quem cæteri omnes humanæ vitæ actionisque fines ordinantur. Is autem est Felicitas. Quam esse possibilem probat duplici ratione suprà expensa. Altera, quia in appetitionibus vitandus est progressus infinitus: atque adeò demum assignari debet aliquis finis vltim⁹ simpliciter, qui sanè est Felicitas hominis. Altera, quoniam appetitus Felicitatis inditus nobis à natura nôn est frustaneus. Ergo Felicitas possibilis est, seu obtineri potest.

9 CIRCA Secundam partem decernit cognitionem eius vltimi finis humani spectare ad doctrinam Civilem. Quod probat: Quia cognitio vltimi finis humani pertinet ad eam doctrinam, quæ maximè dominatur, & habet rationem Architectonicæ respectu aliarum. At doctrina Civilis est eiusmodi. Ergo ad illam spectat cognitio vltimi finis humani. Maior patet ex dictis *cap. præced.* & suadetur breviter: Quoniam cognitio nobilissimi finis pertinet ad doctrinam nobilissimam. At vltimus finis humanus est nobilissimus, & doctrina quæ maximè alijs dominatur, habetque rationem Architectonicæ, est omnium nobilissima. Minor autem probatur. Doctrina enim illa, quæ imperat alijs disciplinis artibusque, est domina aliarum, & habet rationem Architectonicæ. At doctrina Civilis est eiusmodi: quoniam ad illam spectat considerare, quænam aliarum disciplinarum & artium sit vtilis aut inutilis Reipublicæ: & si quidem viderit aliquam, aut plures expedire, ijs vtitur, veluti Architectonica inferioribus artibus ad præcipuum opus. Ergo doctrina Civilis maximè dominatur, habetque rationem Architectonicæ respectu aliarum.

10 VBI Notanda sunt nonnulla ex observatione Interpretum. PRIMVM est, duas ab Arist. assignari conditiones, vt doctrina aliqua præsit alijs. Prior est, vt maximè dominetur: posterior, vt habeat rationem Architectonicæ relatè ad alias. Diversæ autem sunt eæ conditiones: cùm vna possit esse sine alia. Potest enim quis dominari alijs, & tamen non vti eorum ministerio: vt patet in eo qui dominus ac superior est: sed tamen non vult sibi exhiberi sub-

subditorum officia. Cæterùm nemo potest habere rationem architecti, nisi inferiorum ministerio vtatur, vt fossorum, cementariorum, dolatorum, & eorum omnium, qui ipsius directioni, imperioque subduntur. Hoc igitur posteriori modo se habet, nec solùm priori, doctrina Civilis relatè ad alias. SECVNDVM est, doctrinam Civilem diversimodè vti scientijs speculativis, & activis. Nam speculativis solùm vtitur imperando vt doceantur & addiscantur in civitate non autem præscribendo ijs modum, quo procedere debeant in probandis suis assertionibus. Neque enim Civilis doctrinæ est præscribere Geometræ modum, quo probet v. g. triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis; cùm eiusmodi conclusio sit necessaria, & quæ aliter se habere non possit. Scientijs verò activis, & artibus propriè dictis, vtitur dupliciter doctrina Civilis. Non enim solùm præcipit eas doceri & addisci in civitate ob publicum bonum: sed insuper imperat eis vt hoc vel illo modo procedant, & hac vel illâ materiâ vtantur: prout visum fuerit expedire vtilitati communi. Quo sensû Civilis doctrina dicitur imperare disciplinę militari, equestri, rhetoricæ, œconomicæ, alijsque similibus. Quandoque autem nonnullas earum expellit è civitate, quòd inutiles, aut etiam perniciosæ sint. Sic Plato in illam suam civitatem imaginariam nonnullas induxit disciplinas, quæ vtiles videbantur: alias verò expulit, vt Poesim, eiusque studiosos, quoniam excitant in hominibus affectiones inordinatas, eosque effæminatos reddunt. Romani quoque, teste Tacito 1. Hist. Genethliacos expulerunt: idque postea varijs legibus vetitum fuit, tum sacris, tum & politicis. De quo vide plura à nobis observata in Laurea Theolog. Lud. 6. & recenter apud Tarquinium hoc loco.

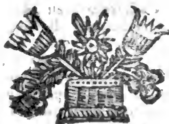
11 INFERT Arist. ex prædictis quædam veluti corollaria. PRIMVM est, Civilem doctrinam continere omnium cæterarum fines. Habitus enim imperans omnibus alijs facultatibus instar Architectonicæ, debet continere omnium illarum fines, & ordinare ad bonum aliquod excellentius. At doctrina Civilis est habitus imperans omnibus alijs facultatibus instar Architectonicæ, vt probatum est suprà. Ergo debet continere earum omnium fines, illosque ordinare ad aliquod excellentius bonum. Cùm vero eiusmodi bonum sit ipsum bonum humanum, consequens est vt in hoc sit positus finis eiusdem doctrinæ. SECVNDVM est, bonum per se inspectum à doctrinâ Civili, non esse peculiare vnius hominis, sed commune civitatis. Finis enim, seu bonum per se inspectum à doctrinâ Civili, debet esse bonum aliquod excellentius, ad quod cæterarum disciplinarum fines ordinantur. At bonum excellentius, ad quod cæterarum disciplinarum fines ordinantur, non est bonum peculiare vnius alteriusvè hominis; sed commune civitatis. Maius enim & divinius est, inquit, si genti, civitatibusvè sit adquisitum, partumque conservetur, quàm si vnius hominis sit, & amabile ab eo solo. Ergo finis, sive bonum per se inspectum à doctrina Civili, non est bonum peculiare vnius alteriusve hominis, sed commune civitatis. Quare illud est (concludit Arist. *quod ipsa appetit, cum sit doctrina Civilis*. Sive, vt in Græco habetur, *πολιτική τις, Politica quadam,*

12 VNDE Oritur dubitatio: Quia vltimus finis humanus videtur potiùs spectare ad doctrinam Ethicam, sive Moralem, quàm ad Politicam. At bonum commune civitatis est vltimus finis humanus. Ergo videtur potiùs spectare ad doctrinam Ethicam, quàm ad Politicam. Quomodo ergo Arist. in fine capitis docet, id ad Politicam spectare? RESP. Vltimum finem humanum spectare tam ad doctrinam Ethicam, quàm ad Politicam: diversimodè tamen. nam ad Ethicam spectat, prout est bonum huius & illius hominis in singulari: ad Politicam verò pertinet prout se extendit in communi ad civitatem. Propterea enim dicitur Politica, seu Civilis: quia intenta est bono civitatis, quod est commune civium. Potest etiam Ethica ipsa denominari Civilis, vt notat Acciaiolus: quia bonum peculiare vniuscuiusque, quod quęrit Ethica, ordinatur ad bonum commune Civitatis, inspectum à doctrina Civili.

VIDE D. Thom. 1. 2. q. 1. & 8. eiusque Interpretes ibidem.

(***)

(**)

CA-

CAPVT TERTIVM.

De modo procedendi, & auditore morali.

DICETVR autem satis, si declarabitur perinde, atque subiecta materia postulat. Ipsum enim exactum, non est in omnibus simili modo rationibus flagitandum, sicut nec in hisce, quæ per artem conficiuntur. Honesta autem, & iusta, de quibus civilis considerat, tantam differentiam, erroremque habent, vt lege tantùm esse videantur, & non natura. Talem etiam quendam errorem habent & ipsa bona, quia compluribus ex ipsis accidunt detrimenta. Iam enim quidam ob divitias, quidam ob fortitudinem periere. Amabile igitur de talibus, atque ex talibus dicentes; pingui Minerva, figuraque verum ipsum ostendere, & de ijs, quæ sunt plerunque, atque ex talibus dicentes, talia & concludere. Eodem modo & vnumquemque auditorem ea, quæ dicuntur, acceptare oportet. Est enim eruditi, exactum ipsum eatenus in vnoquoque genere flagitare, quatenus fert ipsius rei natura. Simile namque videtur esse, Mathematicum suadentem probare, & ab Oratore demonstrationes exigere. Atqui bene quisque iudicat ea, quæ cognoscit, & ipsorum bonus est iudex. Is ergo in vnaquaque re bene iudicat, qui in illa est eruditus, absolutè autem, qui est in omnibus eruditus. Quapropter iuvenis, civilis disciplinæ non est idoneus auditor. Est enim rudis actuum vitæ; Ex his autem, & de his ipsæ rationes efficiuntur. Præterea, cùm perturbationes sequatur, incassum, & sine fructu audiet: quippe cùm finis non cognitio sit, sed actio. Interest autem nihil, iuvenis sit ætate, an moribus iuveni similis. Non enim defectus est ob tempus: sed quia vivit, & persequitur singula cum perturbatione, talibus enim inutilis fit ipsa cognitio perinde atque incontinentibus ipsis. Ijs autem, qui suas rationi subijciunt appetitiones, cum rationeque agunt, magnam afferre potest vtilitatem. De auditore igitur, & quonam modo rationes sint acceptandæ, quidque proponimus, tot exordij loco dicta sint.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS TERTII.

Tradenda Morali Disciplinæ non congruere modum demonstrativum, seu methodum exactam, propter varietatem & inconstantiam rerum humanarum. Quisnam sit idoneus Ethicæ auditor? cuius ætatis, ac genij esse debeat?

COPVS Arist. in hoc capite est ostendere, certam quādam procedendi viam, docendique & discendi rationem, exigi in Philosophia Morali. Præmiserat enim capite superiore, considerandum esse, cuius scientiæ sit disserere de summo bono, seu qualiter procedat scientia, quæ versatur circa illud: & præterea in quo

quo eiusmodi bonum collocatū sit. Nunc priorem quæstionis partem expedit, dividitque caput in duas partes. In primâ præscribit modum rationemque congruentem doctori ad tradendum scientiam hanc, & auditori ad eam addiscendam, circa summum hominis bonum. In secunda ostendit quis aptus, aut ineptus, minusve idoneus doctrinæ Ethicæ auditor existimandus sit.

2 CIRCA Priorem partem decernit, tradendæ doctrinæ Morali, addiscendæque, non esse aptum modum demonstrativum. Probat pene sic. Vnicuique doctrinæ tradendæ is modus conveniens est, qui congruit materiæ, in quâ illa versatur. Atqui materiæ, in quâ doctrina Moralis versatur, non congruit modus demonstrativus. Ergo doctrinæ Morali tradendæ non est conveniens modus demonstrativus. Maiorē probat: Quia modus tradendæ veritatis in qualibet doctrina similis debet esse modo, quo vtuntur varij opifices in agendo. Modus vero opificum in agendo est solus ille, qui congruit materiæ, in quâ versantur. Alius enim modus agendi est *pictorum*, qui coloribus vtuntur: alius fictorum, qui ceram aut lutum tractant: alius conflatorum, qui metalla varia colliquefaciunt: alius denique eorum, qui statuas faciunt; & vt quidam cecinit, *vivos ducunt è marmore vultus*. Vnicuique igitur doctrinæ tradendæ is modus consentaneus est, qui congruit materiæ, in quâ illa versatur.

3 MINOR Verò præcipui sillogismi suadetur ab Arist. Quia nulli materiæ omnino mutabili, & incertæ congruit modus demonstrativus docendi: quoniam hic solùm est circa res omnino certas & immutabiles. At materia, in quâ versatur doctrina Moralis, est omnino mutabilis & incerta. Ergo materiæ, in quâ versatur doctrina Moralis, non congruit modus docendi demonstrativus. Porrò eam prorsus mutabilem & incertam esse (quod solum restat probandum) demonstrat: Quia doctrina Moralis sita est, veluti in materiâ propriâ, in actionibus humanis præcipuè; & deinde in rebus externis. Vtraque autem materia valde mutabilis & incerta est.

4 PRIMO Enim actiones humanæ passim obnoxiæ sunt errori, inconstantiæ, incertitudini, & mutationi. Quædam vno tempore, loco, aut modo, iustæ sunt: alio autem iniustæ. Quædam apud nonnullas nationes existimantur honestæ: apud alias turpes. Quædam in personis certi alicuius status, conditionisve, laudantur: in alijs vituperantur. Denique ea actionum humanarum varietas & æstimatio est in ordine ad mores, vt teste Arist. alijsque, nonnulli crediderint, quamvis falsò, & turpi quodam errore, nihil honestum esse aut turpe ex naturâ rei, quæ nunquam mutatur: sed tantùm ex decreto, aut lege, quæ mutabilis est, & varietatem subit pro diversitate temporum, locorum, & personarum. Ignis enim apud nos vrit, sicuti apud Persas, & alias nationes: quoniam naturâ suâ id habet. Quæ verò ad mores spectant, aliter apud illos, aliter apud alios, aliter apud nos iudicantur. Persæ enim (quod miraris quis possit in nobilissimo eorum Imperio) filiarum coniunctione matrimonioque vtebantur, putantes id honestum esse: verùm id apud Græcos, Romanosque, horribile ac turpissimū existimatum fuit. Massagetæ communes vltro citroque vxores habuerunt, connubia vaga, & incertam prolem: cæteræ verò nationes id execratæ sunt. Esculentorum furta apud Spartanos honesta & ingenua censebantur: quæ tamen apud cæteros vilia, & sordida. Athenis cùm ob aliquam seditionem divideretur populus in varias partes, qui neutram sequebatur, peccabat in legem Solonis. Contrà apud Romanos, extremi supplicij reus erat, quisquis alteri factionum se adiungebat. Denique saltare, & choros ducere ad citharam Græcis decorum fuit: Romanis verò turpe, & ignobile.

5 EA, Inquam, actionum humanarum varietas penes imputationem, in causa fuit, vt quidam putaverint nihil naturâ suâ iustum, iniustumvè esse: sed à solâ lege præcipiente, aut prohibente. Quem errorem primus tradidisse videtur Archelaus Physicus, Socratis Magister, qui, teste Diogene Laertio, nihil naturâ iustum docuit; sed solâ opinione hominum. Id etiam postea tradidit Epicurus, quem refellit Cicero *lib.1. de Legibus*, quòd leges & iussa Principum populorumque, non possint naturæ iura mutare, nec præcipere aliquid rationi contrarium. Verùm quamvis error prædictus adipalis sit, nō parum confert ad demonstrandum, quanta sit humanarum actionum varietas, & incertitudo, quantum ad mores: cùm aliter atque aliter apud diversas nationes feratur de ijs iudicium; & quidam arbitrati sint; nulli illarum annexam esse honestatem, aut turpitudinem.

6 SECVNDO, Res externæ, seu bona corporis & fortunæ, de quibus agit Philosophus Moralis, mutabiles etiam & incertæ sunt; vt propterea non sit de ijs disserendum ratione exactâ, ac modo demonstrativo. Porrò exemplum ab Arist. affertur hoc loco generatim in ijs bonis, quoniam aliquibus in malum versa sunt, detrimentumque attulerunt. Deinde & in singulari id ipsum pronunciat de divitijs, & fortitudine, propter quæ duo aliqui perierunt. Fortitudine, inquam: non tamen illâ, quæ Virtus moralis est, & solidum bonum: sed ea solùm, quæ in robore corporum, & laterum firmitate sita est. Vox enim Græca *ἀνδρεία*, quâ vtitur hic Arist. quamvis indifferens sit ad eam quæ Virtus moralis, & eam quæ robusta habitudo corporis est; in præsentiarum accipitur hoc posteriori sensu, non in priori: *& fortitudo corporis*

La-

Latinè vertitur à Lambino: ab alijs vero, vt Eustratio, Turnebo, Gallutio, & Argyropilo, qui mihi modò ob oculos sunt, *fortitudo* solùm; sed quantùm ex ijs conijcitur, accepta pro illâ, quæ solius corporis est. quidquid contra opinetur Obertus Giphanius, nolens vnquam *ἀνδρίαν* sumi pro firmitudine corporis, quæ *ἰσχὺς* propriè dicitur. Verùm refellitur: Quoniam de illâ firmitudine agit Arist. quam asserit detrimento quibusdam fuisse, & causam mortis; non vtique gloriosæ, sed infelicis. Id enim denotat vox illa Arist. *ἀπώλοντο, perierunt*: & exempla ipsa, quæ subobscurè indicat, præsertim Milonis, de quo infrà. Atqui firmitudo, seu *ἀνδρία* accepta pro Virtute morali nunquam detrimento fuit alicui, neque ob eam aliqui infeliciter perierunt. Ergo firmitudo, seu *ἀνδρία*, non accipitur ab Arist. pro Virtute morali. Restat igitur vt ab eo sumatur pro sola fortitudine corporis. Hæc enim, quamvis minùs propriè, aut translatè, nonnumquam *fortitudo* audit: vt est apud Ciceronem *lib. 1. de Officijs*: vbi inquit: *In feris adesse fortitudinem sæpe dicimus, vt in leonibus: iustitiam, bonitatem, æquitatem, non dicimus.* Patet autem in brutis fortitudinem non accipi pro ea, quæ est Virtus moralis.

7 VERVM Exempla ipsa ab Aristot. adducta, tum generatim, tum & specie, oportet in singulari exponere. Fortitudo, seu firmitas corporis, detrimento fuit quibusdam, & miseræ morti. In quo videtur Arist. duo exempla indicare. Alterum est, Androgei filij Minois, Cretæ Regis: qui, cùm esset admodum lacertosus & robustus, propterea que perpetuò victoriam referret ex Atheniensibus, & Megarensibus; tantam sui concitavit invidiam, vt ab ijs per insidias occideretur. Alterum, adhuc celebrius, est Milonis Crotoniatis, cui immanes & prodigiosæ corporis vires, temeritatem primum, deinde & mortem miseram pepererunt. Tam robustus enim fuit, vt dicatur occidisse taurum in Olympico certamine, solo ictu nudæ atque exarmatæ dexteræ; & absque defatigatione portasse supra humeros per stadij spatium, totumque comedisse eâ ipsa die. Verùm quam mortem ipsi pepererit temeritas ex tantis viribus orta, testatur Gellius lib. 15. cap. 16. per hæc verba: Milo Crotoniensis, athleta illustris, quem in Chronicis scriptum est, Olympiade primâ coronatum esse; exitum habuit vitæ miserandum. Cùm iam natu grandis artem athleticam desisset, iterque faceret fortè solus in locis Italiæ sylvestribus, quercũ vidit proximè viam, patulis in mediâ parte rimis hiantem. Tunc experiri, credo, etiam tum volens, an vllæ sibi reliquæ vires adessent; immissis in cavernas arboris digitis, diducere ac rescindere quercum conatus est: ac mediam quidem partem discidit, divellitque. Quercus autem in duas diducta partes, cum ille (quasi perfecto quod erat connixus) manus laxasset, cessante vi rediit in naturam: manibusque eius retentis inclusisque, stricta denuo & cohæsa, dilacerandum hominem feris præbuit. Hactenus Gellius. Eundem Milonis casum respexit Naso, execratione illâ in Ibim:

Vtque Milo robur diducere fissile tentes,
Nec possis captas inde referre manus.

8 Idemque indicat Iuvenalis Sat. 10. dum ait:

——— *viribus ille*
Confisus periit admirandisque lacertis.

Nimirum confidentia nimia, seu temeritas ex ingenti corporis robore generari solet, quæ Miloni, & alijs pluribus, detrimento, & interitui fuit.

9 ALTERVM Exemplum, quo vtitur, in divitijs est. Quippe constat quotidianis penè experimentis, earum occasione plures subire detrimentum valetudinis, & ipsius vitæ: tum quoniam ansam præstant ad nimias epulas, & ventris ingluviem, quæ exitiales morbos excitat: tum etiam, quia sæpe hæredes ac fures movent, vt earum possessori vitam auferant, spe adquirendi. Quod idem de honoribus & dignitatibus sæpe accidit, & probat satis tot Romanorum Cæsarum misera mors à summo Imperio Augusti vsque ad Constantinum; plerumque illata ex ambitione, aut desiderio regnandi aliorum. Vnde illud præallegati Iuvenalis, non Ethnico Poeta, sed Christiano Philosopho dignum:

——— *qui primos optabat honores,*
Et nimias poscebat opes, numerosa parabat
Excelsæ turris tabulata: vnde altior esset
Casus, & impulsæ præceps immane ruinæ.
Quid Crassos, quid Pompeios evertit, & illum,
Ad sua qui domitos deduxit flagra Quirites?
Summus nempe locus, nulla non arte petitus;
Magnaque Numinibus vota exaudita malignis.
Ad generum Cereris sine cæde & vulnere, pauci.
Descendunt Reges, & sicca morte Tyranni.

10 PORRO Ex prædictis, & pluribus similibus, quæ advocari huc facile possunt, constat bona corporis & fortunæ, incerta prorsus ac mutabilia esse: quæque varium exitum habeant, & quibusdam sint in occasionem felicitatis, quibusdam detrimenti atque extremæ miseriæ. Igitur nihil certi de ijs, in genere definiri, aut demonstrari potest, circa mores, vt proficue, aut nociva asserantur. Ergo Philosophus Moralis nequit disserere de ijs modo demonstrativo: sed solùm populari, & probabiliter, vt inquit Aristot. *παχυλῶς, καὶ τύπῳ*, id est, *crassè & in figura.* Quibus pactè refellere videtur Platonem, vt notat Giphanius: quoniam ac-

arbitratus est, etiam in Politica tradenda, vtendum esse demonstrationibus exactis, quemadmodum in theoricis disciplinis. Satis itaque est in Ethica & Politica tradenda servare modum materiæ incertę ac mutabili, de qua disserunt, congruentem, ex ijs quæ plerumque fiunt. Neque eruditus vir, auditorve, aliam in docendo subtilitatem quærere debet, quàm rerum materia patiatur. Et, vt idem Arist. monet, non minùs peccaret, qui demonstrationes exigeret à Politico aut Morali Philosopho, quàm qui ab Oratore eas peteret: aut qui à Mathematico rationes probabiles. Quippe Mathematici solùm est demonstrare: Oratoris autem rationibus probabilibus ad persuadendum vti.

11 CIRCA Secundam partem describit qualitates necessarias, vt quis sit auditor idoneus Ethicæ disciplinæ: ac primò excludit iuvenem, quoniam non potest de rebus morum ferre prudens iudicium. Quod probat: Quia nemo potest ferre prudens iudicium de ijs, quæ non satis novit, nec probè intellexit. At invenis res morum satis non novit, nec probè intelligit. Iuvenis ergo de rebus morum non potest ferre iudicium prudens. Minor, sive assumptio, quæ sola eget probatione, suadetur: Res enim morum, quoniam sub actionem humanam cadunt, satis nosci, aut probè intelligi nō possunt, sine multiplici ac diuturno experimento. Non enim generalibus quibusdam & firmis principijs nituntur, vt antè dictum est; sed variæ, ac mutabiles sunt, & aliæ atque aliæ in singulari: Ideoque exacta illarum notitia semel ac subitò haberi non potest; sed lentiori gradu, & diuturnâ observatione. At invenis nequit habere multiplex rerum experimentum, & diuturnam observationem, vt patet. Non ergo satis noscere potest, aut probè intelligere res morum. Aliter poterit accidere in Mathematicis disciplinis: tum quia vniversalibus nituntur principijs & infallibilibus, quæ breviùs addisci possunt, præsertim ministerio phantasiæ, quæ in pueris accerrima & potentissima est. Ideoque olim priùs Mathematicarum, præsertim Geometriæ notitia imbuebantur, priusquam Philosophiam addiscerent: & propterea in Academia Platonis præforibus scriptum fuisse dicitur: *μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσίτω. Nemo, nisi Geometra, ingrediatur.*

12 ALTERA Arist. ratio in idem probandum desumitur ab affectibus animi turbidis & impuris, quibus iuvenes plerumque agitari & rapi solent. Hinc enim oritur, vt frustra Philosophiam Moralem addiscant: quoniam licèt aliquam notitiam eius assequantur, inutilis ferè erit: siquidem Ethica non tam curat de instruendo intellectu ad cognitionem, quàm de excitanda voluntate ad honestas operationes. Vnde & ratio sic efformari potest. Quisquis malè dispositus est ad finem doctrinę Moralis consequendum; non est idoneus eius auditor. At iuvenes plerumque sunt malè dispositi ad finem doctrinæ Moralis consequendum. Finis enim præcipuus illius est rectitudo morum, ad quam malè dispositi sunt plerumque iuvenes, propter affectiones turbidas & impuras, quibus ducuntur. Ergo iuvenes plerumque non sunt idonei auditores doctrinæ Moralis.

13 SED Nec iuvenes solos excludit Arist. ab aula Moralis disciplinæ, quin & maiores natu, atque ætatis provectæ, si instar iuvenum impotenter rapiantur voluptatibus & affectionibus. In ijs enim vrget eadem ratio, quæ modò circa iuvenes expensa fuit: neque ab ijs differunt satis sola ætate, nisi & moribus dissideant, quibus idoneos se præbeant ad doctrinam morum addiscendam, simul & exequendam. Quippe & nonnulli, etiam in ætate devexa sunt, quibus adaptari possit illud, quod de iuvenibus idem Arist. notat lib. 2. Rhetoric. cap. 12. dum ait: *οἱ μὲν νέοι*, &c. Ac iuvenes „ quidem moribus sunt cupidi, & parati ad ea „ efficienda, quæ concupierint: & ex cupiditatibus, quæ circa corpus versantur, maximè „ eius sectatores sunt, quæ circa res venereas „ est; & incontinentes ipsius, & in horas mutabiles, & fastidiosi in cupiditatibus. Et illud etiam Horatij in Arte Poet.

Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Vtilium tardus provisor, prodigus æris,
Sublimis, cupidusque, & amata relinquere pernix.

14 NEC Mirum si incontinentes, quamvis provecti ætate, aut etiam senes, ab Arist. arceantur ab aula Ethicæ Philosophiæ, sicut iuvenes: quoniam & ij iuvenes censeri possunt. Cuius rei elegans est sententia illa Philonis lib. de Abrahamo, loquentis: Reverà senior, non ex „ longitudine temporis, sed ex laudata vita „ spectatur: siquidem qui multùm ætatis in corpore vixerunt sine probitate, LONGÆVI „ PVERI DICENDI SVNT. Et Ambrosius lib. 2. de Abrahamo, cap. 9. ad illa verba Geneseos 15. v. 15. Tu autem ibis ad patres „ tuos in pace, sepultus in senectute bona; quæ Abrahamo dicta sunt; ita loquitur: Non „ dixit in senectute LONGA, sed BONA: „ quia iustus bene senescit: iniustorum autem „ nemo, quamvis cornicibus vivacibus diuturniore vita vivat. Quo etiam spectat illud cuiusdam Veterum Græcorum distichon:

Αἱ πολιαὶ σὺν τῷ γεραρώτεραι· αἱ γὰρ ἄτερ τοῦ
Μᾶλλον τῶν πολλῶν εἰσὶν ὄνειδος ἐτῶν.
Cani cum prudentia honoratiores: qui autem sine prudentia
Potius multorum sunt dedecus annorum.

1 VERVM Quemadmodum senes, si iuvenes moribus sint, à sacrario Ethicæ repellun-

luntur; ita & iuvenes, si fortè maturi & senes moribus existant, ad illius studium admittuntur. Non enim quoscumque iuvenes excludit Arist. sed tantum & nominatim *τὸ ἦθος νέαρος*, *moribus iuniores*: id est, turbidos, & petulantes, lascivientesque. Quamvis enim plerumque accidat, vt iuvenilis ætas in vitijs & passionum licentia effræni posita sit; adhuc interdum evenit, & non rarò fieri potest, vt honestissimè ducatur. Cuius rei obvia sunt exempla in sacris & profanis historijs, quæ commemorare longum esset. Quicumque verò cœlestem genium nacti, & honestam indolem, in florenti ætate senilem animum gestant; ij longè aptiores sunt, quam viri, aut senes incontinentes ad Ethicam doctrinam addiscendam, sicut & exequendam: quoniam licet immatura ætas, & brevitas vitæ anteactæ, non dederit sufficiens experimentum, & observationem rerum diversarum, qualis exigitur ad perfectam Prudentiam; adhuc tamen docilitas animi, nullis perturbationibus agitati, idoneos reddit ad discendum à Magistro, quod vsu nondum, experientiaque didicerunt; simul & paratos ad rectitudinem operationis, quæ Philosophiæ Ethicæ potissimum curæ est. Contrà verò senes moribus virescentes & immaturi, licet diuturno vsu potuerint plura observare & experiri; non ideo Prudentiam nacti sunt, quæ sine cæteris Virtutibus nunquam est. Quin & pravorum habituum densâ caligine obtenebrati; vix possunt mentis oculos dirigere in honestatem morum, quam Ethica disciplina docet.

2 DENIQVE Incontinentes omnes (quos Giphanius *impotentes* dicendos vult, quasi *incontinentis* vox barbara sit; cùm tamen apud Ciceronem inveniatur pro eo quod est Græcè *ἀκρατής*) excluduntur ab Arist. veluti inepti auditores Ethicæ; quoniam eius studium, & finis, non est situm in contemplatione, quam vtcumque assequi possent: sed in actione, vsuque Virtutum. Quemadmodum enim nummi, non tam inventi sunt vt numerentur, quàm vt deserviant vitæ humanæ in commercijs & necessitatibus: sic doctrina Moralis non traditur, vt solùm cognoscantur illius præcepta & documenta; sed vt opere & vsu ipso exerceantur. à quo fine quàm nimium distant incontinentes omnes! Nimirum, Ethicæ studiosus debet esse longè magis vitâ Philosophus, quàm doctrinâ. Quam in rem notanda est Imperatorum Diocletiani, & Maximiniani sententia *l. professio*, *Cod. de muneribus patrim.* contra Philosophum quendam onera patrimonij deprecantem. Sic enim illum reprehendunt: *Professio & desideria tua, inter se discrepant. Nam cùm Philosophum te esse proponas, vinceris avaritia, & rapacitate, & onera quæ tuo patrimonio imminent, solus recusare conaris. quod frustrà te facere, cæterorum exemplo poteris edoceri.*

3 EODEM ferè modo quidam notaverunt nostrum Senecam, quasi Philosophus esset doctrinâ, non tamen divitiarum contemptu. Sed immeritò tamen, si habenda sit fides eruditissimo Lipsio *in Admiradut, cap. 15.* Ait enim solum possedisse septuagies quinquies centena millia: quæ summa, iuxta Aldum Manutium, & Tarquinium, dumtaxat reddit nostrorum aureorum ducenta millia & viginti quinque. Sed quid hoc eo tempore, & in primario viro, atque ipsius Imperatoris magistro? Frugalitas, aut parsimonia æstimabitur, si conferatur cum censu longè maiore aliorum eius ævi, etiam libertorum, & abiectæ sortis. Etenim de Pallante liberto testatur Tacitus, Sestercij ter millies possessorem fuisse: id est, posse ille octodecim milliones, vt dicitius, nummorum aureorum, iuxta eiusdem Manutij supputationem. Quare Nero Imperator ita Senecam alloquitur apud eundem Tacitum lib. 14. Annal. *Quòd & me habes, horti, & fænus, & villæ, casibus obnoxia sunt. ac licet multa videantur, plerique haudquaquam artibus tuis pares, plura tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui etiam ditiores spectantur. Vnde etiam rubori mihi est, quod præcipuus charitate nondum omnes fortuna antecellis.* Quibus Nero testari videtur, se parcum fuisse in donando, & Senecam modestum in recipiendo.

4 QVOD Si verò postea fortè ampliores divitias habuit, id tamen fuit dono eiusdem Cæsaris, non dantis solùm, sed compellentis invitum ad recipiendum, vt est apud allegatum Tacitum *lib. 13. Annal.* Cæterùm quæ mecumque fuerint, ipse non semel testatur, omnes eas vilissime sibi, & contemptas animo fuisse, quasi nihil essent. quod sanè, si verum, dignum Philosopho. Verum autem fuisse, inter alia, probat, quod nunquam divitijs ad pompam, aut intemperantiamve vsus sit; vsque adeo, vt idem Tacitus *lib. 15. Annal.* testetur, simplici eum victu, atque agrestibus pomis, ac, si sitis admoneret, aquâ profluente vitam tolerasse. Ipse quoque sic de suo quotidiano victu loquitur, non quidem Epistola 84. vbi allegari solet, sed 83. per
„ hæc verba frugalitatis plena: Non mul-
„ tùm mihi ad balneum superest. Panis deinde
siccus (id est, sine obsonio, vt Lipsius *ibid.* in-
„ terpretatur) & sine mensa prandium: post
„ quod non sunt lavandæ manus. Dormio mi-
„ nimum. Consuetudinem meam nosti. Brevis-
„ simo somno vtor, & quasi intervigilo. Satis
„ est mihi vigilare desijsse. Aliquando dormis-
„ se scio: aliquando suspicor. Epist. 108. Inde
„ in omnem vitam vnguento abstinemus: quo-
„ niam optimus odor in corpore est nullus. Inde
„ vino carens stomachus: inde in omnem vitam
„ balneum fugimus. Et paulò antè præmiserat:
„ Ostrea boletique in omnem vitam renun-
„ tiatum est. Hæc enim non cibi, sed oblecta-
men-

-rymenta sunt ; ad edendum saturos cogentia. Mitto plura alia, ex quibus facilè intelligi possit, Senecam immeritò à quibusdam notari, velut fucatum Philosophum, & qui Ethicam tradiderit doctrinâ, non vitâ. Hæc autem ideo adduximus, quoniam qui intemperanter vivunt, & impotenter animi perturbationibus abripiuntur, quamvis aliquam doctrinæ Moralis notitiam allequi possint ; non tamen apti sunt ad eam seriò addiscendam : quia, vt inquit hoc loco Arist. potiùs in opere, & exercitio Virtutum, quàm in contemplatione sita est.

CAPVT QVARTVM.

De summo bono, & recta auditoris educatione.

ED Nunc repetentes dicamus, cùm omnis cognitio, atque electio bonum quoddam affectet, quidnam sit id, quod civilem appetere dicimus facultatem, & quid id, quod omnium rerum agendarum supremum est bonum. Nomine igitur omnes ferè de ipso consentiunt. Nam & vulgus, & elegantes felicitatem inquiunt esse: atque bene vivere, beneque agere, & felicem esse, eadem esse putant. De felicitate autem quænam sit, dissentiunt, & non similiter vulgus, ac sapientes eam assignant. Quidam enim vnum quid eorum, quæ clara, manifestaque sunt, ipsam esse putant: vt voluntatem, aut divitias, aut honorem. Quidam aliquid aliud. Per sæpe etiam vnus idemque diversum. Nam cùm ægrotat, sanitatem: cùm pauper est, divitias. Ignorationis verò conscij suæ, eos admirantur, qui magnum aliquid, & vltra vires ipsorum dicunt. Quidam autem præter hæc plura bona, aliud quoddam per se esse putabant, quod quidem & his vniversis, vt sint bona, censuere causam esse. Omnes igitur opiniones scrutari, supervacaneum est fortasse. Satis autem erit, si eas scrutabimur, quæ maximè extant, aut rationem aliquam habere videntur. At enim ne lateat nos, eas inter sese rationes differre, quæ à principijs proficiscuntur, & quæ ad principia pergunt. Rectè enim & Plato dubitabat, atque quærebat, vtrùm à principijs, an ad principia sit ipsa via: vt in stadio, ad calcem ex ijsce, quæ præmia ponunt, an contrà? Enimuerò semper est à notis incipiendum. Hæ autem duobus modis talia sunt. Alia nanque sunt nobis, alia simpliciter nota. Nobis igitur forsitan ex ijs incipiendum est, quæ nobis sunt nota. Quo circa bene institutum moribus eum esse oportet, qui de honestis, & iustis, & omni civili ratione est sufficienter auditurus.

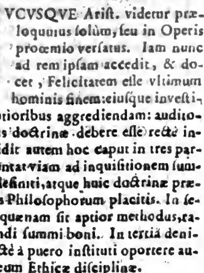
EST Enim principium ex se. Atque si hoc satis constet, non opus erit ipso, cur, & quam ob causam est. Talis autem, aut habet principia, aut accipere facilè potest. Cui verò neutrum horum inest, is Hesiodi sententiam audiat hisce carminibus explicatam.

Opti-

Optimus ille quidem est, ex sese qui omnia novit:
Praeceptis, quae post, & semper sunt meliora.
Is rursus bonus est, paret qui recta monenti:
At qui ex se nescit, cuiquam nec porrigit aures,
Vt bona percipiat, demens, & inutilis ille est.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVARTI.

Felicitatem esse vltimum finem hominis, & quomodo illa vestiganda sit. Porrò auditorem Ethica parantis viam ad felicitatem, debere esse probè institutum ab ipsa pueritia.

HVCVSQVE Arist. videtur praeloquutus solùm, seu in Operis prooemio versatus. Iam nunc ad rem ipsam accedit, & docet, Felicitatem esse vltimum hominis finem: eiusque investigationem à notioribus aggrediendam: auditorem verò huius doctrinae debere esse rectè institutum. Dividit autem hoc caput in tres partes. In primâ tentat viam ad inquisitionem summi boni, iam definiti, atque huic doctrinae praepositi, ex varijs Philosophorum placitis. In secunda disserit, quaenam sit aptior methodus, rationque vestigandi summi boni. In tertiâ denique monet, rectè à puero instituti oportere auditorem idoneum Ethicae disciplinae.

2 CIRCA Primam partem, per ἀνακεφαλαίωσιν καὶ ἀνάληψιν, id est, *recapitulationem & resumptionem*, breviter repetit, quoad fusius antea docuerat, appetitionem boni omnibus rebus à natura insitam esse. Quare nunc inquirendum, quodnam sit illud bonum, quod appetit doctrina Civilis; & quid omnium rerum agendarum sit supremum bonum. Quae disputatio non est de nomine, sed de re. Omnes enim in nomine conveniunt, & docti, & indocti, dum summum hominis bonum appellant Felicitatem. Omnes etiam in eo consentiunt, quod idem sit, bene vivere, bene agere, & felicem esse. At quaenam sit Felicitas, seu in quo bono consistat, dissidium grave est inter vulgus, & sapientes. Quidam enim vnum aliquid eorum esse putant, quae clara, manifestaque sunt, & ad sensum patent: vt voluptatem, aut divitias, an honorem: quidam aliquid aliud: saepe etiam vnus idemque diversum: nam cùm aegrotat, arbitratur felicitatem in bona valetudine sitam esse: cùm pauper est, in divitijs: cùm ignorationis suae conscius est, in sapientia, quâ eminere putat eos, à quibus mira aliqua & magna audit, veluti ipsius captum superantia. Quidam autem Felicitatem in compluribus aliis bonis collocant: quidâ in aliquo, quod per se existat, & sit caeterorum bonorum causa. Tot itaque opiniones sunt, vt eas seorsim scrutari, existimet supervacaneum. Satis itaque esse scrutari illas, quae maximè extant, aut rationem aliquam habere videntur. Et haec ferè ad literam habet Arist. in prima capitis parte.

3 NEC Mirum censeat inutile aut frustraneum examen omnium opinionum circa id, in quo sita est Felicitas, sive summum hominis bonum; cùm eae fuerint propemodum innumerabiles, & ex ijs Varro recenseat ducentas octoginta quatuor: vt testatur. S. Augustin. lib. 19. de Civitat. cap. 1. vbi tamen addit, eas omnes posse ad duodecim praecipuas revocari posse. S. Ambrosius lib. 2. offic. cap. 3. eas ad minorem numerum contrahit. Lactantius lib. 3. divin. Institut. cap. 7. decem solas, veluti capitales refert. De quibus omnibus alibi in Disputationibus Ethicis. Arist. in praesenti non cogit eas ad certum numerum, sed distinguit primum inter opinionem sapientum, & indoctorum: deinde eas subdividit, secundùm quod alij in vno bonorum genere, alij in diverso Felicitatem constituebant. Non vult autem omnes illas seorsim examinare, quod sit inutilis & prolixus labor: sed illas tantùm, quae verosimiles apparent, aut aliquali ratione nituntur.

4 CIRCA Secundam partem vestigat, quaenam sit methodus aptior inquirendae naturae summi boni, seu Felicitatis. Vbi plura à se vberiùs tradita in Analyticis perstringit: & exinde tradit, rationem vestigandi in qualibet disciplinâ veritatē esse in duplici differentia: alteram à principijs ad effecta: alteram ab effectis ad principia. Prior à Platone, Proclo, & Galeno *Synthesis* dicuntur: ab Arist. τὸ διότι, *propter quid*. à Scholasticis, *à priori*. Posterior ab eisdem Platone, Proclo, & Galeno, *analysis* nominatur: ab Arist. τὸ ὅτι *ipsum quod*: à Scholasticis autem, *à posteriori*. Eam vero duplicem methodum esse inquirendi veritatem, probat Arist. similitudine desumpta à cursoribus, in stadio, quod dicebatur δίαυλος, Cursus in eo erat reciprocus, ab initio stadij vsque ad metam percurrens spatium totum, & deinde à meta vsque ad initium. Insuper & praemia proponebantur cursoribus, non in extremo stadij, sed ini-

initio, à munerarijs, seu ludorum Præfectis ibi sedentibus, quos Græci Agonothetas, seu Athlotetas, seu βραβευτὰς appellabant. Ad hunc itaque modum inquit Arist. duplicem esse rationem veritatis indagandæ: sicut in stadio duplex erat cursus ille reflexus ab initio stadij vbi munerarij sedebant, vsque ad metam, & à metâ vsque ad initium. Quod & confirmat auctoritate Platonis; qui dubitavit vter modus procedendi melior esset, an à principijs ad affecta, an è contrà.

5 VERVM Huic dubitationi Platonis respondet Arist. in omnibus doctrinis initium fieri debere à notioribus. Cæterùm notiora esse in duplici genere: alia in ordine ad cognitionẽ nostram, alia autem simpliciter, sive in seipsis. Priora videtur ea, quæ sub sensum cadunt, quoniam corporata sunt: posteriora autẽ, quæ ab intellectu cõprehenduntur, quoniã simplicia ac per se intelligibilia sunt. Qui distinctione præmissâ decernit, initium cuiuslibet doctrinæ fieri debere ab ijs, quæ notiora sunt, non quidem simpliciter, & in seipsis; sed in ordine ad cognitionem nostram: quoniam attento naturali cursu ac processu intellectus nostri, faciliùs capiuntur posteriora hæc, & gradum faciunt ad priora illa capienda. Quod si verò accidat, vt eadem & notiora sint quo ad nos, & in seipsis; ab ijs incipiendum est. Et ita fieri debet in Mathematicis disciplinis, quarum principia vtroque modo notiora sunt, quam effecta. Verùm cùm è contra accidat in Politicâ ac Morali doctrinâ, quarum conclusiones, sive effecta, notiora sunt nobis, quàm principia; rectà exigit ratio vt in ijs ducatur initium ab effectis, seu conclusionibus; indeque ad principia deveniatur.

6 CIRCA Tertiam partem docet, quod superiori capite tradiderat, debere esse optimè institutum à puero, & honestis operationibus assuefactum, quicumque idoneus huius doctrinæ auditor futurus sit: vt pote quem oporteat navare operam suam in rebus honestis, iustisque. Ratio autem oritur ex ijs, quæ paulò antè constituta sunt. Cùm enim initium adiscendi disciplinam hanc non debeat fieri à principijs ad effecta, sed ab effectis ad principia; nimirum, ab actionibus honestis, quæ sunt nobis notiores, ad Virtutes ipsas, quæ sunt earum principia; consequens est, vt ijsdem actionibus debeat esse assuefactus, qui earum bonitatem, & oppositionem cum pravis operationibus discere incipit. Neque enim facilè credet v.g. aliquis, iram patientiâ sedari, nisi qui id antè fuerit expertus.

7 ITAQVE Ab expositione honestarum operationum exordiri debet sua documenta Philosophus Moralis, & præcepta disciplinæ, quã auditoribus ingesserit. Neque aliâ exactiori demonstrandi viâ vtendum est: cùm in hac materiâ, propter varietatem & inconstantiam suã, satis sit, discipulos tenere τὸ ὅτι, *quod est*; sive rem ita se habere. Hoc enim cognito, vt rectè & honestè vitam instituant, non est ijs opus scire διότι, *propter quid*, seu cur ita res se habeat. Quippe in hac doctrina, quæ ad sanandos animi mores inventa est, idem ferè accidit, ac in medicinâ sanandis corporibus institutâ. Vt enim quis alicui morbo medeatur, sufficit scire tale medicamentum prodesse, seu prædium esse virtute sanandi; nec opus omnino est, vt eius rei accuratam rationẽ reddat. Ita etiã vt quis addiscat doctrinam Moralem, honestis operationibus præcipue intentam, sufficit si ex disciplinâ magistri, & proprio experimento cognoscat hanc aut illam actionem honestam esse; neque omnino exigitur vt causam, propter quam ita est, initio perspectam habeat. Hoc enim progressu tẽporis assequetur, si ingenio polleat, aut rectè instituatur. Alterutrum enim necessariũ est, ad pleniorem huius doctrinæ cognitionem assequendam.

8 QVOD Si verò quis tam infelici genio præditus sit, aut adeò pravâ imbutus educatione, vt neque per seipsum possit cognoscere principia honestarum actionum, nec velit aut valeat ab alio addiscere; is sciat aulam Philosophiæ Moralis sibi omnino clausam, neque vllum ipsi permitti ingressum ab Hesiodo illis versibus:

οὗτος μὲν πανάριστος, &c.
Optimus est sese qui novit cuncta magistro:
Spectans quæ post, quæ semper prodesse valebunt.
Ille etiam bonus est, audit qui recta monentem.
At cui consilium desit, non vultque monenti
Auscultare alij, demum vir inutilis ille est.

9 Vbi primas defert ijs, qui ingenio pollent ad quærendã veritatẽ, seu rectã morum doctrinam, per seipsos; eosque πανάριστους, id est, *per quam optimos* vocat. Secundo loco ponit eos, qui, licet ingenio non emineant, dociles tamen sunt, & auscultant præcipienti recta ac salubria. Illos verò qui neutrum ex ijs habent, nec volunt alienæ institutioni acquiescere, deploratissimos iudicat. Sententiam eandem Hesiodi quò ad duas priores partes expressit Sophocles in Antigone, dum accinit:

—— id equidem dico longè excellere,
Virum refertum multimoda scientia.
Quòd si secus (ra ò enim hoc contingere
Solet) bonum est audire dicentes benè.

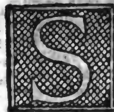
10 VNDE Et illud Senecæ Epist. 53. satis ,, tritum: Nemo per se satis valet, vt emergat. ,, Oportet manum aliquis porrigat, aliquis ad- ,, ducat. Quosdam ait Epicurus ad veritatem si- ,, ne vllius adiutorio exisse, fecisse sibi viã. Hos ma-

" maximè laudat, quibus ex sese impetus fuit, " qui seipsos protulerunt. Quosdam indigere " ope aliena; non ituros, si nemo præcesserit; " sed bene secuturos. Præclarum hoc quoque: " sed secundæ sortis ingenium. Hactenus ille, & oportune.

VIDE D. Thomam 1. 2. qu. est. secunda & tertia, eiusque Interpretes ibidem.

CAPVT QVINTVM.

Quòd felicitas non sit voluptas, honor, virtus, aut divitiæ.

SED nos eò redeamus, vnde digressi sumus. Summum enim bonum, felicitatemque, non sine ratione ex vivendi modo videntur existimare. Vulgus quidem, & importunissimi, voluptatem. quapropter & deditam voluptatibus vitam amant. Tres enim sunt maximè, quæ præcellunt: ea, quæ nunc dicta est, & civilis, & contemplativa tertia. Vulgus igitur mancipij simile penitus esse videtur, pecorum vitam deligendo. Habet autem rationem, quod complures eorum, qui sunt in potestatibus constituti, perinde, atque Sardanapalus, vivunt. Elegantes autem, & ad agendum idonei, honorem. Honos enim, finis ferè civilis est vitæ. Videtur autem ab eo distare quod quærimus. Nam in ijs potiùs, qui afficiunt, quam in ijs qui afficiuntur honoribus, esse videtur. Summum autẽ bonum, proprium quid, taleque esse vaticinamur, vt auferri facilè nequeat. Prætereà, honorem persequuntur homines, vt se ipsos bonos esse credant. Itaque à prudentibus, & apud eos, qui ipsos cognoscunt, & ob virtutem, honoribus affici quærunt. Constat igitur, secundùm hos ipsos honore præstantiorem esse virtutem. Atque forsitã, & finem quispiam civilis vitæ magis hanc esse putaverit: verùm & ipsa videtur imperfectior esse. Videtur enim posse virtutem habentem, & dormire, aut non agere quicquam per vitam, & insuper maximis malis, atque adversa fortuna laborare: eum verò, qui ita se habet, nemo felicem dixerit, nisi qui positionem conservat. Sed hæc hactenus. Satis enim de his est & in conversionibus dictum. De contemplatrice autem vita, quam tertiam diximus, in sequentibus considerationem faciemus. Ea verò, quæ pecunijs incumbit, violenta quædam est vita: ipsæque divitiæ, non sunt id, quod quærimus, bonum. Vtiles enim sunt, & ob aliud quæri solent. Quapropter ea, quæ priùs sunt dicta, potiùs quispiam fines esse existimaverit: quippe cùm propter se expectantur. At neque etiam illa videntur, quamquàm ad ipsa complures iactæ sunt rationes. Hæc igitur missa faciamus.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVINTI.

Refellit opiniones eorum, qui vltimum hominis finem constituerunt in voluptate, honore, & Virtute secundum habitum: maximè autem eos, qui in divitijs.

CVM Præcedenti capite præmiserit Arist. varias opiniones circa id, in quo Felicitas, seu Beatitudo hominis sita est; simulque modum, quo oporteat illam vestigare, & dispositionem convenientem in eo qui doctrinam Moralem audit; nunc iam procedit ad excludendū præcipuas quasdam opiniones aliorum, Beatitudinem collocantium in quibusdā bonis minoris notæ, aut non summè perfectis. Contendit itaque hoc loco, illam non esse sitam in voluptate, honore, Virtute, aut divitijs. Quare dividit caput in quatuor partes. In prima redit ad præcipuam disputationem de summo bono, aliquantisper intermissam, & confutat eos, qui Felicitatem in voluptate sitam esse arbitrati sunt. In secundā docet, minus aberrasse eos, qui in honore eam statuerunt: aberrasse tamen. In tertia refellit existimantes, positam esse in Virtute. In quartā demum ostendit, præ cæteris errasse quotquot eam in divitijs consistere putaverunt.

2 CIRCA Primam partem initio præmittit, quamvis multi in assignandā Beatitudinis ratione graviter erraverint, in hoc vno tamen convenire, quod verissimum est; eam nimirum, consistere in aliquo ad vitam humanam spectante: quoniam beatum esse ex ipsa no ione, quam primò apprehēdimus, idem est, ac feliciter vivere, abstrahendo ab eo, vtrùm eiusmodi vita sit voluptaria, vt aliqui ineptissimè existimārunt; an potiùs vita alteriùs rationis. Triplex namque series notior & celebrior vitæ humanæ est, vt notat in præsentiarū Arist. Prima vulgaris, in voluptate posita. Secunda civilis, & Politicorum propria, in honore cōsistens. Tertia demùm contemplatrix, ad Philosophos spectans, & in cognitione veritatis sita. Primam appetiunt vulgares homines, id est, qui ēquo plebeio & abiecto animo sunt, quāvis fortè purpuram induant, aut diadema gestent. Nullam enim Felicitatem esse putant, nisi provenientem ex bonis hisce corporalis, ac sensibilibus: ideoque in voluptate, aut divitijs solùm positam arbitrantur. Secundam quærunt Politici, quorum vota omnia cogitationesque eò præcipuè tendunt, vt sublimiorem in Republicā locum obtineant, indeque honorem, & gloriam assequantur. Tertiam affectant Philosophi, quibus assiduum studium, & ardentissimus amor inveniēdæ veritatis est: quare tunc solùm se felices existimant, cùm nudam, & puram veritatem contemplantur.

3 EAMDEM Vitæ humanæ partitionem in tres prædictos gradus tradiderat antea Pythagoras, longè antiquior Aristotele, in illo celebri sermone habito ad Leontium Phliasiorum Regem, vt est apud Ciceronem *in Tuscul.* Etenim, vt rationem redderet, cur Philosophum se appellari mallet, quàm Sophum, seu sapientē; dixit, homines perinde vivere, ac spectatores, qui vndique confluunt in magnum illum ludorum Olympicorum celebritatem. Quidam enim eò accurrebant, vt decertarent, inde qui ex victoriā assequerentur coronam à muneratijs: quod summi honoris erat. Quidā autem, vt emendo ac vendendo quæstum facerent. Quidam denique, solùm vt inspicerent, quæ in ludis ijs gerebantur. Haud aliter, aiebat Pythagoras, homines in hunc mundum cōfluere ex aliā aliā vitā, & civitate imaginariā, quam ipse sommiavit. Alij enim veniunt vt gloriam & honores assequantur. Alij, vt pecunias, & voluptates corporis. Alij denique, iique Philosophi, vt à curis temporalibus liberi contēplentur pulcherrimā hanc Vniversi molem, & Naturæ varietatem. Cui postremo vitæ generi tantum honoris deferebat Anaxagoras ille inter Veteres celeberrimus, vt cuidā roganti cur optabilius sit vivere, quàm non vivere, iusserit oculos in cœli pulchritudinē erigere: quo significavit, cœlestium rerum contemplationem esse vitā ipsā longè amabiliorē, neque hanc vllo pretio dignam videri, nisi impensam cognitioni Vniversitatis rerum, & Auctoris earum.

4 HIS Positis, invehitur primùm adversus eos, qui Felicitatem collocant in voluptuario vitæ genere; idque duplici ratione, quamvis brevissimè perstrictā ab Arist. pro more suo. Prior sic proponi & ampliari quodammodo potest. Beatitudo hominis propria non, nisi ineptissimè, ponitur in eo bono, quod facit hominem viventem instar mancipiorum. At illud bonum, quod in corporum voluptate consistit, facit hominem viventem instar mancipiorum: cùm faciat servire animam nobilissimam corpori ignobili. Ergo Beatitudo hominis non, nisi ineptissimè, ponitur in corporis voluptate. Posterior est hujusmodi. Indignū est præcipuam hominis perfectionem & supremā, qualis est Beatitudo, collocari in aliquo bono, quod & belluis commune sit. Atqui bonū corporeæ voluptatis, etiam belluis commune est. Indignum ergo est Beatitudinem hominis in corporeis voluptatibus collocare.

5 ADDIT Philosophus, ita existimantes nō adeò desipuisse, vt omni prorsus ratione destituerētur; apparētē saltē, in confirmatione sui erroris. Nitebātur nāq; in eo, quod plures potē-

tum

tũ in Republica, & Reges etiã ipsi, & vt Sardanapalus, suam felicitatẽ in corporeis voluptatibus collocarent. Fuit autẽ Sardanapalus, Assyriorum postremus Rex, qui, teste Iustino, in omni voluptatũ genere vitam mollem traduxit. Ad quẽ cùm aliquando veniret Abarctus, vnus ex Præfectis, reperit muliebri habitu indutum, & colo purpurã mentem, in numeroso pellicum choro, ipsis fœminis longè effœminatiorẽ, & veluti monstrũ execrandæ libidinis. Indignatus Abarctus, & ipsius hortatu cæteri Assyriorum, non modò Regno & purpurâ spoliavêre Sardanapalum; sed etiam eò miseriæ detulerunt, vt extructâ ardenti pyrâ in ipsâ Regiâ, ardorẽ effrænatæ libidinis vltricibus lueret flãmis. Ac de ipso lego hæc apud Clementẽ Alex. „ 3. Pædag. c: 11. Talem vtiq; introducunt effœ„ minatũ Sardanapalũ Regem Assyriorũ, in le„ cto pedibus sursum sublatũ sedentẽ, purpurã „ carpentẽ, & albuginẽ oculorũ versantẽ. Eius igitur miserrimi Regis, seu potiùs vitiorũ mãcipij, mentionem facit Arist. quasi fuerit mollitiei & turpissimæ voluptatis idea. Simulq; ipsius exemplo monet quã perniciosum sit, Principem, aut præfectum alijs, vitiosum existere: quoniam subditi inde ansam sibi sumunt ad simile vitæ genus: cumq; videant superiores sibi in voluptatibus corporis suã beatitatem collocare, ac delitijs aras erigere; in ijs quoque Felicitatem sibi constituendam arbitrantur; & eidem numini inserviendum. Quare Quintilianus *Declam.* 4. hortatur quoslibet Reges ad probitatem, quoniã ipsorũ mores cæteris sunt lex, & forma vivendi. Vnde sententia illa Imperatorũ Theodosij & Valentiniani Cod. de „ Legibus & Constit. Principũ: Digna vox est „ maiestate regnantis, legibus alligatum se „ principem profiteri: adeò de auctoritate iu„ ris nostra pendet auctoritas. Et reverâ maius „ Imperio est summittere legibus principatũ. „ Oraculo præsentis edicti, quod nobis licere „ nõ patimur, alijs indicamus. Et Claudianus eandem sententiam optimè versibus expressit in Panegyri de quarto Honorij Consulatu, dum accinit:

Primus iussa subi. Tunc observantior æqui
Fit populus, nec ferre vetat, cũ viderit ipsũ
Auctorem parere sibi. Componitur orbis
Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quàm vita regẽtis.
Mobile mutatur semper cũ Principe vulgus.

6 CIRCA Secundam partẽ disputat adversus eos, qui Beatitudinem collocant in honore. Eos verò χαρίεντας appellat, id est, *elegantes*, vrbanos, politioresque cæteris; veluti nihil commune habentes cũm rusticitate eorũ, qui Beatitudinem in voluptate corporis ponebant, & propterea ab eodẽ Arist. φορτικώτατοι, scilicet, *ineptissimi* dicuntur. Ita iones verò, quibus differit adversum elegantes, politioresve, videntur tres, quãvis duæ communiter expẽdi soleant. *Prima* est. Beatitudo hominis debet esse sita in aliquo bono maximè solido, & præstantissimo. Atqui honor non est bonum maximè solidũ & præstantissimum. Vt enim idem Philosophus hoc loco observat, τιμή, id est, *honor* qui magistratibus, & personis in dignitate constitutis defertur, φαίνεται ἐπιπολαιότερον εἶναι τοῦ ζητουμένου. *Videtur levius bonũ esse, quàm quod quæritur.* Ergo Beatitudo hominis debet esse sita in alio bono, quàm in honore. *Secũda.* Beatitudo debet esse intrinsecè in ipso homine, qui dicitur & est beatus. Atqui honor non est intrinsecè in eo qui dicitur & est honoratus, sed potiùs in honorãte. Igitur Beatitudo non est sita in honore. Quem discursum diversimodè aliqui exponunt. Gualterus Burleus sic. Beatitudo in actione aliqua felicis hominis, eiusque potestate posita est. Atqui honor felici debitus, non in aliqua ipsius actione, neque sub potestate illius positus est; sed tantùm in actione, & potestate honorantis. Ergo Beatitudo non est posita in honore. Albertus Magnus ita expendit. Beatitudo est bonũ non extrinsecè aut obiective afficiens felicem; sed intrinsecè & subiective. Atqui honor solùm afficit honoratum extrinsecè aut obiective, nõ intrinsecè & subiective. Hoc enim modo solũ afficit honorantem. Ergo Beatitudo nõ est honor. Posset quoque sic proponi, iuxta verba Arist. Summum bonum, seu Felicitas hominis, debet esse stabile bonum, & propriem illius, talisque naturæ, vt auferri facile ab eo nequeat. Ita enim omnes μαντευόμεθα, *divinamus*, aut auguramur, in re adeò abstrusâ. Atqui honor delatus felici non est stabile bonum, & ipsius proprium, nec eius naturæ, vt auferri facilè ab eò nequeat: quippe quod in liberâ alterius potestate est, & auferri pro libito potest. Ergo summum bonum, sive felicitas hominis, nõ debet constitui in honore.

7 TERTIA Ratio. Felicitas solùm ratione sui quæritur, absque vllâ relatione ad aliud bonum humanum: cùm sit vltimus finis humanæ vitæ. Atqui honor nõ quæritur solùm ratione sui, neque sine vllâ relatione ad aliud bonum humanum. Quæritur enim veluti indicium, aut testimoniũ virtutis existentis in honorato: atque adeò non tam propter ipsum honorem, quàm propter Virtutem. Ergò Felicitas non est honor, sive non est posita in honore.

8 CIRCA Tertiam partem confutat eos, qui Felicitatẽ in Virtute sitam esse censuerunt: quorum opinio tempore Arist. celeberrima fuit; plurimosq; & prętantissimos defensores habuit, vt testatur Gellius *lib.* 18 *c.* 1. atque inter eos Cleanthem, Antisthenem, Diogenem, Hecatonem, Posidonium, & Zenonẽ. Ij enim docebant, Beatitudinis sedem & basilicã Virtutem esse. Adstipulati sunt Stoici, quorum

crebra sententia audiebatur, virtutem solam sibi sufficere ad bene & beatè vivendū, quamvis alia omnia naturæ fortunæque adiumenta desint; & eâ præditum, omnino felicem fore, etiam in equuleo, aut rotâ, vel intra æneum Phalaridis taurum. Accinebant & Poetæ, præsertim Silius *lib.* 13. & Claudianus *in Consulalatu Manlij*, ijs versibus satis notis:

Ipsa quidem virtus sibimet pulcherrima merces:
Nil opis externæ cupiens, nec indiga laudis:
Divitijs animosa suis, immotaque cunctis
Casibus, ex alta mortalia despicit arce.

9 RATIO Arist. duplex est in opinionem hanc. *Prior* sic proponi potest. Felicitas est bonum perfectissimum: atque adeò non existens in potentia ad perfectionem, sed in actu. At Virtus non est bonum perfectissimum: vtpote sæpe existens in potentia ad perfectionem, & non in actu. Ita enim accidit, quoties is, qui Virtutis habitu præditus est, dormit, aut ex oblivione, industriavè, non operatur actu secundùm Virtutem. Insuper & in eo, qui vellet quidem, exercere actiones Magnanimitatis v.g. aut Magnificentiæ, nec tamen potest defectu divitiarum, sine quibus nullæ magnificæ actiones sunt. Ergo Felicitas non consistit in Virtute. *Posterior* ratio sic ferè proponitur à D. Thomâ. Sæpe accidit vt quis Virtutis habitu præditus, sit infortunatus, & plures huius vitæ miserias subeat. At qui infortunatus est, & plures huius vitæ miserias subit, non est felix. Ergo sæpe accidit vt Virtutis habitu præditus, non sit felix. Ergo Felicitas non est sita in habitu Virtutis. Vtraque consequentia est perspicua. Maior quotidiano ferè experimento patet. Minorem autem nemo negare potest, inquit Aristoteles, *εἰ μὴ θέσιν διαφυλάττων*, *nisi propositionem admirabilem tuatur*. Videtur enim mirabile, imò incredibile, & paradoxis simillimum, vt qui infortunatus est, & plures huius vitæ miserias subit, adhuc felix reputetur & sit. Hoc enim abhorret à communi hominum sensu. Quod verò subdit, abundè in Encyclijs de hoc dictum esse, indicat fortasse Opus eo titulo inscriptum, quod decursu temporum perierit, vt & alia plura huius insignis Philosophi.

10 DVOBVS Vitæ generibus iam explicatis, succedebat tertium in contemplatione positum. de quo nunc disputare non vult: quoniam modo solùm agit de Felicitate activâ & civili, quæ potiùs in operatione, quàm in contemplatione sita est: ideoque eam controversiam differt in vltimum librum huius Operis, vbi plura de vita contemplatrice, & Beatitudine theoricâ.

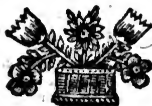
11 CIRCA Quartam partem reijcit opinionem eorum, qui censent Beatitudinem esse positam in divitijs, præsertim ijs, quæ pecuniariæ sunt. Vitam verò in ijs positam apellat alio nomine à tribus præcedentibus, *χρηματιστὴν*, id est, *quæstuosam*, seu in quæstu pecuniæ sitam: quamvis & rationes statim proponendæ æqualiter ferè probent, Felicitatem non esse constituendam in alio divitiarū quarumlibet genere, ac in divitijs.

12 RATIO Prima est. Vita quæstuosa, seu in divitijs posita, est violenta, vel laboriosa, vel minimè vitalis, aut naturæ contraria. Ita enim ab alijs atque alijs Interpretibus vertitur illud, *βίαιός τις ἐστι*. *violenta quædam est*, vita. Et experimento patet in ijs, qui vitam in quæstu pecuniæ, & quarumlibet divitiarum ponunt. Ergo absurdum est dicere, in eâ sitam esse Beatitudinem, quæ planè vita perfectissima & iucundissima est: non violenta, non laboriosa, nec naturæ contraria, & maximè vitalis. Quare in eam vitam quæstuosam, & ab omni tranquillitate alienam ita exclamat „ Seneca Epist. 116. O quantùm lachrymarū, „ o quantùm laborum exigit! quàm misera desideratis, quàm misera paratis! Adijce quotidianas sollicitudines, quæ pro modo habendi quemque discruciant. Maiore tormento pecunia possidetur, quàm quæritur. Et Propertius lib. 3. Elegia 6. ita accinit.

Ergo sollicitæ tu causa, pecunia, vitæ es!
Per te immatura mortis adimus iter.
Tu vitijs hominum crudelia pabula præbes:
Semina curarum de capite orta tuo.

13 RATIO Secunda Arist. Felicitas est vltimus finis hominis, ideoque tale bonum, vt solius sui gratiâ quæratur, non verò propter aliquid aliud. Atqui divitiæ non sunt tale bonum, vt solius sui gratia quæratur, sed propter aliquid aliud. Non enim sunt propter se expetibiles, sed solùm vtiles, veluti adiumenta exercendæ Liberalitatis, aut Magnificentiæ, aut Misericordiæ; necessitatisve propriæ sublevandæ. Ergo Felicitas non est sita in divitijs. Quare multò magis errant qui in ijs collocant Beatitudinem, quàm qui in voluptate, aut honore. Hæc enim duo expetibilia sunt propter se: divitiæ autem solùm propter aliud, cum in seipsis nec sint bona iucunda, nec honesta, sed vtilia solùm.

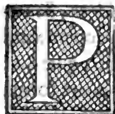
VIDE D. Thomam 1. 2. quæst. 2. & 3. eiusque Interpretes ibidem.

CA-

CAPVT SEXTVM.

Quod non sit Idea.

PRÆSTAT Autem fortasse de vniversali bono considerare, & quonam modo dicitur dubitare. Quamquàm hæc quæstio perardua nobis est, propterea quòd amici sunt, qui formas ipsas introduxerunt. Verùm meliùs forsitan, & oportere videbitur sua quoque, præsertim philosophos, pro veritatis salute refellere. Nam cùm ambo sint amici, sanctum est, honori veritatem præferre. Qui igitur hanc attulerunt opinionem, in his rebus non faciebant ideas, in quibus prius & posterius esse dicebant. Idcirco neque numerorum ideam ponebant. At bonum & substantia dicitur, & in quali, & in eo, quod est ad aliquid. Atque id, quod est per se, substantiave, prius est eo natura, quod est ad aliquid. Est enim hoc appendici, & accidenti eius, quod est, simile. Quibus efficitur, vt non sit in omnibus communis quædam idea. Præterea, cùm bonum æquè ac id, quod est, dicatur, (nam & in substantia dicitur bonum, vt mens, & Deus: & in quali, virtus: & in quanto, mediocre: & in relatione, vtile: & in tempore, occasio: & in loco, mora: & alia istiusmodi) constat non esse commune quicquam, vniversale, ac vnum. Non enim in omnibus prædicamentis, sed in vno tantummodo diceretur. Præterea, cùm eorum, quæ vnam habent ideam, vna sit & scientia, bonorum etiam omnium vna scientia quædam esset. Nunc autem plures sunt & eorum, quæ sub eodem prædicamento sunt collocata: vt temporis, in bello quidem militaris facultas, in ægritudine autem ars medendi: & mediocris, in alimento quidem medicina, in laboribus autem ars corporis exercendi. Dubitaverit autem quispiam, quidnam & velint dicere ipsum quodque, si vna & eadem hominis est ratio, & in ipso homine, & in homine. Nam quo vterque est homo, hoc differentiam inter sese nullam habebunt. Quod si ita est; neque quo vtrumque est bonum. At verò neque quia perpetuum est, ideo magis erit bonum. Siquidem neque diuturnum album, magis est album, quàm vnius albúm diei. Probabilius autem de ipso videntur dicere Pythagorici, ipsum vnum in bonorum serie collocantes: quos secutus videtur & Speusippus. Sed de his quidem alius erit sermo. In ijs autem, quæ dicta sunt, controversia quædam videtur, quod rationes non de omni bono sunt dictæ. Dicuntur autem vna specie bona, ea, quæ amantur

per se: ea verò, quæ hæc afficiunt, aut aliquo modo conservant, aut contraria prohibent, propter hæc ipsa, modoque alio, bona dicuntur. Constat igitur, bona bifariàm dici: alia per se, alia propter illa. Seiunctis igitur per se bonis, à bonis vtilibus; consideremus si ea, quæ sunt per se, vna idea bona dicantur. At quænam quispiam posuerit per se bona? an ea, quæ & sine alijs persequimur, quale est sapere, & videre, & voluptates nonnullæ, atque honores? Hæc enim tametsi propter aliud quippiam persequimur, tamen ex ijs esse posuerit quispiam, quæ sunt per se bona. an nihil aliud præter ideam ponendum est: quare forma res quædam erit inanis. Quòd si hæc quoque per se sunt bona, eandem in his omnibus ipsius boni rationem in esse oportebit, perinde atque albedinis ratio eadem est in nive, atque cerusa. At honoris prudentiæ, voluptatis, hoc ipso, quo bona sunt, diversæ sunt rationes, ac differentes. Ipsum ergo bonum non est quid commune vna idea. At quonam modo dicuntur? non enim ijsce similia sunt, quæ nomine eodem fortuito nuncupantur. Dicuntùrne igitur, quia sunt ab vno, aut ad vnum omnia conferuntur: an comparatione potiùs rationum? Etenim vt est in corpore visus, sic est in anima mens, & aliud item in alio. Sed hæc in præsenti forsitan omittenda sunt. Nam exactè ipsa discutere, ad aliam magis spectat philosophiam. Et de idea similiter. Constat enim & sic est aliquod vnum bonum, quod communiter dicatur, aut separatum quid ipsum per se: non tamen aut agi, aut acquiri ab homine posse: nunc autem tale quæritur. Fortasse autem cuipiam melius esse videbitur cognoscere ipsum, ad ea bona, quæ possideri, ac agi possunt. Nam velut exemplar id habentes, magis ea, quæ nobis sunt bona, sciemus: & si scierimus, assequemur. Hæc igitur ratio habet quandam probabilitatem: à scientijs autem discrepare videtur. Vniversæ namque bonum affectantes quoddam, idque, quod deest, perquirentes, huius prætermittunt cognitionem. Tantam tamen opem vniversos artifices ignorare, & non perquirere, non est consentaneum rationi. Dubium autem est, & quidnam ad suam artem, aut textori confert, aut fabro, si ipsum scierit bonum: aut quonam modo, vel medicus, vel dux evadet peritior, qui ideam ipsam aspexerit. Neque enim valetudinem hoc modo medicus, sed hominis, imò verò huius fortasse considerat: quippe cùm singulis hominibus medeatur. Sed de his hactenus.

SVMMA

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEXTI.

Disserit cum Platone collocante Felicitatem hominis in Idea Boni, eiusque existimationem multipliciter refellit.

MPVGNATIS iam frequentioribus opinionibus, tum vulgarium hominum, tum & Philosophorum, circa id, in quo Felicitas hominis sita est, nūc acrius certamen ac difficilius init Arist. cum Magistro suo Platone, & toto hoc capite contendit, summam hominis Beatitudinem non esse ipsam Ideam boni. Dividit verò totum caput in quinque partes. In primā proponit sibi necessarium esse disputationem in Ideas dirigere, quamvis decertandum propterea sit cum Platone. In secunda docet, non esse vnam bonorum omnium Ideam. In tertia probat bonum separatum, quod est Idea ipsa, non esse per se bonum. In quarta colligit ex divisione boni, bonum separatum non esse communem Ideam bonorum omniū. In quinta denique concludit, quamvis eiusmodi Idea existeret, illam non spectare ad doctrinam Ethicam.

2 CIRCA Primam partem inquit, necessarium esse disserere, an summum bonum Idea sit, & verùm Felicitas sit ponenda in eius contemplatione. Hanc verò controversiā init cum Platone, qui omniū rerū Ideas ponebat, id est, formas separatas, perfectissimas, absolutissimas, & sempiternas, à quibus singula orirētur, & ad quarū similitudinē exprimerentur. Quare & Ideam boni constituit, à qua ortū ducerent bona omnia. Quæstio itaque est, an obiectiva Felicitas in eā boni Ideā sit, formalis verò in ipsius contemplatione. Quā controversiā longè graviorem esse ait, quantò de re vniversaliori est. Excusat se autem, modestiæ causa, quod disputationē instituat cūm Platone Magistro & amico suo, quia veritatis amor omnibus alijs titulis præferendus est. Et quod olim ipse Plato dicebat de Præceptore suo, ***Amicus Socrates, sed magis amica veritas***: idipsum penè Arist. hoc loco de Platone ait. Et verè dissidium non est cum eo solo: quoniam iam ante Platonem Ideas introduxerant Parmenides, & Epicharmus, teste Eustratio in præsenti: &, iuxta alios, Sphæreus ac Socrates. Quamvis verum appareat, quod Proclus arbitratur, Ideas ab alijs priùs fuisse adinventas, postea tamē à Platone admodum illustratas, & eo primùm nomine significatas. Cui etiā opinioni Procli subscripsisse videtur Eusebius Cæsariensis, *lib.* 11. *de Præpar. c.* 1. & S. Aug. lib. 83. q. 46. Secuti sunt postea Platonē Ammonius, Hermias, Iamblichus Ægyptius, Numenius, Plotinus, Porphyrius, & plures alij. Porrò Idea apud Græcos nihil aliud significat, quàm formā illam, ad cuius similitudinem aliquid fit. Latinè exēplar dicitur.

3 SCIO Multos esse, qui adversus Arist. indignentur hoc loco, & notent eum nō modò de ingrati animi vitio contra Platonem, sed etiā de impudentissimo mendatio: quasi imposuerit ipsi longè alias Ideas ab ijs, quas tradidit, solùm vt fingeret hostem, quē feriret. Alios item, qui asserant, Platonem non posuisse Ideas distinctas à Mente divina; sed indistinctas: quas Patres Ecclesiæ & Theologi passim in Deo agnoscunt, veluti exemplaria quædā, ad quorum similitudinē creaturas effingit. Alios insuper qui dicant, Platonem verè constituisse Ideas à Deo distinctas, & seorsim existentes, in eoque desipuisse. Alios demum, & in primis Eustratiū, Græcum, atque eximiū Interpretē Arist. in hoc Opere, qui dicant, Aristotelē nec ingratū fuisse, nec impostorē: quoniā hoc loco non disserit contra Platonem, neque adversus Ideas, prout ab eo constitutæ sunt: sed contra quosdā amicos, qui Ideas tuebatur lōgè alio sensu, quā à Platone positæ fuissent. Scio, inquam, varietatē hanc opinionū esse inter Auctores. Verùm quid in hac re sentiendū sit nō definio vsq; ad disputationem de Idea boni, in qua doctrinam huius capitis pleniùs examinabimus. Eo verò nunc prætermisso, institutum prosequamur.

4 CIRCA Secundam partem disserit triplici argumento, sive adversus Platonē, sive adversus sinistros eius Interpretes, sectatores, & probat non existere Ideam communē bonorū omnium. PRIMVM Argumentū instituit ex ipsa positione Platonicorū, qui nullam cōstituebant Ideam in ijs rerū generibus, in quibus est aliquid prius, & aliud posterius: idque declarabant in numeris, inter quos binarius ternario prior est, & ternarius quaternario. Quare & dicebant, numerum communem non esse aliquam communem Ideam, & separatam: sed singulos numeros esse ideales quoddammodo, & separatos. Cuius ratio ex ipsorū mente à D. Thoma assignatur, quod ea, in quibus vnū est prius, & aliud posterius, non videantur esse eiusdē ordinis & rationis, ac propterea nō possint habere vnā aliquā communē Ideam. Hoc supposito, argumentū Arist. ita procedit. Ideo, etiā ex Adversariorū mente, nō existit Idea aliqua communis & separata numeri, quoniā numeri omnes inæquales omnino sunt, & vnus prior alio. Atqui etiam bona omnia inæqualia sunt, & vnū prius alio. Ergo neque bonorū omnium existit Idea aliqua communis & separata. Minorē, sive assumptionē, in qua sola est difficultas, probat Arist. Quia bonū est in substātiā, bonū est in qualitate, in quantitate, in relatione, & in alijs denique, quorum singula bona sunt. Et in his quidem ordo prioris ac posterioris est, inæqualitasq; secundū perfectionem essen-

essentialem. Prior enim est naturâ & præstantior substantia accidentibus; quoniam ex ea procedunt, & propter ipsam sunt, veluti affectiones quædam. Et priùs naturâ homo est substantia, sive ens per se subsistens, quàm magnus aut parvus a quantitate, albus aut niger à qualitate, pater aut filius à relatione. Ergo bona omnia inæqualia sunt, & vnum prius alio: quæ erat assumptio argumenti. Proindeque, sicuti ob eam causam non existit Idea aliqua communis & separata numeri, sic neque bonorum omnium.

5 SECVNDA Ratio præsupponit similiter ex mente Adversariorum, Ideam essentiam esse rerum earum quæ bonæ dicuntur. Vt enim Ideam hominis asserebant esse omniũ hominum essentiam, & Ideam equi essentiam omnium equorum; ita etiam Ideam boni arbitrabantur esse singulorum bonorum essentiã, cum ijs æquè & vnivocè communicatam. Eo verò præmisso, sic procedit argumentum, Quæcumque non conveniunt vnivocè in aliqua cõmuni & generali ratione, nequeunt habere vnã aliquam communem & vniversalem Ideam. Atqui bona omnia non conveniunt vnivocè in aliqua communi & generali ratione. Ergo nequeunt habere vnam communem & vniversalem Ideam. Maior præsupponitur ex Adversariorũ doctrina. Minor verò ostenditur: Quia in omnibus rerum classibus, sive categorijs, id est, prædicamentis, invenitur ratio boni, non conveniens vnivocè cum alia: vt constabit discurrendo per singula. Bonum enim dicitur de Deo, & mente, spectantibus ad rationem substantiæ (qualitercumque id sit.) Similiter & rationem boni habent in qualitate, Virtutes; & in quantitate, mediocre; & in relatione, vtile; & in tempore, occasio; & in loco, diversoriũ, & alia huiusmodi. At ea bona non conveniunt vnivocè in aliquâ ratione communi. Alioqui non spectarent ad plura & adeò diversa prædicamenta, sed ad vnum. Ergo bona omnia nõ conveniunt vnivocè in aliqua ratione generali & communi.

6 TERTIA Ratio est ab inconvenienti, sive absurdo. Si enim omnium bonorum esset vna Idea communis, omnium quoque eorum esset vna scientia. Omnia enim bona essent bona ex participatione eiusdem formæ, atque adeò vnam speciem & substantiam haberent; & per consequens sub vnius scientiæ ambitu cadere possent. Hoc autem absurdum & falsum esse, patet: Quia vel illa bona, quæ continentur sub eodem prædicamẽto, nõ spectant ad eandem doctrinam, sed ad diversas. Nam tempus, sive opportunitas temporis, est vnius prædicamenti: & tamen non ad vnam, sed ad diversas disciplinas pertinent. Aliter enim consideratur opportunitas temporis à doctrina militari & Imperatoriâ ad committendum, vel omittendum bellum: aliter à medicina in procurandâ valetudine corporis, cibo, pharmaco, & remedio tempori consentaneo: aliter ab arte gymnasticâ in ordine ad exercẽdas vires in arenâ aut palestrâ: aliter denique ab arte nautica, quæ attendit tempus serenitatis & procellæ, vt vela det, aut in portu expectet. Cùm igitur, ne vnius quidem boni, & eodem prædicamento conclusi, vnã sit doctrina; multò minùs esse potest vna aliqua, quæ simul extendatur ad considerandã omnia bona quorumlibet prædicamentorum.

7 CIRCA Tertiam partem capitis disserit adversus Platonicos, quatenus aiebant, bonum illud separatum non modò esse Ideam, sed etiam *αὐτοέκαστον*, id est, *per se bonum*, vt frequenter vertitur; quasi *αὐτοαγαθὸν*, *ipsum bonum*. Probat vero Arist. neque hoc modo posse illos tueri opinionem suam, & longè melius Pythagoricos sensisse de communi bono. Vbi tamen putandum non est, vt rectè observat Gallutius, Aristotelem non contendere absolutè, nullum esse bonum per se, a quo pendeant cætera bona. Etenim *lib.* 12. *Metaph. text.* 52. aperte fatetur esse bonum quoddam à toto Vniverso separatum, à quo omnia bona procedant, & in quod referantur, sicut totus exercitus refertur ad bonum Imperatoris. Solùm ergo impugnat illud per se bonum Platonicorum, quatenus asserebant, illud non modò esse causam effectricem, & exemplar bonorum omnium, verùm & formam intrinsecam, & substantiam eorum. Impugnat autem sic: Quia Platonici volentes nolentes, concedere debent illud per se bonum, & separatum à singularibus bonis, esse eiusdem omnino rationis cum ipsis quantùm ad essentiam. Homo enim separatus à concretione materiæ, & homo materiâ constans, non differunt in ratione formali hominis, cùm vterque sit animal rationale: sed tantùm in eo quòd alter sit expers materiæ, alter verò particeps. Ergo eiusdem speciei & rationis formalis erunt. Consequens verò absurdissimum esse patet: quia bonum illud, quod à materia omnino separatum est, & cæterorum omnium fons atque exemplar habetur, nequit non esse ordinis excellentioris, & rationis formalis longè sublimioris, quàm hæc singularia & inferiora bona.

4 NEQVE Satis occurret pro Platonis qui dixerit, illud per se bonum, & separatum, esse cæteris præstantius & melius eo nomine, quòd præ ijs immortale & æternum sit. Hanc enim evasionem præoccupat Arist. quia distinctio penes durationem longam, aut brevem, æternam aut temporariam, non sufficit ad diversitatem specificam, vel rationis formalis duorum. Album enim vnius diei non differt specie ab albo vnius anni, aut etiam sæculi. Sæpe etiam quod longioris durationis est,

est, perfectione essentiali exceditur ab eo, quod brevius durat: vt adamas v.g. longè diuturnior est, quàm equus, aut leo; à quibus tamen longè excellitur in naturâ. Imò neque incorruptibilitas sola probat excessum perfectionis supra corruptibilia. Constat enim, materiam primam incorruptibilem esse, & tamen longè minus perfectam cæteris substantijs, sive formis omnino corruptibilibus. Ergo quamvis illud per se bonum, & separatum, ponatur incorruptibile præ singularibus bonis, non propterea erit naturæ simpliciter excellentius, nisi aliunde sit rationis formalis omninò diversæ. quod Platonici negant, aut negare tenentur.

9 IAM verò minùs aberrasse in hoc Pythagoricos, quàm Platonicos, probat: Quia Pythagorici non posuerunt rationem bonitatis in aliquo bono separato; sed in vnitate, quæ ipsis rebus insit. Aiebant enim, vnamquamque rem obtinere suam bonitatem ex vnitate intrinsecâ, quâ est, & conservatur. Quoties enim anima coniungitur copori, vnum quid efficitur homo: cùm elementa coeunt, vnum fit mistum, vt lapis, ferrum, æs: cùm variæ conspirant voces, vnus fit concentus, seu harmonia: & sic de alijs. quo planè convinci asserebant, cuiuslibet rei perfectionem, seu bonitatem, in vnitatem posit. Contrà verò malum in multitudine situm putabant: quia quoties ex vno composito fiunt duo aliqua illud dissolvitur, seu desinit esse quod antea erat. Vnde & finitum arbitrabantur bonum, quia vnitati appropinquat: infinitum verò malum, quoniam ab vnitate recedit. Ideo & ijs numerus impar inter bona accensebatur, quoniam cùm dividi non possit, imitatur vnitatem: numerus autem par inter mala, quoniam dividuus est, & ab vnitate recedens. Hanc verò Pythagoricorum existimationem, quantumvis à verò alienam, docet Arist. verosimiliorem esse, quàm illam aliam Platonicorum. Priores enim non posuerunt bonitatem rerum in bono aliquo ab ijs separato; sed in vnitate ipsá numericâ, quæ est quid vnicuique coniunctum. Hoc autem non adeò abhorrens videtur à veritate: ideoque & placuit Speusippo, Aristotelis nepote ex sorore; qui, vt Pythagoricos imitaretur, non dubitavit avunculi sententiam deserere.

10 CIRCA Quartam partem propo. ait controversiam, quæ ex præiactis suboriri posset, si, nimirum, Platonici respondeant, non fuisse positum à Platone bonum aliquod separatum, æquè commune omnibus bonis. Cùm enim sit bonorum duplex genus, alterum eorum, quæ per se bona sunt, & propter se quæruntur; alterum eorum, quæ nec per se bona sunt, nec propter se quæruntur, sed propter aliud; Idea communis boni nequit esse æquè communis vtrisque. Quare superest vt ex mente Platonis solùm sit communis rebus, sive bonis prioris generis: quæ, quoniam propter se amantur, possunt habere vnam aliquam Ideam boni æquè communem. Sed contrà arguit Ari. nam neque eorum, quæ per se bona sunt, & propter se expetuntur, potest esse aliqua Idea æquè seu vnivocè communis. Aut enim apud mortales sunt aliqua per se bona, & propter se expetibilia, v.g. scire, & videre, quę vtique expeterentur, etiamsi inde nulla vtilitas sequeretur: aut non sunt. Si hoc secundùm asseratur, inutilis est distinctio data inter duplex genus bonorum, vt quædam per se bona sint, & propter se amentur; quædam verò solùm propter aliud: Si autem dicatur primum; frustranea erit Idea boni communis. Ad hoc enim excogitata est, vt cõstituat quę per se bona sunt. Si igitur quædam apud nos per se bona sunt, & propter se amantur, vt scire, videre, & voluptatem honestam capere; frustra est Idea: vtpote quæ solùm præstare posset, vt hæc ipsa essent bona.

11 RVRSVS: Si aliqua apud nos sunt per se bona, quorum sit communis Idea; omnia illa eiusdem rationis erunt, sicut & Idea illorum vnivoca est. Consequens autem absurdum esse patet: cùm ea, quæ per se bona apud nos sunt, diversæ rationis, & inæqualis perfectionis sint: vt honor, prudentia, sapientia, & voluptas. Sapientia enim est bonum per se eius conditionis, vt perficiat habentem, & in ipsius potestate sit: honor autem pendet ab alio, & non est in potestate eius qui honoratur: prudentia est habitus intellectualis electivus, quod cęteris per se bonis non competit: voluptas denique est perfectio quædam consequens actionem, vel operationem. Patet igitur, hæc omnia diversæ & inæqualis rationis esse: ac proinde non participare vnivocè eandem Ideam. Si enim ita esset, omnium eorum ratio formalis & definitio eadem foret: sicuti est alboris, tam in nive, quam in cerussá: nimirum, in illo medicamento faciei admodum candido, quod Arist. in ipso textu appellat ψιμμύθιον, & Hispanicè dicimus, *albayalde* Italicè *biacca*.

12 CVM Autem quæcumque inter nos per se bona sint, non sit eiusdem aut æqualis rationis; quærit Arist. quomodo ea omnia conveniant in communi ratione boni. Non enim vnivocè, vt dictum est. Sed neque ęquivocè, sive penes solum nomen, vt Taurus mons, & taurus animal; aut Canis cœlestis, & terrestris. Respondet autem huic dubitationi, rationem communem boni convenire ijs omnibus secundùm analogiam, seu proportionem: idque declarat similitudine petitâ à visu & intellectu, qui eatenus conveniunt in communi ratione boni, quatenus sicut visus est bonus corpori, ita & intellectus animæ, proportione quadam. Insuper & in eo conveniunt, quòd omnia proveniant ab vno eodemque principio bonitatis, & ad vnum finem referantur; non ita

vt

vt primum bonum, sive separatum, sit omnium bonorum essentia & ratio, vt ponebant Platonici: sed quia eorum origo sit, & finis vltimus.

13 CIRCA Quintam partem præmittit, quamvis esset Idea, adhuc non spectaturam ad doctrinã Moralem, sed ad Metaphysicam: neque aptam fore ad constituendam Felicitatem humanam. Non enim esset aliquid à nobis ipsis factum, paratumve, aut intrinsecè inhærens felici, vt oportet ad rationem humanæ Felicitatis: sed quid separatum, & per se existens, ac minimè factum à nobis, nec consistens in actione nostrâ. Neque sufficit dicere, Ideam esse exemplar bonorum omnium, quæ fiunt: ideoque conferre plurimùm, vt ad illud attendentes bene operemur, & felices simus. Non, inquam, sufficit: quia omnes artes & doctrinę appetunt bonum proprium, & circa illud operantur, nullâ habitâ ratione aut consideratione eius boni separati, & confícti à Platonicis: neque quisquam ad humanam Felicitatem quęrendam ducitur cognitione eiusmodi exemplaris. Ergo etiã ad finem rectæ operationis, & adeptionis boni, inutilis est consideratio eius Ideæ. Vnde & colligit Arist. inutilem esse prædictam Ideam adquirendis artibus, & exercendis earum actionibus; quia experimento patet, neminem fieri aut magis medicum, aut magis militem, aut magis textorem, aut magis fabrum, nec melius actionem suam exequi, ex eo quod sibi ob oculos mentis statuat Ideam boni separatam. Rationemque subiungit, quia solius eius exemplaris consideratio prodest operationi rectæ, quod est simillimum operi faciendo, atque exprimendo: vt patet in pictoribus, quoties imaginem aliquam exprimunt intuentes prototypum. Hoc autem locum non habet in Ideâ boni separatâ; quæ, cùm sit communis tot rebus inter se diversis, nequit ab vnâ aliquâ illarum per similitudinem exprimi. Quare inutilis erit artibus, & doctrinis consideratio illius, ad similitudinem in actione aut opere exprimendam.

CAPVT SEPTIMVM.

De Felicitatis subiecto, substantia, & praeceptis in vnaquaque scientia servandis.

NVNC Rursus redeamus ad id, quod quærimus, bonum, & quid tandem sit ipsum, investigemus. Esse enim aliud in alia actione, & arte videtur. Aliud est enim in medicina, & in re militari, & in cæteris simili modo. Quid igitur vnicuique bonum est? an id, gratia cuius cætera aguntur? Hoc autem in medicina quidem est sanitas: in rei verò militaris facultate, victoria: & in extruẽdarum ædium arte, domus: & in alia aliud. In actione etiam omni, electioneve, id, quod est finis. Huius enim gratia cætera omnes agunt. Quare si quis omnium rerum agendarum sit finis, is ipsum bonum agendum erit: sin verò plures, hi ipsi. Oratio igitur migrando ad idem accessit. Enitendum autem est magis hoc declarare. Cùm itaque plures sint fines, & horum quosdam ob alios expetamus, vt divitias, fistulas, instrumentaque omnino, perspicuum est, non omnes fines esse perfectos. At finem optimum, perfectum quid esse constat. Quare si tantùm vnus perfectus sit finis, is hic erit, qui quæritur: sin plures, is, qui bonum est perfectissimum. Eum autem, qui per se est expetibilis, perfectiorem eo dicimus esse, qui est propter alium expetendus: & eum,

eum, qui nunquàm ob alium expetitur, ijs vniversis, qui per se, & propter illum etiam expetuntur. Et eum igitur perfectum simpliciter, qui per se semper est, & nunquàm ob alium est expetendus. Talis autem finis, ipsa felicitas maximè esse videtur. Hanc enim propter se ipsam semper, & numquàm ob aliud quicquam expetimus. Honorem autem, voluptatem, mentem, virtutem denique omnem, & propter se expetimus, (quippe cùm ipsorum vnumquodque expeteremus, si nihil inde etiam proveniret) & felicitatis etiam gratia, per hæc ipsa felices fore nos arbitrãtes. Sed illorum gratia felicitatem, aut ob aliud prorsus, expetit nemo. Idem & ex sufficientia videtur accidere. Perfectum namque bonum, per se sufficiens est. Sufficiens autem dicimus, non ipsi soli qui vitam solitariam agit, sed & parentibus, & natis, & vxori, & amicis omnino, ac civibus: quandoquidem homo natura civilis est. Atque sumendus est in his terminus quidam. Nam si ad parentes hoc ipsum, & natorum natos, & amicorum amicos extenderis, in infinitum fiet progresio. Sed de hoc considerandum est posteà. Id autem sufficiens esse ponimus, quod solùm à cæteris segregatum, expetibilem vitam facit, reique nullius indigentem. Talem autem felicitatem ipsam esse existimamus. Et insuper cùm nõ numeratur cum cæteris, maximè omnium expetibilem: cùm numeratur, magis expetibilem cum minimo bonorum esse putamus. Augmentum enim bonorum fit, id quod adiungitur. Id autem semper magis est expetibile, quod maius est bonum. Perfectum igitur quoddam, & sufficiens est felicitas, cùm sit rerum agendarum omnium finis. Sed forsitan felicitatem quidem summum esse bonum dicere, ab vniversis conceditur. Desideratur autem, vt dilucidiùs, quidnam sit ipsa dicatur. Hoc igitur fortasse fuerit, si opus hominis caperetur. Vt enim modulatoris, statuarij, cæterorumque artificum, & eorum omnium omnino, quorum est opus aliquod, actiove bonum, & id, quod bene sese habet, in ipso opere videtur consistere: sic & hominis bonum in opere ipsius esse constabit, si sit ipsius aliquod opus. Fabrine igitur, & sutoris, opera sunt quædam, actionesve: hominis autem nullum est opus, sed est otiosus homo natura? An vt oculi, manus, pedis, & cuiusque omnino partis aliquod opus est, sic & hominis præter hæc omnia quispiam aliquod posuerit opus? Quid igitur id fuerit tandem? Vivere enim homini cum plantis commune est. Opus autem proprium ipsius hominis quæritur. Segreganda est ergo, nutriendi, augendique vita. Hanc sentiendi sequitur vita: at ipsam etiam homini cum equo, ac bove, omnique animali constat esse communem. Restat igitur activa quædam vita rationem habentis. Huius autem aliud est vt obediens rationi, aliud vt eam habens, atque intelligens. Sed cùm hæc etiam bifa-

riàm

riam dicatur, exponenda est, quae est actu: haec enim magis propriè dicitur vita. Est igitur opus hominis operatio animae per rationem, aut nó sine ratione: at verò opus huius, ac studiosi huius, idem esse genere dicimus: vt citharœdi, studiosique citharœdi, & hoc in omnibus absolutè, operi adiuncta perfectione, quae est à propria virtute. Citharœdi namque opus est, citharam pulsare: studiosi verò, bene pulsare. Eodem modo cùm hominis opus vitam quandam esse ponamus, & hanc ipsam operationem animae, atque actus cum ratione: studiosi profectò viri haec ipsa sunt, cùm bene, rectèque fiunt: singula autem bene, per propriam virtutem efficiũtur. Quae cùm ita sint, fit vt bonum humanum animae sit operatio per virtutem: & si plures sint virtutes, per optimam omnium, & perfectissimam, & insuper in vita perfecta. Ver enim nec vna facit hirundo, nec vnus dies: & beatum hominem eodem modo, felicemve, nec vnus dies, nec breve vllum efficit tempus. Summum igitur bonum hoc circumscriptum sit modo. Primum namque forsitan, vt figuram quandam describere, posteà depingere ipsum oportet. Videtur autem cuiuslibet esse ea, quae bene sunt circumscripta, producere, & explicare, atque exponere. Tempusque talium inventor est, atque adiutor bonus. Vnde & artium facta sunt incrementa. Est enim cuiusuis id, quod deest, supplere, ac addere. Oportet autem & ea, quae suprà diximus, in memoria habere, & ipsum exactum non in omnibus eodem modo, sed in singulis, & vt patitur subiecta materia: & eousque quousque ad doctrinam attinet flagitare. Nam faber, & geometra, diverso modo angulum rectum inquirunt. Alter enim, quoad vtilis est ad opus: alter quidnam sit, & quale quid, ipsum inquirit: contemplator enim est veritatis. Idem modus & in caeteris est servandus, ne hisce quae instituimus agere, plura fiant ea, quae fines illorum egrediuntur. Nec in omnibus simili modo causa postulanda est, sed sat est in quibusdam, si bene demonstrata fuerint esse: quod quidem & in ipsis principijs fit. Atque hic modus primus est, & principium. Principiorum autem alia inductione, alia sensu, alia assuetudine quadam, alia alio modo perspiciuntur. Enitendum est autem singula pertractare, vt suapte natura percipi possunt: & adhibenda est diligentia, vt bene definiantur, nam magnam ad ea, quae sequuntur, afferunt opem. Principium enim plus, quam dimidium totius, esse videtur: & eorum, quae quaeruntur, complura, per ipsum manifesta fieri solent.

SVMMA

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEPTIMI.

Descriptio humanæ Felicitatis per quædam ipsius attributa: item & definitio per genus & differentiam. Regulæ quædam, seu præceptiones observatu digna in tradendis disciplinis, ac speciatim in Ethica.

REFVTATIS Iam aliorum opinionibus circa Felicitatem, Aristoteles denique sensum suum profert, eamque describit. Dividitur autem caput in tres partes. In prima exponitur Felicitas per quædam attributa, quibus significari solet. In secundâ definitur, tùm per rationem genericam, tùm & differentialem. In tertiâ denique præscribitur ordo, seu modus procedendi in quâlibet disciplinâ observandus, quem & ipse Arist. in tradenda Morali Philosophia sibi præfixit.

2 CIRCA Primam partem describitur Felicitas per quædam attributa ipsi convenientia. PRIMVM est, quòd sit perfectissimum bonum humanum. Finis enim omnium rerum agendarum est summum bonum humanum. At Felicitas est finis rerum omnium agendarum. Ergo est summum, sive perfectissimum bonum humanũ. Declaratur assumptum. Multi enim sunt ac diversi fines in alijs atque alijs operationibus, sive artibus; & alter ordinatur ad alterum, quoadusque deveniatur ad vnum aliquem, propter quem sint omnes cæteri, & qui propter nullum alium sit. Is ergo finis censetur vltimum bonum humanum, ac proinde summum, sive optimum. Sicut enim finis habet rationem boni, cuius gratiâ aliquid fit; ità & finis vltimus, cuius gratia cætera omnia fiunt, quique nullius alterius gratia quæritur, debet esse vltimum, sive summum bonum. Quare singulæ artes tendunt ad aliquem proprium finẽ, sive bonum speciale: vt medicina ad valetudinem, militaris ars ad victoriam, architectonicâ ad domum construendam, & sic de alijs. Nullus autem ex ijs finibus videtur summum bonum, quia nullus eorum apparet finis vltimus, eò quod expetitur propter alium finem. Nam & bona valetudo, & victoria, & domus, & divitiæ, & tibiæ, & instrumenta quæque propter alios fines expetimus. quo planè ostenditur, nullum ex ijs bonis esse bonum perfectum, ac proinde nec optimum, sive summum. Perfectum enim & absolutissimum in genere finis illud tantùm est, quod propter se tantùm quæritur, & cuius gratiâ appetuntur reliqua. Felicitas autem est huiusmodi: quoniam ratione sui ab omnibus appetitur, & nunquam propter alium finem. Illa ergo est summum, optimum, ac perfectissimum bonum humanum.

3 CONFIRMATVR. Quia licèt honor, & voluptas, & intelligentia, & omnis virtus per se ametur, aut quæratur, siquidem nullo inde proveniente, singula ex ijs optaremus; adhuc ea omnia expetuntur Felicitatis gratiâ, sive ex fine illius assequendæ. At verò Felicitatem ipsam, neque propter aliquid ex prædictis, neque ob quidquam aliud expetimus. Ergo facta comparatione inter omnia humana, Felicitas est optimum ac perfectissimum bonum. Hoc enim situm esse debet in eo, quod ita propter se amatur, vt non ametur propter aliud, sed omnia propter illud. Ratio autem ne Felicitas quæratur propter aliud, sed propter se tantùm, redditur ab Arist. illis verbis: *τὸ γὰρ τέλειον ἀγαθὸν, αὐτάρκες εἶναι δοκεῖ. Quod enim bonum perfectum (sive consummatum) est, satis instructum videtur.* Scilicet, ipsa Felicitatis notio, videtur afferre sufficientiam bonorum omnium, ac proinde excludere indigentiam alicuius boni. Ergo nullus est locus vt Felicitas propter aliud bonum quæratur; quin & opus est, vt cætera propter illam amentur, quoniam in illa est sufficientia omnium bonorum, & ipsum bonum summum, sive optimum.

4 HVNC Verò sufficientiam, seu affluentiam bonorum, subdit non solum convenire debere felici solitariam vitam agenti: quoniam hoc loco de Felicitate civili agitur, & in ordine ad convictum humanum. Quare opus est vt Felicitas, de qua procedit sermo, afferat sufficientiam bonorum, tum ipsi felici, tum & parentibus, liberis, coniugi, atque amicis, & concivibus: quoniam homo naturâ suâ civilis est, sive non sibi tantùm natus, sed & alijs, quibuscum degit. Verùm & in hoc ipso terminus aliquis statuendus est. Non enim Felicitas debet afferre sufficientiam bonorum, etiam relatè ad amicos amicorum, & ipsorum parentes, posterosque. Sic enim abiremus in infinitum. Satis ergo est ad Felicitatem, quòd se solâ vitam expetibilem faciat, & nihil vlterius requirentem: quod sanè beatitudo præstat. Insuper, quòd factâ comparatione illius cum cæteris bonis, ijs omnibus maximè præferenda sit. Quòd si verò cùm ijs simul accipiatur, palam est illam vel minimo alteri bono coniunctam pluris haberi, quàm se solâ: quia exuperantia cuiuslibet boni, accessionem aliqualem facit Felicitati, quamvis illa seorsim aliquid magis bonum sit, & proinde magis expetendum. Patet igitur, Felicitatem esse bonum perfectum, & omnibus bonis satis instructum, vtpote finem vltimum eorum omnium. Quod & videtur apud omnes exploratum esse, cum nemo inveniatur, qui neget, Felicitatem esse bonum

num optimum: quidquid sit de varietate opinionum circa id, in quo tale bonum consistit.

5 CIRCA Secundam partem, quærit quid tandem sit ipsa Felicitas, seu in quo bono sita sit, vt rectam illius definitionem proferat. Ad id vestigandum monet, opportunam esse considerationem eorum, quæ hominis bona propria sunt, & non solùm communia cæteris animantibus. Vt enim tibicini, & statuario, omnique artifici, & quibuslibet operantibus, seu agentibus, opus, quod extruunt, est bonum ab ijs quæsitum, & quo peracto bene se habent; ita & homini bonum esse oportet opus illud quod efficit, quatenus homo est. Et indignum quidem esset, vt fabro, ac sutori, certa aliqua munera, actionesque essent, vt bonum illorum; homo autem nihil præstaret quà homo est, sed otiosus existeret. Cùm etiam oculi, manus, pedes, singulæque partium corporis sua propria munera obeant; absurdum esset si homo nihil operaretur, secundùm propriam rationem hominis. Hoc autem nequit esse ratio solius vitæ, scilicet, vegetativæ, & generatim sumptæ: quoniam hæc etiam stirpibus communis est. Neque etiam operatio vitę sentientis, quoniam & hęc per species equi, & bovis, & cęterorum animantium vagatur, ideoque hominis propria non est. Restat igitur vt operatio hominis propria sit vita actuosa rationalis animi. Hæc autem duplex est: vna rationalis per essentiam, superior, & imperans: altera rationalis solùm per participationem, inferior, & obediens, atque immediatè pertinens ad appetitum, quando obtemperat ipsi rationi. Rursus vtraque subdividitur, vt alia sit in potentia ad agendum, alia autem in actu, sive excercitio. Cùm verò perfectio in actu secundo sit præstantior perfectione in actu primo, consequens est, vt Felicitas, quæ vltimam & supremam hominis perfectionem importat, non constituatur per vitam rationalem in actu primo, seu potentiâ: sed in actu secundo, sive exercitio. Ergo opus proprium hominis, in quo consistit eius Felicitas, est rationalis operatio, sive, vt in textu habetur, ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον, ἢ μὴ ἄνευ λόγου: *animi actio rationi congrua, aut non absque ratione.*

6 VERVM Ratio hæc non est specifica & proprijssima Felicitatis, sed generica, in quâ convenit cum omni operatione hominis propriâ, quæcumque illa sit, & sive constituat beatum, sive non. Quare pergit vlteriùs Arist. & assignat differentiam propriam Felicitatis, vt non sit quælibet operatio, sed perfecta secundùm virtutem. Quemadmodùm enim homo studiosus, sive virtute præditus, differt ratione Virtutis ab alio homine non studioso; & dexter citharœdus dissidet à non dextro per rectam & artificiosam citharæ pulsationem; ita etiam operatio hominis, constituens Felicitatem, quatenùs perfecta, sive recta, & secundùm Virtutem est, differt ab alijs operationibus hominis, quæ secundùm Virtutem non sunt, quamvis secundùm rationem sint, aut non sine ratione. Possunt enim eiusmodi operationes esse non rectę, nec secundùm Virtutem: vt si fiant coactè, vel à casu, vel ficto animo, aut solùm ex doctrinâ alterius; & sine virtute in operantis animo, residente. Quare operatio, in quâ sita est Felicitas, debet esse libera ab ijs nævis; vtpote perfecta, & ex propriâ operantis Virtute orta. Vbi & notandum est discrimen habentis Virtutem à non habente. Hic enim nō operabitur rectè & bene quando & quoties voluerit, licet fortasse aliquando rectè operetur: sicuti non præditus arte Grammaticæ nequibit rectè loqui quoties placuerit, quamvis semel fortè aut iterum rectè loquatur. Ille verò è converso se habet: quoniam virtutis habitu præditus est: ideoque iuxta illam, prout libuerit, operabitur: sicut & Grammaticæ habitu præditi facilè & rectè loquuntur, quoties volunt. Operatio igitur constituens hominem felicem, debet ab habitu Virtutis procedere. Et quidem ab habitu Virtutis perfectissimæ, sive optimæ: quoniam optimum & perfectissimum bonum inter ea omnia, quæ hominis propria opera sunt, debet ex optima & perfectissimâ Virtute procedere. At Felicitas est optimum & perfectissimum bonum inter ea omnia, quę hominis propria opera sunt. Ergo Felicitas debet ex optima & perfectissimâ virtute procedere. Ergo & operatio, in quâ Felicitas consistit.

7 ADDIT Philosophus, consistere Felicitatem in pluribus operationibus, si plures sint virtutes optimæ & perfectissimæ; ἔτι δ' ἐν βίῳ τελείῳ, *ac preterea in vita perfecta.* Rationemque statim subdit: μία γὰρ χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ οὐδὲ μία ἡμέρα. *Vna enim hirundo non facit ver, nec dies vnus.* Itaque quemadmodum neq; vna hirundo, neq; dies vnus, quamvis lætissimus & valde temperatus, sufficit ad tempus vernum constituendum; ita etiam neque ad vitam beatam sufficit vnica operatio perfecta secundùm virtutem, sed exiguntur plures; & illæ quidem non brevi tempore durantes, sed diuturnæ, & quæ perficiant vitæ periodum. Sine hac enim operationum multiplicitate & diuturnitate, non obtinet homo, nec obtinere putandus est summum bonum suum, in quo Felicitas consistit. Cæterùm doctrina hæc non est accipienda de Felicitate simplici, sive activâ. Harum enim quęlibet in simplici aliquâ operatione consistit, & momento tēporis exerceri potest, vbi quis iam adeptus est habitum perfectæ virtutis intellectualis, aut moralis. Sermo igitur est de Felicitate activa civili, sive sumptâ pro aggregato: quâ ratione importat multiplices operationes secundùm virtutem,

vir-

virtutesve perfectissimas, quæ momento aut brevi tempore fieri nequeunt; insuper, & diuturnum vitæ tempus, ac cæterorum bonorum corporis ac fortunæ sufficientiam; quoniam sine iis omnibus, aut illorum aliquo, nemo existimatur, nec est felix, quantum ad civilem convictum; esto felix sit, vel appellari possit considerata quidditate beatitudinis in homine solitariam vitam agente. Ex priori quidem ratione circumscriptam seu definitam hominis Felicitatem, sive summum bonum tradit, vt proinde iuxta Arist. nihil aliud sit, quàm operatio humana multiplex ac diuturna secundum virtutem in vita perfecta.

28 CIRCA Tertiam partem, vt eandem doctrinam vberius edisserat, in toto Operis huius progressu, tradit præceptiones quasdam in disciplinis observandas. PRIMO quidem statuit, in superioribus solum tradita esse veluti prima Felicitatis lineamenta, vt in sequentibus illa ipsa accuratius depingatur, & fusius exponatur per singulas partes. Quod quidem haud difficile esse monet; quia iactis disciplinæ alicuius principiis ac fundamentis, obvium cuique, scilicet, viro docto, est ea ipsa vberius explicare, & accessionem facere; vnde artes processu temporis excoluntur, atque illustriores evadunt. Facile quippe est inventis addere. SECVNDO monet, subtilitatem non æque in omnibus esse quærendam, sed solum iuxta naturam rei, de qua agitur, & congruentiam doctrinæ. Quod patet in fabro & geometra, dissimiliter investigantibus angulum rectũ: quoniã prior illum considerans quatenus vtilem extruendo operi; posterior vero, quatenus conducentem ad veritates mathematicas deprehendendas: quod sane aliquid subtilius est. Itaque curandum vt prædicto ordine disciplina tradatur: ne, si prius iacta non fuerint fundamenta, oporteat ea stabilire progressu aut fine artis; ideoque operis lacinia seu appendix maior sit, quàm præcipuum corpus ipsius operis. TERTIO observat non in omnibus æqualiter exigendam esse causam rei, sed sufficere sæpe vt nonnullis in locis res demonstrata sit recte, vt etiam fit in principiis. Porro principium, & quidem primum, est, rem esse, sive existere: quo stabilito, plura inde facile colliguntur. Principiorum autem quædam inductione deprehenduntur, quædam sensu, quædam consuetudine, quædam aliis modis. Inductione quidem cognoscuntur quædam principia mathematica, v.g. illud: *Si ab æqualibus æqualia demas, quæ remanent sunt æqualia*. Hoc enim principiũ à geometra deprehenditur discurrẽdo per plura æqualiter imminuta, quæ æqualia manent: nequit autem ab eo probari demonstratione *propter quid*, seu propter causam: quia hoc ad altiorem disciplinam spectat. Sensu autem percipiuntur multa ex principiis naturalibus, vt quod ignis sit calidus, & aqua frigida; quoniam vtrumque ad sensum patet, atque in quolibet igne & aqua percipitur. Consuetudine addiscuntur quædam principia, præsertim ethica, sive ad mores spectantia: vt quod abstinens à cupiditatibus possit fieri temperatus: quod perfectus virtutum vsus pariat delectationem in animo. Experimento etiam quædam principia dignoscuntur: vt in Medicina, quod omne agaricũ purgat phlegma, & omne rhabarbarum purgat choleram. Sic enim deprehensum fuit assiduo medicorum experimento. Definitione tandem aliqua principia noscuntur, quamvis à posteriori probari possint: vt quod punctum careat omni dimensione: quod linea est longitudo sine latitudine, & alia eiusmodi: quia, nimirum, omne quod terminat aliud, exceditur ab eo in vna dimensione.

b SINGVLA itaque tractanda sunt, vt fert illorum natura: curandumque vt ea recte definiantur: quoniam hoc maxime confert ad ea, quæ subsequuntur; & plusquam dimidium totius est bona principia fecisse, quæ & claritatem afferunt circa ea, de quibus disserendum erit. Quam doctrinam observat perfecto idem Philosophus in toto hoc Opere. Primo enim, & in præsenti, definit Felicitatem humanam, quæ est finis totius Philosophiæ Ethicæ, postquam in aliis locis de illa confuse ac generatim disseruit. Deinde partes definitionis, quæ sunt operatio humana & virtus, exponit dividitque in subsequentibus, vt quædam virtus sit intellectualis, quædam moralis. Secundo libro explicat naturam virtutis moralis, & partes eius subiectivas, tam eodem, quam tertio, quarto, & quinto libro: in quibus etiam de variis operationibus, tum ad intellectum, tum & ad voluntatem spectantibus, in ordine ad mores sermo est. In sexto exponit virtutes intellectuales; & in septimo agit de quibusdam, quæ existimantur virtutes aut vitia, nec tamen sunt. Deinde octavo & nono libris fuse tractat de amicitia, quoniam hæc potissimum habet locum inter bona externa, sine quorum sufficientia nulla videtur esse Felicitas civilis, & relate ad alios. Denique quoniam omnem operationem procedentem ex habitu perfectæ virtutis consequitur delectatio, de hac plene disseruit decimo & vltimo libro. Ex quibus patet quomodo Aristoteles reipsa servaverit in Philosophia Ethica præceptiones statutas in præsenti circa studium vniuscuiusque disciplinæ. quod & distinctius apparebit progressu Operis. VIDE D. Thomam l. 2. q. 2. 3. & 4. eiusque Interpretes.

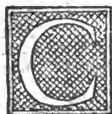
(* * *)

(?)

CAPVT

CAPVT OCTAVVM.

De dictorum antiquorum cum vera felicitate consensu, ac de triplici bono ad felicitatem necessario.

ONSIDERANDVM Est igitur de ipso, non ex conclusione solùm, & ijs, ex quibus est ipsa ratio, sed ex ijs etiã, quæ de ipso dicuntur. Vero namque omnia, quæ competunt, consona sunt: à falso autem citò ipsum discrepat verum. Cùm igitur bona in tria sunt divisa, & alia externa, alia circa animam, alia circa corpus bona dicantur: ea, quæ sunt circa animam, proprijssimè, maximeque dicimus bona. At actus, & operationes animæ, circa animam esse ponimus. Quare hac opinione cùm antiqua, tum à philosophantibus concessa, bene dicitur, finem ipsum actus quosdam, & operationes esse. Sic enim fit, vt fit ex ipsis animæ bonis, & non ex bonis externis. Consonum est etiam ipsi rationi & id, quod dicitur, felicem, inquam, bene vivere, beneque agere. Finis enim bona quædam vita, bonaque actio dictus est. Cuncta præterea, quæ circa felicitatem quærũtur, ei, quod dictum est, inesse videntur. Alijs namque virtus, alijs prudentia, alijs sapientia quædam, alijs hæc, aut horum aliquod cum voluptate, aut non sine voluptate felicitas esse videtur. Sunt & qui externam etiam affluentiam simul accipiunt. Atque hæc partim multi, & antiqui, partim pauci, virique dicunt præclari: quorum neutros tota via aberrare, sed aliqua ex parte, & in pluribus vera attingere consentaneum est rationi. Eorum igitur sententiæ, qui vel omnem, vel aliquam virtutem felicitatẽ asserunt esse, ipsa ratio consona est. Huius est enim ea operatio, quæ per ipsum efficitur. Interest autem fortasse non parum, in possessione, an in vsu, & in habitu, an in operatione, summum consistere bonum putare. Fieri enim potest, vt habitus quidem & si inest, nullum efficiat bonum: vt in dormiente, vel etiam alio modo quodam otioso facto. Vt operatio autem nihil efficiat boni, fieri nequit Qui namque operatur, aget vtique necessariò, & bene etiam aget. Atque vt in Olympia non hi, qui sunt elegantissimi forma, præstantissimique robore, sed ij, qui decertant, coronis afficiuntur, (ipsorum enim aliqui vincunt) sic & qui bene agunt, eorum, quæ sunt in vita pulchra, bonaque, compotes fiunt. Est autem vita ipsorum per se iucunda. Nam voluptate quidem affici, ex his est quæ ad animam pertinent: id autem est cuique voluptati, cuius amator dicitur vnusquisque: vt equus equorum amatori: & spectaculum spectaculorum identidem amatori: eodem modo & amatori iustorum, iusta: & omnino virtutum amatori, ea, quæ

per

per virtutem efficiuntur. Quæ igitur voluptati sunt vulgo, ea repugnantia sunt, propterea quòd non natura talia sunt. Sed amatoribus honestatis ea sunt voluptati, quæ sunt natura iucunda. Tales autem eæ sunt actiones, quæ à virtute emanant: quare & his ipsæ sunt voluptati, atque per se ipsas iucundæ. Ipsorum igitur vita non indiget voluptate, tanquam aliqua foris adingenda, sed habet in se ipsa voluptatem. Præter enim ea, quæ dicta sunt, neque bonus is est, qui bonis actionibus non delectatur. Nam neque iustum eum quisquam dixerit, qui iustis non gaudet: neque liberalē eum, qui liberalibus actionibus non delectatur: & in cæteris eodē modo. Quòd si hæc ita sunt, actiones, eæ quæ à virtute proficiscuntur, per se ipsas sunt voluptati, atq; iucundæ. At verò bonæ quoque sunt, & etiā pulchræ, atq; horū vnumquodque maximè ipsius competit, si rectè de his ipse iudicat studiosus: iudicat autem, vt est dictum. Optimum ergo, & pulcherrimum, & iucundissimum est ipsa felicitas, & non se iunguntur hæc, perinde atque in illo Deliaco carmine separantur:

Summè est pulchrum, ex Astrea quod gignitur alma:
Optima, si valeas, res est, quod quilibet optat:
Summè est iucundum, si re potiaris amata.

Hæc enim operationibus omnia competunt. Has autem ipsas, vt vnam ipsarum, quæ sit optima, felicitatem ipsam dicimus esse. Videtur tamen & externis indigere bonis, vt diximus. Fieri enim non potest, aut non facilè fit, vt is res agat præclaras, cui facultates desunt. Multa namque per amicos, per divitias, per civilem potentiam, tanquam per instrumenta aguntur. Quibusdam autem carentes, vt nobilitate, bona prole, pulchritudine, beatitudinem maculant. Non enim satis ad felicitatem idoneus est, qui penitus est deformis, aut ignobilis, aut solitarius sine prole: & minùs etiam fortasse, si cui perpravi sint filij, vel amici, aut boni mortui sint. Vt igitur diximus, videtur felicitas, & talis indigere prosperitatis. Vnde quidam prosperitatem fortunæ, quidam virtutem, felicitatem esse dicunt.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS OCTAVI.

Aliorum opiniones circa id, in quo sita est Felicitas, non prorsus alienas esse à veritate. Quatenus vnaquæque illarum admittenda sit, aut potiùs respuenda.

POST Felicitatis definitionem capite superiori traditam, Aristoteles nunc eam vberiùs exponendam assumit, præsertim ex varijs Philosophorum opinionibus: vt siquid in ijs rectè dictum est, probetur; sin minùs autem, reijciatur. Dividitur caput hoc in quatuor partes successivè exponendas.

2 CIRCA Primam partem inquir, considerandum esse principium, seu definitionem Felicitatis antea traditam; idq; non modò ex cōclusionibus iam allatis, nec ex principijs tantùm, è quibus conclusiones illæ deducūtur;

sed etiam ex pluribus Philosophorum sententijs circa ipsam Felicitatem: nam & ex ijs constabit, definitionem superiùs assignatam, optimam esse, quatenus illæ continent aliquid veri: quamvis non prout admiscent aliquid falsi. Quidquid enim verè dicitur de re aliqua, concordat cum ijs omnibus, quæ verè ipsi cōpetunt: sicuti & quidquid falsò de illa enuntiatur, discrepat ab ijs omnibus, quæ illi conveniunt. Et sanè oportet adaptare doctrinam traditam communi hominum sensui: præsertim Sapientum, à quibus omnibus dissentire, videtur esse se audacis & insipientis animi: vt idem Aristoteles aliâs docet, ac Plato in Hippia minore: præsertim verò in rebus Ethicis & Politicis, quoniam plurimùm pendent ex judicio & experimento communi.

3 PRIMA Itaque Philosophorum opinio in præsenti relata est, qua asseritur ex communi placito triplex genus bonorum; nimirum, animi, corporis, & fortunæ, sive externorum; & speciatim additur, bona animi esse potissima, ac maximè bona. Nimirum ea divisio Academicis placuit, & à Platone tradita est in Euthydemo, ac Philebo, & lib. 5. ac 9. de Legibus. Illamque probat Cicero in 5. QQ. Tuscul. Subde modò Aristoteles. Felicitas est potissimum, & maximum bonum hominis. Ergo est bonum animi. Quare opinio hæc consonat sententiæ ipsius Aristotelis capite superiori statuentis, Felicitatem in operatione animi sitam esse. *Secunda* opinio est, Felicitatem esse bonum vt finem: & hæc etiam consonat doctrinæ traditæ. Omne enim quod est bonum animæ vt finis, est operatio ipsius. At iuxta doctrinam traditam Felicitas est bonum animæ vt finis. Ergo & iuxta illam Felicitas est operatio animæ. Maior constat: quia anima medijs omnibus suis potentijs & habitibus, tendit ad operationem, tanquam ad finem suum. Minor verò æquè constat: quia finis inspectus & per se quæsitus ab anima, est Felicitas, sive summum bonum ipsius. *Tertia* est aliorum, qui dixerunt, felicem esse, qui benè vivit, & benè agit. Etenim felicitatem nihil aliud existimarunt, quàm *εὐπραξίαν, καὶ εὐζωίαν, bonam operationem, & bonam vitam.* Hæc etiam nobiscum convenit: quoniam statuimus præcedentibus, Felicitatem in bona operatione animi, ac proinde in bona vita collocatam esse.

4 QVARTA Opinio est eorum, qui Felicitatem posuerunt in virtute, vna, vel pluribus; sive illa sit virtus moralis; sive intellectualis, vt prudentia, & sapientia; sive omnes illæ simul, veluti perfectiones trium potentiarum animæ: nam virtus moralis est perfectio appetitus, prudentia est perfectio intellectus activi, sapientia speculativi. At neque ij à nobis dissident quantùm ad hoc: quoniam & nos Felicitatem collocavimus in operatione virtutis. *Quinta*, illorum, qui virtutibus dictis addiderunt voluptatem. Quòd si accipiatur de illa, veluti parte essentiali Felicitatis, reijciendum est: quoniam voluptas, quamvis bona (nam de mala non agimus) nequit esse Felicitatis pars essentialis; sed quoddam quasi corollarium, aut effectus ipsam consequens: veluti pulchritudo sequitur bonam complexionem, & compositionem partium corporis, atque vmbra corpus interpositum comitatur: de quo infrà *lib.* 10. *cap.* 4. Meliùs itaque alij dixerunt, Felicitatem non sine voluptate esse: quoniam licèt illius pars essentialis non sit, illam semper comitatur. Patet igitur, in omnibus prædictis opinionibus esse aliquid veri. Idque vel exinde constat, quòd eas tradiderint, aut multi & antiqui ex Philosophis, aut pauci & præclari: ideoque par sit existimare, vtrosvis illorum veritatem assecutos, saltem ex parte.

5 CIRCA Secundam partem ampliùs expendit opinionem quarto loco relatam, & ex parte approbat illam, ac reijcit. Approbat, quatenus in ea asseritur, Felicitatem sitam esse, aut in virtute morali, aut in prudentia, aut in sapientia, abstrahendo ab eo quòd sit operatio, vel habitus: nam secundùm hunc dicendi modum verificatur, Felicitatem esse aliquid ad virtutem spectans. quod & superioribus traditum est. Reijcit autem eam opinionem, si accipiatur pro habitu, & non pro operatione. Cùm enim ex communi placito, & prima terminorum notione, Felicitas sit bonum optimum; debet esse potiùs sita in eo quod est bonum cæteris melius, quàm in eo quod minùs bonum est. At vsus & operatio virtutis est bonum melius, quàm ipsius habitus & possessio. Ergo Felicitas potiùs sita est in vsu & operatione virtutis, quàm in eius habitu & possessione. Suadetur & explicatur minor, in qua sola potest esse dissidium. Melius enim est bonum agere, quàm non agere. At vsus & operatio virtutis est ipsum bonum agere; habitus autem solus, seu possessio virtutis non est agere bonum, immò & cohærere potest cum hoc quod est nihil boni agere: vt patet in dormiente, aut otioso, quamquam virtutum habitibus prædito. Ergo vsus & operatio virtutis melius bonum est, quam ipsius habitus & possessio. Et confirmat hoc ipsum à pari in ludis Olympicis. In ijs enim nō coronantur qui robustissimi & fortissimi sunt, quasi in habitu solū, sive in actu primo: sed ij tantū qui reipsa atq; operatione decertant, & cæteris supereminent. Ideoq; & lib. 2. Eudem. ait: *Vincentes corona donantur: non qui possunt vincere, nec vincunt tamen.* Nec coronam triumphalem,

lem obtinuerunt; aut felices existimati sunt, Timoleon Corinthius, Marcus Livius, aut Camillus, quamvis præditi habitu fortitudinis, & artis militaris, dum ruri degebant, separati à populo, & exercitu: sed postquam inde evocati, ac militiæ præpositi, patriæ suæ insignē victoriam reportarunt. De quo legendus Livius Decad. 3. lib. 7. Non enim laude & honore digna fuit virtus illa animi in secessu ab hominum convictu, & absque vllo vsu, aut vtilitate populi; nisi postquam in lucem prodijt, seu in operationem internæ virtutis indicem. Similiter ergo nec Felicitas consistere putanda est in habitu, quamvis optimo, sed potiùs in exercitio optimæ & honestissimæ operationis.

6 CIRCA Tertiam partem expendit vltimam ex prædictis opinionibus, quâ asserebatur, Felicitatem consistere in virtute, aut virtutibus, cum voluptate, aut non sine voluptate. Et circa hoc statuit quasdam theses. *Prima* est, Felicitatem esse talis naturæ, vt contineat voluptatem, seu iucunda sit. Omne enim quod amatur ab vnoquoque, nequit non esse ipsi iucundum: ideoque amatori equorum iucundus est equus: similiter, & spectacula iucunda sunt theatrorum cupido. At Felicitas amatur ab vnoquoque, cùm omnes velint esse felices. Ergo Felicitas nequit non esse iucunda. Præterea, cùm Felicitas consistat in exercitio perfecto virtutis, nequit non esse iucunda: quoniam omne perfectum exercitium virtutis, iucundum est. *Secunda*, Felicitatem, non quomocumque iucundam esse, aut ὥσπερ περίαπτόν τινος, *veluti appendice quadam*; sed per se. Id enim quòd est iucundum naturâ suâ, est per se iucundum. At operatio secundùm virtutem, in quâ consistit Felicitas, est naturâ suâ iucunda. Ergo operatio secundùm virtutem, ac proinde & Felicitas, naturâ suâ iucunda est. Maior cum consequentia constat. Minor suadetur adnotato discrimine eorum, quæ multitudini iucunda sunt, ab operationibus secundùm virtutem. Priora enim repugnantes effectus voluptatis, aut tristitiæ pariunt in diversis subiectis, immò & in eodem subiecto iuxta aliud, & aliud tempus, eo quòd naturâ sua non sint iucunda, sed indifferentia ad iucunditatem, aut tristitiam generandam. At operatio secundùm virtutem in omnibus subiectis, & semper, iucunditatem parit, seu illam affert operanti: vtpote bono & prudenti viro, cuius est incorruptum & firmum ferre iudicium de rebus, & honestate operis. Ergo operatio secundùm virtutem, natura sua est iucunda. Idque experimento patet in quolibet perfecte secundùm virtutem operante, v.g. in materia iustitiæ, aut liberalitatis. Delectatur enim & gaudet in ipsa operatione: alioqui enim non esset iustus, aut studiosus honesti, sed simulator, aut ambitiosus, inanisvè gloriæ cupidus. Iucunditas ergo, seu voluptas est quid per se conveniens Felicitati, non autem sicut appendix, seu *forma aliqua foris adiungenda*, vt vertit Argyropilus: vel quasi additum amuletum, aut periapton, vt exprimit P. Victorius. Periapton enim, quod est in textu Aristoteles Græco, idem significat, ac amuletum, seu quidquid à mulierculis superstitioni deditis suspendebatur è collo infantium, aut virorum ægrotantium, ad avertendas fascinationes, vel morbos. Qui mos olim apud Ethnicos increbuit, donec prohibitus fuit. Caracalla Imperator enim veluti capitis reos damnavit gestantes collo remedia tertianæ, aut quartanæ febris: quoniam putabantur adhiberi operâ Magorum. Inde forsan vsus quorundam amuletorum vanissimorum apud nonnullos, etiam ex Christianis reprehensus à Patribus, præsertim à Chrysostomo. *Tertia*, Felicitatem esse non modò iucundam, sed etiam bonam, pulchram, atque honestam. Ratio est: quia talem illam reputant omnes viri sapientes, & studiosi, quorum est rectum de rebus efformare, & proferre iudicium. *Quarta*, esse quid optimum, & pulcherrimum, & iucundissimum. Omnia enim illa, quæ Felicitati tribuuntur, debent ipsi competere in superlativo, sive summo gradu. At bonitas, pulchritudo, & iucunditas, Felicitati tribuuntur. Ergo ipsi in superlativo, sive summo gradu competunt: ideoque optima, pulcherrima, & iucundissima est. Quare tria hæc simul coniuncta inveniuntur in Felicitate: non autem disiuncta, vt in Deliaco carmine habetur:

Κάλλιστον τὸ δικαιότατον. λῷστον δ' ὑγιαίνειν.
Ἥδιστον δὲ πέφυχ' ὅτις ἐρᾷ τὸ τυχεῖν.
Est pulcherrima res, iustissima: amata tenere,
Iucundissima res: optima, si valeas.

7 Omnia enim hæc insunt optimis operationibus, in quarum vna, aut pluribus, consistit Felicitas: ita tamen, vt carmina intelligantur de operatione secundùm iustitiam, seu honestatem virtutis, cui pulchritudo tribuitur; de iucunditate Felicitatis comite; & denique de sanitate, seu bona valetudine animi: sic enim accipiendum τὸ ὑγιαίνειν.

8 CIRCA Quartam capitis partem subdit, videri Felicitatem indigere bonis externis. Probat: Quicumque enim Felicitatem assequitur, eo ipso potest res præclaras gerere. At sine bonis externis, qualia sunt amicorum subsidia, opes, & potentia civilis, non potest, aut vix potest quis res præclaras gerere: quoniam ea necessaria existimantur, veluti instrumenta quædam. Ergo sine ijs bonis externis nemo potest obtinere Felicitatem. Huc etiam spectat quòd & illa exigat quædam alia eiusmodi bonorum: vt nobilitatem, filios, & pulchritudinē. Non enim beatus est censendus ignobilis,

aut omnino deformis, aut liberis carens: neque ille, cui liberi improbissimi sunt, aut si optimi, iam vita excesserunt. Omnis ergo prosperitas ex bonis externis consurgens videtur necessaria esse ad plenam Felicitatem. Vnde ortum est, vt quidam existimaverint idē esse Felicitatem, ac prosperam sive secundam fortunam: quidam autem eam in virtute collocent. Verùm in præsenti obervandum (quod & progressu Operis ampliùs innotescet) Felicitatem dupliciter accipi posse. Primò, vt perficit habentem, & est in ordine ad ipsum. Secundò, prout spectat ad civilem convictum, estque in ordine ad alios. Priori sensu vix eget bonis externis, salvaturque in perfecto virtutum exercitio, vt capite præcedenti statutum est. Posteriori verò, ijs bonis eget, veluti instrumentis necessarijs ad exequenda virtutum opera. Quare Aristoteles, dum necessitatem eiusmodi bonorum adstruit, non est accipiendus de quacumque Felicitate, sed de civili, & in ordine ad alios.

VIDE D. Thomam 1. 2. q. 2. 3. & 4. atque eius Interpretes ibidem.

CAPVT NONVM.

De modo assequendæ Felicitatis.

VNDE Et dubitatùr, vtrum disciplina, an potius assuetudine, an alio quodam modo per exercitium acquiri posśit: an aliqua divina sorte, an & ob fortunam proveniat. Si igitur & aliquid aliud deorum est munus hominibus, consentaneum est rationi & felicitatem à dijs ipsis dari: & eò magis, quò cæteris humanis bonis est præstabilius. Verùm hoc ad aliam magis considerationem forsitan pertinet. Videtur tamen, & si non à dijs immortalibus mittitur, sed virtute, disciplinave quadam, vel exercitatione comparatur, divinisśimum esse. Præmium enim, finisque virtutis, optimum, & divinum quoddam atque beatum esse constat. Est prætereà multū commune. Fieri nanque potest, vt disciplina quadam, ac diligentia ab vniversis ijs comparetur, qui nullo principio labefactato, idonei sunt ad consequendam virtutem. Quod si melius est hoc modo, quàm ob fortunam felicem esse, rem ita se habere consentaneum est rationi. Siquidem ea, quæ sunt secundum naturam, vt quàm optimè sese habere possunt, sic se habent suapte natura: & ea similiter, quæ per artem conficiuntur, atque à quacumque proveniunt causa: & ea maximè, quæ à præstantisśima proficiscuntur. Id autem, quod maximum, aut pulcherrimū est, fortunæ adscribere absurdū videtur in primis. Patet etiam ex ipsa ratione, quod quæritur. Dicta est enim operatio animæ per virtutem. Cæterorū autem bonorum, alia insunt necessariò, alia adiuvant, suntque vtilia, vt instrumenta: hæc & ijs consona sunt, quæ in principio diximus. Ipsum enim finē facultatis civilis optimū ponebamus. Hæc autē magnam adhibet diligentiā, vt cives ipsos disponat, bonosque faciat, & ad honestas res agendas idoneos reddat. Meritò igitur, nec bovem, nec equum, nec aliud quicquam animantium dicimus felix. Quippe cùm fieri ne-

nequeat, vt ipsorum quicquam talis sit particeps operationis. Hanc autem ob causam neque puer est felix: nondum enim est idoneus ad rès tales agendas propter ætatem. Qui dicuntur felices, ob spem dicuntur. Est enim opus, vt diximus, & perfecta virtute, & perfecta etiam vita. Multæ namque mutationes in vita fiunt, variæque fortunæ; atque fieri potest, vt is, qui maximè bonis abundat, in magnas incidat in senectute calamitates, vt in heroicis de Priamo dicitur. Eum autem, qui tali fortuna est vsus, & miserabiliter obijt, nemo felicem dicet.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS NONI.

Quomodo obtineatur Felicitas; an industria, aut arte hominis; an potiùs divina sorte, aut fortuna? Quinam è mortalium cœtu sint inepti ad Felicitatem habendam: quinam autem idonei?

OSTQVAM Aristoteles definivit Felicitatem humanam, differit iam de causa efficiente, ac subiecto ipsius, dividitque illud in quatuor partes. In prima excitat dubium à quâ causa efficiente proveniat, & arguit pro divina sorte, aut fortuna. In secunda probat directè non ab ijs provenire, sed à principio intrinseco homini. In tertia exponit, quibus non conveniat esse subiecta receptiva Felicitatis. In quarta demum statuit quodnam sit Felicitatis subiectum.

2 CIRCA Primam partem inquirit vnde oriatur Felicitas, seu, quod perinde est, à quanam efficiente causa proveniat? An à causa intrinsecâ ipsi homini, qualis est disciplina, assuetudo, & quodlibet exercitium; an potiùs intrinseca, qualis est didivina sors & fortuna. Vt verò dubij difficultas intelligatur, notandum est, illa bona dici nobis intrinseca, quorum adquisitio, & amisio sunt in potestate libera nostri arbitrij. Ideo huius generis censentur scientiæ, quæ per disciplinam adquiruntur; virtutes, quæ honestarum operationum assuetudine comparantur; & nonnullę artes, vt dextrè saltandi, cantandi, citharizandi, & luctandi, quas non, nisi longa exercitatione, assequimur. Alia autem bona dicuntur extrinseca, quoniam in potestate nostra non sunt collocata, sed ex divina sorte, aut fortuna proveniunt: vt esse nobilem, pulchrum, nasci divitem, optimæ complexionis, &c. Dubitatur itaque vtro ex duobus prædictis modis proveniat in nos Felicitas. Et proponitur ratio dubitandi, vt censeatur illam potiùs divina sorte, aut fortuna provenire, quàm à causa homini intrinseca: Quia nobilissimus effectus debet provenire à causa omnium præstantissima, qualis est divina. Felicitas autem est effectus nobilissimus omnium eorum, qui homini convenire possunt: cùm sit cæterorum finis, ac summus apex. Igitur provenire debet, non aliunde, quã à causa omnium præstantissima, ac proinde divina: quam Cicero divinum beneficium, & deorum munus appellat: Iurisconsulti autem *vim maiorem* dicunt, vt hoc loco abservat Giphanius: Antiquus Interpretes *Divinam Providentiam* vertit, quoniam μοῖρα θεία, id significat, tum in textu, tum & apud Xenophontem: ac denique Albertus Magnus & D. Thom. legerunt *divinam particulam* in codicibus sui temporis.

3 CIRCA Secundam partem statuit pro Assertione, Felicitatem provenire à, à causa intrinseca & humana, non autem ab extrinseca, quales sunt divina sors, & fortuna. Priorem & affirmantem partem probat, dupliciter. Primò. Quidquid homines adquirunt doctrinâ, assuetudine virtutum, aut aliquo exercitationis genere, provenit à causa humana. At felicitas adquiritur ab hominibus doctrina, assuetudine virtutum; aut aliquo exercitationis genere. Ergo provenit à causa humana. Maior intellecta, vt debet intelligi, de causâ particulari, explorata est. Quamvis enim omnia effecta creata, quotquot aliquid bonitatis habent, à Deo vt prima causa proveniant, etiam ex mente Philosophi; non tamen omnia ab eo proficiscuntur, vt a causa particulari, nisi ea tantùm, quæ speciatim ipsius dona sunt, aut sine libera hominis cooperatione obtinentur. Cætera enim solùm tribuuntur Deo, vt vniversali causæ, sive intra naturæ ordinem operanti, sive supra naturam. Ergo quidquid homines adquirunt libero voluntatis exercitio, sive per doctrinam,

siue per assuetudinem virtutum, siue per alia exercitia, totum id provenit à causa humanâ, scilicet, tanquam à causâ particulari. Iam minor illa principalis suadetur: Omnes enim homines vsu rationis præditi, ac potentijs, & sensibus naturam humanam comitantibus, habent in liberâ potestate suâ vt sint, vel fiant felices: quia hoc interest ad perfectionem naturæ humanæ, prout cæteras animantum, & insensibilium supergreditur. Ergo omnes eiusmodi homines, quoties seriò ad id conantur & prosequuntur, vt sint vel fiant felices, proculdubiò ipsam Felicitatem adquirunt. At non adquirunt illam, nisi vel doctrinæ studio, vel virtutum assuetudine, vel exercitijs, quibus se voluntariè exercent. Ergo Felicitas aliquo ex ijs modis adquiritur ab hominibus.

4 POSTERIOREM Et negantem partem sic ferè probat, simul & confirmat priorem. Nobilissimus quisque effectus non debet provenire ab ignobilissimâ causa. At Felicitas est nobilissimus effectus, fortuna verò & casus sunt causæ ignobilissimæ. Ergo Felicitas nequit ab ijs provenire. Maior patet, quia ignobilissima causa nequit continere in se perfectiorem effectum, ideoque nec producere. Minor quo ad priorem partem constat. Quò ad posteriorem suadetur: quia facta inter causas comparatione, causa per se est longè perfectior, quàm causa per accidens: quoniam præ illa continet effectum, ipsumque reddit à se dependentem simpliciter, & absolute. At fortuna & casus est causa, non per se, sed per accidens: vt latè docet idem Philosophus *lib. 2. Physic.* vbi & nos cum ipso, *disput.* 17. per totam. Fortuna igitur & casus sunt causæ ignobilissimæ. CONFIRM. I. & illustratur. Quæcumque fiunt à naturâ, optimè se habent, cùm fiant secundùm exigentiam connaturalem, ac perfectionem sibi debitam. Similiter & rectè se habent quæcumque secundùm artem fiunt, quoniam & sic nata sunt fieri. Quidquid verò qualitercumque in suo esse aberrat à naturâ, vel arte, defectuosum, seu deforme censetur. Ratio vtriusque est: quoniam natura respectu effectorum naturalium, & ars respectu artificialium, sunt duæ causæ per se: & omnis effectus habet suam perfectionem per ordinem ac similitudinem ad suam causam. E contrà se habent quæcumque procedunt a casu & fortuna. A casu dicitur procedere id quod evenit præter intentionem naturæ: vt quando aliquis oritur cum sex digitis in aliquâ manu, præter ordinem naturæ ex se inclinantis ad eam cum solis quinque digitis efformandam. A fortuna autem provenit quidquid accidit commodi, aut incommodi præter intentionem agentis: vt siquis fodiens terram ex fine colendi vineam, inveniat thesaurum latentem; & in artificialibus, si pingens manum hominis excedat præter intentionem in numero digitorum. Porrò eiusmodi effectus dicuntur, & sunt entia per accidens, ac proinde imperfectissima: quia non procedunt ab aliqua causa per se, neque naturali, itaque artificiali, sed à causis per accidens, siue præter intentionem naturæ, & agentis mente præditi. Atqui Felicitas humana est perfectissimus nobilissimusque effectus: vtpote quo rationalis natura vltimò perficitur. Ergo non procedit à casu aut fortunâ, sed à naturâ, vel ab arte, siue, quod perinde est, ab industria, & exercitio proprio vniuscuiusque felicis. At non à naturâ, vt ex se patet: cùm omnis homo post naturam à generante acceptam sit indifferens ad felicitatem & infelicitatem. Superest igitur vt Felicitas proveniat ab arte, siue industria vniuscuiusque, qualis est, doctrina, assuetudo virtutum, & quodlibet voluntarium exercitium. CONFIRM. II. Omnis operatio animi per virtutem, est effectus proveniens ab ipso homine; non verò à fortuna & casu. Habet enim causam intrinsecam & sufficientem in ipso homine, & sit penes ipsius arbitrium. At Felicitas est operatio animi per virtutem, seu consistit in eiusmodi operatione, vt cap. præcedenti statutum fuit. Ergo Felicitas est effectus proveniens ab ipso homine; non autem à casu aut fortuna. CONFIRM. III. Finis civilis disciplinæ est optimum, siue summum bonum, ac proinde ipsa Felicitas: vt initio huius libri traditum à se supponit Aristoteles. At finis disciplinæ civilis, non à casu & fortunâ, sed ab eadem disciplina civili, atque homini intrinseca procedit. Ideo enim homo civilem doctrinam addiscit, & intra se adquirit, vt ipsius finem assequatur. Ergo optimum siue summum bonum, ac proinde Felicitas, non à casu, aut fortuna, sed à causa intrinsecâ homini procedit. Quare concludit, esse πλημμελὲς, id est, scelus nefarium, siue *absurdum*, vt vertit Argyropilus; siue *flagitiosum*, vt Lambinus; siue *pravum*, vt Felicianus; tribuere fortunæ perfectionem omnium præstantissimam, qualis est Felicitas.

5 CIRCA Tertiam partem, consequenter ad doctrinam hucusque traditam, assignat quid non sit subiectum ipsius Felicitatis. Ac primo quidem excludit illam à brutis, seu quibuslibet animantibus ratione carentibus: Quia licèt moveantur & operentur per appetitum, non possunt se exercere in operatione virtutis, quoniam mente carent. At Felicitas consistit in exercitio seu operatione virtutis. Ergo bruta nequeunt eam obtinere Felicitatem. CONFIRM. Cùm ostẽsum sit Felicitatem debere procedere à causa in-

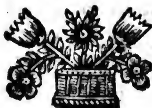
intrinseca ipsi felici, necessum est illam esse non posse in eo subiecto, à quo talis causa abest. At causa intrinseca Felicitatis est virtus, quæ non inest brutis, sicut nec ratio. Ergo necessum est Felicitatem in brutis nullatenus esse posse. Secundò docet, Felicitatem nec in hominibus adhuc pueris locum habere. Quotquot enim nequeunt esse subiecto studiosarum & perfectarum operationum, non habent in se Felicitatem: vtpote in eisdem operationibus consistentem. At pueri, defectu ætatis & maturi iudicij, non sunt subiecta capacia studiosarum ac perfectarum operationum, pro eo statu, vt patet. Ergo non habent in se Felicitatem. Differunt autem à brutis, quatenus hæc defectu rationis nequeunt Felicitatem assequi: pueri verò non defectu rationis simpliciter, sed perfectæ tantùm, quæ pro maturitate iudicij accipitur. Verùm quoniam obijci posset, aliquos puerorum existimari felices propter egregiam animi indolem, & honestatem morum, quam præseferunt; addit, illos censeri, aut appellari felices solùm ob spem, quam exitant; non verò quòd iam felices actu sint. Perfectio autem, quæ non est actu, sed potentiâ talis, aut expectatione tantùm, non est simpliciter perfectio, ideoque nec Felicitas: quemadmodum non est simpliciter albus, qui actu quidem albus non est, quamvis postea talis esse possit, aut futurus sit.

6 CIRCA Quartam partem decernit positivè quodnam sit Felicitatis subiectum; statuitque esse solùm hominem habentem virtutem perfectam in vitâ perfectâ. Probatur: Quoniam solum illud est subiectum Felicitatis, quod intra se habet id, quo ipsa Felicitas constituitur. At Felicitas constituitur per virtutem perfectam in vita perfectâ. Ergo solus homo habens intra se perfectam virtutem in vitâ perfectâ est subiectum Felicitatis. Suadetur & declaratur minor. Felicitas enim non consistit in virtute incohoate, qualis est puerorum, aut imperfectorum, vt modò dictum est; sed in virtute perfectâ ac robustâ. Deinde additur *in vita perfecta*, sive, vt in Græco habetur, *ἐν βίῳ τελείῳ*, *& vitæ completæ*. Quoniam licèt virtus perfecta iam sit, nisi etiam diuturna existat, & vsque ad finem vitæ perseveret, non erit perfecta Felicitas. „Multæ enim mutationes in vitâ, *inquit*, va„rijque eventus existunt: fierique potest, vt „qui optimè fortunatus sit, in magnas inci„dat calamitates in senectute: vt in Heroicis „de Priamo ferunt fabulæ. Qui autem eius„modi fortunâ vsus sit, ad extremum autem „miserè finierit, nemo dicet beatum. Quasi ita argueret: Quisquis infeliciter se habet in decursu vitæ, non est putandus simpliciter felix. At fieri potest vt qui perfectam virtutem adeptus est, infeliciter se habeat in decursu vitæ: vtpote mutabilis, & calamitatibus obnoxiæ. Ergo & fieri potest, vt qui virtutem perfectam adeptus est, non debeat existimari simpliciter felix. Opus igitur est vltra virtutem perfectam, quòd illa persistat, vsque ad finem vitæ.

7 VBI Quædam notanda sunt. Primum est, In hoc ipso discursu Aristotelis, atque pro ratione dubitandi assumi, neminem esse posse simpliciter felicem, si infortunia, & calamitates expectatur: quia bona fortunæ, & quælibet alia externa, quamvis non spectent ad essentiam beatitudinis, sunt quædam adiumenta ad illam comparandam, & sine quibus ipsa non obtinetur. Verùm quid circa hoc absolutè sit censendum, in præsenti non determinat, sed capite sequenti, quod est illius consectarium. Ratio verò præcipua dubitandi à principio hujus capitis proposita, vt Felicitas contingat ex divina sorte, veluti nobilissimus effectus ex causa nobilissimâ, facilè solvitur ex dictis: quia non agimus in præsenti de causa prima & vniversali, à quâ certum est omne bonum provenire, & maximè perfectum; qualis est Felicitas. Sermo igitur est de causa particulari; & hanc dicimus non esse fortunam, aut casum, sive sortem; sed potiùs aliquid intrinsecum homini: quoniam eo ipso quòd Felicitas sit res adeò perfecta, debet provenire à causa particulari perfectâ; & quæ per se talis sit: non verò à causis per accidens. Fortuna autem, & casus, sive sors, sunt causæ per accidens: cæterum virtus homini intrinseca est causa Felicitatis per se.

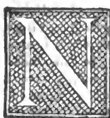
VIDE D. Thomam 1. 2. quæst. 5. articul. 5. & 6. atque illius interpretes.

(?)

CAPVT DECIMVM.

Quòd quis in hac vita dicendus sit felix, & quid felix.

VLLVSNE igitur homo felix, quandiu vivit dicendus est, sed Solonis sententia, finem spectare oportet? Quod si & ita ponendum est, tùmne felix est, cùm è vita decesserit? An id absurdum est penitus, nobis præsertim, qui felicitatem, operationem quandam dicimus esse? Quòd si mortuum felicem non dicimus, neque Solon id vult: sed tunc dici beatum hominem tutò posse, quia iam est extra omnia mala, calamitatesque. Habet quidem & hoc controversiam quandã. Mortuo namque bonum & malum videtur aliquod esse, siquidem & viventi, non autem sentienti: vt honores, infamiæ, & filiorum, posterorumque omnino prosperitates, atque adversitates. Dubitationem autem & hæc afferunt. Ei namque, qui ad senectutem vsque beatè vixerit, secundumque rationem decesit, multas circa posteros accidere mutationes contingit: & alios ipsorum esse bonos, vitamque consecutos esse pro dignitate: alios contrà. Constat autem & distantijs ad parentes, multis, varijsque modis ipsos sese habere posse. Absurdum igitur est, si defunctus simul etiam mutaretur, & nunc felix fieret, nunc miser. Absurdum est etiam, & minimè, nec aliqnod ad tempus, posterorum ad parentes res pertinere. Sed redeundum est ad id, quod priùs est dubitatum. Ex illo namque & id, quod nunc quæritur, fortasse perspicietur. Si igitur finem spectare oportet, & tunc beatum dicere quemque, nõ quia beatus tunc est, sed quòd priùs erat: quo modo non est absurdum, si cùm est felix, non verè de ipso dicetur quod inest. Quia viventes, dicere beatos ob mutationes nolumus: & quia felicitatem quidẽ stabile quiddam, nulloque modo facilè mutabile esse putamus: fortunam autem in eisdem sæpe revolui. Nam si fortunam sequamur, sæpe numero felicem, ac miserum eundem dicemus, chamæleontẽ quendã ostendentes ipsum felicem esse, ac debiliter collocatum. An fortunã sequi, nullo modo est rectum? Non est enim in ipsa bene vel malè vivere situm, sed indiget humana vita ipsius, vt diximus. Operationum autem contrariæ, eæ quidem, quæ à virtute proficiscuntur, felicitatis: eæ verò, quæ sunt contrarij dominæ sunt. Attestatur huic sententiæ & id, quod nunc dubitavimus: etenim nullis in operibus humanis tanta est firmitas, quanta est in operationibus hisce, quæ à virtute proficiscuntur, hæc namque stabiliores, & scientijs ipsis esse videntur. Harum autem ipsarum eæ,

quæ cæteris antecellunt, maximè stabiles sunt, propterea quòd in his ipsi beati, & maximè, & continuatissimè vivunt. Hoc enim simile est causæ, vt ipsarum non fiat oblivio. Id igitur, quòd quæritur, competit ipsi felici, & erit talis per vitam. Nam semper aut maximè ea aget, & contemplabitur, quæ prodeunt à virtute, fortunamque feret pulcherrimè, & omni ex parte concinnè, ac æquabiliter: quippe qui verè bonus, atque quadratus est, sine vituperatione. Cùm autem à fortuna multa eveniant, & magnitudine, parvitateq; differant: parva quidem, sive sint secunda, sive adversa, constat non facere vitæ momentum. Grandia verò, ac multa, si secunda sint, beatiorem vitam efficiunt: quippe cùm ad decorandum sint apta, & vsus ipsorum pulcher studiosusque fiat. Sin adversa, premunt, lædùntque vitam beatam. Afferunt enim dolores, & multas operationes impediunt. Attamen & in ijs ipsis perlucet ipsa honestas, cùm multas quispiam, ac magnas adversitates facilè perfert, non ob insensibilitatē, sed quia generosus est, atque magnanimus. Quod si operationes dominæ sunt (vt diximus) vitæ, nemo beatorum fuerit miser. Numquàm enim odiosum quicquam, atque improbum aget. Eum enim, qui verè bonus est, atque prudens, fortunàm omnem decore perferre, pro facultateque rerum semper res pulcherrimas agere: vt & ducem bonum præsentibus vti castris ad optimè gerendum bellum, & bonum item sutorem ex sibi datis pellibus pulcherrimum conficere calceum, cæterosque omnes identidem artifices, arbitramur. Quæ cùm ita sint, miser quidem nunquàm fuerit ipse felix. Beatus tamen non erit, si in Priami calamitates inciderit. Nec igitur varius, facilèque mutabilis erit. Neque enim ex felicitate facilè, aut à quibusvis, sed ab ingentibus, & multis adversitatibus dimovebitur: & ex talibus non in paruo, sed in longo quondam, perfectòve tempore rursus fuerit felix, magnas in eo res, præclarasque nactus. Quid igitur obstat, eum felicem dicere, qui per virtutem operatur perfectam, & bonis externis satis abundat, non quovis in tempore, sed in vita perfecta? An est addendum, & ita est victurus, & secundum rationem moriturus? quippe cùm futurum quidem incertum sit nobis: felicitatem autem finem, & omnino perfectam omni ex parte ponamus? Quod si ita sit, viventium eos, quibus ea, quæ diximus, & insunt, & inerunt, beatos dicemus: beatos autem homines. Sed de his quidem eousque sit definitum.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI.

An quis in hac vita existimandus sit felix: an potiùs expectare oporteat vitæ finem, vt felix existimetur, iuxta vetus effatum Solonis.

HOC Caput est consectarium præcedentis, tenditque præcipuè ad determinandam quæstionem in eo excitatam, quádo, & qua ratione possit quis appellari felix. Dividitur in tres partes. In prima excitatur dubium, an quis in hac vita dicendus sit felix, an potiùs expectandus sit vitæ finis, iuxta dictum Solonis. In secunda dictum illud expenditur, & refellitur multipliciter. In tertiâ denique plura Corollaria inferuntur pro felicitate possibili totius vitæ.

2 CIRCA Primam partem inquirit, an in hac vitâ dum aliquis est felix, appellari felix possit, an solùm post mortem. Et ratio dubitandi oritur ex dictis cap. præcedenti circa finem: vbi traditum est, si quis post virtutem perfectam incidat in ærumnas calamitatesque Priami, & in ijs constitutus diem extremum clauserit, non videri appellandum felicem. Quare tunc inquirit, an quisquam dum vivit, appellari possit felix; an potiùs expectari oporteat exitum vitæ ipsius, vt felix dicatur, iuxta illam Solonis sententiam. *χρέων τέλος ὁρᾶν: oportet finem expectare.* Cui effato consenserunt ex antiquis Plato lib. 7. de Legibus, Euripides in Andromacha, Cicero 3. de Finibus extremo, Plinius lib. 7. cap. 40. idque expressit eleganter Ovidius 3. Metamorph. dum accinit

——— ——— ——— ultima semper
Expectanda dies homini: dicique beatus
Ante obitum nemo supremaque funera debet.

Nec solùm excitat dubium de eo, qui instar Priami ærumnas circa extremum vitæ experitur, sed etiam de quolibet alio hominū, vtrùm quandiu vivit dicendus sit felix; necne?

3 CIRCA Secundam partem expendit dictum illud Solonis: monetque duobus modis id intelligi posse. PRIMVS est, quod in vita non sit Felicitas, sed statim post mortem. Hoc autem reijcit, veluti contrarium doctrinæ superioribus traditæ, quâ statutum fuit, Felicitatem humanam in operatione virtutis consistere; quam virtutis operationem nequit habere homo postquam obijt, etiam iuxta Solonis doctrinam, sed dum in hac vita versatur. Ergo felicitas humana non accidit statim post mortem, sed habetur in hac vitâ. SECVNDVS sensus est, ideo hominem post mortem tutò posse appellari felicem, quia tam est positus extra omnia mala, calamitatesque. Verùm & hoc reijciendum videtur. Non enim apparet extra calamitates positus ille, qui bona & mala subire potest. At homo post obitum bona & mala subire potest. Ergo homo post obitum non appareret extra calamitates positus. Suadetur minor ab exemplo vivorum, qui, etiam dum absentes sunt, & in loco distanti ignorant quiddam alibi de rebus ipsorum fiat; bona ac mala subire possunt. Contingit enim sæpe vt absenti conferatur aut detrahatur honor, vel præmium. Hoc autem modo etiam quis post mortem bona & mala subire potest: siquidem sæpe fama illius periclitatur, aut notam subit, aut laudem apud vivos consequitur, quamvis ipse nesciat. Ergo homo post mortem bona & mala subire potest, ideoque ex eo capite non erit felix censendus. CONFIRM. Impugnatio præfata. Ei namque, qui in senectute bona ac felici dormivit, seu obijt, necessum est accidere multas mutationes fortunæ circa posteros suos, quorum aliqui iusti, alij improbi evadunt; quidam præmia pro meritis assequuntur, quidam non obtinent. Ergo & ille qui feliciter vixit, ac diē clausit extremū, expositus est calamitatib° circa res suas. Immò & iuxta Solonis opinionem, mutabitur de felici in infelicem iuxta vicissitudines varias posterorum, aut famæ suæ apud vivos. quin & eodem tempore post fata erit simul felix & infelix: nimirum, si quis ex posteris bene habeat, alius autem malè, vno eodemque tempore. Absurdum quippe esset dicere, res posterorum nihil, neque ad vllum quidem tempus, spectare ad parentes. Quid verò circa hoc censendum sit, differt in caput sequens.

4 SVPEREST Igitur, vt sententia ille Solonis aliter intelligatur, quasi finis expectandus sit, ac tunc quisque beatus existimandus; non quia post mortem beatus sit, sed quòd antea talis fuerit. Hoc autem etiam videtur absurdum: Quia omnis propositio de præterito tunc est vera, & non aliàs, quando id quod enuntiat fuit de præterito verum. Si ergo propositio enuntians de præterito hominem aliquem fuisse felicem, vera est; oportet vt ille de præterito, sive olim, fuerit felix. Alioqui enim falsa esset propositio, sicut hæc, *Socrates fuit albus*, nisi Socrates præcedenti tempore albus extiterit. Ergo si de homine adhuc vivente non licet vnquam affirmare felicem esse de præsenti, nec etiam post mortem id licebit afferere de præterito. Vt ergo post obitum quis dicatur fuisse felix, opus est quòd etiam dum viveret, felix esset, & actu felix appellari potuerit. Neque vrget in oppositum ratio Solonis ex eo desumpta, quod vita humana mutationibus varijs fortunæ obnoxia sit, ideoque nemo dum vivit censeri possit felix. In contrarium enim est

quod

quòd Felicitas non sit aliquid fluxum, aut mutationibus fortunæ expositum, sed firmum & stabile. Ergo quisquis Felicitatem assequitur, liber est, & superior omnibus fortunæ vicissitudinibus. Alioqui facilè mutaretur à fortunâ prosperâ in adversam, essetque ac desineret esse beatus, instar chamæleontis; scilicet, non habentis proprium colorem, sed illum mutuantis à re contigua, atque ipsius colorem, quicumque ille sit, exprimentis. Cùm igitur hoc absurdum sit, etiam est putandum absurdumquod nemo dum vivit assequatur Felicitatem.

5 CONFIRMATVR. Felicitas, neque quò ad sui inchoationem, neque quo ad progressum, neque quò ad consummationem, sita est in potestate fortunæ. Ergo homo dum vivit, potest esse ac perlistere felix, quantumcumque varia & adversa fortuna esse possit. Consequentia patet, & assumptum suadetur dupliciter. PRIMO. Id quod positũ est in nostro arbitrio & potestate, nullatenus sitũ est in potestate fortunæ. Atqui Felicitas posita est in potestate fortunæ. Ergo maior constat: Quia nihil situm in potestate causæ per se, est sub potestate causæ per accidens: cùm hæc duo opponantur. Atqui arbitriũ ac potestas nostra est causa per se, fortuna autẽ est causa per accidẽs: vt patet ex doctrina capitis præcedẽtis. Id igitur quod in nostro arbitrio & potestate situm est, nequit esse in potestate fortunæ. Minor autem præcipui syllogismi, probatur ex statutis suprà cap. 8. vbi ostensum est, Felicitatem esse operationm animi per virtutem. Manifestum est autem, operationem animi per virtutem, tam in sui inceptione, quàm progressu, & consummatione, positam esse in nostro arbitrio & potestate. Ergo & Felicitas sub eâdem potestate atque arbitrio posita est. Quod etiam planè constat per locum à contrario in infelicitate, quę sita est in arbitrio nostro, & ortum ducit ab actibus vitij. Quare opus est vt Felicitas ipsi contraria etiam sub arbitrio nostro sit, & originem ducat ab actibus virtutis.

6 SECVNDO idem assumptum probat hoc ferè discursu. Felicitas est bonum maximè stabile in rebus humanis, etiam iuxta Solonem, qui propterea negavit illam vitæ humanæ, quod hæc valde mutabilis sit, ideoque incapax boni adeò permanentis. Ergo independens omnino est a mutationibus fortunæ, vt sit ac permaneat: quia quod maximè firmum est, nullatenus subiacet mutationi. *Præterea.* Scientiæ in rebus humanis videntur esse maximè stabiles. At virtutes morales, ex quibus oritur Felicitas, adhuc sunt firmiores scientijs. Ergo in rebus humanis virtutes morales, ex quibus provenit Felicitas, maximè stabiles sunt. Maior patet: Quia scientiæ sunt certissimę, & de rebus necessarijs, ac perpetuis, quæ aliter se habere non possunt. Minor autem suadetur & explicatur, observata diversitate bonorum vitæ humanæ: quorum quædam ad corpus, quædam ad animum spectant. Prioris generis sunt habitus naturales, vt pulchritudo, bona valetudo, robur; & quidam adquisiti, ad eos perficiendos, vt dexteritas, ac celeritas, alij que similes, qui studio & exercitatione comparantur, quia habent causam per se corruptibilem, quæ est corpus. Posterioris verò generis sunt habitus intellectuales, qui dividuntur in speculativos, & activos, seu morales. Et hi habent causam per se manentem atque ęternã, quę est rationalis animus: ideoque non corrumpuntur, nisi per accidens, & ex defectu organi, sive instrumenti corporei, quo anima eget ad intelligendum, sive exercendum eorumdem habituum operationes. Vnde patet, habitus intellectuales esse longè stabiliores corporis, quia nullam causam per se corruptionis habent, sicut ij, sed per accidens tantum.

7 RVRSVS, instituta comparatione inter habitus speculativos ex vna parte; & activos, sive morales ex altera; videntur hi stabiliores esse, quia ab ijs frequentiores prodeunt operationes, & passim ferè circa illorum materiam versamur; cùm tamen secus accidat in habitibus speculativis, præsertim quò ad partem demonstrativam, quæ raro, aut non ita frequenter exercetur. Aliunde autem habitus speculativi videntur stabiliores: quoniam versantur circa materiam necessariam, ex qua inferunt conclusiones. Verùm vtrumque componitur, quòd sub diversâ, sive aliâ atque aliâ ratione, habitus speculativi stabiliores sint activis, quatenus versantur circa materiam necessariam: activi autem in stabilitate excedant, sive sub ratione habitus; quatenus frequẽtiùs exercentur, versanturque circa materiam familiarem & passim occurrentem in vita civili, seu convictu humano, de quo solùm est sermo in præsenti. Nam alioqui in homine solitario, & purè contemplativo, & solis speculationibus dedito, ac potiùs divinam vitam, quàm humanam agente, posset esse frequentior vsus speculativi habitus, quam activi. Ergo in cæteris, quotquot vitam humanam agunt, stabilior est virtus activa ex capite frequentiæ, quàm virtus speculativa. Ergo & Felicitas ex virtute activâ intellectuali procedens, maximè stabilis est, ideoque minimè obnoxia fortunæ mutabili, atque inconstanti. Ergo non est opus expectandi finem vitæ propter metum & inconstantiam fortunæ, vt quis verè sit & censeatur felix.

8 CONFIRMATVR II. Eo ipso quòd causa Felicitatis sit sita in nobis, vt iam probatum est, potest quis esse felix per totam vitam. Ergo non est necessum expectare obitũ, vt sit & censeatur felix. Probatur antecedẽs.

Qui-

Quisquis prædictus est habitu aliquo, operatur secundum ipsum quoties & quando vult, atque adeò per totam vitam, si velit. At nonulli sunt præditi habitibus præcellentissimarum virtutum, & ad omnem morum honestatem compositi. Ergo operantur secundùm eosdem habitus, quoties & quando volunt, atque adeò per totam, vitam, si velint. At in eiusmodi operationibus frequentibus, & per totam vitam durantibus, sita est Felicitas. Ergò ijs hominibus Felicitas competere potest per totam vitam. Immo vt quis velit frequenter ita operari, ac proinde felix esse, allicit ipsa operationum delectatio, quam percipit, qui virtutum nobilissimarum habitibus exornatus est.

9 CIRCA Tertiam partem infert nonnulla veluti Corollaria ex præcedenti doctrina. PRIMVM est, felicem posse persistere in felicitate per totam vitam, ita vt non impediatur à fortuna, sed eam ferat æquo & constanti animo. Ratio, quam assignat, est, quod vir felix sit ἀγαθὸς ἀληθῶς, καὶ τετράγωνος, ἄνευ ψόγου: *verè bonus, & quadratus, atque irreprehensibilis*. Debet esse *bonus*: quia sine bonitate nulla potest esse Felicitas. Debet esse *quadratus*, scilicet, perfectus: quia felicitas nequit esse aut intelligi sine perfectione, quæ exprimitur per figuram quadratam, & numerum quaternarium. Quapropter quaternitas censetur numerus perfectus; continet enim decem vnitates, quatenus directè importat IIII. dein III. præterea II. & insuper I. ex quibus consurgit denarius numerus, vltra quem non est numerus alius, sed solæ replicationes numerorum. Figura quoque quadrata est perfecta: continet enim quatuor lineas æquales, & similiter habet quatuor æquales angulos. Similiter & corpus quadratum est perfectum, vt cubus: quoniam habet sex superficies quadratas æquales, quarum vnaquæque constat quatuor lineis, ac totidem angulis, & quomodocumque iaceat, semper stat rectus, eodemque modo, quia omnes partes eius æquales sunt. Hoc igitur pacto vir felix iuxta Arist. τετράγωνος, scilicet, *quadratus* dicitur: quia in quibuslibet fortunę vicissitudinibus eodem semper modo se habet, & propter virtutes, quibus exornatus est, vbique retinet æquabilitatem quandam. Est instar numeri, quaternarij: quia vt partes istius sunt similes & æquales, sic operationes boni ac perfecti viri, in quacumque re, & fortunâ, erũt similes, & mediocritatem à virtute præscriptam seruabunt. Ac quemadmodum numerus continet in se omnem vim perfectionemque numeri; sic etiam vir bonus & felix continet intra se omnem vim ac perfectionem virtutum, quibus facilè & rectè vtitur in quacumque fortunâ. Est præterea instar figuræ quadratæ: quia sicut hæc constat quatuor lineis æqualibus, & totidem angulis rectis; sic etiam bonus ac felix vir; in omni fortuna procedit æqualiter ac rectè. Est denique instar corporis quadrati, vt cubi: quoniam vt hic qualitercumque iaciatur, semper stat rectus; ita & vir felix in quacumque fortuna, etsi variâ & inconstanti, stat rectus, & æqualis, absque inflexione vllâ. Debet tandem esse ἄνευ ψόγου, *sine reprehensione*: quia eo ipso quod bonus ac perfectus sit, non se geret indecorè, aut præter rationis præscriptum: sed decorè, generosè, & constantissimè se habebit in quacumque fortunâ. Patet igitur quòd felix sit bonus, quadratus, & alienus à reprehensione.

10 SECVNDVM Corollarium est, quòd cùm fortuna modò sit prospera, modò adversa, eaque contingat, sive in parvis, sive in magnis, non impediet, auferetvè felicitatem semel habitam. Porrò in parvis neutra fortuna impediet, quoniam ea levis aut nullius momenti sunt ad immutandum animum perfectum, ac robustum in virtutibus, illarumque exercitio. Similiter in magnis nec prospera fortuna obstabit: quoniam magni, & prosperi eventus honestant Felicitatem, & frequenter adiumento esse possunt ad exercendas facilè ac pulcherrimè virtutum operationes. Ergo Felicitas non impeditur per fortunam prosperam. In magnis adversa, videtur eam lædere, quatenus impedit facilem delectabilemque vsum honestarum operationum, in quibus felicitas sita est. Verùm & in eâ ingenti fortunæ calamitate subdit, splendere pulchritudinem virtutis animo impressæ, operationesque iuxta illam evasuras, atque adeo non parituras miseram vitam, quæ solius vitij proles est, sed honestam, & quæ ex adversis bona eliciat. Quòd si verò quis vsque adeò adversam fortunam experiatur, vt in Priami calamitates incidat; non erit quidem beatus integrè, & prout Felicitas importat aggregatum ex bonis internis animi, & externis: sed nec miser propterea erit, cùm non ideo in vitia labatur, ex quibus oritur miseria. Bonus enim & sapiens vir, omnes fortunæ casus honestè feret, & quantum materia rerum patitur, semper pulchrè operabitur: sicuti bonus Imperator, seu dux, qualicumque exercitu bellicosissimè vtitur. Quare bonus vir in eas ærumnas coniectus, nec mutabit animum, nec facilè a felicitate, scilcet omnino perfectâ, deijcietur, nisi raro; id est, vi magnorum, & gravium infortuniorum: quoniam sola hæc possunt ipsum deturbare à felicissimo statu, quem non brevi, sed diuturno tempore, & magna rerum prosperitate, fuerat assecutus.

11 TERTIVM Est, nihil absurdi esse in eo quòd vir perfectâ virtute præditus, & externis bonis sufficienter instructus, sit felix, sive beatus, non ad tempus solùm, sed & toto decursu vlterioris vitæ, si ea virtus, & ea bona externa, vsque ad finem vitæ permaneat,

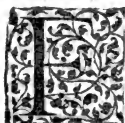
seu

seu permansura sint reipsa. quod nobis incertum est. Verùm hæc est conditio rerum humanarum, ac proinde instabilium: quæ non prohibet vt quis interim dum ijs bonis gaudet, sit felix; scilicet, felicitate humanâ, & infra illam quæ Dei, ac divorum propria est; atque solùm auferibili aut impedibili rarò. Vbi sermo videtur esse de felicitate civili, quæ sola à bonis externis pendet, non verò de speculativa, & contemplativa, quæ nullis bonorum fortunæ adminiculis eget, nec ærumnis cedit, sed in qualibet fortunâ persistit, sola animi ac virtutum tranquillitate ac perfectione contenta.

VIDE D. Thomam 1.2. q.5. art.3. & 4. atque illius Interpretes.

CAPVT VNDECIMVM.

Quòd posterorum fortuna ad defunctos pertineant.

FORTVNAM Autem posterorum, amicorumque omnium nihil conferre, longè ab amicitiæ finibus discedere, & opinionibus contrarium esse videtnr. Cùm verò multa sint ea, quæ eveniunt, variasque differentias habeant, & alia magis, alia minùs conferant: in singula quidem ipsa dividere, prolixum, & infinitum esse constat: sat autem erit fortasse, si de his ipsis vniversaliter, figuràque dicetur. Vt igitur adversitatum earum quæ beatis eveniunt, aliæ pondus aliquod, momentumque habent ad vitam, aliæ sunt leviores: sic sese habent & ea, quæ circa amicos accidunt omnes. Viventibus autem, an mortuis calamitas accidat, multò magis refert, quàm res nefandæ, gravesque agantur, an in tragœdijs recitentur. Animadvertenda est igitur differentia hoc etiã modo: imò verò considerandum forsitan est, si cuiuspiam boni vel mali participes sint defuncti. Videtur igitur etiam si quippiam ex his ad ipsos perveniat, sive bonum, sive contrarium, exile quid, ac paruum, aut simpliciter, aut illis esse: siquidem tantum, ac tale, vt neque beatos eos efficiat, qui beati non sunt, neque beatitudinem auferat à beatis. Videntur igitur tam prosperitas, quàm adversitates amicorum, aliquid defunctis afferre: tale autem, ac tantùm, vt neque, felices, infelices, nec aliud quicquam huiusce modi faciat.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS VNDECIMI.

Virum bonum & felicem, dum superstes est, an tangat amicorum fortuna. Quid etiam de illo existimare oporteat post fata.

CVM Arist. disputaret cap. præcedenti contra Solonem, vocavit in dubium, an felicitates aut infortunia posterorum quoquo modo tangant mortuos, seu eorum intersint. Cumque id non definierit eo loco, nunc accipit discutiendum. Dividit autem caput in tres partes. In prima præmittit quæstionem præcursoriam, seu parantem viam præcipuæ controversiæ: inquiritque, Vtrum virum beatum, adhuc superstitem, quoquomodo afficiat fortuna amicorum viventium.

In

In secundâ decernit; felicitates & infortunia amicorum viventium spectare ad amicos, tum viventes, tum & vitâ functos, quamvis non æqualiter, sed cum aliquâ diversitate. In tertiâ denique exponit, quâ ratione fortunæ seu eventa amicorum viventium tangant mortuos, & ad eorum statum spectent.

2 CIRCA Primam partem decernit, si quis fortè asserat nullo modo tangere quemquam, aut viventem, aut vitâ functum, amicorum suorum fortunam prosperam aut adversam, eum planè quàm longissimè à vero aberrare. Veræ etiam amicitiæ lex est, & omnium sensus est, bona omnia malaque communia esse amicorum. Vetus namque illud adagium est, *πάντα κοινὰ φίλων. Communia amicorum omnia.* Idipsum autem dupliciter probatur. Primò ab ipsa definitione, seu ratione formali amicitiæ, quæ in communicatione rerum omnium posita est: ideoque exigit bona & mala amicorum esse communia. Secundò à communi sensu, tam sapientium, quàm non sapientium: quorum omnium sententia & iudicium tanti ponderis est, vt censendum non sit, omnino falsum esse: vt alio loco idem Arist. docet, & in præsenti monet S. Thomas post Eustratium.

3 VERVM Eo statuto in genere, restat vestigandum in specie, quęnam eventa amicorum, vel fortunæ sint, quibus amicorum status mutationem subire possit de misero in felicem, aut è converso. Similiter, an siquis iam antea felix, vel miser sit, propter variam amicorum fortunam reddatur, aut felicior, aut miserior. Huic porrò quęstioni respōdet Arist. se non disserturum accuratè operoséque de omnibus bonis & malis ad amicos pertinentibus: sunt enim plurima, varia, atque inter se dissidentia: de quibus partitè ac seorsim agere, res esset prolixa, ac ferè intermina. Satis itaque esse generatim, seu vniversè dicere, ex bonis malisque fortunæ, quibus homo contingenter affici potest, quædam esse gravia, quædam levia; alia multa, alia pauca. Hinc autem colligit, non quælibet bona aut mala amicorum sufficere, vt status amicorum mutetur de felici in miserum, aut è contra: sed ea tantùm quę magna aut multa sunt. Ratio est huiusmodi. Bona aut mala fortunæ, quæ non sufficiunt, vt quis in seipso mutationem status subeat à misero in felicem, aut è contra; nullatenus etiam sufficiunt vt subeat mutationem status ex bonis aut malis fortunæ amicorum: quippe quæ minùs, aut certè non magis tangunt ipsum, quàm propria bona. Atqui bona aut mala fortunæ, quæ magna aut multa non sunt, nequaquam sufficiunt, vt quis in seipso mutationem subeat status à misero in felicem, aut è cōtrà. Ergo neque bona aut mala fortunæ amicorum, nisi magna aut multa sint, sufficiunt vt quis subeat mutationem status à misero in felicem, aut è contrà. Etenim ex ijs, quæ levia aut pauca sunt, nullatenus mutatur beatitudo, miseriave extrema alicuius; sive eam mutationem patiatur in seipso, sive in alijs, sibi coniunctis.

4 CIRCA Secundam partem asserit, quamvis amicorum fortunæ ad amicos superstites, seu viventes, & vitâ functos spectent; aliter tamen & aliter, seu inæqualiter admodum, & *πολὺ μᾶλλον, ἢ τὰ παράνομα, καὶ δεινὰ προϋπάρχειν ἐν ταῖς τραγῳδίαις ἢ πράττεσθαι*: id est, *multò magis, quàm iniqua & nefanda res in tragœdijs antè tractentur, an gerantur.* Ita enim vertit Turnebus, ac ferè Lambinus: quasi Aristotelis sententia & comparatio sit, in tragœdijs nimiùm interesse ad commovendos auditorum animos, vtrùm res illæ crudeles atque atroces, quæ inducuntur in scenam, verè aliquando acciderint; an solùm fuerint Poetarum ingenio confictæ, & histrionum ministerio repræsentatæ. Priores enim nimiùm commovent auditores: posteriores autem non item. Quare & amicorum res prosperæ atque adversæ longè aliter; & multo magis, ad amicos viventes spectant, quàm ad mortuos: quippe quæ viventes possint graviter commovere; defunctos autem vix, aut ne vix quidem commovere possint. Obertus autem Giphanius aliter prçiacta verba interpretatur, tanquam Arist. velit nimiùm aliter eventa amicorum spectare ad amicos viventes, quàm ad mortuos; sicuti permultùm differunt res quę narrantur à nuncijs in tragœdijs, ab ijs quę aguntur & spectatoribus ob oculos proponuntur in scenâ. hę etenim longè magis movent, quàm illæ. Cui interpretationi illustrandæ adaptat illud Horatij:

Aut agitur res in scenis, aut acta refertur.
Segnius irritant animos demissa per aurem,
Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus.

5 CÆTERVM Præferenda est interpretatio S. Thomæ, ac Burlei, quos imitatur Gallutius: vt Arist. nullam differentiam constituat inter res, quæ vno aut alio modo geruntur in tragœdijs: sed inter eas, quæ reipsâ fiūt, & eas quæ in tragœdijs repræsentantur. Prioribus enim comparantur eventa amicorum in ordine ad amicos viventes, posterioribus autem in ordine ad mortuos. Quemadmodum enim quæ repræsentantur in scenâ longè minùs movent, quàm quæ reipsa fiunt: ita etiam, quæ amicis eveniunt fausta infaustave, multo minùs amicos vitâ functos tangunt, quàm adhuc superstites. Etenim vitâ functos solùm tangunt, quatenus per eos eventus excitatur eorum memoria, vt existimentur felices, infelicesve, iuxta variam posterorum, tum & amicorum sortem. Felices enim habentur post fata parentes, amicive, quorum filij, aut amici, faustam & lenocinantem fortunam adepti sunt: infelices

cès autem, si adversam & infaustam. Sed tamen commemoratio hæc nihil solidæ felicitatis infelicitatisvè affert defunctis, sed exiguæ & apparentis, aut quasi in scenâ repræsentatæ. Superstites autem longè magis afficit, cùm eos gaudio aut tristitiâ afficiat, veluti agentes adhuc in humano convictu, ac res omnes amicorum, filiorumque vt proprias sui ipsorum existimãtes. Quæ interpretatio germana est, & optima ad rem illustrandam.

6 CIRCA Tertiam partem edisserit quâ ratione eventa, seu res prosperæ aut adversæ amicorum, ad mortuos spectent: nam spectare aliquomodo supponitur ex prædictis. Respondet verò, quamlibet amicorum sortem, sive secundam, sive infelicem, quamvis defunctos amicos tangat, leviter solùm eos tangere, & nunquam ita, vt vel è miseris beatos faciat, vel è miseris felices. Id autem ferè probat hoc dilemmate. Aut enim res prosperæ adversæve, quæ amicis & posteris eveniunt, sunt paucæ & leves, aut multæ & magnæ, sive gravis momenti. Quodcumque autem supponatur; parum aut nihil mortuos amicos & parentes tangunt, hec satis ad mutandam eorum beatitudinem, miseriamvè. Si enim leves & paucæ sunt; patet non esse sufficientes ad eam mutationem, etiam relatè ad amicos viventes, & ad quemlibet felicem ac miserum in seipso. Non enim ita facilè aut leviter amittitur beatitudo, aut miseria exuitur, vt qualicumque eventu desinat esse. Si autem res posterorum & amicorum multæ & magni ponderis sint in alterutram fortunam, seu prosperam, sive adversam; etiam leviter defunctos tangunt: qualiter res immanes & diræ in tragœdiâ repræsentatæ, parum aut nihil conferunt ad felicitatem, infelicitatemvè eorum, quibus accidisse memorantur. Non magis enim mutationem aliquam subit amicus vitâ functus ex magnâ superstitum amicorum posterorumvè felicitate aut infelicitate, quàm subeat Hercules v. g. defunctus, per hoc quòd in tragœdiâ repræsentetur immanis eius furor, & horribilis mors ex venenatâ tunicâ: aut quã patiatur Thyestes mortuus, per hoc vt cœna ipsius exhibeatur in proscenio. Quippe vtraque repræsentatio solùm est quædam refricatio memoriæ illorum, quæ nullius penè momenti est ad amittendam beatitudinem, aut miseriam, in quâ existit verus Hercules aut Thyestes. Atqui & quælibet amicorum ac posterorum eventa, quamvis multa & magna sint, solùm sunt quædam veluti refricationes memoriæ amicorum vitâ functorum. Ergo nullius penè momenti sunt ad amittendam beatitudinem aut miseriam, in quâ existunt.

CAPVT DVODECIMVM.

Quòd Felicitas bonum sit honorabile, potiùs quàm laudabile.

HIS Determinatis, de felicitate consideremus, vtrum laudabile sit quiddam, an potiùs honorabile. Constat enim potentiam non esse. Omne autem laudabile ex eo laudari videtur, quia est affectum aliqua qualitate, & aliquo modo sese habet ad aliquid. Iustum enim, & fortem & bonum omnino virum, atque virtutem, ob opera laudamus & actiones. Robustum etiam, idoneumque ad cursum hominem, & cæterorum quenque similiter laudamus, quòd affectus est aliqua qualitate, & ad bonum aliquod, studiosumque refertur. Id ita esse patet & ex deorum laudibus. Nam cùm ad nos referuntur, ridiculæ sanè videntur. Quod quidem ex eo fit, quia laudes (vt diximus) per relationem efficiuntur. Quòd si laus talium est, constat optimorum non esse laudem; sed maius aliquod, præstabiliùsve, quemadmodum & videtur.

Nam

Nam & deos beatos, felicesque dicimus, & viros etiam eos, qui maximè sunt divini, & rerum bonarum simili modo. Nemo namque felicitatem laudat, vt iustitiam, sed vt divinius quiddam, præstabiliusve, rem dicit esse beatam. Videtur autem & Eudoxus rectè voluptati primas detulisse partes. Id enim (voluptatem, inquam, quæ quidem est bonum) non laudari, indicare putabat, præstabiliorem ipsam esse rebus laudabilibus vniversis. Talem autem Deum & summum bonum esse dicebat: ad hæc enim cætera vniversa referri. Etenim laus quidem virtutis est, hac enim ad res honestas agendas idonei fiunt. Commendationes autem operum sunt simili modo, tam corporis, quàm etiam animæ. Verùm hæc quidem exactè discutere, magis ad eos forsitan pertinet, qui laudandi munere funguntur. Nobis autem perspicuum ex his, quæ diximus, fuerit, felicitatem ex his esse, quæ honorabilia sunt, & perfecta. Videtur autem & ex eo sic se habere, quia principium est. Cætera enim gratia eius agimus omnes: principium verò, causamque bonorum, honorabile quiddam, & divinum dicimus esse.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DVODECIMI.

Cuinam generi bonorum accenseri debeat Felicitas? laudabilium, an potiùs honorabilium? Decernitur, potiùs honorabilem esse, quàm laudabilem, cùm solùm sui ipsius gratia quæratur.

POSTQVAM Arist. tradidit rationem formalem, sive essentiam Felicitatis, nunc gradum facit ad exponendas quasdam ei⁹ proprietates, seu attributa: & inquirit an debeat recenseri inter bona laudabilia, an potiùs inter honorabilia. Dividitque totum caput in tres partes. In primâ præmittit, meritò dubitari posse, inter quænam ex ijs bonis collocari debeat Felicitas hominis: quoniam necessariò ad alterum ex ijs generibus spectare debet. In secundâ statuit, non esse bonum laudabile, quoniam nō refertur ad aliud. In tertiâ denique decernit, esse bonum honorabile, quoniam solius sui gratiâ quæritur.

2 CIRCA Primam partem proponit dubium, vtrùm Felicitas laudabilibus bonis accensenda sit, an potius honorabilibus: scilicet, an censeri debeat bonum laude dignum, an potiùs honore. Necessariò enim spectare debet ad alterum ex ijs duobus. Quod indicat ijs verbis satis obscuris: *δῆλον γὰρ ὅτι τῶν γε δυνάμεων οὐκ ἔστι. Est enim perspicuum, eam inter facultates non numerari.* Vbi Aristot. emphatico ac sibi familiari loquendi more includit syllogismum quemdam, in proprietate Græci sermonis latentem. Etenim, vt notat in præsenti Eustratius, bona apud Græcos in triplici potissimùm differentia sunt. Quædam appellantur *τίμια, honorabilia*, seu digna honore: quædam *ἐπαινετά, laudabilia*: quædam denique *δυνάμεις, facultates*. Bona honorabilia appellantur, quę non ordinantur ad aliud: vt divina, & summa. Inter quę non solùm censetur Deus: sed & mens, beatitudo, principia rerum, fundamenta, & origines. Bona laudabilia sunt humanæ vitę bona: vt Virtutes, & probæ actiones, quæ ex ijs ortum ducunt. Et omnia illa semper ac necessariò bona sunt. Facultates denique, seu potentiæ, sunt bona quædam: sed non semper ac necessariò bona, sed indifferenter se habent ad bonum malumque. Huic classi accensentur artes quædam, vt Rhetorica, & Dialectica: itemque bona corporis, & divitiæ: quoniam ijs possumus bene aut malè vti. Ideoque *δυνάμεις*, sive *facultates* dicuntur communi appellatione. De quo legendus idem Arist. lib. 1. Magn. Moral. cap. 2 & lib. 1. Rhetoric. ad Alex. ac prætereà Cicero lib. 4. de Finibus.

3 QVARE Syllogismus ijs verbis obscurè clausus sic proponi potest. Omnia bona, aut laudabilia sunt, aut honorabilia, aut facultates seu potentiæ. At Felicitas est bonum aliquod: & non facultas seu potentia: tum quia con-

consistit in operatione, quæ differt à facultate & potentiâ: tum quia indifferens non est ad bonum & malum, sed necessariò ac semper bona, imò & summum hominis bonum. Felicitas ergo aut est bonum laudabile, aut honorabile.

4 CIRCA Secundam partem præmittit quid sit laus: ac deinde decernit, Felicitatem non esse bonum laudabile, sed aliquid excellentius. Porrò vt aliquid sit laudabile, monet debere esse affectum duplici conditione. Prima est, aliqua bona qualitas, ratione cujus mereatur laudem. Secunda, vt propter eam ipsam qualitatem referatur ad aliud. Quod inductione probat. Quæcumque enim laudabilia habentur, prædita sunt aliqua bona qualitate, quâ referantur ad aliud. Virtutes nanque generatim propterea virum laudabilem constituunt, quòd sint bonæ quædam qualitates natura sua ordinatæ ad honestam & optimam operationem. Et loquendo in specie; ideo laudabilis est vir iustus & fortis, quòd sit præditus qualitate bona, qua ordinem exprimat ad honestas operationes Iustitiæ, Fortitudinisque, in quibus se exercere possit. Neque circa bona corporis quisquam laudatur quòd robustus, aut velox sit, nisi quia est affectus ijs qualitatibus, vt possit præstare opera robusto, aut veloci homini congruentia; aut solitus sit ea præstare. Patet igitur, vt aliquod bonum sit laudabile, necessariò exigi, tum bonam aliquam qualitatem: tum etiam quòd ratione illius ordinetur ad aliud præstantius bonum, ratione cuius laudatur, & quæritur.

5 CONFIRMAT Doctrinam eandem exemplo Deorum, & Mentium ab omni materiæ concretione liberarum: quæ quoniam perfectione superant omnia alia, non laudantur eo modo, quo res humanæ, sed longè alio, eoque sublimiori. Sic enim laudes eorum γελοῖοι *deridiculo* essent: quoniam ijs significaretur, Deos, Mentesve adeò sublimes, ad nos referri, seu eius esse naturæ, vt in nostram vtilitatem ordinarentur. Ergo illa solùm laudibus humanis digna habentur, quæ ita sunt bona, vt tamen non summa sint, sed inferiora, & quæ natura sua in aliud referantur. Rem ampliùs illustrat Eustratius: Quia laudes humanæ institutæ sunt, vt is qui laudatur, eo laudationis stimulo ad maiora quædam & præstantiora opera provocetur. At Dij, & Mentes ab omni corporis concretione liberæ, nequeunt ad maiora quædam & præstantiora opera provocari. Summum enim perfectionis apicem obtinent, quo altiorem attingere nullatenus possint. Neque enim vnquam sunt in habitu, aut potentia ad optimam operationem: sed semper in actu perfecto. Ergo Dij, Mentesque ab omni corporis concretione liberæ, non sunt tales, vt ijs debeantur, exhiberive iure possint laudes humanæ. Quæ sanè observatio Eustratij videtur ex ipso Arist. eruta *lib.12. Metaph.cap.6 & 7. ac lib.2 de Cœlo, cap.3.* ijs maximè verbis: Θεοῦ δὲ ἐνέργεια, ἀθανασία. τοῦτο δέ ἐστι ζωὴ ἀΐδιος ὥστε τῷ Θεῷ κίνησιν ἀΐδιον ὑπάρχειν. *Dei verò actio immortalitas. Hoc est autem perpetua vita, vt necessum sit divinitati motum sempiternum inesse.* Non ergo humanis laudibus provocari potest Deus vt transeat ex habitu in operationem, neque vt aliquam vitæ actionem habeat, in qua ex æternitate non fuerit.

6 CIRCA Tertiam partem colligit ex præcedentibus, non deberi laudem rebus optimis, præcellentissimisque; sed aliquid longè sublimius laude. Eius verò generis docet esse in primis Deos: deinde & viros proximè Dijs accedentes, quos proinde τῶν ἀνδρῶν θειοτάτους, id est, *virorum divinissimos* appellat. Denique eidem classi accenset generatim è rebus bonis eas, quæ optimæ & præstantissimæ habentur. Cùm igitur Felicitas sit summum hominis bonum, proindeque optimum, & inter cætera præstantissimum; consequens est, vt non debeat censeri digna laude, sed officio aliquo præstantiore. Quare nemo laudat Felicitatem, veluti rem iustam: sed tanquam aliquid divinius, ac beatum, sive in quo ipsa beatitudo consistit.

7 CONFIRMAT Idipsum opinione Eudoxi Gnidij, qui fuit auditor Architæ, philosophus, medicus, geometra, astronomus, pauper & modestus, ideoque laudatus ab ipso Arist. infrà *lib.10.cap.2.* Is enim voluptatem asserebat esse rem optimam & præstantissimam: ideoque non collocandam inter bona laudabilia; sed inter summa ac divina: quæ, cùm non ordinentur ad aliud, sed gratia sui quærantur, laudari non debent; sed alio ampliore officio, seu obsequio extolli. Porrò tam Eudoxi opinionem non probat Arist. quin potiùs alibi ex professo impugnat. Verùm formam ac modũ arguẽdi, quo vtebatur Eudoxus, adaptat præsenti instituto, in hunc ferè modum. Quoniam voluptas opinione Eudoxi est bonũ aliquod non ordinatum ad aliud, sed ratione sui quæsitũ, ideoque præstantissimũ, digna est præstantiori officio, quã laude. At Felicitas est bonum aliquod nõ ordinatũ ad aliud, sed ratione sui quæsitũ, ideoque præstantissimũ. Felicitas ergo digna est præstantiori officio, quã laude.

8 CONFIRMAT II. Quia, vt iam suprà dixerat, laus est propria Virtutis, quoniam reddit nos idoneos ad præclara opera, in quæ natura sua refertur. Quamvis enim præcipuè laus debeatur operibus, debetur etiã suo modo, quamvis minùs præcipuè, habitibus Virtutum, è quibus ortum ducunt, quoniam principia eorum operũ sunt, in eaque ordinantur.

Cùm ergo Felicitas ad nullam operationem ordinetur, sed sit summum hominis bonum, in quo appetitus tandem quiescit, non est laude prosequenda; sed honore, qui est cultus rebus optimis, divinis, ac præstantissimis dignus.

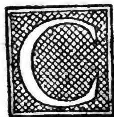
9 VBI Notandum, Aristotelem distinguere in ipso textu *laudem, & encomium*: quòd laus Virtutis sit, quoniam ex ipsa idonei sumus ad res honestas: encomium verò sit operum corporis & animi. Pro cuius intellectu notandum, Græcos adinvenisse certa quædam vocabula ad significandum diversa officia, quibus colimus, seu veneramur, aut commendamus res præcellentes operationesque. Hoc enim adnotato, pleniùs innotescet significatio laudis, encomij, honorisque, in quibus positũ est ferè totum hoc caput. Ac primum illorum, *μακαρισμὸς* dicitur; id est, ratio propter quam quis beatus dicitur, & minùs Latinè incomplexa voce *beatificatio* dici potest: congruitque solùm Deo & rebus divinis. Huic proximè accedit εὐδαιμονισμὸς significans honorem præstitum summo bono humano, & nullatenus relato ad aliud eiusdem ordinis bonum. Tertium vocabulum est ἔπαινος, id est, *laus*: tribuiturque operibus honestis, atque ipsis Virtutum habitibus, prout ad opera ordinantur: Quartum ἐγκώμιον, *encomium*, quod datur operibus Virtutum, artiumque Reipublicæ utilium, & quibusdam corporis bonis, vt firmitati, velocitati, dexteritatique, & alijs similibus, quibus homo rectè vtitur in bonum vitæ civilis. Ijs addi potest εὐδοξία, *gloria*, quæ affinis est laudi: differt tamen ab ea, quòd magnitudinem laudis significet, in communi hominũ existimatione positam: vt Aristot. docet *lib.* 1. *Rhetor*. Similiter & adijci potest *fama*, quæ sæpe cum gloria coniungitur: sed differt ab ea, quatenus communi loquendi vsu fama solùm est eorum, qui vita functi sunt, aut saltem absentes: gloria autem, etiam viventium, & præsentium. Verùm de his latiùs non agimus: quoniam, vt notat in præsenti Arist. potiùs ad Rethores, quam ad Philosophos Morales spectant.

10 CONCLVDITVR Ex dictis, Felicitatem non esse ex genere bonorum laudabilium, cùm non referatur ad aliud; sed honorabilium, sive quibus εὐδαιμονισμὸς debetur. Quod alia Insuper ratione probat Arist. ferè sic: Quod enim est principium & causa omnium bonorum hominis, honorabile bonum est; vtpote cæteris excellentius. Felicitas autem principium & causa est bonorum omnium hominis: cùm omnes hominis operationesque ad Felicitatem, veluti ad finem vltimum, dirigantur. Felicitas ergo verè est bonum honorabile. Vbi nota cum Gallutio, tam honorem, quàm laudem, excellentiæ tribui: sed differre, non modò in eo quòd bonum laudabile præ honorabili referatur ad aliud, vt dictum est; verum & in eo insuper quòd honor haberi possit sine verbis, alijs signis, aut etiam iudicio interno: laus autem non, nisi verbis, orationeque; cùm sit præconium alieno ore pronũtiatum. Insuper laus, etiam infimis rebus, quæ sunt bonæ in suo genere, tribuitur; ideoque laudari solet bonus ager, equus, domus. Honor autem solùm præcellentibus rebus tribui solet.

CAPVT DECIMVM TERTIVM.

De duplici animæ parte, & Virtutis divisione.

VM Autem felicitas animæ quædam per virtutẽ perfectã sit operatio, de virtute consideremus oportet. Hoc enim modo meliùs fortasse de felicitate etiam contemplabimur. Videtur autem & is, qui verè civilis est, circa hãc maximè elaborare. Vult enim ipsos cives bonos efficere, legibusque obtemperantes. Atque horum exemplum legum latores, tum Cretensium, tum Lacedæmoniorum habemus, & si qui alij tales fuere. Quòd si hæc consideratio civilis est facultatis, constat inquisitionem hanc perinde, vt ab initio proposuimus, ac instituimus fore. De virtute autem humana considerandum est. Bonum enim humanum, ac felicitatem quærebat-

bamus humanam. Virtutem verò humanam dicimus, non eam, quæ corporis est, sed eam, quæ animæ: nam & felicitatem, operationem animæ dicimus. Quæ cùm ita sint, patet, ipsum civilem aliqua ex parte de anima scire oportere: quemadmodum & eum, qui curaturus est oculos, totumque corpus, de ipsis scire oportet: & eò magis, quò facultas civilis honorabilior est, atque præstabilior medicina. Elegantes etiam medici multa planè circa cognitionem corporis tractant. Et civilis igitur ipse de anima contempletur oportet. Horum autem gratia, & quod satis est ad ea, quæ hic quæruntur. Nam vlteriùs, exactiusve considerare, maius est opus, difficiliusve fortasse, quã ea, quæ proponuntur. Dicuntur autem & in externis sermonibus aliqua de ipsa sufficienter, & vtendum est ipsis: vt, partium eius aliam ratione vacare, aliam rationem habere. Atque nihil in præsenti refert, distinctæ sint hæ perinde, atque corporis partes, & omne partibile: an ratione quidem sint duæ, re verò seiungi non possint: vt in circunferentia sese habent concavum, & convexum. Partis autem ratione vacantis, alia quidem communis est, & vegetativa. Loquor autem de ea, quæ causa est, vt id, quod ipsam habet, nutriatur, incrementaque suscipiat. Talem enim animæ potentiam, in vniversis, quæ nutriuntur, quispiam posuerit, & in fœtibus, & hanc eandem etiam in perfectis. Est enim magis consonum rationi, hanc eandem, quàm aliquam aliã, ponere. Huius igitur virtus communis quædã, & non humana videtur. Nam hæc pars & potentia in somnis maximè operatur: bonus autem, & malus minimè in somno discernitur. Quapropter inquiunt, à miseris felices in dimidio vitæ nihil differre. Hoc autẽ rectè accidit. Somnus enim, otium est animæ, tam studiosæ, quàm vitiosæ, nisi parumper motus proveniãt aliqui, atque ita modestorũ meliora, quàm quorumvis visa fiat. Sed de his quidem hactenus. Et nutriendi potentia, cum expers sit humanæ virtutis omittenda est. Videtur autem & alia quædã esse natura animæ, vacans ratione, aliqua tamen ex parte particeps rationis. Continentis enim, & incontinentis rationem, idque animi quod rationem habet, laudare solemus. Rectè namque & ad optimas res invitat. In ipsis autem & aliud quid præter rationem inesse constat, quod quidem repugnat, resistitque rationi. Nam vt dissolutæ corporis partis partes, si ad dextram movere velis, in sinistrãm feruntur: sic planè fit & in anima: ad contraria enim, incontinentiũ appetitiones feruntur. Verũ in corporibus quidẽ cernimus eã, quæ ad contrariam partẽ feruntur, in anima verò non cernimus. Fortasse autẽ non minùs & in anima putandũ est esse aliquid præter rationẽ, quod huic adversatur,

tur, & obstat. Dicere verò quo modo est diversum, nihil refert. Videtur autem & hoc rationis (vt diximus) particeps esse. Paret enim in ipso continente rationi, & in temperante, ac forti, magis forsitan eidem obtemperat. Omnia enim in illis sunt consona rationi. Pars igitur animæ ratione vacans, est duplex. Vegetativa namque nullo modo rationis est particeps: sed cupiendi vis, & omnino appetendi, rationis est quodam modo particeps, ea ratione, qua obedit ipsi, atque obtemperat. Sic & patris, & amicorum, & non vt rerum mathematicarum, dicimus rationem habere. Hanc autem partem ratione vacantē rationi obtēperare, admonitiones, & increpationes, & cohortationes etiam indicant. Quod si oportet, hanc quoque partem dicere rationem habere, duplex & ea pars erit, quæ rationem habet: & vna quidem propriè, & in seipsa: altera verò vt is, qui obtemperat patri. Dividitur autem & virtus hac differentia. Virtutum enim alias intellectivas, alias morales dicimus esse. Sapientiam quidem, & prudentiam, & sagacitatem intellectivas: liberalitatem autem, & temperantiam morales. Nam cùm de moribus cuiuspiam loquimur, non sapientem illū, aut sagacem, sed mitem, aut temperatum dicimus esse. Laudamus autem, & sapientem ob habitum. At habituum eos, qui laudabiles sunt, virtutes appellare solemus.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI TERTII.

In quanam animæ parte sedem habeat Felicitas? Eam quippe disputationem spectare etiam ad Philosophum Moralem, quamvis non exactam; sed maiori ex parte mutuatam, aut præsuppositam ex severiori Philosophia. Porrò Virtutum divisionem peti debere ex divisione facultatum animæ.

PROSEQVITVR Arist. tractatum de Felicitate, cui hactenus institit, & inquirit in quanam animæ parte posita sit: vt exinde innotescat, quænam animæ facultates Virtutibus excolendæ sint, vt ipsa demum Felicitas obtineatur. Dividit verò caput in tres partes. In primâ docet, Philosophi Moralis esse, non solùm de Virtute, sed etiam de animâ, & ipsius facultatibus agere. In secundâ monet, nō quomodocumque agendum esse in præsenti de animâ, & illius facultatibus: neque eâ severitate disputationis, qua in Physiologia: sed solùm certa ratione ac via; hoc est plana, & explicata. In tertia denique decernit, Virtutum divisionem petendam esse ex partitione facultatum animæ.

2 CIRCA Primam partem monet tractationem de Virtute ad doctrinam morū maximè spectare: idque probat dupliciter. *Primò*. Ad eandem doctrinam pertinet de Virtute disserere, ac de Felicitate: nā hæc definitur operatio propria hominis secundùm Virtutē perfectam. Atqui de Felicitate disserere pertinet potissimùm ad doctrinam morum, seu Philosophiam Moralem: vt suprà multis demonstratum est. Ergo ad eandem pertinet agere de Virtute. Vbi notandum cum Alberto Magno, disputationem de Felicitate Politica, superioribus tractatam ab Arist. meritò præcedere explicationem Virtutis, de cætero tradendam: disputationem verò de Felicitate Theorica, seu contemplatrice, quæ traditur infrà *lib.* 10. exponi post tractationem Virtutum moralium: quoniam sine ijs in absoluto & perfecto gradu obtineri non potest, ob maximam sui perfectionem.

3 SECVNDO idipsum probat ab exemplo Politicorum, qui omnes circa Virtutē studiū suū collocant. Enituntur enim toto conatu, vt cives probos, & legum observatores efficiant: neque aliud quidquā antiquius in votis habent, si verè Politici sint. Vbi obiter insimulat pseudo-politicos: sicut & Cicero in quadā epistola ad Atticum, vbi malignitatem sui tem-

temporis dolet, in quo nulli erant Romæ, qui vmbram Politicæ Virtutis præ se ferrent: & ipse Arist. *lib.* 1. *Magn. Moral.* suo tempore observavit, conquestusque est, multos eorum, qui Politici vulgò audiebant, falsò sic appellatos. Quippe id esse proprium viri erga Virtutem probè affecti docuit suprà *cap.* 9. alijsque locis: quoniam vera Politica & Respublica solùm illa est, quæ ita secundùm Virtutem instituta invenitur, vt facilè possit bonos cives parere. Quod & Socrates in Gorgiâ confirmat, & exemplis quarundam Rerumpublicarum, populorumque, illustrat hoc loco Aristoteles, vt Lacedæmoniorum, & Cretensium, qui in Politicâ disciplinâ excellere putabantur: idque eo nomine, quòd legibus suis curarent optimos fieri cives, & in virtutibus perfectos. Ergo Politici est de Virtute disserere, poindeque & Philosophi Moralis, ad quem spectat tractatio Felicitatis Politicæ, quæ posita est in exercitio Virtutis.

4 ADDIT, Tractationem quoque de animâ, eiusque facultatibus, ad eandem disciplinam morum spectare: quam in præsenti *Civilem*, seu *Politicam* appellat; quoniam refertur ad doctrinam Civilem, præcipuamque totius Philosophiæ practicæ. Spectare verò probat: Quia disciplina morum, seu Ethica, potissimùm disserit de Virtutibus, non corporis, aut brutorum animantium, nec Mentium separatarum; sed hominum: quæ proinde hominis animo inhærent, veluti qualitates, aut accidentia in subiecto. Atqui eiusdem disciplinæ est agere de forma inhærente, & illius subiecto. Ergo diciplinæ morum, sive Ethicæ, est agere quoddammodo de animâ. Cumque diversæ Virtutes diversis animæ partibus inhæreant, vt infrà apparebit; consequens est, vt & ad eandem doctrinam spectet quadamtenus agere de diversis partibus animæ.

5 CONFIRMAT Arist. exemplo medicorum: qui, quoniam agunt de valetudine corpori inhærente, agunt etiam de ipso corpore, & diversis illius partibus, vt subiecto valetudinis. Hoc enim licèt non præstent medici vulgares ac rusticani, vt ipse monet, attamen præstantiores & politiores præstant. Non enim, vt plerique alij apud Græcos, & olim apud Ægyptios, tantùm student vni corporis parti, aut membro curando; sed omnibus: vt vnicuique eorum, si ægrotaverit, opportunum adhibeant remedium. De quo legendus Victorius in præsenti, & apud ipsum Galenus, ac Cicero *lib.* 3. *de Oratore.* Ergo pariter cùm Philosophus Moralis agat de Virtute inhærente animæ, vt subiecto, disserere etiam debet de eadem anima, & ipsius partibus, quæcumque eæ sint.

6 CIRCA Secundam partem docet, non ideo exquisitam animæ, aut partium eius vestigationem spectare ad Philosophum Moralem. quippe id alterius esse instituti, ac doctrinæ. Satis itaque esse de ijs disserere, qualiter oportet agere de subiecto alicuius qualitatis, disserentem de eadem qualitate. Cùm igitur is non debeat absolutissimam tractationem instituere de subiecto, sed facilem, & ab alia doctrina pleniùs explicatam; consequens est, vt nec Philosophus Moralis debeat exquisitè agere de anima, eiusque partibus, vt subiecto Virtutum. Sat itaque erit ea alibi docuisse, id est, in libris de Anima: & modò agere leviùs, ac veluti transitu quodam. Vbi quoniam Aristoteles indicat se de ijs tractasse ex professo in sermonibus Exotericis, nonnulli longissimam disputationem contexunt ad quærendum, quinam ij sint. Nobis satis fuerit, si intelligatur Philosophum se referre ad libros de Anima, vbi quidquid ad eam spectat, & ad ipsius partes, docuit ex instituto. Sed de hoc latiùs alio.

7 FACILI Itaque methodò docet, animæ partes esse duas: vnam rationis participem, alteram expertem. Quæ an loco dissideant, sicut corporis membra, an reipsa vnum vel distinctum quid sint; an solùm cogitatione dividantur sicut in eadem peripheria concavum & convexum; ait non esse hoc loci disputandum. Rursus eandem ipsam partem rationis expertem bipartitò dividit: vt altera ita sit rationis expers, vt non tantùm non obtineat per se rationem, sed ne obtemperare quidem rationi possit. Hanc docet esse communem viventium, sicut communis est animus & vita; eamque causam esse nutritionis, augmentique; non modò in viventibus perfectis, sed etiam imperfectis, imò & *ἐν τοῖς ἐμβρύοις*, *in embryonibus*, & in stirpibus, ac plantis, herbisque. Dicitur verò peculiari vocabulo facultas altrix, seu nutritiva animæ. Porrò hanc excludit Aristoteles à tractatione Ethicæ, quòd hominis propria non sit, sed communis omni viventi, nec rationi vllo modo obtemperans, vt propter eam quis bonus, aut malus censeri possit. Alitur enim maximè, & crescit in somno: quo tempore improbus à probo non differt, iuxta proverbium eo tempore celebro, quo dicebatur, *οὐδὲν διαφέρειν τὸ ἥμισυ τοῦ βίου τοὺς εὐδαίμονας τῶν ἀθλίων.* *Nihil differre secundùm dimidiũ vitæ beatos à miseris.* Quod verissimè dictũ probat Arist. quia in somno est cessatio & quies eius animę partis, iuxta cuius operationem solam potest quis esse bonus, aut improbus. Ergo & cessatio est eius animę partis, iuxtá cuius operationẽ solá potest esse felix, aut miser. Ergo in somno, qui dimidiã circiter vitę partem rapit, non differt felix à misero.

8 QVAMVIS Verò id effatum probet Arist. subdit, nonnihil esse discriminis in somno inter miserum ac felicem. id verò fortasse positum esse in motu quodam (*κίνησιν* enim appellat) qui accidit dormientibus. Is namque in causa esse potest, vt moderatis & optimis viris meliora visa somniorum contingant, quàm improbis & flagitiosis. Quippe valde verosimile est ad vim imaginatricem vtrorumque longè diversas imagines, seu species emanare ex dissimilibus operibus, cogitationibusque in vigiliâ habitis. Quod ipsum non dubitanter, vt hoc loco, sed affirmatè docet *Probl.* 13 *sect.* 30. vbi causam ex instituto quærit. Id etiam Cicero *lib.* 1 *de Divinatione*, testatur traditum à Socrate in Politiâ Platonis. Atque hæc quidē, loquendo de altrice, seu nutriente animæ parte, ab Ethico instituto alienâ.

9 AD Alteram igitur partem eiusdem animæ facultatis transit, rationis etiam expertem, sed longè aliter à præcedenti: quoniā præ illa obtemperat rationi. Hæc autem est pars appetens, & posita in appetitu: qui, quoniam obaudit rationi, videtur eiusdē rationis quoddammodo particeps. Sed tamen secundùm essentiam suam irrationalis est, solumque rationalis per determinationem à ratione, cui subijcitur. ***Atque ita sanè**, inquit, **& aliquem dicimus habere rationē patris & amicorū: non autem vt rerum mathematicarū.*** Idest, pars prædicta solùm dici potest rationalis, quatenus rationi obtemperat: sicut filius obediens patri prudenti dicitur quodammodo particeps prudentiæ paternæ: idemque est de eo qui ducitur consilio amici: & cæcus, qui videntem hominē sequitur, dici potest quoquomodo particeps visus: non verò ita vt in se rationalis, sit pars prædicta, quemadmodum qui instructus est in parte demonstrativâ disciplinæ mathematicæ. Hæc enim solùm residet in eâ facultate animæ, quæ per essentiam suam rationalis est. ***Præterea**,* eandem partem appetentem esse rationis participem probat à posteriori, & ab absurdo: quia frustra essent admonitiones, & increpationes, si in nobis non esset pars aliqua apta ad obtemperandum rationi: sicut, quia pars altrix, seu nutritiva apta non est vt rationi obtemperet, frustra admoneremur ad internam nutritionem. Necessariò enim ea peragitur vi naturalis caloris, neque vllâ admonitione inhibebitur ab eo munere sibi insito. Cùm ergo non sint frustra admonitiones & increpationes circa opera procedentia à vi appetente, seu appetitu; consequens est, vt aptum sit obtemperare rationi. Siquis autem propterea partem hanc rationalem dicere voluerit; non renuit Arist. dummodo propriè & in seipsa rationalis non sit, vt alia initio explicata; sed impropriè, & quonia rationi obtemperat, sicut filius patri.

10 CIRCA Tertiam partem dividit etiam Virtutes in duo genera, sicut & bipartitò distinxit animæ facultates: vt indicaret, tot esse Virtutum genera, quot partes animæ sunt. Virtutes primi generis appellat *διανοητικάς, Intellectivas*; quod sedem obtineant in eâ animæ parte, quæ propriè, & per essentiam rationalis, seu intelligens est. Virtutes posterioris generis cognominat *ἠθικάς, Morales*; quoniam resident in parte appetente, quæ capax rationis est, non propriè & per essentiam; sed impropriè, & quatenus rationi obtemperat, vt paulò antè dicebamus. Priorum exemplum adhibet in Sapientiâ, Prudentiâ, & Sagacitate, seu Solertiâ, quæ resident in intellectu: posteriorum verò in Liberalitate & Temperantiâ, quæ in appetitu sedem habent. Eas verò omnes esse Virtutes ferè sic probat: Omnes enim habitus animæ laudabiles sunt Virtutes. Laus enim propriè loquendo in solam Virtutem cadit: vt capite præcedenti statutum est. Atqui habitus prædicti, tam intellectus, quàm appetitus, sunt laudabiles: ideoque qui ijs prædîti sunt, laudantur. Ergo habitus prædicti, Virtutes sunt.

11 IAM Verò quod prioris generis Virtutes sint Intellectuales, posteriores autem Morales, probat hoc pacto: Quia cùm volumus aliquem laudare secundùm partem intellectualem, non dicimus, eum esse fortem, aut temperatum; sed sapientem, prudentem, aut sagacem. Ergo Sapientia, Prudentia, & Sagacitas, Virtutes Intellectuales sunt. Quando autem volumus quemquam laudare secundùm mores, sive partem appetentem; non dicimus, esse sapientem, prudentem, aut sagacem; sed fortem, aut temperatum. Ergo quia Fortitudo, & Temperatia sunt Virtutes Morales. Quòd si verò opponat quis, Sapientiam non videri laudabilem, sed honorabilem, cùm solius sui gratia quæratur, iuxta doctrinam capitis præcedentis: *Resp.* Aristoteles, Sapientiam laudabilē esse quatenus est habitus Virtutis, qui proinde refertur ad operationem: & omnes eiusmodi habitus laudabiles sunt eo sensu, vt ibidē dictū est. Si autē de Sapientiâ in actu sumpta sit sermo, & ea præcipuè, in qua sita est Felicitas contemplativa; dicenda non est laudabilis, sed ampliori officio digna; proindeque honorabilis, veluti summum hominis bonum.

VIDE Sanct. Thomam 1. 2. *quæst.* 57. 58. 59. *&* 60. *atque eius Interpretes.*

(?)

LIBER

LIBER SECVNDVS ETHICORVM ARISTOTELIS AD NICOMACHVM.

SVMMA LIBRI.

POSTQVAM Aristoteles vestigavit definivitque supremam hominis Felicitatem, & docuit illam potissimùm in operatione Virtutis perfectæ, atque in vita perfecta sitam esse; nunc iam procedit ad inquirendam ipsius Virtutis rationem. Quod vt exequatur, præmittit initio huius libri ortum Virtutis, & causas ex quibus procedit: inquiritq; an ex ipsa natura profluat, an ex exercitatione, consuetudine, aut experimento oriatur. Deinde exponit quales operationes sint effectrices, auctrices, & conservatrices Virtutis iam partæ: similiter & quibusnam actionibus corrumpatur. Eo autem ostenso, tradit Virtutis definitionem, tam ex capite rationis genericæ consistentis in habitu, quam differentialis, quæ sita est in mediocritate inter exuperantiam & defectum. Deinde in singulis Virtutibus peculiarem mediocritatem assignat, & extrema vitia, quibuscum illæ pugnam habent. Denique quoniam mediocritas inventu difficillima est, præscribit plures, & opportunas regulas ad eam deprehendendam: quibus observatis, non videatur inaccessa Virtus, nec vsque adeò difficilis comparatu; sed quæ labore & industria obtineri possit. Tota ferè huius libri doctrina est observatu dignissima, non modò ad internoscendas Virtutes & vitia ijs opposita; verùm ad instituendam rectè laudabiliterque vitam humanam, & civilem, tum adquisitione verarum Virtutum, tum & earum augmento penè assiduo, ac declinante ab extremis oppositis exuperantiæ, ac defectus.

CAPVT PRIMVM.

De productione virtutis intellectivæ, ac moralis.

ARIST. ΛΙΤΤΗΣ δὲ τῆς ἀρετῆς οὔσης, &c.

VM Autem virtus sit duplex, intellectiva, inquã, atque moralis, intellectiva quidem plurimũm ex doctrina & generationem habet, & incrementum: quapropter experientia indiget, temporeque. Moralis autem, assuetudine comparatur: vnde & nomẽ habuit tale. Ex his patet, nullã fieri virtutem morũ in nobis natura. Nihil enim enim eorũ, quæ sunt natura, aliter assuescit: vt lapis, cui quidem natura competit ferri deorsum, nunquam assuescit ferri sursum, nec si millies ipsum assuefaciendi causa quispiam sursum proijceret. Simili modo nec ignis ferri deorsum, nec aliud quicquam aliter, quàm sibi natura competet, assuescet. Neque igitur natura, neque præter naturam virtutes in nobis efficiuntur: sed idonei quidem ad ipsas suscipiendas sumus natura. Suscipimus autem ipsas, atque perficimur per consuetudinem. Præterea eorum, quæ in nobis fiunt natura, potentias priùs accipimus, deinde reddimus operationes. quod quidem in ipsis sensibus intueri licet. Non enim ex eo, quia vidimus, vel audivimus sæpe, sensus accepimus: sed contrà, habentes vsi sumus, non vsi accepimus. At virtutes accepimus operati priùs: quemadmodũ & in artibus. Quæ nanque posteà, quàm didicerimus, facere oportet, ea facientes disci mus. Ædificatores etenim, ædificantes, & citarœdi, pulsantes citharam fiunt: pari modo iusta agentes, iusti; & modesta, modesti; fortiaq; fortes efficimur. Testatur hoc & id, quod in civitatibus fieri solet. Legum nanque latores ipsos cives assuefacientes, bonos efficiunt. Atque omnis quidem legumlatoris hæc est voluntas. Qui verò non bene id faciunt, peccant. Atq; hoc ipso Respublica bona, à mala Republica differt. Insuper ex eisdẽ & per eadẽ omnis virtus, & ars similiter, & fit, & corrũpitur. Ex eo nanq; quia pulsant citharã, & boni, & mali fiunt citharœdi: simili ratione & ædificatores, & cæteri omnes. Nã ex eo, quia bene ædificant, boni: & ex eo quia malè, mali fiunt ædificatores, & fabri. Quod nisi ita sese haberet, non esset opus docente, sed omnes boni fierent, aut mali. Sic igitur & in virtutibus res sese habet. Agẽtes enim ea, quæ sunt in commercijs hominũ, alij iusti, alij iniusti fiunt. Agentes etiã ea, quæ sunt in terribilibus rebus, timereque assuescentes, aut confide-

fidere, alij fortes, alij timidi fiunt. Idem & circa cupiditates, & iras evenire videtur. Alij enim temperati, ac mites fiunt: alij intemperati, ac iracundi: ex eo planè quia hoc in ipsis, aut hoc modo versantur. Atque, vt breviter dicam, omnes habitus ex operationibus similibus fiunt. Qua propter tales quasdam operationes reddere oportet: ipsarum nanque differentias habitus ipsi sequuntur. Non igitur, parùm, sed plurimùm, quin potiùs totum refert, sic, an non sic homines ab adolescentia consuescant.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS PRIMI.

Virtutem dividi in intellectualem ac moralem. Neutram earum natura insitam esse: sed priorem adquiri doctrina, & experimento; posteriorem verò consuetudine, & exercitatione bonarum actionum.

EPIGRAPHA Capitis huius, iuxta quorundam editionem, Græcè est, ὅτι ἡ ἠθικὴ καὶ ἀρεταὶ οὔτε φύσει, οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται, ἀλλ' ἐξ ἔθους περιγίνονται, id est, *Quòd Ethica & Virtutes, neque natura, neque præter naturam, sed consuetudine & vsu acquiruntur.* In quo tanè continetur summa & veluti medulla huius capitis. Dividitur verò illud in tres partes. In prima resumit divisionem Virtutis traditam postremo capite libri præcedentis, vt alia sit intellectualis, alia moralis. Nunc autem non, vt ibidem, venatur earum discrimen ex subiecto, sed ex principio efficiente, à quo procedunt. In secunda incipit speciatim agere de Virtute morali, quatenus distinctâ ab intellectuali, & assignat principium, ex quo oritur. In tertia denique ostendit, iuxta qualitatem actionum evadere habitus bonos, aut malos.

2 CIRCA Primam partem præmittit, duplex esse Virtutum genus: alterum earum, quæ dicuntur διανοητικαὶ, vel λογικαὶ, id est, *intellectuales*, seu *rationales*: illæ, nimirum, quas Cicero varijs locis, atque ex eius stylo Latini cæteri, Virtutes rationis & cogitationis appellant: alterum illarum quæ spectant ad appetitum, & dicuntur ἠθικαὶ, id est, morales, quòd propriè in instituendis & formandis moribus positæ sint. Supposita autem vtrarumque distinctione, procedit ad vestigandas earũ causas: sed intellectualium quidem parcissimè, quoniam vberiorem de ijs tractationem differt in librum sextum huius Operis: moralium autem fusiùs, quoniam cùm plurima circa illas dicturus sit prioribus hisce libris, oportuit modò altiùs earum originem vestigare.

3 DECERNIT Itaque, & pro assertione statuit, Virtutem intellectualem, potissimùm oriri ex doctrinâ, eaque præeunte augeri, seu incrementum accipere. Potissimùm, inquam, seu magna ex parte. Id enim in textu significat τὸ πλεῖστον. quod Ioanni Maiori idem est, ac vt plurimum, seu plerumque: Giphanio autem, & alijs, *magna ex parte*. Ita enim communiter accidit, vt Virtutes intellectuales præeunte aliquo, & docente, seu vivâ voce, seu scriptis, comparentur. non tamen id omnino necessarium est, cùm aliqui extiterint, qui sine duce, aut magistro, invenerint disciplinas, easque alijs tradiderint. Vnde illud Senecæ lib. 7. Epist. 53; *Quosdam ait Epicurus ad veritatem sine vllius adiutorio exijsse. Hos maximè laudat, quibus ex se impetus fuit, qui seipsos protulerunt*. Quosdam, inquit: quoniam verè paucissimi fuerunt, qui in disciplinis absque prodromo, seu duce aliquo, inciperent, aut proficerent. Ipse Aristoteles, cuius opera præ manibus habemus Sole clariora, quanquam verè admirandus, & cui iam à viginti sæculis nemo ferè non assurgit, cùm sæpe *Naturæ Idea* apud Auctores audiat, & immensi propemodum ingenij vir; adhuc tamen vix alicuius disciplinæ inventor habetur, sed tantùm vnius alteriusve sententiæ celebris. Vnde illud Ammonij de ipso: τῇ δέ γε φυσικῇ προσέθηκε τὴν πεμπτὴν οὐσίαν, &c. *In Physica quintam illam essentiam invenit.* (nimirum substantiam cœli, incorruptam, ac nullo modo coalescentem ex quatuor primis qualitatibus.) *In Theologia* (scilicet, Metaphysicâ) *etsi nullum eius extat inventum, perfectè tamen omnes eius partes est executus. Non enim, vt quidam falsò putant, terrestria tantùm, & quæ ad hunc mundum spectant, novit, sed & illa quoque, quæ supra hunc mundum sunt.* Quæ cùm ita sint, meritò idem Philosophus hoc loco ait, Virtutes intellectuales plerumque, sive vt plurimum, comparari ex doctrina, seu præeunte magistro. Stando autem Giphanij

&

& aliorum interpretationi ; vt τὰ παιδεύειν sit idem, ac magna ex parte, indicatur ab Aristotele, non solam magistri institutionem, siue doctrinam, esse principium, ex quo procedunt in nos Virtutes intellectuales ; sed alia etiam præsidia concurrere: vt ingenij bonitatem, memoriæ facilitatem tenacitatemvè, exercitationem & experimentum multiplex.

4 DOCTRINÆ Autem nomine hoc loci obseruat Acciaiolus, non intelligi solum institutionem illam, quæ proficiscitur à docente: verùm etiam ratiocinationem intelligentiæ, ductam à principijs ad conclusiones. Experimentum verò Gualterus Burleus & Linconiensis intelligunt, frequentationem actionum propriarum, & obseruationem alienarum intentam. Cumque hoc peragi nequeat momẽto temporis, necessarium est id spatium, seu mora, quæ sufficiat obseruandis aliorum actionibus, exercendisque proprijs: quæ certè, quãuis ad intelligentiam spectent, ex eoque capite videantur posse facilè ac breuiter peragi; adhuc tamen prærequirunt sensuum exercitationem: quoniam intellectus operatio ducit initium ab exercitatione sensuum. Hæc autem non momento fit, sed moras trahit. Experimentum ergo non momento fit, sed iusto temporis spatio. Quare disciplinę, seu Virtutes intellectuales, comparantur sensim, institutione magistri, & experimento: ideoque Galenus dixit, eas duobus quasi cruribus inniti, *διδασκαλίᾳ καὶ ἐμπειρίᾳ, doctrina & experientia.* Neque aliam ob causam Hippocrates cuidam libro initium dedit illis verbis. *Ars longa, experientia periculosa,* &c.

5 QVAMVIS Autem principium seu originem Virtutum intellectualium doceat Arist. sitam esse in doctrina & experientia, non ideo excludit ipsam naturam intelligentem: vtpote in quâ est vis innata ad comparandum sibi quoslibet habitus, tum intellectuales, tum morales de quibus disseritur in hoc Opere: nam de supernaturalibus seu theologicis alia omnino ratio est. Itaque quemadmodum appetitus, seu voluntas, partes suas habet in adquisitione Virtutum moralium, iuxta eumdem Philosophum, ita etiam intelligentia, seu mens, in Virtutibus intellectualibus comparandis. Imò non desunt qui naturali intellectus acumini & perspicacitati potissimas in hac re partes, seu primas deferant. Idque nominatim in arte dicendi, seu Oratoria exponit Quintilianus dum ait, naturam sine doctrinâ plurimùm posse; doctrinam verò sine natura, nihil. Est enim natura instar terræ, quæ, nisi insitam fertilitatem habeat, frustra ab agricola exercetur. Hinc est quòd eloquentissimus ille Græcorum Orator, atque eloquentiæ magister Demosthenes, lapillis linguâ versatis, & voce magnâ clamaret crebrò iuxta fluminum sonantium ripas: vt nimirum, naturalia illa eloquentiæ instrumenta, linguam ac vocem, expoliret conformaretque orationibus instituendis, tanquam potissima in eum finem præsidia.

6 ALIIS Contrà placet, in negotio disciplinarum, seu Virtutum intellectualium, primas ferre experimentum, seu exercitationem assiduam: quasi hæc potis sit expolire naturam hominis, etiam rudem. Quo pertinet trita illa apud Galenum sententia lib. 3. de Crisibus.

Stillula mollis aqua assiduo lapidem cauat ictu.

Similiter & quod Plinius obseruat in formicis, etiam silices durissimas inueniri pedibus earum attritas. Quo nihil exaggerati⁹ esse potest ad experimendum, quantam vim habeat assiduitas, seu frequentia. Vnde & experimento patet, nonnullos homines tarduioris ingenij, creba & pertinaci exercitatione comparasse sibi disciplinas quasdam in præcellenti gradu.

7 QVAPROPTER Dicendum est ex mente Aristotelis, & iuxta veritatem ipsam, ad Virtutum intellectualium, seu disciplinarum adquisitionem, & incrementum, conferre plurimùm, & naturam, & industriam. Naturam porrò hoc locis accipimus, pro ingenij perspicacitate, ac felicitate memoriæ, atque idoneo temperamento corporis sensuumque ad discendum. Industria verò est, quæ ex doctrina & experimento; atque obseruatione diuturna comparatur. De hac expressè loquitur in hoc capite dum ait initio ferè. *Intellectiua virtus quidem plurimùm ex doctrina generationem habet; & incrementum, quapropter experientia indiget, temporeque.* De illa verò idipsum supponit vt manifestum: cùm potentiæ intelligenti, naturâ nobis insitæ, sit innata vis & facultas ad discendum ab alijs, & ad obseruandum experimento diuturno, seu alieno, seu proprio vniuscuiusque. Quin & certam aliquam humanorum complexionem alicubi docet idoneam esse comparandis disciplinis: aliam è contrà aduersam. Nam lib. 2. de Anima cap. 9. tex. 49. ait: *οἱ μὲν γὰρ σκληρόσαρκοι, ἀφυεῖς τὴν διάνοιαν· οἱ δὲ μαλακόσαρκοι, εὐφυεῖς. Qui namque sunt duri carne, ij sunt inepti mente. qui verò sunt molles, ij ingeniosi existunt, menteque dextri.* Verum hoc loco non fuit opus expressè tradere quid sit necessarium ex parte naturæ, cùm hæc ad omne genus Virtutis, tam intellectualis, quàm moralis, debeat esse idonea: sed tantùm curæ fuit assignare id, ex quo speciatim Virtus intellectualis originem trahit.

8 VERVM Statim occurrit difficultas ab Interpretibus proposita: Quòd, nimirùm, in mente existit aliqua Virtus intellectualis, quæ nullâ doctrinâ, aut experimento comparatur.

Non

Non igitur est verum vniversè, omnem Virtutem intellectualem adquiri doctrinâ & experientiâ. Assumptum probatur: Quoniam intellectus, sive habitus principiorum, est vna ex quinque Virtutibus intellectualibus, iuxta eundem Philosophum lib. 6. cap. 2. & 6. At eiusmodi habitus absque vllâ doctrinâ, aut experimento, obtinetur: cùm omnis anima rationis compos statim ac naturaliter principijs primis assentiatur. Aliqua ergo Virtus intellectualis est, quæ habeatur absque vlla doctrina aut experimento.

9 SED Facilè occurritur huic obiectioni ex doctrinâ tradenda loco iam indicato cap. 6. in commentario. Fatemur enim insitam nobis intelligendi vim, propositis primis principijs, statim ijs assentiri, ita vt non posit iudicare oppositum. Adhuc tamen assentiri facilè & promptè non contingit absque aliqua doctrina & experimento. Itaque facilitas & promptitudo, quâ assentimur principijs, provenit ab habitu superaddito intelligentiæ naturali: qui certè non est naturâ inditus, sed adquisitus, aliquali saltem doctrinâ, & vniuscuiusque experimento. Verùm de hoc plura ibidem.

10 ALIA Quoque obiectio solet in præsentiarum proponi, quòd tempus potiùs sit causa oblivionis, quàm generationis & incrementi disciplinarum: ideoque perperam videatur Aristoteles docere, ad eas comparandas necessarium esse temporis intervallum. Hic autem scrupulus facilè removetur, si dicamus cum Alberto Magno, tempus solùm esse causam corruptionis oblivionisque, prout est numerus motus: sic enim efficit vt ea, quæ certo motu numerantur dividunturque, à seipsis quodammodo distent. Aliunde verò tempus ipsum est causa generationis & augmenti in ijs, quæ nata sunt, non subitò, sed gradatim fieri, atque incrementum accipere. Porrò de horum numero esse habitus intellectuales, palam est, vel proprio cuiusque experimento. Nemo enim deprehendit in se subitò facilitatem & promptitudinem illam, quæ propria est habitus, in materia alicuius virtutis intellectualis; sed solùm post diuturnam doctrinam & exercitationem.

11 EXPLICATA Iam causa vnde procedunt Virtutes intellectuales, procedit ad morales, asseritque illas non esse nobis insitas naturâ; quamvis non sine naturâ, nec præter naturam in nobis generentur. Cùm enim in nobis sit naturalis insita facultas seu vis ad actiones honestas, & Virtuti conformes, Virtus ipsa nequit esse sine natura, aut præter naturam. Quo sensu etiam infrà lib. 6. cap. 13. appellat Virtutem naturalem, aitque nos naturâ evadere fortes ac temperatos. Insuper & hoc loco addit, doctrinam aliquid momenti conferre in generationem Virtutum: cùm manifestum sit doctrinâ præeunte cognosci quænam actiones sint honestæ & expetendæ; quænam verò pravæ & fugiendæ. Cæterum potissimam causam generationis & incrementi Virtutum moralium, quatenus differunt ab intellectualibus, docet non esse positam in doctrina, sed in vsu, more, seu consuetudine exercendi actiones honestas.

12 HANC Assertionem statuit Aristoteles contra plures alios Philosophos. Ac primò quidem existimatur, statutam fuisse ab eo contra Platonem, qui in Menone ait, Virtutes insitas esse vnicuique animæ à Deo, tam intellectuales, quàm morales, ab ipso conditionis momento, quam ipsam opinionem didicisse putatur Plato à magistro suo Socrate. Cumque vrgerentur experimento vniuscuiusque hominum, nullatenus invenientium aut deprehendentium in se ipsis Virtutes illas donec assidua industria, seu doctrina, exercitatione, & consuetudine, illas sibi compararent; respondebant, animam quidem à principio eas Virtutes omnes inditas habuisse: verùm per vnionem ad corpus statim earum oblivisci, quasi hausto Letheo poculo, donec per exercitationem eas sibi in memoriam revocet. Ita idem Plato in Phædro, & lib. 10. de Republica. Quam existimationem, seu potiùs errorem, reiecerunt non modò alij Philosophi, sed etiam Patres: vt Tertullianus lib. de anima, Augustinus lib. 12. de Civit. cap. vlt. & cum ijs Albertus Magnus 1. Metaph. tract. 1. cap. 8. & D. Thom. 2. contra Gent. cap. 83. Insuper & Plato eam infusionem Virtutum in rationali animo docebat esse ante ipsam vnionem ad corpus, quasi animæ priùs tempore existerent, quàm corporibus coniungantur. Cæterum & hanc animorum rationalium antegressionem ad corpora ipse Aristoteles supponere videtur hoc loco, prorsus commentitiam, quatenus reijcit opinionem Platonis in ea fundatam. Quin & expresè propemodum tradit oppositum libro de Proprietatibus Elementorum, vbi inquit, *in nato fieri spiritum vitæ iussu Dei, & ita videri non esse traductum à patre.* Si autem spiritus vitæ, seu rationalis animus esset conditus ante vnionem ad corpus, non fieret in nato, sive genito; sed iam factus duratione præcedenti, solùm vniretur corpori. Verùm adhuc maioris ponderis est, eam Platonis opinionem proscriptam fuisse iam diu ab Ecclesia in Concilio Bracharensi 1. can. 6. & à S. Leone Papa, Epist. ad Turibium Episcopum, illis verbis: *Eos Catholica fides à corpore sue vnitatis abscidit, constanter prædicans, atque veraciter, quòd animæ hominum priusquam suis inspirarunt* (fortè legendum, *inspirarentur*) *corporibus, non fuere.* Idemque commentum reiecerunt ex Patribus Augustin. Epist. 28. ad Hieronymum,

Cyrillus Alexandrinus lib. 1. in Ioannem cap. 9. vbi viginti argumenta proponit, Hieronymus Epist. ad Pammachium, quæ est adversus Ioannem Hierosolymitanum, Theophilus Alexandrinus lib. 1. Paschali, & Epiphanius hæresi 20.

13 NEC Platonis solùm opinio hoc loci refellitur ab Aristotele, sed etiam alia celebris & pervagata Stoicorum, qui asserebant omnes Virtutes morales esse scientias; perficereque facultatem animæ intelligentem. Ita enim ex ipsorum sensu referunt Plutarchus libello de Virtute Morali, & Cicero in 1. Academ. qui & rursus lib. 3. Offic. docuit, Temperantiam esse scientiam. quo ipso videtur secutus eandem existimationem. Verùm Aristoteles in præsenti eam refellit, tum quatenus omnino distinguit Virtutes intellectuales à moralibus; tum etiam quatenus docet, priores potissimùm doctrinâ comparari, posteriores verò vsu. Manifestum autem est, omnes eos habitus, qui ex causis diversis proficiscuntur, omnino inter se differre.

14 CIRCA Secundam capitis partem aggreditur probare rationibus, Virtutes morales non esse naturâ insitas, sed vsu & bona consuetudine adquiri. PRIMA Ratio ducitur ab etymologia Virtutis moralis. Verùm vt eius energia intelligatur ab ijs, qui Græci sermonis ignari sunt, sciendum est, ἦθος & ἔθος Græcè significare morem: sed cum aliquo discrimine, observato à Plutarcho vbi suprà. Nam ἦθος est ποιότης, *qualitas* quædam comparata ex ἔθει, nimirum, est mos hærens nobis in animo, quem dicimus habitum. Cæterum ἔθος propriè significat vsum, assuetudinem, seu exercitationem, à quâ ille habitus progignitur, & animo imprimitur. Hoc præmisso, ratio Arist. est ferè huiusmodi. Virtus moralis appellatur ἠθικὴ *ethica*, ab *ethos*, nimirum, à consuetudine. Ergo signum est, Virtutem moralem consuetudine generari. Quamvis enim aliqua fortasse non inde suam originem reipsa ducant, vnde etymologiam trahunt; attamen vbi tanta est nominum cognatio, ac inter nomina consuetudinis & Virtutis moralis, videtur esse non levis coniecturâ, vt existimemus, hanc ab illa proficisci.

15 OCCVRRIT Difficultas observata ab Eustratio, seu Aspasio (non enim exploratum est, vter illorum librum hunc secundum fuerit interpretatus.) in hunc ferè modum. Paulò antè dictum est ab Arist. Virtutes intellectuales diuturno experimento comparari. At diuturnum experimentum idem est, ac assuetudo: neque enim in aliquo differre videntur. Ergo Virtutes intellectuales assuetudine comparantur. Non igitur ex hoc capite differunt ab illis Virtutes morales, neque harum proprium est, vt generentur assuetudine, prout tandem ipse Aristoteles docet.

16 RESP. Cum Peregrino, cui subscribit Gallutius, verum esse discrimen vtrarumque Virtutum ab Aristotele assignatum: nam experientia, quæ confert ad procreationem Virtutum intellectualium, longè differt ab assuetudine, quæ parens est moralium Virtutum. Experimentum enim haberi potest etiam ex actionibus aliorum: assuetudo autem non, nisi ex actionibus proprijs. Quod prædictus Auctor exponit duplici similitudine, seu exemplo. Si enim sæpissimè observâsti, evomentes sanguinem deficere paulatim, & denique vitam cum sanguine fundere, quin eiusmodi malum passus vnquam sis; experimentum tibi comparâsti; non verò assuetudinem. Similiter, si vidis & observatis diu ijs, qui gymnasticam frequenter exercent, didicisti, laborem exercitationemque mediocrem illorum esse causam tuendæ bonæ valetudinis; proculdubiò experimentum nactus es. Cæterum assuetudinem non habebis, nisi tute exerceas instar ipsorum. Aristoteles igitur docet, ac meritò, Virtutes intellectuales comparari doctrinâ & experimento; nimirum, sive in alijs observato, sive etiam in seipso ab vnoquoque: Virtutes autem morales, non tam experimento, quàm assuetudine.

17 ALIA Difficultas etiam est proposita ab Acciaiolo. Virtus enim intellectualis non solùm adquiritur experimento & doctrinâ, sed etiam consuetudine. Adquiritur enim crebro vsu, seu repetitione actuum circa propriam materiam. Creber autem vsus, seu repetitio actuum in eâdem materia, est consuetudo quædam. Ergo non est proprium Virtutis moralis, prout distinctæ ab intellectuali, vt adquiratur consuetudine.

18 RESP. Aristotelem hoc loci solùm assignare principia per se vtrarumque Virtutum, non autem ea quæ κατὰ συμβεβηκός, seu ex accidenti se habent. Hoc autem posteriori modo dumtaxat comparatur consuetudo ad Virtutem intellectualē adquirendam: cùm possit quis evadere doctus in qualibet disciplina, solo alterius magisterio, seu doctrina imbutus, atque experimentis alienis. Vnde ad generationem Virtutis intellectualis sola doctrina & experientia per se, sive præcipuè concurrunt. Neque crebra illa exercitatio in actibus circa materiam alicuius scientiæ est propriè consuetudo, seu mos. Omne enim quod propriè ad mores pertinet, etiam spectat ad voluntatem, seu appetitum, directè ac per se. Exercitatio autem illa frequens in materia scientiarum, non spectat ad appetitum, sed ad intellectum. Non ergo est propriè mos, seu consuetudo. Contrà verò crebra exercitatio in materia Virtutem moralium, cùm spectet ad voluntatem directè, est mos propriè, seu consuetudo: & hæc per se concurrit ad generationem Virtutis moralis; doctrina autem & experimentum præ-

præsuppositivè solùm, aut per modum dirigentis; non autem efficientis habitum ipsum Virtutis moralis.

19 SECVNDA Ratio in idipsum probandum, est huiusmodi: Quidquid naturâ insitum est, semper inest vnicuique rei: nec fieri potest vt contrariâ assuetudine mutetur: vt patet in lapide, qui, licèt sæpe sursum proijciatur, non ideo amittit propensionem innatam, quâ propendet in centrum mundi; nec adquirit facilitatem vllam, aut propensionem in locum sursum. Nimirum, gravitas naturâ ipsi indita in causa est, vt semper deorsum, nũquam verò sursum, sponte suâ feratur. Atqui experimento diutino deprehenditur, Virtutem, seu promptitudinem, aut facilitatem ad actus bonos, non semper in nobis esse, sed potiùs interdum, ac plerumque, promptitudinem & facilitatem ad actus vitij contrarij. Virtus ergo, seu promptitudo, aut facilitas, ad actus bonos, non est aliquid naturâ nobis insitum.

20 QVO Spectat illud Horatij: *Naturam expellas furca: tamen vsque recurret*: quia, nimirum, quod naturæ conditione hausimus, firmum semper, & stabile sit. Similiter & *ἀδύνατον*, seu impossibile illud, quod expressit Pindarus Olymp. 13. *ἄμαχον δὲ κρύψαι τὸ συγγενὲς ἦθος. Difficile est occultare morem ingenitum*. Et Aristophanes Vespis: *Tegere difficile est quam quis naturam habeat*. Denique & epigramma illud Luciani, εἰς τί μάτην νίπτεις, &c. quod Erasmus ita Latinè reddidit:

Abluis Æthiopem frustra: quin desinis artem?

Haud vnquam efficies, nox sit vt atra dies.

Spectat etiam huc illud Senecæ Epist. 11. Nulla sapientiâ naturalia corporis & animi ponuntur vitia. Quidquid infixum & ingenitum est, leviter arte non vincitur. Quædam nec discipilna, nec vsus vnquam excutit: sed natura vim exercet suam, & illos vitij sui, etiam robustissimos admonet. Hæc, vt dixi, nulla sapientia abigit, alioqui haberet rerum naturam sub imperio sui, si omnia eraderet vitia. Quæcumque attribuit conditio nascendi, & corporis temperatura, cùm multùm se diuque animus composuerit, hærebunt. Nihil horum vitari potest, non magis, quàm accersiri. Hactenus ille. Eandemque doctrinam attulit ad speciem singularis facti Vlpianus l. Præcipiuni, ff de Ædilitio edicto, dum dixit: Mancipia, quæ rudia sunt, præsumuntur esse simpliciora, & ad ministeria multò aptiora: trita vero & veteratoria difficile est reformare. Hæc Vlpianus. Ex quibus omnibus constat, optimam esse rationem, quâ probat Aristoteles, Virtutes morales non esse homini naturâ inditas: quoniam experimento constat, plerosque hominum esse absque promptitudine & facilitate illa, quam prædictæ Virtutes præstant ad actus honestos: imò & habere promptitudinem facilitatemque ad actus vitij contrarij. Nemo autem potest adquirere sibi inclinationem contrariam propensioni naturâ inditæ. Virtutes igitur morales non sunt aliquid inditum naturâ.

21 TERTIA Ratio. Eorum omnium, quæ naturâ insunt nobis, priùs Virtutem seu facultatem habemus, quàm functionem & vsum. Quod, inquit, Aristoteles, in ipsis sensibus intueri licet. Priùs enim sensum videndi & audiendi recipimus, seu habemus, quàm reipsâ videamus & audiamus. Atqui in Virtutibus moralibus contrà accidit: siquidem experimento vniuscuiusque constat, priùs nos habere illarum functionem & vsum, quàm habitum, seu facilitatem. Neque enim hanc experimur, nisi post diuturnum vsum, seu consuetudinem exercendi actiones honestas. Virtutes igitur morales nullatenus insunt nobis naturâ. Vbi vix necessarium monitu est, quod observandum vult Eustratius, sive Aspasius: nimirũ, *τὰς δυνάμεις, facultates*, non accipi ab Arist. hoc loco pro aptitudinibus congenitis, quas potentias dicimus; sed pro habitibus. Etenim satis apertè in ipso textu distinguitur inter facultates naturales videndi & audiendi naturâ inditas, & priores operationibus ipsarum; ac Virtutes posteriores actionibus honestis, quibus adquiruntur.

22 ILLVSTRAT Idipsum exemplo in artibus. Priùs enim, quàm quis artem ædificandi, aut citharizandi obtineat, se diu ac sæpe exercet in actibus ædificandi, aut pulsandi citharam, quorum crebra exercitatione eos habitus sibi comparet. Ergo & oportet, vnumquemque diu ac sæpe in actibus Virtutum se exercere, vt illius habitum assequatur. Sicut enim citharizãtes efficimur citharœdi, & ædificantes evadimus dextri in ædificando: ita etiam iustè agentes, iusti; & temperatè viventes, sobrij ac temperati.

23 QVARRTA Ratio ducitur ab auctoritate Legumlatorum, quibus curæ est, vt propositis præmijs & supplicijs cives bonos efficiant. quod vtique obtineri non potest, nisi cives ipsi honestè operentur, & identidem se exerceant in actionibus Virtutum, vt eas sibi comparent. Hic enim est Legislatorum scopus, etiam annuente Platone lib. 7. de Republ. & consentiente Cicerone lib. 1. de Legibus. Vnde & ratio sub hanc formulam proponi potest. Id, cuius vi ac præsidio conantur Legislatores efficere cives probos, habet procul dubio efficacitatem ad generandum habitum moralis Virtutis. At conantur efficere cives probos vi ac præsidio honestarum actionum. Igitur honestæ actiones habent efficacitatem ad generandum habitum moralis Virtutis.

24 CIRCA Tertiam partem tradit, oportere vnicuique vt se exerceat in operatio-

nii.

nibus honestisq; quia iuxta qualitatem actionum generabitur habitus bonus, aut pravus. Videmus enim ex ijs, qui malè ædificant, aut citharizant, malos fieri ædificatores, ac citharœdos: bonos autem, vbi diu præcesſit consuetudo rectè ædificandi, aut citharizandi. Similiter qui in commutationibus, seu synallagmatibus, iustè & ad æqualitatem se gerunt, evadunt iusti: qui autem aliter, iniusti. Idemque est de cæteris habitibus morum. Quare in fine capitis monet, non parum referre, sed imò plurimum afferre momenti, quomodo quis à pueritiá, seu ineunte ætate allueverit operari, Quod postea Virgilius expresſit, accinens ——— *à teneris assuescere multum est.* Et Horatius tritis illis versibus, *Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu.* Sed vberiùs lib. 3. Carm. Od. 24. dum ait, potiùs sensu Christiano, quàm Ethnico:

Eradenda cupidinis
Pravi sunt elementa, & tenera nimis
Mentes asperioribus
Formanda studijs.

VIDE D. Thom. 1. 2. q. 63. eiusque Interpretes.

CAPVT SECVNDVM.

Quòd Virtus ab excessu & defectu corrumpatur, ad mediocres inclinans operationes.

CVM Autem præsens tractatio, non contemplationis sit, vt cæteræ, gratia (non enim vt sciamus quidnam sit virtus, sed vt efficiamur boni, consideramus, nam nulla ipsius esset vtilitas) de actibus quonam modo sint agendi, considerare necesse est. Hi namque sunt authores, vt tales quidam ipsi habitus fiant, quemadmodum diximus. Agere igitur ratione recta commune est, & supponatur: posteriùs autem de ipso dicetur: & quid est ipsa recta ratio: & quomodo ad cæteras sese habet virtutes. Illud autem anteà confiteamur oportet, omnem sermonem, qui est de rebus agendis, figura, & non exactè fieri debere, quemadmodum & ab initio diximus: rationes, inquam, vt materia postulat, semper esse efflagitandas. Actiones autem, & ea, quæ prosunt, nullam habent stabilitatem, quemadmodum neque salubria ipsa. Atque cùm talis sit sermo vniversalis, multò minùs is sermo certitudinis habet, qui de singularibus est. Nam neque sub artem, neque sub præceptionem vllam cadunt. Sed oportet ipsos agentes ea semper considerare, quæ ad tempus accommodantur: quemadmodum & medicina fit, & in gubernandi etiam arte. Verùm & si præsens sermo talis est, vti diximus, enitendum est tamen opem, & auxilium ferre. Primùm igitur hoc contemplemur oportet, res istius modi tales esse, vt à nimio corrumpantur, & pauco, vt in vi-

ribus videmus, ac valetudine fieri. Nam pro rebus obſcuris, claris indicijs vtamur oportet. Nimij nanque labores, paucique, vires corrumpunt. Similiter potus, cibique, tam nimij, quàm pauci, valetudinem auferunt: moderati verò faciunt, augent, & conſervant. Sic igitur & in fortitudine, ac temperantia, cæteriſque virtutibus res ſeſe habet. Qui namque cuncta fugit, atque formidat, neque quicquam ſubire, perferrèque patitur, is timidus fit. Qui nihil omnino timet, ſed aggreditur omnia, is audax nimirum efficitur. Simili modo qui voluptate omni potitur, nec excipit vllam, intemperans: qui cunctas fugit, perinde atque agreſtes homines, inſenſatus evadit. Etenim tam temperantia, quàm fortitudo, à nimio quidem, & pauco corrumpitur; à mediocritate autem conſervatur. At enim non ſolùm ortus, & incrementa, corruptioneſvè ex eiſdem, & ab eiſdem efficiuntur, ſed & operationes in eiſdem etiam erunt. Nam & in cæteris, quæ ſunt manifeſta magis, res ita ſeſe habere videtur, vt in viribus. Vires enim non tam copia cibi, quàm multorum laborum tolerantia, comparantur: & robuſtus ipſe multum ſumere cibum, & multos labores tolerare maximè poteſt. Sic fit & in virtutibus ipſis. Nam abſtinendo à voluptatibus, efficimur temperati: & facti iam temperati, maximè ab ipſis poſſumus abſtinere. Idem & in fortitudine fit. Etenim aſſueſcendo formidoloſas res parvipendere, ſubireque ipſas, atque perferre, fortes evadimus: factique fortes, maximè res formidoloſas poterimus ferre.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SECVNDI.

Omnes actiones hominis debere eſſe conſentaneas rectæ rationi, proindeque ſervantes mediocritatem inter exuperantiam & defectum, vt earum ope adquirantur Virtutes morales. Quænam ſint eiuſmodi actiones: item & ijs contraria, quibus Virtus corrumpitur.

OCET Ariſt. potiſsimùm hoc loco, mediocritate actionum gigni Virtutes morales; corrumpi autem exuperantiâ ac defectu. Eſtque doctrina affinis traditæ præcedenti capite. Cùm enim ibidem tradiderit, Virtutes morales non eſſe naturâ inditas, ſed adquiri exercitatione frequenti bonarum actionum; conſequens erat, vt nunc traderet, qualiter exhibendæ ſint actiones eiuſmodi, vt honeſtæ ſint, & Virtutum procreatrices. Dividitur verò totum caput in tres partes. In prima docet, Philoſophi moralis eſſe veſtigare, quænam actiones humanæ ſint gignendis Virtutibus opportunæ. In ſecunda eaſdem actiones exponit, ac demonſtrat ex quibus naſcantur: inſuper & eas, quibus corrumpuntur. In tertia denique declarat, quænam ſint actiones à Virtute iam partâ procedentes.

2 CIRCA I. Partem præmittit, Philoſophi Moralis eſſe, vt de actionibus humanis, & de rebus, quæ ſub actionem cadunt, potiſsimè diſſerat. Idque probat: quoniam finis doctrinę Politicæ, ſeu Civilis, non eſt cognitio theorica, ſeu contemplatio, qualiter in alijs diſciplinis; ſed actio proba, & perfectioni vitæ civilis conſentanea. Similiter ergo finis Ethicæ, ſeu Philoſophiæ Moralis, non eſt cognitio theorica, ſive contemplatio veritatum, ſed actio optima, aut perfecta ſecundùm Virtutem. Igitur & eiuſdem doctrinæ eſt diſſerere de ijs actioni-

nibus, & rebus humanis, quæ sub actionem cadunt: quatenus, scilicet, deseruiunt ad procreandum & augendum habitus Virtutum. Nimirum, vt præced. cap. 10. ait, & modò repetit, *κύριαι εἰσι κύριαι τοῦ ποιὰς γενέσθαι τὰς ἕξεις. ipsæ* (actiones) *talium generandorum habituum dominæ sunt*. Gignuntur enim ex malis actionibus praui habitus, & ex honestis probi. neque alia turpido aut honestas est habitibus morum, nisi quam acceperint ab actionibus, tanquam à causa principe, & dominante in generationem habitum. Quare quidquid cognitionis est Virtutum in PhilosophoMorali, non quæritur propter se, siue propter notitiam ipsam; quæ sola nihil ferè vtilitatis afferret: sed tantùm propter actionem inde secutam, quâ homo efficitur probus.

3 PRÆMITTIT Autem, vt rem exploratam, & nulli non manifestam, omnes actiones nostras debere esse conformes rectæ rationi, vt secundùm Virtutem fiant. quippe quæ rationis amica est, & cum illius rectitudine nexum strictissimum habet. Vt enim progressu Operis pleniùs apparebit, prudens ratio est indagatrix mediocritatis, in qui Virtus moralis sita est. Prudentia enim omni morali Virtuti facem præfert, vt eligat medium inter exuperantiam & defectum, ideoque modum, seu mensuram debitam seruet. Addit insuper Aristoteles, & exponit, quænam methodus, seu doctrinæ ratio ac via sit opportuna ad vestigandum ea, quæ nôsse oportet studiosum Moralis disciplinæ virum. Et inquit, debere esse vulgarem, rudem, & non accuratam docendi rationem, quæque populari modo, & per similitudines quasdam tradatur. Neque enim hæc doctrina talis est, vt exquisitis rationibus aut demonstrationibus nitatur. quoniam tota est circa materiam mutabilem, & nullis pricipijs firmis ac stabilibus insistentem. Versatur enim circa operationes humanas, & bona corporis ac fortunæ, quæ pro varietate locorum, personarum, ac temporum, mutantur, & nunc bona, nunc mala censentur. Quare dissimilis est disciplina hæc Mathematicis, ac Metaphysicæ, quæ abstractis & firmis rationibus ac principijs nituntur: similis autem Medicinæ, quæ incertâ materiâ vtitur, & pro varietate temporum, locorum, ac personarum, modò saluti opportunâ, modò aduersâ.

4 QVAM Præmonitionem sic cum Giphanio expendere poteris. Ratio omnis & oratio consentanea esse debet materiæ eius scientiæ seu disciplinæ, quæ est explicanda. Si materia est constans, firma, & perpetua, vt in mathematicis, & metaphysicis, & etiam in physicis; oratio erit exquisita. Si autem materia sit inconstans, fluxa, & instabilis, vti sunt facta & actiones humanæ, quæ est materia Iurisprudentiæ & Politicæ; vt sunt res salubres, quæ est materia Medicinæ; tum oratio quoque & explicatio incerta, & nullatenus exquisita esse debet. Quare superest vt in hac disciplinâ solùm confugiamus ad rationes probabiles, coniecturas, & similitudines quoniam demonstrationibus exactis nullus est locus. In quem sensum rectè Gallutius videtur afferre illud Philosophi, *ἐν τύπῳ, καὶ οὐκ ἀκριβῶς, rudi figura, & non exactè*. quasi præceptiones huius doctrinæ tradendæ sint per figuras quasdam, ac similitudines rerum, pro captu popularium.

5 CIRCA Secundam exponit, quibus operationibus generentur Virtutes, quibus etiam corrumpantur. Quod vt edisseraτ, diuidit actiones humanas in triplicẽ classem: nimirum, earum, quæ exuperantiam habent; earum etiam, quæ defectu peccant; & earum denique, quæ mediocritatem obtinent inter vtrumque extremum. Hoc posito docet, Virtutes progigni, augeri, conseruarique illis tantùm operationibus, quas ratio dirigit ac metitur iuxta mediocritatis præscriptum. è contrà autem corrumpi ijs, quæ dignoscuntur à medio aberrasse in alterum extremorum, siue exuperando, siue deficiendo. Probátque decretum hoc similitudine quadam, & vt ipse ait, *φανεροῖς μαρτυρίοις, claris testimonijs*, ex rerũ. Hęc naturâ desumptis, vt corporis vi, & valetudine, generatur, augetur, & conseruatur ijs subsidijs, quę iuxta mediocritatem sunt: corrumpitur autem exuperãtiâ & defectu. Quod patet in exercitatione Gymnasij, quæ, si mediocris sit, bonæ valetudinis causa est: ruina verò, si plus æquo maior sit, qualis illa Lacedæmoniorum apud eundem Arist. lib. 8. Polit. cap. 4. vbi eos carpit, quòd fierent quoddammodo belluæ tam crebrâ & nimiâ exercitatione; aut etiam, si iusto minor, qualem habent, qui sedentario vitæ genere tẽpus insumunt. Valetudo igitur mediocritatem exercitationis corporalis exoptat; excessum & defectum aduersarium habet. Idem in cibo & potu dignoscitur: quoniam si moderatus sit iuxta necessitatis præscriptum, gignit, auget, tueturque valetudinem: si autem nimius sit, aut iusto minor, illam euertit. Ergo pariter de Virtute existimandum, ijs actionibus gigni, augeri, conseruarique, quæ mensuram iustam mediocritatis seruant; ijs verò corrumpi, quæ diuertunt in alterutrum extremorum, aut exuperando, aut deficiendo.

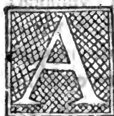
6 ADDIT Insuper exemplum in duplici Virtute nobilissimâ, Fortitudine, & Temperantiâ. Fortitudo enim ijs gignitur, augetur, & stabilitur operationibus, quæ mediâ viâ incedunt inter timiditatem, & audaciam, quarum prior defectu, posterior excessu peccat: ijs autem corrumpitur, quibus aliquis aut nimiùm audet, aut nimiùm timet. Similiter & Temperãtia ijs actionibus procreatur, crescit, con-

conservaturque, quæ circa voluptates mediocriter se habent: ijs autem evertitur, quæ recedunt à medio, sive exuperando, sive deficiendo. Qui enim omnium voluptatum desiderio rapitur, neque vllam sibi infert vim, intemperantiæ habitum sibi parit: qui autẽ omnes penitus voluptates, abſq; discrimine vllo, repellit à se, dicitur stupidus, sive ἀναίσθητος, ab eâ quæ, *sensus vacuitas* dicitur: communi autem stylo, licèt minùs Latino, & Antiquis ignoto, *insensibilitas* appellari solet. Porrò licèt Arist. solùm in prædictis duabus Virtutibus exemplum adhibuerit, doctrinam generalem tradit circa omnem Virtutem moralem: quam mediocritate vult gigni & consistere; excessu autem & defectu corrumpi. Quod & luculentiùs probat *in Eudemijs lib. 2. cap. 1.* vbi sic ferè argumentatur: Omnis affectio, sive διάθεσις, eo quod nimium, & eo quod parum, interit: medio autem existit, & servatur. At Virtus est affectio, & quidem optima. Ergo eo quod est nimium, & eo quod parum, interit: medio autem existit & servatur. Idque tam altè Veteribus persuasum fuit, vt Plato *in Erastis* id extendat ad scientias, velitque neque nimiũ esse sciendum, neque parum, sed moderatè. Vt etiam in Philosopho Ethnico agnoscas illud Apostoli: *Non plus sapere, quàm oportet sapere; sed sapere ad sobrietatem.*

6 CIRCA Tertiam docet, Virtutes semel adquisitas & conservatas actionibus in mediocritate consistentibus inter excessum, & defectum, postea inclinare in operationes ijs similes, illasque proferre ex se meliùs, iucundiùs, atque faciliùs. Omnis enim habitus inclinat ad operationes similes ijs, quibus generatur, & stabilitur in suo esse. Atqui Virtutum habitus generantur & stabiliuntur in suo esse actionibus in mediocritate positis. Ergo & inclinant ad operationes in mediocritate positas. Idque adhuc confirmare pergit obvijs exemplis, & cuique notis, in cibo & potu copioso, ac laboribus magnis. Qui enim ijs assuevit, eo ipso comparavit sibi vires ingentes & robur corporis: quibus præditus, iam inclinatur, & facilis est ad copiosum victum sumendum, & ingentes labores facilè sustinendos. Quapropter medici, & præcipuè Celsus, hortantur eos qui optimè concoquunt, seu digerunt, ad sumendum victum in quantitate copiosa: quoniam ea consuetudine, adaugent, & stabiliunt vires: quibus semel comparatis, de cætero facilè convertunt cibum in propriam substantiam, & magnis laboribus perferendis idonei redduntur. Ita etiam in Virtutibus vsuvenit. Etenim actionibus circa voluptates moderatis, seu exuperantiam & stupiditatem interiacentibus, comparamus nobis habitum Tẽperantiæ, eoque instructi similes operationes de cætero exequimur, absque difficultate vllâ, immò & cum voluptate. Eadem quoque ratio est de Fortitudine. Semel enim adquisita per mediocrem despicientiam, & perpessionem periculorum, ita disponit animum, vt absque negotio exequamur operationes similes contemnendi & subeundi pericula. Ac tandem de Virtutibus generatim affirmari potest, illarum semel adquisitarum operationes, eiusdem esse rationis cum ijs, quibus ad illarum generationem parata est via; nisi quòd posteriores addunt facilitatem & suavitatem ab habitu superadditum, quam tamen non habuerunt priores illæ, quæ ad generationem habitus disposuerunt.

CAPVT TERTIVM.

Quòd virtus moralis sit circa voluptates, ac tristitias.

ATQVI signum habitiuum sit oportet ea voluptas, quæ ipsis actionibus advenit, & identidem dolor. Qui nanque à corporis abstinet voluptatibus, si hoc ipso gaudet, temperans est: sin molestè fert, intemperans. Rursus qui pericula subit, & gaudet, aut saltem non dolet, fortis: qui verò dolet, timidus est. Moralis nanque virtus circa voluptates, doloresque versatur. Ob voluptatem enim res improbas agimus: ob dolorem verò res posthabemus honestas. Quapropter homines ab ipsa statim adolescentia, vt inquit Plato, ita insti-

institutos esse oportet, vt ijs gaudeant, doleantque, quibus dolere, gaudereque oportet. Hæc est enim educatio, ac eruditio recta. Præterea, si virtutes sunt circa actiones, atque affectus, omnem verò affectum, & actionem omnem voluptas sequitur, aut dolor, virtus ob id ipsum etiam circa voluptates, doloresque versatur. Indicant id ita esse & pœnæ, quippe cùm per ipsos fiant dolores. Sunt enim medicamenta quædam: medicamenta autem per contraria fiunt. Præterea, omnis habitus animi (vt & anteà diximus) ad eas res & in his suam habet naturam, à quibus deterior, meliorque efficitur. At ob voluptates doloresvè, pravi habitus fiunt. Ex eo sanè quia persequuntur homines, atque fugiunt, aut quas, & quos non oportet, aut cùm non oportet, aut quemadmodum non oportet, aut quot modis alijs à à ratione, talia præscribuntur. Quapropter & sunt, qui definientes virtutes, affectuum ipsas inquiunt esse vacuitates, tranquillitatesve quasdam. Sed non rectè, quia simpliciter dicunt, & non addunt, vt oportet, & quando oportet, & cætera, quæ adduntur. Virtus ergo talis supponitur esse facultas agendi res optimas circa voluptates, atque dolores: vitium autem, contrarium. Fuerit autem nobis de ipsis, & ex his etiam manifestum. Nam cùm tria sint, ob quæ quispiam expetit, honestum, vtile, iucundum: & tria illis contraria, ob quæ fugit, turpe, inutile, atque molestum: bonus quidem vir circa hæc omnia rectè agit: malus autem peccat, & maximè circa voluptatem. Hæc enim & communis est animalibus, & omnia, quæ in expetitionem cadunt, comitatur: quippe cùm & honestum, & vtile, videtur esse iucundum. Præterea cunctis vnà cum hominibus ab ipsis incunabulis est enutrita. Quapropter arduum est, hunc affectum infixum vitæ extrudere. Iudicamus etiam & actiones ipsas alij magis, alij minùs, voluptate, atque dolore. Idcirco totum ipsum negotium circa hæc esse necesse est. Non enim parum potest ad actus, bene, aut malè, gaudere, aut dolere. Difficilius est etiam, vt Heraclito placet, voluptati repugnare, quàm iræ. At circa difficilius semper & ars fit, & virtus. Id enim, quod in hoc efficitur bene, præstabilius est. Quare propter hoc etiam, circa voluptates, doloresque totum negotium est ipsius virtutis, & civilis etiam facultatis. Qui namque bene his vtitur, bonus erit, qui verò malè, malus. Dictum sit igitur, virtutem circa voluptates, doloresque versari: & ex quibus fit, ab ijs ipsis augeri: & cùm non eodem modo fiunt, corrumpi: & circa illa etiam operari, ex quibus est orta.

SVM-

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS TERTII.

Posse vnumquemque in se deprehendere, ex aliquibus signis, & notis, an fuerit adeptus perfecta Virtutis habitum. Ipsam verò Virtutem moralem potissimùm versari circa voluptates & dolores.

VIDAM Aliter inscribunt hoc caput, desumptâ ferè epigraphâ à primis verbis, quibus id inchoat Arist. dum ait, *σημεῖον τῶν ἕξεων, τὴν ἐπιγινομένην ἡδονὴν, ἢ λύπην τοῖς ἔργοις*: id est, *signum esse habituum consequentem voluptatem, aut dolorem in operibus*. Verùm licèt hinc initium faciat, reverà præcipuam capitis partem expendit circa doctrinam à nobis in titulo præfixam. Duo itaque potissimùm tradit in hoc capite. Primum est, posse vnumquemque in se conijcere, vtrùm perfectæ Virtutis habitum fuerit iam adeptus, necne, ex aliquibus signis & notis. Secundum, Virtutem moralem versari circa voluptates, & dolores. Quibus duabus partibus comprehenditur tota doctrina in præsenti tradita.

3 CIRCA Primam sic procedit. Cùm ea, quæ geruntur in animo, arcana sint, & quæ nulli externorum sensuum patent; nequeunt aliquo sensibili signo manifestari. Quare reliquum est, vt interno aliquo indicio, sive notâ deprehendantur. Quare cum habitus Virtutum moralium non extra hominem, neque in eius figurâ aut vultu sedem habeant, sed animo hæreant; oportet illorum existentiam conijcere ex internis signis. Hæc porrò manifesta sunt, siquis in operationibus moralium Virtutum experiatur voluptatem. Neque enim fieri potest, vt quis in ipsa continentia à corporis voluptatibus delectationem sentiat, nisi iam adquisierit habitum perfectæ Virtutis, cuius est eiusmodi delectationem afferre. Quippe Virtus, eo ipso quod radices in animo fixerit, & assidua exercitatione adoleverit, quasi elevat naturam, vt vel in ipsa continentia à voluptatibus, quibus antea demulcebatur, longè maiorem sentiat delectationem, quàm ab ijs capere posset. E contrà verò siquis in exercitio, seu operatione circa materiam Virtutis, experiatur dolorem; signum est nondùm perfectum esse Virtutis habitum, sed inchoatum, & qui egeat vberiori exercitio ad sui perfectionem atque incrementum.

3 EXEMPLVM Adhibet, vt sæpe aliàs hoc libro, in duabus Virtutibus, Temperantiâ & Fortitudine. Quisquis enim vsque adeo se exercuit in operationibus moderatis circa voluptates sensuum tactus & gustus, vt iam in continentiâ ab excessu & defectu illarum nullum experiatur dolorē, sed potiùs delectationem; is satis sibi conscius esse potest partæ atq; inhærētis animo Temperantiæ. Qui autē in ipsa continentiâ à voluptatibus dolorē, tristitiáve sentit, certus esse potest, habitū eius Virtutis nondū firmas radices misisse, neq; devenisse ad debitū incrementū. Similiter, qui eo animo subit quoscumq; labores, vt in eorū perpessione delectetur, aut saltē non doleat, eo ipso habitū Fortitudinis comparasse putandus est. Qui autē res duras, aut perpessu difficiles ægrè fert, & impatienter sustinet, nullo iure existimabit se iam Fortitudinis Virtutē adeptū, saltē in perfecto gradu. Porrò cū voluptas generari solita ab habitu Fortitudinis sit parva, aut ferè nulla, vt apparebit infrà *lib.3.* ideò nō dixit in præsenti, signū adquisitæ iam Fortitudinis esse solā voluptatē, sed vel voluptatē, vel absentiā saltē doloris. Id enim denotat ijs verbis, *καὶ χαίρων, ἢ μὴ λυπούμενός γε, ἀνδρεῖος*: *Qui gaudet, aut certè non dolet, fortis*. Sat enim est alterutrū ex ijs signis, vt quis in se partam Fortitudinem deprehendat.

4 CONSONAT Doctrina hæc aliorum Philosophorū placitis, ac præcipuè Plutarchi in libello, *de notis, quarum admonitu quis cognoscat se progredi in virtute*: vbi eadem signa præscribit. Adiungit tamen notā aliam ex somnijs honestis. Qui enim adhuc libero potentiarū exercitio destitutus, & inter obscœnas somniorum imagines, execratur omnē turpitudinē, atque erga honestatē afficitur, perfectā Virtutē circa eam materiā animo inhærentē habet. Qui verò ijs qualemcūque consensum præstat, (si tamen in somnijs consensus esse potest) non est quòd securus sit de partâ Virtute. quippe, quæ sive in vigilante, sive dormiēte, haud dubia signa suæ præsentiæ in animo ederet. Porrò in præsenti opportunè monet Giphanius ex ipso Arist. Eudemiorum *lib.7*. & Cicerone 3. *de Officijs*, id discriminis esse inter monita doctrinæ Ethicæ, & iussa Magistratus: quod hæc non exigant à popularibus & subditis, vt gaudeat, aut delectentur obediendo, sed vt rectè agant, & iussa exequantur: prior autem illa, eo tendat, vt homines non solùm quæ recta sunt operentur, sed etiam studiosè ea præstent, & cum delectatione, sive voluptate, quæ comes Virtutis iam partæ est, & evidentissima nota.

5 CIRCA Secundam digreditur ab instituto præcedenti, & statuit vniversè, Virtutem moralem in voluptatibus & doloribus positam esse, seu circa eorum materiam versari. Quod probat septem argumentis, quæ sic ferè proponi possunt.

6 PRIMVM Est huiusmodi. Virtus moralis generatim versatur circa id, quod est materia actionum, quibus generatur, & corrumpitur. Atqui materia actionum, quibus generatur & corrumpitur, sunt voluptates, & dolores. Virtus ergo moralis generatur circa voluptates & dolores. Maior patet: Quia omnis habitus versatur circa id quod est materia actionum sibi conformium, aut difformium: quarum priores sunt, quibus generatur; posteriores verò, quibus corrumpitur. Minor autem suadetur quo ad vtramque partem. Quò ad priorem quidem: nam moderata continentia à voluptatibus, ac sæpiùs repetita, adquiritur v.g. Temperantia: item & Fortitudo moderato exercitio, ac repetito perferendi terribilia, & perpessu difficilia, quæ nata sunt dolorem & tristitiam ingenerare. Quò ad posteriorem verò partem suadetur: quia Temperantia corrumpitur operationibus circa voluptatem immoderatis, siue diuertentibus in alterutrum extremum, siue exuperantiæ, siue defectus. Similiter, & Fortitudo interit inordinatis operationibus circa terribilia, siue circa dolores, aut nimium timendo, aut supra vires audendo. Ergo materia operationum, quibus generatur, & corrumpitur Virtus moralis, sunt voluptates, & dolores. Quare Plato ab Aristotele allegatus, iure ac meritò docuit oportere vnumquemque sic à pueritia institui, vt rebus honestis gaudeat, delecteturque; turpibus autem doleat. Sic enim facilius erit, & absque negotio, possessio siue acquisitio moralium Virtutum. Consule eundem Platonem *lib 2. de Legibus, & 4. de Republic.*

7 SECVNDVM. Omnis operatio & affectio animi eius naturæ est, vt eam sequatur, aut voluptas, aut tristitia. Nemo enim est, qui aut operetur, aut afficiatur circa aliquid, nisi illum moueat, aut voluptas ad prosequendum, aut tristitia ad fugiendum. Atqui omnis Virtus versatur in operationibus, atque affectionibus animi. Ergo & versatur circa aliquid, quod est talis naturæ, vt illud sequatur, aut tristitia, aut voluptas. Vbi notandum, ab eodem Philosopho, data opera dictum esse, omnem Virtutem versari in actionibus, & affectionibus animi. nimirum, distributione idoneâ, & tribuendo singula singulis. Iustitia enim versatur in actionibus humanis: id est, emptionibus, venditionibus, alijsque contractibus: reliquæ autem Virtutes in perturbationibus, siue affectionibus animi moderandis, quas generatim πάθη, id est, *passiones*, vel, vt alij frequentiùs interpretantur, *affectiones* vocat. Quod ipsum fere docet *infra lib. 7. & lib. 10.*

8 TERTIVM Desumit à pari medicinæ, siue curationis corporum; quæ salutem operatur quandoque remedijs afferentibus voluptatem, quandoque dolorem. Vnde sic ferè disputat. Videtur Magistratus, & Legumlatores perinde se habere in curandis affectionibus subditorum, ac medici in curandis humani corporis malis: ideoque & præmia statuunt, quæ voluptatem afferunt; & pœnas quæ dolorem excitent: vt prioribus ad bene operandum alliciant, posterioribus verò arceant ab ijs, quæ turpia & contra rationem sunt. De quo legendus Plato in Gorgia, & lib. 2. de Legib. Ergo leges vtuntur beneficio, siue instrumento voluptatis & tristitiæ, ad moderandum affectiones humanas. Vtuntur autem eiusmodi instrumentis, vt homines in officio contineant, & ad Virtutum exercitium adhortentur. Igitur Virtutes versantur circa ea, quæ afferunt voluptatem & tristitiam.

9 QVARTVM. Omnis habitus moralis versatur circa ea, quibus natura sua fieri potest, aut melior, aut deterior. Atqui melior, aut deterior fit voluptate, ac tristitia. Omnis ergo moralis habitus versatur circa voluptatem & tristitiam. Ergo idem dicendum de omni Virtute, quæ habitus moralis est. Minor, in qua sola esse posset difficultas, probatur. Quoties enim prosequimur delectationes, aut quas non decet, aut quomodo, aut quãdo non decet; corrumpimus virtutem præexistentem, & reddimur vitiosi: quando autem ab ijs abstinemus, ac proinde tristitia, vel dolore afficimur, quatenus, & quando & quomodo oportet, reddimur meliores, & nos ipsos disponimus ad Virtutis habitum comparandum. Igitur habitus morales, siue Virtutis, siue vitij, meliores, aut deteriores fiunt voluptate & tristitia: siue, quod perinde est, meliores aut deteriores nos reddunt, prout versantur circa voluptates & tristitias.

10 QVINTVM. Virtutes morales in eo versari debent, quod commune est bonorũ omnium hominis, malorumque ijs oppositorũ. Atqui delectatio, seu voluptas, est communis bonorum omnium hominis; tristitia autẽ malorum ijs oppositorum. Virtus ergo moralis versari debet circa voluptates & tristitias. Expenditur vis argumenti prænotando, triplex esse hominis bonum; honestum, vtile, & iucundum: quæ ita se habent, vt quidquid honestum atque vtile est, etiam iucundum quodamodo sit: non tamen è conuerso. fieri enim potest, vt aliquid iucundum sit, nec tamen honestum aut vtile: vt patet in delectationibus natura sua turpibus, aut quomodocumque illicitis. Quare bonum iucundum communicat cæteris bonis perfectionem, non tamen ab ijs recipit eò præcisè quòd iucundum sit, nisi fortè aliunde ipsi proueniat. Similiter & triplex malum est oppositum bono: scilicet, turpe, quod contrariatur honesto: no-

noxium aut inutile, quod vtili contraponitur: ac tandem triste, quod repugnat iucundo. Et hæc tria mala ita se habent, vt sicut bonum iucundum impartit iucunditatem suam bono vtili atque honesto; ita etiam malum triste suam tristitiam communicet inutili malo, & turpi. Igitur delectatio, seu voluptas, est cõmunis bonorum omnium hominis; tristitia autem malorum ijs oppositorum. quæ est minor præcipui syllogismi. Maior verò sic ferè probatur ab Arist. Virtutis enim moralis est probos homines regere, atque in bonis promovere: similiter & arcere à malis, ac secernere ab improbis. Ergo versari debent in ijs omnibus bonis, quæ communia sunt hominibus, similiter & in malis illorum contrarijs.

11 CONFIRMATVR I. Sicut vir bonus dum operatur mediocriter inter voluptatem & tristitiam rectè se gerit, & agit honestè; sic & malus dum prætergreditur mediocritatem, & divertit ad excessum defectumvè in voluptate, aut tristitia, turpiter, & inhonestè se habet. Virtus igitur moralis, tam in se considerata, prout perficit virum bonum, quam prout contraposita vitio constituenti hominem pravum, versatur circa voluptates & tristitias.

12 CONFIRM. II. Aliquis debet esse habitus per se institutus ad vincendum præcipuam hominis difficultatem circa ea quæ agere oportet decursu totius vitæ. Atqui præcipua & ingens difficultas est in agendo rectè, sive in ijs quæ agere oportet circa delectationes & tristitias. Aliquis ergo habitus esse debet per se institutus ad vincendam eiusmodi difficultatem circa delectationes, & tristitias. Nullus autem alius est, quàm Virtus moralis. Hæc igitur per se versatur circa delectationes & tristitias. Minor præcipua, in qua sola potest esse dissidium, suadetur & explicatur. Voluptatis enim cupiditas insita nobis est à natura, & à teneris vnguiculis adolescit nobiscũ. Vix enim quis natus vberibus matris admovetur, cùm sugit lac, & in eius gustu delectatur: contrà autem sentit, aut ingratum saporem in rebus amaris, quas gustat; aut dolorem in asperis, quas contrectat. Quare prædictum voluptatis affectum appellat Philosophus, ἐγκεχρωσμένον, quasi firmiter tinctum, ita vt non facilè possit exuere colorem. Quæ vox, vt notat Giphanius, est desumpta à Platone, & translata à fullonibus. Ergo præcipua & ingens difficultas est in agendo rectè, sive in ijs, quæ agere oportet circa delectationes, proindeque & circa tristitias delectationi adversas.

13 SEXTVM. Virtus moralis versatur potissimùm circa ea, quibus homines metimur, & veluti quibusdam regulis, dirigimus moderamurvè actiones nostras. Atqui voluptate ac tristitiâ metimur, & veluti quibusdam regulis dirigimus, moderamurque actiones nostras. id enim valde significanter denotant ea Philos. verba: κανονίζομεν δὲ καὶ τὰς πράξεις, οἱ μὲν μᾶλλον, οἱ δ' ἧττον, ἡδονῇ, καὶ λύπῃ. *Iudicamus etiam & ipsas actiones (alij quidem magis, alij verò minùs) voluptate & dolore.* Et patet experimento nos facilè & perseveranter incumbere ijs actionibus, quæ delectationem afferunt; eas autem fugere atque aversari, quæ dolorem, aut tristitiam ingenerant. Virtus ergo moralis versatur potissimùm circa voluptates & tristitias.

14 SEPTIMVM Denique sic procedit. Virtus potissimùm versatur in vincendis ijs, quæ difficiliora & operosiora sunt. At modum imponere voluptati, ac dolori, valde difficile & operosum est. Virtus ergo potissimùm versatur in moderanda voluptate, ac dolore. Maior propositio videtur certa: Quia Virtus, cùm sit optimus habitus, debet versari in eo, quod optimum est. Atqui vincere quæ difficiliora & operosiora sunt, quid optimum & præstantissimum est. Vnde illud cuiusdam: *Non iuvat ex facili lecta corona viro.* Virtus ergo potissimùm versatur in vincendis ijs, quæ sunt difficiliora & operosiora. Minorem autem præcipui syllogismi propositionem demonstrat Aristotel. argumento à fortiori, vt aiunt. Etenim modum imponere iræ, satis difficile & operosum est. Atqui modum imponere voluptati, difficilius est, quàm modum imponere iræ. Ergo modum imponere voluptati est admodum difficile. Eademque ratio apparet in dolore.

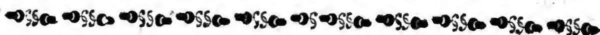
15 DIFFICVLTAS Autem est in hoc postremo syllogismo stabiliendo. Interpretes plerique, atque in ijs Argyropilus, volunt, maiorem propositionem supponi, vt certam ab Aristotele: minorem autem probari testimonio Heracliti, quasi ille dixerit, difficilius esse obsistere voluptati, quam iræ. Verùm falluntur: nam effatum Heracliti indicatum ab Aristotel. & satis celebre eo tempore, solùm erat: χαλεπὸν θυμῷ μάχεσθαι, ψυχῆς γὰρ ὠνεῖται. *iræ seu animo obsistere & moderari, difficillimum est.* Ita enim ex eodem Heraclito refert idem Aristot. lib. 1. Polit. cap. 10. & Plutarchus in Coriolano, atque in Herotico: habeturque insuper apud Stobæum *serm. de ira.* Et constat planè: quoniam affectus iræ vsque adeo impellit homines, vt ad eam explendam sæpe non dubitent iacturam bonorum & ipsius vitæ subire. Quare testimonio Heracliti, non minor propositio eius syllogismi, sed maior suadetur, in qua affirmatur, satis difficile & operosum esse, modum imponere iræ. Restat autem probanda minor propositio, in qua assumitur, adhuc difficilius esse obsistere & modum imponere voluptati.

 Sua-

suaderi autem id potest dupliciter: tum quia voluptas est nobis insita, adolescitque nobiscum ab ineunte ætate, & veluti in alteram naturam convertitur: ira autem, cùm sit affectio subita, facilè accedit, & recedit: Tum etiam, quia ira similior est rationi, quàm voluptas, quæ tota est secundùm sensum, & quasi belluina affectio. quare ira magis obtemperat rationi, quam voluptas. Ergo difficilius est obsistere, & modum imponere voluptati, quàm iræ. Vide infrà cap. 9. à numer. 8.

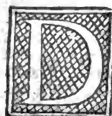
16 QVARE Concludit, satis constare ex dictis, Virtutē versari circa voluptates, & dolores, gignique actibus bonis, seu in mediocritate consistentibus, iisdemque augeri: oppositis verò actionibus corrumpi; & tandem operari circa ea ipsa, à quibus ortum habet.

VIDE D. Thomam 1.2.q.53. & 64 atque eius Interpretes.

CAPVT QVARTVM.

Discrimen inter iusta agere, & iustè agere.

DVBITAVERIT Autem quispiam, quonam modo dicimus iusta agentes iustos, & temperata temperatos fieri oportere. Nam si iusta, temperataque agunt, iam iusti sunt, & temperati, perinde, atque si grammatica, musicave faciunt, grammatici sunt, atque musici. An nec in artibus res ita se habet. Fieri nanque potest, vt grammaticum aliquod quispiam faciat, & fortuna, & alio admonente: at tunc erit grammaticus, cùm & grammaticum quippiam, & grammaticè faciet: id est, secundum eam, quæ est in ipso, grammaticam artem. Prætereà, nec simile in artibus, & in virtutibus est. Nam ea, quæ ab artibus fiunt, bonum ipsum in se ipsis habent. Sufficit igitur, si ipsa aliquo modo sese habentia fiant. At ea, quæ à virtutibus prodeunt, non iustè, aut temperatè aguntur, si sint iusta, aut temperata: sed si & agens sic sese habens agat, primò quidem si sciens, deinde si eligens propter ipsa, tertiò si firmo animo, ac immutabili agat. Hæc autem ad habitus quidem cæteros habendos non requiruntur præter ipsum scire: ad virtutes autem scire quidem parum, aut nihil potest, cætera verò non parum, sed totum possunt. Quæ quidem & ex eo, quia persæpe res iustè temperateque aguntur, proveniunt. Res igitur iustæ, temperatæque dicuntur, cùm sunt tales, quales vir iustus ageret, aut temperatus. Iustus autem, ac temperatus est, non is, qui has agit, sed qui sic etiam agit vt iusti, temperatique agunt. Rectè igitur dicitur, iustum fieri agentem iusta, & temperatum etiam temperata. Qui verò hæc non agit, nunquàm evasurus est bonus. Verùm plerique hæc quidem non agunt. Ad sermones autem confugientes, sese philosophari putant, & studiosos hoc fore modo: atque perinde

vt ægroti faciunt, qui medicos quidem diligenter audiunt, nihil autem eorum agunt, quæ præcipiuntur ab illis. Vt igitur illis corpus non bene sese habebit, si ita curantur, si nec his animus planè, si ita philosophantur.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVARTI.

Non omnem actionem iustam esse opus, aut notam Virtutis iam adquisitæ: sed illam tantùm, quæ electione & constantia fit. Porro in materia Virtutum moralium, plus prodesse, attendique, bonam consuetudinem, quàm scientiam.

CVM Doctrina capitis præcedentis in eo à principio collocata fuerit, vt quisque experimentum Virtutis iam partæ & perfectæ habeat ex voluptate quam sentit in operando secundùm mediocritatem; nunc iam procedit ad statuendum discrimen inter iusta agere & iustè agere. Contingit enim sæpissimè eos qui Iusta operantur, nullam delectationem experiri. ideoque videndum, an defectus delectationis sit argumentum nondum adquisitæ Virtutis ab ijs qui iusta agunt, sed tamen nondum iustè agunt. Dividit verò præsens caput in tres præcipuas partes. In prima proponit quandam incidentem quæstionem circa idipsum, quod in epigrapha præfixum est. In secunda quæstionem principaliorem dirimit. In tertia denique admonet nos de errore quodam, vt ab eo declinemus.

2 CIRCA Primam excitat quæstionem quandam, eamque ortam ex doctrina capitis primi huius libri, vbi traditum fuit, Virtutes progigni, non naturâ, sed actibus operibusque, & quidem iustis, ac repetitis. indeque hominem fieri & verè dici iustum. Id enim videtur difficile, & in dubium vocari posse. Quisquis enim facit aliquid consentaneum arti, eo ipso dicitur artifex bonus, & peritus artis. Igitur eâdem arte præditus erat, antequam id opus efficeret. Atqui Virtutes sunt artibus similes, vt dictum est cap. proximè precedenti. Ergo quisquis facit aliquid Virtuti cõsentaneum, eo ipso dicendus est bonus & Virtute præditus. Igitur eâdem Virtute instructus erat antequã id opus efficeret. Neque enim magis sine Virtute fieri potest opus Virtutis, quã sine arte opus eiusdẽ artis. Falsum itaque apparet quod à principio libri traditum est, Virtutem non aliter fieri, quàm actionibus operibusque iustis, & sæpiùs iteratis. Eamque rationem dubitandi confirmat in singulari circa quasdã artes, vt Musicam atque Grammaticam. Quisquis enim artefacta consentanea regulis Musicæ ac Grammaticæ edit, videtur vtriusque habitu iam antè instructus, nec sine eo mentis præsidio id facere potuisse.

HVIC Difficultati occurrit, non quidem directè respondendo, sed interrogando, ijs verbis: ἢ οὐδ᾽ ἐπὶ τῶν τεχνῶν οὕτως ἔχει; *An non in artibus ita quidem fit*: Quasi dicat: Etiam in artibus, de quibus procedit obiectio, sæpissimè accidit, vt opus ijs consentaneum fiat ab eo, qui nondum arti habitus instructus est. nimirùm, si vel fortuitò fiat, vel ex magisterio & ductu alterius, quasi intento digito demonstrantis modum rei faciendæ, ad ipsius artis præscriptum. Neque enim argumento est quòd puer characteres efformet dirigente magistri manu, aut flectat vocem in numeros bene sonantis harmoniæ moderante præcentoris voce, vt alter Grammatices, alter Musices habitu imbutus existimetur. Ergo id solùm evincitur ex eo quòd efficiat opus grammaticum grammaticè, & musicum musicè: id est, congruum habitui Grammaticæ, aut Musicæ iam præexistenti. Nihil igitur mirum si non omne opus iustum, seu in se bonum, præsupponat habitum Virtutis iam adquisitum. Quippe, vt opera musica, & grammatica fieri possunt & solent operâ solius fortunæ, aut habitus alieni, sive docentis, sive manuducentis, absque prævio habitu artis in ipso operante: ita etiam opera iusta; aut Virtuti conformia fieri possunt, aut fortuitò, aut præeunte & dirigente alio, sine prævio Virtutis habitu in eo, qui operatur. Obiectio igitur ex falsa suppositione procedit.

3 DEINDE Et obiectionem refellit, quoniam non est par ratio Virtutis & artium, sed longè dispar. Licèt enim conveniant in eo quòd ambæ versentur in arduo, & neutræ comparentur natura, sed vsu; adhuc tamen longè dissentiunt, quatenus omnis laus & præstantia artis consistit in ipsis operibus artificiosis: neque alio fine industrium artificem quærimus, quàm vt opus eius industrium & perfectum evadat, quidquid sit de habitu, & fine, quibus operatur. Cæterùm longè alia ratio est in ijs, quę ad Virtutem spectant: quoniam non solum opera spectantur, *sed* etiam mo-

-tiones operantis; nec solùm an iusta agat, sed etiam verùm iustè operetur, necnè. Tria enim exiguntur in eo qui iustè agit, præ illo qui solù iusta agit: nimirum, scientia, electio, & constantia. Scilicet, vt sciens atque intelligens agat; & προαιρούμενος, hoc est, ex electione, & capto consilio, ac voluntate, in ordine ad finem rectum. Id enim necessarium est, vt vbique agat firmiter & constanter, atque eodem tenore inviolabiliter servato circa operandum, quod apud Platonem dicitur, persistere immobiliter, & eam constantiam ad inferos vsque deferre secum. Ideoque Stoici Virtutem in constantia sitam existimarunt: & Aristoteles ipse docuit, ad possidendas retinendasque Virtutes, scientiam posse parum; plurimùm verò electionem, & constantiam.

4 SI Autem roges, cur in artibus sola scientia spectetur; in Virtutibus autem, non scientia solùm, sed etiam electio, & constantia: RESP. causam in eo sitam videri, quòd artes solùm resideant in ea animi parte, quæ rationis particeps est, quæque scientijs excolitur. Non enim ordinantur ad perficiendum in bono appetitum, sed ad excolendum intellectum, siue mentem, in qua residet scientia, quæ est virtus intellectualis: ideoque artes solùm secundùm scientiam spectantur. Virtutes autem morales resident in appetitu sensitivo, qui passionibus, seu affectionibus turbulentis varijsque agitatur: ideoque non solùm exigit præviam cognitionem, siue scientiam qualemcumque ex parte potentiæ cognitivæ, & præeuntis (quippe nihil volitum, appetitumvè, nisi præcognitum) sed etiam electionem, quæ, proposito fine recto, pariat appetitiones rectas; & constantiam, qua appetitus ipse quasi immobiliter adhæreat bono. Quod verò in præsenti addit Aristoteles, scientiam parum, aut nihil Virtuti prodesse; accipiendum est de theorica, seu speculativa; item de practica, seu actuosa, quæ solùm versatur circa res operationesvè in genere. Quod eleganter confirmat Cicero *lib. 2. Tuscul.* & Plutarchus *in λόγῳ contra Sophistas*; & Medea apud Euripidem dum accinit: *μανθάνομεν τὰ καλά*, &c. id est, vt expressit Ovidius, *video meliora proboque: Deteriora sequor.* Scientia autem practica peculiaris, siue rerum peculiarium, confert multùm ad Virtutis assecutionem: quoniam definit operationem determinato loco, modo, & tempore efficiendam, cum omnibus circumstantijs requisitis, vt perfectum evadat opus.

5 CIRCA Secundam, accedit iam ad quæstionem præcipuam, & assignat discrimen inter iusta, aut temperata agere, & iustè ac temperatè operari. Cùm enim præcedenti capitis parte statuerit, plures operationes esse Virtuti, atque arti consentaneas, quæ tamen non procedunt à Virtute, neque ab arte; consequens est, vt quædam opera sint iusta, temperata, sicut & artificiosa, quæ tamen non iustè, nec temperatè, nec artificiosè fiunt. Quod sic ferè probat, loquendo speciatim de operibus iustis, siue honestis, & Virtuti consentaneis. Opera iusta, & temperata eatenus solùm iusta temperataque dicuntur & sunt, quia talia existunt, qualia fierent ab homine prædito habitibus iustitiæ & temperantiæ: operari autem iustè & temperatè, est non quomodocumque operari iusta & temperata, sed cum scientia, electione, & constantia. At fieri potest vt quis faciat opera iusta & temperata, qualia fierent ab homine prædito habitibus iustitiæ & temperantiæ, sed tamen sine scientia, electione, & constantiâ: puta, si ea faciat ex ignoratione, aut ex indebito fine, aut non firmiter. Ergo fieri potest, vt quis faciat opera iusta & temperata, nec tamen iustè & temperatè operetur. Aliud ergo est iusta & temperata facere, & aliud iustè ac temperatè facere. Quippe hoc posterius supra illud prius addit scientiam, electionem, & constantiam, procedentem ex prævio Virtutis habitu.

6 NEQVE Contradicit sibi Arist. dum ait, posse fieri opera iusta & temperata sine habitu iustitiæ & temperantiæ, qualia fierent ab homine ijs habitibus prædito: Quoniam, vt observat Linconiensis apud Burleum, & ex vtroque Gallutius, non est sermo de iustis, & temperatis operibus secundùm omnem perfectionem, qua fierent ab homine ijs habitibus instructo. Is enim operatur ex certa scientia, ex deliberata electione, & constanti animo: quibus tamen caret, qui iusta & temperata opera exhibet sine prævio Virtutis habitu. Accipiendus est igitur Aristoteles de operibus similibus ex parte materiæ: quatenus, scilicet, quis sine habitu præcedente Virtutis possit exequi opera ex parte materiæ, siue secundùm substantiam similia, ijs quæ ab habitu Virtutis procedunt: sed tamen minùs perfecta, & non æquantia modum illorum. Quod illustrari potest ex eodem Aristotele 9. Metaph. & D. Thom. lect. 7. vbi ille ait: *Discentem quoque necesse fortasse est, aliquid scientiæ habere.* Hic verò subdit: *Homo potest aliqualiter exire in scientiæ & virtutis actum, antequam habeat habitum scientiæ & virtutis.* Vide quæ circa eorum verborum sensum observavimus in Philosoph. Rationali *disput. 2. sect. 4.* satis opportuna huic doctrinæ confirmandæ.

7 CIRCA Tertiam indicat errorem quemdam nimiùm exitialem eorum, qui cùm plurimùm de Virtute disputent, atque plenam illius

illius notitiam se habere glorientur,adhuc tamen nihil de Virtutum exercitio curant:similesque proinde sunt ægrotis,qui libenter quidem,& intentè medicos audiunt circa medelam qua egent vt ab ęgritudine liberentur;nec tamen aliquid exequüntur , quo salutem assequantur. Quemadmodum igitur hi manent in ægritudine suá, neque vnquam ad bonam valetudiné redeunt;sic & moribus infirmi persistunt, quicumque de Virtutibus philosophantur,sed tamen non ex earum pręscripto agunt. Quod vitium planè agnovit Cicero lib.2.Tuscul.in Philosophis sui ævi, dum dixit: Quo-
,, tus quisque Philosophorum invenitur, qui
,, sit ita moratus, ita animo ac vitâ constitu-
,, tus,vt ratio postulat? qui disciplinam suam,
,, non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ
,, putet? qui obtemperet ipse sibi, & decretis
,, suis pareat? Videre licet alios tantâ levita-
,, te & iactatione; ijs vt fuerit non didicisse
,, melius:alios pecuniæ cupidos, gloriæ non-
,, nullos; multos libidinum: vt cum eorum
,, vitâ mirabiliter pugnet oratio: quod qui-
,, dem mihi videtur esse turpissimum. Vt enim
,, si Grammaticum se perfectus quidam barba-
,, rè loquatur;aut si absurdè canat is,qui se ha-
,, beri vult Musicum,hoc turpior sit, quòd in
,, eo ipso peccet, cuius profitetur scientiam:
,, sic Philosophus in ratione vitæ peccans,
,, hoc turpior est, quòd in officio, cuius esse
,, magister vult,labitur artemque vitæ profes-
,, sus,delinquit in vita. Consonat & Plato in
,, λόγῳ contra Sophistas suprà allegato. Vide
infrâ lib.10.cap.2.

8 SED Audiendus præterea est circa hoc ipsum magnus ille Seneca plerisque locis,præcipuè vero Epist.20.illis verbis: Illud,
,, mi Lucili,te rogo atque hortor,vt Philoso-
,, phiam in ima præcordia demittas; & expe-
,, rimentum profectûs tui capias,nō oratione
,, nec scripto,sed animi firmitate,& cupidita-
,, tum diminutione. Verba rebus proba. Aliud
,, propositum est declarantibus, & assensio-
,, nem coronæ captantibus: aliud ijs, qui iu-
,, venum otiosorum aures disputatione variâ
,, & volubili detinent. Facere docet Philoso-
,, phia; non dicere:& hoc exigit, vt ad legem
,, suam quisque vivat, ne orationi vita dissen-
,, tiat,vt ipsa inter se vita vnius sine actionum
,, dissensione coloris sit. Maximum hoc est,&
,, officium sapientiæ, & indicium, vt verbis
,, opera concordent, & vt ipse vbique idem
,, parque semper sit. Quis hoc præstabit? pau-
,, ci,aliqui tamen. Denique præter plura eiusdem instituti loca apud Veteres sparsa, observare etiam oportet illud Epicteti 3. dissert.
,, cap.21.sicut ij qui à stomacho laborant,ci-
,, bum statim eijciunt: sic qui præcepta nuda
,, acceperunt, sermone ea effundunt. At con-
,, quoque potiùs, in succum verte, & muta-
,, tionem in mente factam ostende. Ecce faber,
,, qui peritus artis est, non obambulat cla-
,, mitans, Audite me disserentem de re fabrili:
,, sed tacitus domum & tabernam conducit,
,, instruit,& ostēdit operibus se peritum. Tale
,, tu fac: ede,bibe vt decet,matrimonium con-
,, trahe, liberos gigne, rempublicam colere,
,, fer patrem,fratrem,vicinum iniquum:& ta-
,, lia nobis ostende,vt te verum Philosophum
,, cognoscamus. Hactenus ille.

VIDE D.Thomam 1.2.q.59.& 60.eiusque Interpretes.

CAPVT QVINTVM.

De affectu, potentia, habitu; & quòd habitus sit genus Virtutis.

OST Hæc autem quidnam sit ipsa virtus, consideremus oportet. Cùm igitur tria sint, quæ fiunt in anima,affectus,potentiæ,habitus, horum aliquid ipsam virtutem esse, necesse est. Atque affectus quidem voco, cupiditatem, iram, metum, fiduciam, invidiam, gaudium, amicitiam,odium, desiderium, æmulationem, misericordiam, & ea omnino, quæ vo-

voluptas comitatur, aut dolor, potentias autem eas, quibus ad hos affectus suscipiendos idonei dicimur esse: vt quibus dolere possumus, vel irasci, vel misereri. At habitus eos, quibus bene, vel malè nos ad affectus ipsos habemus: vt ad irascendum, si vehementer, aut remissè simus dispositi, malè habemus: si mediocriter, bene, & ad cæteros affectus simili modo. Virtutes igitur, vitiaque non sunt affectus. Nam affectibus quidem studiosi, vel vitiosi non dicimur: virtutibus autem, & vitijs dicimur. Et ob affectus neque laudamur, neque vituperamur. Non enim qui metuit, aut irascitur, laudatur: neque qui simpliciter, sed qui modo quodam irascitur, vituperatur. At ob virtutes, vitiaque laudamur, aut vituperamur. Præterea irascimur quidem, & timemus sine electione. Virtutes autem, electiones sunt quædam, aut non sine electione. Insuper affectibus quidem moveri dicimur: virtutibus autem, aut vitijs non moveri, sed aliquo modo disponi. Propter hæc eadem neque potentiæ sunt. Nam neque boni, vel mali dicimur, neque laudamur, aut vituperamur, quia possumus simpliciter affici. Et insuper potentes quidem sumus natura: boni verò non efficimur, aut mali natura, quemadmodum anteà diximus. Quòd si virtutes neque affectus sunt, neque potentiæ; restat, ipsas habitus esse. Quid igitur sit ipsa virtus, genere diximus.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVINTI.

Virtutum sedem esse in anima: vbi & affectionum, & facultatum & habituum. Quot sint eiusmodi affectiones: & facultates, atque habitus, in quo consistant. Porrò Virtutem neque in perturbatione, neque in facultate sitam esse: sed in habitu, veluti ratione generica.

AB Hoc capite incipit secundus tractatus præsentis libri, in quo Aristoteles assignat formalem rationem Virtutis, atque adeò & ipsius Felicitatis, quam præcedenti libro ca. 7. definierat per optimam Virtutis operationem. Vidimus superiore tractatu, quænam sit efficiens Virtutis causa, simul & materia. Restabat nunc illius quidditatem exponere: quod vt præstet Philosophus, disserit hoc capite de affectu, facultatè, & habitu: dividitque illud in quatuor partes. In primâ docet Virtutem habere locum in animâ, & in eâdem residere affectiones, facultates, atque habitus. In secunda definit, numeratque præcipuas affectiones, sive perturbationes: insuper & definitionem tradit, tam facultatum, quàm habituum, quatenus differunt inter se. In tertiâ statuit & probat, Virtutem, neque in perturbatione, neque in facultate consistere. In quarta denique, quasi ab exclusione cæterorum, decernit & probat, Virtutem ex ratione genericâ in habitu sitam esse.

2 CIRCA Primam partem præmittit ex doctrinâ superioribus traditâ, Virtutem in animâ sedem habere. Quæ autem in animâ sedem habent, tria sunt, inquit Aristoteles: scilicet, affectiones, facultates, & habitus. Nam licèt quamplura alia in animâ locum obtineant, quales sunt primæ notiones rerum, scientia actualis, & quælibet operationes immanentes, tum intellectus, tum & voluntatis; adhuc horum non habetur ratio quantùm ad præsens: quia, vt observant Gualterus, Burleus, Giphanius, & Gallutius in præsenti, Aristoteli nunc so-

solùm curæ fuit assignare principia humanarum actionum, sive ea quæ habent instar principiorum, omissis alijs. Quæ verò tanquam principia ad actus humanos comparantur, vel sunt elicientia, vt facultates, seu potentiæ; vel moventia, vt affectiones & perturbationes, quæ incitant nos ad actionem exteriùs edendam, vt quando excitante irâ rixamur; vel disponentia stabiliter, aut constituentia per modum formæ inclinantis & facilitatem præstantis, vt habitus.

3 CIRCA Secundam exponit, quid significent hæc nomina affectionum, facultatum, & habituum, quidquè præstent animo, cui inhærent, quot demum species eorum sint. Hoc palàm edisserit dum ait: λέγω δὲ πάθη, &c. Quæ ita verti possunt paulo aliter ab interpretatione Argyropili: *Affectiones autem appello cupiditatem, iram, timorem, audaciam, invidiam, gaudium, amicitiam, odium, desiderium, æmulationem, misericordiam, & omnino EA, QVÆ VOLVPTAS VEL DOLOR CONSEQVITVR.* Quibus postremis verbis affectionem sive perturbationem definit: quoniam nullo alio modo meliùs explicari potest natura affectionis, seu perturbationis, quàm per hoc vt sit illud, *ex cuius commotione sequitur, vel voluptas, vel dolor*. Nimirum, singulæ perturbationes habent motum facultatis appetentis in bonum, vel in malum: atque adeò vbi bonum terminum obtinet, voluptatem ingenerant; vbi autem malum, dolorem. Deinde facultates, sive potentias, quas δυνάμεις appellat, definit, vt sint illę, καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα, *quibus ad illas accipiendas* (scilicet, perturbationes) *apti sumus*. Statimque id clariùs exponit, dum ait: *vt per quas irasci possumus, vel dolere, vel misereri*. Sive, vt paraphrasticè interpretatur Lambinus, facultates sunt illæ, quibus ad prædictas perturbationes suscipiendas, seu patiendas, apti dicimur: vel, quarum impulsu ad irascendum, vel dolendum, aut miserendum, proclives reddimur. Monet verò S. Thomas, eam definitionem non esse generalem, sed solùm accipiendam de facultatibus, quatenus differunt à perturbationibus. Satis enim differre ab ijs comperiuntur per hoc, vt reddant nos aptos, proclivesque ad concupiscendum, irascendum, miserendum, & ad alias eiusmodi cõmotiones, passionesque in anima recipiendas. Ira namque residet in irascibili, cupiditas in concupiscibili animi facultate, & sic de alijs.

VBI Notandum obiter cum Tarquinio Gallutio, errasse illos, qui in præsenti putârunt, idem esse apud Aristotelem facultates & potestates, ac eas, quas in Prædicamentis, cap. de Qualitate appellat παθητικὰς ποιότητας, id est, *passibiles qualitates*. Quippe existimarunt facultates à perturbationibus solùm differre penes diuturnitatem priorum; & brevitatem posteriorum. Cùm enim apud Græcos μῆνις sit ira longissima; ὀργὴ, minùs longa; θυμός, brevissima; & pariter εὔνοια benevolentia brevior, ac φιλία longior amicitia; sic etiam putarunt, θυμὸν & εὔνοιαν esse perturbationes; reliquas verò potestates, seu facultates. At verò eos errasse palam evincit textus ipse ac planissimus sensus Aristotelis, aientis, nomine facultatum, seu potestatum, intelligi aptitudines quasdam prævias, seu capacitates recipiendarum perturbationum generatim; ac proinde quarumlibet, sive parùm, sive multùm durantium, sive gravium, sive levium: quoniam antequam irascamur, aut doleamus actu, oportet nos, non breviter modò, sed & diutiùs, posse irasci, vel dolere. *Præterea*. Potentia susceptiva cuiuslibet actus, debet omnino ab eo differre. Cùm igitur Aristoteles palam doceat, facultates esse potentias susceptivas perturbationum, quæ eo ipso debent se habere vt actus ipsarum, consequens est, vt potentiæ omnino differant à perturbationibus.

4 DENIQVE Tradit definitionem habitus, non quidem exactam, sed solùm quatenus habitus à perturbationibus & facultatibus iam explicatis differt: atque habitus esse quasdam qualitates, quæ faciunt, vt quando perturbamur affectibus, & ijs nostro iudicio vtimur, iure boni aut mali nominemur, & simus, sive, vt breviùs in textu habetur, καθ' ἃς πρὸς τὰ πάθη ἔχομεν εὖ ἢ κακῶς: *quibus benè vel malè in affectib⁹ animati sumus*. Statimque exemplum adhibet: *velut cùm irascimur, si vehementer vel remissè, malè habemus: sin mediocriter, benè: itemque in cæteris*. Itaque qualitas illa, quam per assuetudinem actuum nacti sumus, vt irascamur, habitus est; & malus quidem, si incliner ad irascendum infra aut supra rationis præscriptum; bonus autem, si mediocriter, & iuxta mensuram rationis. Ex quibus iam patet quid sint perturbationes, quid facultates, quidque habitus.

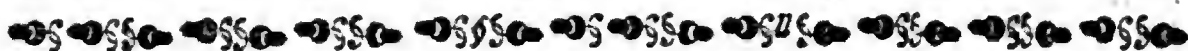
5 CIRCA Tertiam statuit, nec perturbationes, nec facultates, esse id in quo consistit Virtus. Priorem partem probat multipliciter. PRIMO: Quia nemo censetur aut est bonus vel malus propter perturbationes, sive affectiones. Non enim quis laudabilis aut reprehensibilis est v.g. quia proclivis est ad irascendum, sed tantùm ex eo quòd irascatur plus aut minùs, quàm par sit, & mediocritatis ratio poscit. At Virtutes sunt, ob quas boni censemur & sumus. Non ergo perturbationes sunt idem quod Virtutes. SECVNDO: In perturbationibus nullum est consilium, nulla quoque deliberatio, aut electio, sed temeritas & inconsiderantia: sunt enim passiones quædam necessariæ, & præcipites in id quod appetunt. At è contra in Virtutibus attenditur ma-

maximè consilium, deliberatio, & electio, vt sine ijs esse non possint. TERTIO: Quia perturbationibus commoveri & concitari dicimur, non autem Virtutibus. Patet igitur Virtutes esse aliquid aliud à perturbationibus.

6 POSTERIOREM Partem, scilicet, nec facultates esse idem, ac Virtutes, tribus alijs rationibus probat. PRIMA est: Quia ex facultatibus nemo redditur bonus aut malus. SECVNDA: Quia ex eo quod facere possumus bene aut malè, nec laudamur, nec vituperamur. At ex Virtutibus efficimur boni, ac meritò laudamur. Facultates igitur non sunt idem, ac Virtutes. TERTIA, & proprior. Omnis facultas & potestas est indita nobis à naturâ. At virtutes non sunt inditæ nobis à naturâ: vt initio huius libri ostensum est. Ergo Virtus non est idem, ac facultas & potestas.

7 CIRCA Quartam concludit, Virtutem esse habitum. Quod ex totius capitis doctrina sic probatur. Eo ipso quod Virtus animo insideat, vt principium humanarum actionum, debet esse, aut perturbatio, aut facultas, aut habitus: cùm solùm hæc tria sint illarum principia. At probatum est iam, Virtutem non esse perturbationem, nec facultatem: quippe quæ non faciunt hominem bonum aut malum, laudabilem aut vituperabilem, sicut Virtus: nec assuetudine comparantur, sed à naturâ ortum ducunt. Restat igitur vt Virtus sit habitus. Verùm cùm plures species habituum in animo sedem habeant, addit tandem, rationem habitus in Virtute non esse specificam, sed genericam. Quare specificam Virtutis rationem tradere pergit progressu Operis.

VIDE D. Thomam 1.2. q. 55. & 56. atque in Disputatis q. 2. de Virtutibus, & illius Interpretes.

CAPVT SEXTVM.

De duplici mediocritate, & Virtutis substantia.

OPORTET Autem non solùm ita dicere, virtutem habitum esse, sed etiam qualisnam habitus sit. Dicendum est igitur, omnem virtutem, & id ipsum, cuius est virtus, bene sese habere facere, & opus ipsius reddere bene. Oculi namque virtus, & oculum, & opus ipsius studiosum facit: quippe cùm videamus virtute oculi bene. Virtus itidem equi, studiosum efficit equum, & bonum ad currendum, portandumque equitem, & expectandum etiam hostem. Quod si id ipsum ita sese habet in omnibus, & virtus ipsius etiam hominis habitus is erit, à quo bonus efficitur homo, & quo bene suum opus ipse reddet, efficietque. Quomodo autem id erit, & anteà quidem diximus, & nunc etiam magis patebit, si cōtemplabimur qualisnam sit ipsius virtutis natura. In omni itaque re continua, divisibilique, aliud minus, aliud æquale, vel ex parte ipsius rei, vel respectu nostri accipi potest. Aequale autem, medium est quoddam inter exuperationem, atque defectum. Atque rei quidem ipsius medium id esse dico, quod æquè ab extremorum vtroque distat: idque est apud omnes vnum & idem. Respectu autem nostri, quod neque exuperat, neque deficit: idque non est apud omnes vnum & idem. Vt si decem sint

mul-

multa,& duo pauca,sex ipsius rei media capiuntur: æquè namque excedunt, & exceduntur. Atque hoc in arithmetica comparatione rationum medium esse constat. At id quod est nostra ex parte medium, non eodem sumendum est modo. Non enim si cui decem quidem minas comedere nimium est, duas autem parum, sex ei minas ludi magister præcipiet. Est enim & hoc fortasse nimium ei,qui accepturus est,aut parum. Miloni namque parum:incipienti verò sese exercere,nimium est. Simili modo res sese habet in cursu, ac in palæstra. Hoc igitur modo quivis artifex exuperationem quidem fugit, atque defectum,medium autem quærit,& expetit:non quidem rei,sed quod ad nos medium dicitur. Quòd si omnis scientia suum hoc modo bene conficit opus,ad medium ipsum respiciens, & in hoc sua redigens opera; vnde & dici solet in ijs,quæ bene sese habent,operibus,nec auferri quicquam,nec addi posse:propterea quòd bonum ipsum corrumpunt nimium & parum,mediocritas verò conservat:atque boni artifices ad hoc respicientes, vt diximus, operantur: Virtus autem omni arte exactior est,& præstantior,quemadmodum & natura.Ipsa profectò virtus medij ipsius est coniectatrix.Loquor autem de morum virtute:hæc enim circa affectus,actùsque versatur,in quibus est,nimium, & parum,& medium. Fit enim vt magis & minùs quispiam,& metuat,& confidat,& cupiat, & abhorreat,& irascatur, & misereatur,& omnino delectetur, ac doleat, & vtroque modo non bene. Et etiam quando oportet, & pro quibus,& ad quos,& cuius gratia,& vt oportet. Hoc autem medium est,& optimum, quod est ipsius virtutis. Similiter circa actus nimium est,& parum, & medium. Virtus autem circa affectus, actùsque versatur, in quibus exuperatio quidem peccatum est,& defectus vituperatur,medium autem laudatur, & rectè cõficitur,quorum vtrunque virtutis ipsius est. Virtus igitur, mediocritas est quædam,cùm sit ipsius medij coniectatrix. Præterea,peccare quidem multis modis contingit. Malum enim est infiniti,vt Pythagorici putant:bonum verò finiti:at rectè agere, vnivocè. Quapropter & alterum facile, alterum difficile est. Facile quidem non attingere signum,difficile autem illud attingere.Et ob hoc igitur nimium quidem, atque parum vitio adscribuntur, mediocritas verò virtuti.

Vno namque modo bonus est,multisque nefandus.

Est igitur virtus,habitus electivus, in mediocritate consistens, ea, quæ est ad nos, definita ratione,& vt definierit ipse prudens. Mediocritas autem, duorum est vitiorum,vnius per exuperationem, alterius per defectum: & ex eo etiam, quia illa quidem partim deficiunt,partim

tim exuperant id, quod oportet, & in affectibus, & in actibus. Virtus autem medium ipsum & invenit, & expetit. Quapropter ipsa virtus, essentia quidem & ratione quid est dicente, mediocritas est: at optimi respectu, & bene sese habentis, extremitas Non autem omnis actus, nec omnis affectus, suscipit mediocritatem. Sunt enim affectus nonnulli, qui continuò nomine suo sunt cum pravitate connexi, vt malevolentia, vt impudentia, vt invidentia: & actus identidem, vt adulterium, furtum, homicidium. Hæc enim vniversa, & talia ita dicuntur, quia ipsa sunt prava, sed non exuperationes ipsorum, atque defectus. Circa igitur talia nullum est tempus rectè agendi, sed semper delinquitur. Neque fit vt quisquam bene, vel malè talium quicquam agat, qui cùm oportet, & quando, & vt oportet adulterium committendo: sed simpliciter quicquid istorum efficiatur, delinquitur. Simile igitur est, & circa iniustitiam, timiditatem, & luxuriam, mediocritatem esse censere, & id quod nimium dicitur, & parum. Hoc enim modo exuperationis, & defectus erit vtique mediocritas, & exuperationis exuperatio, & defectus item defectus; sed vt temperantiæ, fortitudinisve non est exuperatio, atque defectus, quia medium ipsum est modo quodam extremum: sic nec illorum est mediocritas, nec exuperatio, & defectus, sed vtcumque agantur, semper delinquitur. Omnino nanque nec exuperationis, nec defectus est mediocritas, nec mediocritatis exuperatio, & defectus.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEXTI.

Virtutis officium, quodnam sit. Eam sitam esse in habitu electivo servante mediocritatem affectionum, taxatam arbitrio prudentis. Nullum actum natura sua turpem servare medium inter exuperantiam, & defectum.

POSTQVAM Præcedenti capite assignavit rationem Virtutis genericam, quæ in habitu sita est, nunc ad vestigandam eius differentiam, ac demum totam rationem formalē, procedit: dividitque totum caput in quatuor partes. In prima earum indicat potissimum Virtutis officium, quod est perficere ipsum hominem, & opus illius reddere probum, seu moraliter bonum. In secundâ statuit duplex genus medij, sive mediocritatis, vt postea dignosci possit, in quonam illorum constituendus sit habitus ille perficiens hominem, & opus illius probum reddens. In tertiâ tradit integram virtutis definitionem. In quarta demum ostendit, non omnibus operationibus affectibusque animi convenire mediocritatem.

2 CIRCA Primam partem incipit à notissimo Virtutis officio, sive proprietate, vt sic gradum faciat ad plenā illius definitionem. Nimirum, vt certum apud omnes præmittit, quòd Virtus perficiat hominem, eiusque operationem probam reddat. Hoc enim non modo covenit Virtuti morali, de quâ in præsenti sermo est, cuique Virtutis nomen propriè ac speciatim tribuitur; sed etiam omni omnino qualitati, cui vel abusivè, vel metaphoricè accōmodatur. Quacumque enim ratio-

tione Virtus sit ; adhuc generatim & abstrahendo à strictâ & latâ acceptione, convenit illi definitio vniversæ Virtutis ab Aristotele tradita 7. Physic. similiter & à Matopo Pythagoreo apud Stobæum serm. 1. ab Alexandro Aphrodisæo in 3. Topic. & Cicerone lib. 1. de Legib. Omnes enim Virtutem vniversè sumptam definiunt per hoc, vt sit cuiusque rei vis & potestas, aut affectio perfectissima, optimaque, quâ res ipsa reddatur bona in suo genere, & idonea ad suum munus exequendum. Cuius definitionis, seu descriptionis bonitatem probat Aristoteles ab inductione : quia communi stylo, quamvis abusivè, dicimus virtutem oculi, virtutem equi, atque aliarum quarumlibet rerum, vim illam aut affectionem, quâ subiectum redditur optimum, & valde aptum suo muneri, seu operationi exequendæ. Cuius etiam doctrinæ plura exempla suppetunt apud Platonem in Gorgia, & lib. 1. de Republ. Ciceronem lib. 2. de Oratore, & ipsum quoque Arist. tum lib. 2. Eudemiorum, tum & 3. Rhetoric. vbi habetur, λέξεως ἀρετὴ σαφῆ εἶναι: *locutionis virtus est perspicuitas.* Si igitur Virtus, adhuc vniversè loquendo, & abusivè, importat talem rei perfectionem vt bene afficiat subiectum, cui inest, ipsumque reddat idoneum ad opus suum optimè exequendum; quid, quod Virtus moralis, quæ pressius sibi vendicat Virtutis nomen, idipsum habeat, exequaturque? Igitur de ratione Virtutis moralis potissimùm est hominem perficere, eiusque operationem optimam reddere.

3 CIRCA Secundam duo præmittit, vt postea probet, Virtutem in nullo alio consistere, quàm in habitu versante ac posito in affectionis mediocritate. PRIMVM est, in omni re continuâ & dividuâ, vt lineâ, superficie, corpore, oratione, tempore, ac similibus, designari ac sumi solere tria hæc; plus, minus, æquale : sive, quod perinde est, exuperantiam, defectionem, & mediocritatem. Quæ tria vocabula sic Græcè efferuntur, vt ὑπερβολὴ significet exuperantiam, ἔλλειψις defectionem, & μεσότης mediocritatem : qualiter etiam loquuntur Vitruvius lib. 1. cap. 14. & alij. Idque Aristotelis præmissum exponit paraphrasticè Andronicus Rhodius hoc exemplo : vt si exuperantia sit in eo quod est decem cubitorum, & defectus in illo, quod est duorum; mediocritas inveniatur in illo quod sex cubitorum est: quoniam æquè distat ab excessu & defectu, ac medio modo se habet. Neque obstat quòd perturbationes humanæ non sint in genere quantitatis, sed qualitatis, vt rectè Aristoteles illarum rationem explicuerit adhibito in rebus quantis exemplo : nam, vt monet Eustratius, perturbationes sunt dividuæ saltem per accidens, secundùm intensionem & remissionem, quod sufficit, vt admittant maius, minus, parum, multùm, æquale, & satis.

4 SECVNDVM præmissum Aristotelis est, eiusmodi medium, quod appellat æquale (Græcè μεσότητα) esse duplex: alterum secundùm rem; alterum secundùm nos. PRIVS illud, quod etiam dici solet medium rei, est, quod æqualiter ab vtroque extremo distat; ideoque iuxta omnes vnum & idem est : vt in ligno palmari medium, est punctum intersecans duplicem semipalmum, & quidem vnicum punctum, atque idem omnino. Appellari etiam solet medium arithmeticum : quoniam etiam iuxta arithmeticam computationem potest se habere æquali modo inter duo extrema. Cuius doctrinæ Arist. exemplum adhibet in numero denario : cuius medium arithmeticum est senarius, quoniam æquè distat à denario & binario; nimirum, quatuor vnitatum additione, aut detractione. Quare si in duabus libris sit defectio, & in decem excessus, medium arithmeticum rei erunt sex libræ, vtpotè æquè distantes ab vtroque extremo; ac proinde invariabiliter habebunt rationem medij vnici. Porrò medium hoc rei soli tribuitur Iustitiæ, attendenti arithmeticam æqualitatem. Qui enim debet decem, semper & in omni eventu debet non plus aut minus, quàm decem.

5 POSTERIVS verò ex relatis medijs, nimirum medium quod ad nos, quod & appellari solet medium rationis, longè aliter se habet. Non enim est semper vnum & idem apud omnes & vbique, sed expenditur & variatur secundùm proportionem geometricam; vt quando dicimus: Quemadmodum sex se habent ad quatuor, ita etiam se habent ad novem. Tunc enim non significamus numerum illum senarium esse medium, & aliquid omnino mediocre, seu æquale inter quatuor & novem, ita vt tantundem quaternarius excedatur à senario, quantùm hic à novenario. Hoc enim planè absurdum esset, cùm excessus alterius ad alterum inæqualis sit. Sensus itaque eius propositionis est, senarium habere aliquale genus proportionis geometricæ cum vtroque extremo, consistentis in eo, quòd sicut senarius continet integrum quaternarium, & præterea dimidium ipsius; ita & novenarius continet integrum senarium, & dimidiam illius partem. Quod sufficit vt id medium quod ad nos, sive *rationis* appelletur ex similitudine, quadam rationis vnius ad alium, & proportione geometricâ. Ideoque neque vnum, neque idem est semper, & variationem subit iuxta conditionem personarum, temporum, ac rerum ipsarum. Hoc medio vtuntur reliquæ virtutes, præter Iustitiam: vt Fortitudo, Temperantia, & aliæ similes. Non enim vnum aliquod indivisibile & invariabile medium assignant; sed diver-

versum, pro varietate personarum, locorum, & temporum.

5 CVIVS Doctrinæ, circa Temperantiam præcipuè, aptissimum exemplum assignat in præsenti Arist. dum inquit: *Non enim sicut decem mnas* (alij libras vertunt) *edere nimium sit, duas parum: sex mnas magister ludi præscripserit. Est enim hoc fortasse nimium, vel parum, ei qui capiet. Miloni enim parum: tyroni nimium.* Nimirum, si comedere decem carnis libras quotidie sit nimium, duas autem parum; non ideo colligitur medium rationis, sive Temperantiæ, esse comedere sex libras, quæ æqualiter distant à decem libris ex vno extremo, & duobus ex altero. Hoc enim solùm haberet locum in medio rei, sive arithmetico: non autem in medio quò ad nos, sive rationis, quod præscribitur à Temperantiâ, non secundùm comparationem illam, sed penes necessitatem vniuscuiusque in singulari. Fieri enim potest, vt Miloni sex libræ parùm sint; tyroni verò, sive incipienti se exercere in ludis Gymnicis, sit nimium. Quare alipta, sive Gymnasij Magister (sic enim rectè interpretatur Noster Perionius, immeritò à Lambino reprehensus, quamvis ad litteram *ἀλείπτης vnctor* sit, vt habetur apud Martialem lib. 7. & in iure sub tit. de Ædilitio edicto accipitur pro servo vngente dominum in balneis) non eandem cibi quantitatem assignat athletæ veterano, & novitio, sed inæqualem iuxta vniuscuiusque vires, exercitationem, cõsuetudinem, & cæteras circunstantias in singulari. Quippè parum essent sex carnis libræ Miloni Crotoniati, de quo Arist. in præsenti; quemque aliqui scribunt, vorare solitum carnis, viginti libras, totidem panis, & vini choas tres. Quin & apud Plutarchum lib. 10. habetur, eundem aliquandò gestasse supra humeros taurum, eumque vivum detulisse per Olympiorum stadium, ac denique totum devorasse. Quis ergo alipta, sive athletarum Præfectus, non adscriberet Miloni longè maiorem cibi mensuram, quàm sex librarum; novitio autem longè minùs? Patet igitur, in Temperantia non attendi medium rei, sive arithmeticũ, sed rationis, seu geometricum; quod proinde non vnicum & indivisibile sit, sed multiplex ac diversum pro varietate personarum, & alij, atque alijs circunstantijs in singulari. Quod ipsum cõfirmat Aristoteles alio insuper exemplo cursorum & palæstritarum, quibus in cursu & lucta præscribebatur mediocritas, non quidem rei, sed rationis, & quò ad nos, iuxta vires, dexteritatem, & consuetudinem vniuscuiusque.

6 CIRCA Tertiam tradit iam perfectam definitionem Virtutis, vt sit *habitus electivus, in mediocritate positus.* Quod vt firmum sit, præmittit, Virtutem omnem moralem in mediocritate consistere; esseque investigatricem mediocritatis: idque probat aliquibus argumentis. PRIMVM est. Omnis ars, omnisque sciẽtia activa, quoties perficit suum opus, ideò perficit, quia attingit medium. At Virtus moralis determinatè & certò impellit animum ad bonum morale, ita vt numquam per illam possimus malè agere. Quod ita non accidit in arte, sive (quod pro eodem accipitur hic à Philosopho) in scientiâ activâ: quia hæc tantùm parit cognitionem boni operis, solamque propensionem bene cognoscendi inserit animo; non autem bene agendi: vnde & per eam malè agere possumus. Verum igitur est, Virtutem moralem esse præstantiorem certioremque omni arte, sive scientiâ activâ, sicut arte melior & certior natura est.

7 SECVNDVM Argumentum, quo evincit Virtutem esse coniectatricem medij, seu mediocritatem quandam, est huiusmodi. Omnis habitus, qui fugit vtrumque extremum, & quærit medium, est mediocritas quædam. At Virtus est habitus, qui fugit vtrumque extremum, & quærit medium: vt patet inductione facta in singulis Virtutibus moralibus: vt Temperantiâ, Fortitudine, Liberalitate, &c. comparatis ad sua extrema. Igitur Virtus mediocritas quædam est. Explicatur vis huius rationis ab Acciaiolo, prænotando medium posse accipi, vel pro affectu mediante inter duos affectus extremè oppositos: vel pro habitu posito inter duos alios habitus extremè contrarios. Medium inter affectus extremos est actus Virtutis, servans moderationem, & debitas circunstantias: vt moderatus timor inter nimium & parvum; & moderata largitio inter actus prodigalitatis & avaritiæ. Medium verò inter habitus extremos, non est affectus, aut actus quidam inter actus; sed habitus inter habitus extremè contrarios. Ratio itaque Philosophi ita accipienda est, vt habitus fugiens vtrumque extremum, quærat medium; scilicet actum, sive affectum medium inter actus extremè contrarios: & propterea in seipsô sit mediocritas quædam. Hoc autem contingere in Virtute morali, patet: quia Temperantia v.g. versatur circa voluptates, Fortitudo circa terribilia, quærendo in ijs medium inter excessum & defectum: vt ampliùs proprio loco constabit.

8 TERTIVM Est huiusmodi. Virtus moralis ex naturâ sua tendit ad vincendam difficultatem præcipuam, quę est in operando laudabiliter. At in operando laudabiliter difficultas præcipua est circa inveniendum mediũ. Igitur Virtus moralis suâ naturâ tendit ad inveniendum medium: atque adeò quædam mediocritas est, sive inclinatio ad medium. Maior constat: Quia habitus instituti sunt, & naturâ suâ tendunt ad vincendam difficultatem,

quæ

quæ occurrit in materia ipsorum. Minor autem probatur ab Aristotele, tum authoritate Pythagoræ, tum & ratione. Medium namque & bonum vno modo se habent: malum verò pluribus modis: scilicet, quomocumque recedit à medio. Etenim sicut linea solùm vno modo est recta, obliqua autem quomodocumque declinetur ab ea, vt declinari potest multipliciter: & sicut signum à sagittarijs vnico modo tangitur; infinitis autem modis ab eo discedi potest: ita etiam in operando moraliter, vno solùm modo rectitudo servari potest, servando medium: declinari autem ab eâ facillimè potest, ac modis innumeris. Ergo in operando moraliter difficultas præcipua est circa inveniendū medium. Quod sanè expressit vetus illud Poetæ, *medium tenuere beati*. Et illud praterea 3 *Æneid.*

——— *Scyllam interque Charybdim,*
Inter vtrumq; latus, lethi discrimine parvo,
Ni teneant cursus, certum est dare lintea retro.

7 HIS Statutis, tandem exhibet perfectam Virtutis definitionem, quæ continetur illis verbis vix variantibus à versione Argyropili: ***Est igitur virtus, habitus animi eligendi iudicio præditus, in mediocritate positus nos attingente, ratione que sic definita, vt prudens præscripserit.*** Vbi **habitus animi** ponitur loco generis, in quo convenit cum arte & scientiâ: à quibus tamen differt per hoc vt sit ***eligendi iudicio præditus***. Artes enim & scientiæ non sunt electivæ. Quia tamen habitus vitiosi id habent; additur, ***in mediocritate positus***: quo Virtutis habitus ab habitibus vitiorū dissidet. Vitia enim virtutibus moralibus opposita cōsistunt in excessu aut defectu à medio. Cæterū cùm medium duplex sit, alterum rei & arithmeticum; alterum rationis & quò ad nos, vt suprà dictum est; subdit, Virtutem non in quocumque medio sitam esse, sed in mediocritate ***nos attingente***, vt ibidem explicatum est. Quia verò propter varia hominum iudicia, passionesque impedientes rectum iudicium, posset hæc mediocritas quò ad nos, aut non benè, aut non vniformiter à pluribus designari; concludit tandem, ***ratione que sic definita, vt prudens descripserit.*** Nimirum, designatio eius mediocritatis, in quâ virtus consistit, secundum rectā rationem prudentis fieri debet. Vnde patet, exactissimam esse definitionem præiactam; & in eâ explicari quidquid est Virtuti essentiale, & proprium, quatenus a quolibet alio differt.

8 INSVPER Ei exponit, quorum & inter quæ sit mediocritas ipsius virtutis: nimirum, inter duo vitia, quorum alterum est exuperans, & alterum deficiens. Similiter & virtutis actio medium servat inter duas prauitates vitiorum oppositorum extremè contrarias, quarum altera excedit, altera deficit. Virtus igitur secundùm essentiam suam & absolutè considerata, in illa mediocritate inter duo vitia extrema consistit. Hoc autem non prohibet, vt & illa quoddammodò habeat rationem extremi; nimirum, secundùm quod exprimit rationem boni. Sic enim est extremum contrapositum malo, ac proinde vtrique vitio extremè opposito. Verùm ratio boni in habitu virtutis non est specifica, sed generica, secundùm quam potest habere considerationem extremi contrapositi malo, in quo genere malis conuenit vtrumque vitium. Cæterùm secundùm rationem specificam & propriam, se habet vt medium, sive vt mediocritas quædam inter vtrumque vitium extremum.

9 CIRCA Quartam statuit, non omnem actum, neque omnem affectum suscipere mediocritatem: idque probat tripliciter. ***Primò.*** Nullus actus natura sua pravus, sive turpis, quomodocumque sumatur, suscipit mediocritatem. At sunt aliqui actus natura sua pravi, seu turpes. Ergo quomodocumque sumantur, non suscipiunt mediocritatem. Maior constat: Quia in actibus natura sua pravis nulla est bonitas moralis: atque adeo in ijs nūquam rectè agitur, sed semper delinquitur, quomodocumque quis operetur. Non enim malitia eorum sita est in eo solùm quòd quis circa illorum materiam exuperet, aut deficiat; sed in eo quòd deliberatè in eam consentiat, opereturve in qualicumque mensura. Non ergo ij actus suscipiunt mediocritatem, scilicet, honestam, & omni culpâ vacantem. Minor autem præcipua suadetur ab Aristotele, adhibito exemplo in ijs, ***quæ statim cum ipso nomine vitium connexum habent***: qualia sunt, ***malevolentia, impudentia, invidia: & in actionibus adulterium, furtum, cædes.*** Omnia enim natura sua deformitatem habent, nec quandoque bene, quandoque malè fiunt, sed malè & turpiter, vbicumque & à quocumque fiant. Aliqui ergo actus naturâ suâ pravi seu turpes sunt.

10 SECVNDO Idipsum probat à pari. In habitibus enim vitiosis, qui consistunt in exuperantia, aut defectu, nulla est mediocritas rationabilis, sed quidquid eorum fuerit, malum atque irrationabile est. Ergo pariter in actibus illorum. Probatur assumptum exemplò iniustitiæ, timiditatis, & luxuriæ; quæ sunt vitia opposita iustitiæ, fortitudini; & temperantiæ. In ijs enim vitijs nulla mediocritas est: non quia non sit Virtus aliqua media inter duo eorum extremè opposita; sed quia cùm ipsa sint extrema eius Virtutis, non potest in ijs accipi aliquod medium; seu nullam possunt habere mediocritatem in se. Extremo enim vt extremo repugnat mediocritas.

CONFIRMATVR. Si in vitijs extremè oppositis per modum excessus & defectus esset mediocritas, daretur processus in infinitum. Eo namque ipso quod in excessu v.g. esset mediocritas, in eodem quoque esset defectus: & rursus si mediocritas in hoc ipso excessu esset, excessus quoque inveniretur in illo. Cùm igitur hoc absurdum sit, palam est, nullam inveniri mediocritatem in ijs vitiosis habitibus, qui consistunt in excessu, aut defectu.

II TERTIO Denique. Nulla Virtus admittit excessum, aut defectum: eo quòd omnis Virtus moralis in mediocritate sit posita; seu inter excessum & defectum; atque adeò nequeat in se habere id, quod à se excludit vt extremum. Ergo similiter nullus actus consistens in excessu, aut defectu, admittit mediocritatem: quia nequit habere in se id, quod excludit vt extremum. At sunt aliqui actus vitiorum consistentes in excessu, aut defectu, vt actus temeritatis & timiditatis. Ergo ij non admittunt mediocritatem: atque adeò hæc propria est Virtutis moralis posita inter excessum & defectum.

VIDE D. Thom. 1. 2. quæst. 14. & 66. atque ipsius Interpretes.

CAPVT SEPTIMVM.

Mediocritatum inter duo extrema dispositio.

T Enim id ipsum non solùm vniversaliter dicere, sed ad ipsa singula etiam accommodare oportet. Sermonum enim eorum, qui circa actus versatur, vniversales quidem magis communes, particulares verò magis sunt veri. Actus nanque circa singula sunt, quibus sermones, rationesque consentaneas esse oportet. Hæc igitur ex descriptione sumenda sunt. Circa timores itaque, fiduciasve, mediocritas quidem est fortitudo: at exuperantium is quidem, qui non timendo exuperat, nomine caret. Sunt autem complura, quæ nominibus vacant. Is autem, qui confidendo exuperat, audax est. At is, qui timendo quidem exuperat, confidendo autem deficit, timidus. Circa voluptates, atque dolores, non omnes quidem, & minus circa dolores, mediocritas quidem est temperantia, exuperatio autem intemperantia. At deficientes circa voluptates perpauci fiunt: quapropter nec his est positum nomen, sed insensati vocentur. Circa dandas, capiendasq; pecunias mediocritas quidem est liberalitas. nimium, atque parum, prodigalitas, & liberalitas, quibus cõtrario modo exuperant, & deficiunt homines. Prodigus enim in erogando exuperat, in capiendo deficit. At illiberalis, atq; avarus in capiendo exuperat, in erogãdo deficit. Atque de hisce nunc quidẽ figura loquimur, & in summa, hoc ipso contenti: posteà verò exactiùs de ipsis determinabimus. Sunt & aliæ circa pecunias dispositiones, & mediocritas quidem est magnificentia. Differt enim hoc à liberali magnificus, quòd hic circa magna, ille circa parva versatur. Exuperatio autem ruditas circa decorũ, atq;

for-

ſordiditas, & defectus circa decorum puſillitas. Atque hæc differunt ab ijs, quæ circa liberalitatem diximus eſſe, & differentiam poſterius explicabimus. Circa honorem & eius oppoſitum mediocritas quidem eſt magnanimitas, exuperatio verò lentitudo quædam, & defectus puſillanimitas dicitur. Vt autem ad magnificentiam ſeſe habere diximus liberalitatem, hoc differentem ab illa, quòd circa parva verſatur: ſic ſeſe habet & ad magnanimitatem (quæ quidem circa honorem magnum verſatur) alia quædam diſpoſitio, quæ circa parvum verſatur. Fit enim vt appetatur honor, vt oportet, & magis, quàm oportet, & minùs. Atque is, qui in honorum exuperat appetitione, ambitioſus vocatur: is autem, qui deficit, appetitione vacans honoris: & medius nomine caret. Diſpoſitiones etiam ipſæ, præter vnam, nomine carent. Ambitioſi nanque, ambitio vocitatur. Quocirca fit, vt extremi de medio loco decertent. Nos quoque medium hunc modò ambitioſum, modò vacantem honoris appetitione vocamus: Et nunc ipſum ambitioſum, nunc alterum laudamus. Cur autem id fiat, in ſequentibus explanabitur. Nunc de cæteris eundem ſervantes modum dicamus. Eſt igitur, & circa iram mediocritas, & nimium, atque parum. Atque cùm ferè nominibus careant, medium manſuetum dicentes, mediocritatem manſuetudinem appellabimus: extremorum autem is quidem, qui exuperat, iracundus, & vitium iracundia vocitetur. Is verò, qui deficit, ira vacans, & defectus, iræ vacuitas nuncupetur. Sunt & aliæ tres mediocritates, quæ tametſi ſimilitudinem quandam, & convenientiam inter ſeſe habent, differunt tamen. Omnes enim ſunt circa verborum, actuumve communem vſum: ſed differunt quòd earum vna circa verum, quod eſt in ipſis, cæteræ circa iucundum verſantur: quod quidem partim eſt in loco, partim in cæteris congreſſionibus vniverſis. Et de his igitur eſt dicendum, vt magis cernamus in vniverſis mediocritatem quidem laudabilem eſſe, extrema verò, neque recta, neque laudabilia, ſed vituperabilia. Atque horum etiam pleraque nominibus carent: verùm enitendum eſt & his perinde, atque cæteris, ponere nomina dilucíditatis gratia, & vt facilè ſequi poſsimus. Circa verum igitur, medius quidem verax quidam, & mediocritas veritas appelletur. Fictio verò, ſi ad maiora pergat, arrogantia, & arrogans, qui ipſam habet, dicatur. Sin ad minora, diſsimulatio nuncupetur, & qui habet ipſam diſsimulator. Circa iucundum, quod in ioco conſiſtit, medius quidem comis, & vrbanus, & diſpoſitio comitas, atque vrbani-

nitas appelletur. Exuperatio autem, scurrilitas, & qui ipsam habet, scurra: & qui deficit, rusticus quidam, & habitus, rusticitas, nuncupetur. Circa verò reliquum iucundum quod est in vita, is quidem, qui est, vt oportet, iucundus, amicus dicatur, & mediocritas, amicitia. Is autem, qui exuperat, si nullius gratia rei, placidus: sin sui emolumenti causa, adulator est appellandus. At is, qui deficit, & in cunctis est iniucundus, contentiosus quidem', difficilisque dicatur. Sunt & in affectibus, & in ijs, quæ sunt circa affectus, mediocritates. Verecundia nanque, virtus quidem non est; laudatur tamen & ipse etiam verecundus: nam & hic dicitur esse medius, & exuperans, atque deficiens. Et exuperat quidem is, qui in vniversis verecnndatur, qualis est ipse pavidus: qui verò deficit, aut nulla in re verecundatur, appellatur impudens: medius verò, dicitur verecundus. Indignatio autem, mediocritas est invidiæ, & malevolentiæ. Versantur autem circa dolorem, & voluptatem, quæ oriuntur ex ijs, quæ proximis accidunt. Indignans enim dolet, cùm aliqui prosperitate fortunæ indignè fruuntur. Invidus autem hunc exuperans, de omnibus dolet: sed malevolus adeò deficit in dolendo, vt gaudeat. Verùm de his erit, & alio loco tempus dicendi. De iustitia verò posteà pertractabimus. Atque cùm non dicatur simpliciter, distinguemus ipsam, & de vtraque dicemus quomodo mediocritas est, & similiter de rationis virtutibus.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEPTIMI.

Non sufficere communem regulam actionum humanarum, nisi ad singularia descendatur. Mediocritas singularum Virtutum in specie: ac primò earum, quibus salus publica cura est.

TRADITA Superiori capite Virtutis definitione quasi in cómune, nunc iam illam adaptare conatur singulis speciebus Virtutum, & ostendere omnino verum esse quidquid hucusque generatim de Virtute, & perturbationibus animi dictum est. Solùm excipit Iustitiam & Prudentiam: illam, quia exigit singulare examen, de quo alibi: hanc verò, quia non inter virtutes morales, sed intellectuales locum habet. Dividitque caput hoc in quatuor partes. In primâ proponit causam, cur speciatim de singulis virtutibus oporteat instituere disputationem. In secundâ initium enumerandi accipit ab ijs duabus virtutibus, quibus curæ est publica & privata salus; nimirum, à Fortitudine & Temperantiâ. In tertiâ recenset cæteras virtutes, & singularum mediocritatem atque extrema assignat. In quarta denique ostendit, quasdam esse affectiones animi quæ licèt virtutes non sint, laudabiles tamen existunt.

2 CIRCA Primam partem statuit, non sufficere doctrinam generalem, quâ traditur, Virtutem in mediocritate sitam esse, inter duo extrema, nisi etiam ad singularia & certa descendatur. Cuius ratio est, quoniam generalis sermo, sive disputatio vniversè instituta circa actiones, seu circa ea, quæ sub actionem cadunt, videtur longè minùs vtilis ijs, quæ circa singularia, atque hîc & nunc occurrentia, sunt. Cùm enim actiones ipsæ, & quotquot agenda occurrunt, certa ac designata sint, oportet de ijs in singulari instituere sermonē, sive disputationē. Verum talis esse debet, vt quæ generatim de virtutibus, & quibuslibet humanæ vitæ moribus decernuntur,

con-

consentanea sint; & accommodata singularibus & definitis rebus. Nimirum, ita expedit ne subeamus notam Stoicorum, quos eo nomine carpit Horatius *lib. 1. Serm. Satyra 3.* quod de moribus multa in genere decernerent, quæ tamen vbi accomodanda essent ad singularem operationem, invenirentur absurda: ita, vt eos non honestas, non regula aliqua rationis dirigeret ad agendum, sed sola vtilitas, ex qua & peccatorum omnium æqualitatē inferebant, & ius atque æquum metiebantur. Sic quippe accinit:

Queis paria esse ferè placuit peccata, laborant,
Cùm ventum ad verum est, sensus moresque repugnant:
Atque ipsa vtilitas iusti propè mater & æqui.

3 HANC Ipsam doctrinam repetit Arist. infra *lib. 10. cap. 1.* vbi monet, considerandum esse, vt morales disputationes consentiant operationibus singulis. Omnis enim habitus practicus, qualis est Ethica disciplina, versatur circa definita & singularia: vt Medicinæ ars, quæ ideo generatim & meritò docet, omnem atram bilem helleboro purgandam esse, quia experimento & inductione in singulis hominibus constat habere eam vim. In quo sanè dissident ab habitibus practicis theorici, seu speculativi: quorum tota vis est in axiomatis ac thesibus generalibus, quibus nituntur. Practici autem, vt Ethica Philosophia, potiùs insistunt singularibus; & ex ijs evidentiùs notis, regulas morum generales tradunt. Quare oportere, ait, vt quod vniversè dictum est de Virtute, sumatur ἐκ τῆς διαγραφῆς, *ex descriptione*: scilicet, ex partitione & enumeratione singulorum: sic enim διαγραφὴν in præsenti accipiunt Gallutius, & Giphanius, post Burleum & Linconiensem. quasi velit Arist. vt in tabulâ descriptas habeamus singulas virtutes, & earum extrema: similiter & perturbationes atque actiones, quæ sunt materia virtutum.

4 CIRCA Secundam incipit enumerare perturbationes animi, vt cognita illarum mediocritate innotescat virtutum numerus, & quam rectè cuilibet illarum conveniat definitio Virtutis. *Primò* itaque inter perturbationes enumerat timiditatem & audaciam, inter quas Fortitudo mediocritatem servat. *Secundò* intemperantiam, & eius contrarium, quod proprio caret nomine: quamvis vtcumque iuxta Aristotelis mentem ἀναισθησία, seu *insensibilitas* dici possit. Vtriusque autem medium Temperantia est. Et has quidem virtutes priori loco statuit, & adnectit: quoniam è republicâ & privatâ videntur magis esse cæteris: nam Fortitudo salutem publicam tuetur potissimùm, vt in bello: Temperantia verò privatam, vt vitam & valetudinem cuiusque. Verùm prius, quàm de Temperantiâ, de Fortitudine agendum censuit, veluti nobiliori virtute, & illius medium exponit. quod & in cæteris virtutibus monet esse scrutandum. Cùm verò medium optimè cognoscatur investigatione extremorum, agit de vtroque Fortitudinis extremo, scilicet, timore & audacia. Timidus quippe defectu peccat: excessu audax: vir autem fortis mediocritatem servat, quia timet, & audet quando & quomodo oportet. Videtur autem Aristoteles in præsenti tria extrema Fortitudinis assignare: quorum vnum sit per exuperantiam; vt audere nimiùm & timere parum: aliud per defectum, vt audere parum & timere nimiùm: aliud denique nihil omnino timere. quod proprio nomine caret. Græcè autem & vtcumque dicitur ἀφοβία, quæ vtcumq; *intimiditas* appellari potest, sive *vacuitas timoris*, vt Gallutius vertit. Et omni timore carentem idem Aristotele infrà *lib. 3.* appellat μαινόμενον, καὶ ἀνάλγητόν τινα, id est, *furiosum quemdam, & sensus vacuitate laborantem.* Cæterùm cùm hoc vitij extremum vix vnquam in aliquo inveniatur, curandum nihil de illo est, & dicendum, non tria, sed duo tantùm esse Fortitudinis extrema, timiditatem & audaciam.

5 DE Temperantiâ autem subdit, versari circa dolores & voluptates: minùs tamen circa dolores. Plus enim operæ collocare oportet in voluptatibus cohibendis, quàm circa dolores tolerandos: quoniam Virtus præcipuè circa ea versatur, quæ difficultatem ingenerant. Difficilius autem est voluptates frangere, quàm dolorem tristitiamque perferre. Est quippe voluptas inimicus latens & insidiosus; dolor verò hostis apertus; & vt S. Leo inquit *ser. 9. Quadr. plus periculi est cum insidiatore occulto, quàm cum hoste manifesto.* Itaque Temperantia potissimùm versatur circa voluptates, non tamen omnes, sed illas tantùm quæ ad tactum & gustum pertinent; quales sunt voluptates in cibo & potu, ac rebus venereis. Circa hæc igitur mediocritas est Temperantia: excessus, intemperantia: defectus autem, quamvis careat nomine proprio, appellari potest, vt suprà dicebamus, ἀναισθησία, seu *insensibilitas.*

6 CIRCA Tertiam recenset cæteras Virtutes morales, & earū extrema designat: ac primò agit de ijs, quæ versantur circa res externas quæ bonæ aut malæ existimātur. Huius generis est *Liberalitas*, consistens in mediocritate circa pecunias dandas & accipiendas: eiusque extrema sunt, prodigalitas per excessum, & avaritia per defectum. Est & alia mediocritas circa pecunias, quæ appellatur *Magnificentia*; cuius extremū per modum excessus dicitur ruditas circa decorum, seu sordities quædam

defectus verò appellatur modicitas. Nimirum, vt apparebit ex dicendis *lib. 4.* diversa virtus est Liberalitas à Magnificentia: quoniam licet ambæ sint circa pecunias, non tamen eodem modo, sed diverso. Liberalitas enim versatur circa parvos sumptus: Magnificentia autem circa magnos: ac proinde extrema Liberalitati opposita, sunt circa parva, & Magnificentiæ circa magna. Quod ex dicendis eo loco pleniùs apparebit. Nunc solùm notandum, excessum Magnificentiæ oppositum consistere in eo quòd quis faciat magnos sumptus vbi non sunt faciendi, neque cum eo decore, ac splendore, quo fieri deberent. Quare vitium hoc appellatur ab Aristotele *ἀπειροκαλία*, scilicet, *inexperientia decori*, seu inscitia; similiter & *βαναυσία*, id est, *sorditas*. Quippe opponitur modo operandi proprio Magnificentiæ, quæ *μεγαλοπρέπεια* dicitur, quasi in magnis servans decorum. Alterum verò extremorum, quod rationem defectus habet, appellatur in textu *μικροπρέπεια* id est, *modicitas*, sive, vt alij vertunt, *indecora parsimonia*. Consistitque in eo, vt cùm aliquis versatur circa res magnas, deficiat in sumptibus competentibus.

7 HINC Procedit ad alteram Virtutem, quæ est *Magnanimitas*; & versatur circa honores, sicut duæ præcedentes circa pecunias. Est enim Magnanimitas mediocritas quædam circa honores magnos: cuius extremum per modum excessus dicitur *ὑπερβολή*, quam aliqui *elationem* vertunt, & fortè meliùs *superelationem* dicerent: quoniam non quamlibet elationem denotat, sed eam quæ maioris notæ est: alij *defluentiam* interpretantur: quia *χαῦνος* dicitur mollis & defluens ad existimandum se magnis honoribus dignum, cùm reverâ non sit. Defectus verò eidem virtuti oppositus dicitur *μικροψυχία*, id est, *parvitas animi*, seu *pusillanimitas*; quâ quis ex sola animi parvitate, & secluso alio motivo, recusat accipere magnos honores, quia se reputat non dignum, cùm tamen dignus sit. Altera quoque virtus est circa honores parvos per modum cuiusdam mediocritatis: quæ *φιλοτιμία* vtcumque ab aliquibus dicitur, quasi *honoris amor*: sed reverà proprio caret nomine, sicut & extremum quod ipsi opponitur, vt defectus. nam quòd excessus rationem habet, dicitur *ambitio*, seu appetentia inordinata honoris. Similiter & est alia virtus respiciens iram, vt mediocritas quædam, quæ dicitur Mansuetudo, licèt impropriè, vt Aristoteles denotat. Excessus illius dicitur *iracundia*: defectus verò caret nomine abstracto, & solùm in concreto exprimi solet, dum quis appellatur Græcè *ἀόργητος*, sive *iracundia carens*. Aliqui tamen in abstracto *lentitudinem* vocant.

8 DENIQVE Affert tres alias virtutes, sive mediocritates, circa communionem verborum & actionum: quarum tamen singulæ versantur circa propriam materiam. *Prima* dicitur *Veritas*, & communiter *Veracitas* appellatur, estque circa verum in verbis, quæ seriò dicuntur: extrema verò ipsius vno nomine fictionis censeri possunt: sed cum hoc discrimine, quòd excessus sit *arrogantia*, defectus verò *dissimulatio*, quam *εἰρωνείαν* Aristoteles vocat. *Secunda* est circa verba, seu colloquia iucunda, quæ dicitur *Comitas*. Huius excessus dicitur *scurrilitas*, & defectus *rusticitas* vocatur. *Tertia* est mediocritas circa reliquas iucunditates humani convictus: &, cùm proprio careat nomine, dicitur *Amicitia*, non quidē illa, quę strictè talis habetur, & de qua plura disseremus progressu Operis; sed largè accepta, quasi quædam iucunda *affabilitas* ad cæteros homines. Huius excessus, si sit in vtilitatem excedentis, dicitur *adulatio*: si nullius rei causa, *assentatio*, seu officium blandientis. Defectus verò *insuavitas*, sive *asperitas* dici vtcumque potest, qua quis alijs se morosum, & difficilem reddit.

9 CIRCA Quartā partē exponit quasdam mediocritates circa affectus, quæ nō sunt propriè virtutes, neque habitus, sed tamen laudabiles sunt, eo quòd omnis mediocritas in affectibus est conformis regulis rationis: sicut & omne extremum ipsi oppositum difforme & vituperandum est. Quod intellige de laude & vituperio latè & communiter dictis: nam suprà *cap. 5.* docuit Philosophus, neminèm ratione perturbationum, sive affectionū eiusmodi, laudabilem aut vituperabilem esse: scilicet, pressè loquendo. *Prima* illarum est *Verecundia*, quæ mediocritatem quandam in affectibus servat: Excessus illius est *paviditas*, qua quis velutì attonitus in omnibus ferè verecundatur: defectus autē consistit in *impudentia*. Quare & qui in ea peccat *ἀναίσχυντος* dicitur, seu carens pudore. *Secunda* mediocritas dicitur *Indignatio*, & versatur circa dolorem voluptatemque, quatenus oriuntur ex bonis & malis proximorum. Porrò excessus illius est *invidia*, quam dicunt ægritudinem acceptam ex consideratione alienæ felicitatis: defectus verò *malevolentia*, seu voluptas orta ex consideratione mali alieni. Demum Philosophus horum ipsorum pleniorem tractationem in sequentibus promittit, & excusat se quòd in præsenti non egerit de Iustitiā, quia de eā vberiùs & proprio loco disseret, sicut etiam de virtutibus intellectualibus. Superest vt quidquid hoc capite traditum ab eo est circa singulas virtutes, & earum extrema, quasi in tabulam, aut seriem redigamus.

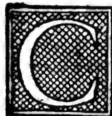
* * *

EXCESSVS.	MEDIOCRITAS.	DEFECTVS.
Audacia.	Fortitudo.	Timiditas.
Intemperantia.	Temperantia.	Insensibilitas.
Prodigalitas.	Liberalitas.	Avaritia.
Inscitia decori sumptus.	Magnificentia.	Modicitas.
Elatio.	Magnanimitas.	Pusillanimitas.
Ambitio.	Philotimia.	Philotimiæ defectus.
Iracundia.	Mansuetudo.	Lentitudo.
Arrogantia.	Veracitas.	Dissimulatio.
Scurrilitas.	Comitas.	Rusticitas.
Assentatio.	Affabilitas.	Asperitas.

VIDE D.Thom. 1.2.q. 64. & 66. eiusque Interpretes.

CAPVT OCTAVVM.

De Virtutum ac vitiorum mutua oppositione.

CVM Autem tres sint dispositiones, & duæ quidem sint vitia, quorum alterum in exuperatione, alterum in defectu consistit; vna autem virtus, quæ quidem est mediocritas; omnes inter se, & si non æquè, suspiciunt oppositionem. Extremæ nanque cùm mediæ, tum inter sese contrariæ sunt, media verò extremis. Nam vt æquale maius quidem est cùm comparatur ad minus, minus autem cùm comparatur ad maius: sic & habitus medij respectu quidem defectuum exuperant, respectu autem exuperationum deficiunt, tam in affectibus, quàm etiam actibus. Fortis enim, cùm ad timidum comparatur, audax; cùm ad audacem, timidus esse videtur. Pari modo temperans respectu quidem insensati intemperans, respectu autem intemperantis, insensatus videtur. Liberalis etiam, prodigus, si ad illiberalem: illiberalis, si cum prodigo conferatur. Quapropter & extremorum vterque medium ipsum à se compellit ad alterum: atque fortem, audax quidem timidum; timidus autem audacem appellat, & in cæteris simili modo. Hæc cùm hoc modo inter sese opponantur, maior est vtique contrarietas extremorum inter sese, quàm ad medium. Longiùs enim hæc inter sese, quàm à medio distant: & perinde, atque magnum magis à parvo, parvumque à magno, quàm ab æquali vtrumque distat. Extremis insuper nonnullis ad medium similitudo quædam esse videtur: vt audaciæ ad fortitudinem, & prodigalitati ad liberaliiatem. At extremorum inter sese maxima est dissimilitudo: atque ea, quæ plurimùm inter se distant, definientes, contrària dicunt, quo fit, vt ea, quæ magis distant, magis con-

contraria sint. At verò medio in quibusdam exuperatio, in quibusdam defectus magis opponitur. Fortitudini nanque non audacia, quæ est exuperatio, seu timiditas, quæ est defectus, magis opponitur. Temperantiæ verò non insensibilitas, quæ quidem est defectus, sed intemperantia, quæ est exuperatio, magis contraria est. Id autem ob duas accidit causas. Atque vna quidem est ex ipsius rei natura. Nam quia propinquius, atque similius est extremorum alterum medio, ideo non hoc ipsi, sed contrarium oppositum esse magis asserimus. Vt cùm audacia quidem similius fortitudini videatur, atque propinquius esse: timiditas autem dissimilius: haud illi magis oppositam esse censemus. Etenim ea, quæ plus a medio distant, eidem contraria magis esse constat. Hæc igitur vna est causa, quæ quidem est ex ipsius rei natura. Altera autem in nobis sumitur ipsis. Ea nanque medio contraria magis esse videntur, ad quæ nos ipsi quoddammodo natura sumus propensiores. Nos enim ipsi quia magis ad voluptates sumus proclives, idcirco faciliùs ad intemperantiam, quàm ad modestiam, inclinamur. Hæc igitur magis contraria dicimus virtuti, quæ in nobis augentur magis: & propterea intemperantia, quæ est exuperatio, magis est contraria temperantiæ.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS OCTAVI.

In materia cuiuslibet Virtutis moralis esse tres habitus inter se pugnantes. Virtutem interiectam adversari vtrique extremo. Eorum tamen alterum alteri magis contrarium esse, quàm Virtutem interiectæ. alterum quoque magis ab ea dissidere, quàm alterum.

POSTQVAM Aristoteles singulas virtutes, sive mediocritates, & vniuscuiusque extrema per modum excessus ac defectus quasi in tabulâ designavit; nunc ferè resumit eandem doctrinam, & disseruit de mutua oppositione virtutum in medio cõsistentium, & extremorum invicem adversantium. Dividit caput in quatuor partes. In primâ statuit circa materiam cuiuslibet Virtutis tres habitus inter se pugnantes. In secunda docet, Virtutem vtrique extremo contrariam esse. In tertia, maiorem pugnam sive contrarietatem esse extremis inter collatis, quam vnicuique eorum cũ ipsa Virtute. In quarta denique, alterum è duobus extremis maiorem cum Virtute oppositionem habere, quàm alterum.

2 CIRCA Primam partem docet, tres habitus esse: quorum duo vitiosi sunt, alter ob exuperantiam, alter ob defectum: tertius verò Virtus ipsa, in medio, seu mediocritate amborũ consistens. De ijs verò asserit, quoddammodo inter se pugnare. Probatque hoc fere modo. Quæcumq; duo extrema habent oppositionem mutuam inter se, & cum medio ambobus interiecto. At in materia cuiuslibet Virtutis sunt duo vitia extrema, & Virtus ipsa se habet vt medium ambobus interiectum. Ergo in materiâ cuiuslibet Virtutis, duo vitia habent oppositionem inter se, & cũ ipsa Virtute. Tamen notandum est, ad præoccupandas obiectiones, Arist. non dicere singula ex tribus enumeratis esse simpliciter inter se contraria, sed solũ quoddammodo. Id enim denotat dum ait: *ἀντίκειται πως: quoddammodo adversantur*. Ibidem nanque *πως* nõ significat idem, quod *ἁπλῶς*, *simpliciter*; sed idem solùm, quod *κατά τινα τρόπον*, *secundùm aliquem modũ*. Et meritò quidem ita loquitur: quia non omnia ex ijs tribus simpliciter, absolutè, atque eodem modo, inter se contrariantur: vt ex dicendis apparebit.

3 CIRCA Secundã statuit Virtutẽ, sive habitum intermediũ, cum vtroque extremo oppositionem habere. Quòd sic ferè probat.

Excessus & defectus, sicut nimium & parum, contraria sunt inter se. Atqui intermedius Virtutis habitus comparatus cum altero extremorum habet rationem excessus,& cum altero rationem defectus. Igitur intermedius Virtutis habitus contrarietatem habet cum vtroque extremo. Minor, in quâ solâ est difficultas, suadetur. Intermedius enim Virtutis habitus, comparatus cum eo extremo, quod habet rationem defectus, videtur excedere; & comparatus alteri se habēti per modum excessus, videtur deficere. Quod palam demonstrari potest, adhibitis in medium exemplis. Vir enim fortis si comparetur timido,apparebit audax; si audaci,timidus. Vir liberalis collatus cum prodigo, videbitur avarus;si avaro, prodigus. Denique quidquid medium inter duo extrema collocatur, vbi conferatur cum inferiori extremo, apparebit superius; vbi cum superiori, inferius:vt si,v.g.constituas hominem mediocris staturæ inter pygmæum & gigantem. Ergo intermedius Virtutis habitus comparatus cum altero è duobus extremis habet rationem excessus;& cum altero,rationem defectus. Scilicet ex comparatione ad extremum deficiens, exuperat; & ex collatione cum excedente, deficit.

4 EX Prædictâ contradictione extremi cum medio, notat Arist. oriri, vt medium ipsum Virtutis comparatum vnicuique extremorum, appareat non tam medium,quàm extremum alterum; & quasi detrudatur à loco suo, induatque specie tenus rationem vitij extremè adversantis alteri vitio. Quod statim luculenter exponit exemplo audacis,qui comparatus forti est in loco extremo: & non reputat illum fortem, vt reverà est;sed timidum, seu meticulosum; ac proinde ex diametro seu extremè sibi adversantem. Similiter & timidus comparatus forti, non considerat illum quasi in medio positum,aut moderatè se habentem; sed veluti audacem,seu temerarium.

5 CIRCA Tertiam decernit, maiorem contrarietatem esse ijsdem extremis inter se, quàm cum ipsa Virtute: idque probat dupliciter. PRIMO. Quanto duo aliqua magis inter se distant, eò maiorem contrarietatē habēt. Atqui extrema duo vitia magis inter se distant,quàm a medio Virtutis. Ergo maiorem oppositionem habent inter se, quam cum medio Virtutis. Maior patet ex definitione contrariorum. Minorem probat exemplo adhibito: quia longiùs distat timiditas seu ignavia, quàm Fortitudo,ab audaciâ, cum quâ manifestum est non habere oppositionem omnimodam,sed aliqualem cognationem. Quippe Fortitudo se habet inter vtrumque extremum,sicut æquale seu mediocre inter maius & minus: quæ duo magis inter se distant, quam mediocre ab vnoquoque illorum. Igitur duo extrema vitia magis inter se distant, quàm à medio Virtutis. SECVNDO idipsum probat. Omnia illa, quibus nulla similitudo intervenit, magis contraria sunt, quàm ea, inter quæ similitudo aliqua est. Atqui vitijs extremis nulla similitudo intervenit, aliqua autem est cum mediocritate Virtutis. Ergo vitia extrema magis contraria sunt inter se,quàm cum mediocritate Virtutis. Minor, quæ solâ declaratione eget, explicatur. Prodigalitas enim nullam omnino similitudinem habere videtur cum avaritia; nec temeritas cum timiditate:sed potiùs altera alteri omnino resistit,& veluti exitiale bellum indicit. Liberalitas autem aliquam similitudinem habet cum prodigalitate, quatenus largitur & donat: aliquam etiam cum avaritiâ,quia retinet, modumque servat in largiendo. Similiter & Fortitudo aliqualem cognationem habet cum temeritate,quatenus aggreditur terribilia & periculosa:aliqualem etiam cum timiditate, quatenus habet devitare pericula superantia vires. Igitur vitijs extremis nulla intervenit similitudo, cùm tamen aliqua ijs sit cum mediocritate Virtutis.

6 CIRCA Quartam tradit, ipsam mediocritatem, in quâ virtus consistit, magis distare ab vno extremo, quàm ab altero: cum hoc tamen discrimine,vt in quibusdam rebus exuperantia,sive excessus, maiorem cum Virtute similitudinem & propinquitatem habeat, quàm defectus; in alijs autem è converso. Quod idem Arist. optimè explanat lib.2 Moral.ad Eudem.apta similitudine à Medicis petitâ,tū in exercitatione corporis,tum & in cibo. Constat quippe mediocrem corporis exercitationem, & moderatum cibum salubrem esse;& excessum ac defectum vtriusque,insalubrem. Verùm si rogetur Medicus,quodnam sit insalubrius, an quod in exercitatione & cibo est nimium,an quod est parum; Respondebit certè,in exercitatione id insalubri⁹ esse,quod est parum; in cibo autem id, quod est nimium. Idem ergo accidit in Virtutibus: quarum nonnullis magis adversatur excessus, quàm defectus;nonnulis è contrà:iuxta diversitatem, scilicet, materiæ, circa quam versantur. Exemplo sit Fortitudo, cuius est versari circa vitæ pericula:& ei quidem animositate, vt timiditas, seu ignavia, potiùs ipsi opponi videatur,quàm audacia,sive temeritas. Contra accidit in Temperantiâ, cui magis inimica est intemperantia, in excessu consistens, quàm insensibilitas posita in defectu. Patet igitur,mediocritati quarumdam virtutum magis adversari excessum, aliarum autem excessum.

7 CVIUS Doctrinæ duplicem rationem subdit. PRIOR desumitur ex ipsa naturâ Virtutum ac vitiorum, quæ talis conditionis est, vt alterum extremorum habeat maio-

rem

rem cum Virtute similitudinem, quàm alterum: vt patet vtroque exemplo in Fortitudine & Temperantiâ nuper producto. At ea, quorum maior dissimilitudo est, maiorem contrarietatem habent. Ergo ex naturâ Virtutum ac vitiorum oritur, vt Virtus maiorem cum vno vitio extremo, quàm cum altero contrarietatem habeat. POSTERIOR verò ex nobis ipsis deducitur, quoniam ad certa quędam vitia, potiùs quàm ad alia opposita, proclives sumus. At vitium, ad quod proclives sumus potiùs, quàm ad oppositum, est Virtuti magis contrarium. Igitur quædam sunt vitia magis contraria Virtuti, quàm opposita ipsorum. Explicatur ratio hæc. Experimento vniuscuiusque patet, maiori nos propensione inclinari ad intemperantiam, quàm ad insensibilitatem ipsi contrariam. Naturæ enim genio & appetitu, potiùs ad excedentes voluptates propendemus, quàm ad moderationem sive defectum illarum. Vitia autem illa, ad quæ naturæ appetitu magis inclinamur, longè magis contraria Virtuti sunt, quàm ea ad quæ minùs. Priora enim cruentum indicunt Virtutibus bellum, posteriora autem nullum, aut penè nullum. Immo hæc videntur in rerum naturâ non esse, cùm lateant, & veluti in abdito sint, vt patet ex dictis cap. præcedenti, & ex loco iam allegato ex 2. Eudem. cap. 5.

VIDE D. Thomam 1. 2. q. 53. & 71. atque ipsius Interpretes.

CAPVT NONVM.

De præceptis, quæ ad ipsum medium dicunt.

VIRTVTEM igitur moris mediocritatem esse, & quomodo sit, & vitiorum duorum mediocritatem esse, vnius per exuperationem, alterius per defectum, & talem esse, propterea quòd coniectatrix est eius medij, quod in affectibus est, atque actibus, satis iam diximus. Quapropter difficile est studiosum esse. Est enim difficile in vnoquoque mediũ capere: vt circuli medium invenire, non cuiuslibet, sed scientis est tãtùm. Pari modo irasci quidem, & dare argentum, sumptusve facere, cuiuslibet est, & facile: sed cui, & quantum, & quando, & quomodo, & gratia cuius oportet, non cuiuslibet est, neque facile: quod quidem est ipsum rectum, & est perrarum, & laudabile, & perpulchrum. Idcirco eum qui medium ipsum coniectat, primùm quidem à magis contrario discedere oportet, & perinde atque Circe monebat.

Extra vndam, & fumum longè compelle carinam.

Extremorũ enim altero magis, altero minùs delinquitur. Cùm igitur cõsequi mediũ summè sit difficile, secũda, vt inquiunt, navigatione, minima malorũ sunt capienda. Idque erit hoc maximè modo, quẽ diximus. Considerare autem oportet & ad quæ nos sumus propensiores: nã alij ad alia natura sumus proclives. Quod quidẽ ex voluptate, doloreque inde proveniẽte percipietur: atque nos ipsos ad contrariũ oportet retrahere. Longè namque à delinquendo secedentes, ad ipsum tandem medium accedemus: vt solent ij facere, qui ligna obliqua ad rectitudinem redigũt. In vniversis autem cavendum est maximè à volup-

luptate. Non enim incorrupti iudicamus de ipsa. Vt ergo Troianorum senes erga Helenam sese habuerunt, sic & nos ad voluptatem ipsam esse affectos, in omnibusque illorum dicere vocem oportet. Hoc enim modo removentes à nobis ipsam, minùs peccabimus. Hæc igitur facientes, vt in summa dicam, maximè medium attingere, consequive poterimus. Id autem ipsum difficile est fortasse, & in singulis maximè. Non enim facilè determinari potest, quomodo, & pro quibus, & quanto in tempore irascendum est. Etenim nos interdum eos, qui deficiunt, laudamus, & mites dicimus esse. Interdum ipsos infensos appellamus viriles. Verùm qui parum à recto exorbitat, non capitur, sive ad defectum, sive ad exuperationem se flectat: qui verò multùm, vituperatur: non enim latet egressus. Facile autem non est excipere ratione, quousque, & quantum à recto quispiam egressus, carpēdus est. Neque enim aliud quicquam sensibilium determinari facile potest. Talia verò in singulis sunt, & iudicium est in sensu. Verùm illud est manifestū, medium habitum in vniversis laudabilem esse. Oportet autem nunc ad exuperationem, nunc ad defectum declinare. Hoc enim modo facillimè medium ipsum, & rectum attingemus, ac assequemur.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS NONI.

Difficillimum esse assignata medium in qualibet actione, affectioneque animi. Quibus præceptis insistere oporteat, ad illud inveniendum. Quænam sit ipsa Virtutis mediocritas, & qualiter paranda.

RESVMIT Aristoteles breviter initio huius capitis doctrinam hucusque traditam: nimirum, Virtutem in mediocritate sitam esse, & non qualicumque, sed duobus vitijs extremè oppositis interiectâ, quorum alterum in exuperantiâ, alterum in defectu consistat. Insuper & coniectatricem esse illius medij, quod in affectibus atque actibus est. Quare præsens caput impendit in tradendis præceptis ducentibus ad ipsum medium: illudque dividit in tres partes. In primâ docet, difficillimum esse invenire ac deprehendere medium in qualibet actione, affectioneque animi. In secundâ, certa quædam præcepta tradit, quæ deservire & manuducere possint ad mediocritatem attingendam. In tertiâ denique decernit, quid sentiendum sit de ipsa Virtutis mediocritate, & qualiter eam parare oporteat.

2 CIRCA Primam præmittit, rem difficilem atque arduam esse, vt quis probus fiat: quoniam id pendet â deprehensione, seu inventione medij, quæ sanè difficilis est, & non cuiuslibet, in rebus moralibus, sicut in mathematicis invenire medium circuli non est cuiuslibet, sed scientis. Quippe longè diversomodo se habent extrema cuiuslibet virtutis, quàm ipsum medium. Illa enim facillimè inveniuntur, discunturque vt irasci, quod omnium est, & absque studio discitur. similiter & largiri pecunias, & sumptus facere, compendio scitur. Medium verò ipsum inventu difficillimum est: vt cui, & quantùm, & quando, & cuius gratiâ, & quomodo largiendum sit, atque insumendum. Quare id non est omnium, neque facile. Quod probat vnicâ hac propositione. *Non est omnium, neque facile, quod est rectum & rarum, & laudabile, & honestum.* Modò sic. At medium servare in actionibus atque affectionibus, est rectum, vtpote declinās ab vtroque extremo; est rarum, quia in paucis invenitur; est laudabile & honestum, quia in eo consistit virtus, vt præcedentibus statutum est. Ergo non est omnium, neque facile, servare medium in actionibus atque affectionibus.

3 QVOD Sanè eleganter ac breviter significat Phil. dum ait, *διὸ καὶ ἔργον ἐστὶ σπουδαῖον εἶναι: Virtute præditum fieri, magnū opus esse.* Ibi enim *τὸ ἔργον*, non quodcumque opus

opus denotat, vt passim accipi solet, sed magnum, & difficultatis plenum. Vbi meritò Giphanius, hoc loco penè verbatim exscriptus à Gallutio, observat eundem stylum in Platone, dum in Timæo inquit: τὸν μὲν ἦν ποιητὴν καὶ τὸν πατέρα τοῦ παντὸς εὑρεῖν, ἔργον. *Mundi factorem & parentem invenire, opus* est nimirum, difficile opus. Similiter & in Virgilio 6. Æneid. dum Græco more accinit:

Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est.

4 Eandemque difficultatem in inveniendo Virtutis medio, sicut & facilitatem ad discendum aut exequendum vitia, denotavit littera illa Pythagoræ; quæ,

——— discrimine secta bicorni
Humanæ vitæ speciem præferre videtur.
Nam via virtutis dextrum petit ardua callem,
Difficilemque aditum primùm spectantibus offert.

Consonant etiam prisca illa Hesiodi carmina: τὴν μὲν κακότητα, &c.

Omnino vitium facile est contingere cuique.
Est via ad id brevis, & vicina in sede moratur.
Contrà virtutem sudoribus undique Divi Sepserunt.

Vsque adeò difficile est medium Virtutis invenire. Quare huc posset advocari illud Virgilij vbi suprà: TENENT MEDIA OMNIA SYLVÆ. Scilicet, media omnia Virtutum, adeò opaca & vmbrosa sunt, vt difficilimè inveniantur, quasi intra sylvam delitescerent. Et penè mutuare hîc licet a Valerio Flacco lib. 3. Argonaut.

Stant tacitæ frondes, immotaque sylva comanti
Horret vertice iugo: species, vmbrarumque meatus
Subter, & Oceani præceps fragor, arvaque nigro
Vasta metu.

5 PORRO Causa prædictæ difficultatis multiplex est. Atque omissa illâ, quam Giphanius & Gallutius in præsenti indicant, ex peccato originis, quo procliviores redditi sumus ad vitia, quam ad Virtutes, omissâ, inquam illa, quoniam potiùs Theologi, quàm Ethici instituti est; sunt nõnullæ aliæ a Philosophis indicatæ. PRIMA Platonis lib. 12. de Legibus circa finem: quòd Virtus sit veluti scopus, in quem omnes tota animi contentione studioque collineare debeant. Est enim potissima hominis perfectio. Atqui scopū attingere difficillimum est, sicuti facillimum aberrare. Ergo & Virtutem attingere difficillimum est, errare autem facillimum. SECVNDA, & huic affinis, est quam verbo ferè vnico insinuat Aristoteles in præsenti loquens de circulo, & sic ferè iuxta Dialecticæ præscriptum proponi potest. Perinde se habet centrum, sive punctum medium in circulo, ac medium in ijs, quæ sub humanam actionem & affectionem cadunt. At invenire centrum, sive punctum medium in circulo, est difficillimum, & eorum tantùm, qui in mathematicis disciplinis scientes sunt. Ergo & difficillimum est invenire medium in ijs, quæ sub humanam actionem, affectionemve cadunt, & eorum tantùm, qui in moralibus scientes sunt. Quippe prius illud ad mathematicas disciplinas spectat, posterius vero ad Moralem, sive Ethicam, in qua versamur. Vnde sicut Euclides lib. 3. Elementorum theorem. 1. tradit præcepta ad inveniendum medium circuli, sic & Arist. in præsenti præceptiones tradit ad inveniendum humanarum operationum medium. TERTIA denique. Id, ad quod vnicâ ac rectâ viâ eundum est, vt attingatur, longè difficilius inventu est, quàm id, ad quod pluribus & innumeris vijs perveniri potest. Atqui medium Virtutis tale est, vt ad illud vnicâ & rectâ viâ eundum sit, quò attingatur: extrema autem vitia in vtramvis partem eius conditionis sunt, vt ad ea pluribus & innumeris vijs perveniri possit. Ergo medium Virtutis longè difficilius inventu est, quàm vitia extrema.

6 CIRCA Secundam incipit iam præcepta tradere ad vincendam difficultatem, quæ est in deprehendendo medio. Quorum primum ac præcipuum est, vt summâ contentione ac studio discedamus ab illo extremo, quod maximè contrarium est medio. Dictum quippe est cap. præcedenti, quamvis mediocritas Virtutis sit opposita vtrique vitio extremo, adhuc tamen maiorem cum vno eorum, quàm cum altero, oppositionem habere. Ab illo igitur extremo, quod magis contrarium est medio, summâ contentione ac studio fugiendum est, & inclinandum quoddamodo in oppositum extremum. Cui doctrinæ illustrandæ adaptat Aristoteles carmen illud Odyss. μ.

τούτου μὲν καπνοῦ καὶ κύματος ἐκτὸς ἔεργε Νῆα.
Hoc procul à fumo & fluctu prohibeto carinam.

Nimirum, cùm Vlysses navigaturus esset inter infames scopulos, Scyllam atque Charybdim, admonitus fuit à Calypsone, iuxta Aristotelem, sed verè non nisi à Circe, vt Eustratius, & alij palam evincunt ex ipso Homero, ne dirigeret cursum circa Charybdim, sed potiùs declinaret naves prope Scyllam. Quippe in hoc, quamvis periculum esset vt aliquot è socijs naufragarent, satius ac securius duci poterat, quàm totam classem perire iuxta Charybdim. Cùm igitur longè maius periculum sit in vitio, sive extremo, quod magis contrariatur medio, enitendum est, vt ab illo recedamus,

&

& quasi inclinemus in oppositum extremum. Non quod hoc eligendum sit (quippe id turpe esset) sed quia maior contrarietas & distantia est alterius extremi à medio: ideoque ab eo concitatiori gressu fugiendum sit, vt ad medium deveniatur.

7 ALTERVM Præceptum est, vt diligenter examinemus ad quodnam vitium è duobus extremis propensiores sumus, & faciliùs defluamus. Neque enim omnes eiusdem vitij studio incitamur aut abripimur, sed diversorum; iuxta aliam atque aliam indolem & genium vniuscuiusque. Quia verò & hoc ipsum agnoscere in se vnicuique nostrûm difficile est, hanc regulam quasi à posteriori aut signo præscribit, vt introspiciamus affectiones in nobis oriri solitas ex vario rerum eventu. Eæ verò vt plurimùm sunt voluptas & dolor, sive angor & tristitia, quæ actiones nostras comitari solent. Quoties igitur experimur nos re aliquâ delectari, & de illius opposito nimiùm tristari aut dolere, apertissimo indicio est, ad eam maximè proclives esse. Si ergo eam appetitus pronitatem deprehenderimus, elaborandum est & inclinandum in oppositum extremum, vt sic deveniam' ad medium. Quod vt exemplo obvio confirmet, imitandos proponit eos, qui virgas curvas, seu tortuosa ligna inflectunt ad oppositam partem; vt fracto per reflexionem impetu rectitudinem assequantur, & medium occupent locum, à quo diverterant. Consonatq; quoddammodo illud Quintiliani lib. 4. Institut. *iniquum petendum, vt iustum assequaris*: & Græcum adagium: *ἄκρον λάβε, κ᾽ μέσον ἕξεις: extremum cape, & medium habebis*.

8 TERTIVM Monitum, sive præceptum est, vt vbique & semper caveamus à voluptate, & ab ijs omnibus, quæ corpori maximè placent, & sensibus iucunditatem afferunt. Licèt enim non omnis voluptas perniciosa sit aut illicita, possitque sæpe citra culpam admitti, immo & subsidium ferre honestati; nihilominus id difficile est, quoniam voluptates ita animum nostrû dulcedine suâ delinitum habent, vt non possimus esse iusti atque incorrupti earum æstimatores: quemadmodum nec ij iudices incorrupti habentur, qui muneribus locum præbent, antequam iudicium ferant. Quare vbi primùm quis senserit voluptatem veluti lenocinantem aut blandientem, non est deliberandum, aut consultandum: quia nemo circa illam æquus iudex aut consiliarius esse potest in causâ propriâ: sed statim toto conatu prohibenda est, ac procul repellenda. Quam doctrinam vt exemplo etiam, sive facto aliquo insigni confirmet, memoratur consilium seniorum ex Troianis apud Homerum in Iliad. 7. qui cùm in duello inter Menelaum & Paridem viderent adstantem Helenam, laudarût quidem eius pulchritudinem, vt admirabilem, & pene divinam; addiderunt tamen: ἀλλὰ καὶ ὣς τοίη περ ἐοῦσα, &c. Id est, Sed etsi tam pulchra est, discedat tamen ad naves, & in Græciam revertatur, ne liberis nostris & patriæ maximam calamitatem afferat. Sive, vt alij totam Homeri narrationem è Græco vertunt:

Non erat indignum certè tot funera Troas,
Tot mala pro tali Danaos tolerasse puella:
Cœlicolis etenim par est splendore Deabus.
Sed tamen ipsa suos redeat cum navibus Argos,
Ne cladem nobis, nostrisque nepotibus olim
Inferat, & superet multorum causa laborum.

Ita etiam in proposito: quamvis voluptas appareat speciosa, & quæ animum deliniat, lenocineturque appetitui; repellenda tamen initio est, ne corrumpat iudicium, eoque corrupto voluntatem in illicitum rapiat. Quò etiam respicit illud effatum Archytæ Tarentini apud Ciceronem *libello de Senectute*, nullam exitialiorem pestem, quàm voluptatem, hominibus à naturâ datam. quod ibidem Cicero ipse prosequitur, & multis confirmat.

9 CIRCA Tertiam pronunciat, facillimam fore medij adquisitionem, si præcepta hucusque tradita servaverimus. Addit verò, esse insuper difficultatem aliam: scilicet, definiendi quando, quo loco, & quarum personarum causâ sit medium ipsum. Rationemque assignat, quia totum id versatur circa res singulares, quæ ad vnguem definiri, & ad libellam, quod dicitur, quadrari non possunt, vt res mathematicæ; & à singularibus abstractæ. Insuper, quia non tam sub disputationem & rationem, quàm sub sensum cadunt. Vnde oritur, inquit, vt circa medium ipsum in singulari sæpissimè feramus non æquum iudicium, existimantes esse medium, vbi reverà est defectus, aut excessus. Cùm enim difficillimum sit definire v.g. quando irasci oporteat, & quibus, & quo gradu, & quanto tempore, & ob quas iniurias, consequens est vt & ipsum medium certò definire sit res difficultatis plena, & circa quam plerumque aberretur. Quare sæpe iudicio nostro censentur medium servare, qui in alterutrum extremorum deviant: vt quando mites existimamus eos, qui minùs, quàm oporteret, irascuntur; similiter & viriles animo illos, qui plus æquo irascuntur; cùm tamen posteriores ob exuperantiam peccent, & priores ob defectum.

10 CÆTERVM Ne difficultas vsque modò expensa nos retrahat à studio quærendi medium, neque incutiat horrorem circa Virtutum assecutionem, lenit doctrinam præiactam, præsertim in eorû gratiam, qui non summâ, sed mediocri contentione, semitam honestatis insistunt,

sistunt. Docet igitur, eum qui parum recedit à medio in alterutrum latus, sive excedendo, sive qualitercumque deficiendo, modò in aliquâ mediocritatis parte subsistat, non propterea vituperari. Ratio est: quoniam medium Virtutis non est omnino indivisibile, sed quoddammodo dividuum, & latitudinem habens penes inæquales gradus, aut quasi partes. Quare potest fieri vt quis digrediatur à medio puncto, in quo summa perfectio, seu Virtutis apex est, ad partem, sive gradum, alicui extremorum finitimum, & conterminum. Quod si faciat, non ideo vituperabilis erit. Non enim ideo aliquis vituperandus est, quòd in summo apice perfectionis non sit, modò tamen Virtute præditus exsistat intra aliquem gradum sphæræ ipsius, nec divertat in extrema vitiorum. Atqui potest non esse in summo perfectionis apice, & tamen Virtute præditus existere intra aliquem gradum sphæræ ipsius, quin divertat in extrema vitiorum. Ergo is non erit iure ac meritò vituperandus. Assumptum suadetur: quia licet Virtus sit medium vitiorum, est tamen medium rationis: scilicet, ijs inclusum finibus, qui secundùm rectam rationem designantur. Fines autem, quos recta ratio assignat, sphæram habent latitudinis percurrendæ, sive diversos perfectionis gradus vtrimque declinantes à vitijs extremis. Ergo quemcumque gradum Virtutis obtineat quis, verè intra medium Virtutis erit, & secundùm illud declinabit à vitijs extremis. Ergo eo ipso non erit vituperandus. Ij ergo tantùm vituperio digni sunt, qui ita declinant à medio illo Virtutis puncto, sive apice, vt prætergrediantur totam eius sphæram, & in vitiorum extrema labantur, declinantes planè à toto medio.

11 DENIQVE Claudit totam capitis ac libri doctrinam hoc decreto; imperitum fore, qui voluerit sibi definiri terminum alterum ab assignato, & in vtramvis partem, vt possit absque vitij labe procedere intra illius metas. Hoc enim fieri non potest: cùm res tota sit posita in singularibus, de quibus non tam iudicium habemus, quàm sensum: internum, inquam, sensum, qui præ extremo vim habet æstimandi. Cæterùm quo pacto circa eiusmodi singularia agendum sit operâ sensus interni, prudentia docet, cuius est media ordinatè dirigere in finem assequendum.

VIDE D. Thom. 1. 2. q. 64. & 66. atque ipsius Interpretes.

(?)

LIBER

LIBER TERTIVS ETHICORVM.

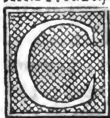
SVMMA LIBRI.

IVIDIT Aristoteles librum hunc, quasi in duo summa capita: quorum priore agitur de ijs, quæ spontè, aut invitò fiunt; posteriore vero de Fortitudine & Temperantia singulatim. Ratio huius ordinis in doctrina servati est, quoniam libro præcedenti cap. 6. docuit, Virtutem in habitu electivo & mediocritate sitam esse; quam duobus vitijs extremè oppositis intercipitur: idque explicuit & confirmavit excurrendo, veluti saltuatim, per singulas Virtutes. Quare oportuit vt vberiùs exponeret, qua ratione Virtus sit habitūs electivus. quod præstari nequit, nisi agatur de ijs, quæ spontè, aut invitò fiunt: sive, quod perinde est, de voluntario & involuntario. Deinde & opus fuit agere de singulis Virtutibus, vitijsque contrarijs: ac primùm de Fortitudine ac Temperantia, veluti præcipuis.

CAPVT PRIMVM.

De Voluntario, & Involuntario.

ARIST. ΤΗΣ Ἀρετῆς δὴ, &c.

VM Autem virtus circa affectus, actusque verſetur, & in ijs quidem, quæ sua sponte quis agit, laudes, & vituperationes in ijs autem, quæ invitus facit, venia nonnunquam, & misericordia locum habeat, eos forsitan, qui de virtute considerant, de eo, quod sua sponte quis facit, atque invitus, determinare necesse est. Vtilis est etiam legum latoribus hæc sanè consideratio, ad præmia, pœnasque instituendas. Videntur itaque ea inuitus facere quispiam, quæ violentia, vel per ignorationem facit. Id autem est violentum, cuius principium est foris, in quod nihil is, qui agit, aut patitur, confert: vt si ventus aliquò tulerit, aut homines po-

poteſtatē habētes. At ea, quæ ob maiorē metū malorū, aut ob aliquod bonū aguntur, vt ſi tyrannus quempiā aliquid agere turpe iuberet, habēs in poteſtate & parentes, & liberos, hac lege, vt ſi illud agat, illi ſint incolumes; ſi non agat, diſpereant: controverſiam habere videntur, vtrū hæc inviti, an ſponte faciant homines. Tale etiam quid accidit, & circa iactus eos, qui in tempeſtatibus fiunt. Simpliciter enim nemo ſuas fortunas eijcit ſponte: ſed omnes propter ſuam, cæterorumque ſalutem eijciunt, modò ſint mentis ſanæ. Tales igitur actus, miſti quidem ſunt. Ijs autem magis ſunt ſimiles, quos ſponte homines agunt. Expetuntur enim tum cùm aguntur, atque finis actionis in temporis conditione conſiſtit. Et ſponte igitur, & invitum vnumquemque dicendum eſt agere, cùm agit: agit autem ſua ſponte. Eſt enim in ipſo principium movendi partes eas, quæ ſunt in huiuſcemodi actibus inſtrumenta. At quorum principium eſt in ipſo, ea agere, vel nō agere, in ipſo eſt ſitum. Talia igitur ſua ſponte quiſque agit: ac ſimpliciter fortaſsis inuitus. Nemo nanque talium quicquam per ſe expeteret vnquam. In actibus autem huiuſcemodi nonnunquam homines & laudātur, cùm pro magnis, & honeſtis rebus aliquid turpe ferunt, aut moleſtum. Si vero contrà faciunt, vituperantur. Eſt enim improbi, pro nulla re honeſta, vel medioceri, res turpiſsimas ferre. In quibuſdam autem laus quidem non fit, ſed venia locum habet, cùm ea, quæ non agere oportet, quiſpiam egerit ob huiuſmodi res, quæ naturam humanam ſuperant, nemóque perferret. Sunt autem quædam, ad quæ forſitan non licet quenquam eſſe compulſum, ſed potiùs oportet ſumma perpeſſum tormenta mortem obire. Ridicula nanque videntur ea, quæ ad necem matris Alcmeonem Euripidis compulerunt. Eſt autem interdum difficile, quale pro quali ſit expetendum, & quid pro quo ſuſtinendum diſcernere. Difficilius etiam eſt, poſteà quàm cognoveris, in ſententia permanere. Fit enim plerumque, vt ea quidem, quæ expetantur, moleſta: ea verò, ad quæ coguntur, turpia ſint. Vnde laudantur, atque vituperantur ij, qui fuerunt, aut non fuerunt compulſi. Quænam igitur dicenda ſunt violenta? An ea quidem ſimpliciter invitus quiſpiam agit, quorum externa eſt cauſa, & ipſe agens nihil omnino confert? quæ verò per ſe quidem inuitus facit, ſed nunc & pro his expetuntur, principiúmque eſt in ipſo agente; ea per ſe quidem inuitus facit, nunc autem & pro his ſponte agit. Magis autem his ſimilia ſunt, quæ ſua ſponte quis agit. Actus enim ſunt circa ipſa ſingula, quæ quidem ſponte facit. Qualia verò pro qualibus expetenda ſint, non facilè aſsignare poſſumus: quippe cùm in ipſis ſingulis complures ſint differentiæ. Quòd ſi quiſpiam

ideo

ideo iucunda,& bona violenta dixerit esse, quia & extra sunt,& compellunt; omnia erunt eius sententia violenta, horum enim gratia omnes omnia agunt. Atque qui violentia, invitique agunt, ij cum dolore: qui ob iucundum, hi cum voluptate agunt. Est autem ridiculum externa quempiam accusare, sed non se ipsum, qui quidem ab huiuscemodi rebus facilè capitur: & honestorum quidem se, turpium autem ea, quæ afferunt voluptatem, censere causam esse. Id igitur violentum est, cuius principium est foris, nihil prorsus eo conferente, cui vis est illata. Omne autem, quòd ob ignorationem est actum, non sponte quidem est actum. Ab invito tamen id effectum est omne, pro quo dolet qui egit, ipsumque pœnitentia subit. Qui namque ob ignorationem aliquid egit, & non fert molestè se illud egisse, sponte quidem sua non egit quod nesciebat. Non tamen erit invitus, quippe cùm non doleat ob id ipsum. Qui igitur ob ignorationem quippiam egit, si ipsum pœniteat, invitus fecisse videtur: si non pœniteat, cùm is alius sit, non sponte dicatur egisse. Cùm enim differat, meliùs est, vt proprium habeat nomen. At enim hæc etiam ipsa, ob ignorationem, inquam, agere, & ignorantem agere, diversa sunt. Nam ebrius, aut iratus non videtur ob ignorationem agere, sed ob aliquid eorum, quæ dicta sunt, non sciens, sed ignorans. Omnis igitur pravus ignorat, quæ agere oportet, & à quibus est abstinendum. Et ob huiuscemodi errorem, iniusti homines, malique omnino fiunt. Invitus autem dicitur quispiam agere: non si ignorat id, quod conducit. Non enim ea ignoratio, quæ facta est electione,causa est, vt aliquid invitus quispiam faciat: sed pravitatis. Nec etiam ea,quæ est vniversalis:homines enim propter hanc ipsam reprehenduntur: sed ea, quæ est singulorum, in quibus, & circa quæ est ipsa actio. In his enim & commiseratiō locum habet, & venia. Qui nanque aliquid eorum ignorat, invitus agit. Forsitan igitur non ab re fuerit, si quæ, & quot sunt ipsa determinabimus. Quis itaque, quid,& circa quid, vel in quo agit, nonnunquam & quo vt instrumento, & cuius gratia, vt salutis,& quomodo, vt sensim, vel vehementer. Omnia igitur hæc nemo ignoraverit, modò non sit insanus. Patet autem, neque ipsum agentem: quo nanque modo se ignorabit? Ignoraverit autem quispiam id, quod agit: vt dicentes, inquiunt, excidisse sibi, aut nescisse reticenda esse, quemadmodum Aeschylus ipsa arcana Cereris: aut ostendere volentes immisisse, vt qui telum iecit. Putaverit autem quispiam,

& filium hostem esse, vt Merope putavit: & hastam cuspidem habentem, ea carere: & lapidem, pumiceem esse. Et interfecerit quispiam salutis percussum causa, & monstrare volens (vt faciunt qui manibus extremis luctantur) percusserit. Cùm igitur circa hæc omnia, in quibus est ipse actus, sit ignoratio, qui horum aliquid ignoravit, is invitus egisse videtur, & maximè in præcipuis. Hæc autem ea videntur esse, in quibus est ipse actus, & id, cuius agitur gratia. Eius igitur, quod ab invito ob ignorationem talem dicitur esse factum, oportet actionem, dolorem insuper, pœnitentiamque afferre. Cùm autem id invitus quispiam agat, quod vi, & ob ignorationem agitur; id sua profectò sponte quispiam videbitur agere, cuius principium est in ipso agente sciente singula, in quibus est ipse actus. Forsitan enim non rectè dicitur, ea fieri ab invitis, quæ per iram, aut cupiditatem aguntur. Primò nanque nulla bellua sponte aget, neque pueri. Deinde vtrùm nihil eorum sponte agamus, quæ cupiditate, vel ira agimus: an honesta quidem sponte, turpia verò inviti? An ridiculum est, cùm vna sit causa? Absurdum est etiam forsitan, ea ab invitis agi censere, quæ oportet appetere. Oportet autem & irasci pro quibusdam, & cupere nonnullas res, vt sanitatem, atque disciplinam. Videntur etiam ea quidem, quæ ab invitis fiunt, dolorem; ea verò, quæ cupiditate aguntur, voluptatem afferre. Præpereà quid interest inter ea, quæ per rationem, & quæ per iram peccantur, hoc ipso quòd ab invitis agantur? Etenim fugienda quidem sunt ambo. Affectus autem rationis expertes, non minùs humani esse videntur: & actus ipsius hominis ab ira, cupiditateque fiunt. Absurdum est igitur hæc ab invitis agi censere.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS PRIMI.

Vberrima expositio Voluntarij, & Involuntarij.

1 N Hoc capite satis prolixo & difficili, Aristotel. primùm reddit rationem, cur in præsenti disserat de ijs, quæ ἑκούσια, aut ἀκούσια sunt, id est, vel spontè facta, vel invitò facta, sive suscepta: dividitque totũ illud in quatuor partes. In primâ rationẽ reddit eiusce tractationis, eiusque occasione docet, quid, quale, & quotuplex sit invitum, sive involuntarium per vim. In secunda exponit, quodnam sit invitum ex ignoratione. In tertia enumerat circunstantias operationis voluntariæ. In quarta exponit denique quid sit sponte factum, seu voluntarium. Exponam ea omnia aliquantò prolixius: quoniam ita oportet ad plenam rei: de qua agitur, notitiam: ideoque distinctis §§. singulas capitis partes secabo.

(!)

§. I.

Illustratur prima pars capitis. Quid, quale, & quotuplex sit invitum, seu involuntarium per vim.

1 CIRCA Primam statuit, disputationem de ijs, quæ sponte fiunt, siue voluntaria sunt, ad Philosophum Moralem pertinere: idque ferè sic probat. *Primò*. Moralis disciplinæ est disputare de ijs, quæ sunt digna laude, aut vituperio, & an maiore minoreuè. At nihil est dignum laude, aut vituperio, maiore, vel minore, nisi quæ spontè fiunt, siue voluntaria sunt. Moralis igitur disciplinæ est disputare de ijs, quæ spontè fiunt, siue voluntaria sunt. Maior constat: Quia Moralis disciplinæ est agere de Virtutibus, & vitijs, eorumque operationibus. Atqui Virtutes, & vitia, eorumque operationes, sunt digna laude, aut vituperio, maiore, vel minore, vt patet. Minor autem præcipua probatur: Quia in ijs quæ necessariò, aut per vim patimur, nullâ laude aut vituperio digni sumus. Quò spectat exemplum illud apud eundem Aristotelem *ex lib.* 1. *Magnorum Moral. cap* 17. vbi habetur, fœminam quandam dedisse philtrum amasio, ipsumque ad insaniam redegisse, ac proinde interfecisse. productam verò in Areopagum, à iudicibus fuisse absolutam, quòd in ea re, non liberè se habuisset, sed amoris necessario impetu excessisse videretur. Ergo nihil laude, aut vituperio dignum est, nisi quod spontè fit, siue voluntarium est. SECVNDO sic probat. Moralis disciplinæ est id expendere, quod ipsis legum conditoribus curæ, & considerationi est, ad iustitiam ritè administrandam, tum in præmijs, tum & in supplicijs. At legum conditoribus curæ, & considerationi est ad iustitiam rectè administrandam, tum in præmijs, tum & in supplicijs, an actiones humanæ fuerint spontè susceptæ, vel invitò. Moralis igitur disciplinæ est expendere, quænam actiones humanæ sint spontè susceptæ, aut invitò.

3 DEINDE Voluntarij, siue sponte facti, explicationem aggreditur à contrario, id est, ab invito, quod secat in duo membra: scilicet, in violentum, & per ignorantiam factum. Primum definit, dum ait: βίαιον δὲ, ὃ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν, τοιαύτη οὖσα, ἐν ᾗ μηδὲν συμβάλλεται ὁ πράττων, ἢ ὁ πάσχων. *Violentum verò (est) cuius causa extrinsecùs eiusmodi adhibetur, ad quam nihil adiumenti adferat, qui illud facit, aut patitur.* Et quoniam poller aliquis id accipere negatiuè solùm, quasi sufficiat, vt aliquid violentum sit, quod subiectum non conferat aliquid agendo, aut patiendo; statim adiungit exemplum, in quo præterea est resistentia positiva subiecti: οἷον εἰ πνεῦμα κομίσαι ποι, ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες. *vt si quò ventus impulerit, aut rerum potiti homines.* Patet verò, hominem impulsum à vento, aut bonis suis fraudatum à potenti, non modò nihil adiumenti afferre, vt id patiatur, sed etiam positiuè resistere, vel naturali corporis mole, vel insito amore rerum suarum. Violentum igitur ex mente Aristotelis non accipiendum negatiuè solùm ex eo quòd subiectum nihil afferat adiumenti, sed etiam positiuè, vt resistat, siue vim patiatur contra inclinationem suam. Alioqui enim illuminatio aëris esset ipsi violenta, quoniam aer nihil adiumenti confert ad illuminationem faciendam, suscipiendamve. Quod ipsum etiam docet *lib.* 1. *Magnorum Moral. cap.* 14.

4 VNDE Quæstionem opportunam excitat: Vtrùm censeri debeant violenter, seu invitè facta ea, quæ quis exequitur summo adactus timore, vel subeundi grauissimi mali, vel amittendi ingentis boni. V. g. si quis cogatur à Tyranno iniustum aliquid facere, ita vt non faciens subeat mortem, tam suam, quàm vxoris, & natorum: faciens verò, se suosque à morte eripiat, seu præseruet. qualiter adactum fuisse Socratem legitur à triginta illis Tyrannis, qui eum cogere voluerunt, vt innoxium quemdam hominem extremo supplicio damnaret; nec tamen fecit, quamuis sibi proposita fuisset mors, & vxoris, ac filiorum. Insuper, siquis iactum in mari faciat vrgente procella, ideoque ad eripiendam vitam opus sit proijcere merces in mare; ne, si velit eas retinere secum, amittat longè præstantius bonum. In ijs, inquam, casibus quærit; vtrùm censendæ sint voluntariæ, an potiùs invito animo factæ, actiones resistendi Tyranno, & proijciendi merces in mare.

5 RESPONDET Verò quæstioni, eiusmodi actiones partim esse voluntarias, partim invitas; ac proinde mixtas ex voluntario, & invito. Porrò non esse simpliciter voluntarias, patet: quia nemo integra perfectaque voluntate patitur mortem suam, ac suorum omnium, nec proijcit merces in mare, nisi adactus timore impendentis maioris mali, aut amittendi maioris boni. In priori enim casu imminet malum turpitudinis, longè maius amis-

amissione vitæ; in secundo autem amissio vitæ, quæ maius bonum est, quàm possessio mercium, & quorumlibet fortunæ bonorum. Ergo perpessio mortis in priori casu, & proiectio mercium in posteriori, non sunt actiones perfectè ac simpliciter voluntariæ. Sunt tamen aliquâ ratione voluntariæ: nam qui vrgente procellâ proijcit merces in mare, verè vult iacturam illarum subire, & non, nisi volens, proijcit merces. At quidquid facimus volendo, aliquâ saltem ratione voluntarium est. Ergo proiectio illa mercium, aliquâ ratione voluntaria est. Idemque dicendum de perpessione mortis ad contradicendum Tyranno iniustè præcipienti. Non enim mortem suam, aut suorum, patitur Vir probus & constans, nisi volendo pati propter bonum honestatis. Ergo perpessio mortis voluntaria ipsi est. Ergo actiones eiusmodi sunt mixtæ ex voluntario, & involuntario.

6 CÆTERVM Si comparatio fiat inter rationem voluntarij ex vno latere, & inviti ex alio, docet Aristoteles prædictas actiones magis voluntarias esse, quàm invitas. Idque probat: Quia actiones humanæ iudicari debent voluntariæ, aut invitæ, habitâ potissimùm ratione temporis, quo exercentur ab agente. Debent enim iudicari potissimùm ex fine actionis, id est, ex perfectione & consummatione illius: quæ eo tempore consideranda est, quo agens est in actu; non autem quando est solùm in potentiâ. At quo tempore proijciuntur merces in mare, aut patitur quis mortem propter honestatem, agens est in actu volendi, & non in potentiâ. Verè namque & actu vult proijcere merces, & subire necem, idque propria voluntate eligit, quamvis ex metu amittendæ, aut vitæ, aut honestatis. Igitur actiones illæ magis iudicari debent volentis, quàm nolentis; atque adeò voluntariæ potiùs, quàm invitæ.

7. CVM Verò simul dici voluntariæ simul & involuntariæ nequeant, propter contradictionem, quæ in eo apparet, quærit insuper Aristoteles, an voluntariæ, an potiùs involuntariæ iudicandæ sint. Respondetque, voluntarias verè esse, ac dici debere, actiones prædictas, quamvis eas timor expresserit. Probatque dupliciter. *Primò*: Illæ actiones, quas quis prudens atque volens exercet, sunt & dici debent voluntariæ. Atqui proiectio mercium in mari, & perpessio mortis, quamvis ex timore amittendi vitam, aut honestatem, sunt actiones quas quis prudens & volens exercet. Ergo eæ actiones sunt & dici debent voluntariæ. Probatur minor: Tum, quia quamvis fiant ex timore amittendi vitam aut honestatem, sunt absolutè in agentis potestate: siquidem absolutè potest agere, aut non agere, prout voluerit. Ergo sunt actiones, quas quis prudens & volens exercet. Tum etiam, quia principium proiectionis mercium in mare, est sub liberâ agentis potestate, quando illas proijcit. Principium enim activum proiectionis, est potentia loco motiva, seu facultas movendi partes organicas ad iactum; quæ sanè in ipso agente est, eiusque liberæ potestati subijcitur, quando facit merces in mare. Cor enim non, nisi annuente voluntate, per nervos impellit brachia, & manus, vt proijciant in mare merces. Actiones ergo illæ sunt, quas quis non, nisi prudens & volens, exercet.

8 SECVNDO Idipsum probat. Omnes illæ actiones, propter quas laus aut vituperatio, præmium aut pœna debetur agenti, sunt verè & propriè voluntariæ. Sed propter actiones prædictas, quamvis gravi metu expressas, laus aut vituperatio, præmium aut pœna debetur agenti. Ergo prædictæ actiones, quamvis gravi metu expressæ, sunt verè proprieque voluntariæ. Minor, in quâ solâ esse posset dissidium, probatur & explicatur à Philosopho, distinguendo tres veluti conditiones & gradus in actionibus ex metu profectis. *Primus* est eorum, qui laudantur quòd ad ingentia mala declinanda, vel ad magna quædam bona sibi & Reipublicæ consequenda, aliquid grave ac triste patiuntur: vt paupertatem, servitutem, opprobrium, aliavè incommoda alicuius momenti. nam si levis, aut nullius; non laudarentur: cùm exigua mala, sive detrimenta, non sint tanto pretio digna. *Secundus* gradus est earum actionum, quæ non tam digna sunt laude, quàm veniâ aliquâ, quæ in id tantùm prosit, vt qui eas gessit, timore perculsus, non admodum vituperetur. Vt si vir nobilissimus metu exustionis, aut suspendij, cogatur exercere actiones quasdam plebeiorum hominum proprias, & serviles, easque exequatur; non tam erit dignus laude, quàm venia. Non erit quidem dignus laude, quoniam voluntate sua, quamvis adigente metu, egit aliquid indecorum suo statui. Erit tamen dignus venia: quia condonanda ea inæqualis abiectio sui ipsius, ob periculum gravissimi mali impendentis. *Tertius* in ijs actionibus apparet, quæ adeò turpes, sive improbæ sunt, vt nullius mali vitandi, aut boni consequendi gratiâ, quis iure debeat, positivè eas vnquam exequi; quamvis oporteat gravissimos ob id cruciatus perferre. Exemplum vnicum earum affert in parricidio: ideoque ridiculam putat excusationem Alcmæonis apud Euripidem interficientis matrem suam, quod in id necessi-

ta-

tate fuisset coactus. Nulla enim necessitas, nulla vis excusat in ijs, quæ naturâ suâ prava & turpia sunt. Ergo de primo ad vltimum propter actiones prædictas, quamvis gravi metu expressas, laus aut vituperatio, præmium aut pœna debetur agenti. In primo enim gradu debetur laus, in secundo venia, in tertio vituperatio. Quippe in quolibet eorum verè sunt voluntariæ, quamvis propter metum gravem habeant aliquid voluntarij admistum. Ex quâ doctrinâ Aristotelis videtur ortum duxisse alia Iurisconsultorum apud Paulum *in l. si mulier, §. penultim. ff. de eo quod metus causa*, illius verbis: *Si metu coactus adivi hæreditatem, puto me hæredem effici: quia quamvis, si liberum fuisset, noluissem, tamen coactus volui*. Vnde & illud Consultorum effatum: *Coacta voluntas, voluntas est*. Quippe, in quolibet graduum prædictorum, vt aiebam, actio est volentis & eligentis.

9 GRADVM Primum ex tribus prædictis obtinuisse existimati sunt apud Ethnicos decantatissimi quidam Heroes, qui ob res præclaras gravissima quæque damne, exilij, deportationis, ignominiæ, imò & cædis, subire non dubitarunt: vt propter libertatem patriæ, aut insignem victoriam, aut asserendam parentum, liberorum, vxorisvè vitam, aut fidem servandam. Huius generis fuisse dicitur apud Athenæum Zopyrus Persa: similiter & M. Attilius Regulus, qui, teste Valerio Maximo, non dubitavit pro Vrbis salute, & promissionis suæ fidelitate, sese hostibus tradere, & gravissimos subire cruciatus. de quo etiam Cicero *lib. 3. Officiorum*. Brutus auctor libertatis Romanæ laudatur, quòd eiusdem conservandæ gratiâ, filios securi perpeti passus fuerit. Similiter & Zaleucus legum scriptor, quòd sibi oculum vnum & filio alterum erui iusserit, vt lex facta tecta persisteret. Qualiter & inter Hispanos Heroas celebris est Alphonsus Perez de Guzman, antonomasticè dictus, *el Bueno*, Excellentissimorum Ducum Medinæ Sidoniæ progenitor: qui satius duxit pugionem proijcere ad filium suum interficiendum à Barbaris, quàm ijs tradere arcem suæ fidei commissam.

10 GRADVI Secundo fortasse accensebitur Vlysses, qui apud Homerum *Odyss. ρ.* recuperandæ domus suæ causa, adversus procos rudi & vili amictu processit, aliaque indigna sustulit. Sed certiùs in eam classem referri debet Rabirius apud Ciceronem *in Oration.* pro ipso: qui causa nominis, & pecuniæ creditæ apud Alexandriam recuperandæ, pallium in eâ vrbe sumere non erubuit, relicto cultu Romanis civibus solito. Excusat illum Cicero eo loci, quod id fecerit necessitate compulsus. Similiter & apud eundem veniâ dignus fuit, sed non laudandus, Ruffus: qui vt effugeret crudelitatem Mithridatis, vestem mutavit, sumpto pallio. Item & ij, qui cùm effugere nequeant hostium manus, in turpes pactiones descendunt: vt Popilius à Gallis obsessus, apud eundem Ciceronem 1. *ad Herennium*. Non tamen veniâ dignus erit, neque huic gradui adscribetur vir nobilis, cui relictum fuerit legatum eâ conditione, vt in foro saltet. Id enim admodum turpe, atque indecorum esset, solius privatæ vtilitatis causâ. Si autem publicæ, & præsertim religionis; laudandum meritò esset: sicuti laudatur David, quòd coram populo in Dei obsequium, & cultum saltaverit: quamvis irridente Michole, quam propterea Deus sterilitate punivit. Ea verò Davidis actio ad primum gradum spectat.

11 GRADVI Tertio denique adscribendi ij omnes, qui causa non violandæ pudicitiæ, aut Religionis, aut virtutis alterius, facto aliquo naturâ suâ illicito & pravo, quælibet pericula, detrimenta, cruciatus, ignominias, & ipsam denique mortem subierunt, aut subire, quantum in ipsis fuit; non dubitarunt: vt in Veteri Testamento Magnus ille Ioseph, ne Regis domini sui vxori pellicienti consentiret, & Daniel ne derelinqueret cultum Dei veri, passus fuit se mitti in lacum leonum, alijque plures in odium Virtutis interfecti: atque in Novo Testamento, Apostoli omnes, & tot Martyrum, non chiliades modò, sed & myriades: quibus tormenta ipsa & cruciatus horribiles, quasi ludus erant: vt accinit Prudentius in libro περὶ στεφάνων. Huc etiam spectant, qui iussa Principum & Magistratuum negligunt, quoties iniusta sunt, ideóque sese exponunt cuilibet discrimini: vt, præter innumerabiles Christianorum, ex ipsis Gentilibus Antigone apud Sophoclem, neglecto Creontis decreto, fratrem suum humavit, & adiecit: *Longius est tempus, quo Dijs magis, quàm hominibus, placere debeam*. Eodem attinent filij, qui detrectant obedire parentibus, vbi impia iubent. qualiter Hermenegildus Rex Hispaniarum futurus, qui vitæ & regni iacturam fecit, quia noluit assentiri Leovigildo patri suo, ad Arianam hæresim vrgenti & exhortanti. Eodem denique, vel servi; qui nolunt parere dominis suis iniusta præcipientibus. Quod si verò ea faciant, puniuntur, sanciente ita Vlpiano in *l. Ad ea ff. de Regul. Iuris*: vbi inquit: *Ad ea quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, in ijs ignoscitur servus, si vel dominis, vel ijs, qui vice dominorum sunt, veluti tutoribus, & curatoribus, obtemperaverit*. Vbi

Vbi exceptio regulæ firmat regulam in contrarium: ac proinde decernitur, puniendum esse servum, qui domino obtemperaverit in ijs, quæ atrocitatem habent facinoris, vel sceleris. Quippe nec servo, nec filio, nec vlli subdito licet, etiam metu mortis incusso, maioribus suis obedire in ijs, quæ secundùm naturam suam prava sunt: vt generatim decernit Aristoteles in præsenti, quamvis vnico parricidij exemplo proposito: sed tantùm in ijs, quæ vel iusta & recta sunt, vel saltem indifferentia, sive ἀδιάφορα, vt Græci loquuntur.

12 ID Tamen notandum, postquam Aristoteles docuit, eiusmodi voluntarium mixtũ esse & dici verè voluntariũ, addidisse tamẽ, id simpliciter involuntarium esse. Id denotat illis verbis: ἑκούσια δὲ τὰ τοιαῦτα ἁπλῶς δ' ἴσως ἀκούσια. Id est, vt interpretantur Gallutius, & alij: *Voluntaria verò talia sunt: simpliciter verò fortasse involuntaria.* Sive, vt in editione Turnebi lego: *Ea profectò libenter fiunt. quamquam omnino forsan invitè fiunt.* In quo videtur esse aperta contradictio: quia statuto iam in præcedentibus, eas actiones verè voluntarias esse ac dici, videbatur consequenter statuendum potiùs esse simpliciter voluntarias, quàm non esse. Præsertim, cùm idem Philosophus præmiserit, eas actiones, quamvis ex voluntario & involuntario mixtæ sint, longè plus voluntarij, quam involuntarij habere. Verùm huic difficultati occurrendum cum Burleo, & eodem Gallutio, ac Giphanio ante ipsum, nullam esse contradictionem in doctrinâ Aristotelis. Quamvis enim actiones gravi metu expressæ sint simpliciter voluntariæ, & magis voluntariæ, quam involuntariæ, si considerentur, hic & nunc, seu relatè ad ipsum agens, quatenus habet in se principium volendi, & nolendi pro libito, atque exequendi illas absolutè, aut non exequendi: adhuc tamen in genere consideratæ, & præscindendo à personis, locis, & temporibus, censentur simpliciter invitæ, seu involuntariæ. Cuius rationem subdit statim idem Philosophus ijs verbis: ὀδεὶς γὰρ ἂν ἕλοιτο καθ' αὑτὸ τῶν τοιούτων ὀδέν. *Quandoquidem nemo quidquam eorum per se expetit.* Priori igitur sensu, sive prout hic & nunc, qui maximè refert ad operandum liberè, sunt simpliciter voluntariæ, & magis quàm involuntariæ: vtpotè procedentes à principio intrinseco cum cognitione indifferenti ad volendum & nolendum: posteriori autem sensu, sive in abstracto, censentur simpliciter involuntariæ: quoniam nemo, nisi invitus & nolens, censetur subire naufragium mercium suarum, & ipsam mortem. Sic etiam actio indifferens, vt fricandi barbam, vel levandi festucam, considerata in genere, & seclusis circunstantijs, simpliciter licita est: cæterùm prout hic & nunc exercenda ab eo, qui invincibiliter iudicat esse malam, aut non licitam sibi, est illicita simpliciter.

13 SED Adhuc duplex difficultas est circa prædictas actiones, à Philosopho in præsenti proposita: altera intellectus in iudicando; altera voluntatis in perseverando, & in perferendo. In iudicando quippe magna difficultas est, seu in ferendo iudicium, quænam sint subeunda, aut eligenda, quando hinc allicit honestas, illinc vtilitas; inde turpitudo, aliunde tormenta & damna vocant. Quandoque accidit, vt ipsæ res contrariæ, circa quarum electionem deliberamus, aut ita æquales sint, aut appareant, vt difficillimum sit decernere, quæ cuinam præferenda. Hanc difficultatem Euripides in *Hippolito* exprimit inter Phædram & nutricem, impuram fœminam, quæ illi consilium præstat, vt posita inter periculum subeundi incommodi, aut honestatis violandæ; potiùs nefario amori obsequatur, quàm calamitatem illam subeat. quippe in ijs rerum angustijs honestum vtili postponendum esse. Eadem quoque difficultas Ciceroni anxiè secum, & cum Attico suo disputanti, sequereturne partes Cæsaris potentioris, populoque gratioris, quod securius erat; an potiùs partes Pompeij, Patribus charioris, & de Republica magis benemeriti, sed infirmioris, quod periculosius videbatur. Similis quoque anxietas Achilli apud Homerum *Iliad.* 10. deliberanti, satiusne esset progredi ad expeditionem Troianam, oppetendo in eâ mortem gloriosam; an potiùs domi manere salvum, sed inglorium. Vtrimque enim apparebat periculum mali, & ambigebat quodnam ex ijs præponderaret alteri. Quamvis enim vbi aliquid constat esse turpe, non sit opus consultatione, sed omnino fugiendum sit, etiam devoratis quibuslibet calamitatibus; attamen quandoque accidit, vt quod turpe est, non statim appareat turpe, ac proinde nec postponendum. Similiter & quod communiter ferè existimatur turpe, invenitur turpitudinis expers, vt notat idem Cicero *lib.* 3. *de Officijs.* Denique, adhuc quando in vtroque extremo apparet honestas, difficile est iudicare, vtra maior sit, ac proinde alteri præferenda. Quare vbi aliquid horum acciderit, oportet deliberare prudenter; & honestum quidem præferre vtili; atque honestius honesto; & ex duobus vtilibus id quod vtiliùs est, modò non repugnet cum honestate.

17 ALTERA difficultas est voluntatis, in perseverando, & constanter perferendo malum id, quod delectum fuit metu honestatis amittẽdæ, seu ne honestas violaretur. Nam quãvis difficile sit eligere, seu decernere;

est

ἔτι δὲ χαλεπώτερον τὸ ἐμμεῖναι, τοῖς γνωσθεῖσιν: adhuc difficilius est permanere in ijs quæ judicaveris. Ratio autem huius maioris difficultatis est: quia vbi quis cœpit perferre duros labores & terribiles cruciatus ne turpem voluptatem admittat, difficillimum est in ijs perseverare: quoniam de præsenti contristat dolor, & de futuro allicit voluptas: ideoque cum duplici inimico contenditur; & priore quidem intestino, ac reipsa affligente. Vbi autem nondum cœpit quis subire dolores, sed deliberat; quamvis voluptas de futuro alliciat in turpitudine proposita, aliunde non habet de præsenti dolorem, quo reipsa crucietur. Vnde & plerumque propositum perseverandi in malis patienter ferendis infirmum esse solet. Maior ergo est difficultas in perseverando, quàm in decernendo. Quare qui constanter se habent, quamvis coacti, laudantur.

15 PERGIT Philosophus, & interrogat: *τὰ δὴ ποῖα φατέον βίαια; Quæ igitur vi dicenda sunt fieri?* Nimirum supra docuit, involuntarium esse duplex; vnum ex vi, alterum ex ignoratione ortum; ac rursus involuntarium ex vi esse duplex; alterum omnino & simpliciter violentum, seu ex vi factum; alterum ex voluntario mistum. Et de voluntario misto iam plura disseruit. Nunc eâ interrogatione propositâ, regreditur ad exponenda ea, quæ simpliciter & omnino violenta sunt, & quasi per *ἀνακεφαλαίωσιν*, id est, *recapitulationem*, colligit quæcumque de ijs, simul & de alijs voluntarijs mistis docuerat. Ac primò quidem violentum simpliciter, seu prorsus vi factum, docet, tunc maximè apparere, cùm principium, seu causa eius facti, extra subiectum est; & vbi subiectum ipsum nullo modo adiuvat factum ipsum, sed invitò agit, seu patitur. Voluntarium verò mistum est, quod per se quidem, sive rebus in genere solùm spectatis, aliquis facit invitus: sed tamen per principium intra se existens eligit in singulari, & eo tempore, quo vult fugere aliquod imminens malum. Quare illud magis habet rationem voluntarij, sive spontanei, quàm violenti, sive inviti, vt supra docuerat: quia actiones sunt singulares, & proinde censentur voluntariæ aut involuntariæ, potiùs ex eo quod ijs convenit in singulari, sive hîc & nunc, vbi exercentur, quàm ex eo quod ijs generatim convenit, sive abstrahendo à circunstantijs. Vnde & iterum colligit, quàm difficile sit in ijs casibus eligere rationabiliter alterum extremorum: quoniam deliberatio circa res singulares, & varijs circunstantijs involutas, quarum vna alteri præferenda sit, est res ardua, & solius prudentis.

16 PROSEQVITVR Adhuc, & ex definitionibus præiactis, tum inviti seu violenti simpliciter & omnino, tum & involuntarij misti, notat profectum errorem quorundam, qui vltra ea duo factorum genera, tertium præterea assignarunt. Sive autem ij fuerint Cyrenaici Philosophi, vt Acciaiolus, nescio quo fundamento, putat; sive potiùs vulgares & imperiti, vt Giphanius meritò arbitratur, in adeò crassum & adipalem errorem lapsi sunt, vt assererent, omnia illa, in quibus homines delinquunt, culpa vacare, & non esse reprehensione digna: quoniam res, quarum amore pertrahuntur ad peccandum, inferunt vim, cui resisti non possit. Quippe ea sunt *τὰ καλὰ*, scilicet, pulchra, seu bona: sub quibus etiam iucunda, & vtilia comprehenduntur: atque illa omnia vim habent rapiendi cogendique, vt nulla libertas homini sit circa eorum prosecutionem. Ergo quòd ea prosequatur, à culpa & reprehensione liberum est. Verùm errorem adeò stupidũ tripliciter profligat Aristoteles. *Primò*: Quia inde sequeretur omnia hominum facta esse necessaria & violenta: siquidem homines semper operantur excitati ab ijs, quæ *τὰ καλὰ*, sive pulchra & bona sunt, nec, nisi iucunditate aliqua, aut pulchritudine allecti, quidquam exequuntur; sive dum operantur ad præscriptum Virtutis, sive etiam vitij. Dicere autem eas omnes operationes, tum Virtutis, tum & vitij, esse prorsus necessarias, ac violentas, absurdum est stultitiæ plenum, & confutatione indignum. *Secundò*: Quia quæcumque necessariò & violenter agimus, non, nisi cum tristitia quadam & dolore agimus. At quoties operamur allecti iucunditate, aut pulchritudine externarum rerum, non agimus cum tristitia quadam & dolore, sed potiùs cum voluptate, vt experientia testatur. Ergo quoties operamur allecti iucunditate, aut pulchritudine externarum rerum, non necessariò & violenter agimus. Ergo de primo ad vltimum, præter duo illa genera involuntarij simpliciter, quod est omnino violentum, & involuntarij misti, quod ex metu proficiscitur, non est aliud genus involuntarij, seu violenti, ex obiectis externis procedens. *Tertiò* denique reijcit idipsum, veluti risu dignum: Quia violentum est, cuius principium prorsus externum est, passo nihil adiumenti præstante, sed potiùs resistente. At vbi peccamus amore externarum rerum, principium actionis non est prorsus externum, sed potiùs internum voluntatis, quæ illas eligimus, operamurque absque resistentia. Ergo vbi peccamus rerum externarum amore, nihil est violentum.

§. II.

Illustratur secunda pars capitis. Quodnam sit invitum ex ignoratione.

17 CIRCA Secundam partem capitis, transit ad explicandum id, quod fit δι' ἄγνοιαν, id est, per ignorationem: estque alterum membrum eorum, quæ vtcumque involuntaria sunt: quoniam involuntarium à principio capitis divisum fuit in id, quod ex metu proficiscitur, & id quod ex ignoratione fit. Cumque de illo priore iam satis egerimus, restat vt de posteriore disseramus. Quod quidem præstat Arist. dum distinguit quædam ignorantiæ genera: deinde & varias circunstantias illius: vt deinceps colligi facilè possit, quænam ex factis per ignorantiam fint, quæ dici potiùs voluntaria, quàm involuntaria debeant.

18 PRIMVM Ignorantiæ genus docet esse illud, quod ἐπίλυπον κ' ἐν μεταμελείᾳ: *molestum est, & cuius nosmet pœnitet.* Et hoc quidem ignorationis genus statuit verè ac propriè involuntarium, imò & invitum esse: quia non solùm ex inscientiâ, seu ignoratione ortum ducit (quod satis esset ne sponte, nec libèter fieret, defectu cognitionis) sed etiam illum dolor & pœnitentia facti sequitur, cùm primū agnoscitur factum. Quod autem eo modo fit, non solùm non dicitur sponte, aut libenter fieri, sed etiam invito, & tanquam aliquid prorsus involuntarium. Si autem dolor & pœnitentia facti non sequatur, non erit invitum, nec prorsus involuntarium: sed tantùm dici potest non sponte, nec libenter factum: quia nihil volitum, nisi præcognitum. Priori modo accidisse Oedipo legitur: qui cum ex ignorantiâ, seu inadvertentiâ, cùm matre suâ misset matrimonium, eamque cognovisset, postea conscius facti vsque adeò erubuit & pœnituit, vt sibi ipsi oculos digitis erueret. Posteriori autem modo quædam putantur accidisse aliquibus Patriarcharum: vt Noemo se inebrianti, & Iacobo primùm ad Liam accedenti: aliisque similibus.

19 SECVNDVM Ignorationis genus est oppositum præcedenti: nimirum, quod non modò nulla sequitur pœnitentia dolorve, verùm potiùs lætitia, & quædam approbatio, vt siquis misso iaculo occidat hominem inimicum, quem ex ignoratione putabat feram; eoque cognito, lætetur ob ipsius malum. Sanè licèt homicidium in eo eventu non fuerit spontaneum, nec liberum, defectu cognitionis à principio facti; non tamen est involuntarium, cùm non modo non displiceat, sed potiùs ratum habeatur, & placeat. Quare operans sic ad vnum, inquit, censeri poterit οὐχ ἑκὼν, non volens: minimè tamen ἄκων, nolens, sive invitus: quia vbi res, quæ significantur, adeò diversæ sunt, vocabula distincta esse debent, ad confusionem vitandam. Ideoque factum eiusmodi non est involuntarium strictè & propriè loquendo, qualiter illud primum: sed solùm latè, & communiter, quatenus ex inscientiâ, sive absque prævia cognitione factum fuit.

20 TERTIVM Genus ignorationis est, quod adhuc magis ab invito, seu involuntario recedit: quamvis nolint id fateri nonnulli, qui se excusare volunt, quasi ex ignoratione aliquid turpe fecerint. Ij verò sunt, qui vino, ira, amore, odio, aliave passione intemperanter abrepti, in aliquo delinquunt sed tamen se immunes à culpa fuisse volunt, eò quòd ignorarent, cùm peccabant. Verùm hanc eorum excusationem, quasi frivolam reijcit Arist. Quia licèt omnia illa ebriosorum, iracundorum, intemperantium, aut odio habentium, peccata, ab ignorantibus fiant eâ ratione quâ omnis peccans est ignorans; non tamen fiunt ex ignorantiâ. Illa namque solùm fiunt ex ignorantiâ, quibus ignorantia est vera causa vt existant, sive fiant. At peccatis prædictis intemperantium hominum, ignorantia non est vera causa vt existant, sive fiant; sed vera causa est ebrietas, ira, amor turpis, aut odium. Ergo prædicta peccata non fiunt ex ignorantiâ.

21 QVAM Aristotelis rationem optimè expendit & elucidat S. Thomas: qui totam huius capitis doctrinam in Summam suæ Theologiæ plurimis locis transtulit, veluti certam, & illustrandæ disciplinæ morali opportunam. Observat, agere per ignorantiam esse agere ex illâ ignorantiâ, quæ antecessit, vt causa: agere verò ignorantem, esse agere ex ignorantia comitante, aut subsequente. Distinguit quippe triplicem ignorantiam; antecedentem, comitantem, & subsequentem. Antecedens est illa, cui factum ex ignorantia subsequens tribuitur, tanquam præcedenti causæ, sine qua factum non fuisset: ideoque communiter ex ea oritur dolor, aut pœnitentia. Comitans est, qua quis ignorat factum: sed tamen postea illud approbat: vt qui occidit inimicum, existimans feram: sed re postea detecta, gaudet, ac ratum habet. Subsequens denique est, quæ consequitur quoquo modo electionem, & vtcumque volita est; sive ex negligentia sciendi id, ad quod quis tenetur; vnde vincibilis, crassa, aut supina appellatur; sive data opera, & industria; vt quis liberiùs, & absque remorsu conscientiæ peccet: quæ ratione affectata dicitur. Ratio itaque Arist. in eo sita est, quòd non omnis ignorantia reddit factum invitum, seu involuntarium; sed illa tantùm, quæ antecessit vt causa, ex quâ factum ipsum proficiscitur. Itaque solam illam excu-

sare à culpâ: non verò eam ignorantiam, quæ comitans, aut subsequens est. Sive enim comitetur, modò iam dicto, sive subsequatur; iam vtique voluntaria est, & proinde factum non est involuntarium, seu invitum. Quare qui ex vino, ira, amore turpi, aut odio, peccant, immeritò se excusant ratione ignorantiæ. Quamvis enim ignorantes peccêt, non tamen ex ignorantiâ antecedenti, quæ sola excusare potest, sed ex subsequenti, & voluntariè susceptâ, quæ neminem a culpâ eximit. Quare idem Arist. infrà cap. 5. observat, Pittacum legislatorem sapienter decrevisse, vt ebrij, si quem offendissent, duplici pœnâ mulctarentur: & postea lib. 7. cap. 6. docet non tam graviter peccare illum, qui ex ira aliquid commiserit, quàm qui ex libidine atque incontinentiâ. Iurisconsulti verò l. Quidquid, ff. de diversis reg. Iuris, & l. Perspiciendum ff. de Pœnis, docent, ebrium aliquomodo excusari debere, & similiter eum qui per lasciviam aliquem occiderit. Nimirum, peccatum ex qualicumque ignorantiâ consequente factum (talem si affectatam excipias) videtur non ita voluntarium, ac quod scienter comissum est: ideòque aliquomodo elevat culpam, & minuit, si cætera sint paria.

22 NOTANDVM verò est quod in ipso præcedenti discursu docuit Arist. vt probaret, aliud esse peccare ignorantem, aliud peccare ex ignorantia. Ait enim: ἀγνοεῖ μὲν οὖν πᾶς ὁ μοχθηρὸς: *Ignorat quidem improbus omnis.* Sive, vt communiter dicitur, *Omnis peccans est ignorans.* Quod verissimum est, & meritò in proverbium abijt. Quia licèt multi scienter peccent, sive datâ operâ, atque ex industria; adhuc tamen practicè ignorātes sunt. Quamvis enim generatim sciant v. g. libidinem esse malam, & fugiendam: tamen in singulari vbi eam exercent, arbitrantur sibi vtilem esse, aut in ijs circunstantijs amplectendam. Vnde spontè sibi eligentes perniciem animi, quasi vtilitatem, ignoranter agunt, seu inconsideratè. Quare ignorantia hæc, pravæ electionis causa est, inquit Philos. sed non involuntarij. Quod explicat in ignorantia rerum vniversarum, sive in genere, quæ ignorantia iuris appellari solet. Hæc enim non reddit operationem invitam, seu involuntariam. Inveniuntur enim in hominibus admodum vitiosis, seu deploratissimæ conscientiæ: qui non modò in singulari, sed etiam generatim ignorant ea, quæ nosse tenentur: vt ijs v. g. qui non tantùm hanc scortationem, sed & omnem licere arbitrantur: nec solùm in speciali facto errant, sed & generatim licere putant aliquid, quod ipsâ naturæ lege, aut legislatorum prohibitione vetitum est. Quare nullatenus excusantur à culpâ: imò & videntur quodammodo gravius peccare, quia non solùm facto delinquunt, sed etiam vltrò à se excludunt notitiam legis prohibentis, quâ possent cohiberi à peccato. Etenim eo vitiositatis habitu sunt abrepti, vt velint ignorare quæ recta, & quæ prava sunt, adhuc in genere: ideoque nequeant distinguere inter id quod rectum, & id quod turpe est: vt idem Phil. docet infra lib. 7. cap. 3. Vnde nihil ijs condonandum est, nullaque excusatio admittenda. Quippe hæc locum non habet in rebus vniversalibus, quas omnes homines scire tenentur; sed solùm in ijs, quæ singulares sunt, & varijs circunstantijs affectæ, quarum aliquæ, aut plures, involuntariæ esse possunt, quia difficiles cognitu, etiam à viris honestis & prudentibus: ideoque sæpe excusationem admittunt.

§. III.

Illustratur tertia pars capitis. Quænam sint circunstantiæ operationis voluntariæ.

23 CIRCA Tertiam partem assignat circunstantias, in quibus ignoratio esse potest in operante. Sunt autem septem: nimirum; *Quis, quisque agat, Circa quid, In quo versetur actio. Interdum etiam, Quo instrumento & Propter quid, vt salutis gratia: & Quomodo, vt remissè, an vehementer.* Septem, inquam, iuxta antiquos Interpretes Aristoteli: vt Eustratium, S. Thomam, Albertum Magnum, Burleum: etiam quæ viciniores nostro ævo, vt Argyropilum, & Acciaiolum. Alij verò ex Recentioribus, vt Peregrinus, Dionysius Lambinus & accuratior ijs Obertus Giphanius, sex solum assignant: & postremus ex indicatis ita è Græco vertit aliquantulùm breviato: *Quis faciat: quid: qua in re, seu in quem: qua re & facultate, velut organo: cuius rei causa: & quomodo.* Vbi videtur prætermisisse illud ἐν τίνι, *aut in quo*, prout extat in textu. Et certè aliquid addit vltra cæteras circunstantias: amplectiturque duas alias, præter enumeratas a Giphanio: nimirum, *In quo loco, & In quo tempore: sive Vbi & Quando.* Nimium enim interest actionum humanarum, quo loco fiant, an sacro, an publico: quo etiam tempore, an diu, an noctu, an horâ à lege præscriptâ, an diversa. Quare placet octo membris hæc divisio, communiter iam recepta, & illo versu significata: *Quis, quid, vbi, quibus auxilijs, cur, quomodo, quando.* Vbi licet solùm septem circunstantiæ numerentur, secunda illarum *quid*, bimembris censenda est, quatenus in ea etiam continetur alia *circa quid*, quæ vnico carmine expressè contineri non potuit. Restat vt singulas explicemus eodem ordine, quo ab Aristotele sunt propositæ, & a nobis enumeratæ.

PRI-

24 PRIMA Circunstantia actionum humanarum est, *Quis faciat*: & hæc ignorari non potest ab aliquo homine operante, nisi insanus sit: vt Cleomenes & Athemas, furiosi duo apud Clementem Alexandrinum lib. 2 *Stromatum*, qui seipsos ignorarunt. Aut nisi forte quis eò senectutis, aut oblivionis venerit, vt ipsi accidat, quòd apud Nostrum Abulensem legitur, & inveniri poterit facilè in Indice Alphabetico Operum ipsius, littera I. per hæc verba: Ioannes Ægidius Zamorensis, ,, Ordinis Minorum, vir doctus, qui plures li- ,, bros edidit, tam Sapientiales, quàm Histo- ,, riales, ad tãtam pervenit senectutem, vt iam ,, nec litteras nosset, nec sciret se esse, qui pri° ,, libros edidisset. Verùm tanta stupiditas, ignorandi omnino seipsum, rarissimè, aut nunquam invenietur in homine ratione prædito: ideoque ignoratio prædictæ circunstantiæ vix, aut ne vix quidem excusare poterit. Notandum verò per circunstantiam *Quis*, non denotari tam agens ipsum, quàm illius conditionem, aut qualitatem. Agens enim ipsum est causa efficiens operationis: qualitas verò illius est circunstantia, seu conditio: vt si sit persona publica, aut privata; Rex, aut inferior; Sacerdos, aut laicus. Interest enim multùm ad qualitatẽ operationis, & ad ferẽdum iudicium de illâ.

25 SECVNDA *Quid* dicitur: & significat, quænam sit res, quodve factum. Contingere autem potest eius ignoratio tripliciter. PRIMO quando aliquis protulit verbum turpe, aut contumeliosum, aut aliter rationi contrarium: sed tamen excusationem à culpâ prætendit, quòd illud sibi verbum per incuriam, aut casu aliquo exciderit. Quæ excusatio frequens est oratoribus, vbi aliquid inordinatum aut reprehensione dignum protulerunt. purgant se enim, quod præter intentionem id dixerint. Hanc excusationem, veluti frivolam evasionem, præcludit Cicero in 10. Philipp. vbi Fusium Calenum, qui in Senatu dixerat, Marci Bruti litteras rectè & ordine scriptas videri, ita redarguit: *Quod verbum tibi non excidit, vt sæpe fit, fortuitum. Scriptum, meditatum, cogitatum attulisti*. Neque enim aliter quis loqui censetur in Senatu. SECVNDO contingit ea ignoratio quando aliqui res arcanas, & sub sigillo positas, vulgarunt: sed tamen purgant se quòd ignorarent eas arcanas esse. Cuius rei exemplum adhibet Arist. in Æschylo, qui inde aptam excusationem quæsivit, cùm accusaretur quòd mysteria Cereris evulgasset: nimirum, ea ipsa quæ sacris expressit in Tragœdijs suis Toxitis, Hiereijs, Sysipho, Iphigeniâ, & Oedipode, de mysterijs Eleusinis: vt ennarrat Heraclides Ponticus lib. 1. apud Scholiastem Græcum. Id autem quomodo acciderit, non exponitur in textu; nec ennarrare vacat. Legantur Eustratius, Giphanius & Gallutius in præsenti. TERTIO Accidit, cum quis ostensurus alicui tormentum v.g. vt catapultam, ex incuriâ aliquâ illud explodit, & interficit aspicientem. Cuius rei exẽplum non affert Arist. sed tamen suppeditat Cicero in 3. de Orat. atque in Topicis, vbi testatur eam ignorationem dedisse locum excusationi apud Consultos, quoties tormentum aut balistam tractanti telum manu fugit.

26 TERTIA *Circa quid*, facilis ignoratu est: vt quando quis sciens quidem & prudens interficit hominem, quem tamen existimat latronem; cùm tamen reipsâ filius eius sit. Huius exemplum affert Philosophus in Merope Polybij Corinthiorum Regis vxore: quæ filium suum Cresphontem, quem existimabat sicarium, & alterius fratris interfectorem, occidere voluit. Cumque iam levasset securim ad eum interficiendum, admonita sui erroris à nescio quo, manum retraxit. Commemorat hanc ipsam rem idem Arist. in Poeticâ cap. 11. circa finem, & Plutarchus lib. de carnium esu: indeque ansam suscepit Euripides ad quamdam Tragœdiam edendam, quæ ab Ennio in Latium sermonem conversa fuit, vt Cicero testatur.

27 QVARTA, *In quo*, Græcè ἐν τίνι: & est bimembris, iuxta superiorem expositionem. Amplectitur enim illam excusationem, quæ prætenditur ex ignoratione loci; & illam, quæ ex inadvertentiâ temporis. Et sane verosimile non apparet, vtramque ab Arist. omissam: cùm vtraque prosit sæpe ad culpam augendam, aut minuendam. Vt enim ait Cicero, vel siquis alius Author, ad Heren. lib. 2. nimiùm interest, quo loco res factæ, aut dicta sint verba: an, nimirum, loco celebri, an deserto; sacro, an profano: publico, an privato. Similiter & quo tempore, an interdiu, aut noctu: quâ parte anni, aut horâ diei. Manifestum enim est ad criminis gravitatem augendam conferre quòd loco sacro aut publico factum sit; ad minuendam verò, quod profano aut privato. Similiter & constat quædam certâ anni parte solùm prohiberi, aut certo die, aut horâ. Et horum quidem ignoratio sæpe admittitur ad culpam elevandam, aut non tribuendam.

28 SEXTA, *Quo instrumento*, sive, vt circumfertur communiter, *Quibus auxilijs*. Exemplum adhibet Arist. in eo qui alterum percussit hastâ acutâ, quam putabat obtusam, sive in summo orbem aut annulum habentem pro cuspide. Neque malè in præsenti interpretatur textum Noster Perionius, vbi pro ἐσφαιρῶσθαι τὸ λελογχωμένον δόρυ, Latinè habet, *hastam orbicularem, quæ lanceæ formam habeat*. Non, inquam, malè; quidquid velint Lambinus, & Gallutius: Nam & Turnebus sic, & apposité. Nec obest, quod ij opponunt, nul-

nullam eiusmodi lanceam esse. Negamus enim: nam & hasta, quam ipsi interpretantur *orbem habentem pro cuspide*, orbicularis est: nō quòd artifex eam fecerit talem, sed quòd aliquid in modum orbis additum ei fuerit, ne noceat, sicut ensibus addi solet in arte Gymnastica, ne feriant. Talia etiam sunt apud Xenophontem iacula, quæ ἐσφαιρωμένα appellantur *in libello de Arte Equestri*, quòd orbicularia essent, ne tyrones in certaminibus se invicem vulnerarent. Aliud quoque exemplum proponit Philos. in eo qui proijcit in alium silicem duram, quam tamen existimabat levissimum pumicem: ideoque vulnus intulit, à quo tamen excusatur. Huc respexisse videtur Iurisconsultus Martianus in l. 1. ad legem Corneliam de Sicarijs: vbi ex Hadriani rescripto excusatur, qui clavi, vel cucumâ, id est, vasculo quodam incurvo, percusserit alium in rixâ, quamvis occiderit: quia illud instrumentum videtur ineptum ad occidendum; ideòque si fortè inde mors sequatur, videtur ex ignoratione, aut prǣter intentionem facta.

29 SEPTIMA, *Propter quid*: *sive, cuius rei gratia*. Ex huius ignoratione, seu inscientia excusatur, qui contendit, se longè aliū finem spectasse, quàm ex effectu appareat: vt qui ex fine solius iustæ defensionis invasorem occidit, cuius solum impetum avertere studebat. Cuius exemplum affert Arist. ipse lib. 2. Eudem. cap. 9 in quibusdam puellis, quæ ex solo fine alliciendi voluntatem amasij, dederunt ipsi pomum, existimantes in eo philtrum esse: cùm tamen lateret in eo exitiale venenum, quo interfectus est. Cui errori similis alius contigit vxori Lucretij, insignis Poetæ: qui amatorio poculo ab eâ propinato, vitam exuit. Huc etiam spectat excusatio Deianiræ apud Sophoclem in Trachynijs: vbi vestem imbutam pestifero Centauri cruore tradit Herculi marito, vt eum apud se retineat. quam tamen ille induens, veneno infestante, furijs agitatur, & in pyram ardentem se proijcit. Denique & eodem pertinet apud Arist *si interficiat, qui salutis causa ferit*, vt chirurgus, dum vulneri medetur: aut si medicus ex præscripto artis suæ ordinet pharmacum, quod ex inlatenti causa lethiferum infirmo est. Observandum verò, finem ipsum non esse circūstantiā, sed veram causam, propter quam fit operatio. Quare circunstantiā *Propter quid*, solùm denotat quandam finis qualitatem, seu conditionem: vt si quis ieiunet, non propter motivum abstinentiæ, sed ob finem inanis gloriæ, sive vt liberiori mente studijs vacet.

30 OCTAVA, *Quomodo*, vt remissè, an vehementer. Exemplum adhibet, *si is qui tangere velit, pulset*; *vt qui luctantur*, nimirum, si ineuntes luctam per ludum, sese vehementiùs stringant, quàm par sit: ideoque alteri vulnus inferāt, vel nocumentum aliud. Porrò, vt monet Petrus Victorius, ludus de quo loquitur Arist. *acrochirismus* dicitur. nam & luctantes ab eo appellantur ἀκροχειριζόμενοι. profectò ab ἀκροχειρίζεσθαι, quod significat ipsam ludi qualitatē. Luctantes enim ita se summis digitis versabant, vt tamen quandoque alteri aliter nocumentū inferre posset. Verū quoniam ludicrum erat exercitationis genus, proficiebat excusatio circa modum vehementiæ, sive excessus, à ludente ignoratum. Sed nihil profuit ea criminis purgatio cuidam Sostrato præcellenti Pancratiasti, quem Achochersitem appellarunt. Is enim, teste Pausaniâ in *Eliacis posterioribus*, ex industriâ apprehendebat summas colluctatorū manus adeò fortiter & tenaciter, vt non antè eos dimitteret, quàm digiti eliderentur. Certè is nullam excusationem habuit, cùm sciens prudensque in modo excederet: illato gravi malo, in eo ludi genere, quod solùm ad animi relaxationem & oblectamentum fuerat institutum.

31 CIRCVNSTANTIIS Iam explicatis, repetit ex singularum ignoratione involuntariam proficisci, præsertim verò earum, quæ inter alias præcellunt. eas verò esse *Quid*, & *Cuius gratia*: id est, materiam, & finem operationis. Materia enim est quasi fundamentum illius: & finis instar regulæ, aut quasi Lydij lapidis, ad quem bonitas aut malitia actionis examinatur. Et quemadmodum in simili docuerat præcedentibus, ita & nunc repetit, tunc solùm hanc circunstantiarum ignorationem efficere opus involuntarium ex eo capite, cùm dolor sive pœnitentia excitatur vbi detegitur error. Vbi meritò notat Tarquinius, malè à quibusdam confundi prædictam circunstantiam *Quid*, cum eâ quæ dicitur *Circa quid*. Prior enim, vt dicebamus, materiam, sive obiectum significat: posterior verò conditionem quandam, sive qualitatem, aut rationem singularem, eiusdem obiecti. Id patet exemplo ab Aristotel. adducto pro explicandâ ignoratione circunstantiæ *Circa quid* in Merope: quæ sciebat quidem materiam, sive obiectum, id est, hominem, quem volebat interficere. Ignorabat tamen qualitatem eius obiecti, sive rationem singularem, nesciens hominem illum esse Ctesiphontem filium suum.

§. IV.

Illustratur quarta pars capitis Quid sit spontè factum, seu voluntarium.

32 CIRCA Quartam partem iam transit ad ipsum voluntarium exponendum, cuius opposito de-

declarando hucusque institerat. Quare definitionem contrariam ei, quam involuntario suprà assignaverat, nunc voluntario adaptat, vt sit *id, cuius principium quisque continet, sciens res singulas, in quibus actio versatur.* Sive, vt alij è Græco vertunt, *cuius principium in ipso est, sciente singula, in quibus est actio.* Ita voluntarium duo habet. alterum est principium intrinsecum agendi: in quo dissidet ab invito, seu violento simpliciter: quod est à principio prorsus extrinseco: alterum est, sciẽtia, seu cognitio rerum quæ gerũtur, & proinde circunstantiarum omnium, quibus affectæ sunt: in quo dissidet ab involuntario, quod ex ignoratione proficiscitur, & superioribus explicatum est.

33 HINC Reijcit errorem quorumdam arbitrantium, non omne id, cuius principium intra nos est, cum scientiâ singularum circunstantiarum, esse voluntarium: quoniam putabant fieri posse, vt illud principium intra nos existens non sit voluntas; sed aliquis affectus passiove appetitus sensitivi, vt cupiditas & ira. Reijcit, inquam, errorem hunc, idque multipliciter. PRIMO: Quia inde sequeretur quælibet animantia bruta & pueros semper invitè agere: quia pueri, ac belluæ, quidquid agunt ex irâ aut cupiditate agunt. Neque enim ijs competit verbum πράττειν, quod significat operari cum ratione, vt idem exponit lib. 2. Eudem. cap. 8. sed solùm agere ex irâ aut cupiditate. Verùm vis huius argumenti non statim percipitur, ideoque possent respondere, qui in prædicto errore sunt, nihil absurdi esse in eo quòd bruta & pueri invitè semper operentur, quoniam in ijs voluntas non est. Quare vt evasio hæc præcludatur, simul & argumenti efficacitas appareat, notandum duplex esse voluntarij genus: alterum cõmuniter dictum; alterum peculiare & propriũ. Illud (quod meliùs *spontaneum* dicitur) est, quod oritur à qualicumque principio intimo, & cognitione prædito, non coactè, sed spontè. Hoc verò, quod proficiscitur à sola voluntate, cum cognitione singulorum, in quæ voluntas fertur. Prius illud convenit etiam brutis, & pueris, quoties non coactè, sed spontè agunt. Posterius hoc proprium est hominum ratione vtentium. Ratio ergo Aristotelis, supponit, & verè supponit, belluis ac pueris competere voluntarium commune, sive spontaneum: quia non agunt coactè, nec illata vi ab agente extrinseco; sed suâ ipsorum incitatione atque appetitione. Nec mirum ijs conveniat spontaneum. nam & rebus inanimis, quæ à principio intrinseco moventur, aguntve, dicimus id spontè convenire (quanquam, & hoc spontanei genus valde impropriũ sit, & à præcedenti diversũ) vt igni spontè moveri sursum, & terræ deorsum. Et de arboribus, omni sensu carentibus, quasdam accinit Virgilius spontè nasci; quasdam verò Lucretius non spontè, sed posito semine. Ille quidem dum ait:

Namque aliæ nullis hominum cogentibus ipsæ——Sponte sua veniunt.

Hic verò dum inquit: *Sponte sua nequeunt liquidas existere in auras.*

34 QVARE Argumentum, ijs præsuppositis, ita instituendum est. Si ea quæ proveniunt ab irâ, aut cupiditate, non sunt voluntaria communiter dicta, sive spontanea; nulla brutis puerisque operatio eiusmodi erit, sed omnis eorum actio erit violenta aut coacta; quia omnis eorum actio procedit ex irâ aut cupiditate. At falsum est consequens: cùm planè constet non omnem operationem brutis ac pueris esse violentam aut coactam, sed potiùs spontaneam; quoties non patiuntur vim ab agẽte extrinseco, sed suâ ipsorum excitatione atque appetitione moventur. Ergo & falsum est, ea quę ab irâ aut cupiditate proveniũt, non esse voluntaria communiter dicta, sive spontanea. Ergo dato quòd principium intrinsecè in nobis existens non esset voluntas, sed ira aut cupiditas, adhuc operationes nostræ essent voluntariæ communiter dictæ, sive spontaneæ. Cùm autem principium nobis intrinsecum sit vera & propria voluntas, planè sequitur, operationes nostras ab eo principio provenientes, cum cognitione singulorum, circa quæ agimus, esse strictè & propriè voluntarias.

35 SECVNDVM Argumentum Philosophi in eundem errorem est huiusmodi. Quando dicitur, ea quæ procedunt ex aliquâ perturbatione, vt cupiditate, ira, aliave simili, esse involuntaria; aut est sermo de rebus omnibus quæ eo modo fiunt; aut de ijs tantùm quæ turpia sunt, sive inhonesta. Si primum dicatur; est manifestè falsum: siquidem multa procedunt ex irâ aut cupiditate, quæ optima ac laude digna sunt: vt irasci contra hostes Reipublicæ, & bonam corporis atque animi valetudinem expetere. Nulla autem appetitio optima & laudabilis est involuntaria. Ergo falsum est, omnes res quæcumque fiunt ex irâ & cupiditate, esse involuntarias. Si autem secundum asseratur, nihilo minùs absurdum est. Omnium enim quæ fiunt ab homine, sive turpia aut inhonesta sint, sive honesta & laude digna, idem principium est. At principium eorum quæ honesta sunt & laude digna, est planè voluntas. Ergo & eorum, quæ turpia seu inhonesta sunt, voluntas est principium. At manifestè apparet, quæcumque à voluntate vt principio procedunt, non esse involuntaria. Ergo opera turpia & inhonesta, quæ fiunt ab homine, non sunt involuntaria.

36 TERTIVM. Quæcumque invi-

vitari seu verè involuntaria sunt, pariunt tristitiam doloremque operanti. At plurima quæ ex aliquâ passione, vt irâ, aut cupiditate fiunt, non pariunt tristitiam, vel dolorem operanti; sed potiùs sæpe iucunditatem ac delectationem afferunt: vt patet in ijs, qui delectantur de vltione ex inimicis suscepta ex motivo iræ; & in ijs, qui gaudent ex possessione boni delectabilis, quod ardenter expetierunt. Ergo plurima eorum quæ ex aliquâ passione, vt irâ, aut cupiditate fiunt, non sunt invita verè, aut involuntaria.

37 QVARTVM. Omnia illa peccata, quęcumque per iram & cupiditatem fiunt, vt homicidia, adulteria, aliaque eiusmodi, vitari debent ab homine non minùs, quàm cætera peccata quęcumque consultò & meditatò fiũt. At vitari non debent ab homine, nisi quæ voluntaria sunt: Quippe ab homine vitari nòn debent, nisi quæ sub illius potestate liberâ sunt. Ergo omnia illa peccata, quæcumque per iram & cupiditatem fiunt, vt homicidia, adulteria, aliaque eiusmodi, sunt voluntaria.

38 QVINTVM. Nulla hominis operatio, prout hominis, est involuntaria. Scilicet, homo secundùm propriã rationem prædi-tus est vi ad operandum per intellectum & voluntatem. At plures sunt operationes ex irâ, & cupiditate, aliave passione procedentes, quæ sunt propriæ hominis vt homo est. Passiones enim prædictæ, & quælibet aliæ, sicut & appetitus sensitivus, secundùm naturam suam factæ sunt, & institutæ ad obtemperandum homini secundùm rationem: vt statutum fuit circa finem libri primi. Ergo plures sunt operationes ex irâ, cupiditate, aliave passione procedentes, quæ non sunt involuntariæ.

39 QVARE Sicut suprà Philosophus probavit, nihil eorum, quæ per iram aut cupiditatem, fiũt, esse violentum, sive coactum; ita & nunc rationibus pluribus ac diversis concludit, quæcumque procedunt ex ijs passionibus, spontanea esse, sive voluntaria. Neque tamen inde aufertur, aut ex Aristotelis doctrinâ colligitur, æqualiter voluntaria esse quæcumque ex animi perturbatione procedunt, ac ea quæ prudenter & consultò fiunt. Quippe hæc multò strictiùs ac pressiùs voluntaria sunt, vt suprà adnotavimus: cùm tamen operationibus, quæ ex aliquâ perturbatione procedunt, solùm conveniat ratio voluntarij communiter dicti, & vsurpati pro spontaneo, quod est brutis commune. Quin & adhuc in homine, cuius rationi subiacent passiones circa proprios actus, multò magis voluntariæ sunt operationes prudenter & consultò factæ, quàm quæ ex passione aliquâ, vt irâ, aut cupiditate, procedunt. Priores enim fiunt cum circumspectione, sive scientia singulorum quæ in actione sunt, ac propterea absque ignoratione vlla. Posteriorum autem comes est ignoratio aliqua, quæ impedit planè voluntarium strictè dictum. Quod sapienter adnotavit Tullius in Topicis: vbi ait: Cadunt enim in ignorationem atque imprudentiam perturbationes animi, quæ quamquam sunt voluntariæ (obiurgatione enim & admonitione deijciuntur) tamen habent tantos motus, vt ea, quæ voluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut ignorata videantur. Et hæc quidem circa litteram Aristotelis, satis prolixam, ac difficilem explicatu.

VIDE D. Thomam 1.2.q.6. & illius Interpretes.

CAPVT SECVNDVM.

De Electione.

DETERMINATIS His, eo, inquam, quod sponte, & eo, quod invitus quispiam agit, consequens est, vt de electione dicamus. Ipsa nanque virtuti est familiarissima, & magis, quàm ipsi actus, dijudicat mores, atque expendit. Electio itaque sponte quidem nostra videtur fieri Non tamen est idem, quod illud, quod sponte fit. Sed quod fit sponte, ad plura sese extendit. Est enim cum pueris, & animalibus cæteris nobis commune; electio verò non est communis.

Et ea, quæ à nobis repentè fiunt, sponte quidem nostra fieri dicimus, electione verò non dicimus. Qui dicunt ipsam esse cupiditatem, vel iram, vel voluntatem, vel opinionem quandam, non rectè dicunt. Etenim electio non est communis homini cum rationis expertibus: at cupiditas est, & ira. Et incontinens, cupiens quidem, non tamen eligens agit. Continens autem contrà, eligens quidem, at non cupiens agit. Et cupiditas quidem adversatur electioni, cupiditati verò cupiditas non repugnat. Cupiditas prætereà iucundi est, & molesti: electio verò, neque molesti, neque iucundi. Ira etiam minùs esse videtur: quippe cùm ea, quæ fiunt ira, minimè per electionem fieri videantur. At verò neque voluntas est, tametsi finitima hæc esse apparent. Electio namque non est eorum, quæ fieri nequeunt. Quòd si quis eligere dixerit ea, amens esse videbitur. Voluntas autem est, vt immoralitatis. Et voluntas quidem est circa ea quoque, quæ per ipsum, qui vult, nequaquam agerentur. Volumus enim histrionem aliquem vincere certamen: at eligit talia nemo, sed ea, quæ per se ipsum existimat fore posse. Prætereà, voluntas quidem magis est ipsius finis: electio autem eorum, quæ ferunt ad finem. Vt sani quidem esse volumus: eligimus autem ea, quibus erimus sani. Et felices quidem esse volumus, atque ita dicimus: eligimus autem non convenit dicere. Atque omnino in his versatur electio, quæ in nostra sunt potestate. Opinio quoque non est. Opinatio nanque circa vniversa videtur esse: nec minùs circa æterna, & ea, quæ fieri nequeunt, quàm circa ea, quæ nostra in potestate sunt collocata. Et falso, veroque dividitur; non malo, bonoque: electio autem hisce magis. Electionem igitur idem esse & opinationem omnino, nemo forsitan dicit. At nec etiam est idem quod opinatio quædam. Eligendo namque bona vel mala, quales quidem sumus, opinando autem non sumus. Et eligimus quidem capere aliquid, aut fugere, aut aliquid talium: opinamur autem quidnam sit, vel cui conferat, vel quo pacto conducat: sed capere, aut fugere non nimiùm opinamur. Et electio quidem laudatur ex eo, quia est eius, quod oportet magis, vel quia est recta: opinio verò ex eo quia est vera. Et eligimus quidem quæ maximè scimus esse bona: opinamur autem ea, quæ non nimiùm scimus. Videntur prætereà non ijdem homines eligere optima, atque etiam opinari: sed quidam opinari quidem melius: ob vitium autem non ea, quæ oportet eligere. Nihil autem refert si antecedat electionem, aut comitetur, opinio: non enim id ipsum nunc perscrutamur, sed si idem sit electio, quod opinatio quædam. Quid igitur, aut quale quid est electio, cùm nihil sit eo-

rum,

rum, quæ diximus? Videtur itaque ſponte quidem à nobis fieri: attamen non omne, quod ſponte agimus, eſt eligibile, ſed id, cuius conſultatio anteceſsit. Electio nanque cum ratione eſt, atque mente. Subſignificare autem id & nomen videtur, innuens ipſum ex alijs eligibile eſſe.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SECVNDI.

Philoſophi Moralis eſſe, vt de Electione, ſeu conſilio agendi diſſerat. Illam non eſſe vnum idemque cum ſpontaneo, voluntario, cupiditate, ira, voluntate, aut opinione. Sitam itaque eſſe in optione voluntaria ex conſilio præcedente.

E *Electione*, inquam. Sic enim vox προαίρεσις communiter apud Latinos explicari ſolet nomine incomplexo, quamvis illud neque apud Ciceronem, neque apud alios ex Antiquis extet. Cicero enim, quam nos *Electionem* vocamus, *conſilium agendi* appellat: Tacitus & Suetonius, *propoſitum*; ſicut & Seneca 1. contr. 2. & epiſt. 96. ac 109. dum ait: *Multùm ad rem pertinet, quo propoſito ad quam rem accedas*. Iuriſconſulti dicunt *animi propoſitionem, animi iudiciũ, deſtinationem-vè*: vt habetur in l. Fugitivus ff. de Verb. ſignific. l. 27. ff. de diverſis Reg. iuris, l. Pupillus 189. eod. tit. Nos verò, vt & in cæteris, quæ ad Scholam attinent, iuxta communem loquendi conſuetudinem vtimur receptis vocibus: quamvis eæ à Veterum latinitate degenerent, nõ enim nobis Philologia curæ eſt, ſed Philoſophia; quæ non tam verbis, quàm rebus, intenta eſt. Dividit verò Ariſt. caput hoc in tres partes. In primâ ſtatuit probatque, ad diſciplinam Moralem ſpectare, vt de Electione diſſerat. In ſecundâ excludit plura à ratione Electionis, tanquam in ijs nequeat conſiſtere, quamvis oppoſitum appareat. In tertiâ denique decernit in quo tandem poſita ſit Electio.

2 CIRCA Primam partem exponit methodum ſuæ doctrinæ. Cùm enim præcedenti capite diſſeruerit de actionibus in quibus ratio voluntarij aut involuntarij invenitur, & de principio illarum; opus erat vt modò ageret de Electione, quæ ex eodem principio voluntario liberoque proficiſcitur. Non enim eligit inter duo aut plura extrema, niſi volens, & cui libera eſt facultas agendi. Porrò & hanc ipſam tractationem exigit diſciplina de Moribus. quod Ariſt. dupliciter probat. PRIMO: Quia ad illam attinet diſſerere de Virtutibus, atque adeò & de ijs, quæ Virtuti maximè coniuncta ſunt. Atqui Electio eſt eiuſmodi ideoque illam dicit οἰκειότατον τῇ ἀρετῇ, *coniunctiſsimam Virtuti*: tota enim in eo poſita eſt vt medium eligat, in quo Virtus conſiſtit. Ergo ad diſciplinam de Moribus attinet diſſerere de Electione. SECVNDO: Ad illam ipſam doctrinam, quæ de Moribus agit, ſpectat quoque diſputare de ijs, quæ certiora morum indicia ſunt, & ex quibus rectius fieri poſsit iudicium circa probitatem, improbitatemve operantis. Atqui Electio eſt eiuſmodi. Non enim probitatem improbitatemve morum colligimus ex ſolis actionibus externis, quoniam licèt eæ bonæ appareant, poſſunt adhuc oriri ex prava electione, ſive fieri in ordine ad malum & turpe; & quandoque nullæ eſſe poterunt in eo, qui Virtute quidem pręditus eſt, caret tamen inſtrumentis ad operandum ſecundùm illam. Colligimus itaque, & præcipuè, eam morum honeſtatem turpitudinemvè animo inſidentem, ex conſilio agendi, ſive Electione, quâ operatur. Ergo ad illam ipſam doctrinam, quæ de Moribus agit, ſpectat quoque diſputare de Electione.

3 DICES, Ariſtotelem huic ipſi doctrinæ contradicere lib. 1. Magnorum Moral. cap. 20. vbi teſtatur, hominibus ſolemne eſſe vt circa mores cuiuslibet iudicium ferant, non tam ex electione, quàm ex operibus. Inſuper, & hoc ipſum videtur colligi ex præcepto illo, quo iubemur, ex fructibus arborem dijudicare, id eſt, ex operibus hominem. Non ergo ex Electione, aut ſaltem non magis ex illâ, quàm ex operibus. RESP. nullam eſſe in vtroque repugnantiam. Licèt enim communiter loquendo fieri debeat iudicium de probitate aut improbitate operantis ex qualitate operum; id ſolùm intelligitur quoties nullum aliud veſtigium apparet ad iudicandum internam animi diſpoſitionem, quæ in Electionis bonitate aut pravitate conſiſtit. Si autem aliquod veſtigium ſit; probitas, aut improbitas operantis, magis ex Electione, quàm ex operationibus dijudicanda eſt. Ariſt. igitur docet hoc ſecũdum in præſenti: illud verò primum, loco in obiectione indicato. Neque hoc diſſo-

nat

nitâ præcepto illo Evangelico, quo monemur ad cognoscendum ex fructu arborem, & ex operibus mores. Nam & idem Dominus, qui eam regulam præscripsit, alio loco ait: *Nolite iudicare secundùm faciem: sed rectum iudicium iudicate*. Scilicet, vt modò dicebamus, quamvis ex operibus,& verbis,quæ sola sensui apparent, colligi debeat qualitas operantis, vbi nullum aliud est certius vestigium ad iudicium ferendum; fieri tamen potest vt illud fit ad inveniendam qualitatem Electionis,seu deprehendendam prudenti aliquâ consideratione. Et tunc iudicium potiùs fieri debet ex Electione, quæ non videtur; quàm ex operibus, quæ in oculos incurrunt, & quamvis proba appareant, ex pravâ electione fieri possunt.

4 CIRCA Secundam exponit quid non sit Electio, vt in postremâ capitis parte decernat,quid illa tandem sit. Est enim solemne Aristoteli, ferè quoties scrutatur arcanas rerum quidditates, primùm excludere ea, in quibus non consistunt, quàm decernere id,in quo positæ sunt;processu,scilicet,à negatione in affirmationē. Quare in præsenti quinque excludit,de quibus dubitari poßet,vtrū in aliquâ earum consistat Electio. Vt autem earum nomina percipiantur, præmittendum est, eorum omnium,quæ ab homine fiunt,animum ipsum esse principium: nimirum, quo primò vivimus,sentim⁹, loco movemur, & intelligimus, vt definit idem Phil. lib.2. de Anima cap. 2. textu 24. Animus verò hominis distinguitur in duas præcipuas quasi partes, rationem, & appetitum. Ad rationem duo spectant; opinio & scientia:ad appetitum verò tria; cupiditas, ira,& voluntas.Et hæc quinque sunt principia proxima actionum humanarum,subiecta animo, veluti primario principio, & quasi cæterorum fonti. Cùm verò ex omnium consensu Electio accenseatur principijs actionum humanarum, examinandum modò est,an illa in aliquo ex quinque prædictis posita sit, an potiùs in nullo.

5 AC Primò quidem statuit, quamvis omnis Electio sit spontanea, quæque magnam cum eo quod voluntarium est affinitatem habeat,imò & voluntaria sit;adhuc tamen à spõtaneo differre,quatenus plura sunt spontanea, seu voluntaria, quæ tamen Electio non sunt, seu absque illa fiunt. Idque probat: tum quia spontaneum,sive voluntarium communiter dictum, etiam in pueris & animantibus brutis locum habet (vt capite præcedenti statutum est) in quibus tamen nullum locum habet cõsilium animi, sive Electio, propter defectum rationis:Tum etiam,quia commotiones subitę appetitus spontaneæ quidem sunt, sed tamen sine consilio,aut Electione,cùm careant libertate. Non ergo omne quod est spontaneum,in Electione situm est,aut eam secum affert.Quā duplicem rationem hoc syllogismo complectimur. Hoc ipso quod spontaneum, seu voluntarium, inveniatur absque Electione vllâ, non est idem cum ipsâ: vtpote ab eâ separatum, ac proinde distinctum. At in pueris, animantibus brutis, & nobis ipsis,quoties subitò commovemur, est spontaneum, seu voluntarium,absque Electione vllâ.Ergo spontaneum, seu voluntarium,non est idem,ac Electio.

6 SED Dices, non videri certum, quod veluti exploratum supponitur ab Arist. in præsenti:nimirum,animantibus brutis Electionem non competere. Eligere enim, nihil aliud est,quàm ex duobus bonis alicui propositis,alterum accipere. Hoc autem brutis animantibus videtur competere,quoties è duabus aut pluribus herbis æquè bonis & indistantibus alteram accipiunt,alteram relinquunt; & oblatis duobus cibis, altero amaro, & dulci altero, hunc præ illo capiunt. Electio igitur etiam brutis animantibus competit.Et ita censuisse videntur ex priscis Philosophis, Plutarchus in Dialogo, *Quòd brutis ratio insit*, & Pythagoras atque Anaxagoras apud eundem lib.5.de Placitis Philosoph.cap.2.ac Porphyrius lib.3.de Abstinentia.Lege quæ circa hæc indicavimus tom.1.Philosophiæ Nov-antiquæ disp.18.n.34.Nunc autem breviter occurrendum est obiectioni propositæ distinguendo duplicem Electionem: alteram communiter dictam,& alteram propriam.Illa solùm consistit in acceptione vnius rei è duabus propositis, sive ea procedat ex cognitione intelligentis animæ,sive tantùm sentientis.Hæc verò in acceptione alterius rei præ alterâ, ex deliberatione & consilio rationis. Priorem non negat Arist.belluis; quoties vnam herbam accipiunt, aliâ relictâ; aut cibum dulcem, præ amaro. Hoc enim virtute sensus communis præstant,cuius est discernere inter obiecta gustus,ac cæterorum sensuum. Solùm itaque posteriorem negat, quæ sola propriè Electio dicitur & est. Sic etiam præcedenti capite concessit brutis volũtarium communiter dictum, quod idem est ac spontaneum; & tamen propriè dictum negavit, quod homini soli convenit.

7 DEINDE Singillatim statuit contra aliquos, Electionem non esse idem ac cupiditatem, iram, voluntatem, aut opinionem. Ac primò quidem cupiditatem & iram excludit, quoniam ambæ in brutis locum habent, in quibus tamen nulla Electio est, sicut neque consilium, propter rationis defectum. Ergo Electio non est idem,ac cupiditas & ira.Deinde & speciatim probat cupiditatem esse quid diversum ab Electione,idque tripliciter evincit. PRIMO. Si idem essent Electio & cupiditas, quisquis ex Electione agit,etiam ageret

ex

ex cupiditatē; & ē converso. Consequens autem falsum est, vt patet exemplo incontinentis, qui omnia opera agit ex cupiditate animi, & non ex Electione; opposito sanè modo, ac continens, qui ex Electione, non autem ex animi cupiditate agit. alioqui non essent contrarij vtriusque mores. Ergo & falsum est, Electionem idem esse, ac cupiditatem. *Secundò*. Eorum quæ invicem contraria sunt, vnum non est aliud. At cupiditas & Electio invicem contrariæ sunt. Hoc patet in continente & incontinente, quoties eligunt secundùm rectam rationem. Vterque enim eligit aliquid contrarium illi bono, quod anima appetit secundùm cupiditatem: v.g. mediocritatem in voluptate sibi ex Electione præscribunt; cùm tamen cupiditas in excessum feratur. Ergo Electio non est cupiditas. *Tertiò*. Omnis cupiditas affert per se tristitiam aut voluptatem: tristitiam, si res concupita absit, & difficilis obtentu apprehendatur; voluptatem, si res sit præsens, aut cogitetur proximè assequenda. At nulla Electio per se affert tristitiam aut voluptatem. Non enim versatur per se loquendo circa obiectum iucundum aut triste, sed tantùm deliberat circa vtile, & honestum, quæ duo abstrahunt à iucunditate & tristitiâ; quamvis ex consequenti aliquando alteram illarum afferant. Ergo nulla Electio est idem, ac cupiditas. *Confirmatur*. Electio solū deliberat circa id, quod difficile est: At voluptas difficilis non est, quippe ad quam naturæ impetu rapimur secundùm partem sensitivam, instar brutorum: vtilitas autem & honestas sunt aliquid difficile & arduum inventū. Ergo electio solùm deliberat circa vtilitatē, & honestatem, non autem circa voluptatem.

8 PRÆTEREA Electionem non esse idem cum irâ, speciatim probat argumento à fortiori, vt aiunt. Electio, sive consilium agendi, deliberationem secum habet; cunctationēque aliquam: ac proinde maiorem cognationem habet cum cupiditate, quæ lento gradu procedit, quàm cum irâ, quæ subitò exardescit, & omnem cunctationem ad deliberandum præcludit. Si ergo Electio non est idem ac cupiditas, vt argumentis præcedentibus demonstratum est; multò minùs erit idem cum irâ. Multò enim minùs potest esse idem cum eo, cui magis opponitur, quàm cum eo cui minùs adversatur. DICES Aristoteles *lib. 2. cap. 3.* docuit, difficilius esse resistere cupiditati, quàm iræ. Ergo quia magis impeditur Electio ratione cupiditatis, quàm iræ. Ergo quia Electio maiorem cum cupiditate, quam cum irâ, oppositionem habet. Hoc autem est contra rationem nuper propositam, in qua contrarium omnino statuitur. RESP. veram esse illam Aristotelis doctrinam de maiori difficultate in resistendo cupiditati, quàm iræ: non tamen quia maiorem cum cupiditate, quàm cum irâ, oppositionem habeat, vt in obiectione contenditur: sed quia frequentissima nobis est occasio colluctandi cum cupiditate, quæ ad omnes voluptates gustus & tactus passim impellit, ideoque prolixum bellum indicit. Ira autem non adeò frequenter incitat, neque occasiones irascendi contingunt, nisi semel aut iterum. Patet verò difficilius esse resistere inimico assiduo, & intestino, quàm ad tempus & raptim provocanti. Ergo difficilius est resistere cupiditati, quàm iræ. Cum hoc verò componitur, quòd ira maiorem cum Electione oppositionem habeat, quia ratione subitæ commotionis ac vehementis alterationis, quam in subiecto parit, nullum locum præstat deliberationi, & maturæ considerationi, ex quâ procedit Electio. Cupiditas verò non eo modo se habet, sed lentiori gradu procedit.

9 RVRSVS Neque in voluntate consistere Electionem docet: id est, in appetitione, seu volitione, aut simplici amore finis, prout in Scholis loqui consuevimus. Licèt enim Electio magnam cum ea cognationem habeat, ideoque non semel pro eodem vsurpentur Electio, & voluntas; attamen sunt quid longè diversum. Quod Philosophus rationibus probat.

10 PRIMA Est, quam etiam affert *lib. 1. Magnorum Moral. cap. 17. & lib. 2. Eudemiorum cap. 10.* Quoties actus ita se habent, vt obiectum vnius nequeat esse obiectū alterius, profectò ij sunt inter se diversi. At voluntas & Electio sunt actus ita se habentes, vt obiectum vnius nequeat esse obiectum alterius: nimirum, voluntas est actus, quo volumus, sive appetimus etiam res illas, quas consequi nullo modo possumus, vt immortalitatem. Electio verò non est, nisi eorum, quæ possumus obtinere. Nam si impossibilia proponantur, vt volare in cœlum, mutare sexum, adesse pluribus locis simul, nulla Electio aut deliberatio prudens circa ea esse potest, sed solùm dementia quædam desiderij. Electio igitur & voluntas sunt actus diversi. Cum verò Philosophus pro exemplo impossibilium, quorum etiam voluntas esse potest, assignet immortalitatem; putant aliqui ipsum hoc loco negasse immortalitatem animi: idemque confirmant ex *lib. 2. Eudem. c. 9.* Cæterū non semel oppositum probavi *tom. 2. Philos. Nov antiquæ disput. 79. n. 26. & 27.* pluribus ipsius testimonijs ibidem exscriptis, etiam *ex lib. 10.* huius Operis *cap. 7. & 10.* & *ex lib. 12. Metaph. cap. 3. & 7. & lib. 2. de Anima, cap. 2. textu 21. & lib. 3. cap. 4.* ac *lib. 2. de Generat. Animal. cap. 3.* quæ omnia hic solùm indico, *vt Lector* in ipso fonte ea consulat, quæ iterum exscribere, nec vacat, nec moris est. Quare, quidquid in

oppositum velint Pomponatius, Giphanius, & alij, existimo, nomine *ἀθανασίας*, id est, *immortalitatis*, quam impossibilem iudicat, non loqui de illa, quæ animæ est; sed de aliâ vitæ præsentis, quæ est naturaliter impossibilis.

11 SECVNDA Ratio. Electio tantùm in nobis est circa ea, quæ facere possumus, & immediatè, aut mediante eorum ministerio, sub potestate aut imperio nostro sunt. Ergo omnino differt à voluntate. Hæc enim etiã est eorum, quæ facere non possumus, & nullo modo sub potestate nostrâ sunt. Quod illustrat exemplo histrionum atque athletarum, quorũ vni potiùs, quàm alteri, spectatores in theatro aut arenâ palmam, seu victoriam volunt, quam tamen dare non possunt, nec sub potestate sua habent. Eadem quoque ratio est eorum, qui alios ludentes aleis, vident, & alteri præ cæteris bonam sortem exoptant, quam præstare nequeunt. Idem denique accidit ijs, qui tragœdias audiunt, leguntvè. Quidam enim potiùs desiderant v.g. victoriam Pompeij, quàm Cæsaris; & tamen nihil minùs, quàm vt dare possint. Patet igitur eiusmodi voluntatem longè differre ab Electione, quæ non est, nisi eorum, quæ quis habet sub liberâ potestate.

12 TERTIA. Quod immediatè respicit finem, differt ab eo, quod solùm respicit ea, quæ conducunt in finem: vtpotè habens obiectum immediatum longè aliud. At voluntas immediatè respicit finem, tanquam amor & appetitio ipsius: Electio autem solùm respicit media, quæ sunt circa finem. V.g. Valetudo est finis, quem immediatè in seipso volumus, & circa quem nullo modo deliberamus, nec per consultationem eligimus: sed solùm circa media, vt exercitationem, moderatum cibum, aut medicamentum opportunum. Ergo voluntas differt ab Electione. CONFIRMAT. Arist. hanc ipsam rationem ex modo ipso loquendi. Frequens enim in nobis est vox illa, *βουλόμεθα εὐδαιμονεῖν volumus esse beati*: non tamen hæc: *προαιρούμεθα εὐδαιμονεῖν: eligimus esse beati*. Inde autem colligitur planè, voluntatem, sive appetitionem esse ipsius finis, non autem Electionem: quippe quæ sola media in finem conferentia attendit.

13 INSVPER Electionem non esse idem ac opinionem, nec communiter & generatim sumptam, nec peculiariter & in singulari acceptam, docet conclusione bimembri. PRIOREM partem dupliciter probat. *Primò*. Opinio generatim accepta versatur circa res omnes, tam æternas, & immutabiles, quàm temporaneas & mutabiles, possibiles atque impossibiles: quales sunt quæ de Deo, de mundo, de sideribus, de arcanis rerum causis, effectisque opinamur, & circa sphynges, hippocentauros, chimæras, aliaque eiusmodi planè impossibilia. Opinari enim generatim pertinet ad intelligentem animam, cuius mens vagatur per omnia, sive fieri ab homine ipso possint, sive non; sive possibilia absolutè sint, sive non sint. At Electio, deliberatio, consiliumve agendi, non vagatur per omnia, nec est impossibilium, sed eorum tantùm quæ ipsi eligenti possibilia sunt. Vnde & idem Philosoph. *lib.* 1. *Magn. Moral. cap.* 18. observat, nos quidem opinari de ijs, quæ apud Indos fiunt: non tamen deliberare, aut eligere, quoniam in nostra potestate non sunt. Ergo Electio non est idem, ac opinio generatim accepta. *Secundò*. Quæcumque varijs inter se differentijs secernuntur, nequeunt vnum & idem esse. At opinio generatim sumpta & Electio, varijs inter se differentijs secernuntur. Opinio enim versatur circa verum, & falsum, ideoque dividitur in veram & falsam: Electio autem est circa bonum & malum, dividiturque in bonam, & malam; nec alterum ex ijs potest alteri extremorum convenire, vt patet. Electio igitur & opinio generatim sumpta non sunt vnum & idem.

15 POSTERIOREM Partem quinque rationibus probat. *Primò* ab effectu. Electionis namque effectus est, vt iuxta qualitatẽ ipsius boni reddamur, aut mali. Opinionis autem in rebus singularibus versantis, non est idẽ effectus. Neque enim quis probus dicitur ex eo quòd opinetur actum v. g. fortitudinis à se vel ab alio exhiberi debere in defensionem patriæ in singulari occasione: nisi præterea actum ipsum eligat, atque exequi seriò velit. Cùm igitur ea, quorum effectus est dissimilis, nequeant vnũ atque idem esse, patet opinionem in singulari non esse vnum & idem cum Electione. *Secundò*. Electionis officium est exequi nostras, ipsorum actiones, fugiendi aut prosequendi, amandi aut odio habendi. Opinionis autem in singulari non est exequi actiones nostras, sed vestigare res & illarum naturas: vt quæ sit quidditas, aut virtus lapidis, elementi huius aut illius, quisnam effectus, &c. Patet igitur officium Electionis & opinionis in singulari esse diversũ, propterèaque alteram differre ab alterâ. *Tertiò*. Quæ laudantur diverso nomine, seu longè alijs atque alijs titulis, longè diversa sunt. Electio autem laudatur, quia recta, quia proba, quia conveniens fini: opinio autem quia vera: qui tituli certè sunt longè diversi. Electio igitur & opinio longè diversæ sunt. *Quartò*. Electio versatur circa certa, & quæ maximè bona cognoscimus: opinio autem circa incerta & nondum explorata. Diversa ergo est ratio vtriusque. *Quintò* ab absurdo. Si opinio esset idem ac Electio, quicumque opinatur aliquid esse bonum, proculdubio illud eligeret, atque exequeretur. At consequens fal-

falsum esse patet in pluribus: qui rectè quidem opinantur de ijs quæ agere oportet, & tamen ea non eligunt aut exequuntur.

15 EX Dictis hucusque ab Arist. colligitur planè, neque Electionem esse idem ac scientiam. Rationes enim omnes, aut saltem præcipuæ, quibus probatum est, Electionem differre ab opinione, tam in genere, quàm in singulari acceptâ; æquè evincunt differre à scientia vtrovis modo consideratâ. Quod quia à Philosopho prætermissum est, & quilibet vir doctus poterit facilè perpendere, adaptando easdem rationes ad scientiam, sicuti ad opinionem comparatam cum Electione; omittendum duximus in præsenti.

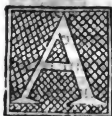
16 CIRCA Tertiam partem, ostenso iam in præcedentibus, quid non sit Electio, demũ accedit ad assignandum quid illa sit, sive in quo consistat. Docet itaque, genus in Electione esse voluntarium; non latè & communiter dictum, prout idem est ac spontaneum, quâ ratione etiam extenditur ad bruta; sed preisè & propriè acceptum, pro eo, quod oritur à principio intrinseco cum cognitione singulorum, in quibus est actio: quo sensu solis ratione vtentibus convenit. Differentiam verò aliqui, vt Tarquinius in præsenti, consilium esse volunt: tanquam Electionis genus, quod est voluntarium strictum; per rationem consilij contrahatur. Idque colligere sibi videntur ex Arist. qui vnico nomine vnaque definitione Electionem, sive id quod eligendum est, contendit appellari posse *προβεβουλευμένον*, id est, voluntarium quoddam, cum antegressa deliberatione, seu consilio.

17 VERVM Expositio hæc aliena est ab omni Logicâ & Metaphysicâ, iuxta quã rationes genericæ differre non debent reipsâ à differentialibus, per quas contrahuntur, & multò minùs distare ab ijs plusquam genere. At ratio generica voluntarij in Electione clausa, differt realiter à consilio, distatque ab eo plusquam genericè, tanquam actus voluntatis ab actu intellectus: vt manifestum est. Ergo ratio generica voluntarij in Electione clausa non contrahitur per consilium, tanquam per differentiam. Cùm verò necessum sit vt contrahatur per aliquid indistinctum, illud certè est ratio peculiaris voluntarij per modum optionis inter duo aut plura, quâ vnum alteri præfertur, Ideoque Aristoteles ipsum bonum eligendum appellat hoc loco *προαιρετόν*, *præeligendum*, quasi *πρὸ ἑτέρων αἱρετόν*, *eligendum præ alijs*. In quo ipso denotatur, Electioni prævium esse debere consilium, seu deliberationem intellectus, quâ non præeunte nequit subsequi voluntaria & propria Electio. Idque denotat in textu, quòd eligendum bonum appelletur *προβεβουλευμένον*, scilicet, *voluntarium præconsiliatum*, vt ita loquar. Quare demum ad mentem Aristotelis Electio definiri potest *voluntaria optio unius medij præ alio, ex consilio præcedenti*. Ratio *voluntarij* est genus in quo convenit cum cæteris actibus voluntatis. Ratio *optionis* exprimit differentiam propriam ab ijs; quæ insuper explicatur in ordine ad media, quorum tantùm est Electio. Additur denique, *ex consilio præcedenti*, veluti connotatum quoddam, sive præsuppositum essentialiter ad ipsam Electionem.

VIDE D. Thomam 1. 2. *quæst.* 13. & *illius Interpretes*.

CAPVT TERTIVM.

De Consultatione.

T Est ne de omnibus consultatio, & omne quodvis est consultabile, an de quibusdam non est consultatio? Atque dicendum est forsitan consultabile non id esse, de quo quispiam insipiens, vel mente captus, sed id, de quo sanæ mentis vir consultaverit. De æternis autem nemo consultat, vt de Mundo, vel de communis mensuræ diametri laterisque vacuitate. Sed neque de ijs, quæ consistunt quidem in motu, semper autem fiunt eodem modo, sive necessitate, sive natura, sive propter aliquam aliam causam: vt de

consilijs, atque exortu. Neque de ijs, quæ alias aliter sese habent: vt de siccitatibus, imbribusve. Nec item de ijs, quæ eveniunt à fortuna: vt de thesauri inventione. Sed neque de humanis omnibus rebus. Nam quonam modo Respublica Scytharum optimè gubernaretur, Lacedæmoniorum consultat nemo; nihil enim horum per nos ipsos fieri potest. Consultamus autem de ijs rebus agendis, quæ in nostra sunt potestate: hæ enim & restant. Causæ nanque videntur esse, natura, necessitas, fortuna, & mens insuper, ac omne, quod per hominem efficit. Hominum autem quisque de ijs consultat, quæ agi per ipsum possunt. Atque circa exactas quidem scientias, & sufficientes, non est consultatio, vt de litteris. Non enim ambigimus quomodo litteræ scribendæ sint. Sed de ijs consultamus, quæ fiunt quidem à nobis, non tamen semper eodem modo: vt de agendis per medicinam, vel pecuniariam artem; & eò magis in gubernandi facultate, quàm in exercendi arte deliberamus, quò minus exacta est: & de cæteris simili modo. Atque magis etiam in artibus, quàm ipsis scientijs: nam circa ipsas magis ambigimus. Consultatio autem in ijs versatur, quæ plerumque quidem fieri possunt, incerta tamen sunt quonam evenient modo: & in quibus est indeterminatio. Atque cùm magnis de rebus deliberare volumus, assumimus & alios ad consilium, diffidentes nobis ipsis, tanquam non sufficientibus ad id discernendum. Consultamus autem non de finibus, sed de ijs, quæ ad fines ipsos perducunt. Nec enim medicus si sanabit, nec orator si persuadebit, nec Reipublicæ gubernator si bene, rectéque legibus civitatem instituet, nec denique cæterorum quisquam de fine deliberat, sed omnes posito quodam fine, quemadmodum, & per quæ fiet ille, considerant. Atque si per plura posse fieri videtur, per quod illorum facillimè, optiméque fiet, perquirunt. Sin per vnum, quonam modo per illud fiet, & illud item per quid efficietur, considerant: idque faciunt, donec ad primam perveniant causam, quæ quidem in inventione est vltimum. Qui namque consultat, is quærere videtur, dictoque modo perinde, atque designationem linearum resolvere. Non autem omnis perquisitio, consultatio est. Mathematicæ namque perquisitiones non sunt. Omnis autem consultatio est continuo perquisitio. Idque quod vltimum est in resolutione, primum esse constat in generatione. Atque si consultantes in aliquid inciderint, quod quidem fieri nequeat, desistunt. Vt si sit pecunijs opus, has autem habere non possint. Quod si videatur fieri posse, tunc agere aggrediuntur. Ea verò dicimus fieri posse, quæ per nos ipsos fieri pos-

possunt. Nam ea, quæ per amicos fiunt, per nos ipsos quodammodo fiunt, quippe cùm principium sit in nobis. Quæruntur autem quandoque quidem instrumenta, quandoque autem vsus ipsorum: & in reliquis simili modo. Interdum, per quod: interdum, quonam modo, aut per quem, solet quæri. Videtur igitur, vt dictum est, homo principium actuum esse, & de ijs esse consilium, quæ agi ab ipso possunt, & actus aliorum esse gratia. Finis igitur non erit consultabilis, sed ea, quæ deducunt ad fines. Nec etiam singula: vt si panis sit hoc, vel confectum sit vt oportet. Hæc enim sensus ipsius sunt. Quod si semper quispiam consultaverit, in infinitum abibit. Consultabile autem, & eligibile idem est. Ipsum tamen eligibile definitum iam est. Quod enim cæteris ex consultatione prætulimus, id eligibile est. Desinit enim tunc demum vnusquisque perquirere quonam aget modo, cùm in se ipsum principium redigit, & in id sui ipsius quod antecedit: hoc est enim quod eligit. Patet hoc ita esse & ex vetustissimis Rebuspublicis, quas imitabatur Homerus. quæ namque reges eligerent, ea populo renuntiabant. Cùm igitur ipsum eligibile sit consultabile, appetibile ex ijs, quæ in nostra sunt potestate: & ipsa electio deliberativa appetitio rerum erit earum, quæ in nostra sunt potestate. Nam simul atque dijudicavimus ex consultatione, affectamus deliberatione. Quid est igitur electio, figura sit dictum, & circa quæ versatur, & eorum esse, quibus ad ipsos fines acceditur.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS TERTII.

Consultatio, seu deliberatio, aut consilium, de quibusnam sit, aut non sit. Quo modo, ordine, ac fructu, sit deliberandum. Quæ etiam vis ac ratio sit Consultationis comparata cum Electione.

ELECTIONIS Naturâ iam vestigatâ, procedit Philosophus ad inquirendam rationē propriā Consultationis præcedentis, quæ & deliberatio, & consiliū dicitur: dividitq; caput in tres partes. In prima quærit, de quibusnam rebus sit Consultatio, aut non sit. In secunda præscribit modum, ordinem, effectumque deliberationis & consilij. In tertia denique disserit de ipsa vi ac ratione deliberationis comparata cum Electione, quæ illam subsequitur.

2 CIRCA Primam partem quærit de quibusnam rebus sit, aut non sit Consultatio; sive cuius naturæ esse debeat id, quod sub Cōsultationem cadit, Græcè βουλητόν. Ac primū excludit à disputatione hac id, circa quod stulti solùm homines, & pingues animæ cōsultare possunt: quale est, quod spectat ad aliquam ex quatuor classibus, Necessitatis, Naturæ, Fortunæ, Mentem alienā. Primi generis sunt æterna, vt mundus opinione Arist. & ea quæ cuilibet rei essentialiter annexa sunt. quorum exemplū geometricum affert in quadrato, vbi diameter nequit comparari aut commensurari lateri, quoniam inæqualis est: vtpote recta linea, & ex æquo secans figuram, quàm longissimè illa patet. Hæc igitur æterna ab Arist. dicuntur, quoniam continent propositiones sempiternæ veritatis, & ad classem *Necessitatis* referuntur, cùm non possint non esse. Ideoque stulta aut insana videretur consultatio circa aliquid eorum. Secundi generis sunt quæ Naturæ lege motum quendam subeunt à nobis inevitabilemq; : sive ille sit semper idem,

regularis, & constans: vt motus siderum, cœlorum, planetarum, ortus & occasus, solstitia, & brumæ: sive ille non semper idem, nec regularis, aut constans sit: vt pluviæ, procellæ, tonitrua, &c. Quare circa hæc insipienter omnino quis consultaret. Tertij generis sunt, quæ ad fortunã spectant: vt inventio thesauri, quæ nec cogitanti quidem, accidit semel aut iterum: quærenti autem, & cavernas terræ diu multũque exploranti, nunquam contingere solet. quo planè indicatur, eam rem inopinatam esse, & quæ sub consiliũ minimè cadat. Quarto denique generi adscribuntur, quæ ad mentem voluntatemque extraneam, seu alienam pertinent: ideoque de ijs nemo prudenter consultat. *Veluti, quomodo optimè Rempubl. Scythæ administrare possint, Lacedæmoniorum nemo deliberat: nihil enim eorum per nos fieri potest.* quæ sunt verba Philosophi.

3 ITAQVE Consultatio, seu deliberatio prudens, de ijs tantùm est, quæ per nos, sive studio nostro effici possunt: non autem de ijs, quæ ab aliqua ex quatuor prædictis caussis procedunt, ac propterea potestati nostræ liberæ nullatenus subiacent. Licèt verò inter ea, quæ per nos fieri possunt, accensendæ videantur scientiæ & artes, eaque opera, quæ illarum ministerio fiunt; adhuc quasdã earum excludit à materia Consultationis; nimirũ, quas appellat ἀκριβεῖς, καὶ αὐτάρκεις, *exquisitas, & sibi sufficientes*, id est, speculatrices, seu theoricas; distinguunturq; ab alijs, quæ στοχαστικαί, sive *opinabiles*, aut *coniecturales* dicũtur, vt interpretatur Cicero *lib. 1. de Divin.* & observat Giphanius. Priori generi disciplinarũ adscribũtur Geometria, Physica, Grãmatica, aliæque similes, & præsertim Theologia, quæ ab ipso Arist. *initio Metaph.* dicitur ἀκριβεστάτη, *exquisitissima*. Eæque omnes reijciuntur à classe eorum, quæ sub Consultationẽ cadunt: quoniam sunt de rebus certis, quę proinde nullum ambigendi locum relinquunt. Exemplum peculiare adhibet, non quidem in descriptionibus geometricis, vt Schekgius arbitratur: sed in grammatica, seu litterarum scriptione. Vt enim ipse Phil. observat *lib. 1. Magn. Moral. c. 8* versans hanc ipsam difficultatẽ, *nemo deliberat quemadmodum scribendum sit nomen Achillis* Nimirum, id certum exploratumq; est: deliberatio autẽ sive Consultatio debet esse de rebus incertis, & sub opinione aut coniectura positis. Posterioris huius generis sunt Politica, Medicina, Dialectica, Rhetorica, omnesq; opificum artes, vt monet Alexander *in 2. Top.* quoniam cùm sint circa res incertas, & de quibus ambigendi locus sit, meritò sub Consultationẽ cadere possunt, & eò magis, quò incertioribus præceptis nituntur. Qua ratione notat Arist. Medicinã & Nauticã magis incertas esse, quàm Gymnasticam, quæ planioribus & certioribus principijs nititur, ideoque minùs apta est, vt de ea consulatur. Neque etiam luctator, seu pancratista eget tot rerũ principiorumq; cõsideratione, ac medicus, aut gubernator. Medicus enim vltra præceptiones suæ disciplinæ, quæ sanè plurimæ sunt, debet intueri ætatẽ, consuetudinem, vivendi rationẽ, qualitatẽ & mensurã cibi ac potus infirmo concedendi. Nauclerus quoque, vltra regulas communes artis suæ, considerat vultũ cœli, qualitatem ventorum, signa procellæ aut serenitatis; pluraq; alia periculo & incertitudini obnoxia. Multò ergo magis Consultatione opus est medico & nauclero, quàm luctatori vel pancratistæ.

4 NOTA, Arist. omnino quidem excludere à Consultatione scientias & artes exquisitas, sive theoricas, aut in contemplatione positas; quatenus obiecta, sive res, de quibus agũt, non sunt expositæ alicui incertitudini, proindeq; nec deliberationi locũ præstant: sicuti initio capitis dixerat de ijs, quæ æterna aut necessaria sunt. Cæterũ ex parte vsus possunt sub Cõsultationẽ cadere: vt cùm dubitamus & deliberamus, quo ordine in ijs procedendũ sit. Adhuc tamen circa hoc minori deliberatione opus est in disciplinis theoricis, quã in practicis: quoniam hæ insistunt regulis, seu principijs minùs certis, & quæ magis deficiunt in singulari vbi devenitur ad opus. Quamvis enim illæ consideratæ quantùm ad habitũ, nitantur principijs certis & necessarijs; quò ad vsum tamen, sive exercitium, carent certitudine, propter varietatem circunstantiarum, vt temporis, loci, personæ, aliorumque plurium: vt in Medicina & Nautica palam cernitur. Quòd si verò aliqua fortè sit ars, cuius opus semper invariatum sit, & eodem modo se habeat, non egebit deliberatione circa illud.

5 EXCLVSIS Iam prædictis rebus à materiã Consultationis, assignat tandem quænam sub eã cadant. Ea verò docet non solùm debere esse, quæ per nos agenda sint, vt suprà dixit, sed etiam tribus conditionibus affecta. *Prima* est, quòd sint res talis naturæ, vt quamvis plerũque accidere soleant; non tamen semper; & adhuc incertum sit, quo pacto ac ratione sint eventuræ. *Secunda*, vt sint res, in quibus nihil certi sit ac definiti circa id quòd agendum est. Neque enim iudex deliberat, quã ratione debeat ferri sententia, vbi lex manifesta id ordinat: sed solùm vbi casus non videtur comprehensus in lege. *Tertia*, vt sit res magni momenti, & quam non facilè quis per se solũ expedire possit, nisi adhibito prudentũ virorũ consilio. Circa hæc igitur docet esse versarique Consultationem.

6 CIRCA Secundam partem disserit de modo, ordine, effectu, & termino Consultationis: ac primò, quid illa certò statuere debeat, & quid vestigare oporteat. quod & in ipsis scientijs theoricis solemne est, cum ali-

aliquid certi initio præmittitur, & quædam alia deinde in dubium vocantur, quoties sub opinionibus posita sunt. Docet igitur, finem tamquam aliquid certum præsupponi debere, ante ipsam Consultationem, & quamlibet disciplinam practicam: sicut prima principia speculabilia præsupponuntur ad vsum cuiuslibet disciplinæ speculativæ. Et quemadmodum in hac, disputatio non est circa principia, sed circa conclusiones ex ijs deductas; ita neque in Consultatione, neque in aliquâ disciplina practica, est deliberatio circa finem, sed tantùm circa media, siue instrumenta, aut auxilia, quibus is obtinendus est. Id palam exponit exemplo medici, qui nullatenus deliberat, an infirmo procuranda sit sanitas, quæ est finis curationis: sed solùm quibus medijs eam assequatur; an sanguinis missione, an vstione, an pharmaco, aut potione amarâ. Nec orator consilium capit, an persuadeat auditores, qui est finis Oratoriæ; sed quibus rationibus, quo stylo, quibus formulis, convincendo intellectui opportunis vtatur. Politici etiam deliberatio nō est, an debeat mores rectè instituere in civili convictu, nec Gubernatoris Reipublicæ an quærenda sit pax & concordia civium: sed quibus medijs id obtinendum sit. Quare inductione doctrinarum; quæ ad agendum institutæ sunt, evincitur, Consultationem non esse circa finem, qui certè supponitur: sed circa media ad ipsum assequendum, de quibus dubitatur.

7 CONTINGIT Autem, finem ipsum multiplici via, sive pluribus medijs obtineri posse: quandoque autem vnico. Priori eventu, consulendum est, quodnam ex ijs medijs sit melius, vtilius, facilius, & certius ad finem assequendum. Posteriori verò, adhuc deliberatio esse potest, quomodo illo vnico medio vtendum sit, vt res tandem ex voto accidat. Quod si verò difficile sit mediū ipsum, nec in promptu; consulendum est, quâ via, seu quonam alio interveniente, aut quorum auxiliorū ope, illud apponatur, vt sic tandem deveniamus ad finem. Audire par est Giphanium, diligentem sanè & eruditum Authorem, qui in hac re ita loquitur, ,, De adiumentis autem ita est agendum, vt vi- ,, deatur, an plura sint, an vnum dumtaxat. Si ,, plura; vt ea eligantur, quæ sunt faciliora, & ,, ad rem perficiendam opportuniora. Si vnū, ,, quâ ratione hoc vno res perfici possit. Dein- ,, de progredientes videre nos oportet, hoc ip- ,, sum vnum vnde prodeat, & quâ aliâ re illud ,, obtineri possit. Quod secundum iam assecu- ,, ti, rursus ad tertium, & reliqua deinceps pro- ,, grediendum, donec ad primam totius consi- ,, lij causam perventum sit: id est, ad primum ,, adiumentū, ex quo reliqua fini propinquio- ,, ra pendeant. Hoc autem primū, vt inventio- ,, ne est vltimum, ita in agendo primum. Verbi ,, gratiâ, de pluribus adiumentis; vt si belli ge- ,, rendi causa deliberetur, an equitatu, an pe- ,, ditatu sit agendū: copijs terrestribus, an na- ,, valibus: vt de oppugnanda vrbe si delibere- ,, tur an scalis, an coronâ sit oppugnanda, vel, ,, an cuniculis, an verò tormentis. Et paucis interpositis, ac constituto iam, equitatum expedire ad gerendum bellum, inquit: Postea quæ- ,, ritur, quomodo is paretur: deinde cognito, ,, cum pecuniâ comparari, agitur de ea inve- ,, nienda. Cuius causa reperiendæ cùm plures ,, sint modi, deligitur v. g. tributi indictio. Ita- ,, que in deliberando primum quidem ponitur ,, victoria: deinde adiumentum equitatus: po- ,, stea pecunia: postremò tributū, a quo actio to ,, ta est instituēda. Sic in domo ædificāda poni ,, tur primū finis, qui est vt nos arceat ab iniu- ,, rijs cæli: adiumētū huius rei postea cognosci- ,, tur esse tectū: quod vt perficitur, collocandi ,, sunt parietes & fundamenta. Ad hæc omnia ,, necessarij sunt fabri, lapides, materia: quæ cū ,, pecuniâ quoque paretur, hæc primùm erit ,, reperienda. Sic Romani pacem facturi, pri- ,, mùm de mittendis legatis deliberant: deinde, ,, ad hos deligendos vident cogendum esse Se- ,, natum. Itaque in his tribus, pacis confectio- ,, ne, legatorum missione creationeque, & Se- ,, natu cogendo, vertitur totus deliberatio- ,, nis huius contextus. Hactenus ille, & optimè quidem, circa deliberandi modum.

8 ADDIT Philosophus exemplum, aliud è Mathematicis disciplinis petitum: Qui enim in ijs versatus est, postquam aliquid demonstrativè concluśit, vult illud ipsum oculis, spectantium obijcere, atque ita insistit in resolvendo ac retegendo diagrammate, seu figura mathematica, donec tandem perveniat ad id, quod est planissimum, & cuilibet notum, quodque non probatur, sed supponitur. Ita etiā in deliberatione contingit: quæ vbi vnicum illud medium, quo opus est ad finem obtinendum, nō habet in promptu, quærit aliud atque aliud subinde, donec retexendo perveniat ad illud ipsum propinquius fini assequēdo; quodque præsupponitur planè & manifestè necessarium, ad consecutionem finis. Itaque non est deliberatio circa medium vnicum, sicut neque circa finem, quæ duo præsupponuntur necessaria quæsitu: sed tantùm circa modum adhibendi mediū illud, quasi plura alia retexēdo, & gradatim ordinando. Quippe hoc genus Consultationis habet quandā similitudinē cum mathematicis resolutionibus, quantū ad prædicta: quia sicut vltimum, in quod mathematica demōstratio resolvitur, est principiū totius demonstrationis: ita etiā, in hac mediorū inquisitione vltimū esse deprehenditur, quod fuit humanæ actionis initiū, sive generatio, vt Arist. loquitur. Et quemadmodum Mathematicæ quæstiones habent, ita & omnis Consultatio est quæstio quædam rerum agendarum, quæ vis

non omnis quæstio sit Consultatio? vt patet in disciplinis exquisitis, de quibus suprà. Quæstiones enim illarum nullo modo Consultationes sunt.

9 PERGIT Deinde in ordine ad effectum Consultationis, vt adhibeamus ea media, quibus obtinendus cognoscitur. nam si appareat impossibilis consequutu, oportebit desistere ab agendo, & à quærendis adiumentis. Consultatio enim est in ordine ad id, quod agere possumus, siue per nos ipsos, siue aliorum subsidio, puta amicorum. Quæcumque enim facimus interventu amicorum, aut aliorum, quibus rem exequendam demandamus, id profectò nos ipsi agere censemur: quemadmodum & ea, quæ interiectu alicuo instrumento operamur.

10 CONCLVDIT Ex dictis, quasi per ἀνακεφαλαίωσιν, hominem esse principiũ suarum actionum; Consultationemque de ijs haberi, quæ ab ipso homine agi possunt; illamque quandam actionem humanam existimandam esse. Cùm verò omnes humanæ actiones sint propter aliquem finem, inde ansam assumit, vt de fine Consultationis disserat, siquidẽ actio humana est. Præsertim, quia nisi Consultatio finem aliquem habeat, infinita erit, siue absque termino vllo vagabitur. Cùm ergo hoc absurdum sit, oportet vt Consultatio finem certum habeat: idque colligit ex triplici capite. *Primò* ex agente, nimirum, homine ipso: cuius omnis actio, quatenus agentis secundùm rationem est, debet fieri propter aliquem certum definitumque finem. At Consultatio est actio hominis, quatenus secundùm rationem agentis: vt patet ex definitione superiùs tradita. Ergo debet fieri propter certum aliquem definitumque finem. *Secundò* ex termino. Omnis enim inquisitio aliquem terminum habet, ac proinde finem aliquem. Consultatio autem inquisitio quædam est: ideóque superiùs dixit: βουλευόμενος ἔοικε ζητεῖν: *consultans videtur quærere*, quod & infra *lib. 6.* confirmat vbi de ἀγχινοίᾳ agit. Omnis ergo Consultatio aliquem terminum, ac proinde finem habet. *Tertiò* ex instrumentis quibus vtitur is, qui consultat: Quia in inquisitione deliberatiuâ deuenitur tandem ad aliquid singulare, & sensibus peruium, à quo vlteriùs non procedatur, & de quo iam non deliberetur. Etenim de ijs rebus singularibus, quæ sensu iudicantur, non est Consultatio: vt de hoc pane, quem habemus in manibus, non deliberamus an sit panis; aut certè, si panis est, an bene coctus & subactus sit. Quippe circa eiusmodi singularia vltima resolutio pertinet ad sensus externos. Alioqui enim intermina erit deliberatio, nullumque finem habitura, si adhuc de ijs, quæ externo sensu percipimus, consultandum sit.

11 CIRCA Tertiam denique partem dupliciter comparat Consultationem cum electione. *Primò* à conuenientia vtriusque, quatenus eadem materia, siue idem est quod in deliberationem cadit, ac quod in electionem: nimirum, idem ipsum bonum, quod in potestate nostrâ est. Materia enim vtriusque actionis prædictæ habet quinque conditiones similes: scilicet, vt fieri à nobis possit, siue, quod perinde est, sub potestate nostrâ sit: vt frequentiùs accidat: vt incerta sit: vt perducat ad consecutionem finis: vt denique non sit sensibus manifesta. *Secundò* à differentia vtriusque comparationem illarum instituit. Hoc enim potissimùm differunt, quòd Consultatio debet omnino præcedere, & electio subsequi: nemo enim prudenter eligit, nisi quod antè per deliberationem iudicatum fuit vtile, seu conueniens ad finem obtinendum: eo autem conuenienti iudicato, atque in potestate ipsius agentis posito, sequitur statim electio. Qui enim quæstione deliberatiuâ consuluit, quâ ratione deberet agere, tunc demum eam absoluit, & à deliberando desistit, cùm resoluendo & referendo inquisitionem tandem perducit ad id, quod in suâ ipsius potestate est, & in eam sui partem, quæ imperat.

12 QVOD Illustrare pergit exemplo desumpto ex veteribus Rebuspublicis, quas Homerus imitabatur. Reges enim ea quæ elegerant, denuntiabant populo agenda. Rex namque quandoq; secum, vt Agamemnon *lib. 2. Iliados*, quandoque cum Senatoribus, vt Alcinous *lib. 8. & 9. Odyss.* deliberans quid agendum esset, constituebat decretum, & iam constitutum ad populum referebat. Idem mos seruatus olim in Republ. Romana: vbi, teste Dionysio Halicarn. *l. 9.* quæcumque essent publicè gerenda, primùm in Senatu agitabantur; & decreta facta Senatusconsulto (quod idẽ Author προβούλευμα vocat) postea referebantur ad populum. Aristoteles igitur eo exemplo docet, in priuatis etiam deliberationibus fieri, quod Homerus obseruauit in publicis. Sicut enim in his, postquam Rex iudicauit quid agere oporteat, omnis deliberatio finitur, & incipit executio decreti, atque eorum omnium, quæ statuta sunt in ordine ad finem præscriptum; ita etiam in priuatis deliberationibus, vbi iudiciũ rationis, quod est quasi Rex, deliberauerit circa adiumenta, seu media, quæ sunt in nostrâ potestate, eaque approbauerit, Consultatio finem habet: indeq; initium ducit electio & actio exequenda ab appetitu, tanquam à populo, aut inferiori, cui intimatur illa priuata lex. Est enim electio quædã appetitio earũ rerum, quæ in nostrâ sunt potestate, ex præuia deliberatione ortum ducens, sicut & bonũ eligẽdum, est etiam appetendum. Vide *lib. 6. cap. 9.*

VIDE D. Thom. 1. 2. q. 14. & illius Interpretes.

CA-

CAPVT QVARTVM.
De voluntate, & voluntate affectabili.

VOLVNTATEM Autem finis quidem ipsius esse, iam paulò antè diximus. Sed videtur alijs quidem esse veri boni, alijs apparentis boni. Atque fit sententia quidem eorum, qui verum bonum id esse censent, quod est affectabile voluntate, vt id non sit affectabile voluntate, quod is, qui non rectè experit, vult. Nam si sit, erit & continuò bonum: at erat fortè malum. Sententia autem eorum, qui bonum apparens inquiunt esse quod est affectabile voluntate, vt nihil sit prorsus, quod suapte natura sit affectabile voluntate, sed id, quod vnicuique videtur. At aliud alij videtur, & repugnantia fortè. Quòd si hæc non placent, dicendum est simpliciter quidem, & reverà verum bonum esse affectabile voluntate: vnicuique verò id, quod vnicuique videtur. Studioso igitur id est affectabile voluntate, quod verè est bonum: vitioso verò, quicquid contigerit. Fitque hoc perinde atque in corporibus ipsis. His enim, quorum corpora bene sese habent, salubria sunt ea, quæ verè talia sunt: ijs autem, quorum corpora sunt ægrota, non hæc ipsa, sed alia. Similiter & amara, ac dulcia, & calida, atque gravia, & cætera id genus. Studiosus enim homo rectè singula iudicat, & singulis in rebus id ipsi videtur, quod verè est tale. In vnoquoque enim habitu sunt propria quædam honesta, atque iucunda: atque in singulis plurimùm fortasse præstat vir studiosus in dignoscendis ijs, quæ verè talia sunt: propterea quòd est vt norma quædam, atque mensura ipsorum. Multitudo verò decipitur ob voluptatem. Ipsa nanque bonum quidem non est, bonum tamen esse apparet. Persequuntur igitur ipsam, tanquam bonum: dolorem autem fugiunt, tanquam malum.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVARTI.

Voluntatis esse, vt feratur in finem: qui opinione quorundam est aliquod verum bonum, aliorum autem apparens. Vtrique refelluntur. Decernitur, vnicuique esse bonum id, quod & bonum videtur: eo tamen discrimine, vt homini probo videatur bonum id, quod verè ac per se bonum est: improbo autem id quod solùm ex accidenti est bonum.

TA Caput hoc inscribitur ab Argyropilo: & in eo est quæstio, vtrùm id quod sub Voluntatem cadit, sit verum bonum, an potiùs apparens. Cùm enim electio, de quâ Philosophus disseruit suprà cap. 2. sit actus Voluntatis, nunc meritò disputat de ipsa Voluntate: quæ in textu βούλησις appellatur, sicut & obiectum ipsius βουλητόν: &, quantùm capio, priori nomine non solùm

in-

intelligitur voluntas sumpta pro facultate, sive potentiâ, de qua iam disseruerat initio huius Operis, alijsque locis: sed sermo est etiam de quodam illius actu, qui communiter in Scholis dicitur, *volitio*, seu *intentio*, sive *amor finis*, distinguiturque ab electione, & quolibet alio Voluntatis actu. Hoc enim etiam denotare videtur in præsenti βούλησις, sicut & βουλητὸν, *volitum* in ratione finis. Sed tamen, quidquid sit de hoc, *Voluntatis* nomine vtemur, quo & cæteri fere omnes Aristotelis Interpretes in præsenti. Dividitur autem caput in duas partes. In primâ statuit, Voluntatem ferri in finem: id est, in bonum. quod quidem aliqui docent debere esse bonum verum, ac per se bonum: alij autem existimant esse bonum apparens: & vtrique falluntur. In secundâ docet, vnicuique esse bonum id, quod ei bonum videtur: homini quidem probo id, quod verè ac per se bonum est: improbo autem id, quod bonum esse accidit.

2 CIRCA Primam partem refert duplicem opinionem: alteram eorum, qui Voluntatem arbitrantur solùm ferri in id quod verè ac per se bonum est: alteram extremè contrariam asserentium, ferri tantùm in id, quod verè ac per se bonum non est, sed specie tenus, sive apparenter. Vtramque autem refellit diversimodè. Priorem quidem, ab absurdo. Sequeretur nanque ex eâ, id quod aliquis pravè ac turpiter vult, non esse expetendum, seu non cadere in voluntatem, sive, vt Scholasticè loquamur, non esse volitum ab ipsâ, quod in textu βουλητὸν dicitur. Consequens autem absurdum est. Ergo & id ex quo sequitur. Porrò sequela illa, sive cōsecutio, patet: Quod enim quis pravè & turpiter vult, non est verè ac per se bonum: alioqui volitio illius, non improba, non turpis, sed proba atque honesta esset. Si ergo Voluntas, sive volitio, est tantùm eius boni, quod verè & per se bonum est; quod aliquis pravè & turpiter vult, non esset expetendum, seu volitum, aut cadens in voluntatem. Absurditas verò consequentis facilè evincitur: Quia idem omnino est, aut saltem connexum inseparabiliter, quòd quis velit aliquid, sive expetat qualitercumque, & quod illud sit volitum, expetitum, sive in Voluntatem cadens: sicut inseparabiliter connectuntur hæc duo, quòd quis videat aliquid, & quòd illud sit visum, sive cadens sub sphæram aut intuitum oculorum.

3 CONFIRMAT Arist. impugnationem præiactam ab alio absurdo illigato cum præcedenti. Sequeretur enim ex indicatâ opinione, illud ipsum, quod malum ac turpe est, simul esse verè ac per se bonum, quo nihil absurdius esse potest. Assumptio probatur. Etenim iuxta illius Authores, Voluntas solùm fertur in id, quod est verè & per se bonum. At sæpe fertur in id, quod malum ac turpe est; nimirum, quoties aliquis peccat. Ergo tunc id quod malum & turpe est, simul erit verè & per se bonum.

4 POSTERIOREM Opinionem, quâ asseritur, id in quod fertur Voluntas, esse solùm apparenter bonum, seu specie tenus, sic ferè impugnat. Si id solùm expetit Voluntas, quod apparet bonum vnicuique; nihil reverâ & secundùm naturam suam erit βουλητὸν, sive expetibile à Voluntate. At consequens falsum est. Ergo & quod Voluntas solùm expetat id, quod apparet vnicuique bonum. Maior propositio, sive sequela, patet: Quia eadem res apparet alteri bona, & proinde expetibilis; alteri mala, & detestabilis: vt idem mel, quod benè valenti iucundum est, ægroto apparet iniucundum. Ergo si id solùm expetit Voluntas, quod apparet vnicuique bonum; nihil reverâ, & secundùm naturam suam, erit ab eâ expetibile, nisi solùm per accidens, sive ex suppositione quod huic vel illi appareat expetibile aut bonum. Consequentis verò absurditas planè extorquetur: tum quia aliqua secundùm naturam suam & reipsa sunt expetibilia, vt virtutes, & ipsa felicitas, ad quam ducunt: Tum etiam; quia obiecta aliarum potentiarum reverâ & ex naturâ suâ habent rationem, quâ ijs obijciuntur: vt obiectum intellectus rationem veri, & obiectum visus rationem colorati. Ergo cùm obiectum Voluntatis sit βουλητὸν, sive expetibile, aliquid est quod reverâ & secundùm naturam suam expetibile sit.

5 CIRCA Secundam partem, refutatis iam aliorum opinionibus, suam denique vtrique interiectam profert: scilicet, βουλητὸν, sive expetibile, quod est obiectum Voluntatis, sive sub illam cadit, simpliciter & secundùm veritatem esse bonum: cæterùm comparatione facta ad id quod sub huius aut illius hominis voluntatem cadit, esse, quod vnicuique bonum videtur: scilicet, alicui bonum apparens, seu specie tenus: aut etiam verum bonum alteri. PRIOR pars probatur. Bonum simpliciter & secundùm veritatem, vniversè loquendo, debet esse obiectum alicuius potentiæ proprium: cùm sit dignum per se attingi non minùs, quàm vnumquodque verum simpliciter & secundùm rem, quod obiectum etiam proprium alicuius potentiæ est. At illud prius non alterius potentiæ obiectum est, quam Voluntatis, vt patet. Ergo bonum simpliciter & secundùm veritatem, vniversè loquendo, debet esse obiectum Voluntatis.

6 POSTERIOR Pars suadetur: Quia licèt Voluntas naturâ suâ feratur in verum bonum, fieri potest, vt corrupto iudicio præcedente, contendat etiam in id, quod reverâ bonum non est, sed apparet. Cùm enim Voluntas nequeat expetere aliquid, nisi ab in-

intellectu propositum; si intellectus proponat tanquam bonum id, quod reipsa non est bonum, sed tamen videtur esse; Voluntas profectò expetere poterit bonum apparens. Ergo factâ comparatione ad id, quod sub huius aut illius hominis voluntatem cadit, expetibile, sive obiectum Voluntatis, erit quod apparet bonum, sed non est. Si autem iudicium sit integrum & perfectum, vt in viro probo & prudenti, non proponet Voluntati tanquam bonum, nisi quod reverâ bonum est; ideoque illud expetet Voluntas. Ergo factâ comparatione ad virum probum, etiam verum bonum est expetibile à Voluntate. Ergo de primo ad vltimum certa est posterior illa pars, quâ asseritur, factâ comparatione ad id, quod sub huius aut illius hominis voluntatem cadit, esse expetibile, sive βουλητὸν, quod vnicuique bonum videtur; & alicui quidem apparens, sive specie tenus; alteri autem verum bonum.

7 ILLVSTRAT Philosophus doctrinam hanc pulcherrimâ comparatione petitâ à corporibus hominum vario ac dissimili modo. Cùm enim præmisisset: *Viro bono id bonum, quod verè est: improbo, quod occurrit, videtur*: statim subiungit. *Vt corporibus probè affectis salubria sunt ea, quæ reverâ sunt eiusmodi: quæ autem in morbis sunt, alia: itaque & amara, dulcia, & calida, & cætera omnia.* Nimirum, experimento constat hominem sanum, ac vividis sensibus præditum, ea solùm salubria & sapida reputare, quæ reverâ salubria & sapida sunt: ægrotum verò & sensibus turbatum, sæpe noxia pro salubribus, amara pro dulcibus, frigida pro calidis habere. Nihil ergo mirum si homo improbus, & corrupti animi, iudicet bona, & subinde appetat ea, quæ verè bona non sunt: vir autem probus & sanæ mentis, ea solùm iudicet bona & appetat, quæ verè sunt bona.

8 ADDIT Insuper, eam diversitatem & varietatem in iudicando & appetendo, non procedere ex solâ corporum diversitate, sed ex eâ insuper, quæ in ipsis habitibus est. Singuli enim habitus, quibus afficimur, habēt quædam sibi propria, sive circa honestum, sive circa iucundum, quæ non ita facilè quisque distinguat, nisi fortè probus vir, cuius est excellere in perspiciendo, quid in qualibet in re sit verum. Est enim ille, ὥσπερ κανὼν καὶ μέτρον αὐτῶν ὤν: *quasi rerum omnium norma & mensura*. Quare & suprà lib. 2. & infrà lib. 10. initio, vbi quæritur quid sit bonum, rectè, docet consulendum esse virum probum, tanquam qui bene affectus sit; & hunc esse veluti Lydium lapidem, ex quo discernatur inter bonum apparens, & verum. Ab hoc iudicio excludit multitudinem, quæ cùm frequenter in voluptatem feratur, facillimè decipitur, & bonum iudicat id, quod reverâ bonum non est. Neque enim aliam regulam sibi præscribit, quàm vt bonum apprehendat & subinde appetat, quidquid est iucundum: malum autem existimet fugiatque quidquid est molestum, seu dolorem afferens.

VIDE D. Thomam 1. 2. q. 8. & 12. atque illius Interpretes.

CAPVT QVINTVM.

De ijs, quæ in nostra sunt potestate.

VM Igitur finis quidem sit affectabilis voluntate, ea verò, quibus itur ad finem, consultabilia sint, atque eligibilia: fit vt actus ij, qui circa hæc versantur, ab electione proficiscantur, nostraque sponte fiant. At operationes virtutum circa hæc ipsa versantur. Nostra igitur in potestate ipsæ virtutes, & identidem vitia collocantur. Quibus enim in rebus nostra in potestate situm est agere, in ijs & non agere: & in quibus non agere, in ijs est & agere. Quare si agere bonum (quod honestum est) in nobis est situm, & non agere quod est turpe, in nobis est collocatum. Et si non agere malum (quod est

est honestum) in nostra est potestate, & agere (quod est turpe) in nobis est situm. Quod si in nobis est situm tam honesta quàm turpia agere:& simili modo non agere.Hoc autem erat bonos,& malos esse. In nobis ergo est situm,nos probos,& improbos esse. Dicere autem sua sponte neminem pravum, nec invitum quenquam beatum esse, alterum falso est simile,alterum vero. Nam beatus quidem nemo est invitus. Sponte autem nostra pravitas comparatur.Vel obstandum est ijs, quæ modò sunt dicta,& hominem non esse principium est dicendum,neq; procreatorem actuum perinde,ac liberorum. Quòd si hæc vera videntur, nec in alia vlla principia nostros actus,quàm in ea, quæ sunt in nobis, reducere possumus; quorum principia sunt in nobis, ea quoque in nobis sunt sita,sponteque à nobis fiunt. Hæc ita esse, testes sunt & privatim singuli homines,& ipsi legumlatores. Nam eos quidem,qui prava faciunt,si modò non vi,nec ob ignorationem eam, cuipsi non fuerunt causa,illa agant,castigant,ac puniunt.Ijs autem,qui honesta agunt, honores instituunt: vt homines partim hortentur, partim prohibeant. At ad ea agenda,quæ nec in nostra sunt potestate,nec nostra sponte efficiuntur, nemo prorsus hortatur: quippe cùm vanum sit, persuasum esse cuipiam non calere, aut non dolere, aut non esurire,aut quidvis aliud tale:nam nihilominus hæc ipsa patietur. Etenim pro ignoratione etiam ipsa pœnas instituunt, si quispiam ignorationis esse sibi causa videretur. Ebrios nanque duplici pœna afficiendos esse putarunt.Principium enim in ipsis est:quippe cùm in ipsorum sit potestate ebrietatem vitare, quæ quidem ignorationis est causa. Puniunt etiam eos,qui aliquid eorum ignorant,quæ legibus continentur,quæ quidem scire oportet, nec sunt difficilia cognitu. Similiter & in alijs quæcunque per negligentiam homines ignorare videntur: ex eo planè, quia in ipsis est non ignorare. Est enim in ipsorum potestate diligentiam adhibere. At fortasse tales sunt quidam, vt diligentiam non adhibeant. At vt tales fierent,& iniusti,aut intemperantes,ipsi sunt sanè causa dissolutè viventes, & res iniusta agentes,& potui, & rebus talibus indulgentes.Operationes enim,quæ sunt circa singula,tales efficiunt.Quod quidem ex ijs patet,qui cuivis ludo, vel actui studet: perseverant enim in operando. Ignorare igitur ex operationibus, quæ fiunt circa res singulas,habitus ipsos emergere,nimium hebetis hominis est. Præterea metas rationis egreditur,iniurias facientem hominem,aut intemperatè agentem, nolle se iniustũ,aut intemperantem esse.Quod si quis nõ ignorans agit ea, ex quibus erit iniustus,is sua sponte erit iniustus. Non tamen si vult,cùm est iniustus,desinet esse talis,ac iustus erit.Nec enim

qui ægrotat, si vult, erit sanus, & fortè sua sponte ægrotat, si incontinenter vivebat, & præcepta medicorum negligebat. Tunc igitur licebat ipsi non ægrotare: sed posteà, quàm valetudinem prodidit suam, non licet. Sicut neque fit, vt quisquam resumat lapidem, quem proiecit: erat tamen in ipso situm, sumere ipsum, atque proijcere. Principium enim erat in ipso. Modo eodem & iniusto, & intemperanti licebat quidem ab initio talē non fore. Quapropter sua sponte est talis. Sed postea, quàm talis est factus, non licet ipsi non esse talem. Non solùm autem animi vitia nostra sponte fiunt, sed corporis etiam interdum à nonnullis identidem comparantur. Quos quidem & increpamus. Eos enim, qui natura sunt turpes, reprehendit profectò nemo: sed eos, qui per inertiam tales, atque otium evaserunt. Idem & circa imbecillitatem evenire constat: & cùm quispiam membris est captus. Nemo nanque exprobravit cuiquam ipsum, si sit aut natura, aut ægritudine, aut vulnere cœcus, sed potiùs miserebitur. Quòd si ebrietate, vel aliquo alio flagitio captus sit oculis, omnes vtique carpent, ac increpabunt. Vitia igitur corporis ea quidem, quæ in nostra sunt potestate, reprehenduntur: ea verò, quæ non sunt, non increpantur. Hæc cùm ita sint, & in cæteris ea vitia, quæ increpātur, nostra in potestate sunt collocata. Sed fortasse quispiam dicet, vniversos quidem homines id affectare semper, quod bonum apparet, ipsius tamen apparentiæ dominos ipsos non esse; sed qualis tandem vnusquisque est, talem & finem ipsi videri. At si habitus ipsius aliquo modo sibi quisque est causa, erit & apparentiæ ipse sibi quodammodo causa. Sin verò nemo est sibi mala agendi causa, sed hæc ob ignorationem finis ipsius agit, putans per ea sese summum bonum consecuturum, affectatioque finis non in nostra est potestate: sed ita natum esse oportet, vt habeat quasi visum, quo quidem rectè discernet, & id expetet, quod verè est bonum. Atque is est ingenio bono, cui id ipsum bene sese habet natura (id enim, quod maximum est, atque pulcherrimum, & quod fieri non potest vt ab alio accipiat, atque discat, habebit qualem dicimus naturalem aptitudinem, & ingenitum acumen) atque hoc rectè natura bene ortum esse, ipsa est habilitas perfecta, veraque naturæ. Si igitur hæc vera sunt, cur magis virtus sponte nostra, quàm vitium comparabitur? Ambobus enim similiter, tam bono, quam malo, finis ipse natura, aut quovis modo videtur, ac ponitur: cætera autem agunt quovis modo, ea ipsa referentes ad illum. Sive igitur finis nō natura tale vnicuique videatur, sed sit aliquid etiam apud ipsum; sive quidem finis sit naturalis, cùm sua sponte vir studiosus cætera agat, & virtus sponte comparetur, atque acquiratur, vitium

quo-

quoque non minùs comparabitur sponte. Est enim similiter & malo homini facultas in actibus,etiam si nulla sit in fine potestas. Si igitur,vt dicitur,nostra sponte comparantur virtutes (ipsorum enim habituum nos ipsi causæ quodammodo sumus, finemque talem ex eo ponimus, quia nos tales sumus) vitia quoque sponte ab hominibus acquirentur: similes enim subeunt modos. Communiter igitur dictum est de virtutibus,& genus ipsum,figura;mediocritates,inquam, ipsas esse,ac habitus: & à quibus fiunt: & principia esse illa per se agendi, nostraque in potestate collocatas esse,& nostra fieri sponte,atque ita,vt ipsa recta ratio iubet. Verùm non similiter nostra sponte actus,ac habitus fiunt: Actuum enim à principio vsque ad finem domini sumus ipsa singula cognoscentes:habituum verò,principij. Singulorum autem additio non est nota,quemadmodum & in adversa fit valetudine:sed nostra sponte ideo fiunt,quia nostra erat in potestate sic,aut non sic agere,atque vti. At nunc repetentes, de singulis dicamus virtutibus, quænam sint, & circa quæ versentur, & quo etiam modo. Ex quibus & illud simul emerget, quot sunt ipsæ virtutes Atque de fortitudine primùm dicamus.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVINTI.

Virtutes,pariter ac vitia,in nostra potestate esse. Error aliquorum existimantium solam Virtutem esse homini voluntariam,non item vitium,refutatus; & radix eius sinistra opinionis evulsa. Anacephalaeosis doctrina tradita.

EDDIT Arist. rationem in hoc capite, cur toties de voluntate, & voluntario egerit: nimirum,quoniam ea præmittenda fuerunt necessario, vt iam denique constaret, quænam sub potestate nostrâ sint. Quod sanè in præsenti ex professo examinat & decernit. Dividitque caput in quatuor partes. In primâ statuit,Virtutes, & vitia in nostrâ esse potestate. In secunda refellit errorem illorum, qui arbitrati sunt,Virtutem esse quid voluntarium, non item vitium. In tertiâ radices eius erroris evellit. In quartâ denique per ἀνακεφαλαίωσιν,sive recapitulatione quadam,comprehendit,quæ fusiùs tradiderat.

2 CIRCA Primam partem notandum,fuisse Aristotelis ævo nonnullos,qui asseuerent, Virtutes quidem liberè adquiri, sive, obtineri libero voluntatis vsu; non autem vitia. quippe hæc veluti fatali necessitate accidere,nemínemque naturâ sua improbum fieri, Ita enim Plato lib.9.de Legibus, demonstrare conatur. In quam eiusdem existimationem, imò & adipalem errorem,non Platone modò, sed & viro quolibet mediocri indignum,præceps ivit multitudo, cui solemne est peccata sua elevare,excusationesque obtendere:similiter & ex Poetis aliqui, veluti vulgi præceptores,celebrem eam opinionem fecerunt. Vt verò illam refellat Arist.præmittit breviter quæ superioribus docuerat: nimirum, voluntatem in fine versari:consultationem verò & electionem in ijs adiumentis,sive medijs,quæ conferunt ad finem.

3 HIS Positis,statuit, Virtutes verè in nostrâ esse potestate, atque à voluntate nostrâ pẽdere. Quod ferè sic probat. Omnia illa,quorum efficientes causæ, & principia,sub nostro arbitrio posita sunt, verè in nostrâ sunt potestate, atque à liberâ voluntate nostrâ dependent. At efficientes Virtutum causæ & principia, in nostro sunt arbitrio posita. Virtutes ergo in nostrâ sunt potestate, atque à liberâ voluntate nostra dependent. Maior patet: Quia impossibile est vt efficiens causa & prin-

ci-

cipium alicuius rei, sit in nobis sub liberâ potestate ad vtrumlibet, nisi & res ipsa sub eadem sit potestate: quippe quæ, vt fit, dependet à suis causis efficientibus & principijs. Minor autem suadetur ex dictis lib. 2. cap. 2. vbi statutum & probatum fuit, Virtutes non esse à naturâ inditas, sed adquiri exercitio bonorum actuum: similiter & ex statutis hoc ipso libro cap. 1. 2. & 3. vbi ostensum est actiones eiusmodi fieri secundùm consultationem & electionem, ac proinde volũtarias & liberas esse. Vnde efformari potest hic syllogismus ad extorquendam illam minorem propositionem. Efficientes Virtutum causæ sunt actus honesti, & facti secundùm consultationem, ac liberam nostræ voluntatis electionem. At ij in nostro arbitrio positi sunt. Ergo efficientes Virtutum causæ & principia, in nostro arbitrio posita sunt. Contractiùs, more suo, expendit Giphanius præiactam Aristotelis rationem hoc vnico syllogismo: Quæ ad finem, seu vltimum „ contendunt & referuntur, ea sunt volunta- „ ria. Virtutum autem facta ad finem referun- „ tur. Ergo sunt voluntaria. Verùm nos latiùs plerumque formam disputationis instituimus pro ritu scholæ, qui nobis potissimùm curæ est.

4 DEINDE Statuit, etiam vitia esse posita sub nostrâ potestate. Et quamvis ratio, quâ id probat, aliter, atque aliter expendatur ab Interpretibus, vt Burleo, Acciaiolo, Linconiensique, sic revocari potest, servato Aristotelis sensu, ad probationem præcedentem. Omnia illa, quorum efficientes causæ arbitrio hominis subiacent, in eiusdem potestate liberâ sunt. At vitiorum efficientes causæ sunt actus turpes sive pravi, qui arbitrio hominis subiacent; vtpotè potentis illos pro ratione arbitrij facere, aut omittere. Ergo & vitia ipsa in liberâ hominis potestate sunt. Eadem igitur ratio quæ id de Virtutibus evincit, probat etiam de vitijs. Notat verò scitissimè Giphanius, vim rationis Aristotelicæ positam esse in naturâ contrariorum, quæ sunt circa idem: ac propterea, qui potest vnũ, potest & aliud: vt qui potest affirmare, etiã negare potest: qui velle, etiã nolle. In quod illustrandũ affert illud Vlpiani in l. 3. ff. de diversis reg. iuris. *Eius est nolle qui potest & velle.* Et eiusdem l. 4. ff. de adquirenda hæred. ibidem: *Hæreditatem adiri nolle non videtur, qui non potest velle.* Et Senecæ lib. 2. de Benefic. cap. 27. aientis: *Si vis me velle, effice etiam me posse nolle.* Vnde & hunc syllogismum conficit ad præsens institutum: Quarum rerum ea est natura, vt eas agere nostri sit arbitrij; certè & eas non agere erit: & contra, quarum rerum hæc est natura, vt eas non agere nostri sit arbitrij, easdem quoque agere erit. Atqui rerum honestarum & turpiũ ea est natura. Ergo eas agere & non agere, nostri erit arbitrij.

5 CIRCA Secundam partem redarguit errorem illorum, qui existimarunt, Virtutem esse voluntariam, vitium verò necessarium & ineluctabile; nitentes illo carmine senario, tunc satis celebri: Οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς, οὐδ' ἄκων μάκαρ: *Spontè improbus nemo, nec invitus beatus.* Vbi poeticè legitur μάκαρ pro μακάριος, vt versus constet iambo pede in fine. Eustratius Aristotelis Scholiastes Græcus, incertum sibi eius carminis Authorem ait, quamvis aliquid illi simile apud Epicharmum legatur, cuius verba in *Hercule Furente* exscribit, huc spectantia. Verùm, quidquid de hoc sit, Arist. secundam carminis partem approbat, quâ dicitur, neminem involuntariè beatum fieri. Primam verò, quâ afferitur, neminem spontè improbum fieri, ferè sic reijcit. Si homo involuntariè improbus fieret, vt in priore eius versiculi parte asseritur; non esset auctor & procreator actionum suarum, quasi liberorum. Nimirum, involuntariè se haberet ad eas actiones pravas, quibus vitia generantur; potiusque illas ab extrinseco pateretur, quàm ageret. At cõsequens quantùm ad omnia in eo contenta absurdum est, vt patet ex dictis hoc ipso libro, & præcedenti. Ergo & absurdum est, quòd homo involũtariè fiat improbus. PRÆTEREA. Omnia illa, quorum principia sub arbitrio nostro sita sunt, debent esse nobis voluntaria. Atqui pravæ actiones, quæ sunt principia vitiorum, sicut & probę, quę sunt principia Virtutum, sub arbitrio nostro sitę sunt. Fiunt enim ex consultatione & electione, quæ liberè à nobis procedunt. Ergo sicut hanc ob causam Virtutes voluntariæ sunt nobis, ita & vitia sunt voluntaria. Falsò igitur in eâ priore versiculi parte dicitur, neminem spontè improbum fieri.

6 CONFIRMAT Impugnationem eandem à signo. Legum latores enim proponunt præmia operantibus secundùm præcepta ipsorum, & supplicia ijs, qui turpiter atque inhonestè agũt: vt eâ adhortatione boni fiant, & caveant à vitijs. Quod docent passim Consulti, & in ijs Vlpianus l. 1. ff. de Iust. & iure, dum ait: Iustitiam nanque colimus, & boni & „ ęqui notitiã profitemur; ęquum ab iniquo, „ licitum ab illicito discernentes: bonos non „ solùm metu pœnarum, verùm etiam præ- „ miorum exhortatione efficere conantes. Idque eleganter exprimit Cicero lib. 1. de Orat. vbi agens de Iurisconsultis & legibus inquit: „ Ex his & dignitatem maximè expetendam „ videmus; cùm verus, iustus, atque honestus „ labor, honoribus, præmijs, ac splendore de- „ coratur; vitia autem hominum atque frau- „ des, damnis, ignominijs, vinclis, verberibus, „ exilio, morte mulctãtur. Idemque longè antea expresserat Plato ipse passim, ac lib. 9. de Legibus, & in Gorgia, quamquam en ea opinio-

nione fuerit, quàm modò impugnamus: & in hoc ipso conveniunt non modò sapientes atque eruditi, verùm & ipsa multitudo: vt proinde omnibus persuasum sit, finem legis esse, adhortari & excitare, propositis præmijs & supplicijs, vt homines boni fiant, & aut vitiosi nō fiant, aut esse desinant. At frustanea & imprudentissima esset ea adhortatio & excitatio, si homines vitiosi necessariò essent, sive, quod perinde est, si vitia involuntaria essent. Frustrà enim & imprudenter fit nobis adhortatio circa ea, quæ nobis necessariò insunt aut involuntaria sunt: ideoque deridendus esset, qui exhortaretur, præmio aut supplicio proposito, hominem vt caleat in æstu & coram ardentissimo Sole; vtque frigeat hyeme iuxta nives & Boream à glaciali Septentrione perflantem: vt esuriat post longam inediam; vt sitiat cùm nimiùm eget frigido & humido. Ergo homines non necessariò nec invitè, sed spontè ac voluntariò fiunt vitiosi. Quod ipsum contractiore hoc syllogismo exprimi potest. Nulla prudens adhortatio est, nisi circa ea, quæ nobis voluntaria sunt, & in liberâ potestate. At circa vitia, sicut & circa Virtutes, prudens est adhortatio legum proponentium præmia & supplicia. Ergo vitia, sicut & Virtutes, voluntaria nobis sunt, & in liberâ potestate.

7 CONFIRMAT II. Exemplo adhibito in ijs, qui ignorantes peccant; nimirum eâ ignorantiâ, quæ non est ipsis antecedens, neque causa operis sequuti; sed consequens, & effectus voluntarius, vt fusiùs ostensum est *suprà cap.* 1. huius libri: ideoque quoties delinquunt, puniuntur, quoniam ea ignorantia non censetur involuntaria, nec excusans à culpâ. Propterea autem ignorantia ijs voluntaria est, quia voluntario aliquo exercitio, quod impedire tenebantur, eam sibi ipsis comparârunt. Atqui etiam quilibet improbus comparat sibi habitum vitij voluntario aliquo exercitio, quod impedire tenebatur: nimirum actu pravo, & spectante ad materiam eiusdem vitij. Ergo & habitus vitij voluntarius est. Ergo & sub ipsius potestate est vt vitium in se habeat, vel non habeat.

8 CONFIRMAT III. Altero exemplo ignorationis legum, sive eorum quæ legibus vetita sunt. Non enim immunem aliquem reddit à culpa, vel à pœna: quoniam ignoratio ipsa censetur voluntaria; sive cōtracta fuerit per ebrietatem aut perturbationem aliquā; sive processerit ex solâ negligentiâ sciendi id quod quisque debet. Etenim omnes tenemur scire leges, quæ ad nos vtcumque attinent; quod disertè monet Imperator in l. Leges, Cod. de Legibus. quamvis prudenter moneat Arist. hoc loco, id accipi debere, quoties difficile non fuerit eas cognoscere. Idque & rationi, & Consultorum iudicio videtur conforme, quoniam scrupulosa & exacta legum scientia non exigitur ab omnibus, neque vt rusticus aut plebeius quisque sit alter Papinianus, aut Scævola. Vnde est quòd rustici, pueri, milites, fœminæque, faciliùs excusentur in l. Regula, ff. de Iuris & facti ignorantia. Vbi autem constiterit quempiam ignorare ex negligentia & incuriâ id, quod scire & facere tenebatur; ea ignorantia appellatur crassa, aut supina. qualis censetur ignoratio Decalogi, id est, legum naturæ & divinarum, quæ in eo comprehenduntur: ideoque puniri solet. l. Servanda, ff. de in ius vocando. Huc etiam revocat Arist. eam communem ignorantiam, seu potiùs inconsiderantiâ, quâ laborant & cæcutiunt aliqui improborum, vsque adeò vitijs immersi, vt quid iustum, quid iniustum sit, nec attendant, nec videantur scire posse. Nimirum, omnes prædictæ ignorantiæ puniuntur, quoniam voluntariæ sunt, & in potestate nostra liberâ censentur positæ, quòd procedant ex aliquâ actione omissioneve culpabili & voluntariâ. Atqui etiam vitia omnia procedunt ex aliqua actione sive exercitio culpabili & voluntario: vt ostensum iam est. Ergo & vitia omnia voluntaria sunt, & posita in liberâ nostrâ potestate.

9 NOTANDVM Autem quod in præsenti Arist. circa ebrios observat, dum ait: οἷον τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια, &c, *vt in vinolentos duplex pœna constituta est: quòd principium in eis, ne vino obruantur situm sit.* Nimirum ita decrevisse dicitur Pittacus Mitylinæus, vnus è septem Græciæ Sapientibus. Quasi ignorantia illa, quâ ebrij committunt aliquod scelus, vt adulterium v.g. aut homicidium, non modò non excuset à culpâ, sed potiùs duplicatam pœnam mereatur. Quod accipiendum est, non de ebrietate illa, quam quis omnino præter intentionem, ac citra præscientiam omnem passus est: qualiter Noemo Patriarchæ accidisse existimant Scriptores sacri; sed de eâ tantum, quam quis vltro sibi accersivit, sive quam experimento, aliave ratione, secuturam prævidit; & tamen vitare noluit. Quippe solus hic, vbi fortè in ebrietate commiserit scelus aliquod, duplici pœnâ punitur: quòd & vino se ingurgitaverit, & ea flagitia fuerit executus.

10 VERVM Aliqui in hoc subtiliter distinguunt, hoc ferè modo. Siquis eo animo vsque ad ebrietatem bibat, vt non solùm vino se obruat, sed & alienationem mentis patiatur in sceleribus quę postea commiserit, ac proinde excusationem aliquam obtendat; is profectò duplici pœnâ coercendus est: altera quòd in sobrietatem peccaverit: alterâ quod scelus aliud exinde comiserit, prævisum & volitum, ante ebrietatem, quamvis futili excusatione velatum. Si verò animus solùm sit frui delectatione illâ, quam in nimio vino experiuntur bi-

bibaces homines, distinguendum est inter scelera postea secuta: quædam enim sunt eius generis vt frequenter sequantur in ebriis, aut saltem in eo singulari homine: alia verò, quæ nec frequenter in omnibus, nec in hoc singulari homine sequi perhibentur. Exemplum priorum commune est in milite stationario, seu excubitore: qui cùm deberet in specula vigilare propter hostium incursus, adhuc maluit indulgere vino: vnde & expugnatio vrbis secuta est, aut sequi potuit. Eadem quoque est ratio medici, advocati, iudicis, vbi in ebrietate positi obeunt munus suum, cum aperto periculo nocendi vitæ alterius, vel bonis externis honoris aut fortunæ. Nec excusationem obtendere possunt ex eo quòd noluerint effectus illos ex ebrietate consecutos, sed ebrietatem solam. Etenim quisquis vult causam ex quâ frequenter oritur aliquis effectus, aut in omnibus, aut in seipso, censetur quoque effectum velle. Exemplum posteriorum est in eo, qui iam alienatus mente, & non nisi ab alio provocatus, aut convicijs extraordinarijs affectus, occidit provocantem; aut insolita occasione deductus, stuprum, vel adulteriũ, aut quid simile commisit. In priori casu aiunt sententiam Arist. esse accipiendam, de duplici pœna ebriorum. Negant verò id in posteriori casu, quamvis fateantur deformiorẽ graviorẽmq; fieri tunc ebrietatem ipsam, quàm si scelus illud secutum non fuisset. In quem sensum trahunt S. Augustinum *lib. 22. contra Faustum c. 44.* vbi docet, culpandum esse Loth quantùm meretur ebrietas, sed non quantùm meruisset stuprum illud, quod per ebrietatem commisit. Consonant & Origenes, Eucherius, ac N. Beda: idque videtur conforme rationi, quoniam Loth nunquã in se expertus fuerat, nec didicerat, eiusmodi scelus ex sua ebrietate secuturum.

11 CIRCA Tertiam partem evellit radices prædictæ opinionis, sive erroris: cuius Auctores in eo nitebantur, quòd multi nõ possent à pecando desistere, nec si vellent. Ita enim aliqui sunt dediti iræ, ebrietati, aut lasciviæ; vt nulla ratione exuere possint eos pravos habitus, quos ab ineunte ætate sibi adquisierunt, & diutina consuetudine obfirmarunt. Igitur ijs saltem vitia sunt necessaria, nec contingit iam peccare sponte, sed invitò.

12 SED Contrà insurgit Arist. & reponit eundem ferè syllogismum, quo in superioribus fuerat vsus, hoc circiter modo. Quorum principia in nostro arbitrio sunt posita, ea quoque simpliciter sunt voluntaria, & in nobis sita. Atqui in nostro arbitrio posita sunt principia vitiorũ quorumlibet, etiam eorum quibus obtenebrati quandoque non possumus desistere à peccando: cũ oriantur ex actionibus pravis & voluntarijs. Ergo & vitia quælibet, etiã ea, quibus obtenebrati quandoque non possumus desistere à peccando, simpliciter voluntaria sunt, & in nobis sita. Quare nõ peccant inviti, nec involuntariè habitũ vitiorum retinent scelerati quique homines: quoniã pravis ac liberis operationibus eas animi affectiones sibi compararunt. Vnde & liberæ voluntati suæ adscribere debent, quòd vitia tam altè infixa animo exuere nequeant.

13 CONFIRMAT Rationem hanc duplici exemplo: altero in eo qui morbũ contraxit ex voluntaria libidine, quem tamen semel contractum vitare, aut exuere nequit: altero in eo qui lapidẽ semel excussit, aut se ex edito loco præcipitem dedit; & iam nequit aut revocare lapidem, aut se reponere in pristinũ locum. Ijs enim effectus inevitabiles iam sunt, & necessarij ex suppositione; absolutè autem voluntarij: quoniam libero voluntatis suæ exercitio apposuere causam, ex quâ sequuntur per se, ac natura sua. Ergo similiter, quamvis habitus vitiorum in quibusdam hominibus maximè sceleratis, inevitabiles sint, & necessarij ex suppositione; absolutè tamen voluntarij sunt: quoniam libero voluntatis suæ exercitio apposuere causam, ex quâ per se & natura sua sequuntur. Quibus exemplis vsus est etiam Cicero, *lib. 4. & 5. Tuscul. QQ.* in idem probandum.

14 CONFIRMAT II. Similitudine aliâ morbosi hominis, qui non apparet vituperabilis, nec risu dignus, propter eam infirmitatem aut corporis fœditatem, quam involuntariè contraxit, sed propter illam tantùm, quam sua voluntate & culpa accersivit. Quippe in priori casu, potius quàm vituperio, commiseratione dignus est, cùm patiatur aliquod malum, cuius ipse causa non fuit. Immo & id quandoque laudi est: vt contigit Philippo Regi, qui in expugnatione Methones, vrbis Magnesiorum, privatus fuit oculo: ideoque laudem publicam meruit, etiam ab inimicissimo Demosthene, qui eam corporis deformitatem Panegyrico decoravit. Quamvis & ij corporis defectus aliquando per locum obijciantur patienti: quemadmodum apud Homerum Dij accinuntur claudum irridentes Vulcanum; & alio loco Iuno blanditijs eum demulcens, κυλλοποδίωνα, id est, claudum appellat. In posteriore autem casu dignus est reprehensione, quòd eam corporis infirmitatem turpitudinemvè vltro sibiipsi comparaverit, quam vitare tenebatur. Similiter ergo, si vitia, sive deformitates animi, non essent nobis voluntaria, sed quæ necessariò, aut inviti pateremur, nemo illorum causa dignus esset vituperio, aut reprehensione, sed potiùs commiseratione. Cùm ergo quicumque vitijs, sive animi deformitatibus ægrotant, digni vituperio & reprehẽsione habeantur apud omnes homines, tam peritos,

non omnis quæstio sit Consultatio? vt patet in disciplinis exquisitis, de quibus suprà. Quæstiones enim illarum nullo modo Consultationes sunt.

9 PERGIT Deinde in ordine ad effectum Consultationis, vt adhibeamus ea media, quibus obtinendus cognoscitur. nam si appareat impossibilis consequutu, oportebit desistere ab agendo, & à quærendis adiumentis. Consultatio enim est in ordine ad id, quod agere possumus, sive per nos ipsos, sive aliorum subsidio, puta amicorum. Quæcumque enim facimus interventu amicorum, aut aliorum, quibus rem exequendam demandamus, id profectò nos ipsi agere censemur: quemadmodum & ea, quæ interiecto aliquo instrumento operamur.

10 CONCLVDIT Ex dictis, quasi per ἀνακεφαλαίωσιν, hominem esse principiũ suarum actionum; Consultationemque de ijs haberi, quæ ab ipso homine agi possunt; illamque quandam actionem humanam existimandam esse. Cùm verò omnes humanæ actiones sint propter aliquem finem, inde ansam assumit, vt de fine Consultationis disserat, siquidẽ actio humana est. Præsertim, quia nisi Consultatio finem aliquem habeat, infinita erit; sive absque termino vllo vagabitur. Cùm ergo hoc absurdum sit, oportet vt Consultatio finem certum habeat: idque colligit ex triplici capite. *Primò* ex agente, nimirum, homine ipso: cuius omnis actio, quatenus agentis secundùm rationem est, debet fieri propter aliquem certum definitumque finem. At Consultatio est actio hominis, quatenus secundùm rationem agentis: vt patet ex definitione superiùs tradita. Ergo debet fieri propter certum aliquem definitumque finem. *Secundò* ex termino. Omnis enim inquisitio aliquem terminum habet, ac proinde finem aliquem. Consultatio autem inquisitio quædam est: ideoque superiùs dixit: *βουλευόμενος ἔοικε ζητεῖν: consultans videtur quærere*, quod & infra *lib. 6.* confirmat vbi de ἀγχινοίᾳ agit. Omnis ergo Consultatio aliquem terminum, ac proinde finem habet. *Tertiò* ex instrumentis quibus vtitur is, qui consultat: Quia in inquisitione deliberativâ devenitur tandem ad aliquid singulare, & sensibus pervium, à quo vlteriùs non procedatur, & de quo iam non deliberetur. Etenim de ijs rebus singularibus, quæ sensu iudicantur, non est Consultatio: vt de hoc pane, quem habemus in manibus, non deliberamus an sit panis; aut certè, si panis est, an bene coctus & subactus sit. Quippe circa eiusmodi singularia vltima resolutio pertinet ad sensus externos. Alioqui enim interminata erit deliberatio, nullumque finem habitura, si adhuc de ijs, quæ externo sensu percipimus, consultandum sit.

11 CIRCA Tertiam denique partem dupliciter comparat Consultationem cum electione. *Primò* à convenientia vtriusque, quatenus eadem materia, sive idem est quod in deliberationem cadit, ac quod in electionem: nimirum, idem ipsum bonum, quod in potestate nostrâ est. Materia enim vtriusque actionis prædictæ habet quinque conditiones similes: scilicet, vt fieri à nobis possit, sive, quod perinde est, sub potestate nostrâ sit: vt frequentiùs accidat: vt incerta sit: vt perducat ad consecutionem finis: vt denique non sit sensibus manifesta. *Secundò* à differentia vtriusque comparationem illarum instituit. Hoc enim potissimùm differunt, quòd Consultatio debet omnino præcedere, & electio subsequi. nemo enim prudenter eligit, nisi quod antè per deliberationem iudicatum fuit vtile, seu conveniens ad finem obtinendum: eo autem convenienti iudicato, atque in potestate ipsius agentis posito, sequitur statim electio. Qui enim quæstione deliberativâ consuluit, quâ ratione deberet agere, tunc demum eam absolvit, & à deliberando desistit, cùm resolvendo & retexendo inquisitionem tandem perducit ad id, quod in suâ ipsius potestate est, & in eam sui partem, quæ imperat.

12 QVOD Illustrare pergit exemplo desumpto ex veteribus Rebuspublicis, quas Homerus imitabatur. Reges enim ea quæ elegerant, denuntiabant populo agenda. Rex nanque quandoq; secum, vt Agamemnon *lib. 2. Iliados*, quandoque cum Senatoribus, vt Alcinous *lib. 8. & 9. Odyss.* deliberans quid agendum esset, constituebat decretum, & iam constitutum ad populum referebat. Idem mos servatus olim in Republ. Romanâ: vbi, teste Dionysio Halicarn. *l. 9.* quæcumque essent publicè gerenda, primùm in Senatu agitabantur; & decreta facta Senatusconsulto (quod idẽ Author προβούλευμα vocat) postea referebantur ad populum. Aristoteles igitur eo exemplo docet, in privatis etiam deliberationibus fieri, quod Homerus observavit in publicis. Sicut enim in his, postquam Rex iudicavit quid agere oporteat, omnis deliberatio finitur, & incipit executio decreti, atque eorum omnium, quæ statuta sunt in ordine ad finem præscriptum; ita etiam in privatis deliberationibus, vbi iudiciũ rationis, quod est quasi Rex, deliberaverit circa adiumenta, seu media, quæ sunt in nostrâ potestate, eaque approbaverit, Consultatio finem habet: indeq; initium ducit electio & actio exequenda ab appetitu, tanquam à populo, aut inferiori, cui intimatur illa privata lex. Est enim electio quædã appetitio earũ rerum, quæ in nostra sunt potestate, ex prævia deliberatione ortum ducens, sicut & bonũ eligẽdum, est etiam appetendum. *Vide lib. 6. top. 9.*

VIDE D. Thom. 1. 2. q. 14. & illius Interpretes.

CA-

CAPVT QVARTVM.

De voluntate, & voluntate affectabili.

OLVNTATEM Autem finis quidem ipsius esse, iam paulò antè diximus. Sed videtur alijs quidem esse veri boni, alijs apparentis boni. Atque sit sententia quidem eorum, qui verum bonum id esse censent, quod est affectabile voluntate, vt id non sit affectabile voluntate, quod is, qui non rectè expetit, vult. Nam si sit, erit & continuò bonum: at erat fortè malum. Sententia autem eorum, qui bonum apparens inquiunt esse quod est affectabile voluntate, vt nihil sit prorsus, quod suapte natura sit affectabile voluntate, sed id, quod vnicuique videtur. At aliud alij videtur, & repugnantia fortè. Quòd si hæc non placent, dicendum est simpliciter quidem, & reverà verum bonum esse affectabile voluntate: vnicuique verò id, quod vnicuique videtur. Studioso igitur id est affectabile voluntate, quod verè est bonum: vitioso verò, quicquid contigerit. Fitque hoc perinde atque in corporibus ipsis. His enim, quorum corpora bene sese habent, salubria sunt ea, quæ verè talia sunt: ijs autem, quorum corpora sunt ægrota, non hæc ipsa, sed alia. Similiter & amara, ac dulcia, & calida, atque gravia, & cætera id genus. Studiosus enim homo rectè singula iudicat, & singulis in rebus id ipsi videtur, quod verè est tale. In vnoquoque enim habitu sunt propria quædam honesta, atque iucunda: atque in singulis plurimùm fortasse præstat vir studiosus in dignoscendis ijs, quæ verè talia sunt: propterea quòd est vt norma quædam, atque mensura ipsorum. Multitudo verò decipitur ob voluptatem. Ipsa nanque bonum quidem non est, bonum tamen esse apparet. Persequuntur igitur ipsam, tanquam bonum: dolorem autem fugiunt, tanquam malum.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVARTI.

Voluntatis esse, vt feratur in finem: qui opinione quorundam est aliquod verum bonum, aliorum autem apparens. Vtrique refelluntur. Decernitur, vnicuique esse bonum id, quod & bonum videtur: eo tamen discrimine, vt homini probo videatur bonum id, quod verè ac per se bonum est; improbo autem id, quod solùm ex accidenti est bonum.

TA Caput hoc inscribitur ab Argyropilo: & in eo est quæstio, vtrùm id quod sub Voluntatem cadit, sit verum bonum, an potiùs apparens. Cùm enim electio, de quâ Philosophus disseruit suprà cap. 2. sit actus Voluntatis, nunc meritò disputat de ipsa Voluntate: quæ in textu βούλησις appellatur, sicut & obiectum ipsius βουλητόν: &, quantùm capio, priori nomine non solùm in-

intelligitur voluntas sumptâ pro facultate, sive potentiâ, de qua iam disseruerat initio huius Operis, alijsque locis: sed sermo est etiam de quodam illius actu, qui communiter in Scholis dicitur, *volitio*, seu *intentio*, sive *amor finis*, distinguiturque ab electione, & quolibet alio Voluntatis actu. Hoc enim etiam denotare videtur in præsenti βούλησις, sicut & βουλητὸν, *volitum* in ratione finis. Sed tamen, quidquid sit de hoc, *Voluntatis* nomine vtemur, quo & cæteri fere omnes Aristotelis Interpretes in præsenti. Dividitur autem caput in duas partes. In primâ statuit, Voluntatem ferri in finem: id est, in bonum, quod quidem aliqui docent debere esse bonum verum, ac per se bonum: alij autem existimant esse bonum apparens: & vtrique falluntur. In secundâ docet, vnicuique esse bonum id, quod ei bonum videtur: homini quidem probo id, quod verè ac per se bonum est: improbo autem id, quod bonum esse accidit.

2 CIRCA Primam partem refert duplicem opinionem: alteram eorum, qui Voluntatem arbitrantur solùm ferri in id quod verè ac per se bonum est: alteram extremè contrariam asserentium, ferri tantùm in id, quod verè ac per se bonum non est, sed specie tenus, sive apparenter. Vtramque autem refellit diversimodè. Priorem quidem, ab absurdo. Sequeretur nanque ex eâ, id quod aliquis pravè ac turpiter vult, non esse expetendum, seu non cadere in voluntatem, sive, vt Scholasticè loquamur, non esse volitum ab ipsâ, quod in textu βουλητὸν dicitur. Consequens autem absurdum est. Ergo & id ex quo sequitur. Porrò sequela illa, sive cõsecutiô, patet: Quod enim quis pravè & turpiter vult, non est verè ac per se bonum: alioqui volitio illius, non improba, non turpis, sed proba atque honesta esset. Si ergo Voluntas, sive volitio, est tantùm eius boni, quod verè & per se bonum est; quod aliquis pravè & turpiter vult, non esset expetendum, seu volitum, aut cadens in voluntatem. Absurditas verò consequentis facilè evincitur: Quia idem omninò est, aut saltem connexum inseparabiliter, quòd quis velit aliquid, sive expetat qualitercumque, & quòd illud sit volitum, expetitum, sive in Voluntatem cadens: sicut inseparabiliter connectuntur hæc duo, quòd quis videat aliquid, & quòd illud sit visum, sive cadens sub sphæram aut intuitum oculorum.

3 CONFIRMAT Arist. impugnationem præiactam ab alio absurdo illigato cum præcedenti. Sequeretur enim ex indicatâ opinione, illud ipsum, quod malum ac turpe est, simul esse verè ac per se bonum, quo nihil absurdius esse potest. Assumptio probatur. Etenim iuxta illius Authores, Voluntas solùm fertur in id, quod est verè & per se bonum. At sæpe fertur in id, quod malum ac turpe est; nimirum, quoties aliquis peccat. Ergo tunc id quod malum & turpe est, simul erit verè & per se bonum.

4 POSTERIOREM Opinionem, quâ asseritur, id in quod fertur Voluntas, esse solùm apparenter bonum, seu specie tenus, sic ferè impugnat. Si id solùm expetit Voluntas, quod apparet bonum vnicuique; nihil reverâ & secundùm naturam suam erit βουλητὸν, sive expetibile à Voluntate. At consequens falsum est. Ergo & quòd Voluntas solùm expetat id, quod apparet vnicuique bonum. Maior propositio, sive sequela, patet: Quia eadem res apparet alteri bona, & proinde expetibilis; alteri mala, & detestabilis: vt idem mel, quod benè valenti iucundum est, ægroto apparet iniucundum. Ergo si id solùm expetit Voluntas, quod apparet vnicuique bonum; nihil reverâ, & secundùm naturam suam, erit ab eâ expetibile, nisi solùm per accidens, sive ex suppositione quod huic vel illi appareat expetibile aut bonum. Consequentis verò absurditas planè extorquetur: tum quia aliqua secundùm naturam suam & reipsa sunt expetibilia, vt virtutes, & ipsa felicitas, ad quam ducunt: Tum etiam; quia obiecta aliarum potentiarum reverâ & ex naturâ suâ habent rationem, quâ ijs obijciuntur: vt obiectum intellectus rationem veri, & obiectum visus rationem colorati. Ergo cùm obiectum Voluntatis sit βουλητὸν, sive expetibile, aliquid est quod reverâ & secundùm naturam suam expetibile sit.

5 CIRCA Secundam partem, refutatis iam aliorum opinionibus, suam denique vtrique interiectam profert: scilicet, βουλητὸν, sive expetibile, quod est obiectum Voluntatis, sive sub illam cadit, simpliciter & secundùm veritatem esse bonum: cæterùm comparatione facta ad id quod sub huius aut illius hominis voluntatem cadit, esse quod vnicuique bonum videtur: scilicet, alicui bonum apparens, seu specie tenus: aut etiam verum bonum alteri. PRIOR pars probatur. Bonum simpliciter & secundùm veritatem, vniversè loquendo, debet esse obiectum alicuius potentiæ proprium: cùm sit dignum per se attingi non minùs, quàm vnumquodque verum simpliciter & secundùm rem, quod obiectum etiam proprium alicuius potentiæ est. At illud prius non alterius potentiæ obiectum est, quam Voluntatis, vt patet. Ergo bonum simpliciter & secundùm veritatem, vniversè loquendo, debet esse obiectum Voluntatis.

6 POSTERIOR Pars suadetur: Quia licèt Voluntas naturâ suâ feratur in verum bonum, fieri potest, vt corrupto iudicio præcedente, contendat etiam in id, quod reverâ bonum non est, sed apparet. Cùm enim Voluntas nequeat expetere aliquid, nisi ab in-

intellectu propositum, si intellectus proponat tanquam bonum id, quod reipsa non est bonum, sed tamen videtur esse; Voluntas profecto expetere poterit bonum apparens. Ergo facta comparatione ad id, quod sub huius aut illius hominis voluntatem cadit, expetibile, sive obiectum Voluntatis, erit quod apparet bonum, sed non est. Si autem iudicium sit integrum & perfectum, vt in viro probo & prudenti, non proponet Voluntati tanquam bonum, nisi quod reverà bonum est; ideoque illud expetet Voluntas. Ergo factà comparatione ad virum probum, etiam verum bonum est expetibile à Voluntate. Ergo de primo ad vltimum certa est posterior illa pars, quà asseritur, factà comparatione ad id, quod sub huius aut illius hominis voluntatem cadit, esse expetibile, sive βουλητὸν, quod vnicuique bonum videtur; & alicui quidem apparens, sive specie tenus; alteri autem verum bonum.

7 ILLVSTRAT Philosophus doctrinam hanc pulcherrimâ comparatione petitâ à corporibus hominum vario ac dissimili modo. Cùm enim præmisisset: *Viro bono id bonum, quod verè est: improbo, quod occurrit, videtur*: statim subiungit. *Vt corporibus probè affectis salubria sunt ea, quæ reverâ sunt eiusmodi: quæ autem in morbis sunt, alia: itaque & amara, dulcia, & calida, & cætera omnia.* Nimirum, experimento constat hominem sanum, ac vividis sensibus præditum, ea solùm salubria & sapida reputare, quę reverâ salubria & sapida sunt: ægrotum verò & sensibus turbatum, sæpe noxia pro salubribus, amara pro dulcibus, frigida pro calidis habere. Nihil ergo mirum si homo improbus, & corrupti animi, iudicet bona, & subinde appetat ea, quæ verè bona non sunt: vir autem probus & sanæ mentis, ea solùm iudicet bona & appetat, quæ verè sunt bona.

8 ADDIT Insuper, eam diversitatem & varietatem in iudicando & appetendo, non procedere ex solâ corporum diversitate, sed ex eâ insuper, quæ in ipsis habitibus est. Singuli enim habitus, quibus afficimur, habet quædam sibi propria, sive circa honestum, sive circa iucundum, quæ non ita facilè quisque distinguat, nisi fortè probus vir, cuius est excellere in perspiciendo, quid in qualibet in re sit verum. Est enim ille, ὥσπερ κανὼν καὶ μέτρον αὐτῶν ὤν: *quasi rerum omnium norma & mensura*. Quare & suprà lib. 2. & infrà lib. 10. initio, vbi quæritur quid sit bonum, necne, docet consulendum esse virum probum, tanquam qui bene affectus sit; & hunc esse velutil ydium lapidem, ex quo discernatur inter bonum apparens, & verum. Ab hoc iudicio excludit multitudinem, quæ cùm frequenter in voluptatem feratur, facillimè decipitur, & bonum iudicat id, quod reverâ bonum non est. Neque enim aliam regulam sibi præscribit, quàm vt bonum apprehendat & subinde appetat, quidquid est iucundum: malum autem existimet fugiatque quidquid est molestum, seu dolorem afferens.

VIDE D. Thomam 1. 2. q. 8. & 12. atque illius Interpretes.

CAPVT QVINTVM.

De ijs, quæ in nostra sunt potestate.

CVM Igitur finis quidem sit affectabilis voluntate, ea verò, quibus itur ad finem, consultabilia sint, atque eligibilia: fit vt actus ij, qui circa hæc versantur, ab electione proficiscantur, nostraque sponte fiant. At operationes virtutum circa hæc ipsa versantur. Nostra igitur in potestate ipsæ virtutes, & identidem vitia collocantur. Quibus enim in rebus nostra in potestate situm est agere, in ijs & non agere: & in quibus non agere, in ijs est & agere. Quare si agere bonum (quod honestum est) in nobis est situm, & non agere quod est turpe, in nobis est collocatum. Et si non agere malum (quod est

est honestum) in nostra est potestate, & agere (quod est turpe) in nobis est situm. Quod si in nobis est situm tam honesta quàm turpia agere: & simili modo non agere. Hoc autem erat bonos, & malos esse. In nobis ergo est situm, nos probos, & improbos esse. Dicere autem sua sponte neminem pravum, nec invitum quenquam beatum esse, alterum falso est simile, alterum vero. Nam beatus quidem nemo est invitus. Sponte autem nostra pravitas comparatur. Vel obstandum est ijs, quæ modò sunt dicta, & hominem non esse principium est dicendum, neq; procreatorem actuum perinde, ac liberorum. Quòd si hæc vera videntur, nec in alia vlla principia nostros actus, quàm in ea, quæ sunt in nobis, reducere possumus; quorum principia sunt in nobis, ea quoque in nobis sunt sita, sponteque à nobis fiunt. Hæc ita esse, testes sunt & privatim singuli homines, & ipsi legumlatores. Nam eos quidem, qui prava faciunt, si modò non vi, nec ob ignorationem eam, cuipsi non fuerunt causa, illa agant, castigant, ac puniunt. Ijs autem, qui honesta agunt, honores instituunt: vt homines partim hortentur, partim prohibeant. At ad ea agenda, quæ nec in nostra sunt potestate, nec nostra sponte efficiuntur, nemo prorsus hortatur: quippe cùm vanum sit, persuasum esse cuipiam non calere, aut non dolere, aut non esurire, aut quidvis aliud tale: nam nihilominus hæc ipsa patietur. Etenim pro ignoratione etiam ipsa pœnas instituunt, si quispiam ignorationis esse sibi causa videretur. Ebrios nanque duplici pœna afficiendos esse putarunt. Principium enim in ipsis est: quippe cùm in ipsorum sit potestate ebrietatem vitare, quæ quidem ignorationis est causa. Puniunt etiam eos, qui aliquid eorum ignorant, quæ legibus continentur, quæ quidem scire oportet, nec sunt difficilia cognitu. Similiter & in alijs quæcunque per negligentiam homines ignorare videntur: ex eo planè, quia in ipsis est non ignorare. Est enim in ipsorum potestate diligentiam adhibere. At fortasse tales sunt quidam, vt diligentiam non adhibeant. At vt tales fierent, & iniusti, aut intemperantes, ipsi sunt sanè causa dissolutè viventes, & res iniusta agentes, & potui, & rebus talibus indulgentes. Operationes enim, quæ sunt circa singula, tales efficiunt. Quod quidem ex ijs patet, qui cuivis ludo, vel actui student: perseverant enim in operando. Ignorare igitur ex operationibus, quæ fiunt circa res singulas, habitus ipsos emergere, nimium hebetis hominis est. Præterea metas rationis egreditur, iniurias facientem hominem, aut intemperatè agentem, nolle se iniustũ, aut intemperantem esse. Quòd si quis nõ ignorans agit ea, ex quibus erit iniustus, is sua sponte erit iniustus. Non tamen si vult, cùm est iniustus, desinet esse talis, ac iustus erit. Nec enim

qui

qui ægrotat, si vult, erit sanus, & fortè sua sponte ægrotat, si incontinenter vivebat, & præcepta medicorum negligebat. Tunc igitur licebat ipsi non ægrotare: sed posteà, quàm valetudinem prodidit suam, non licet. Sicut neque fit, vt quisquam resumat lapidem, quem proiecit: erat tamen in ipso situm, sumere ipsum, atque proijcere. Principium enim erat in ipso. Modo eodem & iniusto, & intemperanti licebat quidem ab initio talē non fore. Quapropter sua sponte est talis. Sed postea, quàm talis est factus, non licet ipsi non esse talem. Non solùm autem animi vitia nostra sponte fiunt, sed corporis etiam interdum à nonnullis identidem comparantur. Quos quidem & increpamus. Eos enim, qui naturà sunt turpes, reprehendit profectò nemo: sed eos, qui per inertiam tales, atque otium evaserunt. Idem & circa imbecillitatem evenire constat: & cùm quispiam membris est captus. Nemo nanque exprobravit cuiquam ipsum, si sit aut natura, aut ægritudine, aut vulnere cœcus, sed potiùs miserebitur. Quòd si ebrietate, vel aliquo alio flagitio captus sit oculis, omnes vtique carpent, ac increpabunt. Vitia igitur corporis ea quidem, quæ in nostra sunt potestate, reprehenduntur: ea verò, quæ non sunt, non increpantur. Hæc cùm ita sint, & in cæteris ea vitia, quæ increpãtur, nostra in potestate sunt collocata. Sed fortasse quispiam dicet, vniversos quidem homines id affectare semper, quod bonum apparet, ipsius tamen apparentiæ dominos ipsos non esse; sed qualis tandem vnusquisque est, talem & finem ipsi videri. At si habitus ipsius aliquo modo sibi quisque est causa, erit & apparentiæ ipse sibi quodammodo causa. Sin verò nemo est sibi mala agendi causa, sed hæc ob ignorationem finis ipsius agit, putans per ea sese summum bonum consecuturum, affectatiòque finis non in nostra est potestate: sed ita natum esse oportet, vt habeat quasi visum, quo quidem rectè discernet, & id expetet, quod verè est bonum. Atque is est ingenio bono, cui id ipsum bene sese habet natura (id enim, quod maximum est, atque pulcherrimum, & quod fieri non potest vt ab alio accipiat, atque discat, habebit qualem dicimus naturalem aptitudinem, & ingenitum acumen) atque hoc rectè natura bene ortum esse; ipsa est habilitas perfecta, veraque naturæ. Si igitur hæc vera sunt, cur magis virtus sponte nostra, quàm vitium comparabitur? Ambobus enim similiter, tam bono, quàm malo, finis ipse natura, aut quovis modo videtur, ac ponitur: cætera autem agunt quovis modo, ea ipsa referentes ad illum. Sive igitur finis nõ natura tale vnicuique videatur, sed sit aliquid etiam apud ipsum; sive quidem finis sit naturalis, cùm sua sponte vir studiosus cætera agat, & virtus sponte comparetur, atque acquiratur, vitium

quo-

quoque non minùs comparabitur sponte. Est enim similiter & malo homini facultas in actibus, etiam si nulla sit in fine potestas. Si igitur, vt dicitur, nostra sponte comparantur virtutes (ipsorum enim habituum nos ipsi causæ quodammodò sumus, finemque talem ex eo ponimus, quia nos tales sumus) vitia quoque sponte ab hominibus acquirentur: similes enim subeunt modos. Communiter igitur dictum est de virtutibus, & genus ipsum, figura; mediocritates, inquam, ipsas esse, ac habitus: & à quibus fiunt: & principia esse illa per se agendi, nostraque in potestate collocatas esse, & nostra fieri sponte, atque ita, vt ipsa recta ratio iubet. Verùm non similiter nostra sponte actus, ac habitus fiunt: Actuum enim à principio vsque ad finem domini sumus ipsa singula cognoscentes: habituum verò, principij. Singulorum autem additio non est nota, quemadmodum & in adversâ fit valetudine: sed nostra sponte ideo fiunt, quia nostra erat in potestate sic, aut non sic agere, atque vti. At nunc repetentes, de singulis dicamus virtutibus, quænam sint, & circa quæ versentur, & quo etiam modo. Ex quibus & illud simul emerget, quot sunt ipsæ virtutes. Atque de fortitudine primùm dicamus.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVINTI.

Virtutes, pariter ac vitia, in nostra potestate esse. Error aliquorum existimantium solam Virtutem esse homini voluntariam, non item vitium, refutatus; & radix eius sinistræ opinionis evulsa. Anacephalæosis doctrinæ tradita.

EDDIT Arist. rationem in hoc capite, cur toties de voluntate, & voluntario egerit: nimirum, quoniam ea præmittenda fuerunt necessario, vt iam denique constaret, quænam sub potestate nostrâ sint. Quod sanè in præsenti ex professo examinat & decernit. Dividitque caput in quatuor partes. In primâ statuit, Virtutes, & vitia in nostrâ esse potestate. In secunda refellit errorem illorum, qui arbitrati sunt, Virtutem esse quid voluntarium, non item vitium. In tertiâ radices eius erroris evellit. In quartâ denique per ἀνακεφαλαίωσιν, sive recapitulatione quadam, comprehendit, quæ fusiùs tradiderat.

2 CIRCA Primam partem notandum, fuisse Aristotelis ævo nonnullos, qui asseverent, Virtutes quidem liberè adquiri, sive obtineri libero voluntatis vsu; non autem vitia. quippe hæc veluti fatali necessitate accidere, neminemque naturâ sua improbum fieri, Ita enim Plato lib. 9. de Legibus, demonstrare conatur. In quam eiusdem existimationem, imò & adipalem errorem, non Platone modò, sed & viro quolibet mediocri indignum, præceps ivit multitudo, cui solemne est peccata sua elevare, excusationesque obtendere: similiter & ex Poetis aliqui, veluti vulgi præceptores, celebrem eam opinionem fecerunt. Vt verò illam refellat Arist. præmittit breviter quæ superioribus docuerat: nimirum, voluntatem in fine versari: consultationem verò & electionem in ijs adiumentis, sive medijs, quæ conferunt ad finem.

3 HIS Positis, statuit, Virtutes verè in nostrâ esse potestate, atque à voluntate nostrâ pēdere. Quod ferè sic probat. Omnia illa, quorum efficientes causæ, & principia, sub nostro arbitrio posita sunt, verè in nostrâ sunt potestate, atque à liberâ voluntate nostrâ dependent. At efficientes Virtutum causæ & principia, in nostro sunt arbitrio posita. Virtutes ergo in nostrâ sunt potestate, atque à liberâ voluntate nostra dependent. Maior patet: Quia impossibile est vt efficiens causa & prin-

cipium alicuius rei, sit in nobis sub liberâ potestate ad vtrumlibet, nisi & res ipsa sub eadem sit potestate: quippe quæ, vt sit, dependet à suis causis efficientibus & principijs. Minor autem suadetur ex dictis lib. 2. cap. 2. vbi statutum & probatum fuit, Virtutes non esse à naturâ inditas, sed adquiri exercitio bonorum actuum: similiter & ex statutis hoc ipso libro cap. 1. 2. & 3. vbi ostensum est actiones eiusmodi fieri secundùm consultationem & electionem, ac proinde volũtarias & liberas esse. Vnde efformari potest hic syllogismus ad extorquendam illam minorem propositionem. Efficientes Virtutum causæ sunt actus honesti, & facti secundùm consultationem, ac liberam nostræ voluntatis electionem. At ij in nostro arbitrio positi sunt. Ergo efficientes Virtutum causæ & principia, in nostro arbitrio posita sunt. Contractiùs, more suo, expendit Giphanius præiactam Aristotelis rationem hoc vnico syllogismo: Quæ ad finem, seu vltimum „ contendunt & referuntur, ea sunt volunta„ ria. Virtutum autem facta ad finem referun„ tur. Ergo sunt voluntaria. Verùm nos latiùs plerumque formam disputationis instituimus pro ritu scholæ, qui nobis potissimùm curæ est.

4 DEINDE Statuit, etiam vitia esse posita sub nostrâ potestate. Et quamvis ratio, quâ id probat, aliter, atque aliter expendatur ab Interpretibus, vt Burleo, Acciaiolo, Linconiensique, sic revocari potest, servato Aristotelis sensu, ad probationem præcedentem. Omnia illa, quorum efficientes causæ arbitrio hominis subiacent, in eiusdem potestate liberâ sunt. At vitiorum efficientes causæ sunt actus turpes sive pravi, qui arbitrio hominis subiacent; vtpote potentis illos pro ratione arbitrij facere, aut omittere. Ergo & vitia ipsa in liberâ hominis potestate sunt. Eadem igitur ratio quæ id de Virtutibus evincit, probat etiam de vitijs. Notat verò scitissimè Giphanius, vim rationis Aristotelicæ positam esse in naturâ contrariorum, quæ sunt circa idem: ac propterea, qui potest vnũ, potest & aliud: vt qui potest affirmare, etiã negare potest: qui velle, etiã nolle. In quod illustrandũ affert illud Vlpiani in l. 3. ff. de diversis reg. iuris. *Eius est nolle qui potest & velle*. Et eiusdem l. 4. ff. de adquirenda hæred. ibidem: *Hæreditatem adiri nolle non videtur, qui non potest velle*. Et Senecæ lib. 2. de Benefic. cap. 27. aientis: *Si vis me velle, effice etiam me posse nolle*. Vnde & hunc syllogismum conficit ad præsens institutum: Quarum rerum ea est natura, vt eas agere nostri sit arbitrij; certè & eas non agere erit: & contrà, quarum rerum hæc est natura, vt eas non agere nostri sit arbitrij, easdem quoque agere erit. Atqui rerum honestarum & turpiũ ea est natura. Ergo eas agere & non agere, nostri erit arbitrij.

5 CIRCA Secundam partem redarguit errorem illorum, qui existimarunt, Virtutem esse voluntariam, vitium verò necessarium & ineluctabile; nitentes illo carmine senario, tunc satis celebri: *Οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς, οὐδ' ἄκων μάκαρ: Sponte improbus nemo, nec invitus beatus*. Vbi poeticè legitur *μάκαρ* pro *μακάριος*, vt versus constet iambo pede in fine. Eustratius Aristotelis Scholiastes Græcus, incertum sibi eius carminis Authorem ait, quamvis aliquid illi simile apud Epicharmum legatur, cuius verba in *Hercule Furente* exscribit, huc spectantia. Verùm, quidquid de hoc sit, Arist. secundam carminis partem approbat, quâ dicitur, neminem involuntariè beatum fieri. Primam verò, quâ asseritur, neminem spontè improbum fieri, ferè sic reijcit. Si homo involuntariè improbus fieret, vt in priore eius versiculi parte asseritur; non esset auctor & procreator actionum suarum, quasi liberorum. Nimirum, involuntariè se haberet ad eas actiones pravas, quibus vitia generantur; potiusque illas ab extrinseco pateretur, quàm ageret. At cõsequens quantùm ad omnia in eo contenta absurdum est, vt patet ex dictis hoc ipso libro, & præcedenti. Ergo & absurdum est, quòd homo involũtariè fiat improbus. PRÆTEREA. Omnia illa, quorum principia sub arbitrio nostro sita sunt, debent esse nobis voluntaria. Atqui pravæ actiones, quæ sunt principia vitiorum, sicut & probę, quę sunt principia Virtutum, sub arbitrio nostro sitę sunt. Fiunt enim ex consultatione & electione, quæ liberè à nobis procedunt. Ergo sicut hanc ob causam Virtutes voluntariæ sunt nobis, ita & vitia sunt voluntaria. Falsò igitur in eâ priore versiculi parte dicitur, neminem spontè improbum fieri.

6 CONFIRMAT Impugnationem eandem à signo. Legum latores enim proponunt præmia operantibus secundùm præcepta ipsorum, & supplicia ijs, qui turpiter atque inhonestè agũt: vt eâ adhortatione boni fiant, & caveant à vitijs. Quod docent passim Consulti, & in ijs Vlpianus l. 1. ff. de Iust. & iure, dum ait: Iustitiam nanque colimus, & boni & „ ęqui notitiã profitemur; ęquum ab iniquo, „ licitum ab illicito discernentes: bonos non „ solùm metu pœnarum, verùm etiam præ„ miorum exhortatione efficere conantes. Idque eleganter exprimit Cicero lib. 1. de Orat. vbi agens de Iurisconsultis & legibus inquit: „ Ex his & dignitatem maximè expetendam „ videmus: cùm verus, iustus, atque honestus „ labor, honoribus, præmijs, ac splendore de„ coratur; vitia autem hominum atque frau„ des, damnis, ignominijs, vinclis, verberibus, „ exilio, morte mulctãtur. Idemque longè antea expresserat Plato ipse passim, ac lib. 9. de Legibus, & in Gorgia; quamquam en ea opinio-

nione fuerit, quàm modò impugnamus: & in hoc ipso conveniunt non modò sapientes atque eruditi, verùm & ipsa multitudo: vt proinde omnibus persuasum sit, finem legis esse, adhortari & excitare, propositis præmijs & supplicijs, vt homines boni fiant, & aut vitiosi nō fiant, aut esse desinant. At frustanea & imprudentissima esset ea adhortatio & excitatio, si homines vitiosi necessariò essent, sive, quod perinde est, si vitia involuntaria essent. Frustrà enim & imprudenter fit nobis adhortatio circa ea, quæ nobis necessariò insunt aut involuntaria sunt: ideoque deridendus esset, qui exhortaretur, præmio aut supplicio proposito, hominem vt caleat in æstu & coram ardentissimo Sole; vtque frigeat hyeme iuxta nives & Boream à glaciali Septentrione perflantem: vt esuriat post longam inediam; vt sitiat cùm nimiùm eget frigido & humido. Ergo homines non necessariò nec invitè, sed spontè ac voluntariò fiunt vitiosi. Quod ipsum contractiore hoc syllogismo exprimi potest. Nulla prudens adhortatio est, nisi circa ea, quæ nobis voluntaria sunt, & in liberâ potestate. At circa vitia, sicut & circa Virtutes, prudens est adhortatio legum proponentium præmia & supplicia. Ergo vitia, sicut & Virtutes, voluntaria nobis sunt, & in liberâ potestate.

7 CONFIRMAT II. Exemplo adhibito in ijs, qui ignorantes peccant; nimirum eâ ignorantiâ, quæ non est ipsis antecedens, neque causa operis sequuti; sed consequens, & effectus voluntarius, vt fusiùs ostensum est *supra cap.* 1. huius libri: ideoque quoties delinquunt, puniuntur, quoniam ea ignorantia non censetur involuntaria, nec excusans à culpâ. Propterea autem ignorantia ijs voluntaria est, quia voluntario aliquo exercitio, quod impedire tenebantur, eam sibi ipsis compararunt. Atqui etiam quilibet improbus comparat sibi habitum vitij voluntario aliquo exercitio, quod impedire tenebatur: nimirum actu pravo, & spectante ad materiam eiusdem vitij. Ergo & habitus vitij voluntarius est. Ergo & sub ipsius potestate est vt vitium in se habeat, vel non habeat.

8 CONFIRMAT III. Altero exemplo ignorationis legum, sive eorum quæ legibus vetita sunt. Non enim immunem aliquem reddit à culpa, vel à pœna: quoniam ignoratio ipsa censetur voluntaria; sive cōtracta fuerit per ebrietatem aut perturbationem aliquā; sive processerit ex solâ negligentiâ sciendi id quod quisque debet. Etenim omnes tenemur scire leges, quæ ad nos vtcumque attinent; quod disertè monet Imperator in l. Leges, Cod. de Legibus. quamvis prudenter moneat Arist. hoc loco, id accipi debere, quoties difficile non fuerit eas cognoscere. Idque & rationi, & Consultorum iudicio videtur conforme, quoniam scrupulosa & exacta legum scientia non exigitur ab omnibus, neque vt rusticus aut plebeius quisque sit alter Papinianus, aut Scævola. Vnde est quod rustici, pueri, milites, fœminæque, faciliùs excusentur in l. Regula, ff. de Iuris & facti ignorantia. Vbi autem constiterit quempiam ignorare ex negligentia & incuriâ id, quod scire & facere tenebatur; ea ignorantia appellatur crassa, aut supina. qualis censetur ignoratio Decalogi, id est, legum naturæ & divinarum, quæ in eo comprehenduntur: ideoque puniri solet. l. Servanda, ff. de in ius vocando. Huc etiam revocat Arist. eam communem ignorantiam, seu potiùs inconsiderantiâ, quâ laborant & cæcutiunt aliqui improborum, vsque adeò vitijs immersi, vt quid iustum, quid iniustum sit, nec attendant, nec videantur scire posse. Nimirum, omnes prædictæ ignorantiæ puniuntur, quoniam voluntariæ sunt, & in potestate nostra liberâ censentur positæ, quòd procedant ex aliquâ actione omissioneve culpabili & voluntariâ. Atqui etiam vitia omnia procedunt ex aliqua actione sive exercitio culpabili & voluntario: vt ostensum iam est. Ergo & vitia omnia voluntaria sunt, & posita in liberâ nostrâ potestate.

9 NOTANDVM Autem quod in præsenti Arist. circa ebrios observat, dum ait: *οἷον τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια*, &c. *vt in vinolentos duplex pœna constituta est: quòd principium in eis, ne vino obruantur, situm sit.* Nimirum ita decrevisse dicitur Pittacus Mitylinæus, vnus è septem Græciæ Sapientibus. Quasi ignorantia illa, quâ ebrij committunt aliquod scelus, vt adulterium v.g. aut homicidium, non modò non excuset à culpâ, sed potiùs duplicatam pœnam mereatur. Quod accipiendum est, non de ebrietate illa, quam quis omnino præter intentionem, ac citra præscientiam omnem passus est: qualiter Noemo Patriarchæ accidisse existimant Scriptores sacri; sed de eâ tantum, quam quis vltro sibi accersivit, sive quam experimento, aliave ratione, secuturam prævidit; & tamen vitare noluit. Quippe solus hic, vbi fortè in ebrietate commiserit scelus aliquod, duplici pœnâ punitur: quòd & vino se ingurgitaverit, & ea flagitia fuerit executus.

10 VERVM Aliqui in hoc subtiliter distinguunt, hoc ferè modo. Siquis eo animo vsque ad ebrietatem bibat, vt non solùm vino se obruat, sed & alienationem mentis patiatur in sceleribus quę postea commiserit, ac proinde excusationem aliquam obtendat; is profectò duplici pœnâ coercendus est: altera quòd in sobrietatem peccaverit: alterâ quod scelus aliud exinde commiserit, prævisum & volitum, ante ebrietatem, quamvis futili excusatione velatum. Si verò animus solùm sit frui delectatione illâ, quam in nimio vino experiuntur bi-

bibaces homines, distinguendum est inter scelera postea secuta: quædam enim sunt eius generis vt frequenter sequantur in ebrijs, aut saltem in eo singulari homine: alia verò, quæ nec frequenter in omnibus, nec in hoc singulari homine sequi perhibentur. Exemplum priorum commune est in milite stationario, seu excubitore: qui cùm deberet in specula vigilare propter hostium incursus, adhuc maluit indulgere vino: vnde & expugnatio vrbis secuta est, aut sequi potuit. Eadem quoque est ratio medici, advocati, iudicis, vbi in ebrietate positi obeunt munus suum, cum aperto periculo nocendi vitæ alterius, vel bonis externis honoris aut fortunæ. Nec excusationem obtendere possunt ex eo quòd noluerint effectus illos ex ebrietate consecutos, sed ebrietatem solam. Etenim quisquis vult causam ex quâ frequenter oritur aliquis effectus, aut in omnibus, aut in seipso, censetur quoque effectum velle. Exemplum posteriorum est in eo, qui iam alienatus mente, & non nisi ab alio provocatus, aut convicijs extraordinarijs affectus, occidit provocantem; aut insolita occasione deductus, stuprum, vel adulteriũ, aut quid simile commisit. In priori casu aiunt sententiam Arist. esse accipiendam, de duplici pœna ebriorum. Negant verò id in posteriori casu, quamvis fateantur deformiorẽ gravioremq; fieri tunc ebrietatem ipsam, quàm si scelus illud secutum non fuisset. In quem sensum trahunt S. Augustinum *lib. 22. contra Faustum c. 44.* vbi docet, culpandum esse Loth quantùm meretur ebrietas, sed non quantùm meruisset stuprum illud, quod per ebrietatem commisit. Consonant & Origenes, Eucherius, ac N. Beda: idque videtur conforme rationi, quoniam Loth nunquã in se expertus fuerat, nec didicerat, eiusmodi scelus ex sua ebrietate secuturum.

11 CIRCA Tertiam partem evellit radices prædictæ opinionis, sive erroris: cuius Auctores in eo nitebantur, quòd multi nõ possent à pecando desistere, nec si vellent. Ita enim aliqui sunt dediti iræ, ebrietati, aut lasciviæ; vt nulla ratione exuere possint eos pravos habitus, quos ab ineunte ætate sibi adquisierunt, & diutina consuetudine obfirmarunt. Igitur ijs saltem vitia sunt necessaria, nec contingit iam peccare sponte, sed invitò.

12 SED Contra insurgit Arist. & reponit eundem ferè syllogismum, quo in superioribus fuerat vsus; hoc circiter modo. Quorum principia in nostro arbitrio sunt posita, ea quoque simpliciter sunt voluntaria, & in nobis sita. Atqui in nostro arbitrio posita sunt principia vitiorũ quorumlibet, etiam eorum quibus obtenebrati quandoque non possumus desistere à peccando: cũ oriantur ex actionibus pravis & voluntarijs. Ergo & vitia quælibet, etiã ea, quibus obtenebrati quandoque non possumus desistere à peccando, simpliciter voluntaria sunt, & in nobis sita. Quare nõ pecant inviti, nec involuntariè habitũ vitiorum retinent scelerati, quique homines: quoniã pravis ac liberis operationibus eas animi affectiones sibi compararunt. Vnde & liberæ voluntati suæ adscribere debent, quòd vitia tam altè infixa animo exuere nequeant.

13 CONFIRMAT Rationem hanc duplici exemplo: altero in eo qui morbũ contraxit ex voluntaria libidine, quem tamen semel contractum vitare, aut exuere nequit: altero in eo qui lapidẽ semel excussit, aut se ex editio loco præcipitem dedit; & iam nequit aut revocare lapidem, aut se reponere in pristinũ locum. Ijs enim effectus inevitabiles iam sunt, & necessarij ex suppositione; absolutè autem voluntarij: quoniam libero voluntatis suæ exercitio apposuere causam, ex quâ sequuntur per se, ac natura sua. Ergo similiter, quamvis, habitus vitiorum in quibusdam hominibus maximè sceleratis, inevitabiles sint, & necessarij ex suppositione; absolutè tamen voluntarij sunt, quoniam libero voluntatis suæ exercitio apposuere causam, ex qua per se & natura sua sequuntur. Quibus exemplis vsus est etiam Cicero, *lib. 4. & 5. Tuscul. QQ.* in idem probandum.

14 CONFIRMAT II. Similitudine alia morbosi hominis, qui non apparet vituperabilis, nec risu dignus, propter eam infirmitatem aut corporis fœditatem, quam involuntariè contraxit, sed propter illam tantùm, quam sua voluntate & culpa accersivit. Quippe in priori casu, potiùs quàm vituperio, commiseratione dignus est, cùm patiatur aliquod malum, cuius ipse causa non fuit. Immo & id quandoque laudi est: vt contigit Philippo Regi, qui in expugnatione Methones, vrbis Magnesiorum, privatus fuit oculo: ideoque laudem publicam meruit, etiam ab inimicissimo Demosthene, qui eam corporis deformitatem Panegyrico decoravit. Quamvis & ij corporis defectus aliquando per iocum obijciantur patienti: quemadmodum apud Homerum Dij accinuntur claudum irridentes Vulcanum; & alio loco Iuno blanditijs eum demulcens, κυλλοποδίωνα; id est, claudum appellat. In posteriore autem casu dignus est reprehensione; quòd eam corporis infirmitatem turpitudinemvè vltrò sibiipsi comparaverit, quam vitare tenebatur. Similiter ergo; si vitia, sive deformitates animi, non essent nobis voluntaria, sed quæ necessariò, aut inviti pateremur; nemò illorum causa dignus esset vituperio, aut reprehensione, sed potiùs commiseratione. Cùm ergo quicumque vitijs, sive animi deformitatibus ægrotant, digni vituperio & reprehẽsione habeantur apud omnes homines; tam peritos,

quàm imperitos, consequens est, vt vitia ipsa non inuitò ijs accidant, sed voluntaria sint. Eandem ferè rationem vrget infrà *lib. 7. cap. 5. & 6.* videturque desumpta ex Platone *in Protagora*, vbi ille videtur fuisse in opinione hac, quamvis alio loco contrariæ subscripserit.

15 VERVM Notandum est in præcipua ratione Arist. paulò antè expensa, difficile esse quod in ea asseritur: hominem, scilicet, qui turpissima anteactæ vitæ consuetudine contraxit inveteratū vitium, quod iam exuere non potest, nec si velit, adhuc voluntariè censendum in eo vitio persistere, quoniam ipse sibi vltro causa fuit eius miseri status. Difficile, inquam, est; cùm nunquā videatur aliquis homo inter vivos agens eò turpitudinis devenire, vt nequeat pro ratione arbitrij mores corrigere, & bonum rationis sequi. Immo & idem Arist. videtur sibi contrarius; quoniam *lib. 2.* præcedenti tradit, Virtutes posse corrumpi per actus pravos, vitia quoque exui posse per actus oppositæ virtutis: quo ipso supponitur, etiam post contractum habitum Virtutis aut vitij, locum esse, libertatemque ad actus oppositos habitui præcedenti. Nunquam ergo quis necessitatem patitur persistendi in habitu vitioso, adhuc suppositione facta quòd eum sibi contraxerit per liberos suæ voluntatis actus.

16 QVARE Vt doctrina Aristotel. constans sit, ac sibi similis, & (quod præcipuum est) rationi consentanea; dicendum est, hoc loco non excludi omnino libertatem ex suppositione vitij voluntariè cōtracti, ad actus oppositæ Virtutis, quantumcumque quis depravatus sit. Quamvis enim asserat, iniustum atque intemperantem, ne si velit quidem, iustum ac temperatum fieri posse; in eo nullam impossibilitatem expressit; sed solùm ingentem difficultatem, & quæ rarò superetur. qualiter & in sacris litteris, non absoluta impossibilitas, sed ingens difficultas exprimitur, dum asseritur, divitem intrare non posse in regnum cœlorum. Est enim consuetudo quasi natura altera, quę rarò aut perdifficilè exuatur, iuxta illud Horatij: *Naturam expellas furca tamen vsque recurret.* Deinde, & hoc loco intelligi potest, solùm affirmari impossibilem transitum subitaneum, seu repentinum, ab inveterato vitio ad Virtutem. Non enim vno temporis momēto, aut sine intervallo aliquo contingit mutari mores ab vno extremo in alterum. Cum hoc tamen cohęret, quòd paulatim saltem, & dato temporis spatio opportuno, quilibet possit gradum sibi facere à vitio ad Virtutem oppositam. Cuius rei exempla, etiam in ipsis Ethnicis fuerunt, & in Catulo ac Scipione observavit Latinus Pacatus: vt nihil dicam de ijs, quos sæpiùs à flagitiosis & extremè improbis, ad meliorem frugem, immo & ad perfectam vitam, revocat Deus, altâ, secreta, &, vt loquitur Magnus Augustinus, omnipotentissimâ vocatione, cui nemo resistit. Vide plura huc spectantia è sacris litteris & mirabilibus historijs, quæ latè proferimus *tom. 2. Theologiæ Florulentæ*.

17 OPPONIT Arist. sibi ipsi præcipuum argumentum, quo nitebantur Adversarij, in hunc ferè modum. Quoties in potestate nostra non est id, ex quo necessariò vitium sequitur, neque hoc ipsum in potestate nostra est. At in potestate nostra non est vt bonum nobis videatur quod reverà bonum est, neque malum quod reipsa est malum; ex quibus necessariò sequitur vitium. Ergo neque vitium ipsum in potestate nostra est. Minor propositio, sive assumptio, in qua sola est difficultas, probatur: Omnes enim quoties appetimus aliquid, appetimus sanè id quod nobis per visum, seu phantasiam apparet bonum, sive malum: ideoque appetentes quod reverà est malum, contrahimus vitium. Atqui in potestate nostra non est vt per visum, seu phantasiam, appareat nobis bonum; sive illud reipsa bonum sit, sive malum: cùm vis illa, sive facultas circa visum aut phantasiam sit nobis necessariò indita à natura, sicut cæteri sensus. Ergo in potestate nostra non est quoties appetimus aliquid, vt nobis bonum videatur quod revera bonum est, neque malum quod reipsa est malum. Ergo neque vitium in potestate nostra est.

18 RESPONDET Arist. assumptionem eius argumenti falsam esse: nimirum, non esse in nostra potestate vt bonum videatur quod reipsa bonum est; neque malum quod verè est malum. Etenim apparentiam illam, seu visum, Græcè *φαντασίαν*, in nostro arbitrio sitam esse, convincitur: Quia omnis habitus morum subijcitur principio spontè agendi, ac proinde sub nostra est potestate: vt superioribus ostensum est. Ergo etiam illud, quod sequitur habitum morum. Sed apparentia illa boni aut mali est huiusmodi. Ergo & illa subijcitur principio spontè agendi, ac proinde sub nostra potestate est. Porrò apparentiam illam boni aut mali subsequi habitum morū, in quo est dissidium, probat: Quia talis apparet vnicuique finis, qualis quisque est: ac proinde non aliter repræsentatur seu apparet finis, quā iuxta cuiusque mores. Si enim recti sint, recta quoque apparentia erit, & veritati conformis: si autem obliqui sint, & à ratione deflectentes, apparētia obliqua erit, & non iuxta veritatem. At quòd recti vel obliqui mores sint, prouenit ab habitu morum. Ergo apparentia boni aut mali sequitur habitū morū. Quod tamen, vt optimè notat Burleus, intelligendū est de apparētia seu visione voluntariè, & liberè suscepta: quæ cū habitu mo-

morũ conformatur. Alioqui enim, seu loquẽdo de illâ, quæ subitò oritur, seu omnem liberum voluntatis vsum antevertit, constat non esse sub potestate nostrâ. Verũ quamvis repentè orta sit, potest per rationẽ corrigi. Quod, vel ex ipsis Ethnicis, docuit sapientissimus ille Epictetus apud Gellium, dum inter pleraque alia huc spectantia, inquit: *Visiones animi, quas phantasias Philosophi appellant, quibus mens hominis prima statim specie accidentis ad animum rei pellitur; non voluntatis sunt, nec arbitrij; sed vi quadam inferunt sese hominibus.* Et, quibusdam interpositis: *Sapiens istbæc visa animi terrifica non approbat, sed abijcit, respuit, nec ei metuẽdũ esse in eis quidquã videtur.*

19 SED Instant ijdem Adversarij, inquit Arist. & aiunt, se, quoties peccant, peccare ex ignoratione finis. Vt enim non omnibus æqualis est oculorum acies, seu vis colorum perceptiva, sed inæqualis & varia, quæ proinde aliter & aliter repræsentat colores ac formas rerum, & quibusdã bene ac perfectè, quibusdam autẽ malè aut imperfectè: ita non omnibus æquale ingeniũ, sive eadem mens est, sed diversa, seu diversimodè disposita ex parte instrumentorum, seu organorũ sensibilium ad iudicandum. Ergo & fieri poterit vt quibusdam repræsentet bonum, vt quasi malum apprehendant, & malũ quasi bonum. Ergo his saltem hominibus naturalia, & necessaria erunt vitia, sicut ipsa mala mentis dispositio est naturalis & necessaria.

20 VERVM Contrà insurgit Arist. quia si obiectio præiacta quidquam probat, probat certè non minùs necessarias esse Virtutes, quàm vitia: cuius oppositum tradunt Adversarij dũ docent, Virtutes quidẽ spontè ac liberè adquiri, quamvis vitia sint necessaria. Sequelam probat: Quia si ignoratio finis est à naturâ vniuscuiusque, profectò illa pariet involuntariũ, sive necessariũ, non solùm quoties operamur in materiâ vitij, sed etiam Virtutis. Ergo sicut ob eam causam dicunt, vitium esse necessarium in nobis, ita & Virtutem habent dicere necessariã. Deinde, si prava mentis dispositio est à natura, ideoque reddit involuntarium vitiũ, bona dispositio mentis proveniens à natura, etiam reddet involuntariam Virtutem. Cùm igitur hoc ipsi negent, dicereque teneantur, bonam mentis dispositionem à naturâ alicui concessam, nõ inferre necessitatẽ, sed relinquere libertatem ad actus consilij, & electionis, atque operationis honestæ, quibus adquiratur Virtus; ita etiam dicere debent pravam, sive non adeò congruentẽ dispositionem mentis, ab origine derivatam, nullatenus necessitatem inferre, sed potiùs libertatem relinquere ad actus turpes, quibus contrahitur vitium.

21 CIRCA Quartam partem prȩstringit breviter plura eorum, quȩ fusè docuit libro hoc & præcedenti: nimirum, Virtutes morales consistere in mediocritate extremis vitijs interiectâ, atque inter habitus recenseri; & causas existere actuum similium ijs, per quos generantur; esseque sub nostra potestate, & voluntarias, atque ita, vt recta ratio præscripserit. Addit verò, magis voluntarios esse actus, quam habitus: quia actionum singularum à principio ad finẽ domini sumus, cùm possimus eas interrũpere, aut ab ijs pro libito abstinere: habituum verò licèt initio domini simus, quatenus oriũtur ex liberâ operatione, non tamen postea. Non enim statim pro arbitratu nostro possumus excutere, sive exuere habitus semel adquisitos, nisi ad summum paulatim. Ergo actus magis voluntarij sunt, quàm habitus. Aliam quoque rationẽ iudicat in idem probandum, quæ sub hanc formam proponi potest. Quantò aliquid magis cognoscitur, eò magis habet rationem voluntarij, per se loquendo, & quantùm ad hoc caput saltem: quoniam voluntariũ definitur, quod provenit à principio intrinseco, cum cognitione circa singula, in quibus est actio. Atqui actus magis cognoscuntur, quàm habitus. Actus enim cognoscuntur quantùm ad singula, sive quantùm ad omne quod in eis est: habitus verò non, nisi quo ad sui initium. quò ad progressum enim sive augmentum, non cognoscuntur in seipsis, nisi per actus: sicut medicus solũ per actus ipsius infirmi cognoscit quanta ægritudinis accessio facta sit. Ergo actus sunt magis voluntarij, quàm habitus.

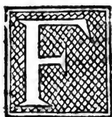
22 ADDIT Præterea, dictum iam esse de signis, sive notis, quibus deprehendi possit generatio & augmentum Virtutis: verùm eam rem valde arcanã esse, & quæ intelligi nequeat, nisi ab homine perito. Sicut enim morbũ inlatentem, valetudinemque, aut primùm receptã, aut adauctam, nequit statim dignoscere, nisi medicus: sic & Virtutum generationẽ, incrementumque dijudicare non potest, nisi vir diu multumque versatus in materiâ Virtutum. Fortè quis existimet, eiusmodi fuisse Plutarchum, quoniam librũ edidit, cui epigraphe est, *Quomodo quis intelligere possit, se in virtute progressum facere.* Nisi fortè id didicerit ex doctrinâ aliorũ, aut alloquutus fuerit, nõ tã ex praxi, quàm ex attenta speculatione Virtutum.

23 DENIQVE Subdit, post tractatum de Virtutibus in genere, nunc instituendam de ijs in singulari disputationem, ac primùm de Fortitudine. fortasse, quoniam illa omnium laudatissima est, vt notat Eustratius in præsenti; & cuius officia, teste Cicerone *lib. 1. Officiorum*, sint omnium splendidissima, quæque ore pleno laudari solent.

VIDE D. Thomam 1. 2. q. 6.

CAPVT SEXTVM.

De Fortitudine, & forti.

ORTITVDINEM Itaque circa metus mediocritatem esse, fiduciasque, perspicuum iam evasit. Metuimus autem ea, quæ terribilia sunt: atque hæc, simpliciter dicendo, sunt mala. Quapropter & veteres metum definientes, expectationem inquiunt esse mali. Metuimus igitur omnia mala, vt infamiam, paupertatem, morbos, inimicitias, mortem. At non circa hæc omnia vir fortis esse videtur. Sunt enim nonnulla mala, quæ quidem metuere oportet, & honestum est: & non metuere, turpe. Infamiam nanque qui timet, est probus, & verecundus: qui non timet, impudens. Fortis tamen translatione dicitur à quibusdam: quippe cùm aliquid simile videatur habere. Est enim & ipse fortis, interritus quidam. Paupertatem autem metuere forsitan non oportet, nec morbum, nec omnino quicquam eorum, quæ nec à vitio, nec à nobis ipsis proveniunt. Nec tamen is est fortis, qui hæc non metuit, sed hunc etiam fortem similitudine quadam vocamus. Nonnulli enim homines in bellicis quidem periculis meticulosi sunt: liberales autem sunt, & ad erogandas pecunias animosè se habent. At neque si quis pro filiorum, atque vxoris pudicitia timet, aut invidiam metuit, aut aliquid tale, timidus est. Neque etiam fortis, si cùm est verberibus cædendus, confidit. Circa quæ igitur terribilia vir fortis versatur? An circa ea, quæ sunt maxima? Etenim nemo tolerantior est malorum homine forti. Mors autem maximè omnium est terribile: est enim vltimum vitæ, & nihil pòst homini mortuo, aut bonum, aut malum esse videtur. At enim neque circa omne genus mortis vir fortis est, & habetur. Non enim circa mortem eam, quæ fit in mari, aut evenit morbis. Circa quam ergo mortem vir fortis erit? An circa eam, quæ est pulcherrima? Talis autem est ea, quæ fit in bello. In maximo nanque fit, & pulcherrimo certè periculo. Eodem accedunt & ipsi honores, qui, tum à civitatibus, tum à regibus sunt instituti. Is igitur homo fortis propriè dicitur, qui circa honestam mortem, & ea omnia, quæ repentè eveniunt, atque afferunt ipsam, interritus est. Huiusmodi verò sunt ea, quæ in bello contingunt. Quin etiam & in mari, & in ipsis mor-

morbis vir fortis timore vacat, non tamen ita vt nautæ. Fortes enim & de salute sua desperant, & genus tale mortis moleste ferunt: illi verò spe propter experientiam sunt freti. Simul autem & viriliter, fortiterque agunt, in quibus vires habent locum; aut honestum est mori, quorum neutrum est in tali genere mortis.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEXTI.

Fortitudinis materiam sitam esse in duplici animæ passione, quarum altera est timor malorum, altera audacia terribilium: non tamen omnium, sed eorum, quæ timere, aut aggredi, virum fortem decet: Edisseritur in specie, quænam ea sint.

DISPVTATVRVS Arist. de singulis Virtutibus in specie cōsideratis, initium facit à Fortitudine, tum quod cæteris ferè celebrior sit: tum quod illas animi perturbationes regat & temperet, quæ saluti vitæque hominis protegendæ deserviunt. Dividitur caput in tres partes. In prima statuitur, Fortitudinem versari in timore malorū, & expectatione terribilium. In secundā excipiuntur aliqua mala, in quibus Fortitudo non versatur. In tertia denique assignantur mala, & res terribiles, quas Fortitudo contemnit.

2 CIRCA Primam partem asserit, materiam Fortitudinis sitam esse in duabus animi passionibus, quæ sunt timor & audacia. Idque probat ex constitutis iam libro præcedenti, vbi latè traditum fuit, Virtutem moralem esse mediocritatē inter duo extrema vitiosa: ac proinde Fortitudinem esse mediocritatē quandā interiectam timori & audaciæ, tanquā duobus vitijs extremis. Quippe in eo consistit secundum essentiam firmitas illa animi, quam Fortitudinem appellamus, præ alijs dotibus, quæ minus propriè eodem nomine decorari solent. *Primò* enim Fortitudinem dicere solemus eam firmitatem, quæ solius corporis est robusti & bene valentis, quanquam virtus moralis non sit. *Secundò* significari solet eo nomine quædam animi firmitas, consequens vnamquamque Virtutem in specie consideratam: quo sensu idem Aristoteles supra *lib. 2. cap. 4.* docuit, firmitatem in omni Virtute inveniri: quoniam quælibet Virtus est habitus altè infixus animo, & ijs radicibus hærens, vt non facilè concuti, aut è suā sede dimoveri possit. Insuper, cùm quælibet Virtus bellum indicat vitijs contrarijs, eorumque impetus frangat, annexum sibi debet habere aliquod Fortitudinis genus. Quo significatu accipiendus D. Ambrosius *lib. 1. de Offic. cap. 38.* vbi ait: Non mediocris animi est „ fortitudo, quæ sola defendit ornamenta vir„ tutum omnium, & iudicia custodit: quæ in„ expugnabili bello contra vitia decertat: in„ victa ad labores, fortis ad pericula, rigidior „ adversus voluptates: avaritiam fugat, tan„ quam labem quandā, quæ virtutem effæmi„ nat. *Et cap. 38.* Est ergo fortis, qui se in do„ lore aliquo consolatur. Et reverà iure ea for„ titudo vocatur, quando vnusquisque se vin„ cit, iram continet, nullis illecebris emolli„ tur, atque reflectitur; non adversis perturba„ tur, non extollitur secundis.

3 NOTIO itaque propria, & peculiaris Fortitudini, de quā in præsenti agimus, significat illam animi firmitatem, quæ cernitur in mediocritate quadam animi circa pericula & terribilia quælibet, interiecta, timori immodico, & temerariæ confidentiæ, veluti duobus extremis vitiosis, alteri per defectum, alteri per exuperantiam. In hoc enim propria illa Fortitudo animi consistit, quæ nec belluis fortissimis convenit, nec Virtutibus cæteris, in quodcumque sui incrementum, aut firmitatem pervenerint. Consentitque Aristotelicæ definitioni illa alia Ciceronis *lib. 4. Tuscul.* vbi ait: *Fortitudo scientia est perferendarum rerum & contrariarum.* quam videtur desumpsisse ex Platone *in Lachete & Protagora*, vbi Fortitudo dicitur σοφία τῶν δεινῶν καὶ θαῤῥαλέων. id est, *scientia, quæ in fortitudine versatur, & confidentia.* Consentit, inquam: nisi quid Fortitudo propriè scientia non sit, sed comitanter solùm. Scientia enim ad rationem spectat: Fortitudo autem ad appetitum. Quare propriè scientia non est, quamvis præsupponat illam, seu potiùs prudentiam, quā discernitur inter defectum & excessum circa pericula: sicut & circa materiam aliarum Virtutū. Vixque ab ea definitione differt illa, quem tradit Seneca lib. 2. de Beneficijs, vt sit, *virtus pericula iusta contemnens, aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, provocandorum.* Similiter nec

tradita à D. August. lib. 83. QQ. q. 31. vbi ait: *Fortitudo est considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio.*

4 STATVIO Autem, nihil aliud esse Fortitudinem propriè dictam, quàm mediocritatem quandam inter timorem immodicum, & nimiam confidentiam, superest dicamus, quænam sit vniuscuiusque earum passionum materia. Ea verò designatur ab Aristotele dum ait: *φοβούμεθα δὲ δηλονότι τὰ φοβερά, ταῦτα δ' ἐστὶν ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν κακά. Timemus autem ea videlicet; quæ terrorem afferunt: quæ eadem, vt semel dicam, mala sunt.* Vbi, iuxta interpretationem D. Thomæ, quanquam solius timoris terribilium & malorum fiat expressio, etiam intelligitur audacia, seu nimia confidentia: quoniam eadem terribilia & mala, quæ aliquis immodicè fugit, alius nimiùm confidenter aggreditur, seu temerario ausu. Itaque materia timiditatis & audaciæ sunt terribilia & formidolosa, quæ vno verbo appellari possunt mala, veluti nobis incommoda, ac materia timoris, quem definiunt, *προσδοκίαν κακοῦ: expectationem mali.* Nimirum, eo nomine, significamus, inquit, *Omnia quæ mala sunt: vt dedecus, paupertatem, morbos, amicorum penuriam, mortem.* Quibus & accedunt pleraque alia iis similia: vt vulnera, exilia, servitus, orbitas, &c. veluti præcursoria mortis postremo loco enumeratæ, & quæ, iuxta illud Horatij, *vltima linea rerum est.* Patet itaque ex dictis, Fortitudinem esse mediocritatem quandam inter timiditatem & audaciam, circa terribilia & formidolosa.

5 CIRCA Secundam partem docet, non omnium malorum impendentium timores esse materiam Fortitudinis: sunt enim aliqua, in quibus moderandis illa versari non debeat. Quippe quædam mala sunt, quæ timere deceat fortem virum, honestumque illi sit; sicut è contrà, non metuere, indecorum ac turpe: vt dedecus, ignominia, & infamia. Ratio est: Quia quicumque verè fortis est, debet etiam esse honestus. At quicumque honestus est pertimescit dedecus, ignominiam, & infamiam: quæ mala quisquis non timet, impudentiæ notatur. Ergo quicumque verè fortis est, debet metuere dedecus, ignominiam, & infamiam. Quòd si verò non metuentes eiusmodi mala censentur ab aliquibus fortes, id non obstat; quia, vt observat Aristoteles, ij appellantur fortes, non propriè, sed *κατὰ μεταφοράν, per translationem:* non quidem illam, quâ Rhetorici vtuntur, vt tropo & schemate, transferentes nomen a re propriâ ad impropriam: sed eam, quæ denotat similitudinem quandam. Nimirum, qui non timent ea, quæ timere deberent, aliquid habent simile viro forti, quatenus hic impavidus est. non tamen propterea sunt fortes in re, quia carent honestate illa, quâ timere debent mala honestati contraria. Sic etiam prodigi vulgò censentur, seu appellantur liberales, solùm propter similitudinem quandam cum iis in largiendo: verùm liberales verè non sunt, quia nesciunt retinere quando & quomodo oportet.

6 VERVM Difficultas est, an timor aliorum malorum, quæ suprà enumeraverat, nimirum, paupertatis, morbi, penuriæ amicorum, & ipsius mortis, sint materia circa quam Fortitudo versetur. Quibus & accenseri possunt alia plurima, vt dolor, exilium, servitus, orbitas, & quædam similia mala, quæ non vitio nostro, culpavè accidunt, sed fortuitò obveniunt. Et, incipiendo à paupertate, quam primo loco post dedecus recenset Aristoteles, illa certè à quibusdam maximum malorum existimatur; eaque propter Tacitus *lib. 13. Annal.* carpit Pollionis Nepotem, quòd existimans paupertatem esse pessimum malorum, non dubitaret turpiter agere, & patienter ferre omnem contumeliam. Quidquid verò de hoc sit, & an plura alia mala, etiam eorum quæ fortuitò & citra culpam nobis accidunt, maiora sint; Aristoteles pronuntiat illa omnia non esse ex eorum malorum genere, quæ vir fortis timere debeat. Rationemque reddit Div. Thomas: quia metus viri fortis est quædam cautio, quâ vitæ salutique nostræ prospicimus, circa ea mala, quæ vitare possumus. At nulla ex iis malis, quæ fortuitò solùm, & sine culpâ nostrâ obveniunt, vitare possumus. Ergo metus viri fortis non est circa ea mala, quæ fortuitò solùm & sine culpâ nostrâ obveniunt. Quippe is metus inutilis esset viro forti, quoniam in proprium finem conferre non posset. Igitur nec ea mala sunt materia Fortitudinis. Quare siqui vulgò fortes existimantur, quòd eiusmodi mala fortuita non metuant, nullatenus convincitur reverà fortes esse, nisi tantùm similitudine quadam desumptâ à non timendo. Vnde paupertatem non timere, nullatenus est Fortitudinis opus, sed Liberalitatis: cuius nomine laudantur ij, qui nullo metu habito paupertatis, largiuntur sua quoties, & quantùm, & quomodo expedit, etiam in maximâ quantitate. Idque probat Aristoteles. Quia accidit quandoque vt ijdem liberales homines, qui paupertatem non timent, sint valdè ignavi, & timidi circa pericula belli, in quibus intrepidè versatur vir fortis. Ergo solùm ex Liberalitate, non autem ex Fortitudine, oritur quòd paupertatem non timeant.

7 EX Doctrinâ præiactâ corruit opinio

nio Platonis *in Lachete & Protagora*, existimantis, Fortitudinem non solùm versari in periculis bellicis, verùm etiam in cæteris incommodis contemnendis: qualia sunt, horribiles procellæ maris, paupertas, morbi, multitudinis impetus, invidia, & quædam alia infortunia, quæ citra culpam nostram accidunt, & præcaveri nequeunt. Corruit, inquam: quia Fortitudo propria non versatur circa omnia mala, quæcumque aversamur; sed circa ea tantùm, quæ formidolosa, sive metuenda sunt. Atqui infortunia prædicta, & quælibet alia fortuita mala, quamvis ea aversemur, non propterea formidolosa, aut metuenda sunt: cùm formido, sive metus sit cautio eorum malorum, quæ vitare possumus; & nullum malum fortuitum vitari possit. Ergo Fortitudo propria non versatur circa prædicta infortunia, & quælibet alia fortuita mala. Corruit etiam opinio Ciceronis *lib. 1. Offic.* docentis, Fortitudinem sitam esse in despicientia earum rerum, quæ maximè mortalibus in pretio sunt: vt honorum, magistratuum, divitiarumque. Corruit, inquam, cùm etiam contingat aliquos ex ijs, qui talia bona despiciunt, esse ignavos & nimiùm timidos circa pericula belli. Ergo despicientia illa non oritur ex propria Fortitudine, quippe quam si haberent, animosi essent circa belli pericula.

8 ALIVD Deinde malum proponit, quod meritò possit vir fortis timere: nimirum, iniuriam, & invidiam in se, in vxorem, & liberos, atque alia eiusmodi. Rationemque reddit: Quia potest vir fortis timere ea mala, quorum timor non arguit in eo ignaviam, seu timiditatem Fortitudini oppositam. Atqui timor iniuriæ invidiæve subeundæ in se, in vxorem, & liberos, non arguit ignaviam, seu timiditatem Fortitudini oppositam. neque enim quis propter eiusmodi timorem ignavus habetur apud prudentes viros. Ergo vir fortis potest timere iniuriam invidiamve subeundam in se, in vxore, & liberis. Addit insuper, viri fortis non esse, vt fidenti animo, sive impavido virgis cædendus sit; sive, quod perinde est, viri fortis non esse quòd flagella non timeat. Ratio autem esse potest: quia, vt interpretatur Sanct. Thomas, & colligit ex Aristotele circa finem huius capitis, Fortitudo solùm versatur in rebus maximè terribilibus, & mortem afferentibus, qualis non est flagellatio: sive, quia illam perpeti est quid probrosum, atque ignominiosum viro honesto: ac propterea non timere virgas, potiùs est impudentis, quàm fortis viri, vt superiùs monuimus.

9 SVMMA Autem doctrinæ traditæ hæc est, Fortitudinem propriè dictam, & prout ad præsens institutum attinet, versari quidem in metu terribilium, & rerum malarum; non tamen omnium. Quædam enim sunt, quas timere deceat fortem virum, vt dedecus, infamia, sive vel iniuria, aut invidia in se suosque: quædam autem, quas metuere non oportet, vt fortuitæ calamitates, quibus nullam homo causam dedit, & quas nullo modo vitare potest. Non enim versatur Fortitudo circa ea mala, quorum timor decentissimus est forti viro; neque circa illa, quorum timor inutilis, & frustraneus est. Atqui timor eorum, quæ dedecus, infamiam, aut iniuriam afferunt, decentissimus est forti viro: inutilis autem & frustraneus circa mala omnia fortuita, quæ vitari non possunt. Ergo Fortitudo nō versatur circa ea mala, quæ dedecus, infamiam, aut iniuriam afferunt; nec circa mala omnia fortuita, quæ vitari non possunt.

10 CIRCA Tertiam partem demum statuit, Fortitudinem propriè versari in periculis mortis. Idque probat: Fortitudo enim versatur circa ea quæ sunt maximè terribilia: cùm nulla alia Virtus sit terribilium tolerantior. Atqui *φοβερώτατον ὁ θάνατος, maximè terribilis est mors.* Est enim extremum, inquit, & iam nihil mali aut boni videtur superesse mortuo. Ergo Fortitudo versatur circa pericula mortis. Nimirum, versatur circa ea pericula, veluti moderatrix nimij timoris, quo peccatur per defectum; & temerariæ confidentiæ, qua delinquitur per excessum. Vbi ex verbis illis, *nihil mali, aut boni videtur superesse mortuo*, colligunt aliqui, Aristotelem in eo errore fuisse, vt existimaret, hominum animas, perinde ac brutorum, interire: neque vllam post fata vitam esse, aut præmium pœnamve: siquidem ait, nihil de cætero post mortem esse, quod bonum aut malum sit mortuo. Verùm iam ab eâ notâ conati sumus liberare Aristotelem *tom. 2. Philosoph. Nov antiqua disput. 79. sect. 2. & 3.* Neque oppositum extorquent prædicta verba: quæ satis commodè exponi possunt, vt sensus eorum sit, nihil æquè terribile esse, ac mortem, cùm hæc sit extremitas malorum omnium huius mortalis vitæ. Tunc enim alia quælibet mala, exilij, orbitatis, infamiæ, dedecoris, paupertatis, iniuriæ, vulnerum, dolorum, & aliorum quorumlibet terribilium, censeantur pervenire ad summum incrementum, quando mortem homini afferunt: quâ mala cætera vitæ huius consummantur, & omnis bonorum eiusdem vitæ eripitur spes. Cùm hoc tamen cohæret, quod post fata, seu post vitam hanc, alia maiora mala, aut etiam bona, pro vniuscuiusque merito superveniant.

11 VERUM Cùm mors multiplici ex causa accidere possit, vt procellâ, aut morbo, in pace aut bello, quærit circa quam mortem Fortitudo versetur. Respondetque, circa eam, quæ in bello incurritur: Quia Fortitudo, cùm sit virtus præclarissima, versari debet circa maximum pulcherrimumque speciosæ mortis periculum. Atqui eiusmodi est periculum subeundæ mortis in bello: quâ nulla alia speciosior, aut gloriosior est. Igitur Fortitudo versatur circa periculum subeundæ mortis in bello. Versatur, inquam, abigendo, aut moderando timorem illius, ad mediocritatis præscriptum. Quare mors aliunde proveniens non est materia, circa cuius timorem Fortitudo versetur. Potest enim & solet à viris fortibus timeri omnis alia mors, quam quæ in bello accidit. Ideoque Arist. in præsenti notat, viris fortibus horribilem esse mortem in naufragio, dum de ijs ait: *τὸν θάνατον τὸν τοιοῦτον δυσχεραίνουσιν*: *genus hoc mortis acerbè ferunt*. Sic apud Virgilium 1. *Æneid.* instante procella horribili, ingemit Æneas, non propter mortem, quam mallet subijsse in bello Troiano: sed quòd eam passurus esset in mari, atque inglorio illo genere exitus. Vnde & exclamat:

——— ô terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum, Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere. O Danaum fortissime gentis
Tydide! mene Iliacis occumbere campis
Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra!

Vbi Servius ita loquitur: *Ingemit Æneas, non propter mortem, nam statim ait beatos esse, qui obierunt, & ipse obijsse cupit: sed propter genus mortis: nam anima, quæ ignea est natura, contrario perit elemento.* Itaque persuasum fuit quibusdam Ethnicorum, eam mortẽ, quæ oppetitur in aquis, exitiabilem esse, quòd animam ipsam extinguat, veluti ignem quendam. Quo respicit Homerus *Odyss.* 4. vbi de Aiace Oileo intereunte in aquis accinit:

Ὣς ὁ μὲν ἔνθ' ἀπόλωλεν, ἐπεὶ πίεν ἁλμυρὸν ὕδωρ. *Sic ille oppetijt postquam bibit æquoris vndam.* Vnde est, vt notat S. Synesius *epist.* 4. quòd cùm Homerus sæpe mortuos introducat excitatos apud domum Plutonis, nũquam tamen Aiacis Oilei meminerit post ipsius naufragium: tanquam eius anima extincta fuerit in aquis, ideoque in inferno non sit, sed omnino perierit. Quò spectat vetus illud Heracliti: *ψυχῇσι θάνατος ὕδωρ γενέσθαι*: *animis aqua est mors.* Additque, quia mortem in aquis exitium animæ æternum arbitrabantur: ideoque inter plura alia inquit: *Volebant animam difflare in aerem, non extingui in aquis.* Sic & Thyestes apud Ennium optat, vt Atreus frater, quem exosum habebat, naufragio occumbat, quòd genus illud mortis inglorium & exitiale sit. Quippe, vt observat S. Gregorius Nazianzenus *Orat.* 1. quicumque naufragio pereunt, ægrè id ferunt, tanquam *τῆς ἀνδρείας καιρὸν οὐκ ἔχοντες, non habentes occasionem exercendæ fortitudinis.* Quibus nihil opportunius illustrandæ sententiæ Aristotelis, maximè dum ait, viros fortes acerbè ferre id mortis genus.

12 SIMILITER Mors, quæ ex morbo sequitur, viris Fortitudine præditis, ingrata est, veluti obscura & ingloria: ideoque ab ijs timetur. Vnde Epaminondas virum quendam, alioqui fortem & animosum obiurgat, quod lecto decumbens moreretur, & non potiùs in castris; eo præsertim tempore, quo ad Leuctra pugnabatur. Locrensis Aristides etiam, cùm instaret sibi mors ex lethifero mustelæ morsu, dixit, minùs acerbum sibi fore casum, si à leone vel pardali vnguibus dilaniaretur; tanquam in hoc nonnihil gloriosæ mortis appareat. Ita refert Ælianus *lib. vltim. Variæ Hist.* Huc etiam spectat quod apud Herodotum *lib. vltim.* Callicrates jam moriturus conqueratur, quòd stantibus, seu cessantibus aliquantulum à prælio Græcorum ac Medorũ aciebus, transfixus fuerit sagittâ temerè missa à gregario milite, & non potiùs occubuerit dimicans medio Græcorum exercitu. Omnis igitur mors, quæ non oppetitur in bello & acie, acerba & gravis est fortibus viris. Fortitudo ergo versatur, non circa pericula cuiuscumque mortis, sed illius tantùm, quæ in bello accidit, & omnium gloriosissima est, veluti suscepta pro honestissima causa tuendæ ab hostibus patriæ. Quare fas est, decetque virum fortem timor cuiuslibet alterius mortis, quam eius, quæ in bello accidit. Huius enim pericula contemnit, & aggreditur impavido atque exultanti animo, qualiter ij, qui apud Virgilium *lib.* 9. & 11. *Æneid.*

——— corpora bello
Obiectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.

13 CONFIRMAT Arist. doctrinam præcedentem à signo: nempe ab honoribus & præmijs, quibus insigniri solent quicũque in bello honestissima morte occubuerunt, aut eius periculo se se opposuerunt: vt statuis, immunitatibus, victu publico, monumentis, tum sermone soluto, tum & carmine inscriptis, & quandoque divinis honoribus. De quibus legendus idem Arist. *lib.* 1. *Rhetoric.* & Cicero *lib.* 1. *Offic.* Inde est quod plura militibus commoda, vulgò privilegia, concessa sint in Iure Civili; & quòd in Iustinianeis Institutionibus, *tit. de excusat. tut.* §. 1. dicantur *per gloriam vivere, qui in acie pro patria occubuerint.* Quod idem habetur *l. Bello amiss.*

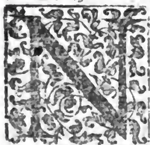
amisit. ff. eodem tit. Quare & sæpe gloriatur Cicero, sibi vni post Vrbem conditam concessum supplicationis honorem inter togatos, qui vt primus & maximus solis Imperatoribus tribui cõsueverat. Vnde & sic argumentari licet. Solùm illa mors, quæ præclarissima & gloriosissima habetur apud Principes & Regna, decet consentaneaque est forti viro. At mors in bello est eiusmodi: vt patet ex honoribus & præmijs apud Principes & Regna. Solùm igitur mors in bello decet, consentaneaque est forti viro. Quare, inquit Arist. *propriè fortis dicetur is, qui morte honesta proposita, iisque omnibus, quæ, cùm sint repentina, mortem afferunt, metu vacat. cuiusmodi sunt maximè bellica.* Alij Interpretes (inter quos Turnebus) pro ἐπίγυια, non vertunt *repentina*; sed *proxima*, aut *instantia*: & quidem satis appositè, vt denotetur pericula in quibus Fortitudo versatur, non esse longinqua, aut distantia, sed proximè imminentia. nam solùm dum illa imminent dicitur quis esse in periculo, & aggredi pericula. quod proprium est viri fortis.

14 ADDIT Denique, quamvis Fortitudo propriè solum versetur in periculis bellicæ mortis, adhuc illam proficere ad mortes alterius generis intrepido animo subeundas à viro forti, tam in morbis, quàm in mari. sed in hoc longè aliter, quàm à nautis. Hi enim fidenti animo sunt, propter experientiam quã didicerunt superari posse & solere ea pericula. Viri autem fortes ita intrepidi sunt, vt tamen iam de suâ salute desperent, & id mortis genus acerbè ferant, quia inglorium, & sine sanguine, vt suprà dictum est.

VIDE D. Thomam 2.2.q.123. atque illius Interpretes.

CAPVT SEPTIMVM.

De terribilium diversitate, & fortitudinis extremis.

ON Est autem idem vniversis terribile. Et dicimus etiam aliquid esse, quod facultatem superat hominis: id igitur vnicuique terribile est homini sanæ mentis. At ea, quæ metas facultatis non egrediuntur humanæ, magnitudine differunt, & intensione, remissioneque. Similiter autem & ea, in quibus confidimus. Fortis itaque, impavidus est vt homo: atque timebit quidem & huiusce modi res formidolosas: verùm vt oportet, & vt dictat ratio, tolerabit honestatis causa: hæc enim ipsius virtutis est finis. Fit autem vt hæc & magis, & minus timeant homines: & etiam vt ea, quæ non terribilia sunt, vt terribilia metuant. Atque delinquitur, cùm metuunt aut ea, quæ non oportet metuere, aut non quemadmodum oportet, aut non quando oportet, aut aliquid tale. Similiter peccatur & circa ea, in quibus confidimus. Qui igitur & ea, quæ oportet, & gratia cuius oportet, & vt oportet, & quando oportet, fert; & metuit, & identidem confidit, is homo est fortis. Fortis enim per habitum, & vt ipsa ratio iubet, tàm patitur, quàm etiam agit. Finis autem operationis omnis est, qui accommodatur habitui. Et viro etiam forti, honestum est ipsa fortitudo. Talis igitur & ipsius est finis. Singula namque suo fine definiuntur. Fortis igitur honestatis causa, subit, & agit ea, quæ ad ipsam fortitudinem pertinent. Exuperantium autem is quidem,

dem, qui in non metuendo exuperat, nomine caret. Atque dictum est antea nominibus complura vacare. At vocari potest insanus quidem vel stupidus, si nihil omnino neque motus terræ, neque fluctus (vt de Celtis dicitur) metuat. Sed is, qui circa res formidolosas exuperat confidendo, audax est. Videtur autem ipse audax & arrogans esse & fortitudinis simulator. Qualis igitur est fortis circa res ipsas formidolosas, talis & ipse videri vult: itaque imitatur illum, in quibus potest. Quapropter & complures ipsorum audaces sunt simul, & timidi: in his enim audentes res formidolosas non sustinent. Is autem, qui metuendo exuperat, timidus est: nam timet ea, quæ non oportet, & omnia talia ipsum sequuntur. Deficit autem & in confidendo. Sed in doloribus exuperans magis est manifestus. Meticulosus igitur malè sese habet circa spem, quippe cũ vniversa metuat. Fortis verò bene sese habet. Confidere nanque, bene sperantis hominis est. Circa igitur hæc versatur & audax, & meticulosus, & fortis. Sed diverso modo sese habent ad ipsa. Illi nanque exuperant, & deficiunt: at hic mediocriter sese habet, & vt oportet. Et audaces quidem præcipites sunt ante ipsa pericula, & volunt ea: sed cùm in ipsis sunt, tergiversantur. Fortes autem in ipsis quidem operibus fervidi sunt, antè verò quieti. Vt igitur dictum est, fortitudo mediocritas est circa ea, quibus cõfidimus, & ea quæ terribilia sunt, in ijs, quæ diximus: & eligit, atque fert ipsa, quia est honestum, & quia est turpe, non subire, atque perferre. Mortem autem sibi consciscere ob fugiendam paupertatem, aut amorem aut molestum aliquid, non fortis est hominis, sed potiùs timidi. Est enim mollitiei laboriosa fugere. Atque non quia res est honesta, oppetit mortem, sed quia malum fugit. Fortitudo igitur tale aliquid est.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEPTIMI.

Quædam terribilium excedere humanas vires, quædam non item. Priora posse meritò timeri à viro forti, secundùm dignitatem. Edisseruntur actus vitiorum, quibus Fortitudo interiecta est: ipsaque comparatur quibusdam alijs, habentibus cum ea similitudinem quandam.

CVM Philosophus capite præcedenti statutum relinquat, Fortitudinem versari circa terribilia, nunc illorum diversitatem exponit, vt actum eiusdem Virtutis declararet, simul & medioeritatem in quâ illam antè constituit. Dividitque totum caput in tres partes. In primâ, explanatis quibusdam terribilium generibus, investigat quisnam sit actus verus propriusque Fortitudinis. In secunda inquirit, quinam sint actus vitiorum eorum, quibus Fortitudo interiecta est. In tertiâ denique comparat Fortitudinem quibusdam alijs, quę aliquam cum ea similitudinem habent.

2 CIRCA Primam partem dividit res terribiles, vt quædam sint *ὑπὲρ ἄνθρωπον*, id est, *supra hominem*: aliæ verò *κατ' ἄνθρωπον*, id est, *secundùm hominem*. Priores sunt, quæ ab homine præstari non possunt, quòd supra vires illius sint: vt fulmina, tonitrua, terremotus, illuviones, incendia, portenta & spectra, Lunæ

So-

Solisque defectiones. Et quidem hoc terribilium genus formidolosum esse pronuntiat omnibus iis hominibus, qui mente præditi sunt. Quidquid est enim eorum, quæ terribilia sunt supra conditionem humanam, timeri ab homine potest & debet. At eiusmodi terribilia sunt supra conditionem humanam. Ergo ea timeri ab homine possunt & debent. Posteriores autem rerum terribilium sunt, quæ humanæ facultatis vires non supergrediuntur, & vinci ab homine possunt: & illæ rursus non æqualiter terribiles sunt, sed inæqualiter: quoniam differunt inter se magnitudine, intensione, & remissione: vt propterea aliæ sint magis timendæ, aliæ minùs. V.g. pauci hostes nequeunt tanto terrori esse cæteris paribus, ac longè plures; neque qui adhuc distant, ac qui propiores sunt, & in procinctu bille. Et hoc quidem non solùm est verum ex parte ipsarum rerum terribilium, quæ objiciuntur: sed etiam ex subiecto, cui repræsentantur. Eadem namque res solet esse formidabilis puero, seni, aut infirmo, quæ robusto viro & bene valenti deridiculo potiùs, quàm timori est. Eadem quoque hunc nimiùm exterret, quæ illi moderatum, & alteri exiguum terrorem incutit. In summâ, vt rectè observat Giphanius contra Eustratium, quædam sunt terribilia simpliciter, ac proinde omni homini ratione prædito formidanda, vt quæ supra hominem sunt; quædam non simpliciter, sed relatè ad hunc vel illum hominem; & vel magis vel minùs, iuxta illorum naturam, & hominis huius aut illius conditionem.

3 QVARE Viri fortis non est carere metu, aut impavidum esse circa prius illud terribilium genus, quod timere meritò potest ac debet, cuicumque sana mens est. Talia sunt, quæ supra commemoravimus: vt Solis Lunæque defectiones: quibus sæpe exterriti sunt integri exercitus, & in iis fortissimi viri: vt testantur Thucydides, & Pontanus. Quod idem accidit teste Plinio l.2.c.30. cùm in cœlo visi sunt *prodigiosi & longiores Solis defectus, qualis occiso Dictatore Cæsare, & Antoniano bello, totius pene anni pallore continuo.* Similem quoque terrorem ipsis exercitibus delectissimorum virorum incutere visi sunt terræmotus, vt observat Appianus lib.5. Civil. vbi ait: ἐγίνοντο δὲ καὶ βρομοὶ τῆς Αἴτνης σκληροὶ, καὶ μυκήματα μακρὰ, καὶ σέλατα περιλάμποντα τὴν στρατιάν. *Terruerunt exercitum sævi fremitus Ætnæ, horrendi mugitus, fulgura latè splendentia.* Pariunt quoque eundem terroris effectum ostenta quæque & phænomena terribilia in cælo visa, aut audita. qualiter apud eundem Appianum lib. 4. *hominum minantes voces, armorum strepitus, equorum cursus, inspectante nemine, audiebantur.* Et iuxta Orosium l.4.cap.15. *apud Arpos parmæ in cælo visæ: Sol quoque pugnasse cum Luna.* Ac denique, vt plura alia huius generis omittam, idem ipsum contigit in Cimbrico bello apud Plinium lib.2.cap.57. vbi ait: *Armorum crepitus, & tubæ sonitus auditos è cælo Cimbricis bellis accepimus, crebrosque & priùs & postea.* Itaque in iis & aliis portentis, etiam vir fortis timere potest, non quidem portenta ipsa, sed indignati Numinis, seu Dei omnipotentis minacem iram. Quod spectat vulgatum illud: *Timendus Deus: sed maximè quando tonat.*

4 VERVM Et hæc ipsa à viro forti extimescenda non sunt immoderatè, sive ita vt à rationis mensura recedat propter perturbationem nimiam; sed κατ' ἀξίαν, *secundum dignitatem*, vt loquitur Arist. sive *vt ratio postulat.* Quamvis enim horribile & præsentaneum vitæ periculum ex iis ostentis inductum cuilibet viro prudenti & forti pallorem & commotionem ingeneret; adhuc in eo modus servandus est, & habendus solùm timor moderatus, in quo est honestas Fortitudinis propria. Quod etiam docet ex Stoicis Seneca, & Gellius cap.5. dum ait: *Non est vera Fortitudo quæ contra naturam monstri vice nititur, vltràque modum eius egreditur, aut stupore animi, aut immanitate, aut etiam exercitatione gladiatoria.* Vbi licet loquatur de immani illo Cæsaris gladiatore, qui ridere solebat, cùm vulnera eius exsecarentur, advocari meritò huc potest, ob rationis similitudinem cum iis, qui præ immanitate aut stupore animi ostenta cœlestia nullo modo timent, sed rident potiùs. Eodem modo appellantur ab Arist. hoc loco insani, vel stolidi, qui nihil metuunt, nec motum terræ, nec vndas: καθάπερ φασὶ τοὺς Κελτούς: *quales aiunt esse Celtas*, nimirum Gallos, vt Turnebus interpretatur: seu quosdam Hispaniæ populos tunc ferocissimos, quorum meminit Herodotus in Euterpe: seu tandem, vt vult Giphanius, populos Septentrionales, de quibus idem Arist. in Eudem. scribit, tam impavidos fuisse, vt etiam armis sumptis in mari pugnaturi contra ipsos fluctus procurrerent. Idemque, & plura alia huius generis, commemorat Ælianus lib. 12. var. Histor. Quare procul debet esse tam immanis audacia, aut etiam stupiditas, à viro forti, cuius est ea ostenta timere; sed moderatè, & iuxta rationis præscriptum.

5 NON Ergo Aristotelis opinione vir fortis procul abigere debet timorem omnem, quia id humanum non est: sed debet esse, inquit, ἀνέκπληκτος ὡς ἄνθρωπος, *imperterritus, vt homo.* Quod ipse luculenter explicat lib. 1. Magn. Mor. ca. 21. vbi docet, quâ ratione in viro forti consideratur fortitudo, in eum non cadere metum: quâ ratione homo, cadere. nam alioqui, inquit, potiùs lapidem futurum, quàm

quam hominem. Ergo vir fortis, quatenus homo, metuere etiam ea debet; proindeq; ex hoc ignaviæ notandus non est, si modum servet, sive mensuram rationis. Nimirum, vt inquit ipse hoc loco, timenda sunt terribilia, sive quæ terrorem incutere apta sunt, sive supra hominem, sive secundùm hominem sint: non tamen quæ terribilia non sunt. Rursus timenda sunt, *vt ratio postulat, & honestatis causa: quoniam is est finis Virtutis.* In quo ipso clauditur, quod & singillatim postea docet: nimirum; abstinendum esse ab ijs peccatis, quæ incurruntur, vbi quis timet id quod non decet timere, aut non eo modo quo decet, aut non eo tempore quo decet: & siqua alia huius generis sunt. Côcludit itaque, viri fortis esse, tum timere, tum & audere mediocriter: id est, vt oportet, & quãdo oportet, & honestatis gratiâ. Quod totum hoc ferè syllogismo consignari potest. Quisquis per timorem patitur ac perfert; per audaciam verò agit & aggreditur terribilia pro dignitate; id est, quemadmodum præscribit ratio & honestas; is sine dubio est vir fortis. At qui timet & audet mediocriter, per timorem patitur ac perfert; per audaciam verò agit & aggreditur terribilia pro dignitate; id est, quẽadmodum præscribit ratio & honestas. Ergo qui timet & audet mediocriter, est vir verè fortis.

6 ADDIT Arist. cuiuslibet actionis finem esse id, quod habitui congruit. Nimirum, vt interpretatur S. Thomas, finis cuiuslibet actionis studiosæ, sive secundùm Virtutem, debet esse consentaneus habitui ex quo procedit actio, eique correspondere per quandam similitudinem. quemadmodum effectus respondet naturali causæ. Nimirum, habitus ex consuetudine procreatus agit quoddammodò instar naturæ, cùm consuetudo sit quasi natura altera: vt docet Arist. lib. de Memoria. Ergo quemadmodum finis vltimus agentis naturalis est bonum Vniversi, quod est bonum simpliciter perfectum; finis verò proximus est expressio sui & propagatio per similitudinem in effectu producto; ita etiam finis vltimus moralis Virtutis est honestas vniversè: finis autem proximus similitudo sui, quam exprimit & producit in actu. Vnde & colligitur, quod ipse docet, finem omnium actionum viri fortis debere esse honestum; id est, ipsum nihil acturum, nisi honestatis causa. Quod optimè exponit Giphanius hoc syllogismo. Quæ habitus est finis, eadem est & actionis, quæ ex habitu proficiscitur. Atqui fortitudinis finis est honestum. Ergo & actionum fortitudinis, id est, omnium quæ aget vir fortis, finis quoque erit honestum, id est, omnia aget honestatis gratiâ.

7 CIRCA Secundam partem disserit de actibus vitiorum, quibus Fortitudo interijcitur, vt mediocritas quædam. Quod vt explicet, statuit, tria vitia esse opposita Fortitudini. Primum, idque inusitatum, consistit in illâ ferocitate animi, quâ nonnulli nihil omnino timent, quamquam supra hominem sit. Cuius exemplum in Celtis propositum ab Arist. paulò antè observavimus. Et fortasse aliud opportunum considerare licet in Bruto, qui Cæsarem Dictatorem interfecit, de quo legitur apud Plutarchum, nihil commotum fuisse, nec timuisse viso sibi per noctem horribili spectro sui mali Genij. Verba Plutarchi in Vita eiusdem Bruti hæc sunt: Cùm ex Asia traiecturus „ esset exercitum, noctis conticinio Luna non „ admodum lucebat: totus autem exercitus te„ nebatur silentio. Brutus verò volvens aliquid „ animo & reputans secum, visus est aliquẽ in„ gredientem sentire. Respiciens ad ianuam „ cernit dirum & prodigiosum spectrum im„ manis & horrendi corporis. Sustinens roga„ re, Quisnam, inquit, aut hominum, aut Deo„ rum tu es? aut quâ de causâ ad nos venisti? „ Subiecit ei spectrum: Tuus sum, Brute, malus „ Genius. in Philippis videbis me. Cui, nihil „ perculsus Brutus, Videbo, inquit. Eo ex ocu„ lis elapso, pueros suos vocavit. qui neque au„ disse vocem aiebant, neque se conspexisse „ visionem vllam. Hæc Plutarchus. ex quibus non immeritò colligas in Bruto quoddam impaviditatis genus insolitum, ac monstrosum in homine, quodque proprio nomine caret, quamvis vtcumque dici possit *ἀφοβία*, id est, *vacuitas timoris.* Verè autem exorbitat à propriâ Fortitudine: cuius non est immanem reddere animum, aut ferocem, qui proinde nihil omnino metuat, nec doleat.

8 CONFIRMAT Doctrinam eandem lib. 8. Politic. cap. 4. vbi disserit adversus Lacedæmones, quòd cùm vellent adolescentes suos fortes reddere exercitatione gymnasticâ, potiùs efferatos facerent. Etenim sic eos assuefaciebant verberibus, plagis, ac vibicibus, vt diuturnâ eorum perpessione, potiùs indolentes, quàm fortes evaderent. Verba sunt: Laco„ nes in hoc quidem non errant, sed efferatos „ laboribus reddũt adolescentes. quasi hoc vel„ le maximè sit ad fortitudinem comparan„ dam. Atqui, vt iam sæpiùs diximus, neque „ ad vnam virtutem, neque ad hanc maximè „ respiciendum est ab eo, qui curat institutio„ nem. Quòd si ad hanc, non tam id conse„ quuntur. Neque enim alijs animantibus & „ gentibus efferatissimis inesse fortitudinem „ videmus, sed potiùs mansuetioribus, & leo„ ninis moribus: multæque sunt gentes, quæ „ ad cædem hominum, & ad eorundem quo„ que comestionem insultant, vt circa Pon„ tum Achæi, & Heniochi, & ex Mediterra„ neis aliæ nationes similes ijs, vel magis effe„ ratæ. quæ quidem clanculum per insidias

la-

„ latrocinatur: ad opera tamen bellica nihil valent. Hæc ibi,quæ sic in syllogismi formam proponi possunt. Si ferocitas & nullus omnino metus circa quælibet terribilia, esset aliquid conforme Fortitudini,quæcumque gentes feroces & omnino impavidæ sunt,excellerent bellicâ Fortitudine. Atqui experimento patet,gentes eiusmodi non excellere Fortitudine bellicâ, immo & nihil ad bellica opera valere. Ergo quia ferocitas & nullus omnino metus circa terribilia quęlibet,non est aliquid conforme Fortitudini. Restat igitur vt ea immanitas nimiùm à verâ Fortitudine exorbitet.

9 RELICTO Autem eo vitio, quod monstrosum & inusitatum est, transit ad exponenda duo alia,quorum alterum invenitur in eo, qui nimiùm audet & confidit, ac proprio nomine dicitur ἀλαζών, id est, *audax*; sicut & vitium ipsum, ἀλαζονία, *audacia*. Cuius vitij notam sive signum esse docet, quòd sit arrogans, gloriosa, & veræ Fortitudinis simulatrix. Vnde & oritur vt audaces apud imperitum vulgus censeantur fortes, quatenus videri volunt & haberi imperterriti, quamvis reverà non sint. Idque experimento patet, nam in periculis constituti,potiùs ignominiosam fugam arripiūt, quàm ea aggrediantur aut perferant. Et vt habet Dionys.lib.20.*totus illorum splendor,non in armis,sed in verbis est positus*. Talis fuit Iubellius ille Campanus apud Livium l.2.& Aristogiton Atheniensis, qui cùm multis diebus de Fortitudine in bello animosè disputasset, posteà in ipso belli procinctu,crure obligato morbum simulavit, vt in domum reverteretur.Talis etiam fuit apud Aristophanem Pisander quidam admodum arrogans,& adeò timidus, vt eius causa in proverbium abierit, *Ignavior Pisandro*.Tales quoque apud Plautum Comici Thrasones,& Pyrgopolynices;sicut & apud allegatum Livium lib.7.milites quidam, *in castris feroces, in acie pavidi*. Sic & apud Homerum lib.4.& 5. Iliados Troiani maximo strepitu, vt iactabundi & gloriosi; Græci autem silentes, sed fortiores, in aciem descendunt. Meritò & huc advocat Giphanius illud Appiani commemorantis prælium inter Consules,Hircium & Pansam,ac Marcum Antonium:quorum milites veterani silentes magnâ animi Fortitudine præliati sunt: tyrones verò vociferantes,& confuso clamore,inæquali tamen virtute.Similiter & vetus illud, *audaces esse maledicos, & verbosos, non item fortes*. qualiter apud Virgilium 10. Æneidos,

——.——.—— *vesano talia latè*
Dicta volant Ligeri sed non & Troius heros
Dicta parat contrà: iaculum nam torquet in hostem.

Sed celebrior locus est alter lib. 11. vbi Turnus sic obiurgat Drancem loquacem pariter & ignavum;

Larga quidem semper Drance tibi copia fandi,
Tum cùm bella manus poscunt, patribusque vocatis,
Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
Quæ tutò tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger murorum, & inundant sanguine fossæ.
Proinde tona eloquio, solitum tibi, meque timoris
Argue tu Drance, quando tot cædis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, passimque trophæis
Insignis agros.

Et post pauca:

Imus in adversos? quid cessas? an tibi Mavors
Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis
——.——.——.——.—— *Semper erit?*

Procul grandiloquentia hæc à verâ Fortitudine: cuius laus propria est illa Iugurthæ apud Sallustium, *plurimùm facere, & minimùm de se loqui*. Et similiter illa, quâ Euripides *in Suppl.* Tydæum celebrat:

Τυδεὺς δ' ἔπαινον ἐν βραχεῖ θήσω μέγαν,
Οὐκ ἐν λόγοις ἦν λαμπρὸς, ἀλλ' ἐν ἀσπίδι
Δεινὸς σοφιστής.

Tydei laudem magnam vnico verbo absolvam:
Non erat clarus in loquendo: sed in clypeo
Acer Sophista.

10 ALTERVM Denique vitium Fortitudini oppositum,& in defectu consistens,est ignavia,seu timiditas, Eiusque duos actus designat:quorum prior est,omnia metuere:posterior, nihil confidere. Verùm addit, priorem illum esse magis præcipuum ignavo, qui potiùs denominatur ex eo quòd pericula omnia metuat, & labores effugiat, quàm quòd nihil omnino confidat,sive audeat.Deinde,sicut suprà docuit arrogantiam esse veram notam audaciæ,sic & modo asserit, vacuitatem spei esse ignaviæ seu timiditatis indicium. Neque enim spes potest in eo residere,qui omnia metuit,& nihil audet: sed in eo tantùm, cui fiducia est, qualiter viro forti, qui in omnibus bene sperat, quoniam Virtus ipsa Fortitudinis confidentiam parit.

11 CIRCA Tertiam partem comparat Fortitudinem quibusdam referentibus cum eâ similitudinem,quæ tamen procul à solidâ Fortitudine sunt. Pro cuius intellectu notandum ex prædictis,eandem esse materiam Fortitudinis,& duorum eius extremorum,nimirum, terribilia & pericula bellica: nisi quòd diversimodè circa ea se habeant: Fortitudo quidem mediocriter ea perferendo & aggrediendo,id est, iuxta mensuram rationis; audacia autem

excedendo, & ignavia deficiendo. Verùm modò dissimilitudinem audacis à forti esse ait, quòd audax ante ipsum periculum præceps & cupidus est; In ipso autem periculo positus, terga vertit, sive segniter se habet. Contrà autem vir fortis, ante ipsum periculum quietus & lenis est; in eo autem positus, fervidè & animosè procedit. Rationemque assignat Burleus: quoniam audaces moventur, non consilio aut ratione, sed impetu perturbationis; ac propterea præcipites sunt, vt ad pericula convolent; sed in ijs positi retrocedunt victi difficultate rei, quam antea non satis expenderant, nec suis viribus rectè commensuraverant. Fortes autem viri ex adverso, nihil agunt perturbationis impetu, sed ratione & consilio: ideoque antequam se constituant in periculo, quieti ac tranquillo animo sunt: constituti autē viriliter & strenuè operantur, nulloque modo à difficultate exterrentur: vtpotè quam antea maturè secum expenderant, & proprijs viribus cōmensuraverant. Quæ cautio planè est viri fortis ac prudentis, & cœlestibus oraculis commendata, dum Christus D. in Evangelio ait: *Quis rex iturus comittere prælium adversus alium regem, non sedens priùs cogitat si possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad se?*

12 ITAQVE Quamvis audax speciem fortis præ se ferre videatur, verè fortis nō est: quia vera Fortitudo non in temeritate, aut imprudenti ausu, neque etiam in timore immodico consistit: sed tantùm in mediocritate circa terribilia: iuxta quam id solùm eligit & perfert, quod honestum est; id verò quod turpe est, fugit.

13 DENIQVE Comparat fortem cum alijs, qui videntur apud vulgus fortissimi, cum tamen potiùs ignavi, seu extremè timidi existimari debeant. Ij verò sunt qui ad fugiendas huius sæculi calamitates, quibus nimiùm anguntur, exitiales sibi manus inferre non dubitant. Quàm verò longè sint à Fortitudine, demonstrat duplici ratione Philosophus. PRIMA est. Quisquis terribilia aggreditur eo solùm fine, vt laboriosa fugiat, non tam est fortis, quàm timidus seu ignavus. At qui sibi mortem infert, aggreditur terribilia eo solùm fine, vt laboriosa fugiat. Ergo non tā est fortis, quàm timidus, seu ignavus. SECVNDA. Quisquis verè fortis est, eligit quod honestum est, dum aggreditur, seu perfert terribilia. At qui sibi exitiales manus affert, non eligit quod honestum est, quamvis aggrediatur, seu perferat terribilia. Non enim honestum est, sed turpe, & molle, timiditatisque plenum, eligere voluntariam sui ipsius cædem, ad alia incommoda fugienda. Ergo qui sibi exitiales manus affert, verè non est fortis. Priori ratione ex duabus præiactis vsus etiam est in idem probandum S August. lib. 1. de Civit. cap. 21. sicut & Plutarchus *in vita Ciceronis prope finem*, ac Iosephus lib. 3. excidij Hierosol. ca. 21. Quippe sententiam Arist. veram censent, quamvis mirabilem: & παράδοξον, vtpote alienam à vulgo, cui altè persuasum est, fortissimos esse, quotquot sibi ipsis manus inijciunt, & mortem afferunt. Ideoque populari existimatione inter fortes fœminas numeratæ sunt, quæ amoris causâ seipsas occidisse leguntur: vt Procrys, Dido, & Eriphyle. Similiter & ex viris, qui cibi abstinentiâ extitere sibi causa mortis, & dicti sunt ἀποκαρτεροῦντες apud Ciceronem lib. 1. de Finibus: vti obijt ipsius Ciceronis Atticus, & Anaxagoras Philosophus, teste Plutarcho in vitâ Periclis. Item & qui sibi ipsis necem intulerunt, ne in hostium potestatem venirent: qualiter Demosthenes, Scipio, Cato, Brutus, Cassius, & Fannius ille, de quo Martialis ludit:

Hostem cùm fugeret se Fannius ipse peremit:
Dic mihi, non furor est, ne moriare, mori?

Præterea & alij, qui idipsum præstiterunt ambitione quadam immortalitatis: vt Empedocles, & Calanus apud Plutarchum in *Alexandro*, & Zarmanus apud Dionem, & Peregrinus Porteus penes Lucianum *in ipsius vita*, alijque similes. Verùm eos omnes ab albo fortium excludit Arist. contra vulgi opinionem.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 125. 126. & 127. atque illius Interpretes.

CAPVT OCTAVVM.

Quòd quinque modi Fortitudinis non veræ.

Icuntur & aliæ fortitudines quinque modis. Atque prima est ipsa civilis. Maximè autem similis est. Cives enim ob increpationes, quæ sunt ex legibus, & probra, honoresve, pericula subeunt: & propterea fortissimi quidem videntur esse,

esse, apud quos timidi quidem infantes sunt; fortes autem afficiuntur honore. Tales & Homerus affert, vt Diomedem, ac Hectorem. Dicit enim Hector:

Nam me Polydamas ante omneis ipse reprendet, & Diomedes:
Inter enim dicet Troianos optimus Hector,
Tydides metuens puppes confugit ad altas.

Hæc autem ex eo maximè similis est ei, de qua suprà diximus, quia fit ob virtutem. Ob pudorem enim, & appetitionem honestæ rei, honoris, inquam, & ob fugiendam reprehensionem, quæ quidem est turpis. In eodem posuerit quispiam & eos, qui compelluntur à magistratibus. Verùm deteriores eò sunt, quòd non ob pudorem, sed ob metum id faciunt: & fugiunt non rem turpem, sed molestam.
Cogunt enim ij, qui potestatem habent, vt Hector:

Quem procul à pugna trepidantem fortè videbo,
Is canibus fiet, fiet quoque vulturis esca.

Idem faciunt & qui imperant: & si recedunt, verberibus afficiunt. Et ante fossas, & huiusmodi loca, construunt aciem: omnes enim cogunt. At non necessitate, sed quia res est honesta, fortem esse oportet. Videtur etiam & ipsa singularium rerum peritia fortitudo esse. Quapropter & Socrates fortitudinem, scientiam esse putavit. Tales autem alij quidem in alijs sunt; in rebus autem bellicis milites. Sunt enim in bello complures vanæ, quæ quidem maximè ipsis sunt notæ. Atque ideo fortes videntur, quia quales sunt illæ, alij nesciunt. Deinde & adversarios offendere, & se ipsos tueri maximè experientia possunt, & evitare hostis conatus, & illum percutere, cùm armis vti possint, & talia habeant, vt & ad faciendum sint & non patiendũ aptissima: quibus efficitur, vt ipsi tanquã adversus inermes armati, & tãquam adversus rudes ludi magistri, decertẽt. Etenim in huiuscemodi decertaminibus, nõ ij sunt pugnacissimi, qui fortissimi sunt, sed ij, qui vires amplissimas habent, & optimè sese habent corporibus. At verò milites tunc timidi fiunt, cùm excrescit periculum, & inferiores sunt copijs, ac apparatu. Primi namque fugam arripiunt: vrbanæ verò copiæ manẽt, atque intereunt, quod quidem & in Hermiæo accidit. Hæ nanque turpe fugere, & mortem tali saluti præferendam esse censent: illi verò vt superiores ab initio sese obiectant periculis, re autem intellecta fugam arripiunt, mortem magis, quàm dedecus formidantes. Sed vir fortis non est talis. Atqui iram etiam ad fortitudinem referunt. Fortes enim & ij videntur, qui ob iram feruntur perinde, atque feræ, in eos, qui ipsos vulnere affecerunt: quia & fortes concitantur ira. Est enim ira, res impetuosissima ad aggredienda pe-

pericula. Quapropter & Homerus dixit: Vires iniecit irae: Et, Animum ira concitavit. Et, Acuta per nares vis. Et, Efferbuit sanguis. Haec enim universa irae concitationem, impetumve significare videntur. Fortes igitur ob honestatem agunt, & ipsis opem ira subministrat: ferae autem ob dolorem; quia namque vulnus acceperunt, vel quia timent. Nam si suis in lustris sint, non invadunt. Non igitur sunt fortes, propterea quod a dolore concitatae, ac ira, ad periculum irruunt, nihil providentes malorum. Nam hoc modo & ipsi asini, cum esuriunt, fortes essent: non enim a pabulo verberibus dimoventur. Adulteri quoque propter libidinem multa audent. Non igitur fortes sunt, qui ob dolorem, ac iram, ad pericula compelluntur. Maxime autem naturalis ea esse videtur, quae est ob iram, & esse fortitudo electione sumpta, fineque: & ipsi etiam homines, cum irascuntur, dolent: cum ulciscuntur, capiunt voluptatem. Qui autem propter haec agunt, pugnaces quidem sunt, at non fortes. Non enim ob honestatem agunt, nec ut ratio praecipit, sed ob ipsum affectum. Aliqua tamen ex parte sunt similes fortibus. Nec etiam ij, qui sunt spe freti, sunt fortes: nam ex eo quia saepe, multosque vicerunt, fiduciam in periculis habent. Sunt autem similes fortibus, quia utrique confidunt: sed fortes quidem ob eas res, quas paulo antea diximus; illi vero quia se superiores esse putant, & nihil vicissim suscepturos mali. Tale & ipsi ebrij faciunt: sperant enim omnia sibi prospere evenire: cum vero non eveniunt ipsis talia, fugam arripiunt. At viri fortis erat, res eas, quae sunt hominibus, & videntur formidolosae, ferre: quia honestum est ferre, & turpe non ferre. Quam obrem & magis fortis esse videtur, subitis potius in terroribus interritum esse, ac sine turbatione, quam improvisis. Est enim ab habitu magis, aut minus ex apparatu. Nam antea visa, cogitatione, & ratione quispiam eliget. At ea, quae repente eveniunt, habitu. Fortes etiam esse videntur & qui ignorant: & sunt non longe ab ijs, qui spe freti confidunt. Deteriores autem sunt, quantum dignitatis nihil habent, illi autem habent: quapropter & aliquo tempore manent. Hi vero decepti, si cognoverint, vel suspicati fuerint aliud esse, quam putabant, fugiunt. Quod quidem Argivis contigit, cum in Lacedaemonios, tanquam in Sicyonios incidissent. Dictum est igitur qualesnam sunt ipsi fortes, & ij quoque, qui fortes esse videntur.

SVMMA

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS OCTAVI.

Fortitudinis non vera esse quinque modos, quibus id nominis tralatitiè adaptatur. Differit de singulis eorum, & vnumquemque discernit à solida Fortitudine.

POSTQVAM Arist. explicuit Fortitudinē cum suis extremis cōparatam, proponit nunc quinque species Fortitudinis non veræ, sed adumbratæ: quibus proinde Fortitudinis nomen tralatitiè tribuitur καθ' ὁμοιότητα, propter similitudinē. Quod idem argumentum elucidat *lib. 3. Eudem. cap. 2. & in Magnis Moral. lib. 1. c. 19.* Dividitur verò caput in quinque partes, iuxta numerum modorum Fortitudinis simulatæ, aut non veræ. In prima agitur de Fortitudine politicâ, quæ honoribus aut pœnis incitatur. In secundâ de militari, solâ arte aut experimento comparatâ. In tertia de eâ, quæ ex ira aut timore procedit. In quarta, de confidente, ac victoriā sibi promittēte. In quinta denique de illa, quæ procedit ex cognitione periculi. Conveniunt eæ omnes species fucatæ cum verâ Fortitudine in quadam ἀφοβίᾳ, scilicet, *vacuitate timoris*, quâ animus paratus vtcumque est ad pericula subeunda. Differunt autē generatim ab eâ, quòd sola illa sit constans & perpetua, vtpote verus habitus: sola item honestatis gratia operetur: fucatæ verò species nec constantes sint, quippe quæ habitus rationem non habeant; nec honestatis amore agant, sed longè alio fine. Discrimen verò vniuscuiusque illarum in singulari à Fortitudine verâ, apparebit ex progressu.

§. I.

De prima specie Fortitudinis fucatæ, quæ est Politica, seu Civilis.

2 PRIMA Species est Politica, seu Civilis: & in ijs cernitur, qui pericula bellica aggrediūtur quidem, ac perferunt; non tamen honestatis gratia, sed vel vt fugiant pœnas à lege præscriptas adversus eos, qui ab acie fugiunt; vel vt obtineant præmiū à Principe aut Republica promissū strenuè præliantibus. Vnde ortū est, vt communi existimatione fortissimi habeantur ij cives, apud quos maximè decreta sunt fortibus præmia, aut ignavis supplicia: qualiter apud Germanos iuxta Tacitum *lib. de Moribus German.* & apud Lacedæmones, iuxta Plutarchum *in Cleomene*. Apud Romanos quoque ignavis extremum indicebatur supplicium *l. Omne delictum, ff. de re milit.* & plura alia infamiæ genera: de quibus Cicero, Gellius, Frontinus, & Gellius varijs locis. Rem verò illustrat Aristot. testimonio Homeri: apud quem Hector & Diomedes videntur dedisse exemplum politicæ fortitudinis, ducti solo infamiæ timore. Hector namque, cùm secum deliberaret, atque honestius arbitraretur exire ad congrediendum cum Achille, quàm sese recipere intra mœnia Troiæ; licet in hoc esset maior securitas, in illud prius inclinat: ne si certamen recusaret, Polydamas ipsum convicijs oneret, atque ignaviæ accuset. Vnde & aiebat Hector *Iliad. 22.*

Πουλυδάμας μοι πρῶτος ἐλεγχείην ἀναθήσει

Polydamas fucum primus mihi crimen inuret.

3 Similiter & Diomedem *lib. 8.* Nestor dehortatur ab ineundo certamine cum Hectore, qui invictus habebatur. Verùm Diomedes potiùs civili fortitudine, quàm bellica respondet, se nolle recusare certamen, ne aliquando glorietur Hector, quod eum in fugam converterit. Vnde & aiebat.

Ἕκτωρ γάρ ποτε φήσει ἐνὶ Τρώεσσ' ἀγορεύων
Τυδεΐδης ὑπ' ἐμεῖο

Dicet enim Troes inter fortissimus Hector,
Tydides metuens euasit.

4 NVNC Videamus similitudinem, atque dissimilitudinem huius fortitudinis politicæ cum illa solida ac vera. Porrò similem esse, & longè magis quàm cæteras postea explicandas, docet Arist. quoniam hæc proximiùs ad veram Fortitudinem accedit, siquidem præ alijs appetit, seu quærit finem honestum. Appetitio enim præmij militaris, & fuga ab infamia aut dedecore, honestum quiddam est. Dissimilis autem præterea est, quòd solida Fortitudo quærit honestum gratia ipsius honestatis: fucata verò & politica, quamvis quærat quod honestum est, non tamen gratia honestatis, sed propter præmiū, sive ob vitandū dedecus: quod est aliquid vtile. Patet verò nimium differre inter hoc quod est quærere honestum quia vtile est, aut quia honestum est. In hoc enim posteriori præ illo resplendet nobilitas solida, & ingenua Virtutis, cuius est quærere honestum, quia honestum est, independenter ab vtili.

5 IN Speciem eandem videtur reducere Aristoteles eos, qui fortiter in bello agunt, sed coacti à Principibus. At reverà deteriores esse ait præcedentibus: quia non operantur ob verecundiam, sive ad vitandum dedecus, in quo aliqua honestas est; sed tantùm propter metum: neque eo fine, vt fugiant id quod est turpe, sed quod molestum est. Contingit autem hoc pluribus modis indicatis

ab Aristot. *Primus* est, quando gravis pœna, etiam mortis, proposita est à Principe militiæ, vt milites cogantur fortiter pugnare. qualiter proponitur, non ab Hectore, vt ex lapsu memoriæ existimavit Aristot. sed ab Agamemnone apud Homerum *lib.* 2. *Illiad.* illis carminibus:

Ον δέ κ' ἐγὼν ἀπάνευθε μάχης ἐθέλοντα νοήσω,

Οὔ οἱ ἄρκιον ἐσσεῖται φυγέειν κύνας.

Quem procul à pugna fugitantem fortè videbo,

Non fit ille canum poterit vitare rapinas. Scilicet, quisquis fuga è prælio se subduxerit, deputabitur in escam canum, vt & cætera punitorum cadavera. Quamvis etiam Hector alio Iliadis loco *lib.* 15. eandem ferè pœnam indicat. vnde occasio fuit Aristot. ad tribuendum Hectori versus prædictos, qui tamen solius Agamemnonis sunt. Et hanc ipsam oblivionem correxit idem Philosophus lib. 3. Politic. *Secundus* modus vrgendi milites est, quando præfecti aut duces belli, qui locant milites in primâ acie, verberant eos, qui locum sibi assignatum deserunt. Sic olim à Persis factũ in Thermopylis adversus Lacedæmonios scribit Herodotus, quem hoc loco allegat Giphanius. Idemque ferè olim apud Romanos in more fuit teste Livio lib. 5. vbi, *Fustuarium*, inquit, *meretur qui signa relinquit, aut præsidio decedit*. Et in Epitome eiusdem Livij *lib.* 58. legitur Scipionem, dum ad Numantiam corrigeret disciplinam militarem, solitum cædere militem è suo loco recedentem, fustibus, si Romanus esset; vitibus autem, si extraneus. Quæ pœna affinitatem habet cum verberibus, de quibus loquitur Aristot. quamvis absolutè alia sit. Tertius modus cogendi milites est, cùm fossa à tergo objicitur exercitui, nequis retrocedat. Quod Lacones olim fecisse in prælio adversus Messenios observat hoc loco Eustratius, & Pausanias *in Messeniis* testatur. Idem ferè præstitit apud Romanos Odasilius Crassus Consul: cùm milites, qui ad se redierant, missi sub iugum ab Annibale, compellebat vt essent extra vallum. quo, nimirum, indefensi, nec habentes asylum, assuescerent periculis, & in hostem ardentiùs prosilirent. Quod etiam fecit Domitius Corbulo, & alij multi, de quibus Frontinus *lib.* 4. *Stragtagematum ca.* 1. disserit. Plures alios cogendi modos indicat generatim Arist. illis verbis, καὶ τῶν τοιούτων, *& aliorum huiusmodi.*

§. II.

Secunda species Fortitudinis impropria, ex vsu & peritia.

6 SECVNDA Species minùs propriæ Fortitudinis dicitur ab Aristotele in præsenti δι' ἐμπειρίαν, id est, ex vsu & peritiâ. Quod idem docet *in Magn. Moralibus, & lib.* 3. *Eudem.* Nec benè Gallutius censet, illam militarem posse appellari, quoniã à militibus sumuntur eius exempla. In oppositum enim est, quòd Arist. longè magis communẽ, & non solùm ad militaria extendendam velit eiusmodi appellationem, dum ait. *Atque etiam omnis in quaque re experientia, fortitudo quædam videtur.* Constat præterea, dictam fortitudinis speciem, non solùm habere locum in militibus ijs, qui longâ experientiâ & exercitatione in prælijs didicerunt quomodo se gerant in periculis bellicis: sed etiam in pluribus alijs, quis milites non sunt, & tamen vsu ipso ac peritiâ animos sibi fecerunt ad versandum in periculis vitæ. Id palam cernitur in nautis impavido animo scandentibus malos, aut perferentibus procellas: in vrinatoribus quoties profunda maris scrutantur: in medicis, qui grassante lue non timent visitare infirmos: in fabris quando supra tecta & tegulas editissimorum templorum ambulant: in athletis, quoties luctãtur cum aliquo vitæ discrimine: & denique in funambulis, qui intrepidè procedunt, etiam cùm iam iam casuri videntur. Porrò eorum omnium dexteritas experimento cõparata, videtur fortitudo quædam: ideoque Socrates putavit Fortitudinem esse scientiam, sive peritiam quandam rerum formidolosarum & contrariarum: atque in eadem opinione fuit Plato *in Lachete, & Protagora.*

7 VERVM Contrà arguit Aristot. Quicumque enim hanc secundam Fortitudinis speciem nacti sunt, non propterea sunt fortes quòd intelligant & sciant res formidolosas: sed quoniam vsu frequenti, & longâ rerum terribilium experientiâ, didicerunt quibus præsidijs & adiumentis se tueri possint adversus pericula ingruentia: vt idem docet *lib.* 3. *Eudem. cap.* 1. *in fine.* Ergo cùm aliunde constet plures ex prædictis ignavos esse, & proinde carere solidâ Fortitudine, consequens est vt hæc non consistat in scientiâ, seu peritiâ rerum formidolosarum & contrariarum. Quare duo solùm præstat beneficia veteranis militibus scientia prædicta. Vnum est vt probè perspectum habeant multiplici experimento, multos esse terrores vanos, multa inania in bello: quibus ij nullatenus exanimantur, tyrones autem expavescunt subitò, & in fugam se committunt. Cuius doctrinæ optimum exemplum affert Giphanius ex Cæsare *lib.* 1. *de bello Civili*, illis verbis: *Tantus subitò timor omnem exercitum occupavit, &c.* Aliud quoque simile est apud Curtium *lib.* 7. vbi inquit: „ Ea res, sicuti pleraque belli vana & inania, „ Barbaros ad deditionem traxit. Barba„ri enim, paucis conspectis, qui Petræ fa„stigium inermes occuparant, eos armatos esse

,, esse rati, & longè plures quàm essent, exter-,, riti sunt, & hosti se permiserunt. His accensendum quod Tacitus *lib. 1. Annal.* testatur, cùm Luna pene clarior cœlo visa esset languescere, Pannonicas legiones tumultuantes fuisse terrore cohibitas, veluti religione iniecta. Porrò ij terrores ab Arist. & alijs memorati sunt similes ijs, quos panicos dicimus, voce desumpta à Græcis, qui eos πανικὰ neutro genere appellant. Nimirum sunt terriculationes quædam inanes, & consternationes subitæ animi, quas Ethnici putabant immitti à Pane deo, lymphaticis simillimas. De quo legendus Erasmus *in Adagijs chiliade 3. centur. 7.* in illud adagium *Panicus casus*: ex quo plura huc transtulit Gallucius ad exornandum Aristotelis textum, quæ brevitatis causa omitto. Vnum tamen est quod dissimulare nō oporteat, aliquādo tantum esse posse terrorem, & adeo insolitum, vt excusandi videantur vel ipsi fortes & strenui viri, si tantisper commoveantur & timeant. Quod observat idem Erasmus ex Pindaro *in Nemeis*, vbi accinit:

Ἐν γὰρ δαιμονίοισι φόβοις
Φεύγοντι καὶ παῖδες Θεῶν.
In divinis enim terroribus,
Fugiunt etiam filij Deorum,

8 ALTERVM Beneficium, quod præstat militibus fortitudo experimentalis prædicta est, vt postquam optimè in ea exercitati sunt, sciant optimè vti armis, adversarium ferire, declinare ictus, & tueri seipsos. Vnde & faciunt sibi animos, & timorem abijciunt: quia, vt observat Vegetius *lib. 1. cap. 1.* sciētia rei bellicæ nutrit audaciam militandi: nam nemo metuit facere id, quod se didicisse confidit. Etenim in certamine bellorum exercitata paucitas ad victoriam promptior est: rudis & indocta multitudo exposita est semper ad cædem. Hæc ille, quibus mirè consonat Aristotel. in præsenti dum ait, milites expertos, & dimicandi peritos, armisque & præsidijs opportunis instructos, valentissimos esse ad agendum, & nihil patiendum. Pugnant enim cum plebeijs, sive, quod perinde est, cum tyronibus, aut rudibus adversarijs, quasi armati cum inermibus, & veluti athletæ cum novitijs. Redditque rationem: quia in his certaminibus non fortissimi quique pugnacissimi sunt: sed qui plurimùm valent viribus, optimeque corporibus affecti sunt.

9 IAM Verò eiusmodi peritiam dexteritatemque longè esse à verâ Fortitudine, probat ab effectu. Quisquis enim periculo eminente, aut propter inferiorem apparatum, & minores copias, ignavum se ostendit; is planè nimiùm à solida Fortitudine distat. At eiusmodi milites periti & dextri, periculo eminente, aut propter inferiorem apparatum, minoresvè copias, ignavos sese ostendunt. Ergò ij nimiùm distant à solida Fortitudine. Assumptionem, in quâ posset esse difficultas, probat experimento apud Hermæum habito: nimirum, apud planitiem quandam prope Coronæam Beotiæ vrbem: vbi olim Coronæi fortiter pugnantes contra Onomarchum, Phocensium hostium suorum ducem, qui iam proditione occupaverat vrbis arcem, omnes occubuerunt. Verum Thebani, qui auxilio ijs venerant, contrà se habuerunt cognita enim morte Ducis sui Chæronis in fugam conversi sunt. Ita exponit textum Græcus Arist. interpres Eustratius ex Cephisodoro *lib. 12. de bello sacro*, Anaximene *lib. 4. de rebus gestis Philippi*, & Ephoro *lib. 30.* Qui tamen Authores hodie non inveniuntur, vt monet in præsenti P. Victorius. Vbi supponit Aristot. Thebanos fuisse quidem in armis peritos, ac dextros. Colligit autem non fuisse verè fortes, sed potiùs ignavos; quoniam eminente periculo, aut propter inferiorem apparatum, in fugam se receperunt; cùm tamen deberent in eo prælio aggredi hostes, constanti atque impavido animo. Ergo potiùs ignavi, quam fortes extiterunt. Fortitudo enim solida ea est, vt turpitudinem magis, quàm mortem extimescat: ac proinde non dubitet vitam profundere, vbi aliter honestas violanda est. Quod sanè perspectum habebat fortissimus ille Dux Hebræorum Iudas *lib. 1. Machab. cap. 9* dum quosdam militum hortantes ad fugam sic obiurgat: *Absit istam rem facere vt fugiamus ab eis; & si appropiavit tempus nostrum, moriamur in virtute propter fratres nostros, & non inferamus crimen gloriæ nostræ.*

§. III.

Tertia species, sita in animositate quadam ex furore, & ira.

10 TERTIA Fortitudinis non solidæ species est, quam parit θυμὸς, id est, ira, aut furor, sive animositas quædam; impellens aliquos ad actus valde similes ijs, qui ex verâ Fortitudine prodeunt. Etenim fortes iracundia excellunt, eaque incitante aggrediuntur pericula. Vnde & oritur vt priores illi vulgò fortes existimentur. Eandem fortitudinem apparentem observat *in Eudemijs*, non solùm ex irâ proficisci, sed etiam communiori ex causa, *ἀπὸ πάθους*, *ex passione*, sive perturbatione; vt ex amore, aut cupiditate, aliave simili affectione: ex quâ interdum quis sibi facit animos, & concitatur ad terribilia aggrediendum. De hac igitur specie docet partim esse similem, partem dissimilem Fortitudini veræ.

11 PRIOREM Partem probat hac ferè ratione. Quæcumque inclinant ad similes actus, planè similitudinem habent inter se. At iracundia, siue furor inclinat in actus similes ijs, quos parit Fortitudo. Ergo iracundia, siue furor & fortitudo habent similitudinem inter se. Assumptum probat Aristoteles ex varijs Homeri carminibus, seu potiùs centonibus. quale est illud: σθένος ἔμβαλε θυμῷ. quod Turnebus vertit: *Addidit & vires animi.* Et μένος καὶ θυμὸν ἔγειρε. *Animos roburque citauit.* Et, δριμὺ δ' ἀνὰ ῥῖνας μένος. *Ingens per nares robur.* Et denique, ἔζεσεν αἷμα. *Sanguis ferbuit.* Quorum sensus est, furorem, siue iracundiam addere animis vires, excitare robur, & vehementi impetu sanguinem impellere, ac per nares emittere. Qui voluerit accuratam singulorum expositionem, adeat Giphanium in Homero versatissimum, qui singula carmina, excepto vltimo, proprijs locis consignat. Ij verò actus similes sunt actibus Fortitudinis veræ: quæ est assumptio illius syllogismi, & sub hanc formam suaderi potest: Quoniam actus veræ Fortitudinis præseferunt animositatem, & robur, & impetum quendam. Fortitudo enim vtitur irâ, tanquam affectione sibi cognata ad operandum viriliter, & aggrediendum terribilia. Atqui actus ex iracundia, seu furore profecti, etiam præseferunt animositatem, & robur, & impetum quemdam. Ergo actus ex iracundia, seu furore profecti, sunt similes actibus veræ Fortitudinis.

12 POSTERIOREM Partem, scilicet, fortitudinem ab iracundia, seu furore profectam, esse longè dissimilem veræ Fortitudini, probat: Quia longè inter se differunt, & valde dissimilia sunt ea, quorum vnum inclinat ad operandum honestatis gratia, alterum verò non gratia honestatis. Atqui vera Fortitudo inclinat ad operandum, scilicet, ad perferendum mala, & aggrediendum terribilia, honestatis gratia: prædicta verò fortitudo ab iracundia, aut furore procedens, non inclinat ad perferendum mala & aggrediendum terribilia, gratiâ honestatis. Ergo vna & altera fortitudo longè inter se differunt, & valde dissimiles sunt. Minor, siue assumptio, in qua est dissidium, declaratur & probatur. Qui enim præditus est vera Fortitudine, omnia honesti causa agit, siue ex fine honestatis & pulchritudinis, quæ in eadem virtute resplendet. Insuper neque aliquid agit aut patitur in aggrediendis terribilibus, aut perferendis malis, nisi perpensa, & prudenter considerata magnitudine periculorum: nimirum, prout recta præscribit ratio. Qui autem solùm fortis est ex impetu iracundiæ, aut cuiusdam furoris, non perfert mala, nec aggreditur terribilia honestatis gratia: sed solùm vindictæ cupiditate, siue propter amorem, aut odiũ, nulla habita honesti ratione. Insuper nec maturè considerat, perpenditvè periculorum magnitudinem, prout præscribit recta ratio. Quod Arist. æquiparat modo operandi belluarum, quæ excitantur & commouentur, non gratia alicuius honestatis; sed vel propter dolorem acceptum à feriente, vt vlciscantur; vel ob timorem alicuius mali, quod impendens sibi apprehendunt. Probatq; ab experimẽto: quia si in silva, aut palude sint, vbi nec læduntur, nec timent, nullatenus aggrediuntur. Ergo quando aggrediuntur, id solùm faciunt propter dolorem illatum, aut timorem incussum. Insuper & in asinis obseruat, fortes eo modo videri, cũ esuriunt. Perferunt enim verbera dura, ne discedant à pastu: quoniam cupiditas replendi ventrem in causa est ad tolerandum terribilia. Ergo de primo ad vltimum, quicumque hominum ex sola iracundia, siue furore, aut cupiditate, aut alia perturbatione, perferunt dura quælibet, & aggrediuntur terribilia, non sunt prædiri ea Fortitudine solida, quæ propria est homini secundùm rectam rationem operanti; sed apparenti solùm fortitudinis specie, qualis & in belluis cernitur.

13 CONFIRMAT Hoc ipsum exemplo adulterorum, qui propter cupiditatẽ multa pericula aggrediuntur, temerariaq; faciunt. Conscendunt enim tecta, cursitant nocte, & sese exponunt manifesto vitæ discriminis vt passim accidit, & expendit Horatius *lib. Serm.* 1. *serm.* 2. vbi de mœchis accinit:

Audire est operæ pretium, procedere rectè
Qui mœchis non vultis, vt omni parte laborent:
Vtque illis multo corrupta labore voluptas,
Atque hæc rara cadat dura inter sæpe pericla.
Hic se præcipitem tecto dedit: ille flagellis
Ad mortem cæsus: fugiens hic decidit acrem
Prædonum in turbam; dedit hic pro corpore nummos:
Hunc perminxerunt calones, &c.

Eademque est alterius amoris, seu libidinis ratio: quoniam eius stimulo acti perplures, terribilia aggressi sunt, & dura quælibet pertulerũt: Quod generatim Arist. iudicat, & exẽplis omniũ sæculorũ, quà veris, quà fabulosis, constat. Talis fuit Leander ille celebris apud Ouidium & Martialẽ, qui ex Abydo Hellespontiaci littoris oppido ad Sestum è regione positum singulis noctibus transnatabat. Talis & apud eundẽ Arist. *lib.* 3. *Eudem. c.* 2. iuuenis ille, qui stimulo amoris percitus, vt suæ libidini facerer satis, ausus est, cõtempto vitæ periculo, Tyranũ potentẽ ac viribus longè superiorẽ aggredi & interficere. Talis & circa nostra tẽpora adolescẽs ille, Galeatius nomine, Mãtuanus eques, de quo Pontanus *lib.* 1. *de Fortitud. cap.* 26. testa-

testitur; puellæ causa se cum equo ex ponte præcipitem dedisse in Ticinum flumen. longè alio sanè instituto, quàm miles quidam Hispanus *Ruy Diaz* nomine, qui circa annum Christi M. D. XXI. apud Luceronium, aliàs Iuliobrigam, nobilissimam Rivogiæ vrbem (cuius gratissimo cœlo primã ferè lucis vsurã debui, & salutares Baptismi vndas, & educationem, & disciplinam in humanioribus litteris, & honores plurimos; tum parentibus meis, tum & mihi collatos: quod aliquã Operum meorum parte testandum, & perenni hoc testimonio consignandum fuit, in gratitudinis tesseram.) cum ea obsideretur ab exercitu Galliæ, præfectus custodiendo ponti, nimiùm edito; vt quemdam ex hostibus prohiberet ab eius ingressu, non dubitavit illum exsertis brachijs complecti, seseque cum eo præcipitem agere in profundam Iberi voraginem. Vnde, suffocato in aquis adversario, victor & incolumis ad ripam processit. Quare tum ipsi, tum & ipsius posteris, à Carolo V. Imperatore, & deinceps ab Hispaniæ Regibus, annuis redditibus provisum est: vortexque ipse fluminis ab eo tempore appellatur, *el pozo de Ruy Diaz*. Hic certè longè alio fine, quàm Galeatius, in periculum adeò immane se coniecit. non enim ob explendam libidinem; sed honestatis gratiâ, nimirum, vt pontem sibi commissum, in quo præcipuum Patriæ suæ præsidium erat situm, plusquam vsque ad sanguinem tueretur.

14 SIMILES Præcedentibus sunt, qui avaritiæ, aut ambitionis causâ, alteriusvè perturbationis, non dubitant quælibet dura & terribilia devorare. De avaritia quidem, observat id Arist. *in Eudemijs*, dum ait: *Mercator quæstus gratia omnia maris pericula & naufragia contemnit*. Vnde illud Horat. *Epist. 1 lib. 1.*

——— per saxa per imbres
Impiger extremos currit mercator ad Indos.

De ambitione autem elegans est Ciceronis locus *lib. 2. Tuscul. QQ.* à Giphanio observatus, vbi ille ait: *Quid de nostris ambitionibus? quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma est, quam non cucurrerint, qui hæc olim punctis singulis colligebant*. Verùm explicatius adhuc, & exemplo adhibito, rem illustrat, Alexander ab Alex. *lib. 6. c 4.* apud quem, Empedocles Philosophus, cùm Panthiam Agrigentinum à gravi morbo curasset, atque ob id se penè cœli pro numine animadverteret; immortalitatis & famæ ambitione incensus, vt in numerum Deorum traslatus videretur, montem Ætnam ascendit, atque in medios ipsius ignes se coniecit. Similiter & apud Sabellicũ *lib. 5 c. 5.* Semiramis regina, gloriæ & famæ causa, virilem sexum mentita, amplissimos ductavit exercitus, multos & magnos subijt labores, periculaque immensa, præsertim in bello Indico, con-

15 EANDEM Fortitudinis speciem ab ira, cupiditate, aliave perturbatione procedentem, & ipsis belluis communem, adscribit Aristoteles *in Eudemijs* alteri, quam Barbarorum appellat: quoniam ij non tam ratione & consilio, quàm impetu quodam & animositate bella gerebant. Quod ipsum de Celtiberis observat Cicero *Tuscul. 2.* de Germanis Seneca *lib. 2. de Ira*, de Romanis & omnibus nationibus ad Occidentem positis Eustratius Scholiastes Græcus. Eosque omnes à verâ Fortitudine alienos esse, suaderi potest hoc syllogismo, ad mentem Aristotelis conformato. Si ij omnes, qui iracundia, aliave perturbatione commoti aggrediuntur pericula, essent verè fortes, etiam belluis conveniret solida Fortitudo, quoniam & illæ ex iracundia, aut perturbatione alia excitantur ad pericula subeunda. Atqui hoc falsum est. Ergo & illud.

16 ADDIT Arist. iracundiam vulgò ac facilè censeri, seu haberi loco Fortitudinis, quòd huic valde affinis secundùm naturam esse videatur. Omnes enim fortes ex suâ naturali constitutione iracundi sunt, & sine aliquo iræ impulsu nihil fortiter fit. Iræ, inquam: nam de hac propriè accipiendum Aristotelem, dum θυμὸν appellat, patet ex contextu, & interpretatione omnium ferè, atque inter eos Augustini *lib. 9. de Civit. cap. 4.* & Lactantij, aliorumque, quos Giphanius allegat. Quare quicumque ex iracundia aggrediuntur terribilia, censentur communiter generosi, sive fortes. Ideoque Seneca loco nuper indicato ex *lib. 2. de Ira*, *cap. 15.* ita loquitur: Vt scias an ira habeat in se generosi aliquid, liberas videbis gentes, quæ iracundissimæ sunt, vt Germanos, & Scythas. Quod evenit, quia fortiora, solidaque natura ingenia, antequam disciplinâ molliantur, prona in iram sunt. Et, paucis interiectis: Itaque ingenia naturâ fortia, iracundiam ferunt, nihilque tenue & exile capiunt, ignea & fervida: sed imperfectus ille vigor est, vt omnibus, quæ sine arte, ipsius tantùm naturæ bono exurgunt: sed nisi domita sunt, quæ fortitudini apta erant, audaciæ temeritatique consuescunt. Hactenus ille, omnino consentiens Aristoteli in eo quòd ira sit passio Fortitudinis amica, & quòd iracundi, atque animosi facilè evadant fortes, disciplina accedente: nimirùm, vt ipse ait, si fortitudo *delectum finemque habuerit*: id est, si is qui naturæ genio iracundus, atque animosus est, studeat operari, seu pericula aggredi, ex consilio atque electione, vt præscribit recta ratio, atque ex fine honestatis. Habet enim naturæ dono animositatem, quæ bona directione & consilio, facilè in Fortitudinem veram eva-

evadat. Quod si verò delectus sive consilium desit, planè in audaciam degenerabit, quæ est alterum è duobus vitijs extremis, quo Fortitudo per exuperantiam læditur.

§. IIII.

Quarta species spuria Fortitudinis, ex spe multiplici experimento parta.

17 QVARTA Species haud solidæ Fortitudinis est; quæ dicitur κατ' ἐλπίδα, *secundùm spem*: quam habent ij, quos εὐέλπιδας, *bene sperãtes* appellant. Ij sunt, nimirum, qui longâ exercitatione & bono exitu è prælijs, spem certam concipiunt victoriæ obtinendæ: quoniam putant non futurum exitum alium; aut dissimilem ex bello imminenti, quàm in præcedentibus experti sint. Docet igitur Aristot. in hac specie esse aliquam similitudinem, aliquam item dissimilitudinem cum verâ germanâque Fortitudine. *Primum* probat: quòd tam ij, id est, εὐέλπιδες, quàm fortes, bona spe sint præditi, seu confidant bonum exitum è prælio. At in hoc quod est, vtrosque sperare bonum exitum, seu confidere, aliqua similitudo est; vt patet. Aliqua igitur inter εὐέλπιδας, & fortes viros, similitudo est.

18 SECVNDVM autem, id est, dissimilitudinem vtrorumque, evincit multiplici ex capite. *Primò*: Quia verè fortes, non vtcùmque fidenti animo sunt, sed ex consilio, electioneque, & honestatis gratiâ, sive quia id secundùm Virtutem est. Εὐέλπιδες autem, seu bene confidentes, non sperant ex eodem fine, sed longè diverso. Solùm enim sibi pollicentur victoriam eò quòd se existimant viribus aut industriâ superiores adversarijs: ideoque sperant vincere, vt sæpe in alijs prælijs. *Secundò*. Quia priores illi, seu verè fortes, ita confidunt, vt quamvis immineat periculum, adhuc persistant, & immobiliter expectent victoriam: posteriores verò ita sperent, vt tamen imminente periculo, non perseverent, sed fugiant, & turpiter terga vertant. *Tertiò* vlteriùs: Quia priores illi, seu solidâ Fortitudine præditi, ita sperant, vt ipsorum confidentia secundùm rectam rationem sit. At posteriores ita sperant, vt illorum confidentia sit communis etiam ijs, qui rationis vsu carent, vt ebrijs & temulentis. Hi enim, vini calore ac vigore excitante, optimam spem concipere solent, vt experimento in ijs constat, & observat idem Arist. *in Problem.* vbi inquit: *Omnes vinum reddit* εὐέλπιδας, *id est, bene sperantes*. Plato etiam dial. 1. de Republ. *Vini*, inquit, *quò quis plus hauserit, eò maiori spe impleri solet*. Ideoque Aristophanes Comicus apud Athenæum *lib.* 10. vinum appellat στρατηγόν, id est, *Imperatorem*, seu Ducem exercitus: quoniam eo impellente milites ad pericula quæque confidenter aggredienda excitantur. Vnde illud Ovidij: *Vina parant animos.* & Horatij de ebrietate agentis: *Spes iubet esse ratas: in prælia trudit inermem*. Et Ode 21. lib. 3. salutat merum hac apostrophe:

Tu spem reducis mentibus anxijs,
Viresque, & addis cornua pauperi,
Post te neque iratos trementi
Regum apices, neque militum arma.

19 EX Doctrinâ præiactâ colligit Arist. multò magis enitere & innotescere Fortitudinem in rebus subitis, seu repentinis, quàm in provisis, seu ex præmeditato factis. Habitus enim magis splendet innotescitque in rebus subitis, quàm in provisis. Fortitudo autem est quidam habitus. Fortitudo ergo magis splendet innotescitque in rebus subitis, quàm in provisis. Maior, sive assumptio, in quâ solâ posset esse dissidium, suadetur: Quia quoties in rebus subitis quis bonè se habet aut malè, operatio non tribuitur consilio & deliberationi, vt in rebus provisis: siquidem repentini casus non præstant locum consilio & deliberationi, sed ij tantùm, qui ex præmeditato fiunt. Ergo in rebus subitis operatio provenit ex habitu: ac propterea hic magis innotescit in subitis rebus, quàm in provisis. *Confirm. I. hac ratio.* Quoties quis ex præmeditato operatur, incertum apparet verùm operetur solùm ex consilio & electione, an prætereà ex habitu. Potest enim quis deliberatè elicere bonam aut malam operationem, præcedente solùm consilio & electione, sive vlteriùs sit habitu præditus, sive non. Quando autem ex improviso operatur, nullum est consilium, aut electio præcedens, cui tribui possit qualitas operationis. Ergo tunc superest vt recurramus ad habitum, veluti principium vnicum determinans ad operandum. Ergo multò magis in subitis, quàm in rebus provisis, dignoscitur habitus.

20 CONFIRM. II. Ratione aliâ huic affini, ex Giphanio. In rebus difficilioribus, & gravioribus cernitur maximè Fortitudo. Atqui subita sunt difficiliora & graviora. Ergo in subitis cernitur maximè Fortitudo. Maior constat ex dictis *lib.* 1. & 2. vbi ostensum est, in rebus magis arduis, seu difficilibus, spectari Virtutis τὸ καλὸν καὶ τὸ εὖ, id est, *pulchrum & bonum*. Ac prætereà ratione constat; quia habitus natura sua instituti sunt ad vincendam difficultatem, quæ est in operando. Minor autem suadetur: Quæ enim non præstant locum deliberationi & consilio, sunt maximè difficilia, & in quibus gravius imminet errandi periculum. At subita

non

non præstant locum deliberationi, & consilio. Ergo subita difficiliora & graviora, seu in quibus gravius imminet periculum errandi. Ergo de primo ad vltimum, in ijs maximè resplendet habitus Fortitudinis. Quo sanè instructum se ostendit olim Pelopidas. Militi enim subito metu expavescenti, & dicenti *Incidimus in hostes*; respondit illico *Cur non illi potiùs in nos*? Verùm inter subita aut repentina, de quibus modò agimus, accensenda non veniunt quæ supra hominis vires sunt, vt ostenta, prodigia, fulmina, terræmotus, &c. de quibus cap. præcedenti dictum est meritò à viro forti posse timeri. Vnde quávis subitò ea timeat, non colligitur destitutum esse habitu Fortitudinis, aut affectum cõtrario timiditatis habitu.

§. V.

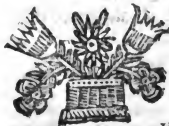
Quinta species adumbrata Fortitudinis, ex imperitia, & inscientia.

21 QVINTA Species adumbratæ Fortitudinis est quam hoc loco ignaris adscribit, & quam in Eudemijs appellat *δι' ἀπειρίαν καὶ ἄγνοιαν, ex imperitia & nescientia*. Illa verò maximè cernitur in pueris, fatuis, & furiosis, qui quandoque terribilia quædam, seu periculosa faciunt, nescientes esse in ijs aliquid terroris, aut periculi: vt quando aspides, aut serpentes manibus tractant. Porrò hæc Fortitudinis species, seu potiùs vmbra, aliquam similitudinem habet cum præcedenti: nimirum, confidentiam aliquam. Sicut enim εὐέλπιδες, id est, *bene sperantes*, confidunt ex victorijs præcedentibus: ita & ignari de quibus modò agimus, confidunt se nihil mali accepturos, quoniam nesciunt periculum imminens. Dissimilitudinem verò vtriusque subdit Arist. quatenus hæc species deterior est præcedenti. Non enim in hac apparet quidquam dignitatis, aut qualitatis forti viro dignæ, vt in illa; sed sola imperfectio nescientiæ. Insuper & ignari, cùm primùm agnoscunt periculum, ab eo fugiunt. Cæterùm bene sperantes, non statim agnito periculo retrocedunt, sed paulatim; id est, cùm tandem perspexerint se inferiores esse adversarijs. Vnde & syllogismus hic efformari potest: Qui cognito periculo statim fugit, magis distat à Fortitudine verâ; ac proinde deterior est, quàm qui non fugit statim, sed lento gradu declinat periculum. Atqui ignarus cognito periculo statim fugit; bene autem sperans non fugit statim, sed lentiori gradu declinat periculum. Ergo ignarus magis distat à Fortitudine verâ, ac proinde deterior est, quàm bene sperans.

22 EXEMPLVM Fortitudinis ex imperitia adhibet Arist. in Argivis, qui inciderunt in Lacones, tanquam in Sicyonios. Quod ita factum commemorat Eustratius hoc loco. Argivi bello superaverant Sycionios. Verùm in horum auxilium Palimachus Lacon equitatum congregavit, hoc stratagemate addito, vt Argivos deciperet. Equitibus suis, id est, Lacedæmonijs desilire iussis in pedes Sicyoniorum accomodavit eorum scuta, vt & Sicyonij viderentur. Argivi autem putantes prædictos equites esse Sicyonios, propter scutorum figuram, statim in eos irruerunt: veluti sperantes iterum victoriam de Sicyonijs. At cùm primùm in ipso prælio cognoverunt eos esse Lacedæmonios (quos maximè timebant, & sibi superiores arbitrabantur) statim animo consternati sunt, & turpiter diffugerunt. Simile quiddam affert Giphanius ex Cæsare *lib. 6. de Bello Gallico*: vbi testatur, Treviros existimantes Labienum fugere, qui tamen fugam simulabat, confidenter in eum irruisse. Cùm verò ille statim in eos signa atque acies converteret, vsque adeò exterriti fuerunt, vt turpiter fugientes in sylvas, aut nemora se reciperent. Huc etiam spectat ignorantia Troianorum intra muros mittentium Græcorum acies equo inclusas, à quibus tamen summum ijs imminebat periculum. Verùm à Laocoonte propterea notantur, non inscitiæ modò, sed erroris, dum accinit apud Virgil. 2. *Æneid.*

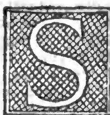
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi:
At hæc in nostros fabricata est machina muros.
Aut aliquis latet error. Equo ne credite Teucri.
Quidquid id est, timeo Danaos, & dona ferentes.

VIDE Sanct. Thomam 2. 2. quæst. 123. atque ipsius Interpretes.

CAPVT NONVM.

De proprietatibus fortitudinis.

ED Quanquàm circa fiducias, metuſque fortitudo verſatur, tamen non ſimili modo circa vtrunque ſed magis circa res formidoloſas cernitur. Qui nanque non turbatur in hiſce, atque ſe habet circa has, vt oportet, magis eſt fortis, quàm is, qui circa ea, in quibus confiditur, ſe habet vt oportet. Fortes igitur ex eo dicuntur, quia res (vt dictum eſt) inferentes dolores tolerant. Idcircò fortitudo dolores affert, & non iniuria laudatur. Difficilius enim eſt dolores ferre, quàm à voluptatibus abſtinere. Enimuero fortitudinis finis iucundus eſt: verùm ab evenientibus doloribus obfuſcatur. vt & in certaminibus fieri ſolet. Nam pugilibus finis quidem ipſe iucundus eſt, gratia cuius certant; coronæ, inquam, atque honores: ſed cædi moleſtum eſt, cùm ſint è carne, doloreſque affert, & omnis omnino labor. Atque quia hæc ſunt multa, ideo id, gratia cuius certant, cùm ſit res parva, nihil iucundi videtur habere. Quod ſi tale & circa fortitudinem eſt, mors quidem, atque vulnera forti viro moleſta erunt, atque invito: feret tamen, quòd honeſtum eſt ea ferre, vel turpe non ferre. Atque quò magis omni virtute pollet, & felicior eſt, eò magis ob mortem ſanè dolebit. Vir enim talis maximè dignus eſt vita, maximiſque bonis privatur, id ipſum ſciens quòd quidem dolorem affert. Verùm nihilominus eſt fortis: & eò magis fortaſſe, quòd honeſtatem, quæ eſt in bello, his anteponit. Nec fit vt omnibus in virtutibus cum voluptate operemur, niſi quoad attingitur finis. Nihil autem fortaſſe vetat, non eos, qui tales ſunt, præſtantiſsimos milites eſſe: ſed eos, qui minùs quidem ſunt fortes, nullum autem aliud bonum habent: hi nanque parati ſunt ſeſe periculis obiectare, vitamque pro parvo emolumento perdunt. De fortitudine igitur hactenus dixiſſe ſufficiat. Quid autem eſt, ex ijs, quæ diximus, non eſt difficile comprehendere, ac aſsignare figura.

SVM.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS NONI.

Qualiter se gerat Fortitudo circa timores & audaciam, tristitiam, ac delectationem. Quibus etiam proprietatibus discernatur, quæ solida est, ab ea, quæ apparens, seu in speciem tantùm.

POSTQVAM Arist. exposuit naturam, materiam, mediocritatemque Fortitudinis, & diversitatem à varijs speciebus, quę vmbram aut similitudinem quandam ipsius referunt; nunc iam accedit ad vestigandas proprietates: dividitque caput hoc in quatuor partes. In primâ docet qualiter Fortitudo se gerat circa timores & audaciam. In secundâ, quodnam sit illius officium erga tristitiam. In tertiâ, quomodo se habeat circa delectationem & iucunditatem. In quartâ denique proprietates solidæ Fortitudinis discernuntur ab ijs, quæ militari & apparenti conveniunt.

2 CIRCA Primam partem comparat timorem cum audacia: quæ duæ affectiones sunt materia Fortitudinis, vt cuiusdam mediocritatis versantis in earum moderatione, iuxta dicta in superioribus. Et quærit in vtrâ affectionum magis Fortitudo versetur. Respondetque, potiùs versari circa timorem, quàm circa audaciam: id est, maiori conatu tendere in ea quæ terribilia sunt, sive timorem incutiunt, quàm in ea quorum vincendorum spem, seu confidentiam habet. Probatque hoc ferè pacto. In ijs magis versatur Fortitudo, ob quæ aliquis communi omnium, etiam prudentum, existimatione censetur fortior. Atqui communi omnium, etiam prudentum, existimatione censetur fortior, qui in rebus terribilibus, seu timorem incutientibus, imperterritum se præstat, quàm qui se audacem ostendit in ijs, quorum vincendorum spem seu confidentiam habet. Ergo Fortitudo magis versatur in terribilibus, seu timorem incutientibus, quàm in ijs, quorum vincendorum spem, seu confidentiam habet. Vrgetur eadem ratio. Fortitudo præcipuè duobus his attributis resplendet, perferendi terribilia, & aggrediendi hostem. Ergo pręcipuè resplendet, comparatione factâ, in altero eorum, quod gravius & periculosius est. Atqui longè gravius & periculosius est perferre terribilia, quàm aggredi hostem. Perferre nanque terribilia, non, nisi constantis & infracti animi est, ac proinde difficillimum: aggredi verò hostem non est ita grave aut difficile, quoniam quisquis aggreditur alium, spem habet vincendi. Ergo Fortitudo præcipuè seu potiùs versatur in perferendo terribilia, quàm in aggrediendo hostem.

3 CIRCA Secundam partem statuit, Fortitudinem non esse sine molestiâ, dolore, ac tristitiâ. Ratio autem, quâ id probat Arist. aliter atque aliter ab Auctoribus proponitur. Burleus ita digerendam censet, vt concludat Fortitudinem in rebus tristibus & molestiam afferentibus sitam esse. Quare sic ratiocinatur. Fortitudo sita est, in ijs propter quæ vir fortis laudatur. At vir fortis laudatur propter res tristes & molestas, quas perfert. Ergo Fortitudo sita est in rebus tristibus & molestis. Minorem sive assumptum probat ex suprà indicatis. Laudatur enim vir fortis propter ea, quæ valde ardua & difficilia sunt. Atqui valde arduum & difficile est perferre res tristes & molestas; imò & difficilius id est, quàm abstinere à iucundis & delectationem parientibus. Ergo vir fortis laudatur propter res tristes & molestas, quas perfert. Verùm quoniam Arist. rationem instituit comparatione factâ Fortitudinis ad Temperantiam, quæ versatur circa res iucundas & delectationem afferentes, videtur probatio illius meliùs disposita à Giphanio in sensu comparativo, quamvis illam singillatim non distribuat in formam argumenti syllogistici. Nos certè ita digerendam arbitramur, ad probandum minorem illam. Difficilius est perferre res molestas & tristes, in quo versatur Fortitudo, quàm abstinere a iucundis, in quo se exercet Temperantia. At qui abstinet a iucundis, laudatur vt temperans, propter difficultatem operis. Ergo qui perfert res molestas, magis laudatur vt fortis, propter maiorem operis difficultatem.

4 CIRCA Tertiam partem addit proprietatem aliam consistentem in delectatione, sive voluptate: & hanc etiam convenire Fortitudini. Quod quidem statim difficile apparet ex nuper dictis ab eodem Philosopho asserente, Fortitudinem habere nexum necessarium cum tristitia & dolore. At cũ tristitiâ & dolore componi nequit delectatio aut voluptas, sicut neque vnum contrariorum cum alio, Ergo neque Fortitudo componi potest cum delectatione aut voluptate. Verùm adhuc persistit constans in eâdem doctrinâ & sibi similis Arist. Docuerat enim suprà lib. 1. cap. 8. omnem perfectæ Virtutis operationem afferre voluptatem: atque adeò cùm Fortitudo sit vera Virtus, imò & excellens, debet etiam ipsius actio voluptatem sive delectationem parere. Cæterùm modò addit, quamvis res ita se habeat, voluptatem à Fortitudinis actu provenientem, non ita sentiri, seu percipi, ac in actibus aliarum Virtutum, sed quoddammodo obscurari, dolorum magnitudine. Cùm enim Fortitudo præ alijs Virtutibus, in dolore & tristitia ver-

versetur, voluptas quam affert, veluti absorbetur ab ijs, & diluitur, aut exigua redditur. Rem illustrat Philosophus similitudine in Gymnicis certaminibus, quæ afferunt quidem voluptatem aliquam certantibus, sed exiguam, quippe quæ vix percipitur inter vulnera, verbera, doloresque, quos in ijs pati solet, etiam qui victor audit. Verùm quemadmodum in eo certaminum genere voluptas aliqua est victori propter coronam, lauream, oleaginam, myrteamve, aut propter victum in Prytaneo, sive ob aliud simile præmium, quæ vtcumque oblectare possit animum inter dolores certaminis: ita etiam Fortitudo in ipsa malorum perpessione voluptatem aliquam ingenerat, quæ aliquali oblectamento fit inter dolores, & molestias.

5 VIDETVR Autem hoc loco Aristoteles refellere eos ex Stoicis, qui existimârunt viri fortis, & qualibet Virtute præditi, esse, nullo angi dolore, aut tristitiâ: tanquam qui felix, sive beatus sit, nullumque proinde aditum præstet dolori. Refellit porrò opinionem hanc, dum ait: *ὁ μὴ θάνατος, καὶ τὰ τραύματα λυπηρὰ τῷ ἀνδρείῳ κ' ἄκοντι ἔσται. Mors & vulnera aspera forti viro, etiam nolenti, futura sunt.* Idque ratio ipsa evincit, quam assignat illis verbis: *ὥσπερ σάρκινοι, καὶ λυπηρὸν πᾶς ὁ πόνος. Siquidem carnei sunt, omnisque labor molestus est.* Vnde & sic sub severiori argumentandi methodo in Stoicos irruere licet. Omne quod carneum est, molestiâ percipit ex labore: labor enim omnis naturâ suâ molestiam inducit. At omnis vir fortis carneus est. Ergo omnis vir fortis molestiam percipit ex labore. RVRSVS Omne quod constat naturâ sensibili, capit dolorem & tristitiam ex rebus molestis. At vir fortis constat naturâ sensibili. Ergo vir fortis capit dolorem & tristitiam ex rebus molestis. DENIQVE. Procul à viro forti est indolentia, seu tristitiæ vacuitas, quæ solùm quibusdam barbaris atque efferatis hominibus competit, vt suprà cap. 7. lib. 2. dictum est. At quisquis indolens non est, seu tristitiâ vacuus, inter molestias dolet. Ergo procul à viro forti est vt inter molestias non doleat. Quod totum certè iuxta solitum naturæ cursum debet intelligi: nam alioqui, & Deo divitias gloriæ suæ demonstrante, fieri potest vt quis, vel inter sævissimos cruciatus non doleat, sed quammaximè delectetur: vt contigit multis è fortissimo SS. Martyrum cœtu, ac præsertim invicto ad miraculum vsque Laurentio, qui in craticulâ prunis superpositâ insultabat Tyranno, dicens: *Ecce miser assasti vnam partem: regyra aliam, & manduca. nam carbones isti non dolorem, sed refrigerium mihi præstant.* Frequenter tamen credendum est SS. Martyres dolorem ac molestiam ingentem passos ex tormentis, quamvis interna ope, & sæpiùs delectatione adiuvarentur ad ea fortiter perferenda. Cui Catholicæ doctrinæ nihil cōtrarium tradit in præsenti Aristoteles; siquidem docet, virum fortem è rebus molestis percipere quidem dolorem, quamvis asperium aliquâ voluptate, quam Fortitudo affert.

6 ADDIT Præterea, non vtcumque dolere virum fortem, sed eò magis, quò fortior est, seu quo excellentiori Virtute se præditum agnoscit. Quod sub hac arguēdi formâ ad mentem Philosophi accommodatâ suaderi potest. Quantò maius bonū est quod quis per mortem amittit sciens, eo maior habetur dolor. At quò quis fortior est, ac felicior, atque excellentiori virtute se præditum agnoscens, eo maius bonum per mortem amittit sciens; nimirum, vitam felicissimam, & omni æstimatione dignam, propter Virtutum opes. Ergo quò quis fortior ac felicior est, & se præstantiori Virtute præditum agnoscens, eò magis in morte dolet. Huc spectat querela Theophrasti morientis: de quo scribit Cicero *in Tuscul.* graviter de naturâ conquestum, quod cornicibus dederit longissimam vitam, hominibus autem longè dignioribus brevissimam. Eodem quoque advocat Giphanius dictum illud Aristippi vehementer afflicti in gravi maris procellâ: qui iuveni cuidam nihil timenti, & pallorem ipsius accusanti, respondit: *Nihil mirum rideas, cùm ego timeo, & doleo: nam tu de vilissima vita, ego vt Philosophus de insigni & diuturnitate dignissima periclitor.*

7 IDEM Giphanius statim addit, fundamentum huius opinionis, videri positum in animi mortalitate, nam Christianus aliter responderet: vtpote cui maiora longè bona & commoda sint promissa. Quibus verbis planè indicat, Arist. hoc loco supponere mortalitatem animi rationalis: siquidem docet, virum fortem eò magis dolere, quò fortior & felicior est, quoniam videt se per mortem orbari maiori bono. Ego verò, quidquid sit de Aristippo, de Aristotele semper existimavi, & sæpiùs docui, pro immortalitate animorum stetisse. Videantur quæ suprà admonui hoc libro cap. 2. & tom. 2. Philosophiæ Nov-antiquæ disp. 79. num. 26. & 27. Neque oppositum colligitur ex fundamento cui innititur Arist. dicens virum fortem eo magis dolere, quò pretiosiori vitâ & maioribus bonis scit se spoliari per mortem. Huic enim doctrinæ non opponitur quòd Arist. existimaret aliam esse vitam, in quâ vir fortis & pius maioribus bonis fruatur: neque comparatio fit inter bonum huius vitæ cum omni alio bono, sed cum inferioribus, & proprijs illorum, qui nec Fortitudine, neque alijs Virtutibus præditi, aut felices sunt. Etenim, abstrahendo ab aliâ vitâ & præmio æterno, vita præsens, si honesta, si felix, si Virtutibus instructa sit, proculdubio iucunda & amabilis est. Er-

Ergo & illius iactura, abstrahendo ab aliâ vitâ & præmio æterno, tristis est ac dolore digna. At vir fortis dum in bello moritur, facit iacturam huius vitæ honestæ, felicis, & Virtutibus instructæ, proptereaque iucundæ & amabilis. Nihil ergo mirum, quod, abstrahendo ab aliâ vitâ & præmio æterno, tristis sit in morte & doleat. Abstrahit itaque Arist. hoc loco, sicut & pluribus alijs ab immortalitate animæ: quam licet sæpe tradiderit, non tamen adeò firmiter & constanter vt quandoque non videatur de illa aliqualiter dubitasse: & ita hoc loco nec vitæ futuræ meminit, nec præmij bonorum operum post fata. Abstraxit quidem considerationem ab ijs, sed neutrum illorum negavit.

8 EST Et alius modus eximendi Aristotelem hoc loco ab eo errore. Nam vir fortis, quò fortiorem se agnoscit, & Virtute præstantiorem, eò etiam magis necessarium se agnoscit bono publico defensionis Patriæ, ac suorum. Ergo cùm dolor crescat iuxta quantitatem boni amissi, dolere potest eò magis, quò se fortiorem & Virtute excellentiorem agnoscit. Idque contingere etiam potest, quamvis certò existimet superesse vitam aliam, & præmium bonorum operum. Tum, quoniam posset alio tempore mori, & obtinere præmium illud, quando iam non esset necessitas vitæ suæ præsentis ad defensionem Patriæ: ac proinde dolere meritò potest quod eo tempore mortem oppetat, cùm maximè oportebat vivere. Tum etiam: quia naturale cuique est vt vitam amet, & mortem exhorreat. Vnde Oudenus lepidissimè accinit:

In mortem sic vita fluit, velut in mare flumen:
Vivere nam res est dulcis, amara mori.

Ergo quò dulcior ac delectabilior fuerit vita, eò amarior & tristior naturaliter apparet mors. At viri fortis, & proinde Virtutibus præditi, vita dulcissima est: vtpotè felix & beata. Nihil ergo mirum quod naturaliter amarissima ipsi appareat mors. Dixi *naturaliter*: nam loquendo de morte Christiani hominis, fide ac spe supernaturali præditi, longè alia ratio est, & maior, vt post honestissimæ vitæ periodum lætetur in morte, quàm doleat. Aristoteles autem ab eâ fide & spe alienus, solùm loquitur de ijs, quæ secundùm naturam sunt.

9 VERVM, Quidquid sit de mente Arist. circa mortalitatem aut immortalitatem animæ, id certum apparet, etiam iuxta ipsius doctrinam, virum fortem & excellenti Virtute præditum, quando moritur, tristari naturaliter & dolere de iacturâ huius præsentis vitæ, quam obtinet honestissimam, & quâ se dignum censet. Cæterùm cum hoc rectè cohæret, quòd tunc etiam habeat voluptatem sive gaudium, quia moritur honestissimè, & propter bonum Virtutis. Si verò tandem aliquando moriendum est, cur non tunc? Accedit in motivum maioris gaudij, viros fortes semper in bello mori ratione alicuius boni publici: quale est, Reipublicæ vtilitas, Patriæ libertas, Religionis causa, & alia huiusmodi; quæ oportet & decet vsque adeò cordi esse, vt etiam illustrium virorum sanguine consignentur. Habet igitur fortis vir de quo gaudeat, etiam dum moritur. Habet quo compenset acerbitatem mortis, & iacturam singularis vitæ, in communi bono, & præcellenti fine honestatis.

10 CIRCA Quartam partem subdit ἐπιμετρον, sive corollarium disputationis de Fortitudine: nimirum, quemlibet eorum, qui militiæ nomen dederunt, posse esse bonum militem, etiam si vir fortis non sit, neque ijs Virtutibus instructus, quæ virum fortem decent. Vt enim aliquis sit bonus miles, sufficit quòd sub obedientiâ Imperatoris paratus sit perferre terribilia, & mortis pericula in bello aggredi, idque reipsâ, vbi iussus fuerit, præstet. Atqui totum id habere potest, quamvis vir fortis non sit, nec ijs Virtutibus instructus, quæ virum fortem decent. Ergo potest quis esse bonus miles, quamvis vir fortis non sit, neque ijs Virtutibus instructus, quæ virum fortem decet. Minor, sive assumptum, in quo est difficultas, probatur: Quia hoc quod est perferre terribilia, & mortis pericula aggredi, & c. est quid indifferens vt fiat, sive propter bonum ipsius honestatis, vt fit à viro forti; sive propter vile & exiguum pretium, qualiter à militibus stipendiarijs fit: id est, ab ijs, qui propter vile stipendium militant, & non dubitant sese quotidie obijcere periculo mortis, quamvis reverâ fortes non sint. Ergo totum id fieri potest ab eo, qui vir fortis non sit, neque ijs Virtutibus exornatus, quæ forti viro sunt consentaneæ.

11 CONFIRMATVR. Stipendiarij enim milites, sive qui exiguo pretio vitam venalem ducunt, communiter fere loquendo viles sunt, & liberi ab oneribus matrimonij: nec in hac vita habent, aut expectant magna bona, quibus orbari possint: ergo ij plerumque soluti & liberi sunt ab ijs impedimentis, quibus retardari possent à perferendis terribilibus, & aggrediendis periculis mortis. At dum hoc faciant ex Imperatoris præcepto, sive iuxta militiæ leges, boni milites erunt: vtpotè satis deservientes ad victoriam, quam potissimùm quærit ars militaris. Ergo stipendiarij milites, sive qui exiguo pretio vitam venalem habent, possunt esse boni milites. Et tamen patet ex dictis illos non esse viros fortes: siquidem non propter honestatem, sed propter vile pretium operantur. Potest ergo esse bonus miles is, qui vir fortis non est. In quam doctrinam

elu-

elucidandam affert Gallutius in milite quodam, Iramo nomine, sub Antigono Macedoniæ Rege. Is, nimirum, cùm stipendiarius miles esset, multa præclara facinora egit, & inter præstantissimos habebatur. Verùm postea ab ipso Rege evectus in fortunam ampliorem, cœpit ignavus fieri, atque exosam habere militarem vitam. Rogatusque à Rege, ecquid causæ esset tantæ mutationis; Respondit, divitias; vxorem, & liberos, esse iam sibi impedimento ad præliandum: antea verò ijs solutum impedimentis, non dubitasse quælibet pericula aggredi. Simile quoque est aliquatenus quod Petrus Victorius *in præsenti* observat ex Horatio de Luculli milite, & ex Græco scriptore de alio itidem Regis milite, qui mutato corporis habitu, etiam animi mores mutavit. Oppressus enim morbo, quo nimiùm affligebatur, valentissimè irruebat in hostes, nullumque recusabat periculum; tanquam qui ex morte imminente minimam salutis jacturam subiret aut nullam: idem verò postea è morbo convalescens, cœpit capiti suo providere, & pericula fugere, tanquam cui iam de cætero pretiosior esset vita propter bonam valetudinem.

12 HAC Ergo ratione Arist. docet milites stipendiarios esse posse ac solere opimos militos, faciliusque venditare suam vitam, quàm fortes viros: quoniam ijs sicut vita laboriosa atque ærumnosa est, ita & vilis habetur, quàm proinde facilè periculo exponant. Vir autem fortis, cùm vitam ac salutem suam agnoscat maximo pretio dignam, non passim, nec temerè illam periculo exponit; sed solùm vbi gravis & publica causa id exigit, iuxta rationis præscriptum.

VIDE D. Thomam 2.2.q.121.& ipsius Interpretes.

CAPVT DECIMVM.

De Temperantia.

POST Hanc de temperantia dicamus. Hæ namque virtutes partium earum esse videntur, quæ sunt rationis expertes. Atque temperantiam circa voluptates mediocritatem esse, iam antea diximus. Minus enim, & non similiter circa dolores versatur. In eisdem autem & intemperantia est. Sed nunc circa quas est voluptates, determinemus oportet. Dividantur igitur animæ, atque corporis voluptates, vt honoris cupiditas, & aviditas disciplinæ. Nam tam ambitiosus, quàm avidus disciplinæ eo gaudet, cuius est avidus: & corpus nihil, sed mens potiùs patitur. Atque ij, qui voluptatibus huiuscemodi alliciuntur, nec temperantes, nec intemperantes dicuntur. Pari modo neque qui circa cæteras voluptates, quæ non attribuuntur corpori, occupantur. Eos enim qui fabulis, & narrationibus delectantur, & circa talia dies consumunt, verbosos quidem, atque deliros, intemperantes autem non consuevimus appellare. Nec eos etiam, qui pecuniarum, vel amicorum causa dolent. Temperantia igitur non circa animæ, sed circa corporis voluptates versatur: non tamen & circa has ipsas omnes. Qui namque rebus ijs gaudent, quæ visu percipiuntur, vt coloribus, figuris, pictura, nec temperantes, nec intemperantes dicuntur: etsi videntur & his homines, & vt oportet, & magis quàm oportet, & minus etiam, gaudere. Simili modo neque qui rebus

ijs gaudent, quæ auditu percipiuntur. Nemo enim aut eos, qui cantu, vel histrionis gaudent voce, plus, quam oportet, intemperantes: aut eos, qui, vt oportet, eisdem gaudent, temperantes appellat. Nec etiam ij, qui circa odores gaudent, nisi per accidens. Non enim eos, qui malorum, aut rosarum, aut vaporum, sed eos potiùs, qui vnguentorum, aut epularum odoribus delectantur, intemperantes dicimus esse. His enim intemperantes ex eo gaudent, quia per hos ipsis rerum earum, quas cupiunt, recordatio fit. Videre etiam licet & cæteros, cùm esuriunt, epularum gaudentes odore. At his delectari, intemperantis est. quippe cùm eius hæc obijciantur cupiditati. Atque neque cætera animalia voluptatem, nisi per accidens, per hosce capiunt sensus. Neque enim odore leporum, sed esu gaudent canes: odor autem sensum ferit. Neque voce bovis leo, sed esu. Per vocem autem sensit illum esse propinquum, atque hoc ipso gaudet. Pari modo neque si vidit, aut invenit cervum, aut feram capram, hoc ipso gaudet, sed quia cibum habebit. Circa voluptates igitur tales temperantia, intemperantiaque versatur, quæ quidem & cæteris animalibus sunt communes. Quo circa serviles, & ferinæ videntur. Hæ autem sunt, quæ tactu, gustuque suscipiuntur. At enim & gustu intemperantes parum, vel minimè vti videntur. Gustus enim officium, saporum iudicium est. Quod quidem ij faciunt, qui vina probant, & epulas condiunt. Non nimium autem hisce gaudent intemperantes, sed voluptate, quæ fit omnis per tactum, & in esculentis, ac poculentis, & in hisce, quæ Venerea nuncupantur. Quapropter & quidam voluptatibus deditus epularum, Philoxenus, inquam, Eryxius, precatus est, vt longius sibi guttur, quàm gruis, fieret, propterea quod tactu delectabatur. Sensuum igitur maximè communis est is, circa quem intemperantia versatur. Atque propterea iure vituperanda est, quod hominibus non ratione, qua homines sunt, accidit, sed qua animalia. Talibus igitur gaudere, maximeque talia consectari, ferinum est. Etenim liberalissimæ voluptates, quæ per tactum proveniunt, exceptæ sunt: vt ea, quæ in ludis, ac certaminibus per fricationem, caloremque fiunt. Non enim intemperantis tactus circa vniversum est corpus, sed circa quasdam corporis partes.

SVMMA

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI.

Temperantiam esse quoddammodo affinem Fortitudini, quamvis ab ea dissideat, consistereque in mediocritate quadam circa delectationes corporis, in quarum excessu aut defectu versatur intemperantia opposita. Eas verò esse, quæ ad gustum & tactum spectant.

POSTQVAM Arist. disseruit de Fortitudine, progreditur ad disputandum de Temperantia. Dividitur verò caput in tres partes. In prima affertur ratio, cur post tractationem de Fortitudine agendum sit de Temperantia: simulque assignatur generatim materia, in qua hæc versatur. In secunda distinguuntur bipartitò delectationes, vt quædam sint corporis, quædam animi: asseriturque Temperantiam non versari in moderandis ijs, quæ ad animum spectant. In tertia denique statuitur, materiam Temperantiæ esse delectationes corporis, non quidem omnes, sed eas nominatim, quas gustu tactuque percipimus.

2 CIRCA Primam partem assignat idoneam rationem, cur post tractationem de Fortitudine disserat de Temperantia. De illa enim Virtute statim disserere oportuit, quæ residet in eâdem parte animæ. Atqui Temperantia residet in eâdem animæ parte, ac Fortitudo. Ergo post tractatum de Fortitudine oportuit statim agere de Temperantia. Probat assumptionem Philosophus: quoniam vtraque ea Virtus residet in appetitu sentienti, qui est eadem pars animæ communis homini, & animantibus brutis: dividiturque in irascibilem, & concupiscibilem. Ac Fortitudo quidem residet in irascibili: Temperantia autem in concupiscibili: quæ sunt duæ quasi portiones eiusdem sentientis appetitus. Temperantia igitur & Fortitudo resident in eâdem parte animæ.

3 EXPLICATVR Ampliùs iuxta mentem eiusdem Aristotelis. Nam irascibilis, in qua residet Fortitudo, & concupiscibilis, cui inhæret Temperantia, conveniunt in eo, quod expertes rationis sint. quippe quæ & irrationalibus brutis communes sunt. Rursus: ambæ versantur in quibusdam animi commotionibus, quæ belluis etiam conveniunt: nam timor, qui est materia Fortitudinis, & voluptas, in qua versatur Temperantia, sunt perturbationes belluis etiam communes. Pertimescunt enim verbera, & mortem: contrà autem voluptate gustandi & tangendi afficiuntur. Quare opportunè tractandum fuit de Temperantia postquam de Fortitudine disputatum est.

4 MONET Verò, seu in memoriam revocat, quod iam antea libro secundo cap. 7. dixerat, Temperantiam esse mediocritatem quandam circa voluptates, & tristitias: quoniam, scilicet, tam voluptates, quàm tristitiæ oriuntur ex voluptatum desiderio, cui Temperantia modum imponit. Addit deinde, eam minùs in tristitijs, quàm in voluptatibus, versari: quia, nimirum, tristitiæ oriuntur per accidens ex absentia voluptatum: hæ autem spectantur per se. Denique subdit, intemperantiam, quæ est habitus contrarius Temperantiæ contrarius, etiam versari in delectationibus & tristitijs: quoniam sicut habitus contrarij sunt in eodem subiecto, ita & circa eamdem materiam versantur.

5 CIRCA Secundam partem discernit duplex voluptatum genus: vt quædam animi, quædam corporis propriæ sint. Priorum numero censentur voluptates perceptæ ex scientijs, disciplinis, honoribus, fabulis, spectaculis, musicis concentibus, alijsque eiusmodi: quas propterea, delectationes, seu recreationes animi appellamus. Posteriores verò longè crassiores sunt, vt quæ ad tactum, & gustum spectant: de quibus speciatim infrà. Hoc præmisso, decernit, nec Temperantiam, nec intemperantiam versari in voluptatibus animi. Probatque ferè sic: Temperantia & intemperantia solùm sunt circa illud genus voluptatum, in quo quis communi hominum judicio censetur temperans aut intemperans. Atqui in voluptatibus animi communi hominum iudicio non censetur quis temperans aut intemperans. Non enim propriè temperantes aut intemperantes habentur, qui mediocriter, aut plus vel minùs iusto ijs voluptatibus indulgent, quæ ex scientijs, honoribus, fabulis, spectaculis, aut musicis concentibus, capiuntur. Temperantia igitur & intemperantia non sunt circa voluptates animi. Superest igitur vt vtraque in voluptatibus corporis posita sit.

6 CVM Autem voluptates, quæ sensu aliquo corporis percipiuntur, sint plures & variæ, excurrit Arist. per singulas, aut principaliores illarum, vt ijs exclusis tantum statuat eas, in quibus nominatim versantur Temperantia & intemperantia. Ac primò quidem extra materiam vtriusque vult esse delectationem illam, quæ oculis capitur, sive ex aspectu picturarum, tabularum, statuarumque. Quamvis enim quis in ea voluptate plus nimio excedat, non ideo intemperatus audit, sed insanus quoddammodo. Sic enim Cicero Verrem appellat, quod in hac re omnem modum & cupiditatem excederet. Similiter & Damasippum Horatius lib. serm. 2. serm. 3.

dum

dum accinit: *Insanit veteres statuas Damasippus emendo.*

7 DENIQVE Excludit voluptates illas, quæ auditu percipiuntur: vt ex musicis, & histrionibus. Non enim aliquis censetur intemperans, quòd nimiùm, earum cupidine teneatur, sicut nec temperatus quòd mediocriter ijs indulgeat. Ideoque idem Arist. Eudemiorum lib. 3. cap. 2. censet non debere intemperantes censeri, qui Sirenum cantu dicuntur capti fuisse: vt legere est apud Plutarchum Sympos. 9. q. 14. Xenophontem, & Lucianum Commentario de Saltatione. Quippe ij, non intemperantes, sed incauti fuisse censendi sunt. Contrà verò nec temperatus existimatur Vlysses, sed *callidus*, aut *fallax* dicitur, aut *doctus*, à Poetis, quòd declinaverit, earumdem Sirenarum cantum, atque illitis cerâ auribus sociorum, liber eum ijs evaserit ab illicio. Porrò *callidus* appellatur Vlysses ijs carminibus:

Illevit cera sociorum callidus aures,
Atque suas vinclis præbuit ipse manus.
Transivit scopulos, & inhospita littora classis:
Illæ præcipites desiluere freto.
Sic blādas vocisque notas, & carmina vicit:
Sic tandem exitio monstra canora dedit.

Fallax verò propterea dicitur à Martiale lib 3. Epigr. ad Cassianum:

Sirenes, hilarem navigantium pœnam,
Blandasque mortes, gaudiumque crudele,
Quas nemo quondam deserebat auditas,
Fallax Vlysses dicitur reliquisse.

Doctus denique prædicatur, dum de Sirenibus Parthenope, Ligiâ & Leucosiâ dicitur:

Has Musa explumant, has atque illudit Vlysses:
Scilicet, est doctis cum meretrice nihil.

Non ergo quis aut temperatus est, aut intemperatus, quòd mediocriter, aut plus iusto, musicis concentibus aures accommodet.

8 VERVM Vtrumque id modò traditū de delectationibus ex visu & auditu perceptis, per se loquendo dumtaxat intelligendum est. Nam alioqui & ex accidenti fieri potest, vt occasione capta ex aspectu aut auditu quis evadat intemperatus. Nimirum amor, etiā Venereus, quo quis propriè intemperans fit, ex oculorum aspectu initium ducit: vt idem Aristoteles exponit infra lib. 9. cap. 5. Idque palam est, vel communi experimento omnium ferè hominum, quotquot in libidinem miserè prolapsi sunt. Ceciderunt enim ex curioso, aut incauto oculorum officio: idque testatur Naso in Epistola quadam, ijs versibus:

Tunc ego te vidi: tunc cœpi scire quis esses:
Illa fuit mentis prima ruina meæ.
Et vidi, & perij, nec notis ignibus arsi.

Similiterque Apuleius lib. 10. inquit: *Causa omnis & origo præsentis doloris, & etiam medela ipsa, & salus vnica, mihi tute ipse es. Ipsi enim tui oculi per meos oculos ad intima delapsi præcordia meis medullis acerrimum commovent incendium.* Nimirum, id videtur desumpsisse à suo Antesignano Platone, qui amoris vulnera censuit esse radios quosdam tenuissimos, ex intimo cordis spirantes, vbi vitalis sanguis dulcissimus & calidissimus sedem habet. qui, viā per oculos sibi patefactā, atque identidem illapsi, ad intimum vsque cor penetrant. Quin & id ex aspectu statuæ accidere potest. qualiter accidisse memoratur intemperato cuidam adolescenti, qui intuitus imaginem Danaes à Iove compressę sub imbre aureo, ipsum se concitavit ad similę facinus. Ergo ex aspectu oculorum potest quis per accidens, & veluti occasione accepta, innodari amore turpi, ideoque fieri intemperatus.

9 SIMILITER Et ex voluptate illa, quæ auditu capitur. Id patet vel ipso Sirenum auditarum exemplo, quo vtitur Aristoteles loco suprà indicato. Nam licèt in ea mythologia, qui Sirenibus aures præbuerunt, earumque dulci cantu delectati sunt, propterea solum incauti existimentur; attamen occasione inde acceptâ in libidinem lapsi putantur, quæ intemperantiæ parens est. Ideo sub ænigmate Sirenis cuiusdam decantatum legimus;

Illicium est mulier, quæ in piscem desinit atrum:
Plurima quòd secum monstra libido vehit.

Ideo & D. Hieronymus in quadam Epistola: *Nos ad patriam festinantes*, inquit, *mortiferos Sirenum morsus fugiamus.* Nimirum, blandæ feminarum voces illicio esse solent. Eodemque spectat Socratis celebre effatum apud Xenophontem: δεῖ ὥσπερ σειρῆνας τὰς ἡδονὰς παρελθεῖν τὸν σπεύδοντα τὴν ἀρετὴν ἰδεῖν ὥσπερ πατρίδα. *Voluptates oportet præterire, tanquam Sirenes, eum, qui virtutem vt patriam intueri percupit.* Denique & idipsum satis indicat S. Synesius Epist. ad Herodianum illis verbis: ἐγὼ μὲν γὰρ δι᾽ ἄλλο, &c. *Ego quidem non aliam ob causam existimo Sirenas malè à Poetis acceptas, quàm quòd vocis dulcedine adductos perderent. Audivi à quodam ex sapientibus, qui allegoricè fabulam explicaret, Sirenis obscurè significare voluptates sensuum oblectantes, quæ eos perdant, qui earum cantui & blanditijs aures præbuerunt.* Nec prætereundum ea de re elegantissimum epigramma D. Luisij de Gongora, quòd instituto huic valdè opportunum, nec minùs morale sit, Hispanico carmine:

O Mar pero, tu, que cortes no
Al Palacio le stias tus antenas;
Al Palacio Real, que de Sirenas
Es vn segundo mar Napolitano:
Los remos dexa, y vna i otra mano
De los oidos la desvia apenas:

Que

Que escollo es, quando no Syrte de arenas,
La dulce voz de vn Serafin humano.
Qual su silvo, tu muerte serà clara,
Si espira suavidad, si gloria espira
Su harmonia mortal, su beldad rara.
Huic de la que armada de vna lyra,
Si vocas vince, si haxeles pàra,
Cantando mata, al que matando mira.

10 VLTERIUS, Nec intemperantes censentur, inquit Aristoteles, *qui histrionis gaudent voce plusquam oportet*: similiter nec temperantes ij, qui, vt oportet, gaudent. Huc revocandos meritò censet Gallutius eos, qui narratione rerum lepidarum, aut novarum[1], aut rumorum audiendorum studio nimium delectantur. quales fuisse Athenienses testatur S. Lucas in Actis Apostolorum cap. 17. v. 22. dum ait: *Athenienses omnes, & advenæ omnes, ad nihil aliud vacabant, nisi aut dicere, aut audire aliquid novi.* Ideo Clemens Alexandrinus lib. 1. Stromateon fine eos obiurgat, quasi novitatum affectatores, dum inquit: *Vos Græci semper estis pueri. Nulla apud vos cana disciplina. nullam penitus in animo habetis antiquam opinionem.* Non tamen ideo, aut Lucas, aut Clemens Alexandrinus, Athenienses intemperantiæ notat, nec illos quidem, qui opinionum novarum prurigine ægrotant. Neque etiam Cretensis dum interpretatur Carmen S. Gregorij Nazianzeni ad Cleobulum: vbi non intemperantiæ, sed inscitiæ & arrogantiæ eos accusat. *Novitates*, inquit, *partim ex inscitia, partim ex arrogantia, originem ducunt.* Non ergo ex intemperantiæ vitio.

11 SED Inquires, cuius Virtutis sit in voluptatibus videndi audiendique modum præscribere, seu mediocritatem servare. Cùm enim id per se expetibile sit, & honestum, & difficile, spectare debet ad aliquem habitum. Si autem is non sit Temperantia, videtur, nullus alius existere. Huic dubitationi respondet Giphanius, ad Liberalitatem spectare vt corrigat quidquid est in luxu tabularum, vestium, vasorum, acroamatum, aliarumque rerum eiusmodi. Idque suadere conatur ex doctrina Arist. libello de Virtutibus, vbi tradit Liberalitatis esse proprium τὸ φιλόκαλον. nimirum, quidquid pertinet ad elegantem, egregium, & studiosum honesti cultum. Cumque omnia illa, quæ oculis & auribus ingenerant voluptatem, prædita sint elegantiâ aliquâ, pulchritudineve, videtur proprium esse Liberalitatis vt corrigat, quidquid luxus sive excessus in ijs esse potest.

12 CÆTERUM Licèt hæc doctrina ex parte vera sit, quatenus docet, Liberalitatis esse servare mediocritatem in sumptibus, qui fieri solent in emendis statuis, aut tabulis pictis, aut in alendis cantoribus, vel fabulis vel spectaculis exhibédis; aliunde difficilis est, & incredibilis, quatenus ad præsens institutum attinet. Nam moderari voluptatem, quæ percipitur ex earum rerum visu & auditu, nullatenus videtur spectare ad Liberalitatem. Huius enim officium per se loquendo solùm exercetur in ijs sumptibus, quos quisque facit: vt apparebit infrà lib. 4. cap. 1. Atqui voluptatem prædictam experiri quis potest in visu & auditu earum rerum, circa quas non facit sumptus aliquos, sive quæ alieno sumptu & impensis paratæ sunt. Ergo officium Liberalitatis per se loquendo non exercetur circa voluptatem prædictam. Quare dicendum potiùs videtur cum Gallutio, voluptatem in visu & auditu rerum iucundarum esse materiam spectantem ad aliquam Virtutem innominatam, & valde similem Temperantiæ. Nam quemadmodum hæc corrigit voluptates communes homini cum brutis, ita & illa mediocritatem præscribit ijs, quæ hominum propriæ sunt. Huiusmodi enim censentur quæ visu, & auditu capiuntur: nam licèt externo & corporeo sensu capiantur, non tamen movent corporeo modo (vt observat Alb. Magnus) neque communi animantibus brutis, quæ per se non capiunt voluptatem ex ijs quæ vident aut audiunt, de quo vberiùs infrà.

13 ADDIT Philosophus: NEQVE ETIAM II, QVI CIRCA ODORES GAVDENT (scilicet, intemperantes dicuntur) NISI PER ACCIDENS. Non enim temperans habetur, qui moderatè; neque intemperans, qui nimiùm delectatur odore pomorum, rosarum, herbarum, aliarumque eiusmodi rerum naturalium, quæ confricatæ, aut calefactę, aut prunis impositæ fragrantiam excitant & circum quaque respergunt. quales commemorat Horatius lib. 2. Od. 15. dum accinit:

——— ——— platanusque cælebs
Evincet vlmos: tum violaria, &
Myrtus, & omnis copia narium
Spargent olivetis odorem
Fertilibus domino priori.

Fieri tamen ex accidenti potest, vt Temperantia in ijs voluptatibus versetur. quoties, scilicet, in memoriam revocant voluptatem aliquàm propriè spectantem ad materiam Temperantiæ. Cuius generis esse potissimùm odores vnguentorum aut epularum, observat Arist. eosque, qui nimium ijs indulgent, censeri intemperatos: quoniam existimantur non tàm de odore ipso, aut nidore delectari, quàm memoria opsoniorum, aut epularum, quarum inordinato amore tenentur. Cuius vitij, inter alios, maximè notatur Claudius Cæsar, qui cùm aliquando ius in Curia diceret, percepto nidore carnis, tam impotenter abreptus fuit, vt relicta causa publica, statim se conferret ad ventrem

trem implendum. Similiter & vnguentorum odor potest excitare voluptatem libidinis, in qua coercenda versatur Temperantia per se. Quo spectat illud Plinij lib. 13. tantam esse vnguentorum vim, vt transeunte fœmina odor inuitet, etiam aliud agentes. Ideoque qui vnguentis delectantur, eorumque fragrantiam vbique diffundunt, effœminati habentur, suspicionemq; ingenerant libidinis, quæ ijs irritamentis acuitur. Quam existimationem circa se procul amolitur Seneca Epist. 109. dum, inter alia frugalitatis ac Temperantiæ suæ testimonia, inquit: *Inde in omnem vitam vnguẽto abstinemus: quoniam optimus odor in corpore, est nullus odor.*

14 HINC Est manifestum discrimen ab Arist. obseruatum inter odores malorum, rosarum, & vaporum ex vna parte; atque vnguentorum & epularum ex alia. Nam quicumque nimium affecti sunt posteriori odorum generi, intemperantes habentur; non autem qui odoribus prioris generis vltra mensuram delectantur. Quod disertè docet illis verbis: *Non enim eos, qui malorum, aut rosarum, aut vaporum; sed eos potiùs, qui vnguentorum aut epularum odoribus delectantur, intemperantes dicimus esse.* Vnde primum odoris genus est per se iucundum, seu delectationem afferens, quod proinde non præstat fundamentum coniiciendi affectum inordinatum ad rem aliquam, contrarium Temperantiæ: secundum verò non per se, sed per accidens iucundum est, & aliquãdo, delectat ratione alterius, cuius recordatio excitat appetitum ad voluptatem Temperantiæ contrariam. Ideoque Stratonicus laudatus ab Aristotele Eudem. 3. dixit, odores florum esse formosos: opsoniorum verò iucundos. quod postremum potuisset quoque de vnguentis dicere.

15 REM Ampliùs exponit Aristoteles adhibito exemplo in belluis, quæ nullam capiunt voluptatem tribus his sensibus, olfactu, auditu, & visu. Non olfactu. *neque enim odore leporum, sed esu, gaudent canes.* Quare odor *sensum ferit* dumtaxat: id est, excitat sensui speciem vicini leporis, cuius esu apprehenso delectantur. Non etiam auditu: vt patet in leone, qui non mugitu, sed esu bovis delectatur: *per vocem autem sentit illum esse propinquum: atque eo ipso gaudere videtur.* Non denique visu: quoniam neque idem leo, *si viderit, aut inuenit ceruum, aut feram capream, hoc ipso gaudet: sed quia cibum habebit.* Quam postremam similitudinem ab Aristotele ex Homero desumptam vult Theodorus Zuingerus. nam ille Iliad. 4. Menelaum cum Paride decertaturum comparat leoni, qui visa eminus cerva, aut caprea, lætatur. Belluæ igitur ijs tribus sensibus, olfactu, auditu, & visu, non delectantur per se; sed dumtaxat ex accidenti.

16 OBIICIES. Belluæ etiam delectantur ijs tribus sensibus, idque absque vllo ordine ad delectationes aliorum sensuum. *Primò* enim apes delectari videntur olfactu. Nam Virgilius, doctissimus sanè Poetarum, sicut & eloquentissimus, lib. 4. Georgic. præcipit, galbaneos incendere odores circa alvearia, vt apes ijs recreatæ convalescant ab ægritudine, quæ ibidem describitur. Idque tanquam experimento comprobatum suadet etiam Columella, cap. 13. vbi odorem galbani salutarem apibus testatur. *Secundò* circa auditum. nam & belluæ quædam flecti cantu existimantur, vt docet Cicero *pro Arch.* Speciatim verò de delphinis id tradi solet, qui, teste Plinio lib. 9. cap. 8. musicam amant, & demulcentur symphoniæ cantu, atque hydrauli sono. Indeque Poetis ansa fuit evulgandi, Arionem cithara demulcentem in mari delphines, meruisse, vt concitata adversus eundem persecutione nautarum iam iam necem meditantium, exceptus fuerit à delphine quodam, delatusque ad litus Tænarum. Nec tantùm Poetæ, sed Historici quoque ita scribunt: vt Herodotus *lib.* 1. & Gellius lib. 16. cap. 16. vltim. qui paulò aliter rem narrant: nimirum, Arionem citharædum insignem, cùm patriam suam Corinthum repeteret plenus divitijs, in piratas incidisse. qui, capto consilio interficiendi illum, vt pecunias auferrent, annuerunt nihilominus roganti, vt citharam pulsaret. Quod ille adeo dulciter præstitit, vt delphinas cantu suo & fidibus alliceret circa navim. ex qua se in profundum maris proijciens, à delphine quodam dorso exceptus, & ad portum vsque perductus est. Vnde illa Bianoris sententia lib. 1. Epigr. Græcorum expressa.

——— ——— ἱερὰ θάλασσα
ἰχθῦς ἀνθρώπων εἶχε δικαιοτέρους.
——— ——— *meliores æquore nasci*
Pisces, quàm tellus gignat alumna viros.

De luscinia quoque avi, Hispanicè *Ruyseñor*, testatur plura Plinius, quæ videntur probare, illam nimium voce, ac modulis delectari: præsertim lib. 10. cap. 29 vbi de ijs avibus inquit: *Certant inter se, palamque animosa contentio est. Victa, morte sæpe finit vitam, spiritu priùs deficiente, quàm cantu. Meditantur aliæ iuniores, versusque, quos imitentur, accipiunt.* Legendus Magius lib. 4. cap. 13. vbi de vi musicæ in animantes rationis expertes. Ergo etiam animantes brutæ delectationem ex auditu capiunt. *Tertiò* denique id ipsum comprobatur in visu: nam aviculæ quædam videntur maximè delectari, dum se contemplantur in speculis:

ideoque venatores eas obiectis speculis capere solent. Huc spectat quod de pavone pervulgatum est, & ad sensum patere videtur, illum nimis delectari, quoties expansa cauda & plumis versicoloribus, veluti admirabundus seipsum intuetur. Igitur & aves capiunt per se loquendo voluptatem ex visu.

17 HÆC Tamen nullius ferè momenti sunt, vt nos divertant à sententia Aristotelis superiùs statuta. Negamus itaque belluas, seu quaslibet animantes brutas, etiam indicatas in obiectione, capere voluptatem per se ex olfactu, auditu, aut visu: solumque ex accidenti eas delectari dicimus cum ipso Arist. Neque obstant probationes in oppositũ, quæ nihil ampliùs evincunt. Non prima, quæ de olfactu procedit. Nam non constat, neque Virgilius eo loco affirmat, apes delectari odore galbani, sed curari tantùm ab ægritudine contracta; nam de illius curatione loquitur dum accinit, *His iam galbaneos suadent incendere odores*. Quod quia non consuluit Gallucius in ipso fonte, aliã nescio quam evasionem, longè alienam à sensu nobilissimi Poetæ, meditatus est. Potest verò aliquis odor medicamento esse apibus, sicuti & hominibus, qui tamen voluptatem non afferat per se loquendo. Nec secunda probatio obest ex auditu musicæ petita. Nam delphines, & quælibet animantia bruta, si fortè videntur allici musico accentu, non propterea delectationem capiunt, sed stuporem quemdam, quo sensus eorum devinciuntur, & quasi soporantur: vt proinde facilè capi possint. Arionis autem narratio fabulosa omnino videtur, & cui natio Poetarum originem dederit. Idemq; est de ovibus, quæ delectari videntur, non tamen reipsa aut per se delectantur, quoties pastor fistulam inflat. Lusciniarum verò cantus non delectat eas per se, sed per accidens: quia quoties dulciter canunt, versantur in generatione prolis, eoque cantu excitantur mares & fœminæ ad coniunctionem, quæ propriè spectat ad sensum tactus. Nec denique tertia probatio obstat: nam adhuc restat probandum, aves per se delectari ex aspectu suipsarum. Solùm itaque concedimus, si fortè delectantur, id esse ex accidenti, sive quatenus ex aspectu excitantur ad venerem, aut convictum sociarum, aut pastum. Quo etiam sensu serenitas cœli illas exhilarat, & viror campi: prout exinde in animum subit cogitatio veneris, aut pastus, alteriusve obiecti alimenti spectantis ad gustum, aut tactum, id quod sponte fatetur Aristoteles, dum primum illud negat.

18 CIRCA Tertiam partem descendit iam ad assignandum in specie, circa quas voluptates vertitur Temperantia, similiter & habitus intemperantiæ contrarius. Aliern ergo primùm, esse illas, quæ omnibus animantibus communes sunt: ideoque serviles & ferales habentur. Eas verò pronunciat esse, quæ gustu tactuque percipiuntur. Quod ex doctrina hucusque tradita facilè suadetur. Temperantia enim & intemperantia versantur in voluptatibus. At non ijs quæ hominum propriæ sunt, seu ad rationalem animum propriè spectant; cùm nemo propter illarum moderatum, aut immodicum vsum censeatur temperans aut intemperans. Ergo versantur in ijs, quæ communia sunt homini cum cæteris animantibus. Cũque aliàs probatum sit, eas non esse quæ ex olfactu, auditu, aut gustu capiuntur; superest tandem vt sint, quæ percipiuntur gustu & tactu.

19 VERUM Instituta comparatione inter eos duos sensus, affirmat, multò magis cerni Temperantiam intemperantiamque in sensu tactus, quàm gustus. Affirmat, inquam, subobscurè hoc loco: sed clariùs in Eudemijs dum ait: *Vulgò quidem ex opinione multitudinis ἀκολασία, seu intemperantia, in duobus, gustatu, & tactu; verè tamen & propriè in tactu tantummodo versatur.* Nimirum, tanquam circa voluptates principaliùs inspectas. Quod hoc loco sic ferè probat: Quoniam in ijs potissimùm versatur voluptatibus Temperantia, atque intemperantia, quibus maximè delectantur intemperantes. At ij delectantur maximè, seu magis, voluptatibus spectantibus ad tactum, quàm ad gustum. Temperantia ergo, & intemperantia potissimùm, ac magis versantur in voluptatibus spectantibus ad tactum, quàm ad gustum. Assumptionem, seu minorem propositionem huius syllogismi, in quâ esse posset dissidium, probat: nam actio propria gustûs in eo sita est, vt admota lingua gustandis rebus, gustus de saporibus iudicet: eoque iudicio percipiat delectationem sibi propriam in potu & cibo: vt patet in ijs, qui opsonia, & vina probant, vt deprehendant, num competenti sapore prædita sint; nec tamen in ventrem mittunt. Atqui intemperati non curant, nec student discernere sapores, sed totam suam delectationem sitam in eo habent, vt tactu gutturis ac ventris excipiant esculenta, & poculenta, ac iucunditatem illam experiantur, quæ in ijs deglutiendis est. Ergo intemperati magis delectantur voluptatibus spectantibus ad tactum, quàm ad gustum. Et sanè ita accidit in helluonibus, ac ventri, ingluviei deditis; non enim sapores discernunt, sed totam voluptatem suam collocant in deglutiendis opsonijs: similiter & in ijs qui ad ebrietatem vsque vino se ingurgitant, etenim quasi per infundibulum illud hauriunt, nihil curantes de qualitate saporis, cuius discretio ad gustum & linguam spectat; sed tãtùm de suavitate tactionis illius, quã in gutture experiuntur. Quò spectat illud Varronis apud

apud Nonium; *Quis in omni vita helluo olfecit temetum?* Id est, nullus vnquam helluonum vini suavitatem examinavit olfactu, aut saporem gustu: cùm tota eorum delectatio in tactu, vsu, ac fruitione, posita sit.

20 ILLVSTRAT Doctrinam hanc exemplo cuiusdam nobilis helluonis, ac maximè intemperantis, quem appellat Philoxenū Eryxium, iuxta codices, quibus Argyropilus vsus est: quamvis Lambinus testetur in alijs nullum proprium extare nomen: sed ab aliquo fuisse additum ex Eudemijs; in quibus tamen non appellatur Philoxenus Eryxius, sed Philoxenus Eryxidos, quasi Eryxidis filius. Verùm hoc prætermisso, quoniam levis momenti est, inquit Aristoteles eiusmodi helluonem vsque adeò effræni intemperantia, & insatiabili gulà ægrotasse, vt exoptaverit sibi collum gruis longissimum, idque à dijs ardenter postulaverit, quò sic diuturniorem & productiorem voluptatem in cibo & potu experiretur. Vnde manifestè convincitur, totam eius delectationē non fuisse positam in gustando, quod ad linguam spectat; sed in tangendo, quod fit vsu ipso & tactione gutturis. Videturq; hic ipse Philoxenus esse ille, de quo Athenæus lib. 8. cap. 6. agit: vbi Machon Comicus de eo ait, optasse sibi collum tricubitale. Hoc tamen alij, non de Philoxeno, sed de Chærephonte parasito narrant: de quo apud Gellium lib. 19. cap. 2. habetur, optasse vt sibi à dijs donaretur, *τριῶν πηχῶν λάρυγγα, guttur trium cubitorū.* Simile quoque est de Melanthio Poeta Tragico, & insigni ob gulam, qui sibi guttur olorinum optavit, quò diutiùs dapum sensu frueretur. Legendus porrò Gellius loco nuper indicato, vbi mirè illustrat hanc ipsam Aristotelis doctrinam, in qua versamur.

21 SED Tamen aliqua illius verba hoc loco exscribere oportet, quòd admodum formandis moribus opportuna sint, vt nos ab ijs voluptatibus arceant, quas Arist. docet, cōmunes nobis esse cum brutis animantibus, quoniam ad gustum & tactum spectant. Ait quippe „ Gellius: Quis igitur habens aliquid humani „ pudoris, voluptatibus istis duabus, coeundi, „ & comedendi, quæ sunt homini cū sue, equo, „ asino communes, gaudeat? Socrates quidem „ dicebat, multos homines propterea vivere „ velle, vt ederent, & biberent: sese autem bi„ bere atque edere, vt viveret. Hippocrates ve„ rò, divina vir scientia, de coitu Venereo ita „ existimabat, partem esse quandam morbi te„ terrimi, quem nostri Comitialem dixere. Hæc ille, satis observanda, & notatu digna. Vsque adeò verum est, quod hoc loco docet Aristoteles, delectationes gustus, ac præsertim tactus, in quibus versantur Temperantia & intemperantia, ferales ac belluinas esse. Ex qua doctrina videtur coniecisse D. Augustinus sensum quorundam Poetarum, dum aiunt, quosdam hominum abijsse in asinos, aut sues: quòd, nimirum, instar eorum brutorum se gererint circa adipales voluptates, quæ gustu tactuque percipiuntur.

22 ID Autem discriminis inter vtrasque observandum est ex eodem Aristotele, quē imitantur D. Thomas, & alij Veterum, delectationes quæ percipiuntur gustu, seu potius gutture, ab intemperantibus, spectare ad conservationem individui: eas verò, quæ percipiuntur tactu, sive vsu Veneris, pertinere ad propagationem & conservationem speciei. Cumque amor speciei sit potentior, quàm individui, consequens est, vt delectationes tactus sint longè potentiores ad alliciendum, quàm voluptates ad individui conservationem ordinatæ, vt Avicenna observat. Neque enim aliter homines ijs tam impotenter abriperentur, cùm alias fœdissimæ & teterrimæ sint, quas proinde homines prorsus refugerent, nisi amor sobolis & speciei propagandæ eos quasi sensu alienaret, aut raperet extra se, instar Comitiali morbo ægrotantium.

23 CÆTERVM Non omnem voluptatem ad tactum spectantem vult Arist. belluinam ac feralem esse: nam extremo loco huius capitis monet, aliquas esse liberales, & hominis proprias, proptereaque alienas à materia intemperantiæ. Assignat autem nominatim eas, quæ in Gymnasio & palæstra capiuntur ex vnctione, aqua calida, lucta, pancratio, & alijs ludis: in quibus necessum erat contrectare aliena corpora, etiam nuda. Ratio autem cur ex tactiones liberales sint, in eo sita est, quòd non ad libidinem, aut ingluviem ordinatæ sint, sed ad bonam habitudinem, valetudinemque corporis. Vnde nec ad Temperantiam pertinet mediocritatem in ijs servare, nec ad intemperantiam affectare immoderantiam & excessum.

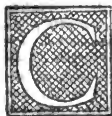
VIDE D. Thom. 2. 2. quæst. 141. atque eius Interpretes.

(?)

CAPVT VNDECIMVM.

Quòd diversa sint cupiditatum species.

VPIDITATVM Aliæ communes sunt, aliæ propriæ, atque adiunctæ. Alimenti nanque cupiditas, naturalis est. Omnes enim, cùm indigent nutrimento, siccum, aut humidum alimentum, & nonnumquam vtrumque cupiunt. Cubile etiam cupit, vt inquit Homerus, iuvenis, atque vigens. Non autem omnes tale, vel tale, vel eadem cupiunt: quocirca nostrum id ipsum esse videtur. Habet tamen & aliquid naturale: alios enim alia delectant, & quædam quibusdam magis, quàm alia quæcumque, sunt voluptati. Hæc cùm ita sint, in naturalibus quidem cupiditatibus pauci peccant, & ad vnum, ad ipsum, inquam, plus. Cùm enim quispiam quævis comedit, aut bibit, donec impleatur superfluo, fit tum rei naturalis exuperatio multitudine. Ipsa nanque naturalis cupiditas, indigentiæ est repletio. Quapropter hi furentes circa ventrem dicuntur, quia vltra, quàm oportet, ipsum implent, atque farciunt. Tales autem ij fiunt, qui mancipijs sunt persimiles. At circa proprias cupiditates, complures homines, multisque modis delinquunt. Nam cùm talium amatores ex eo dicantur, quia vel gaudent quibus non oportet, vel magis quàm oportet, vt ipsi multi, vel non vt oportet, in vniversis intemperantes excedunt: gaudent enim quibusdam, quibus non oportet gaudere: quippe cùm sint odio digna. Et si talibus quibusdam oportet gaudere, magis illis gaudent, quàm oportet, & quàm vt ipsa gaudet multitudo. Eam igitur exuperationem, quæ est circa voluptates, intemperantiam esse, & vituperabilem constat. Circa verò dolores, non vt in fortitudine, sic in ipsa temperantia fit: vt temperans quidem dicatur quispiam ferendo dolores, intemperans autem non ferendo. Sed intemperans quidem ex eo dicitur, quia dolet magis, quàm oportet, cùm voluptate non potitur, atque ipsum dolorem affert ei ipsa voluptas. Temperans autem ex eo, quia absentia rerum earum, quæ efficiunt voluptatem, non dolet, illisque abstinet. Intemperans igitur ea omnia, quæ afferunt voluptatem, vel ea, quæ maximè concupiscit: & à cupiditate adeò ducitur, vt illa cæteris omnibus anteponat. Quapropter & non adipiscens, & cu-

piens dolet: cupiditas enim est cum dolore. Absurdo autem est persimile, ob voluptatem dolere. Atqui deficientes in voluptatibus, & minùs gaudentes homines, quàm oportet, non nimiùm fiunt. Non est enim insensibilitas talis humana. Etenim animalia cætera cibos discernunt, & quibusdam quidem gaudent, à quibusdam verò abhorrét. Quòd si quis sit, cui nullus prorsus est voluptati, nec vllus ab alio differt, is longè ab homine distat: nomen autem non habuit talis, quia non facilè fit. Vir autem temperans in his mediocriter sese habet, Nec enim ijs gaudet, quibus intemperans maximè delectatur, sed potiùs molestè fert: nec ijs omnino, quibus delectari non decet, nec vehementer vllis rebus huiuscemodi delectatur: neque, sibi absint, dolet, neque cupit, nisi mediocriter semper, nec magis, quàm oportet, nec quando non oportet, vlla res omnino talis ipsum delectat. Mediocriter autem, & vt oportet, eas res appetit, quæ voluptate quidem afficiunt, ad sanitatem autem & bonam corporis habitudinem conferũt: & res cæteras voluptatis effectrices identidem, si nec impedimento sint dictis habitibus corporis, nec honestatis cancellos, nec facultatum metas egrediantur. Nam qui ita sese habet, magis, quàm dignum est, eiusmodi voluptates amare videtur. At temperans non est talis: sed ita sese habet, vt ipsa ratio recta præscribit.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS VNDECIMI.

Cupiditatum alias esse communes, alias proprias singulorum. Quomodo circa vtrasque se gerant temperans & intemperans. quomodo item circa dolores. Vitium oppositum Temperantiæ per defectum, quale sit, & quàm alienum ab homine.

SSIGNATA Iam superiori capite materiã, in qua versantur Temperantia, atque intemperantia, disserit nunc de illarũ actibus, illosq; distinguit iuxta varietatem cupiditatum. Diuiditur autem caput in quatuor partes. In prima exponitur, quomodo se habeat intemperatus in delectationibus & cupiditatibus, quibus diversimodè agitatur. In secunda, quomodo temperatus, itemque intemperatus, se gerant circa molestiam & dolorem. In tertia, edisseritur vitium ipsum intemperantiæ, quod & quale sit. In quarta denique describitur officium temperati hominis inter cupiditates, delectationes, ac tristitias.

2 CIRCA Primam partem dividit bipartitò cupiditates: vt quædam sint naturales & communes: quædam verò propriæ peculiaresque. Priores sunt, quæ naturã inditæ sunt omnibus hominibus, vt fames, ac sitis. Fames est cupiditas, seu appetitio calidi & sicci: sitis autem humidi & frigidi: vt idem Philosophus docet 2. de Anima. Quod qualiter accipiendum sit, nos ibidem explicuimus disputat. 88. sect. 6. num. 60. Porrò, vt monet Albertus Magnus, siccum deservit ad reparationem substantiæ assidua activitate naturalis caloris amissæ: humidum verò ad continuationem eiusdem substantiæ, quæ sine humido continuari non potest.

3 CVPIDITATIBVS Naturalibus, seu communibus, adiungit statim Philosophus appetitionem cubilis, seu lecti; idque Homeri testimonio, ex libro vltimo Iliados petito confirmat, dum ait iuxta præiactam Argyropili versionem: *Cubile etiam appetit, vt inquit Homerus, iuvenis atque vigens.*

 Quæ

Quæ verba qualiter sint accipienda, non omnium Interpretum vna sententia est. Albertus Magnus, Gualterus, Acciaiolus, & alij, interpretati sunt verba hæc, tanquam Philosophus loquatur de naturali & omnibus insito apppetitu quiescendi in cubili, seu solvendi naturæ debitum pensum somni, & requietis. Cæterum ita existimasse videntur, quia non consuluerunt, aut expenderunt satis versus ipsos Homeri, qui non de quiete naturali, sed de appetitu Veneris loquitur, quamvis modestè vtens cubilis voce. Quod primus Interpretum, quem viderim, observavit Petrus Victorius, & post ipsum Giphanius, quos imitatur Gallutius, quamvis neutrum alleget. Nimirum, verba Homeri finguntur prolata à Thetyde Achillem filium consolante, cum mœreret ob interitum sodalis, & proponente ipsi omnia, quibus levare dolorem posset, atque inter ea cibum, & vsum Veneris. Carmina loco allegato sunt:

Τέκνον ἐμὸν, τέο μέχρις ὀδυρόμενος, &c.
Fili mi, quousque flens & dolens,
Tuum arrodes cor, memor neque cibi
Neque cubilis? bonum verò est mulieri in amore
Misceri, &c.

Quare eleganter quidem, sed non satis ad mentem Homeri, reddidit eos versus, qui ita lusit:

Nate, quid vsque adeò miseris consumere curis?
Lumina quid fletu crucias, quid pectora questu?
Immemor ora cibo committere, fessa quieti
Corpora? quid Veneris te non movet vlla voluptas?
Et pulchrum est blandis nonnunquam amplexibus vti
Coniugis, &c.

4 SVFFRAGANTVR Plura eidem interpretationi. Primum est, quòd idem Philosophus infrà lib. 7. appetitum Veneris inter cupiditates necessarias, seu naturales recenseat: vt propterea hoc etiam loco eas collocasse inter communes & naturales censeatur. Secundum est: quoniam Aristoteles appetitum cubilis adscribit nominatim iuveni ac vigenti. Si autem sensus esset de quiete naturali, non esset quòd magis illius cupiditatem iuveni adscriberet, quàm seni: cùm omnium hominum cuiuslibet ætatis sit quietem appetere. Non ergo appetitio cubilis est intelligenda de quiete naturali. Tertium: Quoniam versibus Homericis Thetys exhortans Achillem, vt cubilis memor sit, statim addit de quo cubili loquatur: scilicet, non tam de illo, quod quieti deservit, quàm quod propagandæ soboli. Quartum denique: Quia licet appetitio Veneris non sit necessaria conservationi individui, est tamen necessaria ad propagationem conservationemque speciei: ideoque loco nuper indicato ex *lib.* 7. existimat, eam cupiditatem non debere reprimi, aut prohiberi ab ijs, qui Reipublicæ præsunt. Fateor, eam ipsam doctrinam corrigi debere ex Christiana Philosophia, quæ virginitatem, celibatum, & castimoniam Deo promissam, præfert matrimonio, omnemque Venereum vsum extra illud proscribit, & damnat. Semper tamen verum existit, omnibus hominibus, attento statu naturæ lapsæ, cùm primùm ad vigentem ætatem perveniunt, commune esse, ijs concupiscentiæ motibus agitari, qui ad speciei propagationem inclinant: quamvis in libera vniuscuiusque potestate sit non præstare consensum, & servare illæsam pudicitiam iuxta suum statum.

5 POSTERIORIS Generis cupiditates, id est, peculiares, & adventitiæ, sunt, quas vnusquisque hominum privatim habet ex suo genio. Neque enim sunt communes instar illarum priorum, sed variæ ac dissimiles, iuxta varietatem indolis, ac temperamenti in singulis naturæ humanæ individuis. Quidam esu carnis delectantur: alij contrà solos pisces amant: & rursus inter carnes, ac pisces sua cuique cupiditas privata est, vt potiùs vno, quàm alio, delectetur. Quibusdam vinum ingratum est: alijs verò suavissimum, & gratius melle. Melancholici amaro sapore delectantur: suaviori autem dulcique quotquot sanguine abundant. Borealium Regionum incolæ abundanter carnibus vescuntur, & vino indulgent: parcè verò & moderatius qui ad Occidentem & Austrum habitant. Imò & in diversis Provincijs eiusdem Regni satis vicinis, id experimento comprobatur. Aragonij enim, & Valentini in Hispania parciùs vescuntur carnibus, quàm habitatores Castellæ, vicorumq; finitimi. Porrò eæ omnes cupiditates, naturales sunt quoddammodo, prout sequuntur temperamentum vnicuique naturâ insitum, quasi appendix naturæ. Non tamen sunt naturales priori illo sensu: quoniam non comitantur vbique naturam, sed in hoc aut illo individuo tantùm.

6 OBSERVAT Giphanius, divisionem traditam cupiditatum vix dissidere ab eâ, quâ vsi sunt Epicurei. Ij enim trifariam diviserunt cupiditates: vt quædam sint naturales, & necessariæ: quædam naturales, & non necessariæ, quædam denique inanes. Quam divisionem, veluti non secundùm artem factam, reprehendit Cicero *lib.* 2. *de Finibus*, licèt rem ipsam probet. Itaque potiùs voluptates dividi vult in naturales &

& inanes. Deinde naturales subdividit in necessarias, quales sunt cibi & potus: & non necessarias, vt Veneris, quatenus, scilicet, conservationi vniuscuiusque individui non sunt necessariæ, vt suprà dictum est. Inanes denique Epicurus censuit, quas hoc loco Aristoteles *ἰδίας ἡδονὰς*, *proprias voluptates* appellat: vt nimiam cupiditatem honoris, imperij, gloriæ, delitiarum; & libidinum. De quo legendus Plato lib. 8. & 9. Politić. de Republica: similiter & idem Aristot. infrà *lib.* 10. *cap.* 5. vbi disserit de speciebus voluptatum.

7 DIVISIONE Cupiditatum tradita, exponit illarum vsum, & pronunciat, in ijs quæ naturales & communes sunt, à paucis peccari, idque per excessum. Frequenter enim homines comedunt ac bibunt, quoadusque faciant satis necessitati naturali, neque inde excedunt. Aliqui tamen sunt qui eam lineam prætergrediantur, vt lurcones, helluones, gurgites, ventres, & ad pastum projecti, qui propterea ab Aristotele dicuntur *γαστρίμαργοι*, id est, furentes circa ventrem, sive, vt Giphanius interpretatur, *ventres.* Neque enim Philosophus eos tantùm *ἀκολάστους*, *intemperantes* appellandos putavit, nisi & præterea ea infami gastrimargiæ notâ significarentur, quæ ventris voraginem, & ingluviem ac rabiem denotat. Quin & præterea eos servilis & illiberalis genij arguit, quod ventris mancipia sint, & pessimæ conditionis servi, dedititiorum instar. Qua Philosophi doctrina mirè illustrari possunt verba illa Pauli ad Philippenses 3. vers. 19. *Quorum Deus venter est.* Nimirum, cùm id sit vniuscuiusque Deus, quod ille potissimùm colit, cui totus servit, & omnia sua impendit; helluonibus Deus venter est. Nihil enim aliud curant, aut cogitant, quàm vt ventri serviant, tanquam mancipia, vt loquitur Aristoteles in præsenti, dum ait: *Quapropter γαστρίμαργοι, furentes circa ventrem dicuntur*: quia *vltra quàm oportet ipsum implent, atque refarciunt. Tales autem ij fiunt, qui mancipijs sunt per similes.* Videturque Paulus verbis paulò antè observatis alludere ad Dagon Deum Philisthinorum, de quo agitur lib. primo Regum capit. quinto. Dagon enim est Deus venter, quoniam ventris causa colebatur: vt ibidem sacri Interpretes monent. Quare Cyclops helluo mactans arietes apud Euripidem accinit:

Quos ego nulli sacrifico, nisi mihi: non Dijs,
Seu huic ventri meo Deorum maximo.

Vnde & Tertullianus lib. de Ieiunijs cap. vlt. sic reprehendit gulosum quendam, quasi aras erigentem ventri, illumque colentem pseudovirtutibus theologicis, tanquam Deum. Apud „te agape (charitas) in cacabis fervet, fides „in culinis calet, spes in ferculis iacet. Sed „maior his est agape: quia per hanc adolescentes tui cum sororibus dormiunt: appen„dix, scilicet, gulæ lascivia atque luxuria est. Nec dissimile illud eiusdem: Deus tibi ven„ter est, & pulmo templum, & aqualiculus „altare, & Sacerdos coquus. Huc spectat iuramentum illud parasiti apud Plautum: *Ita me amabit sancta saturitas.* Vbi in saturitatem ventris, quasi in Deum, iurat. Denique prodest Clemens Alex. 2. Pædag. cap. 1. vbi „ita deguloso loquitur: Mentem in ventre „infudit: admodum similis pisci, qui Græ„cè *ὄνος*, id est, asinus dicitur, quem quidem „Arist. solum ex alijs animalibus dicit ha„bere cor in ventre. Tales sunt ij homines, „qui in ventrem crediderunt.

8 AC Meritò sanè cupiditas gulæ appellatur ab Arist. gastrimargia, seu furor circa ventrem. quasi enim quoddam genus furoris est, quo helluones aguntur. Quod optimè exponit Chrysologus serm. 41. dum ait de gula: „Non est ratio, sed languor: non vita, sed fe„bris: phrænesis, non natura. Nam quoties ci„borum cruditas vitalia deijcit, infirmat sto„machum, corrumpit sanguinem, vitiat humo„res, succendit choleram, extremũ febris gig„nit incendium; toties æger mentem perdit, „amittit sensum, fertur desiderijs, contrarijs „vrgetur, salutaria respuit, quærit noxia, fugit curam. Similiter & Philo Hebræus lib. de Agricultura lurcones omnes furoris & libi„dinis accusat, iilis verbis: Hanc ventris „ingluviem pedisequa à natura addita co„mitatur libido coitus, & œstro pertinaci „concita, & molestissimam rabiem affe„rens. Cùm enim è multis condimentis, po„tuque meraciore contractâ crapulâ, gra„vantur homines; non sunt ampliùs sui com„potes, sed properantes ad amatorios con„cubitus, comessabundi oberrant ianuis. Verùm & cognationem gulæ cum intemperantia libidinis, causamque coniunctionis vtriusque, sæpe ab Aristotele traditam, assignat philosophicè atque opportunè admodum S. Basilius lib. de Vera Virginitate, vbi inter„rogat: Quid illud est, quod animam in pri„mis ad tactum corporis inquinat, & quod„dammodo corpus efficit, reliquorumque „sensuum voluptates multis modis germinat? Respondet verò huic quæstioni: Tactus sci„licet, qui in gustu est, quique corpus ad coi„tum passive instillat. Ex his procedit gustus „ille tactus, sequiturque concubitus. Subdit „deinde rationem: Nam per gustus tactum „ad ingluviem ventris iugiter voracitate de„linita, impinguatur corpus: ipsum verò fer„vêtibus in imis recessibus humorib⁹ lenibus „concitatũ, libidine ad concubitus tactũ im-

pat entissimè fertur. Vsque adeò alligata est gula furori ac libidini. Legendus præterea Phil. lib. de Somnijs, ac Tertullianus lib. iam allegato de Ieiunijs, præsertim initio, ac lib. de spectaculis cap. 10. Tandemque, vt vno verbo dicam, nihil frequentius traditur à Patribus, & Philosophis Ethicis, quàm furorem ventris, seu gulam, esse libidinis matrem, ac speciem eius præcipuæ intemperantiæ, quæ in rebus Venereis cernitur.

9 ITAQVE In cupiditatibus naturalibus, qualis est appetitus cibi, pauci peccant: ij, scilicet, solùm, qui animo illiberali, ac seruili sunt. Quod intelligo de magno, seu notabili excessu. nam de paruo accipi non potest. Rari enim, & in paucis temperantes, ac perfecti homines sunt, qui non excedant aliquantulum in cibo, & potu. Patet id ex D. August. lib. 10. Confess. cap. 31. dicente: Hoc „ docuisti me Domine, vt quemadmodum me„ dicamenta, sic alimenta sumpturus accedam? „ Et infrà: Quis est, Domine, qui non rapia„ tur aliquantulum extra metas necessitatis? „ Quisquis est, magnus est, magnificet nomen „ tuum. Ego autem non sum, quia peccator „ homo sum. Hæc ille, tantus Vir, atque eximiè pius. Quid, quòd nos homunciones, fateamur, frequentem in ijs voluptatibus lapsum, penes excessum aliqualem? Vide cap. sequens in Commentario circa finem. In ijs verò cupiditatibus, quæ peculiares sunt, siue singulorum propriæ, & aduentitiæ, addit Philosophus, longè plurimos peccare, idque multipliciter. Huic classi accenset delicta eorum, quos φιλοτοιούτους appellari ait, id est, talium rerum amatores. quales profectò sunt, qui plus solito, & omnino immoderanter indulgent spectaculis, musicæ, libidini, delicatis epulis, & exquisitis potibus. nam & horum cupiditates censentur diuersæ à naturalibus & communibus; atque inter peculiares & aduentitias numerantur. Igitur in hoc cupiditatum genere multipliciter delinquitur. Non enim solùm in excessu, vt de naturalibus dictum iam est: sed ex pluribus alijs capitibus. *Primò* enim peccatur amādo ea, quæ odio digna sunt, vt alienum thorum, & omnem libidinem inconcessam. *Secundò*, quoties amantur quidem ea, quæ amare licet, sed tamen nimiùm, seu plus iusto. Cuius exemplum, inter alia, exhibet Herodotus lib. 1. in Candaule Lydiæ Rege, qui vxorem suam ad insaniam vsque deperibat, admirabaturque. Simileque est in ijs, qui filios suos vltra modum amant: proptereaque vitia illorum non corrigunt, nec ab illicitis frænant; perniciosiori sanè amoris genere, quàm esset infestissimū odiū. *Tertiò* delinquitur, quando delectationes experiuntur, vel vt à multis, id est, more vulgi, vel non vt oportet, vel non qua parte oportet. Nimirum, ea ipsa, quæ alioqui licet, vsurpantur sæpe alieno modo, tempore, loco, ac circonstantijs abhorrentibus à prudentia & pudore. Addit deinde, intemperantes excessu peccare in omnibus rebus, etiam in ijs, in quibus delectatio mediocris est concessa. non enim delectantur iuxta rationis præscriptum, sed more vulgi, siue instar multorum. Cui doctrinæ cōsonat, quod idem Arist. tradit libello de Virtutibus, intemperantes ac libidinosos homines, plerumque etiam inverecundos, seu impudentes esse.

10 CIRCA Secundam partem exponit, qualiter se habeant temperans & intemperans in molestia & dolore: asseritque, eos non perinde se gerere, ac virum fortem. Nimirum; dictum iam est sæpe hoc ipso libro, officium Fortitudinis esse situm circa molestiam & dolorem, in vulneribus, in morte, & periculis ipsius. Quare vir fortis est ille, qui in ijs molestijs & doloribus versatur æquo animo, ac propter honestatem: timidus verò, qui aut ea mala refugit quoties subire deberet; aut subit quidem, sed non æquo animo, aut propter honestatem. Temperans autem & intemperans non ita se habent. Quippe temperatus ille est, qui ægrè non fert, aut facilè & æquo animo patitur absentiam voluptatis, siue rei iucundæ: intemperatus autem, qui eiusmodi absentiam ęgrè fert, doletque defectum rei iucundæ. Quare duplex inter vtrosque differentia est. Prima, quòd materia Fortitudinis sit dolor siue molestia præsens: Temperantiæ verò desiderium absentis boni. Secunda, quòd dolor siue molestia, quam moderatur Fortitudo, procedit à malo quod opponitur bono vtili, nimirum, corpori, & vitæ. Desiderium autem voluptatis absentis, quod moderatur Temperantia, prouenit à malo, quod opponitur bono iucundo, seu afferenti voluptatem. Cùm autem intemperantis appetitus effundatur ad concupiscendum quidquid iucundum est, & non fiat ex toto voti compos, aut neque ex parte, dolet, ac tristatur vehementer ex voluptatum absentia. Quare meritò inquit Arist. cupiditatem rerum iucundarum in homine intemperante esse comitem doloris.

11 DICES: Nequit vnum contrariorum esse causa alterius: ideoque nec nigredo albedinem, nec frigus calorem, nec Virtus vitium efficere potest. Vnumquodque enim generat sibi simile. Atqui voluptas est contraria dolori & tristitiæ. Ergo voluptas nequit in homine intemperatato efficere dolorem & tristitiam. RESP. nec Aristotelem, nec nos dicere, dolorem positiuè oriri ex voluptate, etiam in homine intemperato: sed priuatiuè tantùm. Intemperatus enim dolet, quia se considerat priuatum voluptate, seu bono iucundo, quod exoptat & deperit. Hoc etiam modo dicitur priuatio causa appetitus; & gubernatori nauis tri-

tribuitur illius demersio, non quòd positivè illam deiecerit in profundum, sed quòd prætermiserit officium, seu id quod sui muneris est.

12 INFERTVR Ex doctrina tradita, dolores, molestias, & tristitias, magis spectare ad Fortitudinem, quàm ad Temperantiam. Ratio est: Quia effectus sequutus ex præsentia causæ, magis ac principaliùs inspicitur, quàm effectus secutus ex absentia. Atqui Fortitudo respicit dolores ac molestias consequentes ex præsentia causæ, nimirum, rerum terribilium; Temperantia autem consequentes ex absentia rerum iucundarum, quæ desiderantur, & non habentur. Ergo magis ac principaliùs respicit Fortitudo, quàm Temperantia, dolores ac molestias. Infertur deinde (quod Eustratius hoc loco monet) intemperatorum hominum vitam, quamvis iucunda appareat, & delitijs plena, reipsâ acerbissimam esse: quia cùm omnia concupiscant, & non omnia ex voto accidant, necessum est, vt ex absentia eorum tristitiam & dolorem assiduum experiantur. Vnde illud Senecæ 3. de Benefic. cap. 3. *Novis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus: non in id, quod est, sed in id, quod appetimus, intenti.* Infertur denique, & è converso, vitam hominis temperantis iucundissimam esse: quoniam licèt non nimiùm gaudeat rebus delectationem afferentibus, gaudet tamen mediocriter ijs, quæ sibi concessæ sunt. Si autem non possit eas obtinere, æquo animo earum absentiam subit. Quò spectat illud Democriti effatum, virtute Temperantiæ suaviora reddi ea ipsa, quæ per se suavia sunt. Et sanè ita experimento deprehenditur in ijs, qui frugalitatem amant. Etenim & panis siccus, & poma agrestia, & simplicia olera, maiorem ijs voluptatem ingenerant, quàm helluonibus Principibus dapes, & epulæ exquisitæ.

13 CIRCA Tertiam partem procedit ad exponendum alterum vitium oppositum Temperantiæ per defectum, atque adeo extremè oppositum intemperantiæ hucusque explicatæ, quâ peccatur per excessum. Illud autem, licèt proprio nomine careat, dicitur ab Arist. *ἀναισθησία*, id est, vacuitas sensus, sive stupor. Nam cui nihil est iucundum, nihilque inter hoc & illud interest, profectò is ab humanitate remotissimus apparet, imò & à conditione naturæ sentientis: cùm & animantia bruta quibusdam delectentur, & inter voluptates discernant. Quare id genus hominum vix in rerum natura videtur habere locum, sed tantùm apud Comicos, vt idem Arist. observat lib. 3. Eudemiorum. Comici enim quandoque in fabulis suis introducunt quosdam homines adeò agrestes, & ab omni vrbanitate alienos, vt omnem iucunditatem exosam habeãt, de quo etiã infrà lib. 4. cap. 8. Verùm eos raro, aut nunquam existere Cicero etiam notat in Oratione pro Cælio, dum ait: Quamobrem, si quem „ fortè inveneris, qui aspernetur oculis pul„ chritudinem rerum, non odore vllo, non ta„ ctu, non sapore capiatur, excludat auribus „ omnem suavitatem; huic homini ego for„ tasse, & pauci Deos propitios, plerique au„ tem iratos putabunt.

14 NOTANDVM Verò est, stupiditatem hanc, sive insensibilitatem, hoc loco accipi pro defectu opposito virtuti Temperantiæ, ac proinde vituperabili. Alioqui enim potest esse aliqua *ἀναισθησία*, sive sensus vacuitas, quæ non habeat rationem defectus, nec vitij, aut oppositionem vllam cum Temperantia. Pro cuius intellectu notandum cum Acciaiolo, posse hominem considerari secundùm intellectum speculativum, nobilissimasque eius operationes, & quodammodo divinas, quibus veritates rerum perfectè atque assiduè contemplatur (de quo infrà lib. 10. cap. 7. vbi de beatitudine theorica) aut etiam secundùm intellectum practicum, quo deputatur ad vivendum civiliter, seu in humano convictu. Priori consideratione fieri potest, vt diuturno Virtutum & Sapientiæ exercitio, quod in contemplatione situm est, cõparet sibi vsque adeò perfectum Temperantiæ gradum, vt omnes corporis voluptates contemnat, neque vllo modo ijs tangatur. Verùm id genus τῆς *ἀναισθησίας*, seu insensibilitatis, non vertitur vitio, nec defectui adscribitur, sed maximæ atque insolitæ perfectioni, communem & humanam excedenti. Solùm itaque vitium, ac defectus Temperantiæ oppositus est in ijs, qui nullatenus dediti exercitio contemplationis, sed deputati vitæ civili, ac degentes in humano convictu, vsque adeò indulserunt voluptatibus sensuum, vt iam torpeant, & brutescant quoddammodo, neque vlla de cætero voluptate tangantur.

15 CIRCA Quartam partem describit officium temperati hominis, quatenus differt ab intemperato, & sensu carente, tanquam à duobus extremis, atque, illum mediocriter se habere circa voluptates, vt nec eas plus iusto amet, nec omnino reijciat, sed mensurâ quadam. Ac primò quidem temperatus non delectatur rebus ijs, quibus intemperans delectatur & gaudet: sed potiùs *molestiâ fert*, vt interpretatur Argyropilus, sive *offenditur*, vt Lambinus, sive *angitur*, vt Gallutius post Turnebum vertit, quod in Græco est *δυσχεραίνει*. Cùm enim voluptates, quibus delectatur intemperans, sint turpes, nequeunt non esse ingratæ studioso & temperanti viro. Secundò nec eas quidem delectationes, quæ concessæ sunt, expetit pluſquam decet, aut alio loco, aut tempore, quam deceat. Tertio, si eæ absint,

dia-

non propterea anxius est, aut dolet, sed æquanimiter fert. Quartò eas ipsas moderatè perceptas refert in finem honestum, aut immediatè, vt in ordine ad castitatem; aut mediatè, vt in ordine ad bonam corporis valetudinem, & habitudinem, quã ipsam ordinat in exercitium optimarum virtutum. Nimirum, bona corporis habitudo, vt Arist. monet, est scopus, sive finis, in quem Temperantia dirigit voluptates concessas, non modò eas, quæ simpliciter necessariæ habentur, sed illas etiam, quæ minùs necessariæ sunt, & intra honestatis limites continentur. Quam doctrinam ex toto, aut potiore saltem parte, tradidit post Arist. Seneca Epist. 89. dum ait: *Temperantia voluptatibus imperat. alias odit, atque abigit: alias dispensat, & ad sanum modum redigit: nec vnquam ad illas propter ipsas venit.*

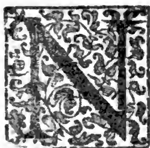
16 Ex qua doctrina infertur divisio ac subdivisio accommodata voluptatũ: vt quędam sint per se turpes, seu naturâ suâ illicitæ: quædam per se honestæ: quædam denique interiectæ, seu mediæ inter præcedentes. Porrò turpes sunt, quæ capiuntur ex omni inconcessa libidine, vt ex stupro, incestu, adulterio, alijsque similibus: à quibus præcipuè abstinet vir temperans. Honestæ per se sunt, quæ capiuntur ex vsitato, medioeri, ac proportionato cibo, & potu, ambulatione, exercitatione, alijsque eiusmodi pręsidijs, naturâ suâ ordinatis ad bonam valetudinem comparandam, aut retinendam. nimirum, *vt sit mens sana in corpore sano.* Et in his positivè versatur vir temperans: quoniam, vt paulò antè observavimus, omnes voluptates concessas refert proximè in bonam valetudinem, vigoremque animæ & corporis. Denique interiectæ, seu mediæ, sunt quæ percipiuntur ex delicatioribus cibis, potatu iucundiori, aut vsu Veneris concesso intra matrimonium. Et in his etiam versatur virtus Temperantiæ.

17 SED Tamen vt hæ ipsæ voluptates mediæ admittantur à viro temperante, præscribuntur ab Interpretibus aliquot regulæ cum ipso Arist. Prima, vt non noceant bonæ habitudini, seu valetudini corporis, qualiter nocere solent, quoties vltra mediocritatem, seu in excessu aliquo sumuntur oblectamenta exquisiti cibi, & potus iucundioris, aut concessæ Veneris. Secunda, ne exuperent vires facultatum, seu bonorum fortunæ vniuscuiusque. nam pauperem dedecet exquisitus cibus, ac pretiosus potus. Vnde obiter admonemur, quicumque ratione status Religiosi adstringimur ad servandam paupertatem Deo promissam, ne in cibo, potu, aut quolibet vsu nostro, sit, vel appareat quidquam exquisitum, aut pretiosum, vel quod magno sumptu paretur. Hoc enim & status ipse paupertatis proscribit, & in Iure prohibitum est *Clement. Ne in agro Dominico, de statu Monach.* Tertia, vt non pugnent cum honestate. Quod intelligo de ijs, non naturâ suâ consideratis (sic enim essent delectationes per se turpes, de quibus suprà) sed in hoc etiam singulari. Vbi enim quis percipit ex ijs oblectamentis, aliàs concessis, se provocari nimiùm in libidinem, aut affectum turpem qualitercumque, ideoq; sibi proximè imminere spiritualem ruinam; abstinere debet ab ijs, & contentus esse necessarijs ad vitæ sustentationem. Has omnes præceptiones servat, & promptè exequitur vir temperans, quoniam in omnibus se exhibet, prout recta postulat ratio.

VIDE D. Thomam 2.2.q.142. atque ipsius Interpretes.

CAPVT DVODECIMVM.

De Temperantia extremis.

NOSTRA Autem sponte, magis intemperantia, quàm timiditas, comparatur. Hæc enim ob voluptatem, timiditas fit ob dolorem: quorum alterum expetimus, alterum fugimus. Et dolor quidem distrahit, atque corrumpit naturam eius, qui habet ipsum: voluptas autem nihil tale facit. Magis igitur intemperantia nostra sponte, quàm timiditas, acquiritur. Quapropter & reprehensione magis est digna. Nam ad res afficientes voluptate, fa-

facilius eſt aſſueſcere:ſunt enim complures tales in vita. Et aſſuetudo fit ſine periculo: in rebus autem formidoloſis,contrà. Videbitur etiam timiditas non perinde, atque ſingula, ſponte agendi principio ſubijci. Hæc enim dolore vacat: ſed illa adeò dolore diſtrahunt, vt & arma proijcere, & cætera contra decus agere compellant: quapropter & violenta eſſe videntur. At intemperantia fit contrà. Singula namque ſponte agendi principio magis ſubijciuntur: quippe cùm intemperans ea percupiat,atque affectet: totum autem minùs: nemo enim cupit intemperans eſſe. Nomen autem intemperantiæ, & ad puerilia delicta transferimus:habet enim ſimilitudinem quandam. Vtrum autem ab vtro dicatur, nihil ad præſentem refert ſermonem: conſtat tamen à priore poſterius dici, atque non abſurdè videtur eſſe tranſlatum. Eſt enim caſtigandum, & temperandum id omne,quod turpia concupiſcit, & incrementum ſuſcipit magnum, atque luxuriat. Tale autem eſt ipſa cupiditas maximè, atque puer. Nam & pueri cupiditate viuunt, & in his ipſis maximè viget appetitio rerum earum, quæ voluptate afficiunt. Si igitur non obtemperet, neque ſubijci patiatur, nimirum efferetur. Eſt enim voluptatum appetitio inſatiabilis,& vndique adeſt imprudenti, & ipſe cupiditatis actus id, quod eiuſdem generis eſt, auget.Quod ſi magnæ ſint, vehementeſque cupiditates, rationem quoque extrudunt, atque eijciunt. Quam ob rem mediocres ſint ipſæ, & perpaucæ, & rationi non adverſentur oportet. Atque id,quod eſt tale, obediens,& temperatum,caſtigatumque vocamus.Sed vt vivere puerum ſub prædagogi præceptis oportet,ſic & cupiendi vis cupere debet perinde, atque ratio iubet. Idcirco temperantis cupiditatem concordem eſſe cum ratione oportet: nam vtriuſque propoſitum eſt honeſtas. Atque vir temperans ea cupit,quæ cupere oportet, & vt oportet, & quando oportet. Hoc autem modo & ipſa ratio dictat. Hæc igitur ſint de temperantia dicta.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DVODECIMI.

Inſtituta comparatione Temperantiæ cum timiditate,vna ab altera ſecernitur. Intemperantem ſe gerere inſtar puerorum. Temperans qualiter ſe habeat circa voluptates & cupiditates.

OMPARAT Philoſophus in hoc capite Temperantiam cũ timiditate,& diſcernit vtramque. Dividitur autem illud in tres partes. In prima earũ cõparatur multiplici ratione Intemperantia cum timiditate. In ſecunda oſtenditur intemperantiam eſſe ſimilem delictis puerorũ, quæ tamen non ſunt habitus, vel operationes vitioſæ,vt illæ, quæ ab intemperante præſtantur. In tertiâ denique decernit,quomodo ſe gerat temperans in cupiditatibus,& voluptatib⁹.

2 CIRCA Primum ſtatuit intemperantiam magis ſpontè fieri ſeu generari, quàm timiditatem. Quod ſic ferè probat. Magis ſpontè generatur quidquid fit ob voluptatem, quã ob dolorem. At intemperantia fit ob voluptatem, timiditas autem ob dolorem. Magis ergo ſpõtè gene-

generatur intemperantia, quàm timiditas. Minor se ipsâ patet. Maior cõstat: quia magis spõtaneum ist id, quod expetimus, quàm id, quod fugimus. Expetimus autem id, quod fit ob voluptatem, & fugimus quidquid ad dolorem spectat. Deinde aliter suadetur eadem maior: Quia timiditas generatur ex eo quod dimovet ac distrahit naturam, scilicet, ex dolore: intemperantia autem ex eo, quod demulcet & lętificat. Magis ergo spontanea est intemperantia, quàm timiditas.

3 EX Quâ doctrinâ infert Philosophus, intemperantiam esse vituperabiliorem timiditate. Duorum enim vitiorum illud vituperabilius est, quod est magis spontaneum. Cùm ergo ostensum sit, intemperantiam magis spontaneã esse, quàm timiditatem, consequens est, vt & vituperabilior sit. Deinde, ex duobus vitijs, quod facilius declinatu est, liberiori voluntate contrahitur, & proinde est peius. At intemperantię vitium facilius declinatu est, quàm timiditas: quia in Temperantia, seu recessu à voluptatib⁹, nullum apparet periculum: in Fortitudine autem, seu depulsione timoris, vbi quis aggreditur ardua, apparet periculum. Ergo vitium intemperantiæ liberiori voluntate contrahitur, quàm timiditatis, atque adeò peius est.

4 INFERT Præterea, timiditatem & intemperantiam non eodem ordine, sed contrario, subijci principio spontè agẽdi: idque probat hoc pacto: Illa vitia, quæ ita se habent, vt alterius obiectum sit magis spontaneum, quàm ipse habitus vitij; alterius verò habitus magis spontaneus sit, quàm obiectum; opposito modo se habent in subiectione ad principium spontè agendi: vt manifestum videtur. At huiusmodi sunt intemperantia, & timiditas. Ergo opposito modo se habent in subiectione ad principium spontè agendi. Probatur minor. Intemperantia enim est talis habitus vitij circa voluptates obiectivas, vt nemo velit habitum ipsum directè, nec expetat esse intemperantem, sed tantùm voluptates ipsas appetat: Contrà verò timiditas est talis habitus vitij, vt timidus magis velit subire habitum ipsum, & esse timidum, quàm perferre dolores, qui sunt timiditatis obiectum. Idque totum iudicio hominum constat. Si enim intemperans rogetur, velitne esse intemperans, an potiùs voluptatem capere; illud negabit, & hoc posteriùs fatebitur. Timidus verò rogatus, an velit esse timidus, an verò, perferre aspera, & terribilia; hoc postremum negabit, & primum fatebitur. Ergo ita se habent intemperantia, & timiditas, vt prioris obiectum sit magis spontaneum, quam ipsum vitium; posterioris verò obiectum, minùs spontaneum, quàm ipse habitus.

5 CIRCA Secundam partem decernit, intemperantiam esse similem vitijs puerorum, quæ tamen verè vitia non sunt. Nomen enim luxuriæ ad delicta puerorum refertur per similitudinem alterius ad alterum. Scilicet, cupiditas se habet ad rationem, sicut puer ad pędagogum. Sicut enim puer non obediens pręceptis pædagogi sui, nimiùm effertur, & absque fræno in vitia præceps it; ita & cupiditas, nisi rationi subdatur. Hæc vero analogia meliùs intelligitur in ipso textu Græco, vbi intemperantia dicitur ἀκολασία, quasi impunitas, & intemperatus ἀκόλαστος, quasi incastigatus, aut impunitus. Quemadmodum ergo puer à pædagogo incastigatus, exorbitat in cupiditatibus, & effrænis fit; ita & appetitus intemperantis, si rationis fræno non cohibeatur, exorbitat, & vitijs insordescit.

6 CIRCA Tertiam denique asserit, oportere vt concupiscentia hominis temperati, sit concors rationi: quia vtriusque propositum est honestas. Quare temperans illa solùm appetit, quæ decent, & quemadmodum, & quando decent, & qualiter conformia sunt præscripto rationis. Sivè, vt capite præcedenti dixerat, *temperans in his rebus medio quodam modo se habet. Nam nec delectatur ijs, quibus intemperans maximè, sed angitur potiùs: nec omninò quibus rebus non decet; nec valdè dolet si vlla eiusmodi desint; nec cupit, nisi moderatè; neque magis quàm decet, nec quando dedecet, nec quid omnino eius generis. Quæ autem ad valetudinem pertinent iucunditates, vel bonam corporis habitudinem, eas moderatè, & vt decet concupiscit: cæterasque res iucundas, quæ his non sint impedimento, aut contra honestatem, aut supra facultates.* Scilicet, vt ex professo docet S. Thomas 2.2. q.141. ar.6. regula Temperantię desumitur secundùm necessitatem præsentis vitæ. Quod & priùs tradiderat S. Augustinus lib. de Moribus Eccles. cap. 21. illis verbis. *Habet vir temperans, in rebus mortalibus, atque fluentibus, vitæ regulam: vt eorum nihil diligat, nihil per se appetendum putet, sed ad vitæ huius, atque officiorum necessitatem, quantùm satis est, vsurpet, vtentis modestia, non amantis affectu.* Quare aliqui apud Clementem Alexandrinum. 2. Pędagogi cap. 1. taxantur, quòd sint, & vivant, vt edant, & saturentur: alij è converso laudantur, quòd edant vt sint. Idemque postea lib. 3. c. 7. statuit mensuram earum rerum esse necessitatem corporis, sicut calcei mensura est necessitas pedis. Quod ipsum, adhuc ex doctrinâ, & consilio Philosophorum, præsertim Pythagoræ & Platonis, tradit elegãter S. Basilius Magnus *Homil. de legendis cum fructu libris Gentilium.*

VIDE D. Thomam 2.2. q. 142. atque illius Interpretes.

(***)

LIBER QVARTVS ETHICORVM ARISTOTELIS AD NICOMACHVM.

SVMMA LIBRI.

OSTQVAM Arist. disseruit de Fortitudine & Temperantia, pergit ad exponendum reliquas Virtutes morales, excepta Iustitia, de qua fusè tractaturus est libro quinto proximè sequente. Hunc verò ordine quartum diuidit in quinque tractatus. In primo agit de Liberalitate & Magnificentia, quæ versantur in pecunijs. In secundo de Magnanimitate & Modestia, quæ sunt circa honores. In tertio de Virtute illa, quæ animum circa mala externa moderatur, & dicitur Mansuetudo, vel lenitas. In quarto de ijs Virtutibus, quibus curæ est conuictus humanus: scilicet, de Affabilitate, Veritate, & Comitate. In quinto denique de Verecundia: quæ licèt propriè non sit Virtus, est tamen Virtuti admodum similis.

CAPVT PRIMVM.

De Liberalitate, eiusque extremis.

ARIST. Λέγωμεν δ' ἑξῆς περὶ ἐλευθεριότητος, &c.

EINCEPS autem de liberalitate dicamus. Videtur itaque mediocritas circa pecunias esse. Non enim bellicis in rebus ipse vir liberalis, nec in quibus laudatur vir temperans, nec etiam in iudicijs, sed in dandis, capiendisve, & magis in dandis pecunijs laudatur. Atque pecunias ea dicimus vniuersa, quorum æstimatio mensuratur nummo. Est autem circa pecunias exuperatio quidem prodigalitas, defectus autem illiberalitas: & illiberalitatem quidem, ac auaritiam ijs semper accommodamus, qui magis, quam oportet, pecunijs student. Prodigalitatem vero nectentes nonnunquam alteramus. Nam eos homines, qui sunt inconti-

net-

nentes, & ob intemperantiam pecunias profligant, prodigos vocitamus. Quapropter tales homines sunt flagitiosissimi: multa nanque vitia simul habent. At nō propriè tali nomine nuncupantur. Est enim prodigus, qui malum vnum aliquod habet, corrumpere, inquam, patrimonium. Prodigus enim est, qui ob se ipsum perditur. Videtur autem & patrimonij dissipatio, interitus quidam ipsius esse, propterea quòd patrimonio, ac facultatibus vivitur. Hoc igitur modo prodigalitatem accipimus. Rebus autem his, quarum est aliquis vsus, & bene vti, & malè etiam possumus: at divitię res sunt tales. Is autem optimè re quavis vtitur, qui eam virtutem habet, quæ ad rem illam accommodatur. Et divitijs igitur optimè is vtetur, qui virtutem eam habet, quæ ad pecunias attinet. Hic autem est ipse vir liberalis. Atqui sumptus quidem, datioque pecuniarum, est vsus earum: acceptio verò, conservatioque, possessio potiùs esse videtur. Quo circa viri liberalis est potiùs dare quibus oportet, quàm capere vnde oportet, & non capere vnde non oportet. Est enim ipsius virtutis, beneficia potiùs conferre, quàm suscipere: & honesta potiùs agere, quàm non agere turpia. Non est autem obscurum, cùm das quidem, sequi vt beneficia conferas, honestàque agas: cùm capis verò, vt suscipias, aut non turpia agas. Gratia prætereà sequitur eum, qui dat, non eum, qui non capit. Et laus etiam magis. Faciliùs est etiam non accipere, quàm dare. Homines enim multò minùs erogant sua, quàm non accipiunt aliena. Ij quoque, qui dant, liberales dicuntur: sed qui non accipiunt, non ob liberalitatem, sed ob iustitiam potiùs laudantur. Qui verò capiunt, non laudantur valde. Liberales insuper homines, maximè omnium ferè studiosorum amantur: prosunt enim. At id consistit in dando. Omnes autem actus virtutum honesti sunt, & honestatis causa fiunt. Et liberalis igitur honestatis causa dabit. Et rectè dabit enim quibus oportet, & quod oportet, & cùm oportet: cæteraque omnia observabit, quæ danti actum rectum sequuntur. Et etiam cum voluptate, vel sine vllo dolore. Id enim, quod per virtutem efficitur, afficit voluptate: aut fit cum indolentia sanè, minimè verò affert dolorem. At is, qui dat quibus non oportet, aut non honestatis gratia, sed ob aliam causam, non liberalis, sed alius quidam dicetur. Et itidem is, qui dando dolet: honestis enim actibus talis pecunias anteponet: quod quidem non est liberalis. At verò neque capiet vnde non oportet. Talis enim acceptio non est eius, qui pecunias non magnifacit. Nec etiam, ad postulandum propensus erit. Facilè nanque suscipere beneficia, non est hominis beneficia conferētis. Verùm vnde oportet accipiet, ex proprijs inquam, rebus: non quia id ipsum honestum sit, sed quòd necessarium, vt donare possit. At neque res suas negliget: quippe cùm per illas quibusdam affectet opem afferre. Neque quibusuis dabit: vt quibus oportet, & quando, & vbi est honestum, donare possit. Ad hominem prætereà liberalem pertinet in primis, vt in dando adeò exuperet vt sibi ipsi pauciora relinquat. Est enim liberalis, non ad se ipsum respicere. At enim pro facultatibus ipsa liberalitas dicitur. Liberalis enim actio, non in multitudine rerum quæ dantur, sed in habitu dātis consistit. Hic autem pro facultatibus erogat. Nihil igitur prohibet, eum magis esse liberalem, qui pauciora donat, si modò minores ei sint facultates. Magis autem ij liberales sunt, qui non compararunt sibi facultates, sed ab alijs acceperunt. Nec enim experti sunt indigentiam: & opera omnes sua amant vt parentes, atque poetæ. At verò facile non est, liberalem divitem esse: quippe cùm non sit ad capiendum, & conservandum, sed ad erogandum proclivis, neque magni per se faciat ipsas pecunias sed causa dandi. Quapropter & accusatur Fortuna, quod homines ij, qui maximè sunt digni, minimè sunt locupletes. Accidit autem id ipsum non sine ratione. Fieri enim non potest, vt is pecunias habeat, qui non adhibet diligentiam, vt paret ipsas: quemadmodum & cæteris in rebus fieri solet. Attamen non dabit quibus non oportet, neque quando non oportet, & de cæteris talibus simili modo. Non enim ageret liberalitatis ipsius lege: & consumptis ad hæc ipsa fortunis, ad ea quæ oportet, & cùm oportet, sumptus facere, quareque non posset. Etenim is est, vt paulò ante diximus, liberalis, qui pro facultatibus erogat, & in quibus oportet. Qui verò exuperat, prodigus est. Quo circa tyrannos prodigos non dicimus: non enim facile videtur esse dando, ac erogando, tantam rerum, quas habent, copiam exuperare. Cùm igitur liberalitas mediocritas sit circa dandas, capiendasque pecunias, liberalis dabit in quibus oportet, & quod oportet, tam in parvis, quàm etiam in magnis atque cum voluptate. Et accipiet vnde oportet, & quod oportet. Nam cùm virtus circa vtrunque sit mediocritas, vtrunque faciet vt oportet: sequitur enim dationem bonam, talis acceptio. Ea verò, quæ non est talis, contraria est. Hæc igitur, quæ sequuntur, fiunt in eodem simul: contraria verò non fiunt. Quod si præter id, quod oportet, & bene sese habet, contigerit ipsum pecunias erogare, dolebit sanè; moderatè tamen, & vt oportet: ad virtutem enim pertinet, vt pro quibus oportet, & vt oportet, voluptas fiat, ac dolor. Est etiam in rebus pecuniarijs lenis

socius ipse vir liberalis. Potest enim iniuriam pati, quandoquidem pecunias non multifacit: magisque molestè fert, si quid, cùm oporteret, non erogaverit, quam dolet, si quid, cùm non oporteret, erogaverit; Simonidisque sententiam non probat. Prodigus autem & in his ipsis delinquit, nec enim lætatur, nec dolet pro quibus oportet, & vt oportet. Atque hoc magis patebit per ea, quæ deinceps dicemus. Diximus autem, exuperationem quidem esse prodigalitatem, defectum autem illiberalitatem: & in his duobus, in datione videlicet, atque acceptione, & sumptum enim in datione ponimus. Prodigalitas igitur in dando quidem, & non in capiendo exuperat, in capiendo autem deficit. At illiberalitas, ac avaritia, deficit quidem in dando, exuperat autem in capiendo, in parvis tamen. Prodigalitatis igitur illa duo non nimium simul persistunt. Non est enim facile, nulla ex parte capientem cunctis donare. Citò nanque deficiunt patrimonia privatorum hominum erogantiū: qui quidem & prodigi sunt. Atque talis non paulò melior videbitur esse illiberali. Et ab ætate enim, & ab egestate facilè curari, & ad mediocritatem accedere potest. Nam habet ea, quæ sunt hominis liberalis. Dat enim, & non accipit, quanquam neutrum facit vt oportet, ac rectè. Quòd si ad hoc assuescat, vel aliquo modo mutetur, fiet vtique liberalis. Etenim dabit quibus oportet, & capiet vnde oportet. Quapropter & videtur non esse moribus pravis. Non est enim improbi, nec ingenerosi, tam in dando, quàm in non capiendo exuperare: stolidi tamen. Qui verò hoc modo est prodigus multò melior est illiberali, atque avaro: cùm ob ea, quæ dicta sunt, tum etiam quia prodigus quidem compluribus prodest, illiberalis autem nemini, ne sibi ipsi quidem. Sed plerique prodigorum, vt dictum est, & accipiunt vnde non oportet, & sunt hoc ipso illiberales. Ad capiendum autem proni fiunt, quia cupiunt quidem erogare. Hoc autem facilè nequeunt facere, cùm citò facultates ipsis deficiant. Itaque ex alienis dare coguntur. Et simul quia nulla est eis honestatis cura, sine vllo discrimine, & vndique capiunt. Dare nanque percupiunt: quonam autem modo, aut vnde, nullum est apud ipsos discrimen. Quapropter nec dationes ipsorum sunt liberales. Non enim sunt honestæ, nec honestatis gratia, nec vt oportet efficiuntur. Sed interdum quos oportet esse pauperes, eos divites faciunt: & ijs quidem, qui moderati sunt moribus, nihil dant; adulatoribus autem multa, aut quampiam aliam afferentibus voluptatem. Quam ob rem & plerique ipsorum intemperantes sunt. Nam cùm facilè erogent, proni sunt & ad sumptus in flagitijs faciendos. Atque quia non ad honestatem vivunt, ad voluptates declinant. Prodigus igitur si nullam prorsus habeat emendationem, ad hæc transgreditur: cura verò, diligentiaque adhibita, ad medium, & ad id, quod oportet tandem devenerit. At illiberalitas, ac avaritia, incurabilis est. Etenim & senectus, & imbecillitas omnis, avaros efficit. Estque hominibus insita magis, quàm prodigalitas. Plerique nanque cupidi sunt magis pecuniarum, quàm ad dandum proclives. Extenditur præterea longè, & plures species subit. Complures enim sunt illiberalitatis, ac avaritiæ modi. Nam cum in duobus hisce consistat, in defectu inquam, dandi, & exuperatione accipiendi: non in omnibus inest tota, sed interdum seiunguntur: & quidam in capiendo exuperant, quidam in dando deficiunt. Qui nanque talibus appellationibus nuncupantur, parci, tenaces, aridi, omnes in dando deficiunt; aliena verò non appetunt, neque accipere volūt. Quidam enim in dando deficiunt, propter molestiam quandam, turpiumque rerum cautionem: videntur enim nonnulli, vel saltem aiunt, ob eam rem suā conservare, ne compellerentur aliquando turpe aliquid agere. Ex his est & ipse cumini sector, & quivis talis, qui quidem ab exuperatione non dandi cuiquam nomen habuit tale. Quidam verò ob metum abstinet alienis: quippe cum non facile sit ipsos aliena, & non alios res ipsorum accipere. Itaque nec accipere ipsis nec dare placet. Quidam autem in capiendo exuperant vndique & quiduis capientes: quales sunt ij, qui operationes illiberales exercent, vt lenones omnes, & omnes tales, & fœneratores, & qui dant parva pro magnis: hi nanque omnes, vnde non oportet, & quantùm non oportet. Communis autem ipsis omnibus esse videtur, turpis comparatio lucri. Vniversi nanque gratia lucri, & huiusce quidem parvi, probra sustinent. Eos enim, qui grandia vnde non oportet, & quæ non oportet, accipiunt, vt tyrannos civitates expugnantes, & templa spoliantes, non illiberales sed perniciosos, sed impios, sed iniustos potiùs appellamus. Aleatores tamen, & fures, atque latrones, illiberales sunt. Turpi enim versantur in lucro. Omnia nanque causa quæstus agunt, & sustinent probra. Atque fures quidem capiendi gratia, maxima pericula subeunt. Aleatores autem ab amicis quibus dare oportet, lucrantur. Vtrique igitur vnde non oportet lucrari volentes sordidi quæstus causa, turpi in lucro versantur. & omnes tales accipiendi actus, illiberales sunt. Meritò autem illiberalitas liberalitati contraria dicitur. Nam & maius est malum, quam prodigalitas: & homines magis hac ipsa peccant, quam ea, quam diximus, prodigalitate. De liberalitate igitur, & vitijs ipsi contrarijs, hæc dicta sufficiant.

SVMMA

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS PRIMI.

Liberalitatem esse mediocritatem circa pecunias, veluti intercęptam extremis vitijs prodigentia, & avaritia. Quæ conditiones exigantur ad præcipuum Liberalitatis actum: quæ etiam proprietates sint viri liberalis. Ipsa autem Virtus, qualiter vtrique extremo comparetur, & vtrùm eorum peius sit.

OTEST Caput hoc commodè dividi in quatuor partes. In prima assignatur materia, circa quam versatur Liberalitas, & vitia ipsi contraria. In secunda traduntur cautiones quædam, functionesque propriæ eiusdem Virtutis, & circunstantiæ servandæ in actibus dandi & accipiendi, vt secundùm Liberalitatem fiat. In tertiâ disseritur de prodigo & avaro, & observatur quomodo, & in quibus exuperet prior, ac deficiat posterior. In quartâ denique agitur speciatim de illiberalitate, seu avaritia, ac multiplici modo peccandi in illa, ac difficultate sanandi in ijs, qui tam turpi morbo ægrotant.

2 CIRCA Primam partem docet, pecunias esse materiam Liberalitatis. scilicet, remotam, vt communiter Interpretes hoc loci observant cum Eustratio. Nam proxima materia Virtutum moralium non est aliquid externum, sed cupiditas, perturbatio, seu affectio aliqua, vt lib. 2. generatim statutum est. Quare materia proxima Liberalitatis est affectio, seu cupiditas pecuniæ, quam moderatur; remota autem, pecuniæ ipsæ. Sic materia proxima Fortitudinis est timor & audacia: remota verò res terribiles, & pericula mortis, quæ timemus, vel audacter amplectimur. Porrò Liberalitatem in in pecunijs versari, probat ferè sic Arist. Quęlibet virtus, proindeque & Liberalitas, versatur in ea materiâ, in quâ laudatur quisquis bene se gerit. Laus enim Virtuti debetur, vt lib. 1. cap. 12. traditum est. At vir liberalis laudatur, quoties bene se gerit circa pecunias. Non enim vir liberalis, quâ liberalis est, laudatur ex alio capite, quanquam cæteroqui in rebus bellicis fortiter se gerat, aut circa voluptates corporis temperanter se habeat, aut in iudicijs ritè ac sanctè versetur. Liberalitas ergo in pecunijs, tanquam in materia propria, versatur. Addit statim, versari Liberalitatem, tum in largitione pecuniarum, tum & in acceptione: magis autem in largitione. Cuius doctrinæ ratio potest facilè erui ex præcedenti discursu: sed tamen infrà vberiùs probabitur.

3 NOMINE Autem pecuniarum Græcè τῶ χρημάτων, intelligit omnia illa, quorum æstimatio nummo æstimatur. Apud Græcos enim ea appellatione non solum censentur nummi, vt aurei, argentei, & moneta quælibet; sed etiam res omnes pretio æstimabiles: vt prędia, domus, greges, arbores, servi, & supellectilia quælibet in vsum rei familiaris. Quod idem significationis genus habet pecunia apud Latinos: ideoque Cicero quandoque hæreditatem appellat *defuncti pecuniam*. Similiter & apud Iurisconsultos pecuniæ appellatione intelligenda veniunt quæcumque pretio æstimantur: vt patet ex l. 4. 22. 125. & 222. ff. de Verb. signific. Excipiuntur ab ijs res sacræ, quoniam excellentiores sunt, quàm vt pretio æstimentur. Itaque materia in qua versatur Liberalitas, est pecunia: scilicèt, vt ipse Philosophus hoc loco exponit, *vniversa quorum æstimatio mensuratur nummo*.

4 ADDIT Statim, vitia opposita Liberalitati, scilicet, prodigentiam & illiberalitatem, etiam versari in pecunijs; illam per exuperantiam, hanc verò per defectum. Commune siquidem est omnibus vitijs extremè oppositis versari circa materiam Virtutis contrariæ, ijsque interceptæ. Atqui prodigentia & illiberalitas sunt vitia extremè opposita, & contraria Liberalitati. Ergo eadem pecunia, quæ est materia Liberalitatis, est etiam illiberalitatis & prodigentiæ. Porrò Arist. prodigentiam Græcè *asotian* vocat. quam vocem Latini etiam vsurparunt, quamvis frequenter prodigentiam dicant. Gellius enim asotiam appellat, ac si iam facta fuisset vox inter Latinos familiaris: & Cicero in 2. de Finibus asotos eos dicit, qui luxui, popinationi, atque ingluviei ventris dediti, dilapidant atque obliguriunt facultates suas. Quin & Theophilus Iurisconsultus, qui iussu Imperatoris Iustiniani libros Institutionum è Græco Latinè reddidit, pro eo quod est ἀσώτως ζῆν, vertit, *luxuriosè vivere*: tanquam asoti ij sint, qui dissipatione patrimonij in helluatione & luxu, eò devenerint, vt volutentur in turpissimæ lasciviæ cæno. Cæterum, quemadmodum esse potest prodigentia nulli alteri vitio coniuncta, ita etiam asotia quandoque accipitur, & propriè loquendo accipi debet pro eo vitio, quo quis res sive facultates suas dissipat, ac negligit earum custodiam. Asotia enim Græcè dicitur à σώζειν, quod est servare, & ab α privativo. quasi qui eo vitio ægrotat nesciat servare res suas, sed imprudenter dilapidet, & expendat. quo sensu accipitur leg. 1. ff. de Curatoribus furio. um, qui ibidem prodigus appellatur, sicuti & eversor patrimonij apud Caium lib. 1. Institut. de tutelis. Et sanè ad mentem Arist.

Arist. hoc posteriori sensu accipit debet asotia in præsenti:nimirum, prout est mera prodigentia opposita Liberalitati. nam alioqui, & quatenus intemperantiæ coniuncta, opponitur Temperantiæ.

5 DEINDE Subiungit alterum vitium Liberalitati oppositum per defectum, quod ἀνελευθερίαν vocat, id est, illiberalitatẽ, seu avaritiam. quæ nunquam accipitur, nisi pro vitio opposito Liberalitati per defectum; cùm tamen asotia quandoque accipiatur pro luxu & libidine, non opposita eidem Liberalitati, vt nuper dictum est; & simul pro vitio per excessum opposito Liberalitati. Ideoque subdit, intemperantes esse deteriores avaris ac prodigis: quoniam hi solùm peccant vno vitio Liberalitati contrario: illi verò duobus, profusione, nimirùm, facultatum suarum, ac libidine. Quin & addit, Intemperantes esse omnium pessimos: quoniam plurimis vitijs inquinati sunt, ex vna intemperantia ortis, eiusque nomine comprehensis. quorum tamen reus non est asotus, nisi, præter pecuniæ & facultatum profusionem, se inquinet vitio libidinis atque intemperantiæ.

6 PERGIT Deinde ad assignandum actiones proprias Liberalitatis, & vtriusque vitij contrarij. Ac primò statuit, posse homines bene & malè vti materiâ ijs propositâ, quam supra dixit esse pecuniam, aut quidquid nummo æstimari potest. Id verò probat ferè sic. Quibuslibet bonis vtilibus potest homo bene aut malè vti. At pecuniæ sunt bona vtilia, vt patet. Ergo pecunijs potest homo bene aut malè vti. Maior propositio, in qua posset esse dissidium, suadetur. Quælibet enim bona vtilia, ideo sic appellantur, quia conferre possunt, & referri in aliquem finem, cui obtinendo vtilia sunt. Ergo cùm finis possit esse bonus aut malus, referri possunt ab homine in bonum aut malum finem: ac proinde homo potest ijs bene vel malè vti.

7 DICES: Virtus moralis etiam dici potest vtilis: cùm ordinetur ad Felicitatem, tanquam in finem: vt lib. 1. dictum est. Et tamen Virtute morali nemo potest vti bene aut malè, sed dumtaxat bene. Est enim bona qualitas mentis, quâ nemo malè vtitur: vt constat ex dictis lib. 2. Ergo ex eo quòd pecuniæ sint bona vtilia, non satis colligitur, posse homines ijs uti bene vel malè. RESP, esse dissimilem rationem vtriusque. Pecuniæ enim non sunt bonum per se honestum, aut expetibile ratione sui: sed censentur bona ἀδιάφορα, sive indifferentia, quibus proinde homo vti potest in ordine ad finem honestum, aut turpem. Quare sistunt intra limites bonorum vtilium. Virtus autem moralis est bonum per se honestum, atque expetendum ratione sui: ideoque naturâ suâ repugnat turpitudini, nec in eam concurrere potest: ideoque nemo potest Virtute morali, vt principio, malè vti, sed dumtaxat bene. Neque ea honestas Virtutis impeditur ex eo quòd ordinetur ad Felicitatem, vtilisque proinde sit ad eam obtinẽdam. Inde enim solùm probatur, habitum Virtutis moralis non habere rationem Felicitatis, sive finis vltimi, sed intermedij, seu ad finem vltimum ordinati. quod docuit Arist. lib. 1. cap. 6. 7. & 8. Quin imò ex ea indifferentia, seu vtilitate pecuniarum in ordine ad bonum, vel malum finem, probat Aristoteles Liberalitatem esse veram Virtutem. Omnis enim habitus, cuius præsidio semper vtimur bene ijs bonis, quibus aliàs possemus bene aut malè vti, est vera Virtus. Atqui præsidio Liberalitatis semper bene vtimur bonis pecuniarum, quibus aliàs possemus bene aut malè vti. Liberalitas ergo est verè Virtus.

8 DEINDE Assignat propriam & præcipuam functionem viri liberalis, asseritque sitam esse potiùs in dando, quàm in accipiendo, aut possidendo, aut non accipiendo vnde oportet non accipere. Eamque assertionem pluribus rationibus probat, quas Acciaiolus redigit ad quatuor, Burleus & Victorius ad quinque: alij sex esse volunt: Giphanius, & ex ipso Gallutius, octo. Eas omnes breviter præstringere placet, ac summatim indicare, PRIMA est: Quia cùm pecuniæ sint bona vtilia, vt nuper statutum fuit, actus proprius & præcipuus Virtutis versantis circa pecunias est ille, in quo magis apparet earum vsus. Quippe vsus est qui propriè respondet bono vtili. Atqui vsus pecuniarum, est earum largitio, nimirum δόσις; acceptio autem & retentio non tam est vsus, quàm κτῆσις, id est, adquisitio, seu possessio. Ergo actus propriùs & præcipuus Virtutis versantis circa pecunias, non est illarum acceptio aut retentio, sed largitio. SECVNDA ratio. Virtuti magis proprium est beneficium conferre, quàm accipere: ideoque idem Aristotel. infrà lib. 8. cap. 3. docet, proprium Virtutis esse, vt omnibus prosit: ac lib. 2. Rhetoricor. definit Virtutem, vt sit vis & potestas conferendi multa & magna beneficia in mortales. Cùm ergo Liberalitas sit Virtus, & quidem nobilissima, magis propria erit illius largitio pecuniarum, quâ beneficiũ alijs confertur, quàm acceptio, per quam beneficiũ ab alio recipitur. TERTIA. Virtuti magis proprium est honestè agere, quàm non agere turpiter: quoniam prius illud maiorem

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS PRIMI.

Liberalitatem esse mediocritatem circa pecunias, veluti interiectam extremis vitijs prodigentiæ, & avaritiæ. Quæ conditiones exigantur ad præcipuum Liberalitatis actum: quæ etiam proprietates sint viri liberalis. Ipsa autem Virtus, qualiter vtrique extremo comparetur, & vtrùm eorum peius sit.

POTEST Caput hoc commodè dividi in quatuor partes. In prima assignatur materia, circa quam versatur Liberalitas, & vitia ipsi contraria. In secunda traduntur cautiones quædam, functionesque propriæ eiusdem Virtutis, & circunstantiæ servandæ in actibus dandi & accipiendi, vt secundùm Liberalitatem fiant. In tertiâ disseritur de prodigo & avaro, & observatur quomodo, & in quibus exuperet prior, ac deficiat posterior. In quartâ denique agitur speciatim de illiberalitate, seu avaritia, ac multiplici modo peccandi in illa, ac difficultate sanandi in ijs, qui tam turpi morbo ægrotant.

2 CIRCA Primam partem docet, pecunias esse materiam Liberalitatis, scilicet, remotam, vt communiter Interpretes hoc loci observant cum Eustratio. Nam proxima materia Virtutum moralium non est aliquid externum, sed cupiditas, perturbatio, seu affectio aliqua, vt lib. 2. generatim statutum est. Quare materia proxima Liberalitatis est affectio, seu cupiditas pecuniæ, quam moderatur; remota autem, pecuniæ ipsæ. Sic materia proxima Fortitudinis est timor & audacia: remota verò res terribiles, & pericula mortis, quæ timemus, vel audacter amplectimur. Porrò Liberalitatem in in pecunijs versari, probat ferè sic Arist. Quęlibet virtus, proindeque & Liberalitas, versatur in ea materiâ, in quâ laudatur quisquis bene se gerit. Laus enim Virtuti debetur, vt lib. 1. cap. 12. traditum est. At vir liberalis laudatur, quoties bene se gerit circa pecunias. Non enim vir liberalis, quâ liberalis est, laudatur ex alio capite, quanquam cæteroqui in rebus bellicis fortiter se gerat, aut circa voluptates corporis temperanter se habeat, aut in iudicijs ritè ac sanctè versetur. Liberalitas ergo in pecunijs, tanquam in materia propria, versatur. Addit statim, versari Liberalitatem, tum in largitione pecuniarum, tum & in acceptione: magis autem in largitione. Cuius doctrinæ ratio potest facilè erui ex præcedenti discursu: sed tamen infrà vberiùs probabitur.

3 NOMINE Autem pecuniarum Græc. τῶ χρημάτων, intelligit omnia illa, quorum æstimatio nummo æstimatur. Apud Græcos enim ea appellatione non solum censentur nummi, vt aurei, argentei, & moneta quælibet; sed etiam res omnes pretio æstimabiles: vt prędia, domus, greges, arbores, servi, & supellectilia quælibet in vsum rei familiaris. Quod idem significationis genus habet pecunia apud Latinos: ideoque Cicero quandoque hæreditatem appellat *defuncti pecuniam*. Similiter & apud Iurisconsultos pecuniæ appellatione intelligenda veniunt quæcumque pretio æstimantur: vt patet ex l. 4. 22. 125. & 222. ff. de Verb. signific. Excipiuntur ab ijs res sacræ, quoniam excellentiores sunt, quàm vt prætio æstimentur. Itaque materia in qua versatur Liberalitas, est pecunia: scilicet, vt ipse Philosophus hoc loco exponit, *vniversa quorum æstimatio mensuratur nummo*.

4 ADDIT Statim, vitia opposita Liberalitati, scilicet, prodigentiam & illiberalitatem, etiam versari in pecunijs; illam per exuperantiam, hanc verò per defectum. Commune siquidem est omnibus vitijs extremè oppositis versari circa materiam Virtutis contrariæ, iisque interceptæ. Atqui prodigentia & illiberalitas sunt vitia extremè opposita, & contraria Liberalitati. Ergo eadem pecunia, quæ est materia Liberalitatis, est etiam illiberalitatis & prodigentiæ. Porrò Arist. prodigentiam Græcè *asotian* vocat. quam vocem Latini etiam vsurparunt, quamvis frequentèr prodigentiam dicant. Gellius enim asotiam appellat, ac si iam facta fuisset vox inter Latinos familiaris: & Cicero in 2. de Finibus asotos eos dicit, qui luxui, popinationi, atque ingluviei ventris dediti, dilapidant atque obliguriunt facultates suas. Quin & Theophilus Iurisconsultus, qui iussu Imperatoris Iustiniani libros Institutionum è Græco Latinè reddidit, pro eo quod est ἀσώτως ζῆν, vertit, *luxuriosè vivere*: tanquam asoti ij sint, qui dissipatione patrimonij in helluatione & luxu, eò devenerint, vt volutentur in turpissimæ lasciviæ cæno. Cæterum, quemadmodum esse potest prodigentia nulli alteri vitio coniuncta, ita etiam asotia quandoque accipitur, & propriè loquendo accipi debet pro eo vitio, quo quis res sive facultates suas dissipat, ac negligit earum custodiam. Asotia enim Græcè dicitur à σώζειν, quod est servare, & ab α privativo. quasi qui eo vitio ægrotat nesciat servare res suas, sed imprudenter dilapidet, & expendat. quo sensu accipitur leg. 1. ff. de Curatoribus fune um, qui ibidem prodigus appellatur, sicuti & everior patrimonij apud Caium lib. 1. Institut. de tutelis. Et sanè ad mentem

Arist.

Arist. hoc posteriori sensu accipit debet asotia in præsenti: nimirum, prout est mera prodigentia opposita Liberalitati. nam alioqui, & quatenus intemperantiæ coniuncta, opponitur Temperantiæ.

5 DEINDE Subiungit alterum vitium Liberalitati oppositum per defectum, quod ἀνελευθερίαν vocat, id est, illiberalitatē, seu avaritiam. quæ nunquam accipitur, nisi pro vitio opposito Liberalitati per defectum; cùm tamen asotia quandoque accipiatur pro luxu & libidine, non opposita eidem Liberalitati, vt nuper dictum est; & simul pro vitio per excessum opposito Liberalitati. Ideoque subdit, intemperantes esse deteriores avaris, ac prodigis: quoniam hi solùm peccant vno vitio Liberalitati contrario: illi verò duobus, profusione, nimirùm, facultatum suarum, ac libidine. Quin & addit, intemperantes esse omnium pessimos: quoniam plurimis vitijs inquinati sunt, ex vna intemperantia ortis, eiusque nomine comprehensis. quorum tamen reus non est asotus, nisi, præter pecuniæ & facultatum profusionem, se inquinet vitio libidinis atque intemperantiæ.

6 PERGIT Deinde ad assignandum actiones proprias Liberalitatis, & vtriusque vitij contrarij. Ac primò statuit, posse homines bene & malè vti materiâ ijs propositâ, quam supra dixit esse pecuniam, aut quidquid nummo æstimari potest. Id verò probat ferè sic. Quibuslibet bonis vtilibus potest homo bene aut malè vti. At pecuniæ sunt bona vtilia, vt patet. Ergo pecunijs potest homo bene aut malè vti. Maior propositio, in qua posset esse dissidium, suadetur. Quælibet enim bona vtilia, ideo sic appellantur, quia conferre possunt, & referri in aliquem finem, cui obtinendo vtilia sunt. Ergo cùm finis possit esse bonus aut malus, referri possunt ab homine in bonum aut malum finem: ac proinde homo potest ijs bene vel malè vti.

7 DICES: Virtus moralis etiam dici potest vtilis: cùm ordinetur ad Felicitatem, tanquam in finem: vt lib. 1. dictum est. Et tamen Virtute morali nemo potest vti bene aut malè, sed dumtaxat bene. Est enim bona qualitas mentis, quâ nemo malè vtitur: vt constat ex dictis lib. 2. Ergo ex eo quòd pecuniæ sint bona vtilia, non satis colligitur, posse homines ijs uti bene vel malè. RESP. esse dissimilem rationem vtriusque. Pecuniæ enim non sunt bonum per se honestum, aut expetibile ratione sui: sed censentur bona ἀδιάφορα, sive indifferentia, quibus proinde homo vti potest in ordine ad finem honestum, aut turpem. Quare sistunt intra limites bonorum vtilium. Virtus autem moralis est bonum per se honestum, atque expetendum ratione sui: ideoque naturâ suâ repugnat turpitudini, nec in eam concurrere potest: ideoque nemo potest Virtute morali, vt principio, malè vti, sed dumtaxat bene. Neque ea honestas Virtutis impeditur ex eo quòd ordinetur ad Felicitatem, vtilisque proinde sit ad eam obtinēdam. Inde enim solùm probatur, habitum Virtutis moralis non habere rationem Felicitatis, sive finis vltimi, sed intermedij, seu ad finem vltimum ordinati. quod docuit Arist. lib. 1. cap. 6. 7. & 8. Quin imò ex ea indifferentia, seu vtilitate pecuniarum in ordine ad bonum, vel malum finem, probat Aristoteles Liberalitatem esse veram Virtutem. Omnis enim habitus, cuius præsidio semper vtimur bene ijs bonis, quibus aliàs possemus bene aut malè vti, est vera Virtus. Atqui præsidio Liberalitatis semper bene vtimur bonis pecuniarum, quibus aliàs possemus bene aut malè vti. Liberalitas ergo est verè Virtus.

8 DEINDE Assignat propriam & præcipuam functionem viri liberalis, asseritque sitam esse potiùs in dando, quàm in accipiendo, aut possidendo, aut non accipiendo vnde oportet non accipere. Eamque assertionem pluribus rationibus probat, quas Acciaiolus redigit ad quatuor; Burleus & Victorius ad quinque: alij sex esse volunt: Giphanius, & ex ipso Gallutius, octo. Eas omnes breviter præstringere placet, ac summatim indicare, PRIMA est: Quia cùm pecuniæ sint bona vtilia, vt nuper statutum fuit, actus proprius & præcipuus Virtutis versantis circa pecunias est ille, in quo magis apparet earum vsus. Quippe vsus est qui propriè respondet bono vtili. Atqui vsus pecuniarum, est earum largitio, nimirum δόσις; acceptio autem & retentio non tam est vsus, quàm κτῆσις, id est, adquisitio, seu possessio. Ergo actus propriùs & præcipuus Virtutis versantis circa pecunias, non est illarum acceptio aut retentio, sed largitio. SECVNDA ratio. Virtuti magis proprium est beneficium conferre, quàm accipere: ideoque idem Aristotel. infrà lib. 8. cap. 3. docet, proprium Virtutis esse, vt omnibus prosit: ac lib. 2. Rhetoricor. definit Virtutem, vt sit vis & potestas conferendi multa & magna beneficia in mortales. Cùm ergo Liberalitas sit Virtus, & quidem nobilissima, magis propria erit illius largitio pecuniarum, quâ beneficiū alijs confertur, quàm acceptio, per quam beneficiū ab alio recipitur. TERTIA. Virtuti magis proprium est honestè agere, quàm non agere turpiter: quoniam prius illud maiorem

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS PRIMI.

Liberalitatem esse mediocritatem circa pecunias, veluti interiectam extremis vitijs prodigentiæ, & avaritiæ. Quæ conditiones exigantur ad præcipuum Liberalitatis actum: quæ etiam proprietates sint viri liberalis. Ipsa autem Virtus, qualiter vtrique extremo comparetur, & vtrùm eorum peius sit.

OTEST Caput hoc commodè dividi in quatuor partes. In prima assignatur materia, circa quam versatur Liberalitas, & vitia ipsi contraria. In secunda traduntur cautiones quædam, functionesque propriæ eiusdem Virtutis, & circunstantiæ servandæ in actibus dandi & accipiendi, vt secundùm Liberalitatem fiant. In tertiâ differitur de prodigo & avaro, & observatur quomodo, & in quibus exuperet prior, ac deficiat posterior. In quartâ denique agitur speciatim de illiberalitate, seu avaritia, ac multiplici modo peccandi in illa, ac difficultate sanandi in ijs, qui tam turpi morbo ægrotant.

2 CIRCA Primam partem docet, pecunias esse materiam Liberalitatis. scilicet, remotam, vt communiter Interpretes hoc loci observant cum Eustratio. Nam proxima materia Virtutum moralium non est aliquid externum, sed cupiditas, perturbatio, seu affectio aliqua, vt lib. 2. generatim statutum est. Quare materia proxima Liberalitatis est affectio, seu cupiditas pecuniæ, quam moderatur; remota autem, pecuniæ ipsæ. Sic materia proxima Fortitudinis est timor & audacia: remota verò res terribiles, & pericula mortis, quæ timemus, vel audacter amplectimur. Porrò Liberalitatem in in pecunijs versari, probat ferè sic Arist. Quælibet virtus, proindeque & Liberalitas, versatur in ea materiâ, in quâ laudatur quisquis bene se gerit. Laus enim Virtuti debetur, vt lib. 1. cap. 12. traditum est. At vir liberalis laudatur, quoties bene se gerit circa pecunias. Non enim vir liberalis, quâ liberalis est, laudatur ex alio capite, quanquam cæteroqui in rebus bellicis fortiter se gerat, aut circa voluptates corporis temperanter se habeat, aut in iudicijs ritè ac sanctè versetur. Liberalitas ergo in pecunijs, tanquam in materia propria, versatur. Addit statim, versari Liberalitatem, tum in largitione pecuniarum, tum & in acceptione: magis autem in largitione. Cuius doctrinæ ratio potest facilè erui ex præcedenti discursu: sed tamen infrà vberiùs probabitur.

3 NOMINE Autem pecuniarum Græcè τῶ χρημάτων, intelligit omnia illa, quorum æstimatio nummo æstimatur. Apud Græcos enim eâ appellatione non solum censentur nummi, vt aurei, argentei, & moneta quælibet; sed etiam res omnes pretio æstimabiles: vt prędia, domus, greges, arbores, servi, & supellectilia quælibet in vsum rei familiaris. Quod idem significationis genus habet pecunia apud Latinos: ideoque Cicero quandoque hæreditatem appellat *defuncti pecuniam*. Similiter & apud Iurisconsultos pecuniæ appellatione intelligenda veniunt quæcumque pretio æstimantur: vt patet ex l. 4. 22. 125. & 222. ff. de Verb. signific. Excipiuntur ab ijs res sacræ, quoniam excellentiores sunt, quàm vt prætio æstimentur. Itaque materia in qua versatur Liberalitas, est pecunia: scilicèt, vt ipse Philosophus hoc loco exponit, *vniversa quorum æstimatio mensuratur nummo*.

4 ADDIT Statim, vitia opposita Liberalitati, scilicet, prodigentiam & illiberalitatem, etiam versari in pecunijs; illam per exuperantiam, hanc verò per defectum. Commune siquidem est omnibus vitijs extremè oppositis versari circa materiam Virtutis contrariæ, ijsque interceptæ. Atqui prodigentia & illiberalitas sunt vitia extremè opposita, & contraria Liberalitati. Ergo eadem pecunia, quæ est materia Liberalitatis, est etiam illiberalitatis & prodigentiæ. Porrò Arist. prodigentiam Græcè *asotian* vocat. quam vocem Latini etiam vsurparunt, quamvis frequentèr prodigentiam dicant. Gellius enim asotiam appellat, ac si iam facta fuisset vox inter Latinos familiaris: & Cicero in 2. de Finibus asotos eos dicit, qui luxui, popinationi, atque ingluviei ventris dediti, dilapidant atque obliguriunt facultates suas. Quin & Theophilus Iurisconsultus, qui iussu Imperatoris Iustiniani libros Institutionum è Græco Latinè reddidit, pro eo quod est ἀσώτως ζῆν, vertit, *luxuriosè vivere*: tanquam asoti ij sint, qui dissipatione patrimonij in helluatione & luxu, eò devenerint, vt volutentur in turpissimæ lasciviæ cæno. Cæterum, quemadmodum esse potest prodigentia nulli alteri vitio coniuncta, ita etiam asotia quandoque accipitur, & propriè loquendo accipi debet pro eo vitio, quo quis res sive facultates suas dissipat, ac negligit earum custodiam. Asotia enim Græcè dicitur à σώζειν, quod est servare, & ab α privativo. quasi qui eo vitio ægrotat nesciat servare res suas, sed imprudenter dilapidet, & expendat. quo sensu accipitur leg. 1. ff. de Curatoribus fune um, qui ibidem prodigus appellatur, sicuti & eversor patrimonij apud Caium lib. 1. Institut. de tutelis. Et sanè ad mentem

Arist.

Arist. hoc posteriori sensu accipit debet asotia in præsenti: nimirum, prout est mera prodigentia opposita Liberalitati. nam alioqui, & quatenus intemperantiæ coniuncta, opponitur Temperantiæ.

5 DEINDE Subiungit alterum vitium Liberalitati oppositum per defectum, quod ἀνελευθερίαν vocat, id est, illiberalitatē, seu avaritiam. quæ nunquam accipitur, nisi pro vitio opposito Liberalitati per defectum; cùm tamen asotia quandoque accipiatur pro luxu & libidine, non opposita eidem Liberalitati, vt nuper dictum est; & simul pro vitio per excessum opposito Liberalitati. Ideoque subdit, intemperantes esse deteriores avaris ac prodigis: quoniam hi solùm peccant vno vitio Liberalitati contrario: illi verò duobus, profusione, nimirùm, facultatum suarum, ac libidine. Quin & addit, Intemperantes esse omnium pessimos: quoniam plurimis vitijs inquinati sunt, ex vna intemperantia ortis, eiusque nomine comprehensis. quorum tamen reus non est asotus, nisi, præter pecuniæ & facultatum profusionem, se inquinet vitio libidinis atque intemperantiæ.

6 PERGIT Deinde ad assignandum actiones proprias Liberalitatis, & vtriusque vitij contrarij. Ac primò statuit, posse homines bene & malè vti materiâ ijs propositâ, quam supra dixit esse pecuniam, aut quidquid nummo æstimari potest. Id verò probat ferè sic. Quibuslibet bonis vtilibus potest homo bene aut malè vti. At pecuniæ sunt bona vtilia, vt patet. Ergo pecunijs potest homo bene aut malè vti. Maior propositio, in qua posset esse dissidium, suadetur. Quælibet enim bona vtilia, ideo sic appellantur, quia conferre possunt, & referri in aliquem finem, cui obtinendo vtilia sunt. Ergo cùm finis possit esse bonus aut malus, referri possunt ab homine in bonum aut malum finem: ac proinde homo potest ijs bene vel malè vti.

7 DICES: Virtus moralis etiam dici potest vtilis: cùm ordinetur ad Felicitatem, tanquam in finem: vt lib. 1. dictum est, Et tamen Virtute morali nemo potest vti bene aut malè, sed dumtaxat bene. Est enim bona qualitas mentis, quâ nemo malè vtitur: vt constat ex dictis lib. 2. Ergo ex eo quòd pecuniæ sint bona vtilia, non satis colligitur, posse homines ijs uti bene vel malè. RESP. esse dissimilem rationem vtriusque. Pecuniæ enim non sunt bonum per se honestum, aut expetibile ratione sui: sed censentur bona ἀδιάφορα, sive indifferentia, quibus proinde homo vti potest in ordine ad finem honestum, aut turpem. Quare sistunt intra limites bonorum vtilium. Virtus autem moralis est bonum per se honestum, atque expetendum ratione sui: ideoque naturâ suâ repugnat turpitudini, nec in eam concurrere potest: ideoque nemo potest Virtute morali, vt principio, malè vti, sed dumtaxat bene. Neque ea honestas Virtutis impeditur ex eo quòd ordinetur ad Felicitatem, vtilisque proinde sit ad eam obtinēdam. Inde enim solùm probatur, habitum Virtutis moralis non habere rationem Felicitatis, sive finis vltimi, sed intermedij, seu ad finem vltimum ordinati. quod docuit Arist. lib. 1. cap. 6. 7. & 8. Quin imò ex ea indifferentia, seu vtilitate pecuniarum in ordine ad bonum, vel malum finem, probat Aristoteles Liberalitatem esse veram Virtutem. Omnis enim habitus, cuius præsidio semper vtimur bene ijs bonis, quibus aliàs possemus bene aut malè vti, est vera Virtus. Atqui præsidio Liberalitatis semper bene vtimur bonis pecuniarum, quibus aliàs possemus bene aut malè vti. Liberalitas ergo est verè Virtus.

8 DEINDE Assignat propriam & præcipuam functionem viri liberalis, asseritque sitam esse potiùs in dando, quàm in accipiendo, aut possidendo, aut non accipiendo vnde oportet non accipere. Eamque assertionem pluribus rationibus probat, quas Acciaiolus redigit ad quatuor, Burleus & Victorius ad quinque: alij sex esse volunt: Giphanius, & ex ipso Gallutius, octo. Eas omnes breviter præstringere placet, ac summatim indicare, PRIMA est: Quia cùm pecuniæ sint bona vtilia, vt nuper statutum fuit, actus proprius & præcipuus Virtutis versantis circa pecunias est ille, in quo magis apparet earum vsus. Quippe vsus est qui propriè respondet bono vtili. Atqui vsus pecuniarum, est earum largitio, nimirum δόσις; acceptio autem & retentio non tam est vsus, quàm κτῆσις, id est, adquisitio, seu possessio. Ergo actus propriùs & præcipuus Virtutis versantis circa pecunias, non est illarum acceptio au retentio, sed largitio. SECVNDA ratio. Virtuti magis proprium est beneficium conferre, quàm accipere: ideoque idem Aristotel. infrà lib. 8. cap. 3. docet, proprium Virtutis esse, vt omnibus prosit: ac lib. 2. Rhetoricor. definit Virtutem, vt sit vis & potestas conferendi multa & magna beneficia in mortales. Cùm ergo Liberalitas sit Virtus, & quidem nobilissima, magis propria erit illius largitio pecuniarum, quâ beneficiū alijs confertur, quàm acceptio, per quam beneficiū ab alio recipitur. TERTIA. Virtuti magis proprium est honestè agere, quàm non agere turpiter: quoniam prius illud maiorem

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS PRIMI.

Liberalitatem esse mediocritatem circa pecunias, veluti intericctam extremis vitijs prodigentia, & avaritia. Quæ conditiones exigantur ad præcipuum Liberalitatis actum: quæ etiam proprietates sint viri liberalis. Ipsa autem Virtus, qualiter vtrique extremo comparetur, & vtrùm eorum peius sit.

POTEST Caput hoc commodè dividi in quatuor partes. In prima assignatur materia, circa quam versatur Liberalitas, & vitia ipsi contraria. In secunda traduntur cautiones quædam, functionesque propriæ eiusdem Virtutis, & circunstantiæ servandæ in actibus dandi & accipiendi, vt secundùm Liberalitatem fiant. In tertiâ differitur de prodigo & avaro, & observatur quomodo, & in quibus exuperet prior, ac deficiat posterior. In quartâ denique agitur speciatim de illiberalitate, seu avaritia, ac multiplici modo peccandi in illa, ac difficultate sanandi in ijs, qui tam turpi morbo ægrotant.

2 CIRCA Primam partem docet, pecunias esse materiam Liberalitatis. scilicet, remotam, vt communiter Interpretes hoc loci observant cum Eustratio. Nam proxima materia Virtutum moralium non est aliquid externum, sed cupiditas, perturbatio, seu affectio aliqua, vt lib. 2. generatim statutum est. Quare materia proxima Liberalitatis est affectio, seu cupiditas pecuniæ, quam moderatur; remota autem, pecuniæ ipsæ. Sic materia proxima Fortitudinis est timor & audacia: remota verò res terribiles, & pericula mortis, quæ timemus, vel audacter amplectimur. Porrò Liberalitatem in in pecunijs versari, probat ferè sic Arist. Quçlibet virtus, proindeque & Liberalitas, versatur in ea materiâ, in quâ laudatur quisquis bene se gerit. Laus enim Virtuti debetur, vt lib. 1. cap. 12. traditum est. At vir liberalis laudatur, quoties bene se gerit circa pecunias. Non enim vir liberalis, quà liberalis est, laudatur ex alio capite, quanquam cæteroqui in rebus bellicis fortiter se gerat, aut circa voluptates corporis temperanter se habeat, aut in iudicijs ritè ac sanctè versetur. Liberalitas ergo in pecunijs, tanquam in materia propria, versatur. Addit statim, versari Liberalitatem, tum in largitione pecuniarum, tum & in acceptione: magis autem in largitione. Cuius doctrinæ ratio potest facilè erui ex præcedenti discursu: sed tamen infrà vberiùs probabitur.

3 NOMINE Autem pecuniarum Græc. τῶ χρημάτων, intelligit omnia illa, quorum æstimatio nummo æstimatur. Apud Græcos enim eâ appellatione non solum censentur nummi, vt aurei, argentei, & moneta quælibet; sed etiam res omnes pretio æstimabiles: vt prędia, domus, gręges, arbores, servi, & supellectilia quælibet in vsum rei familiaris. Quod idem significationis genus habet pecunia apud Latinos: ideoque Cicero quandoque hæreditatém appellat *defuncti pecuniam*. Similiter & apud Iurisconsultos pecuniæ appellatione intelligenda veniunt quæcumque pretio æstimantur: vt patet ex l. 4. 22. 125. & 222. ff. de Verb. signific. Excipiuntur ab ijs res sacræ, quoniam excellentiores sunt, quàm vt prætio æstimentur. Itaque materia in qua versatur Liberalitas, est pecunia: scilicèt, vt ipse Philosophus hoc loco exponit, *universa quorum æstimatio mensuratur nummo.*

4 ADDIT Statim, vitia opposita Liberalitati, scilicet, prodigentiam & illiberalitatem, etiam versari in pecunijs; illam per exuperantiam, hanc verò per defectum. Commune siquidem est omnibus vitijs extremè oppositis versari circa materiam Virtutis contrariæ, ijsque interceptæ. Atqui prodigentia & illiberalitas sunt vitia extremè opposita, & contraria Liberalitati. Ergo eadem pecunia, quæ est materia Liberalitatis, est etiam illiberalitatis & prodigentiæ. Porrò Arist. prodigentiam Græcè *asotian* vocat. quam vocem Latini etiam vsurparunt, quamvis frequentiet prodigentiam dicant. Gellius enim asotiam appellat, ac si iam facta fuisset vox inter Latinos familiaris: & Cicero in 2. de Finibus asotos eos dicit, qui luxui, popinationi, atque ingluviei ventris dediti, dilapidant atque obliguriunt facultates suas. Quin & Theophilus Iurisconsultus, qui iussu Imperatoris Iustiniani libros Institutionum è Græco Latinè reddidit, pro eo quod est ἀσώτως ζῆν, vertit, *luxuriosè vivere*: tanquam asoti ij sint, qui dissipatione patrimonij in helluatione & luxu, eò devenerint, vt volutentur in turpissimæ lasciviæ cæno. Cæterum, quemadmodum esse potest prodigentia nulli alteri vitio coniuncta, ita etiam asoria quandoque accipitur, & propriè loquendo accipi debet pro eo vitio, quo quis res sive facultates suas dissipat, ac negligit earum custodiam. Asotia enim Græcè dicitur à σώζειν, quod est servare, & ab α privativo. quasi qui eo vitio ægrotat nesciat servare res suas, sed imprudenter dilapidet, & expendat. quo sensu accipitur leg. 1. ff. de Curatoribus furiosum, qui ibidem prodigus appellatur, sicuti & everior patrimonij apud Caium lib. 1. Institut. de tutelis. Et sanè ad mentem Arist.

Arist. hoc posteriori sensu accipit debet asotia in præsenti: nimirum, prout est mera prodigentia opposita Liberalitati. nam alioqui, & quatenus intemperantiæ coniuncta, opponitur Temperantiæ.

5 DEINDE Subiungit alterum vitium Liberalitati oppositum per defectum, quod ἀνελευθερίαν vocat, id est, illiberalitatē, seu avaritiam. quæ nunquam accipitur, nisi pro vitio opposito Liberalitati per defectum; cùm tamen asotia quandoque accipiatur pro luxu & libidine, non opposita eidem Liberalitati, vt nuper dictum est; & simul pro vitio per excessum opposito Liberalitati. Ideoque subdit, intemperantes esse deteriores avaris ac prodigis: quoniam hi solùm peccant vno vitio Liberalitati contrario: illi verò duobus, profusione, nimirùm, facultatum suarum, ac libidine. Quin & addit, Intemperantes esse omnium pessimos: quoniam plurimis vitijs inquinati sunt, ex vna intemperantia ortis, eiusque nomine comprehensis. quorum tamen reus non est asotus, nisi, præter pecuniæ & facultatum profusionem, se inquinet vitio libidinis atque intemperantiæ.

6 PERGIT Deinde ad assignandum actiones proprias Liberalitatis, & vtriusque vitij contrarij. Ac primò statuit, posse homines bene & malè vti materiâ ijs propositâ, quam supra dixit esse pecuniam, aut quidquid nummo æstimari potest. Id verò probat ferè sic. Quibuslibet bonis vtilibus potest homo bene aut malè vti. At pecuniæ sunt bona vtilia, vt patet. Ergo pecunijs potest homo bene aut malè vti. Maior propositio, in qua posset esse dissidium, suadetur. Quælibet enim bona vtilia, ideo sic appellantur, quia conferre possunt, & referri in aliquem finem, cui obtinendo vtilia sunt. Ergo cùm finis possit esse bonus aut malus, referri possunt ab homine in bonum aut malum finem: ac proinde homo potest ijs bene vel malè vti.

7 DICES: Virtus moralis etiam dici potest vtilis: cùm ordinetur ad Felicitatem, tanquam in finem: vt lib. 1. dictum est. Et tamen Virtute morali nemo potest vti bene aut malè, sed dumtaxat bene. Est enim bona qualitas mentis, quâ nemo malè vtitur: vt constat ex dictis lib. 2. Ergo ex eo quòd pecuniæ sint bona vtilia, non satis colligitur, posse homines ijs uti bene vel malè. RESP. esse dissimilem rationem vtriusque. Pecuniæ enim non sunt bonum per se honestum, aut expetibile ratione sui: sed censentur bona ἀδιάφορα, sive indifferentia; quibus proinde homo vti potest in ordine ad finem honestum, aut turpem. Quare sistunt intra limites bonorum vtilium. Virtus autem moralis est bonum per se honestum, atque expetendum ratione sui: ideoque naturâ suâ repugnat turpitudini, nec in eam concurrere potest: ideoque nemo potest Virtute morali, vt principio, malè vti, sed dumtaxat bene. Neque ea honestas Virtutis impeditur ex eo quòd ordinetur ad Felicitatem, vtilisque proinde sit ad eam obtinēdam. Inde enim solùm probatur, habitum Virtutis moralis non habere rationem Felicitatis, sive finis vltimi, sed intermedij, seu ad finem vltimum ordinati. quod docuit Arist. lib. 1. cap. 6. 7. & 8. Quin imò ex ea indifferentia, seu vtilitate pecuniarum in ordine ad bonum, vel malum finem, probat Aristoteles Liberalitatem esse veram Virtutem. Omnis enim habitus, cuius præsidio semper vtimur bene ijs bonis, quibus aliàs possemus bene aut malè vti, est vera Virtus. Atqui præsidio Liberalitatis semper bene vtimur bonis pecuniarum, quibus aliàs possemus bene aut malè vti. Liberalitas ergo est verè Virtus.

8 DEINDE Assignat propriam & præcipuam functionem viri liberalis, asseritque sitam esse potiùs in dando, quàm in accipiendo, aut possidendo, aut non accipiendo vnde oportet non accipere. Eamque assertionem pluribus rationibus probat, quas Acciaiolus redigit ad quatuor, Burleus & Victorius ad quinque: alij sex esse volunt: Giphanius, & ex ipso Gallutius, octo. Eas omnes breviter perstringere placet, ac summatim indicare, PRIMA est: Quia cùm pecuniæ sint bona vtilia, vt nuper statutum fuit, actus proprius & præcipuus Virtutis versantis circa pecunias est ille, in quo magis apparet earum vsus. Quippe vsus est qui propriè respondet bono vtili. Atqui vsus pecuniarum, est earum largitio, nimirum δόσις; acceptio autem & retentio non tam est vsus, quàm κτῆσις, id est, adquisitio, seu possessio. Ergo actus propriùs & præcipuus Virtutis versantis circa pecunias, non est illarum acceptio aut retentio, sed largitio. SECVNDA ratio. Virtuti magis proprium est beneficium conferre, quàm accipere: ideoque idem Aristotel. infrà lib. 8. cap. 3. docet, proprium Virtutis esse, vt omnibus prosit: ac lib. 1. Rhetoricor. definit Virtutem, vt sit vis & potestas conferendi multa & magna beneficia in mortales. Cùm ergo Liberalitas sit Virtus, & quidem nobilissima, magis propria erit illius largitio pecuniarum, quâ beneficiū alijs confertur, quàm acceptio, per quam beneficiū ab alio recipitur. TERTIA. Virtuti magis proprium est honestè agere, quàm non agere turpiter: quoniam prius illud maiorem

nentes, & ob intemperantiam pecunias profligant, prodigos vocitamus. Quapropter tales homines sunt flagitiosissimi: multa nanque vitia simul habent. At nō propriè tali nomine nuncupantur. Est enim prodigus, qui malum vnum aliquod habet, corrumpere, inquam, patrimonium. Prodigus enim est, qui ob se ipsum perditur. Videtur autem & patrimonij dissipatio, interitus quidam ipsius esse, propterea quòd patrimonio, ac facultatibus vivitur. Hoc igitur modo prodigalitatem accipimus. Rebus autem his, quarum est aliquis vsus, & bene vti, & malè etiam possumus: at divitiæ res sunt tales. Is autem optimè re quavis vtitur, qui eam virtutem habet, quæ ad rem illam accommodatur. Et divitijs igitur optimè is vtetur, qui virtutem eam habet, quæ ad pecunias attinet. Hic autem est ipse vir liberalis. Atqui sumptus quidem, datioque pecuniarum, est vsus earum: acceptio verò, conservatioque, possessio potiùs esse videtur. Quo circa viri liberalis est potius dare quibus oportet, quàm capere vnde oportet, & non capere vnde non oportet. Est enim ipsius virtutis, beneficia potiùs conferre, quàm suscipere: & honesta potiùs agere, quàm non agere turpia. Non est autem obscurum, cùm dandas quidem, sequi vt beneficia conferas, honestàque agas: cùm capis verò, vt suscipias, aut non turpia agas. Gratia præterea sequitur eum, qui dat, non eum, qui non capit. Et laus etiam magis. Faciliùs est etiam non accipere, quàm dare. Homines enim multò minùs erogant sua, quàm non accipiunt aliena. Ij quoque, qui dant, liberales dicuntur: sed qui non accipiunt, non ob liberalitatem, sed ob iustitiam potiùs laudantur. Qui verò capiunt, non laudantur valde. Liberales insuper homines, maximè omnium ferè studiosorum amantur: prosunt enim. At id consistit in dando. Omnes autem actus virtutum honesti sunt, & honestatis causa fiunt. Et liberalis igitur honestatis causa dabit. Et rectè: dabit enim quibus oportet, & quod oportet, & cùm oportet: cæteraque omnia observabit, quæ dandi actum rectum sequuntur. Et etiam cum voluptate, vel sine vllo dolore. Id enim, quod per virtutem efficitur, afficit voluptate: aut fit cum indolentia sanè, minimè verò affert dolorem. At is, qui dat quibus non oportet, aut non honestatis gratia, sed ob aliam causam, non liberalis, sed alius quidam dicetur. Et itidem is, qui dando dolet: honestis enim actibus talis pecunias anteponet: quod quidem non est liberalis. At verò neque capiet vnde non oportet. Talis enim acceptio non est eius, qui pecunias non magnifacit. Nec etiam, ad postulandum propensus erit. Facilè nanque suscipere beneficia, non est hominis beneficia conferētis. Verùm vnde oportet accipiet, ex proprijs inquam, rebus: non quia id ipsum honestum sit, sed quòd necessarium, vt donare possit. At neque res suas negliget: quippe cùm per illas quibusdam affectet opem afferre. Neque quibusuis dabit: vt quibus oportet, & quando, & vbi est honestum, donare possit. Ad hominem præterea liberalem pertinet in primis, vt in dando adeò exuperet vt sibi ipsi pauciora relinquat. Est enim liberalis, non ad se ipsum respicere. At enim pro facultatibus ipsa liberalitas dicitur. Liberalis enim actio, non in multitudine rerum quæ dantur, sed in habitu dātis consistit. Hic autem pro facultatibus erogat. Nihil igitur prohibet, eum magis esse liberalem, qui pauciora donat, si modò minores ei sint facultates. Magis autem ij liberales sunt, qui non compararunt sibi facultates, sed ab alijs acceperunt. Nec enim experti sunt indigentiam: & opera omnes sua amant vt parentes, atque poetæ. At verò facilè non est, liberalem divitem esse: quippe cùm non sit ad capiendum, & conservandum, sed ad erogandum proclivis, neque magni per se faciat ipsas pecunias sed causa dandi. Quapropter & accusatur Fortuna, quòd homines ij, qui maximè sunt digni, minimè sunt locupletes. Accidit autem id ipsum non sine ratione. Fieri enim non potest, vt is pecunias habeat, qui non adhibet diligentiam, vt paret ipsas: quemadmodum & cæteris in rebus fieri solet. Attamen non dabit quibus non oportet, neque quando non oportet, & de cæteris talibus simili modo. Non enim ageret liberalitatis ipsius lege: & consumptis ad hæc ipsa fortunis, ad ea quæ oportet, & cùm oportet, sumptus facere, dareque non posset. Etenim is est, vt paulò ante diximus, liberalis, qui pro facultatibus erogat, & in quibus oportet. Qui verò exuperat, prodigus est. Quo circa tyrannos prodigos non dicimus: non enim facile videtur esse dando, ac erogando, tantam rerum, quas habent, copiam exuperare. Cùm igitur liberalitas mediocritas sit circa dandas, capiendasque pecunias, liberalis dabit in quibus oportet, & quod oportet, tam in parvis, quàm etiam in magnis atque cum voluptate. Et accipiet vnde oportet, & quod oportet. Nam cùm virtus circa vtrunque sit mediocritas, vtrunque faciet vt oportet: sequitur enim dationem bonam, talis acceptio. Ea verò, quæ non est talis, contraria est. Hæc igitur, quæ sequuntur, fiunt in eodem simul: contraria verò non fiunt. Quod si præter id, quod oportet, & bene sese habet, contigerit ipsum pecunias erogare, dolebit sanè; moderatè tamen, & vt oportet: ad virtutem enim pertinet, vt pro quibus oportet, & vt oportet, voluptas fiat, ac dolor. Est etiam in rebus pecuniarijs lenis

lo-

socius ipse vir liberalis. Potest enim iniuriam pati, quandoquidem pecunias non multifacit: magisque molestè fert, si quid, cùm oporteret, non erogaverit, quam dolet, si quid, cùm non oporteret, erogaverit; Simonidisque sententiam non probat. Prodigus autem & in his ipsis delinquit, nec enim lætatur, nec dolet pro quibus oportet, & vt oportet. Atque hoc magis patebit per ea, quæ deinceps dicemus. Diximus autem, exuperationem quidem esse prodigalitatem, defectum autem illiberalitatem: & in his duobus, in datione videlicet, atque acceptione, & sumptum enim in datione ponimus. Prodigalitas igitur in dando quidem, & non in capiendo exuperat, in capiendo autem deficit. At illiberalitas, ac avaritia, deficit quidem in dando, exuperat autem in capiendo, in parvis tamen. Prodigalitatis igitur illa duo non nimium simul persistunt. Non est enim facile, nulla ex parte capientem cunctis donare. Citò nanque deficiunt patrimonia privatorum hominum erogantiũ: qui quidem & prodigi sunt. Atque talis non paulò melior videbitur esse illiberali. Et ab ætate enim, & ab egestate facilè curari, & ad mediocritatem accedere potest. Nam habet ea, quæ sunt hominis liberalis. Dat enim, & non accipit, quanquam neutrum facit vt oportet, ac rectè. Quòd si ad hoc assuescat, vel aliquo modo mutetur, fiet vtique liberalis. Etenim dabit quibus oportet, & capiet vnde oportet. Quapropter & videtur non esse moribus pravis. Non est enim improbi, nec ingenerosi, tam in dando, quàm in non capiendo exuperare: stolidi tamen. Qui verò hoc modo est prodigus multò melior est illiberali, atque avaro: cùm ob ea, quæ dicta sunt, tum etiam quia prodigus quidem compluribus prodest, illiberalis autem nemini, ne sibi ipsi quidem. Sed plerique prodigorum, vt dictum est, & accipiunt vnde non oportet, & sunt hoc ipso liberales. Ad capiendum autem proni fiunt, quia cupiunt quidem erogare. Hoc autem facilè nequeunt facere, cùm citò facultates ipsis deficiant. Itaque ex alienis dare coguntur. Et simul quia nulla est eis honestatis cura, sine vllo discrimine, & vndique capiunt. Dare nanque percupiunt: quonam autem modo, aut vnde, nullum est apud ipsos discrimen. Quapropter nec dationes ipsorum sunt liberales. Non enim sunt honestæ, nec honestatis gratia, nec vt oportet efficiuntur. Sed interdum quos oportet esse pauperes, eos divites faciunt: & ijs quidem, qui moderati sunt moribus, nihil dant; adulatoribus autem multa, aut quampiam aliam afferentibus voluptatem. Quam ob rem & plerique ipsorum intemperantes sunt. Nam cùm facilè erogent, proni sunt & ad sumptus in flagitijs faciendos. Atque quia non ad honestatem vivunt, ad voluptates declinant. Prodigus igitur si nullam prorsus habeat emendationem, ad hæc transgreditur: cura verò, diligentiaque adhibita, ad medium, & ad id, quod oportet tandem devenerit. At illiberalitas, ac avaritia, incurabilis est. Etenim & senectus, & imbecillitas omnis, avaros efficit. Estque hominibus insita magis, quàm prodigalitas. Plerique nanque cupidi sunt magis pecuniarum, quàm ad dandum proclives. Extenditur prætereà longè, & plures species subit. Complures enim sunt illiberalitatis, ac avaritiæ modi. Nam cum in duobus hisce consistat, in defectu inquam, dandi, & exuperatione accipiendi: non in omnibus inest tota, sed interdum seiunguntur: & quidam in capiendo exuperant, quidam in dando deficiunt. Qui nanque talibus appellationibus nuncupantur, parci, tenaces, aridi, omnes in dando deficiunt; aliena verò non appetunt, neque accipere volũt. Quidam enim in dando deficiunt, propter molestiam quandam, turpiumque rerum cautionem: videntur enim nonnulli, vel saltem aiunt, ob eam rem suã conservare, ne compellerentur aliquando turpe aliquid agere. Ex his est & ipse cumini sector, & quivis talis, qui quidem ab exuperatione non dandi cuiquam nomen habuit tale. Quidam verò ob metum abstinet alienis: quippe cum non facile sit ipsos aliena, & non alios res ipsorum accipere. Itaque nec accipere ipsis nec dare placet. Quidam autem in capiendo exuperant vndique & quidvis capientes: quales sunt ij, qui operationes illiberales exercent, vt lenones omnes, & omnes tales, & fœneratores, & qui dant parva pro magnis: hi nanque omnes, vnde non oportet, & quantùm non oportet. Communis autem ipsis omnibus esse videtur, turpis comparatio lucri. Vniversi nanque gratia lucri, & huius quidem parvi, probra sustinent. Eos enim, qui grandia vnde non oportet, & quæ non oportet, accipiunt, vt tyrannos civitates expugnantes, & templa spoliantes, non illiberales sed perniciosos, sed impios, sed iniustos potiùs appellamus. Aleatores tamen, & fures, atque latrones, illiberales sunt. Turpi enim versantur in lucro. Omnia nanque causa quæstus agunt, & sustinent probra. Atque fures quidem capiendi gratia, maxima pericula subeunt. Aleatores autem ab amicis quibus dare oportet, lucrantur. Vtrique igitur vnde non oportet lucrari volentes sordidi quæstus causa, turpi in lucro versantur. & omnes tales accipiendi actus, illiberales sunt. Meritò autem illiberalitas liberalitati contraria dicitur. Nam & maius est malum, quam prodigalitas: & homines magis hac ipsa peccant, quam ea, quam diximus, prodigalitate. De liberalitate igitur, & vitijs ei contrarijs, hæc dicta sufficiant.

SVMMA

Arist. hoc posteriori sensu accipit debet asotia in præsenti: nimirum, prout est mera prodigentia opposita Liberalitati. nam alioqui, & quatenus intemperantiæ coniuncta, opponitur Temperantiæ.

5 DEINDE Subiungit alterum vitium Liberalitati oppositum per defectum, quod ἀνελευθερίαν vocat, id est; illiberalitatē, seu avaritiam. quæ nunquam accipitur, nisi pro vitio opposito Liberalitati per defectum; cùm tamen asotia quandoque accipiatur pro luxu & libidine, non opposita eidem Liberalitati, vt nuper dictum est; & simul pro vitio per excessum opposito Liberalitati. Ideoque subdit, intemperantes esse deteriores avaris ac prodigis: quoniam hi solùm peccant vno vitio Liberalitati contrario: illi verò duobus, profusione, nimirùm, facultatum suarum, ac libidine. Quin & addit, Intemperantes esse omnium pessimos: quoniam plurimis vitijs inquinati sunt, ex vna intemperantia ortis, eiusque nomine comprehensis. quorum tamen reus non est asotus, nisi, præter pecuniæ & facultatum profusionem, se inquinet vitio libidinis atque intemperantiæ.

6 PERGIT Deinde ad assignandum actiones proprias Liberalitatis, & vtriusque vitij contrarij. Ac primò statuit, posse homines bene & malè vti materiâ ijs propositâ, quam supra dixit esse pecuniam, aut quidquid nummo æstimari potest. Id verò probat ferè sic. Quibuslibet bonis vtilibus potest homo bene aut malè vti. At pecuniæ sunt bona vtilia, vt patet. Ergo pecunijs potest homo bene aut malè vti. Maior propositio, in qua posset esse dissidium, suadetur. Quælibet enim bona vtilia, ideo sic appellantur, quia conferre possunt, & referri in aliquem finem, cui obtinendo vtilia sunt. Ergo cùm finis possit esse bonus aut malus, referri possunt ab homine in bonum aut malum finem: ac proinde homo potest ijs bene vel malè vti.

7 DICES: Virtus moralis etiam dici potest vtilis: cùm ordinetur ad Felicitatem, tanquam in finem: vt lib. 1. dictum est. Et tamen Virtute morali nemo potest vti bene aut malè, sed dumtaxat bene. Est enim bona qualitas mentis, quâ nemo malè vtitur: vt constat ex dictis lib. 2. Ergo ex eo quòd pecuniæ sint bona vtilia, non satis colligitur, posse homines ijs uti bene, vel malè. RESP. esse dissimilem rationem vtriusque. Pecuniæ enim non sunt bonum per se honestum, aut expetibile ratione sui: sed censentur bona ἀδιάφορα, sive indifferentia, quibus proinde homo vti potest in ordine ad finem honestum, aut turpem. Quare sistunt intra limites bonorum vtilium. Virtus autem moralis est bonum per se honestum, atque expetendum ratione sui: ideoque naturâ suâ repugnat turpitudini, nec in eam concurrere potest: ideoque nemo potest Virtute morali, vt principio, malè vti, sed dumtaxat bene. Neque ea honestas Virtutis impeditur ex eo quòd ordinetur ad Felicitatem, vtilisque proinde sit ad eam obtinēdam. Inde enim solùm probatur, habitum Virtutis moralis non habere rationem Felicitatis, sive finis vltimi, sed intermedij, seu ad finem vltimum ordinati. quod docuit Arist. lib. 1. cap. 6. 7. & 8. Quin imò ex ea indifferentia, seu vtilitate pecuniarum in ordine ad bonum, vel malum finem, probat Aristoteles Liberalitatem esse veram Virtutem. Omnis enim habitus, cuius præsidio semper vtimur bene ijs bonis, quibus aliàs possemus bene aut malè vti, est vera Virtus. Atqui præsidio Liberalitatis semper bene vtimur bonis pecuniarum, quibus aliàs possemus bene aut malè vti. Liberalitas ergo est verè Virtus.

8 DEINDE Assignat propriam & præcipuam functionem viri liberalis, asseritque sitam esse potiùs in dando, quàm in accipiendo, aut possidendo, aut non accipiendo vnde oportet non accipere. Eamque assertionem pluribus rationibus probat, quas Acciaiolus redigit ad quatuor, Burleus & Victorius ad quinque: alij sex esse volunt: Giphanius, & ex ipso Gallutius, octo. Eas omnes breviter præstringere placet, ac summatim indicare, PRIMA est: Quia cùm pecuniæ sint bona vtilia, vt nuper statutum fuit, actus proprius & præcipuus Virtutis versantis circa pecunias est ille, in quo magis apparet earum vsus. Quippe vsus est qui propriè respondet bono vtili. Atqui vsus pecuniarum, est earum largitio, nimirum δόσις; acceptio autem & retentio non tam est vsus, quàm κτῆσις, id est, adquisitio, seu possessio. Ergo actus propriùs & præcipuus Virtutis versantis circa pecunias, non est illarum acceptio aut retentio, sed largitio. SECVNDA ratio. Virtuti magis proprium est beneficium conferre, quàm accipere: ideoque idem Aristotel. infrà lib. 8. cap. 3. docet, proprium Virtutis esse, vt omnibus prosit: ac lib. 2. Rhetoricor. definit Virtutem, vt sit vis & potestas conferendi multa & magna beneficia in mortales. Cùm ergo Liberalitas sit Virtus, & quidem nobilissima, magis propria erit illius largitio pecuniarum, quâ beneficiū alijs confertur, quàm acceptio, per quam beneficiū ab alio recipitur. TERTIA. Virtuti magis proprium est honestè agere, quàm non agere turpiter: quoniam prius illud maiorem

laudem meretur apud omnes. At vir liberalis dum accipit, vix aliud præstat, quàm non agere turpiter, seu continere se ab avaritia; scilicet, non recipiendo, nisi vt oportet: dum autem largitur, honestè agit. Ergo magis secundùm virtutem agit vir liberalis largiendo, quàm accipiendo. *Quarta*: Quoniam gratia non solet haberi viro liberali dum non accipit, sed tantùm dum largitur. quin & offensionem aliorum incurrerre solet, non accipiendo; nunquam autem dando. Ergo actio largiendi in viro liberali præstantissima est. *Quinta*. Laudari enim magis solet qui dat, quàm qui nihil dat, nec accipit. Hic enim, ex eo quòd non accipiat, longè minùs laudatur. *Sexta*. Actio difficilior est magis propria Virtutis; vtpotè versantis in difficili, & arduo. At difficilius est dare, quàm accipere. Naturaliter enim magis appetimus bona propria nobis ipsis, quam alteri. Ergo dare est magis proprium Virtutis, quàm accipere. *Septima*. Qui largiuntur censentur ab omnibus liberales: qui autem non accipiunt quoties oportet non accipere, solùm habentur iusti. Ergo quia Liberalitas potissimùm cernitur in largiendo. *Octava*: Quia inter omnes viros probos maximè diligitur qui liberalitate præcellit. Iusti enim plerumque molesti habentur: prudentes censentur callidi: temperantes, acerbi. Solus liberalis omnibus iucundus, & amabilis est: ideoque Boethius 2. de Consolat. *Largitas*, inquit, *maximè caros facit*. Ac D. Ambrosius lib. 1. Offic. cap. 28. ait: *Iustitia excellentior virtus videtur: liberalitas verò gratior*. Atqui ea maioris amoris, & gratiæ causa, non est quòd liberalis vir non accipiat, sed quòd largiatur. Ergo actio largiendi est præcipua in viro liberali.

9 CIRCA Secundam capitis partem assignat, tum cautiones quasdam, tum & proprietates viri liberalis in largiendo. Non enim satis est largiri, nisi attendantur & observentur regulæ, iuxta quas dare oporteat: vt admonet etiam Cicero 1. de Offic. & Seneca lib. 1. de Benefic. cap. 1. vbi expendit quantùm nocumenti afferat inscitia largiendi, sicut & accipiendi. *Prima* igitur cautio ab Aristotele proposita, est, vt quidquid largimur, honestatis gratiâ largiamur. Id enim est commune omni actioni secundùm Virtutem, vt ex fine honestatis fiat. Verùm speciatim in actibus largiendi ex Liberalitate is decor exigitur: quoniam quidquid apparet splendoris in largitione, obscuratur & deturpatur, si spe lucri, honoris, aut voluptatis ducatur. Quâ in rem pulchræ & plurimæ sententiæ apud eundem Senecam sunt insigni illo Opere de Beneficijs, vbi passim ferò quæstuosam pseudo-liberalitatem damnat: ideoque noluimus paginas onerare testimonijs ipsius cuilibet obvijs. *Secunda* cautio est, vt attentè perspiciamus, quibus dandum sit, quantùm, & quo tempore, cæterasque circumstantias necessarias, vt largitio sit recta, & nullo ex capite defectuosa. Vir enim Liberalitate præditus *dabit* (vt habes in littera) *quibus oportet, & quod oportet, & cùm oportet: cæteraque omnia observabit, quæ dandi actum rectum sequuntur*.

10 HOC Tamen singulatim expendere opus est. Ac primò, *quibus oporteat*, dare? Id rectè exponit Cicero 1. *de Officijs*, vbi docet in largiendo esse habendum dignitatis delectum, considerandumque esse, quid, seu quantùm mereatur is, cui beneficium conferre volumus. Meriti verò quantitas consideranda est, iuxta illius mores, qualitatemque, & animum ipsius, seu officia, quibus nos antè obstrinxit, vt in ea mensura beneficium conferatur. Quòd si verò quis roget, an indigni, seu improbi excludendi sint; respondendum est ex Christiana Philosophia, non esse excludendos, si liberalitas erga illos, nec Reipublicæ, nec alteri privato, nec ijs ipsis nocumentum sit allatura. Id enim consentaneum est, ad imitandam vtcumque bonitatem ac beneficentiam Dei, *qui Solem suum oriri facit super bonos & malos, ac pluit super iustos, & iniustos*. Quod ferè idem observat Seneca; addens tamen, propterea non esse arcendos indignos, quia sæpe à dignis separari nequeunt, & æquum est, ne digni propter indignos excludantur. Verba sunt lib. 4. de Benefic. cap. 28. Dij quoque multa ingratis tribuunt: sed illa bonis paraverunt. Contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Sanctius est autem prodesse etiam malis, quàm bonis deesse propter malos. Ita, quæ refers, diem, Solem, hyemis, æstatisque cursus, & media veris autumniq; tempora, imbres, & fontium haustus, ventorum statos flatus, pro vniversis invenerunt: excipere singulos non potuerunt. Rex dignis honores dat: congiarium & indignis. Frumentum publicum, tam fur, quàm periurus, & adulter accipiunt, & sine delectu morum quisquis civis est. Cùm aliquid est, quod tanquã civi, non tanquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam in vniversum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo. Nec enim poterat fieri, vt ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis. nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborumque iura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis, quàm malis, conduntur vrbes. Medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remediorũ nemo suppressit, ne sanarentur indigni. Ius ferri omnibus dicitur. Pace etiã homici-

,, eidæ fruuntur. Sua repetunt, etiam qui alie-,, na repuerunt. Percussores & domi ferrum ,, exercentes mutus ab hoste defendit. Legum ,, præsidio, qui plurimum in eas peccaverunt, proteguntur. Hactenus ille. Qui aliam præterea causam assignat *cap.* 30. eiusdem libri vt officium liberalis viri, etiam ad indignos extendatur. Vbi autem id nociturum sit Reipublicæ, aut alteri privato, aut ijs ipsis, repellendi sunt. Quo spectat illud Ennij effatum apud Ciceronem: *Beneficia malè locata, malè facta arbitror.*

11 ILLA Autem duo, *quod oportet, & cùm oportet*, præscribunt mensuram & tempus largitionis. Nimirum, vt tribuatur habita ratione, tum indigentiæ alienæ, tum & facultatum donantis. Vnde illud Ci-,, ceronis lib. 1. Officiorum: Sæpe idoneis ,, hominibus indigentibus de re familiari est ,, impertiendum: multi enim patrimonia effu-,, derunt, in consultè largiendo. Quid autem ,, stultius est, quàm quod libenter facias, cu-,, rare, vt id diutiùs facere non possis? At-,, que etiam sequuntur largitionem rapinæ. ,, Cùm enim dando egere cœperint, alienis ,, bonis manus afferre coguntur. Quamobrem ,, nec ita claudenda est res familiaris, vt eam ,, benignitas aperire non possit: nec ita rese-,, randa, vt pateat omnibus. Modus adhibea-,, tur; isque referatur ad facultates. Hactenus ille, prudenter, & opportune quidem.

12 DENIQVE Tertia cautio in largiendo, præ oculis habenda viro liberali, est, vt donet libenter, aut saltem non gravatè, seu molestè. Hoc enim est commune omni homini operanti secundùm habitum Virtutis, vt delectabiliter, ac facilè operetur: sed & speciatim in Liberalitate id monet Aristoteles, quasi in sacris litteris legisset illud: *Non ex tristitia, aut necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus.* Sed & hoc ipsum mirè illustrat Seneca lib. 1. de Benefic. cap. 1. & 2. dum ,, ait: Gratiam corrumpimus omnem, non ,, tantùm postquam damus beneficia, sed etiam ,, cùm damus. Quis enim nostrûm contentus ,, fuit aut leviter rogari, aut semel? Quis non ,, cùm aliquid à se peti suspicatus est, fron-,, tem obduxit, vultum avertit, occupationes ,, simulavit, longis sermonibus, & de indu-,, stria non invenientibus exitum, occasio-,, nem petendi abstulit, & varijs artibus pro-,, perantes necessitates elusit? in angusto ve-,, rò comprehensus, aut distulit, aut timidè ne-,, gavit, aut promisit; sed subductis superci-,, lijs, sed malignis, & vix exeuntibus verbis. ,, Nemo autē libenter debet, quod non accepit; ,, sed expressit. Hucusque Seneca: qui & legendus cap. 7. sequenti, ac lib. 2. cap. 1. Rationem verò eius doctrinæ subiungit Aristoteles: quoniam qui non libenter, sed invitò, aut gravatè dat, videtur diligere magis pecuniam, quàm actionem honestissimam largiendi. Id autem alienum est à viro liberali. Vndè & formula esse potest. Quisquis agit Virtute morali, atque adeò & Liberalitate, plus diligit honestatem actionis, quàm propriam vtilitatem, & pecuniam. At quisquis cum tristitia donat, non plus diligit, sed minùs, honestatem actionis, quàm propriam vtilitatem & pecuniam. Non ergo agit ex Virtute, atque adeò nec ex Liberalitate.

13 CVM Autem suprà docuerit, viri liberalis esse præcipuum officium dare, & minùs præcipuum accipere, ac servare (nisi enim hoc faciat, non habebit vnde largiatur) vt ne in hoc quidem secundario munere peccetur, quasdam præceptiones statuit. *Prima* est, vt cùm aliquid accipit, aut servat ad largiendum postea; de suo accipiat, ac retineat; non autem de alieno. nimirum, vt sibi illud reservet à proventibus sive redditibus suis. Alioqui vsurpans aliorum bona, incurreret notam illam, metaphoricè quidem, sed ethicè, à Poetis impactam puero cuidam, de quo ita luditur in Gabriæ apologo:

Βοὸς φαγὼν παῖς εἰς ἑορτὴν ἔγκατα, &c.

Puer die festo bovis cùm viscera
Vorasset, Heu mater, clamat, mea efflaunt
Intestina. At ridens ait, Fili, haud times:
Nam non tua hæc sunt, sola at aliena vomis.

Nimirum, qui congesserunt divitias alienas, seu alios expilarunt, vt postea largirentur, cùm dant, non sua, sed aliena largiuntur. quod alienum à Liberalitate est. Ratio indicatur à Cicerone; quoniam Liberalitas est Iustitiæ amica, ideoque ab omni iniustitia debet esse libera. Accipere autem & servare non sua, sed aliena in proprium vsum, species iniustitiæ est. Hinc taxantur quicumque cum damno Regis, aut Reipublicæ, aut aliorum denique, divites esse student, sed eo animo, vt templa ædificent, xenodochia extruant, aut quævis alia opera insignia moliantur; quasi verò, aut Liberalitatis, aut Magnificentiæ, aut alterius cuiuspiam. Virtutis opus esse possit, quod iniustitiæ plenum est, & sæpe pauperum sudore, atque iniuria paratur. Itaque liberalis vir è suo accipere & servare debet, idque non ex fine asservandi (hoc enim per se honestum aut laudabile non est) sed largiendi opportuno tempore. *Secunda* præceptio est, ne vir liberalis sit pronus ad poscendū; quamvis interdum oporteat poscere quidquam ab amicis ad largiendum alijs. Ratio autem ea

ea esse videtur: quoniam liberalis viri magis est dare, quàm accipere ab alijs: ideoque ne animo quidem largiendi videtur pronus esse ad poscendum ab alijs accipiendumvè, nisi tantùm cum debita moderatione. Est & opportuna ratio ex rebus naturalibus petita, & ab Acciaiolo assignata: quòd omnia, quæ maximè sunt activa, parùm passiva existunt: vt patet in igne, qui, cùm maximè activus sit inter elementa, parum aut nihil passivus est. Hoc igitur modo, in moralibus se habet vir liberalis: est enim maximè activus, seu efficax ad beneficia largienda, ideoque nunquam est pronus ad recipiendum.

14 HINC Colligit, liberalem virum, quoties recipit, non aliunde recipere, quàm vnde, & quomodo, & propter id quod oportet: scilicet, vt habeat vnde agat, sive vnde det. Nimirum, in liberali, qui præcipuè activus est, receptio solùm est actus quidam secundarius, ac proinde ex fine primarij, qui est largitio. Vnde oritur rursus, liberalem nullatenus negligere res suas, seu pecunias. Quod probat Aristoteles: Quoniam quæcumque conferunt in præcipuum Liberalitatis actum, non negliguntur à viro liberali. Atqui facultates, seu pecuniæ conferunt in præcipuum liberalitatis actum, qui est largitio. Nemo enim dat, quod non habet. Ergo res, sive pecuniæ propriæ non negliguntur à viro liberali.

15 POST Hæc procedit iam ad assignandum præcipuas viri liberalis notas, seu proprietates. *Prima* est vt velit excedere in donando, Græcè ὑπερβάλλειν, quod significat exuperanter se habere. nimirum, vt velit plura dare, & pauciora sibi relinquere; quoniam liberalis vir non tam suam, quàm aliorum vtilitatem attendit. Licèt autem quantitas doni dimetienda sit cum facultatibus, vt & suprà dictum est; tamen non iuxta doni magnitudinem, aut exiguitatem æstimāda est Liberalitas maior aut minor, sed iuxta habitum studiosum dantis, habita ratione suarum facultatum. ideoque accidere potest, vt dans minora liberalior sit, quoniam minùs facultatum habet.

16 SECVNDA Proprietas est, vt liberaliores appareant qui divitias hæreditario iure adquisierunt, quàm qui eas industria & labore suo compararunt: tum quoniam priores non sunt experti indigentiam, quæ posteriores retardare solet à largiendo: tum etiam quoniam vnusquisque opus suum amat, quemadmodum parentes, atque Poetæ; facultates autem propria industria adquisitæ sunt quasi opus adquirentis; ideoque difficiliùs dimittuntur, & gravatè alijs donantur. Quæ ratio videtur desumpta ex Platone *dialogo de Republica*. Porrò, vtrumque exemplum ab Aristotele adductum in parentibus & Poetis vehementer amantibus filios suos, & fœtus mentis, illustrari facilè potest. primum quidem ex dicendis infrà lib. 9. cap. vbi de amore parentum in filios: secundùm autem ex Cicerone in 5. Tuscul. vbi loquens de Dionysio Siculo, ait fuisse Musicum & Poetam, ac subdit: *Musicorum vero perstudiosum fuisse accepimus, Poetam etiam tragicum: quàm bonum, nihil ad rem. In hoc enim genere, nescio quo pacto magis quàm in alijs suum cuique pulchrum. Adhuc neminem cognovi Poetam (& mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur. Sic se res habet. Te tua, me delectant mea.* Hactenus Cicero. Verùm & id philautiæ genus videtur commune ijs omnibus, qui qualescumque libros edimus. Insitus enim nobis est amor eorum, veluti filiorum, ac fœtuum mentis, & plerumque iusto maior, quoniam vnusquisque ferè opus suum maiori in pretio habet, quàm id mereatur. Imò quamvis nullum sit pretium opinione quorumlibet doctorum hominum, vix Auctor ipse ad existimandum oppositum adduci poterit. Narrat Athenæus lib. 12. cap. vltim. quemdam Trasylaum eò insaniæ devenisse, vt putaret suas esse naves omnes, quotquot Pyræum appellerent: ideoque eas ingenti voluptate numerare solitum è portu, ac narrare cæteris, quàm dives esset. Veniens autem è Sicilia quidam ipsius frater, eum medico curandum commisit, veluti insanum. Qui vbi ex amentia resipuit, fatebatur, se nunquam iucundiùs vixisse, quàm cum eo mentis errore teneretur. Sic multis Scriptoribus accidit. Putant enim se magnas ingenij ac doctrinæ divitias comparasse, & congessisse in operibus, quæ publicæ luci committunt; eaque imaginatione, ac philautia delusi ingentem animo lætitiam gestant; cùm tamen nullius pretij sint, &, vt aiebat Plato, instar hortorum Adonidis, qui subitò, & vna die nati, celerrimè intereunt. Enitendum itaque nobis est, ne ea philautia ægrotemus, sed modestè ac sobriè de fœtibus nostris sentiamus. Cuius rei, vel inter Ethnicos & Poetas, exemplo est Horatius, qui se inferiorem Pindaro fatetur, tritis ijs versibus, *Pindarum quisquis studet æmulari, &c.* atque inter Ecclesiæ Doctores Sanct. Gregorius Papa, cognomento Magnus: qui humiliter fatetur, omnia scripta sua (licèt tanta, & talia, ac propè divina sint) quàm longissimè distare à quibuslibet scriptis Augustini.

17 TERTIA Denique liberalis viri proprietas est, vt rarò inveniatur dives: quoniam

tiam cùm non sit propensus ad adquirendum, nisi vt largiatur alijs, necessum est ipsius facultates non augeri, sed minui. Quare solet accusari fortuna quòd divitias non dederit ijs, qui maximè liberales sunt. Quò spectat illud popularis cuiusdã apud Senecam *in Hercule Furente*.

O fortuna, viris invida fortibus,
Quàm non æqua bonis præmia dividis!
Res humanas ordine nullo
Fortuna regit, spargitque manu
Munera cæca, peiora fovens.

Verùm expostulatio hæc non videtur iusta: quoniam potiùs mirum esset, si liberalis vir, parcus in accipiendo, & largus in erogando, adhuc locuples esset.

18 QVARTA Denique, vt liberalis non det quibus non oportet, neque quando nõ oportet. Quæ proprietas facilè colligitur ex præcedentibus. Lex enim Liberalitatis præscribit mediocrem curam in asservandis pecunijs, vt donentur quibus oportet, & quando oportet. Igitur eadem lex præcipit ne impendantur, seu profundantur erga quos, aut quando non oportet. Si enim absque delectu expendantur, superveniet indigentia, seu defectus facultatum, impediens opportunam largitionem.

19 CIRCA Tertiam partem comparat primò prodigum cum liberali, & deinde cum avaro. Ac de priori parte comparationis pronuntiat, liberalem mediocriter se habere in dandis accipiendisque pecunijs; scilicet, quando, quomodo, & circa quæ oportet: quoniam ad parandam congruam ac decentem largitionem, quæ est potissima Liberalitatis functio, necessaria est mediocris & conveniens acceptio, veluti medium ordinatum in eum finem. Ideoque liberalis vir dolebit, si contigerit dedisse quomodo, quando, aut quibus non oportuit; quoniam satius fuisset eum opportunè dedisse: minùs tamen dolebit, quàm si acciderit non dedisse quando, & vbi, & cui dare oportuit. Ideoque censet Aristoteles probandam non esse opinionem Simonidis arbitrantis, debere hominem pœnitere si fecit quod non oportebat; secus verò si non fecit, quod oportuit facere. Hoc enim esse falsum patet in viro liberali: qui dolere debet prætermissam à se opportunam largitionem. Porrò nec authoritas vlla esse potest eidem opinioni, quòd à Simonide traderetur, vtpotè Poeta, & avaro: vt commemorat Plato *in Hipparcho*, Plutarchus *de tarda Dei vindicta*, Ælianus *lib.* 8. initio, & Athenæus *lib.* 14. ex quibus constat, Simonidem binas domi arcas habuisse, alteram gratiarum, & pecuniarum alteram, in pretium carminum suorum, seu Musæ vænalis. Cùm autem aperiret arcam pecuniarum, aiebat se illam semper invenire plenam; arcam verò gratiarum vacuam. Et hactenus quidem de viro liberali. De prodigo autem contrà observat Aristoteles, in ijs ipsis peccare per excessum. Non enim lætatur de quibus oportet, neque quemadmodum oportet; neque etiam dolet, sicut vir liberalis. Gaudet enim in donando quibus non oportet, & plus quàm oporteat; doletque si fortè immoderanter non dederit.

20 DEINDE Instituit comparationem prodigi cum avaro: ac primò disserit de prodigo per se considerato, sive seorsim ab alijs vitijs; asseritque propriè esse illum, qui excedit in dando, & deficit in accipiendo vnde oportet. Avarus verò, seu illiberalis, deficit in dando, & excedit in accipiendo, circa parva tamen: in quo sanè differt à Tyrannis, quoniam hi non parva accipiunt, sed magna, vt vrbes, & regna: ideoque graviorem, quàm avaritiæ, notam incurrunt. Itaque avarus & prodigus opponuntur ex diametro. Prodigentia verò non multùm durare solet: quoniam difficile est parum, aut nihil accipientem, & sua passim effundentem, habere diu plura, quæ alijs largiatur.

21 HIS Positis asserit, avarum esse peiorem prodigo. Idque probat: Quia inter duos extremè vitiosos ille peior est, qui difficiliùs sanari potest. Atqui avarus difficiliùs sanari potest, quàm prodigus. Avarus ergo peior quàm prodigus est. Minor propositio, in qua esse posset dissidium, suadetur, tum ratione quasi à priori, tum & experimento. Ratione quidem: nam avarus magis recedit à medio Liberalitatis, quàm prodigus: ideoque difficiliùs ad medium ipsum revocari potest. Avarus enim deficit in dando, & excedit in accipiendo: ideoque non solùm distat, sed contrarius est per omnia liberali. Prodigus autem similior liberali est, quatenus libentissimè dat, & vix aut ne vix quidem recipit. Vnde licèt peccet in modo quantùm ad vtrumque, non videtur adeò recedere à medio, nec ita contrarius liberali. Experimento autem idipsum suadetur: quia prodigus solo decursu ætatis, & indigentiæ facilè supervenientis, sanatur: avarus verò, quò magis auget patrimonium, eò magis avarus fit: iuxta illud Horatii: *Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit*. Idque potissimum habet locum in senibus, qui progressu annorum fieri solent magis tenaces, & avari, vt mirum habeatur, si verum, illud Terentij in Adelphis: *Demea ex aspero, duro, & avaro sene, liberalem & lenem se præbere studet*.

22 EA Verò comparatione inter vtrumque statuta, infert Aristoteles prodi-

prodigum non videri moribus pravum: quia excedere in dando non est ingenerosi & abiecti animi, sed inconsiderati. Vnde & præferendus est avaro, quoniam ipsa eius profusio multis proficua est, cùm tamen avarus nemini prosit. Verum hoc intelligendum de prodigo simpliciter, sive per se loquendo, & præcisione facta ab alijs vitijs, ratione quorum potest esse peior, quàm avarus; vt plerumque evenire solet; quoniam prodigalitatem plura vitia nimiùm deformia comitantur. Immò & simul sub diversis rationibus potest quis esse avarus & prodigus: avarus, quia capit vnde & à quo non oportet; prodigus autem, quia excedit in dando. Quare & largitiones ipsius nō sunt liberales, nec honestæ: quia non fiunt vt oportet, sed plerumque ex alienis, aut quando & quomodo non oportet, & circa quem non oportet, nec honestatis gratia, nec discretione facta personarum, quibus benefaciat, aut antepositione eorum, qui digniores, indigentioresve sunt. Ideo de prodigis illis, qui aliàs avari sūt, accipiendum illud Alciati;

Sic & avari opibus parasiti & scorta fruuntur,
Et nulla iustos vtilitate iuvant.

Quod ipsum monet Arist. in præsenti, dum de ,, ijs ipsis ait: Ijs quidē, qui moderati sunt mo- ,, ribus, nihil dant: adulatoribus autem mul- ,, ta, aut quampiam aliam afferentibus volup- ,, tatem. Quamobrem & plerique ipsorum in- ,, temperantes sunt. nam cùm facilè erogent, ,, proni sunt & ad sumptus in flagitijs faciendos. Itaque prodigi plerumque in ea vitia declinant: verùm si curam & diligentiam adhibeant, facilè ad mediocritatem Liberalitatis propriam deveniunt: nam cum proclives sint ad largiendum, & non faciles ad recipiendū, iam plura habent cum liberalibus communia; ideoq; haud difficulter in eorum classem transire possunt.

9 VLTIMA Denique parte capitis statuit, *ἀνελευθερίαν, ἀνίατον εἶναι*, *avaritiam insanabilem esse*: id est, non impossibilem, sed valde difficilē sanatu; quoniā apud Græcos α privans, non solùm impossibilitatē, sed sæpe solā difficultatē denotat. Probat verò assumptum, quoniam crescit cū ipsa ætate; & oritur ex imbecillitate, quæ processu annorū maior fit; ac denique quoniam videtur magis insita nobis, quàm prodigalitas; cùm plerumq; homines sibi potiùs adquirere velint, quàm profundere in alios. Hæ tamen causę non per se & necessariò, sed plerumque inferunt avaritiam, cùm multi, etiam in ipsa senecta, nihil avaritiæ præ se ferant, sed potiùs liberales sint. Assignat deinde varias avaritiæ species, sive gradus. Licèt enim omnes avari conveniant in parcitate circa dandum, & appetitu retinendi sua, quidā tamen eorum res alienas non appetunt, nec accipere volunt, aut quoniam ijs fœdum quid apparet; aut quia malū aliquod pœnamvè exinde metuunt: aut quia volunt res suas servare, ne cōpellantur aliquid turpe agere egestatis causâ. *Ex his est* (addit) *& cumini sector, & quivis talis*. nimirum, ij omnes, qui sordidissimæ avaritiæ summæ, seu illiberalitatis morbo ægrotant; non enim solùm sunt parci, & tenaces, sed *κυμινοπρίσται, cumini sectores*; *κίμβικες, ollares*, instar Euclionis cum sua olla; *συκοτραγίδαι ficubus victitantes*, ac denique *ῥυποκόνδυλοι sordidi*. quique in vicinia, & populo, imò & apud Auctores, præsertim Poetas, nomē sibi faciunt, & famosi extiterunt ob insignē avaritiæ notā. Quorum ignobilem gentem lepidè & optimè expressit Theophrastus in Ethicis Characteribus, cap. de sordida parcimonia; vbi de quo- ,, dam eximiè avaro ita loquitur: Vxori solet ,, edicere, ne cuiquam salem, aut ellychniū, aut ,, cuminum, aut origanū, vel etiam farris quid- ,, quam, vel corollam vllam, vel libum vllum ,, commodet. Magnam enim, inquit, parva hæc ,, tandem in anno summā afficiunt. In summa, ,, sordidorū istorum hominū loculos videas si- ,, tu obsitos, claves ferrugine illitas. ipsos etiā ,, videre licet vestes gestare, quæ vix femora ,, tegant, &c. Quid lepidius? Alij è contrà accipiendo exuperant, quòd vndique & sine discrimine accipiant. Et hi quidem turpis quæstus gratia moventur, avarique dicuntur, quoniam circa non magna inhiant. Nam alioqui eos, qui magna accipiunt vnde non oportet, nō avaros dicimus, sed scelestos, & iniurios, quales sunt tyranni, qui fana dilapidant, & vrbes depopulantur. Aleatores autē, Spoliatores, & latrones, avaris sive illiberalibus accensentur: quoniam quæstus turpis causa negotiantur, & probra sustinent, & ingentibus periculis sese exponunt; atque ab ipsis amicis lucrifaciunt, quibus potiùs donare oporteret. Quo tandem evincitur, nihil magis contrariū Liberalitati, quàm avaritiam, & in nullo eius extremo graviùs peccari. Quod quidē duplici syllogismo in ipsa doctrina Philosophi subobscurè indicato demōstrari sic potest. Ex quibuslibet duobus vitijs extremis illud magis medio contrariū est, quod minorem cum illo affinitatem habet. Ita enim supponimus ex dictis lib. 2. cap. 8. Atqui avaritia longè minorem cùm medio Liberalitatis affinitatem habet, quàm prodigentia; vt suprà est ostensum. Ergo avaritia magis contraria est Liberalitati, quàm prodigentia. Alter syllogismus, seu ratio, est huiusmodi. E duobus extremis vitijs illud medio magis est contrarium, ad quod magis propensi sumus: vt eodem cap. 8. libri secundi ostensum fuit. At magis propensi sumus ad retinendum res nostras, quod fit per avaritiam,

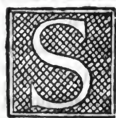
quam

quàm ad effundendum, quod fit per prodigentiam: vt supra manet probatum. Ergo è duobus hisce vitijs extremis avaritia est magis contraria medio Liberalitatis, quàm prodigentia. Et hæc quidem circa hoc caput: quod facilè ac multipliciter hinc, & inde exornari posset. Sed tamen plurima dissimulare opus fuit, ne nimiùm transgrederemur solitam Commentarij mensuram.

VIDE D. Thomam 2. 2. q.117. 118. 119.atque ipsius Interpretes.

CAPVT SECVNDVM.

De Magnificentia, & eius extremis.

SEQVITVR Iam vt de magnificentia disseramus. Est enim & ipsa virtus quædam circa pecunias:non tamen sese extendit vt liberalitas ad omneis pecuniarios actus, sed ad sumptus tantùm. Atque in his ipsis liberalitatem exuperat magnitudine. Nam vt ipsum nomen significat, decens fit per ipsam in magnitudine sumptus. Magnitudo autem est ad aliquid. Non enim idem sumptus triremis, & spectaculorum præfectum decet. Decens igitur est & ad ipsum, & in quo, & circa quæ fit. Qui verò parvis in rebus, aut mediocribus, pro dignitate sumptus facit (qualis est ille, qui dicit: Atque ego sæpe dedi peregrè venientibus vltrò) non dicitur magnificus: sed is, qui in magnis. Nam magnificus quidem liberalis est: at liberalis, non continuò magnificus est. Talis autem habitus defectus quidem, circa decorum pusillitas nuncupatur: exuperatio verò sordiditas, & circa decorum ruditas appellatur. Et quot sunt tales, non circa quæ oportet exuperantes magnitudine, sed in quibus non oportet, & quemadmodum non oportet, quærentes sibi splendorem: de quibus posteriùs dicemus. Magnificus autem scienti similis est. Nam decorum ipsum contemplari potest,& magnos concinnè facere sumptus. Vt enim in principio diximus,habitus operationibus,& ijs, quorum est, definitur. Sumptus igitur magnifici, magni sunt,& decentes. Talia autē & opera sunt. Sic enim magnus erit sumptus, & decens ad opus, vt sumptu quidē opus,opere verò dignus sit, vel etiam exuperet sumptus. Atqui magnificus,honestatis causa tales faciet sumptus. Hoc enim omnibus est commune virtutibus.Et etiā cū voluptate, & sine parsimonia erogando. Exacta nanque ratio, ad pusillitatem nimirum attinet. Atque potiùs quonam modo pulcherrimum, maximeque decens fuerit ipsum opus, considerabit, quàm quanti constiterit, & quonam modo confectum per quàm minimos fuerit sumptus. Necesse est igitur,

tur, ipsum magnificum liberalem etiam esse. Etenim liberalis, sumptus faciet quos oportet, & vt oportet. In his autem est magnum ipsum, magnifici, vt magnitudo circa hæc, liberalitatis. Et ab æquali sumptu magnificentius faciet opus. Non enim eadem est virtus rei, quæ possidetur, & operis. Etenim illa quidem est ea, quæ quàm plurimo pretio digna est, & pretiosissima, vt aurum, & opus, quod magnum est, atque pulchrum: talis enim operis aspectus est admirabilis. At quod est magnificum, est admirabile. Virtus operis, est magnificentia in magnitudine. Impensæ verò sunt hæ, quas dicimus honorabiles: vt ea, quæ deorum, heroumque causa fiunt, dedicationes, inquam, & extructiones, ac sacrificia, & ea, quæ ad Rempublicam liberaliter fiunt, vt si aliquo in loco ludos splendidè facere oportere putant, aut præfecturas subire navium, aut etiam epulum publicum exhibere. Atque in vniversis, vt diximus, & ad agentem habent respectus quisnam sit, & quas habeat facultates. Digna enim his esse oportet, & non solum opus, verum & ipsum facientem decere. Quocirca, pauper non erit magnificus: quippe cùm ei non sint ea, è quibus multos decorè faciat sumptus. Qui verò aggreditur, fatuus est: nam præter dignitatem facit, & id quod oportet: id verò, quod rectè sese habet, à virtute emergit. Decent autem & eos, quibus talia antecedunt, aut per seipsos, aut per maiores, aut per eos, ad quos ipsi se referunt propinquitatis aliqua ratione: & nobiles etiam, & gloriosos, & quotquot sunt huiuscemodi. Hæc enim vniversa amplitudinem habent, & dignitatem. Maximè igitur talis est ipse magnificus: & in talibus impensis versatur ipsa magnificentia, quemadmodum diximus: & maximæ enim & honorabilissimæ sunt. Ex privatis verò hæ pertinent ad magnificum, quæ semel fiunt, vt nuptiæ, & si quid aliud tale. Et si circa aliquid tota civitas, aut qui sunt in dignitatibus studeant, & circa hospitum susceptiones, & missiones, & munera. Non enim ad se ipsum, sed ad publica sumptus facere magnificus solet. Ipsa autem munera simile quid habent ijs, quæ dijs dedicantur. Ad magnificũ etiã pertinet, & domũ à se extructã, vt divitias, decẽter habere. Est enim quoddã & hæc ornamentũ. Et item ijs magis operibus sumptus facere, quæ diuturno tẽpore persistere possunt: hæc enim sunt maximè pulchra. Atque in singulis decorum ipsum servare. Non enim eadem dijs, & hominibus, & ad templum, atque sepulchrum accommodantur. Est autem vniusquisque sumptus magnifici sue in genere magnus: & magnificentissimus quidem is est, qui est magnus in magno: hic autem is, qui est in his

mag-

magnus. Et differt magnum, quod est in opere, à magno, quod est in sumptu. Pila namque pulcherrima, aut pulcherrrimus vrceus, puerilis quidem muneris magnificentiam habet: pretium autem eius pusillum est, atque illiberale. Quapropter magnifici est, quocunque in genere faciat, magnificè facere: tale nanque neque facilè superari potest, & sese habet vt sumptus dignitas postulat. Talis est igitur ipse magnificus. Is autem, qui exuperat, quique sordidus est, sumptus faciendo vltra id, quod oportet, exuperat, vt est dictum. Nam parvis in rebus multa consumit, & splendorem inconcinnè captat, nunc his, qui pecunias conferunt ad convivia sibi paranda nuptiali apparatu epulum præbens, nunc subministrans comœdis, exhibens in eorum transitu purpuram, vt facere Megarenses consueverunt; & omnia talia non honestatis, sed ostensionis divitiarum causa facit, & vt admiratione propter hæc, vt putat, afficiatur. Atque vbi quidem multos facere sumptus oportet, parvos facit: vbi verò opus est parvis, magnos. Pusillus autem in decoro circa vniversa deficit, & maximis factis sumptibus in parvo perdit decorum: & quicquid facit, tardè, differendoque facit, consideratque quonam modo quàm minimos faciat sumptus: & etiam quæritur, cunctaque maiora, quàm oportet, se facere putat. Sunt igitur hi duo habitus, vitia quidem: non tamen afferunt probra, propterea quòd neque detrimento sunt alijs, neque nimium sunt deformes.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SECVNDI.

Magnificentiam quoque sicut & Liberalitatem versari in sumptibus pecuniarum: verùm longè splendioribus & illustrioribus. Quomodo in ijs se gerat vir magnificus, præ sordido & modico: quorum alter ipsi opponitur per exuperantiam, alter per defectum.

BREVITER Percurram quæ ad huius capitis explanationem spectant, quoniam pleraque eorum opportuniorem locum habebunt in disputationibus Ethicis: ideoque hoc loci libabo solùm quæ maioris momenti sunt circa Virtutem Magnificentiæ: cuius tractatio sequitur post doctrinam de Liberalitate, quoniam hæ duæ Virtutes sunt maximè affines, & ambæ circa pecunias. Dividitur verò totum caput in quinque partes. In prima exponitur materia Magnificentiæ, & extremorum ipsius. In secunda, quomodo magnificus se gerat in ordine ad illam. In tertiâ qualiter se habeat circa sumptus, qui propriè ad ipsum spectant. In quarta, quomodo se gerat circa eos sumptus, qui sibi principales non sunt. In quinta agit de vitijs, seu extremis Magnificentiæ oppositis, scilicet, defectu decori, & modicitate.

2 CIRCA Primam partem statuit, Magnificentiam cum Liberalitate convenire, quòd vtraque sit circa pecunias; differre autem ab eâ, quoniam non se extendit ad omnes actus pecuniarios, sicut Liberalitas; sed ad sumptuosos tantùm, & qui splendorem quemdam præseferant, vt ipsum Magnifici nomen indicat. Sicut enim non idem sumptus est decens triertarcho, & architeoro, scilicet, præfecto triremis, & spectaculorum, vt Argyropilus, & alij communiter vertunt. Refelluntur tamen: quoniam, vt notat Giphanius, apud Græcos duo erant legatorum genera: alij, nimirum, sacri, profani alij. Hos vocabant πρέσβεις; illos verò θεωρούς, quos mittebant ad sacros ludos, vel Olympicos, vel Delum ad oracula consulenda.

Ita

Itaque Latinè reddendum est: *Non enim idem sumptus Trierarcho, & Architheoro, seu legato sacro*: nam verè non aliter reddi potest incomplexa voce. Maior quippe sumptus conveniens est Architheoro, quam Trierarcho, seu præfecto triremis: similiterque maiores sumptus decent magnificum, quàm liberalem. Magnificentia quippe eodem modo Liberalitatem exuperat, & respectiva est. Liberalis enim circa parva aut mediocria decenter insumit; magnificus vero circa magna. Quare omnis quidem magnificus, liberalis est: non autem è converso. Porrò materia Magnificentiæ est duplex, vt & aliarum Virtutum: interna vna, externa altera. Prior consistit in affectu mediocri circa magnos ac splendidos sumptus; scilicet, proportionatos dignitati propriæ, & operi: vt, si ædificetur domus Principi, debet sumptus esse maior, quam pro domo personæ privatæ; & maior adhuc in extructione templi, quod erigitur in Dei cultum. Maiores etiam impensas exposcunt publici ludi, & spectacula, quam vna triremis. Posterior autem materia adhuc est duplex: vna minùs remota, consistens in ipsis magnis sumptibus: alia remotior, sita in ipsis divitijs, seu pecunijs multis, sine quibus nequit Magnificentia exerceri.

3 EXTREMA Verò duo eiusdem Virtutis in mediocritate consistentis, duo sunt: quorum alterum excedendo aberrat; alterum deficiendo. Primum βαναυσία, καὶ ἀπειροκαλία, scilicet, *sorditas, & circa decorum ruditas*, appellatur. eorum; nempe, qui magnos quidem sumptus, & immoderatos faciunt, circa ea quę non decent, aut quomodo non oportet, quærentes sibi splendorem. Secundum verò μικροπρέπεια, id est, *modicitas*, dicitur, seu defectio circa decorum: illorũque propria est, qui vellent quidem facere magnos sumptus: sed pœnitent cœpti, & non audent perficere, aut splẽdorem operi auferunt defectu modi, aut parcitate quadam in eo exequendo.

4 CIRCA Secundam exponit quomodo magnificus se habeat circa materiam suam, id est, circa magnos sumptus: & assignat quinque ipsius proprietates. PRIMA est quòd similis sit scienti. Is enim scienter operatur, qui prævia speculatione circa materiam suam, invenit quod est agendum, & quomodo oporteat illud executioni mandare; atque eo ipso scit resolvere conclusiones in sua principia, & ex eisdem conclusiones inferre. Atqui hoc modo se habet magnificus circa magnos sumptus, qui sunt ipsius materia. Ergo scienter se habet, seu scienti similis est. Quare & decorum ipsum contemplabitur, vt iuxta illius exigentiam operetur: ideoque magnos ac decentes sibi operique suo sumptus faciet; quique potiùs ad exuperantiam, quàm ad modicitatem declinent. SECVNDA proprietas est, vt honestâ causâ eos sumptus exequatur, quod & cæteris secundùm quamlibet Virtutem operantibus commune est. Omnis enim studiosus in materiâ Virtutis ex fine honesti operatur. At magnificus est studiosus, & Magnificentia virtus. Ergo in materia illius, quæ consistit in magnis sumptibus, ex fine honesti operatur. Quare qui ex fine inanis gloriæ, vel alio motivo sinistro, magnas quantitates insumunt, nõ magnifici, sed sordidi censendi sunt. TERTIA proprietas est, quòd magnificus faciat magnos sumptus cum voluptate: quod & alijs Virtutibus commune esse superioribus observavimus, vt voluptatem in operando afferant: & speciatim Magnificentiæ convenit præ modicitate ipsi opposita, quæ dolorem videtur afferre in ipso sumptuum exercitio. QVARTA est, quod magnificus exequatur magnos sumptus absque parsimoniâ: ἡ γὰρ ἀκριβολογία μικροπρεπές. *exacta enim computatio, ad pusillitatem attinet*. Quare largitas quædam, & magnitudo animi in operando splendere debet. QVINTA proprietas est, quòd magnificus consideret magis, quonam pacto fiat opus pulcherrimum, & maximè decens, quàm quanti constet: in quo sanè opponitur modico, cuius cura in eo est, vt opus fiat quàm minimo pretio potest executioni mandari.

5 CIRCA Tertiam, vltima magnifici proprietas est vt liberaliter se gerat (in quo differt à modico, & indecoro, veluti à duobus extremis) faciendo sumptus quos oportet, & vt oportet, sed magnos; & æqualibus impensis exhibeat opus magnificentius. Non enim eadem est Virtus, seu æstimabilitas rei quæ possidetur, & operis: nam prior ex pretio æstimatur, vt vas aureum; posterior verò ex magnitudine, & pulchritudine admirationem pariente. Potest autem fieri vt æquali sumptu magnificus faciat aliquid excellentius, quàm liberalis: quoniam opus illius magnitudine, pulchritudine, & admiratione præcellit, quamvis pretio inferius sit. Vt si v.g. liberalis offerat in alicuius templi cultum vas aureum valoris decem millium argenteorum, magnificus efficiet æquali sumptu aliud opus, quod minùs pretiosæ materiæ sit, cæterùm magnitudine ac pulchritudine præstet; ideoque præ illo excitet admirationem sui. Quare magnifici viri præ liberali est eiusmodi splendorem in operibus quærere: vt circa templum & Numinis cultum; ac circa Rempublicam: vt si publicum ludum, spectaculum, aut epulum facere oporteat, vel navium præfecturas subire. Verùm & in his attendere debet, tum dignitatem propriam, tum & vires suarum facultatum, vt non solùm opus in se magnum & pulchrum sit, verùm & ipsi decens. Quare pauper non erit magnificus, cùm desint ipsi

ipsi amplæ facultates, quibus magnificè operetur: ideoque siquis eiusmodi magna & admiranda opera aggrediatur, fatuus erit, quoniam & supra dignitatem, & vltra vires agere cogitat: Virtus autem nihil aggreditur, nisi quod decet, & quatenus decet. Ideoque magnificè operari solùm decet eos, qui, vel quorum maiores, aut propinqui, talia exhibuerunt; ac nobiles quidem, & illustres: quoniam in ijs solùm dignitas magnitudoque locum habent.

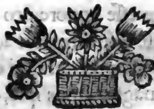
6 CIRCA Quartam, Magnificentia, quamvis potissimum exerceat opera magna ac splendida circa res publicas, vt dictum est; etiam attendit ex privatis sumptibus eos, qui semel fiunt, vt in nuptijs, alijsque eiusmodi; & si alicui rei tota civitas studet, vel qui in dignitate sunt; itemque in hospitum susceptionibus, legationibus, & donis, & remunerationibus. Non enim magnificus in seipsum, sed in alios sumptuosus est: & ipsa eius munera idcirco similia sunt ijs, quæ in Divorum cultum dicantur. Pertinet quoque ad ipsum habere domum à se decenter extructam, sicut & divitias; quoniam & vtrumque hoc ad ornamentum dignitatemque suam spectat: insuper & in hisce operibus curare, vt diuturno tempore durent, quoniam hoc nimiùm pulchritudini cógruit; præterea & decenter ea omnia exequi, quoniam non eadem conveniunt dijs & hominibus, aut templo & sepulchro. Verùm quodcumque opus faciat magnificus, in eo magnus erit: quia magnitudo operis præclarior est, & longè maior, quàm pretium rei: vt si pilam pulcherrimam, aut vrceum elegantissimum donet, pretium erit pusillum atque illiberale; sed munus ipsum magnificentiam exhibebit, & quæ vel in re puerili resplendeat.

7 CIRCA Quintam & vltimam capitis partem exponit vitia Magnificentiæ opposita, & primò sordiditatem, quâ peccatur per excessum; deinde modicitatem, quâ per defectum. Sordidum itaque appellat illum, qui excedit in sumptibus faciendis plusquam deceat ipsum opus, quod exequitur, ideoque vult videri magnificus in eo ipso, quod alienum à decore est; vt Megarenses, qui in comicis apparatibus scenas purpurâ induerunt, cùm antea pellibus tegi solerent; contra decorum, & iustam consuetudinem: & quisquis sodalem nuptiali convivio excipit, alijsque eiusmodi, qui non honestatis amore, sed ostentationis, atque admirationis apud imperitos excitandæ, maiores, quàm par sit, sumptus faciunt, & quandoque minores. Pusillus autem, seu modicus, in omnibus defectuosus est, & si quandoque magnos sumptus fecerit, magnave; honestum pervertet: & quidquid fecerit, exequetur cunctans, spectansque qualiter parùm expendat: conquereturque de sumptuum magnitudine, atque existimabit se facere cuncta maiora, quàm deceat. Concludit denique, in eo vtroque extremo vitium esse, non tamen quod opprobrio sit: quoniam nec alijs detrimentum affert, neque habenti nimium dedecus parit, sed modicum, & quandoque risum. qualem peperit Xerxi excessus circa decorum, cùm aliquando iter per Lydiam faceret. Etenim platanos exornavit torquibus aureis, & armillis, relicto curatore, qui custodiret.

8 AFFINE Huic est, & insano Magnificentiæ generi adscribendum, quod legitur de Æsopi Tragœdi, filio, qui aves cantu nobiles, & ingenti pretio emptas, convivis apposuit, quasi ficedulas, aut turdos, aliasve aves modicæ aut nullius æstimationis. Quid enim magis risu dignum, quàm aves ad gratissimū cantum à naturâ institutas emere insano pretio, non vt auditui, sed vt gustui deservirent? At longe magis risu dignum est inane Magnificētiæ studium in Heliogabalo: de quo Lampridius, *in eius Vita*, sic loquitur: *Comedit sæpius ad imitationem Apicij calcanea camelorum, & cristas vivis gallinaceis dempsit, linguas pavonum, & luscimarum. Exhibuit & Palatinis ingentes dapes extis mullorum refertas, & cerebellis phœnicopterum, & perdicum ovis, & cerebellis turdorum, & capitibus psittacorum, & phasianorum, & pavonum. Canes iecinoribus anserum pavit. Misit vvas Apamenas in præsepia equis suis; & psittacis atque phasianis leones pavit, & alia animalia.* Quid insanius, & magis à verâ Magnificentiâ exorbitans? Verùm & in hoc videtur Heliogabalus non modò risu, sed infamiâ dignus, propter monstrosum excessum in apparatu epularum; cum insolito illo dispendio totius ferè irrationalis naturæ, quæcumque in aère, terrâ, & aquâ degit. Neque hoc est contra Aristotelem: qui solùm loquitur de excessu frequenter observato in magnis sumptibus, dum docet non nimiùm vituperabilem esse. Si enim vidisset Heliogabali tempora & mores; exuperantiam ipsius, præsertim in epularum sumptu & apparatu, veluti infamem & probrosam damnaret. Verùm circa ea omnia, quæ hactenus solùm libata sunt, plura, eâque lectu iucunda, reservamus in Ethicas disputationes.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 134. & 135. atque ipsius Interpretes.

* * *

CA-

CAPVT TERTIVM.

De Magnanimitate, & eius extremis.

AGNANIMITAS autem circa magna quidem, vel ex ipso nomine versari videtur. Circa quæ vero versatur, primùm accipiamus oportet. Atque nihil refert, sive habitum ipsum, sive eum consideremus, qui habitum habet. Itaque magnanimus est, qui magnis est dignus, & dignum sese magnis censet. Qui namque non pro dignitate hoc facit, stolidus est: at eorum, qui præditi sunt virtute, nemo demens, sicuti & nemo stolidus est. Is igitur quem diximus, magnanimus est. Qui namque parva meretur, & hisce dignum sese censet, modestus quidem, at non magnanimus est. Magnanimitas enim in magnitudine, sicut & pulchritudo corporis in magno cõsistit: parvi verò, formosi quidem sunt, & membris apti, sed non pulchri. Is autem, qui est indignus, & magnis dignum se ipsum censet, lentus est. Non est autẽ omnis lentus, qui maioribus, quàm meretur, dignum se ipsum censet. At is, qui se dignum minoribus, quàm dignus sit, opinatur, pusillanimus est, sive magna, sive mediocria mereatur: sive parva quidem, minoribus verò se dignum esse existimet. At maximè videbitur, qui magnis est dignus: quid enim faceret, si tantis non esset dignus? Est igitur ipse magnanimus, magnitudine quidem extremus, ratione autẽ eius, quod oportet, medius. Dignum enim eo se ipsum cẽset, quod ad dignitatem suam accommodatur. Illi verò exuperant, & deficiũt. Quòd si magnitudine animi præditus magnis se dignum censeat, & sit dignus, & maximè maximis, circa vnum genus maximè versabitur ipse. Dignitas autem ad externa dicitur bona. Maximum verò id asserue-rint omnes esse, quod dijs ipsis tribuimus, & quod maximè homines, qui sunt in dignitate, affectant, quodque dari præmium ob res pulcherrimas solet. Talis autem est ipse honor: hoc est enim bonorum maximum, sed externorum. Circa igitur honores, & oppositum eorundem, versatur vt oportet ipse magnanimus. Et sine etiam ratione, magnanimi circa honores esse videntur. Viri namque magni maximè se dignos esse honore pro dignitate censent. Sed pusillanimus deficit, tam ad se ipsum, quàm ad ipsius magnanimi dignitatem. Lentus autem respectu quidem sui exuperat, non tamen ipsum magnanimum. Atqui magnanimus ipse, cùm sit maximis dignus, fuerit optimus sanè. Melior enim maiora semper meretur, & optimus maxima. Eum ergo,

go, qui verè magni eſt animi, bonum eſſe oportet. Atque magnanimi videbitur id eſſe, quod eſt in vnaquaque virtute magnum: nulloque modo convenit magnanimo pericula fugere ob timorem, aut iniuriam facere. Gratia nanque cuius is aget turpia, cui nihil eſt magnum? Singula verò conſideranti, magnanimus ſi non ſit bonus, ridiculus omnino videbitur. Nec etiam dignus erit honore, ſi parvus ſit: quippe cùm honor præmium ſit virtutis, ac bonis hominibus tribuatur. Videtur igitur ipſa magnitudo animi, tanquam ornamentum quoddam eſſe virtutum: nam maiores efficit ipſas, & ſine illis ipſa non fit. Quam ob rem difficile eſt, verè magnanimum eſſe: non enim eſſe poteſt, ſi non omnis probitas adſit. Magnitudo igitur animi maximè circa honores, & oppoſitum verſatur. Atque magnanimus pro ijs quidem honoribus, qui & magni ſunt, & à ſtudioſis hominibus offeruntur, moderatè lætabitur, tanquam accommodatos ſibi, vel minores etiam adipiſcens. Virtuti enim cumulatæ nullus dignus honor fieri poteſt. Acceptabit tamen, quia maiora nequeunt exhiberi. Sed eos honores, quos cuiuis homines & parvis tribuũt, parvipendet omnino: non eſt enim his dignus. Similiter & id, quod eſt honori contrarium; non enim iure fuerit circa ipſum. Vt igitur dictum eſt, vir magnanimus maximè circa honores verſatur. Et circa tamen divitias, & poteſtates, & omnem proſperitatem, adverſitatemque Fortunæ quocunque evenerit modo, moderatè ſeſe habebit. Et neque vehementer in proſperitate lætabitur, neque nimiùm in adverſitate dolebit. Neque enim circa honorem ita ſeſe habet, qui quidem maximum bonum eſt. Poteſtates enim, divitiæque propter honorem expetuntur. Itaque qui hæc habent, per ipſa honoribus affici volunt. Cui igitur & honor eſt paruum, huic & cætera parua ſunt. Quapropter ipſi magnanimi contemptores ſunt. Videntur autem & proſperitates Fortunæ, ad magnanimitatem conducere. Nobiles enim, & ij, qui ſunt in poteſtatibus conſtituti, vel divites, digni cenſentur honore. In excellentia nanque conſiſtunt. Atque omne bonum, quod excellit, dignum eſt magis honore. Quapropter & talia magis magnanimos faciunt. A quibuſdam enim honorantur. Re autem vera ſolus bonus eſt honorabilis. Atque ij quidem, quibus inſunt ambo, digni magis honore cenſentur. Qui verò ſine virtute talia bona habent, immeritò ſe dignos magnis honoribus æſtimant, neque magnanimi rectè dicuntur. Non enim ſunt hæc ſine cumulata virtute. Contemptores autem, petulanteſque fiunt. Non eſt enim facile, ſine virtute res moderatè ferre ſecundas. Atque cùm æqualiter ferre non poſsint, putentque ſe cæteris antecellere, illos quidem deſpiciunt.

Ipſi

Ipsi verò quicquid contigerit, agunt. Imitantur enim magnanimum, & si similes ei non sunt. Idque faciunt, in quibus possunt. Ea igitur, quæ à virtute proficiscuntur, non agunt: despiciunt autem cæteros. Sed magnanimus iure despicit: opinatur enim verè: vulgus autem vt contingit. Non autem parva pericula subit, nec periculorum est cupidus, propterea quòd res paucas multifacit: sed subit magna, atque cùm in periculo versatur, vitæ suæ non parcet, quasi non sit dignum omnino vivere. Est etiam talis vt beneficia conferat, & pudeat ipsum, si suscipiat beneficia. Illud enim superioris est, hoc inferioris, & in retribuendo maiora beneficia conferat. Hoc enim modo debitor insuper fiet is, qui primus contulit, atque suscipiet beneficium. Videtur etiam & eorum quidem meminisse, in quos beneficia contulit: eorum autem non meminisse, à quibus ipse suscepit. Est enim is, qui suscepit, inferior eo, qui contulit beneficium: ipse vero vult superior esse. Et cum voluptate quidem audit ea, quæ ipse accepit. Quapropter & Thetis non enarrat beneficia Iovi: nec Atheniensibus Lacedæmonij, quæ contulerunt in illos, sed quæ susceperunt ab illis. Est etiam magnanimi, neminis, aut vix indigere, subministrare autem promptè. Et ad eos quidem homines, qui in dignitate sunt constituti prosperitatibusque vtuntur Fortunæ, magnum esse: ad medios autem mediocrem. Illos enim superare, difficile est, & gloriosum: hos autem facile. Et inter illos quidem gloriari, non est ingenerosum: inter humiles autem, est importunum, quemadmodum viribus contra imbecillos contendere. Est etiam magnanimi, non audire ea, quæ afficiuntur honore, & vbi alij primas occupant partes, & otiosum esse ac tardum, nisi vbi magnus est honos, vel opus: & paucas quidem agendas res aggredi, magnas autem & præclaras. Necesse est etiam palàm ipsum, tam odisse, quàm etiam amare: quippe cùm metuentis sit occultare. Et magis ipsi curæ veritatem, quàm opinionem esse. Et apertè loqui, ac agere: est enim hoc contemptoris. Quapropter vtitur libertate: est enim & libertate vtentis. Idcirco contemptor est, & etiam verax, nisi dissimulatione vtatur, qua quidem ad multitudinem vtitur. Et non posse ad alium vivere, nisi ad solum amicum: est enim servile. Quapropter & omnes adulatores, serviles sunt: & omnes humiles, adulatores. Nec est proclivis ad admirandum. Nihil enim apud ipsum est magnum. Nec est sibi mali memor illati. Non est enim magnanimi meminisse, præsertim mala, sed potiùs despicere. Nec de hominibus loquitur. Etenim neque de se ipso, neque de alio dicet: nec enim vt laudetur ipse, nec vt alij reprehendantur, est ipsi curæ, nec rursus est laudator. Idcirco nec maledicus, nec

in inimicos quidem,nisi ob contumeliam. De necessarijs prætereà rebus,vel parvis, minimè est querulus, nec ad precandum proclivis: est enim studentis circa hæc ita se habere. Est etiam talis,vt res magis pulchras, sineque fructu , quàm fructuosas, vtilesque possideat. Est enim magis sufficientis. Insuper ipsius magnanimi motus , tardus esse debet , & vox gravis , & locutio tarda. Non enim properat is, qui circa pauca studet:nec est vehemens,qui nihil existimat magnum. Acumen autem vocis,& celeritas, propter hæc ipsa fieri solent. Talis est igitur ipse magnanimus.Is autem,qui deficit,pusillanimus est.Qui verò exuperat,lentus. Nec igitur hi mali homines sunt: quippe cùm mala non faciunt: sed aberrant. Pusillanimus enim meretur quidem bona : his tamen se ipse privat , quibus est dignus. Atque malum quoddam habet , quia bonis se dignum non censet , & se ipse ignorat. Appeteret enim ea,quibus est dignus,cùm sint bona. Non tamen stolidi tales homines,sed pigri potiùs & sunt,& dicuntur. Talis autem opinatio deteriores ipsos efficit. Singuli nanque appetunt ea,quibus sunt digni. Dimovent sese & à præclaris actibus, & officijs , quasi sint indigni: & à bonis externis simili modo. At lenti,stolidi sunt,& se ipsos ignorant,& etiam clarè : nam quasi sint digni, res eas aggrediuntur,quæ honorantur: deinde redarguuntur. Vestituque se,& gestu, & similibus ornant: & prosperitates suas manifestas esse volunt. De ipsis etiam dicunt, vt ob ipsas afficiantur honore. Magnitudini autem animi, pusillanimitas opponitur magis,quàm lentitudo. Fit enim magis, & peior est. Magnitudo igitur animi circa honorem,vt diximus,versatur.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS TERTII.

Magnanimitatis materia,item & vitiorum extremorum, quænam sit? Eiusdem Virtutis functiones & actus proprij: notæ etiam,ac peculiaria attributa. Vitia,quibus intercipitur, quæ & qualia sint.

E Magnanimitate,quam Græci μεγαλοψυχίαν dicunt , & Cicero magnitudinem animi appellat lib. 1. de Officijs, disseritur hoc loco. Agit de eâ S.Thomas 2. 2. q. 129. per octo articulos , & similiter de vitijs extremis ipsius per quatuor quæstiones,sequentes. Pontanus quoque fusè de illâ differit duobus integris libris. Nos breviùs agemus, imitati Aristotelem: qui summatim quærit, quid sit Magnanimitas , quibus versetur in rebus , & quænam propriæ notæ sint magnanimi viri , seu excelso animo præditi. Dividitur autem caput in quatuor partes. In primâ vestigatur, quænam sit materia Magnanimitatis,& vitiorum extremè oppositorum , quibus interiecta est. In secundâ assignâtur Magnanimitatis functiones, & actus proprij. In tertiâ exponuntur notæ, sive proprietates magnanimi viri. In quartâ demum agitur de vitijs ipsis Magnanimitati contrarijs.

§. I.

Illustratur prima pars capitis. De materia in qua versantur, tum Magnanimitas, tum & vitia opposita.

2 CIRCA Primam partem præmittit, Magnanimitatem , vt ipsa magnanimi-

nomen præ se fert, in rebus magnis versari. Quænam verò eæ sint, examinare oportet, adnotando priùs, parum referre ad id vestigandum loqui de ipso Virtutis habitu, aut potiùs de eo, qui eâdem virtute prædictus est: quoniam eadem est vis & natura abstracti & concreti, seu coniugatorum, vt Dialectici loquuntur. Magnanimitatem ergo, siue virum magnanimum in rebus magnis versari ait, probatque ex definitione viri magnanimi: quem omnes illum dicunt, qui paratum animum habet ad omnia, quæ incurrere possunt, vt nec prosperis extollatur, nec deijciatur adversis. Est enim instar corporis robusti ac bene valentis, quod nec nimio calore languescit, nec frigore contrahitur, sed æquabile permanet ad quælibet agenda, & subeunda. Huic verò communi definitioni viri magnanimi addit Arist. quòd cùm magnis dignus sit, iisdem quoque se dignum existimet, proindeque ad magna contendat.

3 RATIO Autem quâ hoc postremum probat, hæc ferè est. Quicumque dignus est magnis, & ijs se dignum arbitratur, is planè in magnis versatur, & in ea studio suo ac propensione contendit. At vir magnanimus dignus est magnis, & ijs se dignum arbitratur. Ergo vir magnanimus in magnis versatur, in eademque studio suo atque propensione contendit. Maiorem supponit Aristoteles, veluti certam exploratamque. Minorem dupliciter probat. PRIMO: Quia si vir magnanimus non est ille, qui dignus est magnis, seque ijs dignum arbitratur; restat vt ille magnanimus sit, qui nullis dignus est, & tamen magnis dignum se existimat. At hic potiùs stultus & fatuus est, quàm magnanimus, vt patet. Ergo ille solus magnanimus est, qui cùm magnis verè dignus sit, iisdem se existimat dignum. SECVNDO eandem propositionem videtur probare sic. Si vir magnanimus non est, qui verè magnis dignus est, & ijs se dignum censet; is profectò magnanimus erit, qui parvis dignus est, & parvis quoque se dignum indicat. At hic non magnanimus est, nec censetur, sed modestus, seu eâ Temperantiâ præditus, quæ in quolibet genere moderationem animi significat. Ergo ille demum magnanimus est, qui cùm magnis dignus sit, etiam magnis dignum se existimat. Itaque minor illa propositio dupliciter ab Arist. probata est.

4 DIFFICVLTAS Autem esse videtur in eius veritate: quoniam falsitatis illam arguunt Lud. Vives lib. 6. de causis corruptarum Artium, & Vitus Amerbachius in Comment. ad lib. 1. Magn. Moral. eâ ductus ratione, quòd virum aliquem se existimare magnis dignum, quamvis verè dignus sit, videtur opponi cum Christianâ Magnanimitate. Vir enim magnanimus, licèt insignibus meritis affulgeat, debet esse humilis, imò & eò humilior, quò & meritis excellentior. Atqui nemo, si verè humilis est, existimat se dignum magnis, sed potiùs exiguis aut nullis. Ergo vir magnanimus, licèt insignibus meritis fulgeat, non existimat se dignum magnis, sed potiùs exiguis, aut nullis. Magnanimitas ergo Aristotelica videtur cum Christianâ Magnanimitate pugnare. Ita ferè prædicti Authores.

5 SED Falluntur: quia prædicta Arist. doctrina non opponitur Humilitati, ac proinde nec Magnitudini Christianæ, quamvis vir magnanimus se existimet dignum magnis, cùm vere dignus sit. Quod in terminis, vt aiunt, tradit S. Thomas 2. 2. q. 129. art. 3. vbi proposito eodem argumento quarto loco ad probandum, Magnanimitatem non esse Virtutem; sic respondet: Ad quartum dicendum, quòd in „ homine invenitur aliquid magnum quod „ ex dono Dei possidet; & aliquis defectus, „ qui competit ei ex infirmitate naturæ. Mag„ nanimitas ergo facit, quòd homo se mag„ nificet secundùm considerationem dono„ rum, quæ possidet ex Deo. Sicut si habet „ magnam virtutem animi, magnanimitas fa„ cit quòd ad perfecta opera virtutis tendat. „ Et similiter est dicendum de vsu cuiuslibet „ alterius boni: puta, scientiæ, vel exterioris „ fortunæ. Humilitas autem facit quòd homo „ seipsum parvipendat secundùm considera„ tionem proprij defectus. Ac, nonnullis in„ terpositis, subiungit: Et sic patet quòd mag„ nanimitas & humilitas non sunt contrariæ, „ quamvis in contraria tendere videantur: „ quia procedunt secundùm diversas conside„ rationes.

6 ITAQVE Magnanimus vir, etiamsi magnis dignum se existimet, non propterea superbus aut arrogans est; cùm intra Magnanimitatis, id est, Virtutis fines se contineat, dū non iudicat se dignum magnis, quibus verè dignus non sit. Quare potest esse simul quis magnanimus, & humilis, ac modestus. Magnanimus quidem, quatenus cognoscens sua merita, eaque tribuens Deo, vt præcipuo Authori, à quo bona cuncta procedunt (vt & ipse Aristoteles varijs docet locis) se dignum magnis existimat; & sic in magna atque excelsa, sed suis meritis proportionata, erigit animum. Humilis autem simul esse potest quia quâ parte cognoscit suam infirmitatem, & se nihil boni habere, nisi à Deo accipiat, arbitratur nullum sibi esse meritum ad quæque magna, sed exigua aut nulla. Modestus denique est, quoniam, vt dicebamus, non putat se præditum maioribus meritis, quàm reipsâ habeat; neque conatur in maiora, quàm secundùm rectam rationem possit. Id enim esset immodestum, aut superbiæ vel arrogantiæ indicium, quas Arist. reprehendit & damnat hoc ipso loco: Sicuti

& Seneca 1. de Ira cap. 16. vbi ait: Ambitio „ nō est contēta honoribus annuis. Si fieri potest, occupare fastos vult, & per omnem orbem titulos disponere. Et Epist. 74. Nullum „ habet malum cupiditas maius, quàm quòd „ ingrata est. Nemo eorum, qui in Republ. „ versantur, quos vincat, sed à quibus vincatur, aspicit. Et illis non tam iucundum est „ multos post se videre, quàm grave aliquem „ ante se.

7 ADDIT, Magnanimitatem pulchritudini similem esse: quoniā sicuti pulchritudo apparet in quibusdam magnis corporibus, ita & in rebus magnis, circa quæ Magnanimitas versatur. Parva enim corpora, inquit, elegantia, venusta, aut concinna dicuntur, vbi rectè disposita sunt. Formosa autem & pulchra dici non solent. quippe id magnorum proprium est. Quare Xenophon laudans Cyrum, non modò vt optimum Regum, sed vt pulcherri„ mum, inquit: Alij prædicabant sapientiam: „ alij tolerantiam: alij lenitatem: alij denique „ dignitatem & magnitudinem. Vbi dignitatem pro pulchritudine posuit, eamque magnitudini coniunctam. Ovidius quoque de Romu„ lo accinit: Pulcher & humano maior. Ac de „ eodem Plutarchus in Parallelis, inquit, Ro„ mulum in monte visum, quovis homine ampliorem, ac Deum factum. Et Tacitus *Hist.* 1. „ fabulatur, erupisse cellâ Iunonis maiorem „ humanâ speciem. Denique de animâ Achillis, veluti pulcherrima, Eusebius ex alijs re„ fert, apparuisse primò cubitorum quinque; „ mox cubitorum duodecim, de suo busto clamydatam. Itaq; magnis rebus, circa quas Magnanimitas versatur, meritò Arist. pulchritudinem adiungit. Rectè quippe cohæret, aliquid esse pulchrum, simul & magnum. E contrà difficile apparet, seu minimè componitur, bellum aliquem, & magnum simul esse. Vnde Martialis irridet Cottam illo carmine: *Bellus homo, & magnus, vis idem Cotta videri.* Quippe bellum, seu venustum esse, pumilionum hominum, pusillarumque rerum est.

8 PROGREDITVR Arist. ad exponendum vitia duo Magnanimitati opposita: quorum alterum per exuperantiam peccat, & est proprium eorum, qui se magnis existimant dignos, cùm tam verè digni non sint, sed potiùs indigni: appellanturque superbi, elati, tumidi, ventosi, inflatique; & paulò antè ab eodem Aristot. ἠλίθιοι καὶ ἀνόητοι, *stolidi & dementes,* dicti sunt. Alterum eorum vitiorum peccat per defectum: & asserit in eo reperiri, qui aut nihil mereri, aut minùs mereri se existimat, quàm mereatur: ideoque μικρόψυχον, *pusillanimem* vocat, quòd exiguo & angusto animo sit. Vitium verò ipsum in abstracto μικροψυχία dicitur: quæ & communiter *pusillanimitas*; nam Latinâ proprietate, complexo nomine, *parvitas animi* appellanda esset: iuxta illud Horatij libr. 1. Sermon. Satyrā 1. *Di bene fecerunt, inopis me, quodque pusilli Finxerunt animi.* Vitium autem hoc pupullanimitatis (ita nobis cum Scholasticis loquendum) planè oppositum est Magnanimitati, vt patet ex notionibus vtriusque; & extremè contrarium alteri vitio superiùs explicato, quo delinquitur per excessum.

9 IGITVR Quatuor gradus hominum hucusque distinctos habemus. Primus est eorum, qui exigui meriti sunt, & se pariter existimant parvis dignos: ideoque ab Aristotele σώφρονες dicuntur, id est, moderati, seu modesti. Secundus illorum, qui cùm nihil, aut parum meriti habeant, se putant dignos magnis quibuslibet: ideoque elati & tumidi habentur, & per exuperantiam peccant. Tertius eorum, qui magna quidem merita habent: sed tamen maioribus se dignos putant, quàm verè mereantur. Hos nec stolidos, nec superbos appellat Aristotel. quamvis in hoc posterius videantur inclinare. Quartus denique illorum, qui magna quidem merentur; sed tamen ex pusillitate animi existimant se minora, aut nulla promeruisse. Hi omnes quatuor gradus diversi sunt ab eo, in quo vir magnanimus positus est: quippe qui & magna meretur, & verè iudicat se magnis dignum, in æquali gradu, ac mediocritatem servante inter excessum & defectum. Licet enim in magnis versetur, adhuc in ipsa magnitudine servat medium rationis, quod est diversum à medio rei, vt dictum est *libr. 2. capit. 6.* & abstrahit ab eo, vt res in se ipsa sit parva, vel magna, aut etiam maxima.

10 PERGIT Deinde ad exponendum in specie, quænam sint res magnæ, aut etiam maximæ, in quibus Magnanimitas versatur. Eas verò in honoribus collocat, & probat hac ferè ratione. Magnanimitas in ijs rebus magnis, aut maximis versatur, quibus homo censetur dignus propter opera Virtutum. At ea, quibus homo dignus censetur propter opera Virtutum, sunt bona externa honoris. Hæc enim sola inter homines sunt verè magna, & maxima. quippe quæ vel ipsi Deo tribuimus. Ergo Magnanimitas versatur in bonis externis honoris. Cùm verò ad eundem Virtutis habitum spectent opposita, addit, eandem Virtutem etiam versari circa ignominiam, quam repellit magnanimus vir eadem mediocritate rationis, quâ conatur in magnos honores.

11 DICES, Hanc doctrinam esse ipsi Aristoteli contrariam. Nam *lib.* 1. *Rhetor.* docet Magnanimitatis materiam esse beneficentiam, seu magnorum beneficiorum largitio-

tionem. Ergo malè hoc loco decernit, eam in honoribus versari. Deinde *in libello de Virtutibus* asserit, materiam Magnanimi esse secundam & adversam fortunam. Ergo potiùs in vtraque versatur Magnanimitas, quam in honoribus. RESP. hæc nihil obstare doctrinæ prætactæ. Nam Aristoteles priore illo loco non disserit de Magnanimitate secundùm primariam rationem spectata, vt in præsenti: sed solùm secundùm quandam illius affectionem contemnendi divitias ad subveniendum alijs, quæ magnanimum virum comitatur secundariò. Posteriore quoque loco disserit de ijs solùm, quæ consectaria sunt naturæ Magnanimitatis, iam constitutæ per ordinem ad mediocritatem in magnis honoribus. In hoc enim posita est primùm quidditas ipsius: quamvis ex consequenti informet & præparet animum, ne in prosperis extollatur, aut deijciatur in adversis.

12 DEINDE Magnanimitatem comparat cum alijs Virtutibus, & vestigat quodnam habeat cum ijs commercium. Quod vt edisserat, præmittit, neminem esse posse magnanimum, nisi & cæteris Virtutibus exornatus sit, ideoque vir optimus, & præstantissimus existat. Non enim magnanimus is est, qui nullâ honesti ratione habitâ, ad honorum fastigia contendit: sed qui crebro Virtutum exercitio animum instruxit, & paravit ad magna quæque obtinenda. Quod hac ratione probat. Quisquis prudenter, & verissimè iudicat se magnis honoribus dignum, is dumtaxat, magnanimus est. At solus ille qui crebro Virtutum omnium exercitio optimus & præstantissimus evasit, prudenter, & verè se iudicat magnis honoribus dignum. Ergo solus ille, qui crebro Virtutum omnium exercitio optimus, & prudentissimus evasit, verè magnanimus est. Virtutes igitur omnes simul cum Magnanimitate coniunctas esse oportet, vt ex ijs omnibus coalescat vir optimus, & præstantissimus.

13 MONET Præterea, Magnanimitatem ita se gerere cum alijs Virtutibus, vt in ipsarum materiâ præstare studeat, quidquid magnum est Fortitudini enim satis est intra suos fines subire terribilia, & aggredi pericula. Verùm vbi ea maxima sunt, accedit Magnanimitas, eaque despicit, ac sublimi animo subeunda decernit. Temperantia dum se continet à voluptatibus, in ijsque mediocritatem servat, numeros officij sui explevisse videtur. Magnanimitas verò comitem se adiungit, ad frangendum spernendumque maximas cupiditates. Ideoque Aristoteles ipse *lib. 3. Eudem.* monet Magnanimitati esse strictam affinitatem cum Magnificentia, & gravitate; quatenus docet, Magnanimitatem extendi ad omne illud, quod in materia singularum Virtutum est magnum.

14 NOTAT Aristoteles non esse virò magnanimo dignum in incursu inimicorum potentiorum φεύγειν παρασείσαντι, *fugam ob timorem arripere*, vt vertit Argyropilus: vel *fugere dimissis manibus*, vt interpretatur Lambinus. quo Latino adagio significantur apud Plautum, qui præ timore festinanter, & effusè currunt. Hoc autem alienum est à magnanimo viro: qui, si vrgente necessitate aliquando fugit, in ipsa fuga decorum, & dignitatem retinet, ac præ se fert. vt de leone, animalium fortissimo, observat idem Aristoteles apud Giphanium, & Plinius *lib. 8. cap. 15.* vbi in leone laudatur illa *nobilior animi significatio, quòd qualibet magna canum, & venantium turba ingruente, resistat in campis patentibus, & vbi videri potest: idemque vbi virgulta penetravit, acerrimo cursu feratur.* Quâ comparatione Homerus *lib. 7.* exponit fugam Aiacis, & leoni similem facit, vt exponit Petrus Victorius *lib. 29. Variar. lect. cap. 2.* Ratio verò Aristotelis, ne indecenter fugiat magnanimus vir, & ne alicui iniuriam faciat (hoc enim elogio insuper cum cohonestat) est, quòd sublimi animo sit, & nihil magnum existimet, sive periculi, sive vtilitatis. Vnde & pericula despicit, & bona fortunæ, quibus impelli solent qui indecenter fugiunt, aut iniuriam faciunt.

15 VNDE Infert nonnulla alia. *Primum* est, magnanimum virum non habere impedimentum ad probitatem, aut occasionem vt malus existat: quia, nimirum, exigua arbitratur omnia, quæ à Virtute avertere, vel in vitium abducere possent: ideoque ea, veluti nullius momenti, despicit. *Secundum*, & cohærens, rebus probè inspectis, & singulis Virtutibus ad trutinam expensis, videri stolidum, quicumque magnanimus apparere velit, cùm verè improbus sit. Clausis enim, vt aiunt, oculis innotescet, illum alienum esse à Magnanimitate, quæ cæteras Virtutes, ac seipsam, statim in luce collocat, easque omnes splendidissimas reddit. Quare improbus vbi se magnanimum iactat, ne cæcos quidem fallere potest. *Tertium* est, eundem improbum toto cœlo differre à magnanimo, cùm ille indignus, hic autem dignissimus sit honore, qui soli Virtuti debetur, veluti præmium ipsius.

19 DENIQVE Infert, Magnanimitatem esse Virtutum omnium ornamentum, & eximium decus; quoniam eas meliores, ampliores, & longè illustriores reddit, dum in singulis earum id studet exequi, quod maximum, & preclarum est. Quare & Cicero eam Virtutem *splendidissimam* dixit, &

Pon-

Pontanus coronam ex optimis quibusque floribus intextam: aut quasi Danubium, vel Rhenum, fluviorum Europæ Reges, in quorum alveum, veluti ærarium, cæteri dilabuntur. Cùm verò talis, & tanta hæc Virtus sit, monet Aristoteles eam difficile parari, ac perpaucos hominum inveniri magnanimos: cùm rari sint qui obtineant καλοκαγαθίαν, *complexionem Virtutum omnium*, vt ipse loquitur *libr. 2. Magn. Moral.* Sine eâ autem Virtutum omnium complexione, nemo verè magnanimus est.

§. II.

Illustratur secunda pars capitis. Functiones propria, sive officia magnanimi viri, tum in prosperis, tum & in adversis.

17 CIRCA Secundam partem disserit de actibus, sive functionibus, in quibus Magnanimitas versatur. Id vt exponat, docet materiam huius Virtutis esse duplicem: alteram veluti principem, & primariam, in honoribus & ignominia positam, vt suprà dictum est: alteram secundariam, & consequentem, sitamque in opibus, potentia, & fortuna, tum prospera, tum adversa. Ac circa priorem quidem docet, magnanimum virum non nimiùm, sed moderatè lætari, vbi afficitur magnis honoribus, à probis & eximijs viris: veluti qui scit ea bona Virtuti deberi, & nullum impendi honorem ab hominibus, quo maiorem alium Virtus, præsertim eximia, non mereatur. Sola quippe Virtus condignum sibi præmium est, & *pulcherrima merces*, vt accinebat Claudianus. Verùm cùm magnanimus vir sciat, nullum sibi à mortalibus præmium rependi posse maius, quam honorem; illum libenti animo admittit, vbi honor magnus est. qualis profectò censetur, qui à probatis & eximijs viris defertur. Si autem exiguus honor sit, qualem exhibent plebeij & vulgares homines ob potentiam, dominatum, divitias, aut elegantem formam, seu vultus maiestatem; vir magnanimus illum aspernabitur, veluti longe inferiorem honore illo, qui Virtuti debetur. Consonat huic doctrinæ Cicero *lib. 16. Epist. epist. 6.* ad Catonem, à quo laudari gaudet, veluti probato, atque optimo viro. Et lib. 5. Epist. 12. ad Lucceium inquit: *Atque hoc præstantius mihi est, & ad lætitiam animi, & ad memoriam dignitatem, si in tua scripta pervenero, quàm in cæterorum.* Achilles quoque apud Homerum *Iliad. a.* Nestori suadenti vt ab Agamemnone honores admitteret, respondet, nolle se præmia ab Agamemnone inimico & ignavo homine, sed à Iove duntaxat recipere. Sicut autem vir magnanimus contemnit plebeium honorem, & minorem iusto; sic & spernit ignominias: quoniam scit, in Virtutem eximiam, quâ ipse pollet, nullatenus cadere posse aliquid dedecus. Quare Socrates *in Critone* monet, in nullo pretio habendam reprehensionem, nisi eorum qui sapientia ac prudentia cæteris antecellunt. Legendus eâ de re Pontanus *lib. 2. cap. 1. de Magnanimitate.*

18 HINC Aristotel. procedit ad explicandos actus magnanimi viri circa materiam secundariam; nimirum circa bona externa fortunæ, aut etiam adversa quæque, & ijs contraria. In ijs igitur docet, virum magnanimum moderatè se habere, vt neque prosperitatibus insolenter turgeat, nec deprimatur calamitatibus. Quod probat argumento quasi à fortiori in hunc modum. Qui in maioribus bonis ac malis æquabiliter & moderatè se habet, multò magis putandus est in minoribus temperatè se habere. At magnanimus vir in maioribus bonis honoris, & malis ignominiæ, æquabiliter & moderatè se habet, vt probatum est. Ergo in minoribus bonis, & malis externis fortunæ putandus est temperatè se habere. Quippe vt maiora illa, sic & minora hæc, exigua secum animo reputat: ideoque nec in elationem, nec in deiectionem declinat. Vnde oritur, inquit Aristotel. vt magnanimi viri vulgò superbi, & contemptores habeantur: quoniam homines imperiti non discernunt verum à falso, nec Virtutem solidam bene distinguunt à vitio. Quod & idem Arist. illustrat *libello de Virtutibus*, ac præterea Cicero *lib. 1. de Officijs.*

19 CONFIRMAT Hoc ipsum: Quia prosperitas tam procul est ab extollendo magnanimo viro in fastum & superbiam, vt potiùs exinde ansam capiat proficiendi in eâdem Virtute. Quippe ea externa fortunæ præsidia, vt nobilitatis, potentiæ, opum, pulchritudinisque, augent honorem illum, quo magnanimus vir seipsum prudenter dignum existimat: ac proinde augent Magnanimitatem, secundùm quam ea omnia respicit, veluti Virtute minora & longè inferiora. Nimirum, ea corporis, & fortunę ornamenta Virtuti addunt decus quoddam & honorem apud cæteros. Quò spectat illud Homeri de quodam:

Non ita formosum, venerandumvè antè notavi
Vultu, namque viri Regis forma illa videtur.

Æneam pium & magnanimum virum, ipsa vultus maiestas, longè magis venerandum reddidit; præsertim vbi apud Virgilium legitur,

Os humerosque Deo similis. namque ipsa decoram
Cæsariem, & nato genitrix afflârat honores.

Maximino Cæsari magnam conciliavit venerationem magnitudo ipsa corporis, & decor vultus. Iulianum Apostatam contrà despicabilem fecit exilitas, & humilis statura. Ac propinquiòs nostris sæculis, mirum est quantùm dignitatis honorisque addiderit, non modò apud populares, sed eximios quoque sui temporis viros, Ioanni Pico Mirandulæ Comiti, elegantia vultus, proceritas corporis, & denique incomparabilis pulchritudo, in viro rarissima: quam deprædicant, vt miræ sapientiæ, ac Virtutum ipsius singulare ornamentum, nobiles Scriptores: præterium Angelus ille Politianus, quo nihil politius, argutiusve, hæc duo aurea sæcula tulere.

21 RATIONEM Verò, cur ea externa præsidia, & ornamenta honorentur, reddit Aristoteles, quoniam qui ijs præditi sunt, ἐν ὑπεροχῇ, *in eminentia* conspiciuntur. Eminet enim nobilis quisque obscuro, Princeps subdito, sapiens indocto, & dives pauperi. Quidquid verò eminet, seu antecellit, communiter censetur honore dignum. Ergo viri ijs externis ornamentis præditi, communiter censentur honore digni. Vnde infertur, magnanimum virum, si ea ornamenta adsint, nonihil ampliùs honorari, quàm si desinet: nimirum, non solùm vero honore, qui Virtuti debetur, & præcipuus est; sed etiam vulgari illo, qui externis ornamentis defertur. Prospera igitur fortuna, vt paulo antè dicebamus, quoddammodo augendæ Magnanimitatis occasio est, quatenus auget honorem, qui est illius materia, sive pabulum. *Præterea.* Cùm omnibus in confesso sit, gloriam esse Virtutis incitamentum, sive calcar, id conferet ad Virtutem augendam, quod est occasio augendæ gloriæ. Atqui externæ fortunæ præsidia sunt occasio augendæ gloriæ: quoniam sita est in communi hominum iudicio, & fama non vulgari alienæ excellentiæ, quæ crescit cum ipsis fortunæ ornamentis. Igitur externa fortunæ præsidia conferunt ad Virtutem, proindeque & ad Magnanimitatem augendam.

22 NEC Tamen hinc vult Aristoteles improbos homines in animum inducere, vt credant, se honore dignos existere, quòd potentiâ, divitijs, aut alijs huiusmodi bonis ornati sunt. Non enim seorsim à verâ Virtute quemquam honorabilem reddunt: sed tantùm eâ præsuppositâ honorem, & splendorem augent,

Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariusvè lapidis circumdatur auro.

Ratio autem est, quoniam soli Virtuti tribuitur verus honor; cæteris autem non, nisi quatenus referuntur ad Virtutem, sive quatenus sunt instrumenta, seu media Virtutis exercendæ, aut condecorandæ. Cùm igitur in improbo nulla sit Virtus, quam exerceat, vel condecorare oporteat, consectarium etiam est, vt neque verus aliquis honor improbo tribuatur, propter externa fortunæ præsidia. Fucatus itaque & evanidus est ille, qui sibi à vulgaribus, aut imperitis exhibetur; quemadmodum & ipse non reverâ, sed specie tenus magnanimus apparet, dum ijs bonis turgescit, inflatur, & alios despicit. Magnanimus enim licèt caduca hæc, & fluxa despiciat, non facit id ex superbia, aut elatione aliquâ: sed ex prudenti sublimique iudicio, & æstimatione Virtutis, quam cæteris omnibus iudicat superiorem. Itaque non habet locum apud magnanimum virum illud Platonis convitium, ad quendam specie tenus magnanimum, qui divitias quidem, & humana quælibet calcabat; sed alio fastu, & elatissimo supercilio. Magnanimus verò non extollitur, sed continet se intra moderationis mensuram.

§. III.

Illustratur tertia pars capitis. Variæ atque insignes notæ, quibus discernitur magnanimus vir ab eo, qui pusillo atque abiecto animo est.

23 CIRCA Tertiam partem recenset, expenditque notas magnanimi viri, seu proprietates: easque bipartitò distribuit in duo genera: quorum primum eas complectitur, quæ Magnanimitati proveniunt ex comparatione cum alijs Virtutibus: secundum verò illas, quæ sunt intra materiam ipsius habitus. Priori generi, ex comparatione ad Fortitudinem, adscribit illam Magnanimitatis notam, quæ est in ordine ad pericula externa, & consistit in eo quòd magnanimus vir non sit μικροκίνδυνος, id est, in parvis rebus periclitans, seu exiguorum causâ periculis se exponens: neć φιλοκίνδυνος, seu facilè se obijciens periculis. Ratio est: quia nemo se obijcit periculis, nisi propter ea, quæ magna existimat. At vir magnanimus, quæ parva sunt non existimat magna; imò & quæ magna apud homines sunt, veluti parva despicit, vt probatum est. Ergo vir magnanimus non est μικροκίνδυνος, seu parvarum rerum causâ se obijciens periculis, aut facilè ea suscipiens. Quare potiùs est μεγαλοκίνδυνος, id est, magnorum periculorum susceptor, sive pro magnis rebus, vt salute publicâ, Iustitia, aut Religione. Eidem generi accenset proprietatem aliam viri magnanimi: qui quoties pericula maxima subit, se-

seque discrimini committit, non id præstat frigidè, sed summo conatu, & vehementissima vi: non quidem in temeritatem abeunte, sed intra Prudentiæ fines consistente. Et ex ijs duabus notis dignosci posse ait magnanimum virum in materia Fortitudinis.

24 DEINDE Alias quinque proprietates magnanimi viri observat in materia Liberalitatis. *Prima* est, ex animo beneficia largiri; sed tamen non accipere libenter, quin potiùs cum rubore. *Secunda*, beneficia cumulatiùs compensare, quàm acceperit. Vult enim dantem maiori longè beneficio obstringere. *Tertia*, potiùs eos memoria retinere, quibus benefecerit, quàm à quibus accepit beneficia. Ratio est: quoniam magnanimus magis delectatur ex eo quòd sit maior, quàm ex illo capite, è quo minor est. At in eo quòd benefecerit, est maior, seu præeminet recipienti: ex eo autem quòd receperit, inferior est, & minor. Magnanimus ergo maiorem delectationem capit ex eo quòd benefecerit, quam quòd acceperit beneficium. Vnde & consequens est, vt magis recordetur recipientis ab ipso, quàm dantis. quilibet enim magis recordatur eorum, quæ maiorem delectationem afferunt. *Quarta*, & cohærens præcedenti, libentiùs audire commemorationem beneficiorum, quæ in alios effudit, quàm eorum, quæ receperit: quoniam sic excellentiam suam præ oculis habet, quam amat. Id Aristoteles illustrat duplici exemplo. Alterum petit ex Homero *Iliad. α.* vbi Thetis pro filio Achille Iovem deprecans contra Agamemnonem, non recenset obsequia ipsi Iovi exhibita, ne magnanimum Iovem offendat eorum commemoratione, sed solùm leviter indicat, verbis illis, *εἰ ποτὲ δὴ*, &c. id est,

Si quid promerui de te bona sola tot inter
Magnos cœlicolas, sive est ea gratia verbis,
Seu factis impensa.

Alterum exemplum petit à Lacedæmonijs, qui ab Atheniensibus auxilium contra Thebanos petierunt, non sua in Athenas beneficia commemorantes, sed ab ijs accepta, vt graviores essent preces. *Quinta* denique proprietas est, vix, aut ne vix quidem alicuius opem rogare, aut petere: suam verò libenter impendere alijs. Ratio est, quoniam magnanimus vir excellentiam suam amat, quæ videtur deprimi rogando, & splendet benefaciendo.

25 ADDIT Duas alias notas Magnanimitatis intra propriam ipsius materiam, petitas ab honore, & excellentia cui exhibetur honor. Quod vt rectè capiatur, præmittendum ex eodem Aristotele *lib. 4. Politic. cap. 11.* tres esse hominum gradus: supremum, medium, & infimum. Eo verò supposito, præscribit modum, quo se habet vir magnanimus erga vnumquemque hominum gradum: ac primò circa eos, qui supremum obtinent locum, decernit, debere se ostendere magnum & excelsum: circa mediocres verò moderatum: circa infimos denique moderatiorem adhuc, & feliciorem. Itaque docet in summa, potiùs curandum viro magnanimo, vt cum summis, & primarijs viris excelso animo & sublimi se habeat, quam cum mediocribus, aut infimæ, & abiectæ conditionis. Id autem dupliciter probat. *Primò*: quia Magnanimitas, sicut & aliæ Virtutes, potiùs versatur in difficili, & arduo, quàm in eo quod facile est. At sublimem & excelsum animum ostendere cum summis, & primarijs viris, est valde difficile, & arduum: cum mediocribus verò & infimis, facile est. Ergo Magnanimitas, sive vir magnanimus, potiùs versatur in eo, vt sublimem, & excelsum animum ostendat cum summis, & primarijs viris, quam cum mediocribus, & infimis. *Secundò*. Omnis Virtus, & præsertim Magnanimitas, potiùs inclinat ad id quod maioris dignitatis est, quàm ad illud quod minoris. At maioris dignitatis est se magnum & excelso animo preditum exhibere cum magnis, quàm cum mediocris, aut abiectæ fortunæ viris. Ergo Magnanimitas potiùs inclinat ad exhibendum magnum & excelsum animum cum magnis, quàm cum mediocris, & abiectæ fortunæ viris.

26 CONFIRMATVR. Quia alienum est à sublimitate, & splendore magnanimi viri, vt cum inferioribus se excelsum ostendat. Id enim perinde est, ac si robustissimus quis & valentissimus, cùm imbecillo, & ignavo certare velit, & vires suas exerere. quod probrosum est. Quippe vir magnanimus, sicuti, & superior viribus, se gerere debet erga inferiorem sicut leo: de quo Plinius *libr. 8. capit. 15.* inquit: Leoni tantùm ex feris clementia in supplices. Postratis parcit, & in viros citiùs, quàm in fœminas sævit: in infantes non, nisi magna fame. Nimirum, illius generosæ indoli satis est prævaluisse, & supplicem hominem, aut devictum notasse: vt Ovidius accinit illo carmine: *Corpora magnanimum satis est postrasse leonem.* Estque idoneum exemplum apud Iulium Cæsarem, à Giphanio indicatum, quòd Hirtius Ptolomæum Ægypti Regem, quem captivum apud se habebat, Ægyptijs reddidit, vt cum eo, iam potentiore, & suis copijs instructo, splendidiùs præliaretur. Qui verò aliter faciunt, & cum inermibus, aut supplicibus longè maiores vires ostendunt, degenerant à magnitudine animi, & subeunt notam illam, seu potiùs ironiam Iunonis apud Virgilium:

Egregiam verò laudem, & spolia ampla refertis,
Tuque, puerque tuus, magnum & memorabile numen,
Vna dolo Divûm si fœmina victa duorum est.

Consonatque illud Tibulli *lib.* 1. exprobrantis Cupidini:

Quid tibi sæve puer mecum est? an gloria magna est,
Insidias homini composuisse Deum?

27 NEC Tamen ex dictis hoc loco ab Aristotele colligat quis, licere viro magnanimo, vt cum primarijs & sublimibus viris se iactet superbè, aut insolenter extollat. Id quippe à verâ Virtute alienum est, & à doctrina Philosophi. Solùm itaque conceditur, vt inter præstantes viros dignitatem suam retineat, & pro temporis opportunitate ostendat; nec superari se patiatur ab ijs, qui sibi superiores non sunt. Quin & interdum, vbi recta ratio id exigit, inter claros & honoratos viros licebit ipsi aliquid gloriosum de se referre, seu merita sua commemorare. Quod exemplo suo probarunt optimi quidam Principes, vbi ad tuendam dignitatem suam narrarunt, & amplificarunt interdum res à se gestas. Talis fuit Iphicrates Imperator magnanimus: qui, vt est apud Aristidem, Atheniensibus ob columnam sibi impositam cum honorifica inscriptione, ita gratias egisse dicitur: Vos „ fortasse, Athenienses, istam columnam, & „ in ea inscriptas litteras, quasi præclarum „ quiddam, & gloriatione dignum, à vobis „ mihi contigisse arbitramini. Mihi verò co„ lumna cœlum attingens in Peloponneso, „ virtutis meæ testis est constituta. Idem quoque sic aliàs apud eosdem Athenienses „ gloriatus legitur: Si qualis ego sum, ta„ les vobis fuissent septem Imperatores, de„ serta iam esset, & inculta Lacedæmon. Nimirum, quâcum Athenienses bellum gerebant. Æneas quoque apud Virgilium de seipso accinit: *Sum pius Æneas fama super æthera notus.* Et tamen magnus, ac peritissimus Vates non dubitat ipsum MAGNANIMVM appellare, idque veluti ore ipso Iovis, cuius nomine pronuntiat ad Venerem:

Magnanimum Æneam scis ipsa, & scire fateris
Deberi cælo, fatisque ad sidera tolli.

Cavendum tamen est maximè, ne absque necessitate, aut cum exaggeratione, vel iactantiæ typho, suas quis laudes, aut merita alijs referat; nec, nisi præstantibus viris. quoniã apud inferiores, vt diximus, magnanimus vir non debet se ostendere superiorem.

28 ALTERA Proprietas magnanimi intra propriam ipsius materiam obscurè traditur ab Aristotele: verùm iuxta varias Turnebi, Lambini, Argyropili, Gallutij, & aliorum Interpretum versiones, expositionésque, videtur in eo sita esse, quod vir magnanimus vltro non accedat ad honoratas res, siue loca; neque ea appetat, ne honoris cupidus appareat, qui solum admittere debet honorem sibi delatum. Alioqui enim poterit pati repulsam, quæ probrosa est.

29 SVNT Aliæ notæ magnanimi viri, quæ in apertum se proferunt, & dignosci faciliùs possunt, quàm præcedentes. Aristoteles numerat novem illarum. PRIMA in eo sita est, quòd vir magnanimus sit cessator, cunctator, & qui lento gradu procedit in agendo: nisi tamen res maximi momenti proponatur, & instet, vt honoris, aut causæ publicæ. Tunc enim non putat procrastinandum: sed sua ipsius excellentia impellitur, & propensione ad eximium honorem, vt rem executioni demandet. Cùm verò res minoris momenti, seu leves sunt, cunctatur, & moras trahit: quoniam ita gravem virum decet. Redditque rationem Aristoteles: quoniam vir magnanimus non multa decernit agere, sed pauca, eaque sublimia, & præclara. In agendis verò rebus tanti momenti, non tam celeritas, & impetus conveniens est, quàm consilium, & maturitas iudicij. Graviùs ergo & prudentiùs, quàm celeriùs, ea geri oportet à viro magnanimo.

30 SECVNDA Proprietas est, vt nihil occultè, aut ex simulatione agat: sed palam proferat, aut odium, & inimicitiam in alium, aut amorem, & benevolentiam. Rationemque assignat: Quoniam occultè, aut simulanter agere, sit proprium hominis formidantis, seu timidi. At vir magnanimus nihil habet, quod sit hominis formidantis, aut timidi. Non ergo vir magnanimus quidquam occultè, aut simulanter agit. Accedit quod ille admodum verax sit: ac proinde nihil ficte agat, sed quod verum putat, factis & verbis exponat, nullâ habitâ ratione opinionis aliorum. Non enim tam exoptat bonus videri, quàm esse: ideóque est παῤῥησιαςικὸς, sive in loquendo liber. Tales fuere inter Romanos Cato, & apud Athenienses Phocio; ideóque celebrantur à Plutarcho. Talem quoque se gloriatur Cicero *in Epistol. familiar. lib.* 9. *ad Pætum*: & ita fieri debere docet idem *libr.* 1. *Offic.* Achilles ille magnanimus, simplex & apertus decantatur ab Euripide, & Homero *lib. 9. Iliad.* Tribuitur quoque laus eadem Alexandro Magno, qui ingenuus & sine dolo aliquo fuisse dicitur; proindeque longè alius à parente

suo Philippo; quem abdito fuisse ingenio, & sinus arcanos habuisse, litteris proditum est.

31 VBI Occurrit dubitandum, an ex mente Aristotelis, aut reipsa, liceat magnanimis exercituum Ducibus, siue Imperatoribus, vti insidijs artibusvè, quibus celent arcana, & aliud verbis, aut facto ostendere, quàm in animo habeant. Videtur enim id negare dum docet, magnanimi viri esse nihil retinere occultum, & pectus suum in apertum proferre. Quod & multis persuasum fuit. nam Achæi apud Polybium *libr.* 13. arbitrati sunt, nullam esse dignam laude victoriam, nisi quæ ex pugna manifesta habetur, absque vlla fraude, aut dolo. Additque Romanos raro ijs artibus vsos. Ratio quoque videtur suffragari duplex suprà expensa eiusdem Arist. quòd id sit argumentum formidinis, & mendacij, à quibus longè abest magnanimus vir.

32 DICENDVM Tamen est, licere magnanimis viris, exercituum Imperatoribus, in bello vti ijs stragtagematis, quæ procul sunt ab iniustitia, iniuria, & mendacio. Quod non solùm exemplo suo probârunt magni illi Heroes, & Duces Israelitici populi, sed & inter Ethnicos ij, qui magnanimi vulgò audierunt: vt Alexander, Scipio, Cæsar, Quintus Fabius Maximus, & nonnulli alij. Ratio quoque id euincit, quasi à priori: Quoniam homo natura sua rationalis, ac liber est: proindeque non debet omnia in prospectu habere, instar belluarum, quæ nihil arcanum seruant: sed potest iure, ac meritò consilia sua celare, quoties id vacat iniustitiâ & mendacio, expeditque ad obtinendum finem rationi conformem. Ergo in ijs circunstantijs poterit quilibet. Dux, vel Imperator magnanimus vti stragtagematis, & astu militari. In hoc enim non mentitur, cùm non dicat aliquid contra mentem: sed solùm amphibologiâ vtitur, aut facto dubio & ancipiti; idque, vrgente necessitate, & in ordine ad rectum finem, ac rem magni momenti. Nec præterea formidinis notari potest: quoniam id non operatur ex metu, sed ex desiderio victoriæ, in quâ magnam sibi gloriam appetit, simul & Reipublicæ suæ decus. Ex quibus solutæ manent rationes dubitandi in oppositum.

33 TERTIA Est, magnanimum virum non posse, seu non pati esse in alterius potestate, eiusque nutum obseruare. Ratio Aristotelis est, quòd viri magnanimi nullatenus sit ferre, aut tolerare vitam abiectam, & seruilem. Atqui potestati alterius subiacere, eiusque nutum obseruare, est vita abiecta & seruilis: vt patet in scurris, parasitis, assentatoribus, alijsque vilis, & despicabilis genij hominibus, qui totius vitæ suæ institutum, & motus omnes, ad alterius voluntatem effingunt, & adaptant, instar Lesbiæ regulæ. Ergo viri magnanimi nullatenus est potestati alterius subiacere, eiusque nutum obseruare. Quod & docet *lib.* 1. *Politic. cap.* 3. atque præterea indicat *lib.* 1. *Metaphysicæ*: vbi eandem scientiam ideo cæteris omnibus præfert, quòd nulli alteri ancilletur, siue deseruiat. Achilles quoque magnanimus apud Homerum Agamemnonis, imò & mortalium omnium dominatum recusat, vt iuxta illud Horatij monitum, *Iura neget sibi nata, nihil non arroget armis*. Nec verò proinde licet viro magnanimo contemnere leges, & iura. Id enim alienum à Virtute est, vt patet, obseruatque Cicero *lib.* 1. *de Offic.* Solùm itaque abijcit dominatum illum, qui verè deprimit sublimitatem animi, & dignitati ipsius contrarius est. Excipit tamen Aristoteles siquis ad amici alicuius, aut necessitudinis vinculo constricti, arbitratum se cōponat. Id enim liberale videtur, Virtutique consentaneum, & nullo modo seruile: cùm non ex vi illata, sed ex spontaneo & honesto amore procedat.

34 QVARTA Proprietas magnanimi consistit in eo quòd non sit θαυμαστικός, *admirator*, seu facilis ad admirandum res illas, quæ singulares, sumptuosæ, aut eximiæ habentur. Ratio autem oritur ex ijs, quæ initio constituimus, & sub hac formula perstringi possunt. Illa solùm admiramur, quæ magna apparent, & sublimiora cæteris omnibus, quorum notitia in nobis præcessit. Atqui magnanimo viro nullæ res externæ apparent magnæ, nec sublimiores ijs, quarum notitia in mente præcessit. Quippe quælibet res externæ magnanimo viro exiguæ videntur, præsertim facta comparatione ad Virtutem longè sublimiorem, cuius notitiam in mente habet. Ergo viro magnanimo nullæ res externæ admirationem pariunt. Id itaque vulgarium, & imperitorum hominum est, admirari superba ædificia, inanes opes, & pretiosa quæque, ac rara in palatijs Regum, ac potentum hominum: quoniam, cùm pusillo animo sint, ea magna reputant. Vir autem magnanimus, qui de vna Virtute, eaque eximia, & solitam mensuram supergrediente, putat sublimius existimandum esse, cætera omnia, veluti inferiora, & caduca despicit: ideoque nihil eorum admiratur. Insedit hæc eadē doctrina Stoicis, & confirmat suffragio suo Seneca pluribus locis.

35 QVINTA Est, iniurias ab alio irrogatas facilè obliuisci, nec velle in memoriam reuocare. Ratio est: Quia magnanimus vir amat honorem & excellentiam, ac proin-

de odit quæ vtrique contraria sunt. Ergo quemadmodum delectatur cogitando honorem excellentiamque, sic etiam molestè fert, nec facilè admittit recordationem iniuriarum, quæ sunt honori & excellentiæ contrariæ. Vnde & consequens est, vt earum obliviscatur. In qua re præclarum est apud Ciceronem exẽplum in Iulio Cæsare: qui cùm adeò felici memoria præditus esset, vt oblivisci nihil posset; solum iniurias oblivisceebatur, & æterna oblitteratione delebat. Sunt & in alijs viris magnanimis exempla eiusmodi.

36 SEXTA, Non esse ἀνθρωπολόγον, id est, vt colligitur ex ipso Aristotele, facilem ad se laudandum, aut vituperandum alios. Ratio prioris partis est, quòd vir magnanimus nihil superbiæ aut arrogãtiæ habeat: ac proinde nec facilis sit ad prædicandum merita sua. Ratio posterioris est: quoniam appetit honorem eximium. Honor autem eximius non est, sed exiguus, imò & nullus, qui fortè habetur ex vituperatione, seu depressione aliorum. Et certè pusilli atque ignobilis animi est, & prorsus diffidentis de Virtute partâ, velle ex aliorum dedecore comparare sibi honorem & excellentiam. Hoc autem procul est à viro magnanimo, qui in Virtute altissimas radices misit, & honoris sui fundamentum solidum habet, longeque sublimius, quàm vt ex aliorum vituperatione & depressione extollatur.

37 SEPTIMA, Patientem esse, ac tolerantem in earum rerum indigentia quæ vitæ humanæ necessaria sunt. Vnde nec sollicitus est nimiùm in ijs quærendis, nec facilè cõqueritur muliercularum instar, aut alios rogat, vt succurrant, vbi aliquid deest. Ratio est, quoniam eiusmodi sollicitudo, & anxietas, est eorum dumtaxat, qui in rebus externis aut habendis, aut augendis, potissimùm operam suam ponunt. Cùm igitur magnanimus vir in alijs longè excellentioribus, & verè amore dignis, studium suum & conatum adhibeat; consequens est, vt rerum inferiorum, quæ vitæ humanæ deserviunt, nulla sollicitudine, aut anxietate teneatur.

38 OCTAVA, Ex rebus externis malle splendidas & elegantes, quàm vtiles. Itaque magnanimus vir potiùs vult possidere hortos, tabulas, statuas, equos, servos, comitatum, satellitiumque splendidum, quàm vineas, agros, pecunias, & alia huiusmodi. Ratio est: quoniam suis contentus est bonis: ac proinde non amat bona externa, quæ vtilitatem pariant, & fœcunda aliorum sint: sed splendida, quæ ad decus & splendorem suæ domus conferant, quamvis sterilia, & infructuosa.

39 NONA Proprietas denique est magnanimi viri, vt eius motus, sive incessus, non sit celer, sive concitatus; sed gravis: vox non acuta, sed grata: oratio non varia penes festinantem & tardam, sed constans & eiusdem tenoris. Ratio primi est, quoniam vir magnanimus, vt suprà dictum est, pauca solùm gerenda suscipit, eaque gravis momenti. Ergo oportet vt non festinanter aut concitato motu incedat, sed gravi. Ratio secundi, quia acuta & clamosa voce solùm vtuntur, qui rem aliquam obtinere volunt, quam magnam existimant. At vir magnanimus nihil earum rerum existimat magnum. Ergo neque est cur vtatur acuta & clamosa voce. Ratio tertij ferè eadem est: quoniam variatio orationis, seu inæqualitas, denotat in aliqua illius parte esse maiorem conatum & anxietatem circa quidquam obtinendum, veluti magnum & pretio dignum. quod procul esse à magnanimo viro, dictum iam est. De quibus omnibus audire oportet Ciceronem *lib.* 1. *Officiorum*, cuius verba circa gestum & orationem magnanimi viri, seu prudentis & probi, loco commentarij esse possunt: Statio, inquit, incessus, sessio, accubatio, vultus, oculi, manuum motus, teneant illud decorum. Quibus in rebus duo sunt maximè fugienda: nequid effœminatum aut molle, nequid durum aut rusticum sit. nec verò histrionibus oratoribusque concedendum est, vt ijs hæc apta sint, nobis dissoluta. Et quoniam magna vis orationis est, eademque duplex; altera contentionis, altera sermonis; contentio disceptationibus tribuatur iudiciorum; sermo in circulis, disputationibus, congressionibus familiarium versetur; persequatur etiam convivia. Sed cùm orationis indicem vocem habeamus, in voce autem duo sequantur, vt clara sit, vt suavis; vtrumque à natura petendum est. verùm alterum exercitatio augebit; alterum imitatio pressè loquentium & leniter. Hactenus Cicero.

§. IV.

Illustratur quarta pars capitis. Exponuntur vitia Magnanimitati contraria, expenduntur, & comparantur inter se.

40 CIRCA Quartam partem disserit Aristotel. de vitijs Magnanimitati contrarijs: quorum alterum pusillanimitas dici solet, & opponitur eidem Virtuti per defectum: alterum inflatio, sive tumor animi appellatur, & per excessum peccat, exorbitatque à medio rationis. De his igitur duobus vitijs docet, quemadmodum capite præcedenti pronunciaverat de duobus alijs Magnificentiæ oppositis, non esse probrosa aut flagitiosa; sed solùm aberrantia à medio, seu præscripto rationis. Ratio quoque eadem

fe-

ferè est: Quoniam sicuti ibidem dictum fuit de sordiditate & modicitate, sic etiam modò existimari debet, pusillitatem aut elationem animi non afferre nocumentum alijs, aut maleficium, nec continere improbitatem; sed solùm deviationem quandam à præscripto Virtutis. Ideoque quotquot aut angusti animo sunt, aut etiam elati, non censentur scelesti, sed *ἡμαρτημένοι, peccantes*, sive aberrantes à medio.

41 PORRO Pusillum animo peccare, quamvis non multùm, probat quatuor rationibus. PRIMA est: Quia proculdubiò peccat, qui iniustus quoddammodò est erga seipsum. At pusillus animo est iniustus quoddamodo erga seipsum. Spoliat enim se debitis & iustis honoribus. Ergo pusillus animo, proculdubiò peccat. SECVNDA. Qui recusat honores sibi debitos ex pusillitate animi, videtur ansam præstare alijs, vt existiment ipsum vitijs & criminibus occultis obstrictum, ideoque conscientiæ suç testimonio indignum honoribus. Atqui eiusmodi ansam præstare alijs, malum aliquod & culpa est. Ergo recusare honores sibi debitos ex pusillitate animi, malum aliquod & culpa est. Ex pusillitate, inquam, animi. nam si ex alio iusto aut superiori motivo fiat (vt sæpe fit ab optimis & Christianis viris) laudabile est: neque ansam eius existimationis pravæ apud alios præstat, sed solùm permittit ex iustâ causâ. TERTIA: Quia vitiosum & turpe est ignorare seipsum, sive nescire dignitatè propriam: vt videtur notum, & docet Plato in Philæbo. Atqui pusillùs animo est, videtur ignorare seipsum, seu nescire dignitatem propriam. Ergo qui pusillus animo est, videtur quadamtenus vitiosus & turpis. QVARTA. Turpe & rationi adversum est, vt quis ex pusillitate, seu demissione animi, aut desidiâ quadam, se inutilem præstet publicis rebus præclarè gerendis. Atqui pusillo animo est, se inutilem ijs præstat. Neque enim suscipere vult Magistratus, munia publica, & honores, in quibus posset præclara multa gerere. Turpiter ergo & contra rationem agit. Quod & iuxta moderationem, seu sensum paulò antè notatum, accipi debet: ne dum Magnanimitati studemus, pessum dare aut minùs dignè existimare videamur de Christianâ modestiâ & humilitate: iuxta quam laudabile est recusare ex altiori fine honores, & dignitates; nisi fortè vtilitas publica, sive necessitas id exigat ab homine probo, & verè digno. Alioqui servandum illud monitum S. Gregorij Magni, tot Christianorum Heroum exemplo confirmatum: *Virtutibus pollens, coactus ad regimen veniat. Virtutibus vacuus, ne coactus quidem accedat*. Habendumque præ oculis terribile illud monitum S. Scripturæ comminatione plenum: *Potentes potenter tormenta patientur, & durissimum iudicium ijs, qui præsunt alijs*. Legendus S. Thom. 2. 2. q. 133. per totam, vbi de pusillanimitatè disputat.

42 ELATVM verò, seu præsumptuosum, aut ambitiosum, peccare per excessum sive exuperantiâ à medio Magnanimitatis, probat dupliciter. PRIMO: quia plus sibi dignitatis tribuit, quàm verè habeat: ideoque honores ambit vltra mensuram debitam. Hoc autem proculdubiò malum est, & rationi contrarium. SECVNDO: Quia videtur seipsum ignorare, & stolidus esse, dum de se existimat, sive sentit sublimiùs de Virtute suâ, quàm par esset. Quod & non obscuris indicijs ostendere elati solent, præsertim insolenti vestitu, atque inverecundâ suarum laudum prædicatione. Spectat huc illud Senecæ 2. de Benef. cap. 27. *Ambitio non patitur quemquam in ea mensura bonorum conquiescere, quæ quondam eius fuit impudens votum*.

43 SI Autem comparatio inter vtrumque vitium instituatur, existimat Arist. pusillitatem animi magis cõtrariam esse Magnanimitati, & adversam rationi, quam elationem seu præsumptionem. Ratio prioris partis est: quoniam magis pugnat cum appetitu magnorum honorum, in quo Magnanimitas versatur. Ratio posterioris est, tum quoniam pusillitas animi magis serpit in humanum genus: cùm plures homines ob paupertatem, & vitæ ærumnas, abiecto & pusillo animo sint, quàm elati ob prosperam & lenocinantem fortunam. Tum etiam, quia reddit homines prorsus inutiles Reipublicæ, cùm eos deterreat à gerendis publicis muneribus, quibus Reipublicæ bono consulitur, & præstet ansam quoddammodo vt intestinorum scelerum rei habeantur, quamvis eorum expertes sint.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 129. 130. 131. 132. 133. & illius Interpretes.

(***)

(3)

CA-

CAPVT QVARTVM.

De modestia, eiusque extremis.

EST Etiam circa honores, vt anteà diximus, & alia quædam virtus, quæ quidem perinde sese habet ad animi magnitudinem, atque sese habet ad magnificentiam liberalitas. Hæ nanque virtutes ambæ à magnitudine quidem discedunt: circa verò mediocria, parvaque nos, vt oportet, disponunt. Atque vt in capiendis, dandisque pecunijs mediocritas est, & nimium atque parum, sic & in honorum appetitione fit, vt magis, quàm oportet, & minùs, & vnde oportet, & vt oportet, appetantur honores. Reprehendimus enim & ambitiosum hominem, atque honoris appetitione vacantem: illum, quia plus, quàm oportet, & vnde non oportet, honorem appetit: hunc, quia ne ob res quidem honestas honoribus affici vult. Interdum autem illum, tanquam virilem, & rei cupidum pulchræ. Interdum hunc, tanquam moderatum, modestumque laudamus: quemadmodum & anteà diximus. Constat autem cùm pluribus modis quispiam alicuius cupidus rei dicatur, non ad idem nos semper ambitiosum ipsum referre: sed cùm laudamus, ad plerosque, quia magis, quàm plerique, honores cupit. Cùm reprehendimus, ad id, quod oportet, quia magis, quàm oportet, honores affectat. Cùm autem nomine mediocritas vacet, contendere de ipsa, tanquam regione vacua, videntur extrema. In quibus verò nimium est, atque parum, in ijs est & medium. At honores & magis, quàm oportet, affectantur, & minùs: ergo fit vt affectentur, & vt oportet. Laudatur igitur hic habitus, quo, vt oportet, affectantur honores, cùm sit mediocritas circa honorem nomine vacans. Atque ad ambitionem quidem vacuitas appetitionis honoris, ad vacuitatem autem appetitionis honoris ambitio. Ad vtrunque autem vtrumque quodam modo esse videtur. Quod quidem & in cæteris esse virtutibus constat. Extremi autem hìc opponuntur, quia medio nullum est positum nomen.

SVMMA

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVARTI.

Esse quandam Virtutem circa honores respondentem Magnanimitati, sicut Liberalitas respondet Magnificentiæ circa sumptus. Eam proprio carere nomine (quamvis apud Latinos Modestia communiter dicatur) & versari circa honores exiguos, Quibus vitijs extremis intericcta sit.

PERGIT Arist. ad exponendum aliam Virtutem, proprio nomine carentem, quæ tamen communiter Modestia dicitur, & perinde se habet ad Magnanimitatem, sicut Liberalitas ad Magnificentiam. Sicut enim Liberalitas non versatur in magnis, sed in mediocribus aut parvis bene afficit animum; ita & Modestia. Dividitur autem caput in tres partes. In primâ proponitur materia, sive argumẽtum de quo agitur. In secundâ assignantur rationes vt aliqua Virtus sit circa parvos aut exiguos honores. In tertiâ deniq; exponitur illius mediocritas & extrema vitia.

2 CIRCA Primam partem statuit, quandam esse Virtutem in honoribus versantem, & eo modo correspondentem Magnanimitati explicatæ superiori capite, sicut dictum est cap. 2. Liberalitatem in ordine ad Magnificentiam se habere. Quod ferè sic probat. Ita se habet Liberalitas; vt conveniat in materiâ cum Magnificentiâ: nimirum, in tractandâ pecuniâ: verùm eo inter vtramque discrimine, quod Magnificẽtia solùm inclinet ad sumptus pecuniæ magnos & splendidos; Liberalitas verò ad parvos, seu mediocres tantùm. Ergò oportet quandam aliam Virtutem esse, quamvis proprio apud Græcos nomine carentem, quæ eodem modo cum Magnanimitate comparetur. Proindeque cum illâ conveniet in eâdem materiâ: nimirum, in honoribus. Diversitas autem erit in eo, quòd Magnanimitas solùm versetur in magnis honoribus; hæc verò Virtus innominata, quam communiter Modestiam dicimus, versetur dumtaxat in honoribus mediocribus & parvis. Quare, quemadmodum Liberalitas ad mediocres parvosque sumptus animum inclinat, & continet à magnis; ita & Modestia animum moderatur in mediocribus exiguisque honoribus appetendis, frænat autem à magnis.

3 CIRCA secundam partem id ipsum probat duplici argumento: nimirum, oportere vt sit Virtus aliqua in parvis & mediocribus honoribus occupata: Quia vbicumque in materiâ certâ ac determinatâ motum defectus aut excessus esse potest, ibidem oportet esse Virtutem aliquam peculiarem, quæ inclinet animum in mediocritatẽ inter defectum & excessum. Atqui in appetendis aut respuendis honoribus, tum mediocribus, tum & exiguis, defectus & excessus esse potest. Ergo oportet esse Virtutẽ aliquam peculiarem circa expetendos aut respuendos honores, tum mediocres, tum & exiguos. quæ profectò Virtus consistet in studio honoris moderato. Maior patet ex dictis lib. 2. cap. 2. & 6. atque ex ibidẽ traditis probari & multipliciter exornari potest.

4 MINOR Autem, sive assumptio, suadetur dupliciter. PRIMO à pari pecuniæ mediocris & parvæ, quam vir liberalis largitur, accipit, aut retinet. In largitione enim, acceptione; & retentione pecuniæ mediocris aut parvæ, excessus aut defectus esse potest: quia potest quis largiri, accipere, aut retinere, plus aut minùs quàm oportet; & quando, & vbi, & quomodo non oportet. Atqui etiam potest quis mediocres; vel exiguos honores appetere, vel odisse, plus aut minùs quàm oportet, & quando, & vbi, & quomodo non oportet. Ergo & in appetendis respuendisve honoribus mediocribus atque exiguis, excessus aut defectus esse potest. Nimirum, potest enim quis mediocres aut exiguos honores appetere plusquam oporteat, & ex ijs rebus, ex quibus non oporteret honorem quærere, & eo modo quo non oportet, nec præscribit recta ratio. Potest è contra respuere vel minus appetere honorem, quàm par sit, aut non appetere vnde appetendus meritò esset, quales sunt res honestæ, seu Virtutes, quibus debetur honor.

5 SECVNDO Minorem eandem, sive assumptionem probat à communi loquendi vsu, quo vir honoris appetens cognominari solet φιλότιμος, Latinè honoris amans: & nunc quidem in bonam, nunc in malam partem, prout bene aut malè honorem appetit, vel contemnit. Vituperamus enim ob defectum, quoties quis respuit mediocrem aut exiguum honorem quando & quomodo non oportet: similiter & cùm plus iusto illum appetit, arguimus illum & vituperio dignum censemus, propter excessum. Ergo quia verè in appetendis respuendisve honoribus mediocribus & exiguis excessus aut defectus esse potest. Quare oportet esse Virtutem aliquam, quæ inclinet ad eos honores appetendos mediocritate quadam inter excessum & defectum, ac proinde non aliter quàm exigit recta ratio.

6 MONET Autem, ex errore aut ignorantiâ hominum oriri, vt ambitiosi homines, sive plus nimio honorem appetentes, censeantur

feantur animosi, seu virili animo præditi: contrà verò, qui omnes honores contemptui habentes, & repudiant, existimantur modesti. Id enim non aliunde, quàm ex ignoratione, seu non iustâ rerum æstimatione, oritur: quoniam priores verè peccant exuperantiâ appetendi honorem; posteriores autem defectu. Id quod etiam in extremis Eutrapeliæ accidit ex errore vulgi, vt infrà cap. 8. apparebit.

7 CIRCA Tertiam partem exponitur ampliùs mediocritas huius Virtutis, & extrema ipsi opposita. Quod vt edisserat, præmittit, eam nomine proprio carere, instar earum regionum quæ domino carent, & desertæ sunt. De harum verò possessione dominoque vicinæ regiones altercantur & pugnant, arbitrantes debere esse sub ditione occupátis. Quare nunc in vnius populi, nunc in alterius potestatem veniunt. Simili itaque modo evenire ait huic Virtuti innominatæ: cuius mediocritas, veluti regio quædam deserta, ab extremis circumiacentibus invaditur: & nonnumquam videtur occupari ab vno, nonnumquam ab alio. Dictum quippe est nuper, tam excedentem in appetitu honoris, quàm deficientem, errore vulgi existimari solere præditum Virtute hac. Vnde vnumquodque è vitijs extremis videtur terminos, huius innominatæ Virtutis, veluti cuiusdam desertæ regionis, invadere.

8 VERVM Oportet iniquo invasore deiecto, habitum hunc inducere in possessionem. Licet enim propio nomine careat, est vera & solida Virtus. Quod probatur facilè: tum quia mediocritatem quærit inter extrema vitiosa, ambitionis honorum ex vnâ parte, & contemptus ex aliâ: tum etiam, quia ab omnibus laudatur quicumque mediocriter se habet circà appetentiam & fugam honorum. Vtrumque autem est signum peculiaris alicuius Virtutis moralis. Habitus ergo, qui eam mediocritatem quærit, & laudem eiusmodi meretur, est peculiaris aliqua Virtus moralis.

9 ADDIT Verò, eiusmodi habitum, si conferatur cum ambitione, quæ est extremum per exuperantiam peccans, videri prorsus carentem affectu siue desiderio honoris: si autem conferatur alteri extremo contemnendi omnem honorem, quo delinquitur per defectum, apparere ambitionem. Nimirum, ea generalis Virtutum moralium conditio est, vt vnaquæque earum alteri extremo comparata subeat similitudinem alterius extremi. Sic fortis comparatus timido apparet temerarius: si autem temerario conferatur, videbitur timidus. Sic & liberalis instituta comparatione cum avaro, speciem prodigalitatis refert; cum prodigo autem avaritiæ. Quo ipso suadetur denuò, Modestiam esse, instar Fortitudinis, Liberalitatis, aliorumque habituum, Virtutem moralem: quoniam eius mediocritas alteri extremorum comparata similitudinem exhibet alterius extremi.

10 SVBDIT Denique, vitia extrema, nimiæ cupiditatis honorum, & contemptus eorumdem, videri inter solùm contraria, & nullatenus contraria medio. Quod docet, non quia verè non opponantur ipsi medio vtrique interiecto; sed quia cùm medium careat proprio nomine, plerisque hominibus ignotum est. Quod autem homines non agnoscunt, pro nullo ab ijs habetur, ideoque nullam oppositionem habere censetur cum aliquo alio.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 160. 161. 169. & illius Interpretes.

CAPVT QVINTVM.

De Mansuetudine, eiusque extremis.

MANSVETVDO Est quidem mediocritas circa iram. Ac cùm medium, & extrema ferè nomine vacent, ad medium quidem mansuetudinem ipsam adducimus, cùm ei, quod est parum, & nomine vacat, propior sit, quàm nimio: quod iracundia quædam dici potest. Etenim affectus quidam est ira. Ea verò, quæ ipsam efficiunt, multa sunt, & diversa. Is igitur, qui pro quibus, & quibus oportet, & vt oportet, & cùm

cùm oportet,& quanto in tempore oportet,irascitur,laudatur. Estque hic mansuetus, siquidem laudatur ipsa mansuetudo. Mansuetus enim, ac mitis, perturbatione vacare, & non ab affectu duci, sed pro his, & tanto in tempore irasci solet, perinde atque ratio iubet. Peccare autem circa defectum magis videtur. Non est enim vindex ipse mansuetus, sed potiùs clemens,& ad veniam propensior dandam. Defectus verò sive sit quædam iræ vacuitas,sive aliquid aliud, vituperatur. Qui nanque non irascuntur pro quibus oportet, & vt oportet,& cùm oportet, & quibus oportet,fatui sunt. Nam neque sentire,nec dolere videntur. Atqui qui non irascitur,non est aptus ad vlciscendum. Perferre autem contumelias, & suos negligere, servile est sanè. Exuperatio verò per omnia quidem fit. Nam fit & in quibus non oportet, & pro quibus non oportet,& magis,& velociùs,& maiore in tempore, quàm oportet. Non tamen vniversa eidem insunt: quippe cùm esse non possit. Malum enim,& se ipsum perdit:& si integrum sit,intolerabile fit. Iracundi igitur citò quidem irascuntur, & quibus non oportet,& magis, quàm oportet. At citò desistũt;quod quidem & optimum habent. Hoc autem ideo fit,quia non detinent iram, sed reddunt. Idcirco & manifesti sunt ob celeritatem:deinde cessant. Exuperatione autem sunt celeres,& ad quidvis,& pro quovis iracundi,qui summæ sunt bilis. Vnde & summæ bilis homines appellantur. Amari autem cum difficultate placantur,& longo tempore sunt sub ira: detinent enim ipsam,sed vbi reddiderint,cessant. Vltio nanque ponit iræ modum,pro dolore voluptatem efficiens. Quòd si hoc nõ fiat,habent ipsum pondus. Etenim quia non est manifestũ,nemo persuadet ipsis. Vt in se autẽ concoctio fiat iræ, tempore opus est. Sunt autem tales homines & sibi ipsis, & amicissimis permolesti. Infensos autem eos dicimus,qui pro quibus non oportet,& magis,quàm oportet, & longiore tempore irascuntur, sineque vltione,vel pœna,non reconciliantur. Mansuetudini autem magis exuperationem opponimus. Fit enim magis: quippe cùm humanius sit, punire: & ipsi infensi difficiliores sunt ad vitam simul agendum. At enim (quod & anteà dictum est, & ex ijs,quæ dicuntur,emergit) non est facile determinare, quonam modo, & quibus, & pro quibus, & quanto tempore irascendum sit, & quousque iratus, rectè faciat quis, aut peccet. Qui nanque parum transgreditur, non reprehenditur, sive ad id,quod est nimium,declinet,sive parum. Nonnunquam enim deficientes laudamus, mansuetosque vocamus:& ipsos infensos, tanquam aptos ad dominandum, viriles dicimus esse. Facile igitur non est assignare ratione, quantum, & quomodo quispiam egressus vituperandus

dus est. In singulis enim & sensu, iudicium est. Illud tamen est manifestum, medium quidem habitum (quo quibus oportet, & pro quibus oportet, & vt oportet irascimur, & simili modo de cæteris) laudabilem esse: extrema verò vituperantur. Atque si parum distent à medio, leviter: si plus, magis: si nimiùm, vehementer carpenda sunt. Constat igitur habitum medium comparandum esse, ac amplectendum. Sed de habitibus, qui sunt circa iram, satis iam diximus.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVINTI.

Mansuetudinem esse mediocritatem circa iras, carentem proprio nomine, sicuti & vitia extrema ipsi contraria: quorum tamen alterum ὀργιλότης, iracundia, alterum ἀοργησία, lentitudo dici potest. Virtutis eiusdem ac vitiorum multiplex comparatio: & quatenus virum mitem irasci deceat.

HOC Loci sermo est de Mansuetudine, quæ est mediocritas quædam inter irarum extrema. Dividitur caput in quinque partes. In prima præmittitur, esse mediocritatem & extrema circa iram. In secundâ traditur, quisnam sit verè mansuetus, sive lenis. In tertia assignantur extrema opposita Mansuetudini. In quartâ eadem extrema diversimodè comparantur mediocritati interiectæ. In quintâ denique præscribitur regula, quo loco, ac tempore, & quatenus irasci oporteat.

2 CIRCA Primam partem observat, Mansuetudinem esse quidem mediocritatem inter extrema: verùm tam medium ipsum, quàm extrema quibus intercipitur, proprio nomine carere. Quod ideo dicit, quia licèt medium illius apud Græcos nominetur *πραότης, mansuetudo*, nomen tamen proprium non est. Mansuetudo enim, si ad proprietatem nominis attendamus, solùm significat lenitatem quandam animi nunquam irascentis. Medium autem Virtutis moralis circa iras, non in eo positum est, vt nunquam irascamur: sed in eo quòd irascamur quatenus, & quomodo, & quando oportet. Ergo nomen *πραότης* id est, *mansuetudo*, non est proprium ad significandum medium Virtutis moralis circa iras. Cæterùm adhuc vtimur eo nomine Græco, & Latino ipsi correspondente: quoniam habitus medius circa iras, videtur potiùs propendere ad defectum, quàm ad exuperantiam. Quare cùm proprium nomen adinventum non fuerit, vtimur illo *πραότητος, mansuetudinis*, veluti aptiori cæteris omnibus, quorum vsum habeamus.

3 EXTREMA Quoque proprio carere nomine observat: quoniam *ὀργιλότης, iracundia*, qua significatur excessus, non solùm habet vim significandi exuperantiam iræ; sed etiam facultatem ipsam naturâ insitam ad irascendum, quæ *irascibilis* communiter dicitur. Nomen autem quod duo aliqua indifferenter significat, neutrius eorum proprium est. Similiter & alterum extremum peccans per defectum, ait proprio carere nomine. Siquod enim vtcumque illud explicare Græcè potest, est *ἀοργησία*, Latine *lentitudo*, vt habet Cicero, seu iræ vacuitas. At neque hoc nomen proprium est, cùm non solùm significet defectum mediocritatis circa iras, sed etiam facultatis naturalis irascendi, quam irascibilem communiter dicimus. Cæterùm cùm alia vocabula non inveniantur aptiora, ijs vtimur; & mediocritatem eius Virtutis dicimus Mansuetudinem: excessum, iracundiam: defectum verò, lentitudinem, seu vacuitatem iræ.

4 CIRCA Secundam partem decernit, Mansuetudinem in mediocritate consistere: idque dupliciter probat. PRIMO generali ratione: Quia quidquid inter extrema vitiosa servat mediocritatem, id verè habet rationem Virtutis: vt lib. 2. cap. 2. & 6. probatum est. Atqui Mansuetudo servat inter extrema vitiosa debitam mediocritatem: nimirum, inter exuperantiam & defectum iræ. Affectus enim iræ, præ cæteris perturbationibus, in exuperantiam evehitur, quoniam plurimas habet causas vnde concitetur, sive acuatur: & quasdam maiores alijs, quasdam minores; iuxta quas proportionari debet. Neque enim ob æquales causas æqualiter irasci oportet; sed iuxta pondus vniuscuiusque. Vnde & excessu peccari potest, siquis plus irascatur, quàm ratio exigit; & per defectum, si minus quàm par sit. Ergo oportet esse Virtutem aliquam, quæ mediocritati inter vtrumque vitiorum extremum stu-

studeat. Hæc autem est, quam Mansuetudinem nominamus. Illa ergo Virtus moralis est.

5 SECVNDO Probat ab etymologiâ nominis. Dicimus enim πρᾶον, id est, *mansuetum*, illum virum, qui eius indolis & genij est, vt etiam quibuslibet iniurijs irrogatis, aut occasione aliâ irascendi datâ, non excedat, nec se abripi patiatur immoderato & excedente impetu iræ: sed illo tantùm, qui secundùm rectam rationem est, & qui iuxta Prudentiam adhiberi debet. Quamvis enim leni animo sit, ideoque videatur per defectum peccare, vt ipsa Mansuetudinis vox significat; verè tamen mediocritatem in irascendo servat. Mansuetudo igitur posita est in mediocritate, ideoque Virtus moralis est.

6 CIRCA Tertiam partem assignat, exponitque extrema Mansuetudini opposita: ac primo alterum eorum consistens in defectu, seu vacuitate iræ. Quoties enim quis non irascitur quando irasci deberet, vel quibus deberet irasci, aut non eo modo, atque intensione, & tempore, quo deberet irasci, sed minùs quàm sit; tunc vituperabilis est, & reprehensione dignus. Quod ipsum probat tripliciter. PRIMO. Omne indicium stoliditatis, seu fatuitatis, est vituperabile. At vacuitas iræ iam explicata est indicium stoliditatis seu fatuitatis. Quod confirmat effato quodam Zenonis Eleatis, insignis Philosophi: qui reprehensus quòd probris seu convicijs sibi illatis excandesceret, respondit: *Si convicia aquo admisserim animo, ne ipsas quidem sentiam laudes.* Quo significavit, non hominis ratione vtentis, nec Philosophi esse non irasci, cùm adest causa irascendi; sed stolidi, & insensati. Ergo vacuitas iræ vituperabilis est. SECVNDO. Quisquis non vindicat quæcumque vindicare oportet, is reprehensibilis profectò est. At qui nō irascitur vbi est causa irascēdi, non vindicat quę vindicare oportet. Ergo qui non irascitur vbi est causa irascendi, is reprehensibilis sanè est. TERTIO. Perferre iniurias, & eas non depellere vbi ratio recta suadet depellendas, dignum vituperatione est, & animi abiecti ac servilis. Atqui vacuus est iræ, perfert iniurias, nec depellit vbi ratio recta suadet depellendas. Ergo vacuus iræ dignus est vituperio, veluti animi abiecti & servilis.

7 DEINDE Pergit ad exponendum alterum extremum, quo delinquitur per exuperantiam: de quo latiùs disserit, quoniam vitium frequentius & perniciosius est, quodque longè ac latè per mortalium animos grassatur. Ac primò quidem docet, exuperantiam iræ multiplicem esse, & apparere in omnibus circunstantijs actionum humanarum. Deinde & distinguit tres exuperantiæ modos, sive species, in irâ, ad rem luculentiùs expediendam. Porrò in omnibus circunstantijs actionum humanarum posse exuperantiam inveniri, probat: Quia sæpe accidit vt quis irasci non deberet, & quibus ex causis non deberet, & quatenus non deberet, aut diutiùs quàm par esset. Quod ita intelligendum esse monet, vt non censeatur omnem eam exuperantiam ex tot capitibus in vnum simul hominem cadere: quia tanta mali vis in vnum coacta, hominem proculdubio interimeret, veluti vires non habentem ad sustinendam tam immanem perturbationis exuperantiam. Quare ita accipiendum est, vt quasi per partes, aut diverso tempore, aut in varijs subiectis, aliæ atque aliæ irascendi exuperantiæ locum habeant. Vnde & quasi proverbio dicitur, malum integrum esse non posse; præsertim illud, quod privatio boni est; quoniam de medio tolleretur subiectum. Vt si quis esset orbatus visu, auditu, cæterisque sensibus, animâ, & corpore; non esset homo, sed nihil. Si autem careat visu, vel auditu, cæteras tamen perfectiones habeat; homo erit & permanebit.

8 MODOS Igitur, sive species, tres exuperantiæ in irâ recenset, vt dicebamus, & exponit. PRIMVS est eorum, quos vniversè ὀργίλους, *iracundos* dicimus, & magis propriè ἀκροχόλους, *summè biliosos*. Nimirum, competit ijs, qui facillimè, & levissimis ex causis irascuntur, ideoque in ira videntur cæteris antecellere. Horū proprietatem esse ait, quod quâ facilitate irascuntur, eâdem quoque deponunt irā. Id verò bonū esse ait, & probat: Quia impetus ille subitus iræ profluit à naturali excessu cholerę; & ita foras erumpit, vt nihil venenatum, nihil indignationis reconditum in pectore maneat, sed totum brevi prosiliat: quēadmodum apes, dimisso aculeo, statim quiescunt. Quare quidam Græcorum eiusmodi iracundiam dixere μανίαν ὀλιγοχρόνιον, id est, *furorem ad breve tempus*. De eaque accinit Horatius: *ira furor brevis est.* Atque alio insuper loco de seipso inquit: *Irasci facilis, tamen vt placabilis essem.* Et de eâdem agit Cicero Epist. 16. lib. 1. ad Atticum, illis verbis: *Nam si ita statueris, & irritabiles animos esse sæpe optimorum virorum, & eosdem placabiles, & esse hanc agilitatem, vt ita dicam, mollitiemque naturæ plerumque bonitatem,* &c.

9 SECVNDVS Exuperantiæ modus in iracundiâ competit ijs, quos πικροὺς Græci, amaros seu acerbos Latini dicunt. Hi genio atque indole præcedentibus contrarij sunt: quoniam intra pectoris adyta recōdunt iram, & silentio premunt. Hæc iracundiæ exuperantia à Stoicis dicitur ὀργὴ παλαιουμένη, quam Cicero interpretatur *inveteratum odium*. Dici etiam consuevit apud Græcos ὀργὴ ἔμμονος, *ira permanens*, sive pertinax: qualiter & apud Virgilium *memor ira*. Quam locutionem

hem P. Victorius observavit apud Æschylum *in Agamemnone*. Livius quoque lib. 9. dixit, Appium luminibus captum fuisse *memori Deorum ira*. Qualiter & Eustathius initio commentarij Iliados appellat *iram mente repositam, diu reservatam*. Exemplum adhibet Tacitus in Tiberio Cæsare, adversus Scaurum, cui vehementer iratus fuit, quod liberiùs in Senatu locutus fuisset. Ait quippe de Tiberio: *Cùm in cæteros, quibus non ita erat infensus, apertè palamque fuisset intuitus, Scaurum, cui implacabilius irascebatur, silentio transmisit*.

10 EIVSMODI Autem hominum proprium est difficillimè desistere ab irâ, nec deponere illam ante vindictam, quâ vnâ suo dolori medendum arbitrantur. Tunc verò quiescunt, & vice doloris, qui fovebat iram, concipiunt voluptatem. Nisi verò vindictam reportarent, & iniuriam pro iniuriâ referrent, gravissimo cordis onere premerentur: quoniam cùm dolorem intus fervent, nec amicis patefaciant, carent eo solatio, sive præsidio, quo facile leniretur. Vnde quemadmodum humores vitiati, nisi foras mittantur, aut naturæ impetu, aut beneficio artis, exitiales morbos pariunt, quibus homo corrumpitur; ita & arcana ira, nisi aut evomatur coram amicis in lenimentum doloris, aut tandem erumpat in vindictam, ita animum gravat, & cor pondere suo premit, vt hominem tanti oneris impatientem interficiat, aut saltem plurimùm torqueat. Quo fit, vt & sibi ipsi gravissimus sit, & familiæ suæ, ac sodalibus. Cui enim iucundus erit, qui intestino odio exardescit, & intus implacabilis est? Verè igitur & benè πικρὸς, sive acerbus & amarus dicitur.

11 TERTIVS Denique modus iracundiæ exuperantis adscribitur ijs, quos Græci χαλεποὺς, *asperos*, sive insulsos, sævos, aut atroces, difficilesve dicunt. Hi profectò duobus præcedentibus peiores sunt: nam de vtrisque capiunt id quod malum est, & ex ambobus pessimum quoddam mistum efficiunt. Et enim, sicut priores, ita & ij facilè, & quacumque ex causâ, vel levissimâ, subitò excandescunt, atque iracundiam suam manifestè proferunt: ac præterea, instar posteriorum, furorem illum diu retinent, nec antè deponunt, quàm vlciscantur. Vndè & familiæ suæ, & cæteris hominibus, quibus convivunt, molestissimi sunt.

12 ITAQVE Triplex ordo iracundorum sic breviter exponitur. Primus est, eorum, qui irritabiles sunt, biliosi admodum, seu acutæ iræ: quoniam celeriter & facilè concitantur, & iram in apertum proferunt: sed citò placantur, & quâ facilitate irascuntur, eâdem quoque iram deponunt. Secundus eorum, quos acerbos, sive amaros dicimus; quoniam licèt non sint ita faciles ad irascendum, ac præcedentes, tamen iracundiam semel conceptam diu in animo occultam retinent, neque antè dimittunt, quam vlciscantur. Tertius denique illorum, qui sævi, & truculenti audiunt: quoniam & facilè concitantur ad iracundiam, & illam exteriùs proferunt, & præterea servant intus, nec antè placantur, quàm sævam & atrocem vindictam reportent. Inter eos primi bonæ indolis censentur, non absolutè, sed relatè ad posteriores: quoniam absolutè loquendo exuperantia illa iracundiæ vituperabilis est. Secundi peiores habentur. Tertij denique omnium pessimi. Quod de triplici hominum eorum genere expressit Eustathius Homeri Interpres vbi suprà apud Cabotium: eiusque verba Græca Latinè reddita, hæc sunt: *Primum est detestandum: secundum multò magis: tertium longè maximè*. Omnes igitur ij per exuperantiam iracundiæ peccant, quamvis inæqualiter: quoniam irascuntur aut faciliùs, aut magis, aut diutiùs, quàm par sit, & quibus irasci non deberent, & ex quibus causis oporteret non irasci.

13 CIRCA Quartam partem comparat Arist. eadem vitia extrema mediocritati Mansuetudinis interiectæ: & inquirit, quodnam eorum peius sit, seu magis opponatur mediocritati. Quæ controversia Aristoteli solemnis est in extremis quibusque vitijs, contrariæ Virtuti comparatis. Respondet verò quæstioni, iracundiam, sive exuperantiam iræ multò magis contrariam esse Mansuetudini, quàm defectum seu vacuitatem iræ. Idque tripliciter probat. PRIMO. Illud vitium ad quod naturaliter procliviores sumus, est magis adversum Virtuti. At exuperantia iræ est vitium ad quod naturaliter procliviores sumus, quàm ad iræ defectum seu vacuitatem. Ergo exuperantia iræ est magis adversa Virtuti, quàm defectus seu vacuitas iræ. Maior patet inductione vitiorum extremorum in materiâ aliarum Virtutum: quæ eò peiora sunt, quò in ea magis propendet inclinatio naturæ: nimirum, ægræ, aut corruptæ. Minor autem suadetur: quia experimento constat homines esse proniores ad irascendum & vlciscendum, quàm ad ignoscendum & condonandum. SECVNDO: Quia vitium illud, in quod frequẽtiùs labimur, indicit maius bellum Virtuti, proindeque ipsi magis contrarium est. At in vitium iracundiæ frequentiùs labimur, quàm in vacuitatem iræ, sive defectum. Ergo iracundia indicit maius bellum Virtuti, proindeque magis contraria est. TERTIO denique: Quoniam illud vitium est magis Virtuti adversum, quod in convictu sive communi hominum societate, est intolerabilius. Huiusmodi autem est exuperantia iræ: propter quam homines molestissimi & terribiles alijs sunt: cùm tamẽ prop-

propter lentitudinem,seu iræ vacuitatem, vix aut ne vix quidem alijs molesti fiant,sed potiùs suaves.Exuperãtia igitur iræ magis adversatur Mansuetudini,quã lentitudo,seu defectus iræ.

14 CIRCA Quintam partem præscribit regulam, sive modum,quo oporteat irasci.Sed antequam id edisserat,præmittit non esse facile constituere quonã modo,& quibus hominibus,& qualibus ex causis, & quanto tempore irascendum sit; ac demum quousque bene, aut malè se gerat quis in irascendo. Rationẽ verò eius difficultatis in eo sitam ait,quòd qui parũ recedit à medio,sive in exuperantiam, sive in defectum,nón appareat dignus vituperatione, seu non reprehendatur communiter. Quin potiùs deficiens in irã, laudari solet,appellariq; mansuetus:exuperans verò aliquantò, censetur vir animo præditus, & idoneus ad imperandum. Quod & Cicero observavit *in 4. Tuscul. QQ.* quamvis Plato à regimine excludat homines admodum iracundos, & Antiochus Sophista vltro ab administratione Reipublicæ abstinuerit, quòd sibi conscius esset eius vitij. Sed verè,& iuxta sententiam eiusdem Platonis, oportet Imperatoribus, Magistratibusve iram & stomachum esse ad vlciscendum delicta.Sed difficile admodũ est quantùm & quomodo vituperabilis sit, qui in alterutrum extremorum declinat.præsertim cùm eiusmodi rei iudicium in singularibus, sive in sensu positum sit:ideóque nequeat præscribi regula aliqua vniversalis & certa.

15 QVARE Generatim solùm pronunciat,habitum inter extrema vitia medium,laudabilem esse, & in eam mediocritatem contendendum esse vnicuique toto conatu. Id enim commune est in materia omnium Virtutum moralium, vt statutum fuit *lib.2. cap.2. & 6.* Itaque vitandam esse monet exuperantiam & defectum iræ: quoniam declinare in vtrumvis laterum, vituperio dignum est: & grave quidem, vbi nimiùm declinatur; leve autem, vbi parum quis deflectit à medio. Iuxta mediũ itaq; deprehendet quis,cui quo,& quibus oporteat irasci,& ob quæ, & quomodo, & cæteras circũstãtias servãdas iure meritoq; in irascẽdo. *VIDE D.Thomam 2.2.q.157.158.159. & illius Interpretes.*

CAPVT SEXTVM.

De Affabilitate, eiusque extremis.

IN Congressionibus autem, & convictu, & vsu communi verborum,ac rerum,quidam placidi sunt. Qui quidẽ pro voluptate afferenda,laudant omnia, & nihil adversantur: putantes haudquaquã sese molestos cuiquã esse oportere. Quidam contrà,in omnibus adversantes,neq; curã vllã habentes si dolorẽ afferant, difficiles,contentiosiq; vocantur. Patet igitur,hos quidẽ duos habitus esse vituperãdos:mediũ autẽ inter hos laudandũ,quo quidẽ quispiã eã,quæ oportet,& vt oportet acceptabit,similiter ægrè feret. Verùm ipsi nomen nullum est positum. Persimilis autem est amicitiæ. Talis est enim is, qui mediũ hunc habet habitum, qualem probum hominem, amicum dicere solemus,sumpta dilectione. Sed differt ab amicitia, quòd est sine affectu, dilectioneque eorum, quibuscum is congreditur, qui hunc habitum habet. Non enim amore, vel odio,sed quia talis est ipse,probat singula vt oportet. Nam similiter tam ad notos, quàm ad ignotos, tam ad familiares, quàm ad non familiares, id ipsum aget: in singulis tamen vt convenit. Non enim æquè familiarium, & externorum curam habere,

neque dolore similiter eos afficere oportet. Vniversaliter igitur dictum est, ipsum congredi vt oportet. Respiciens autem ad honestatem, vtilitatemque, coniectabit dolorem non afferre, vel delectare. Videtur enim hic circa voluptates, doloresque eos versari, qui in congressionibus fiunt. Atque quibus voluptatibus non est honestum ipsi, vel affert damnum delectare, eas molestè feret, & eliget dolorem inferre. Et si facienti deformitatem non parvam afferat, aut damnum, oppositio vero parvum dolorem; non probabit, sed ægrè feret. Diverso autem modo cum ijs, qui sunt in dignitatibus, & cum privatis, & cum magis, minusve notis, & cum aliarum identidem differentiarum hominibus congredietur, singulis tribuens id, quod decet, & per se quidem expetens delectare. Cavens autem dolorem afferre, & sequens ea, quæ eveniunt, si sint maiora, honestum, inquam, & id, quod conducit: atque voluptatis gratia magnæ; quæ eveniet, dolorem affert parvum. Talis est igitur ipse medius: sed nomen non habet. Is autem, qui delectat, si id agit studens esse iucundus, non ob aliud quicquam, placidus vocatur: sin emolumenti causa sui, vt inde sibi proveniat in pecunijs, & in ijs, quæ pecunijs comparantur, vtilitas, adulator: eum verò, qui molestè fert omnia, difficilem, contentiosumque quendam dicimus esse. Videntur autem extrema inter sese oppositionem suscipere: quia medium nomine vacat.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEXTI.

Affabilitatem esse mediocritatem quandam circa sermonis suavitatem & asperitatem erga alios. Ratio propria eius Virtutis explicatur, & attributa quædam. Similiter & extrema vitia, quibus intercipitur.

PRÆCEDENTI Capite dictum fuit de Mansuetudine, veluti Virtute quadam leniori, quæ studet ab humano cõvictu depellere omnem discordiæ atq; indignationis causam. In hoc verò, ac cæteris duobus sequentibus, agitur de ijs Virtutibus, quæ hominem faciunt affabilem, suavem, iucundum, & vrbanum in quotidiana consuetudine, quà dictis, quà factis. Quare omnes eæ Virtutes ab Eustratio dicuntur ὁμιλητικαὶ, id est, sociabiles, & affabiles. Cæterùm singulariter in hoc capite agitur de sola Affabilitate, eiusque extremis; & dividitur illud in tres partes. In prima statuitur, esse mediũ quoddam circa suavitatẽ & asperitatẽ sermonis in cõsuetudine humanâ, extremis vitiosis interiectũ. In secunda exponitur quisnam sit is habitus medius, & quodnã illi nomẽ, quę insuper proprietates. In tertia denique explicantur extrema vitia, quibus intercipitur eiusmodi habitus.

2 CIRCA Primam partem observat, in congressionibus, in convictu, & negotiorũ, ac sermonũ, communitate, esse aliquos genio, & indole iucundos, qui blandiendo, assentãdo, & lenociuãdo placere omnibus student, & ad alterius arbitratum voluptatemq; loquuntur faciuntq; omnia; quin vnquã adversentur, vel molestiam inferant. Quod certè mortalibus gratũ esse solet, & à plerisq; censetur laude dignum: ideoq; apud Terentium *in Andria* Simo laudat adolescentis filij mores, probatq; dum accinit:

Sic vita erat. facilè omnes perferre ac pati,
Cum quibus erat cumq; vnà ijs sese dedere,
Eorum obsequi studijs, adversus nemini,
Nunquam præponens se alijs: ita vt facillimè
Sine invidia invenias laudẽ, & amicos pares.

Alios è contrà monet esse in omnibus dictis factisq; adversantes cæteris, nec curæ habentes, verũ inde offensionẽ capiant, necne: quos proinde inquit appellari posse dyscolos & dyserides; id est, importunos, molestos, difficiles, ac litigiosos.

VTRVM-

3 VTRVMQVE Autem genus hominum vituperio dignum censet: quoniã priores exuperantiã peccant, dum placere & iucũdi esse omnibus student, absque vllo prorsus discrimine: posteriores verò defectu planè delinquunt, dum nulli omnino placere volunt, nec iucunditatem afferre. Vnde oportet esse habitum aliquẽ qui mediocritati studeat inter vtrũque extremum. Quod certè faciet, qui probaverit & laudaverit in alijs quæ probare & laudare oportet: ea verò improbaverit, quæ sunt vituperio digna, idque totum secundùm rectam rationẽ. Habitum verò id præstantem esse Virtutem moralem, probat hoc ferè pacto: Quicũque habitus extremis vitiosis intercipitur, laudabilis & honestus est: vt constat ex doctrina tradita *lib. 2. c. 2. & 6.* pluribusque alijs locis. Atqui habitus probans quæ probanda in alijs sunt, & improbans quæ vituperio digna existunt, intercipitur duobus extremis vitiosis, iam antè explicatis. Ergò eiusmodi habitus laudabilis & honestus est. Vnde & colligitur, inter Virtutes morales censendum.

4 CIRCA Secundam partem differit de nomine eius habitus, & proprietatibus, quibus dignoscitur. Ac circa nomen quidem docet, nullum ipsi propriũ esse: quoniam est valde affinis, sive similis amicitiæ, quia, instar illius, studet suavitati & iucundo cõvictui. Etenim sicut amicus cum amico probo ita se gerit, vt probet in eo probanda quæ sunt, & improbet, quæ probanda nõ sunt; & in hac mediocritate suavis est sive iucundus amico: ita etiam qui huius Virtutis habitu præditus est, probat in alijs quæ probare oportet, improbat verò quæ non oportet probare; & in hac mediocritate verè iucundus & suavis est alijs. Quare vir præditus hoc habitu, admodum idoneus est ad amicitiam cum alijs contrahendam; cùm præstet alijs iucundum convictum & consuetudinem externam, quæ gradum ad amicitiam faciunt. Oportet verò addere intimum amoris affectum hærentem animo, in quo præcipua amicitiæ ratio sita est.

5 ITAQVE Virtus hæc apud Græcos innominata, quam tamen Latini Affabilitatem, sive Comitatem dicimus, affinis quidem est amicitiæ. Verùm adhuc idem non est cum amicitia vera, sed ab eã dissidet, quòd careat motione interna amoris. Nimirum, qui Affabilitate præditus est, probat quidem in alijs quæ probanda sunt, & improbat quæ improbare oportet; non autem ex amore aut odio; sed quia eo habitu paratus est, sive affectus, vt ita intelligat & sentiat. Præterea vtriusque differentia cernitur in eò quòd amicitia solùm faciat hominem iucundum & suavem cum amicis: Affabilitas verò, nõ modò cum amicis, sed & cum alijs, etiam omninò extraneis. Simile est in Liberalitate amicitiæ comparatã, eidemque simili in benefaciendo amicis; dissimili autem in eo, quòd Liberalitas non inclinat per se ad benefaciẽdum amicis ex dilectione ipsorum, quod proprium est amicitiæ; sed ex studio illius peculiaris honestatis, ad quam inclinat habitus Liberalitatis. Ita ergo de Affabilitate dicendum, esse simile amicitiæ, quoniam instar illius inclinat ad iucundum convictum in societate humana: dissimilem verò, quatenus eam iucunditatem non quærit ex dilectione aliorũ; sed ex studio peculiaris honestatis, quam per se spectat intra materiam propriam.

6 QVAMVIS Autem habitus hic studeat suavi & iucundo convictui cum alijs; non tamen cum omnibus æqualiter, sed habita ratione singulorum, & iuxta peculiares versandi, ac convivendi modos. Vnde & aliter se gerit erga domesticos; aliter erga extraneos: quia & id recta ratio exigit, & vna æqualis regula omnibus præscribi non potest. Huc etiam spectat varius vrbanæ allocutionis modus, iuxta vniuscuiusque dignitatem, de quo habemus insigne Opus nuper editum, & omnigena eruditione cumulatum ab insigni Scriptore, & doctissimo Viro, Regioque Consiliario D.D. Petro de Salcedo, cui epigrapha est, THEATRVM HONORIS. Cæterùm absolutè in omnes extẽditur Affabilitas sive Comitas: cùm propria sit illius, qui se facilem præbet iucundumq; in omnibus congressibus humanis: id est, in audiendo, loquendo, respondẽdo, vt observat Cicero *lib. 1. 2. Offic.* vbi & laudat illum, qui in omni sermone omnibus affabilẽ & iucundũ se exhibet; atque, inter alia, inquit: *Difficile dictu est quantopere conciliet animos comitas affabilitasque sermonis.*

7 ASSIGNATA Mediocritate & extremis prædictæ Virtutis, progreditur ad exponẽdas ipsius proprietates. *Prima* attẽditur ex modo congrediendi & colloquendi: & sita est in eo quòd vir instructus hac Virtute cũ omnibus agat, versetur, & colloquatur iucundè suaviterque, quantùm ratio & decorũ ipsum exigit. *Secunda* spectatur ex fine, qui debet esse liber à turpitudine, & damno alieno, ac demũ honestus, vt in qualibet aliã Virtute, iuxta propriã materiã. *Tertia* in eo sita est, vt vir comis & affabilis quandoq; alijs tristitiam pariat, vice iucunditatis. Quod dupliciter accidere potest. Primò si is, cum quo versatur vir affabilis, parũ honestus sit, aut ipsi perniciosus, quales profectò sunt, qui verba obscœna proferunt absque pudore vllo; aut aliter scelesti & turpes inveniũtur. Tunc enim oportet virum probatũ & affabilem increpare & obiurgare sic loquentem, aut agentem; proindeque aliquã tristitiã afficere, vt corrigatur. Secundò id contingere potest si ille, quocum versatur, seu colloquitur vir affabilis, faciat aliquid damnosum, ac malũ sibi ipsi, circa salutem corporis, aut honestatẽ ani-

animi, aut certè circa prodigentiam bonorum externorum. Tunc enim nec circa verba, nec facta vitiosa illius se iucundum, ac suavem exhibere debet vir affabilis, sed difficilē (& asperum. Præstat enim ea asperitate inferre aliquam tristitiam vel molestiam amico, aut aliter noto, dum errant, quàm consensum ipsis vllo modo prǣstare, aut eos in suâ improbitate relinquere.

8 QVO Spectat illud Salomonis, Proverbiorum cap. 27. *Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula blandientis.* Quam sententiam ita exponit & confirmat S. „ Augustinus: Non omnis qui parcit, amicus „ est: neque omnis, qui verberat, inimicus. Me„ liora sunt amici vulnera, quàm voluntaria „ oscula inimici. Meliùs est cum severitate di„ ligere, quàm cum lenitate decipere. Alio insuper loco idem S. Doctor: Non solùm ar„ guendi sunt amici, sed si opus fuerit, obiur„ gandi. Obiurgandus sæpe est amicus si veri„ tatem aspernatur. Obsequijs & blanditijs in „ crimen impellitur. Quâ in re elegans est Aleiati Emblema in adulari nescientem:

Scire cupis dominos toties cur Thessalis ora
Mutet, & vt varios quærat habere duces?
Nescit adulari, cuiquamvè obtrudere palpũ:
Regia quem morem Principis omnis habet.
Sed veluti ingenuus sonipes dorso excutit omnem;
Qui moderari ipsum nesciat, Hippocomon.
Nec sævire tamen domino fas: vltio sola est,
Dura ferum vt iubeat ferre lupata magis.

9 QVARTA Proprietas affabilis viri est, vt non omnibus æquè comem & iucundum se præstet, sed habita ratione singulorum. Aliter enim in ipsa Comitate se gerere debet cum ijs, qui Reipublicæ administrationem gerunt, aut in dignitate constituti sunt: aliter cũ privatis hominibus: aliter cum ijs qui infimæ sortis censentur, quàm cum ijs qui ad mediocrem, aut præstantiorem gradum spectant: aliter cum amicis, notis, & familiaribus, quã cum extraneis, aut ignotis. Nimirum, vnicuique eorum impendere oportet officium suæ dignitati, aut conditioni respondens, quamvis erga omnes generatim se debeat suavē exhibere. Monet verò, quamvis hoc ita sit, & potiùs spectet ad virum affabilem delectare aliquos, quàm tristitia afficere; adhuc tamen suboriri causam posse, vt meritò tristitiam inferat: si, nimirum, exinde aut ingentia mala vitentur, aut magna cōmoda sequantur. Quod intelligo iuxta dicta nuper circa tertiam proprietatē affabilis viri.

10 CIRCA Tertiam partem disserit iterum de vitijs, quibus Affabilitas intercipitur. Et quidem alterum in exuperantia positũ observat esse proprium eorum, qui indiscriminatim omnibus placere volunt, ijsque delectationem afferre. Ij autem si hoc ideo solùm faciant, Et alios delectent, dicuntur ab Aristotele ἄρεσκοι, id est blandi, aut gratiæ aucupatores. Si verò id faciant quæstus gratia, sive vt pecuniam corradant, aut opes, aut quidquam aliud pretio æstimabile, dicuntur κόλακες, *assentatores*. Priores illorum expressit Terentius *in Andriâ* versibus supra exscriptis. Et præterea *in Adelphis* eodem sensu dicitur de Mitione: *Clemens, placidus, nulli lædere os, arridere omnibus*. Posteriores verò exprimuntur optimè à Iuvenale *Satyra* 3. dum accinit:

Quid, quòd adulādi gens prudētissima laudat
Sermonem indocti, faciem deformis amici,
Et longum invalidi collum cervicibus æquat
Herculis, Antæum procul à tellure tenentis?
Miratur vocem angustam, quâ deteriùs nec
Ille sonat, quo mordetur gallina marito.

Quasi diceret his postremis verbis (nam cętera planiora sunt) assentatorem solitum laudare, etiam vocem exilem, quæ æquè ingrata & stridula est, ac rauca vox galli, qui inter ascendendum gallinam mordet. Se verò ab assentatorũ albo excluserat pauló antè, illis versibus, lepidis sanè, & notatu dignis:

Quid Romæ faciam? mentiri nescio. librum,
Si malus est, nequeo laudare, & poscere: motus
Astrorum ignoro: funus promittere patris,
Nec volo, nec possum: ranarũ viscera nunquã
Inspexi: ferre ad nuptã quæ mittit adulter,
Quæ mandat, nôrint alij. me nemo ministro
Fur erit, atq; ideo nulli comes exeo, tanquã
Mācus, & extincta corpus nō vtile dextra.

Posset hoc loco dubitari an ἄρεσκοι, aut κόλακες putandi sint, qui, vt quæstũ faciant, aut gratiam vulgi mereantur, libros à se confictos pro veteribus venditant, eosque aut magnis viris, aut phantasticis Authoribus tribuunt. Hinc pseudo-Liberatus Diaconus, hinc Aubertus Hispalensis, hinc plurès alij eiusdem farinæ: quos hactenus proscribere non potuit accuratissima eruditio Philippi Labbè, Marchionis Agropolitani D. Gasparis Ibañez de Segovia & Peralta, D. Nicolai Antonij, D. Iosephi Pellicerij, D. Ioannis Lucæ Cortesij, aliorumque plurium. qui sanè possunt vsurpare illud Virgilianũ: *Scilicet, obruimur numero.* Vulgus enim novitatum amicum, quasi pro aris & focis certat pro fide inconcussa eorum Auctorũ, eo solùm nomine, quòd nulla sit Hispaniæ Provincia, vrbs, oppidum, templum, eremitorium, cui non consignetur in ijs aliquid gloriosum, aut memorabile. Faxit Deus ne tanta & tam dira lues ampliùs serpat. Vtinã novus aliquis Alcides Hispaniæ tot exorta monstrorũ capita abscindat, & adhibito titione penitus extinguat. Verùm hæc libâsse aut indigitâsse sufficerit nobis, dum materiam Ethicam tractamus.

18 DENIQVE Alterum extremorum, quo per defectum delinquitur, tribuit ijs, qui in om-

omnibus morosi & contentiosi sunt. Eos propterea *δυσκόλους καὶ δυσέριδας* vocat, id est, importunos & litigiosos. Quod sanè vitium acerbum omnibus est, & toleratu molestissimum; idque Virgilius eleganter depingit & carpit in Polyphemo, veluti mortalium omnium maximè importuno & immani. Carmina sunt 3. *Æneid.*

——— domus sanie, dapibusque cruentis
Intus opaca, ingens. ipse arduus: altaque pulsat,
Sidera (Dij talem terris avertite pestem)
Nec visu facilis, nec dictu affabilis ulli,
Visceribus miserorum, & sanguine vescitur atro.

Sive, vt breviùs exprimit Actius in Philoctete; *Quem neque tueri contrà, neque affari queas:* Vide pro pleniori explanatione capitis Alciatum Emblem. quinquagesimo tertio, atque ibidem Claudium Minoem, & Federicum Morellum, vnde huc plura advocari possent circa assentatores, sive adulatores.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 114. eiusque Interpretes.

CAPVT SEPTIMVM.

De Veritate, eiusque extremis.

IRCA Eadem ferè versatur & arrogãtiæ mediocritas, quæ quidem & ipsa nomine caret: atque non inutile fuerit de his etiam pertractare. Nam & ea magis quæ ad morem pertinent, percipiemus, si de singulis fuerit pertractatum. Et virtutes etiam ipsas, mediocritates esse credemus, si id in omnibus fuerit ita sese habere perspectum. De ijs igitur, qui in convictu ad voluptatem congrediuntur, atque dolorem, iam diximus: sed nunc de veracibus, medacibusve similiter, & in verbis, & in actibus, & in fictione dicamus. Arrogans itaque præclara, & ea, quæ non insunt, & maiora, quàm insunt, sibi inesse fingit. Dissimulator autem contrà, negare quæ sibi insunt, aut imminuere solet. At medius cùm sit talis, vt vnumquodque quale est ipsum, dicat, atque ostendat, tam vita, quàm verbis est verax, ea sibi inesse confitendo, quæ insunt, & neque maiora, neque minora. Fit autem, Vt horum vnumquodque quispiam & alicuius, & nullius rei causa faciat. Atque qualis est vnusquisque, talia tam dicit, quàm agit, & ita vivit, nisi alicuius gratia agat. Per se autem mendacium quidem improbum est, & vituperabile: verum autem, probũ, ac laudabile. Itaque verax quidem, cùm sit medius, est laudabilis: mẽdaces autem ambo vituperabiles sunt, sed arrogans magis. At enim de vtroque dicamus oportet, priùs autem de veraci. Atque non de illo nunc dicimus, qui in stipulationibus verum dicit, & in ijs, quæ ad iustitiam, & iniustitiam pertinent (hæc enim ad aliam virtutem accommodãtur) sed de eo, qui in quibus hoc nihil refert, & in verbis, &

in ivta ex eo vera dicit, quia habitu talis est: atque talis æquus, & bonus esse videbitur. Qui namque verum amat, & in quibus etiam nihil refert, vera dicit, is multò magis vera dicit, in quibus refert. Vt turpe enim, mendacium fugiet, quod & per se fugiebat. Talis verò laudabilis est. Magis autem ad defectum veritatis declinat: hoc enim æquabilius est, propterea quòd exuperationes sunt præmolestæ. Sed qui res sibi maiores, quàm insunt, fingit, si nullius causa rei; pravo quidem est similis; non enim mendacio gauderet: vanus tamen magis, quàm malus est. Sin alicuius gratia, si gloriæ, vel honoris, non nimium est vituperandus, vt arrogans: sin argenti, & eorum, quæ ad argentum rediguntur, deformior est. Arrrogans autem non in potentia, sed in electione consistit. Habitu namque, quia talis est, arrogans est: sicut & mendax quidam ipso mendacio gaudens, quidam gloriam, aut lucrum affectans. Qui igitur gloriæ causa sunt arrogantes, ea simulant, pro quibus homines laudantur, aut beati esse dicuntur; qui vero gratia lucri, ea, quorum vsus ad proximos transit, & quæ non inesse latere possunt. fingunt enim se medicos, vel vates egregios. Quapropter plerique talia simulant, ac arroganter sibi assumunt. Sunt enim in ipsis ea, quæ dicta sint. At dissimulatores, extenuantes sua, elegantiores sunt moribus. Non enim id lucri causa facere videntur, sed fugientes tumiditatem. Maximè autem hi negant ea, quæ sunt præclara, vt & Socrates faciebat. Sed qui parva, manifestaque dissimulant, ij delicati simul, malitiosique dicuntur, & facilè sperni possunt. Atque id ipsum arrogantia videtur interdum, qualis est Lacedæmoniorum vestitus. Nam & nimium, & parum ad arrogantiam pertinent. Sed qui moderatè dissimulatione vtuntur, nec ea dissimulant, quæ nimis ante oculos sunt, & extant, gratiosi sunt. Arrogans veraci opponitur: est enim dissimulatore deterior.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEPTIMI.

Esse quandam Virtutem, quæ mediocritatem servat inter iactantiam & ironiam, veluti inter vitia extrema. quorum omnium ratio propria singillatim exponitur.

VM Aristoteles proposuerit sibi exponendas tres Virtutes humano convictui suaves ac iucundas, quarum prima est Affabilitas, secũda Veritas, tertia Eutrapelia; nunc ad secundam earum explanandam accedit, postquã de prima egit superiori capite. Itaq; hoc loco potissimũ docet, esse quandam Virtutẽ, quæ mediocritatẽ servat inter iactãtiã & ironiã. Dividitur caput in quatuor partes. In prima præmittitur certa quædã Virtus, iactantiæ adversa, de qua disserẽdũ est. In secundã docet, eam Virtutẽ esse mediocritatẽ quandã extremis vitijs interceptam. In tertia exponit naturam eius habitus interiecti. In quartã explicat quænam sint extrema vitia, quibus est interposita Veritas, eaque comparat inter se.

2 CIRCA Primam partem præmittit, esse quandam Virtutem similem præcedenti (nimi-

nimirum, Affabilitati, de quâ præcedenti capite egit (& consistere in mediocritate arrogantiæ, etiã carente proprio nomine. Quare, sicuti sæpe aliàs, confugit Arist. ad appellationem cõplexam, quâ eam virtutem nominat, τὴν ἀλαζονείας μεσότητα, *arrogantiæ mediocritatem*. Latinè dicitur Veritas à Cicerone *lib. 2. de Invent.* vbi eam inter Virtutes collocat, & describit, dum ait: *Veritas est per quam immutata ea quæ sunt, aut antè fuerunt, aut futura sunt, dicuntur.* Ipse quoque Arist. in Eudemijs, & in Magnis Moralibus, *& suprà lib. 2. c. 7.* hanc Virtutem vocat ἀλήθειαν, *Veritatem*: quoniam propria est illius, qui in humano conuictu verum sectatur, & amat. Vnde & φιλαλήθεια, id est, *amor veritatis* dici solet: nimirum, illius veritatis, quã spectare & amare debent homines in suis congressibus, & colloquijs. Alioqui *veritas* apud Arist. frequẽter vsurpatur pro eâ, quã scientiæ theoricæ, siue speculatiuæ cõsiderant, & omnino differt à materia circa quã versatur habitus practicus. Itaque Veritatem appellabimus iuxta receptum loquendi vsum, quamvis Gallutius dicat, meliùs appellandam iri Veracitatem: quòd hoc nomine aptiùs exprimatur energia & functio huius Virtutis.

3 ITAQVE Virtus hæc est mediocritas quædam arrogantiæ, siue iactantiæ, aut gloriationis, aut iactationis inanis, quã aliqui res suas plus iusto extollunt, & prædicant; aut ampliùs promittunt de se, quã præstare possint; aut etiã aliena facta laude digna sibi arrogant. Sic enim ἀλαζονείαν, siue arrogantiã Veritati oppositam interpretatur idẽ Arist. *lib. 1. Rhetor.* & Vlpianus Demosthenis Scholiastes, qui & *vaniloquiũ* eam appellat, sicut & alij, ostentationẽ, & venditationẽ. Monet verò Arist. vtile esse disserere de Virtute iam dicta, quoniã proderit ad ea penitiùs intelligẽda, quæ in hoc Opere disserũtur circa mores, & mediocritatem omnium Virtutum moralium. Quare proponit sibi disputandum de ijs, qui in humano conuictu, & ciuilis vitæ societate, Veritatem colunt: similiterque, & ex opposito de ijs, qui tum verbo, tum factis, & simulatione mentiuntur.

4 CIRCA Secundam partem distinctiùs exponit habitus vitij extremos, & mediocritatem ijs interiectam. Ac primò quidem eos, qui per exuperantiã peccant, vocat ἀλαζόνας, *arrogantes*: quos & *gloriosos* appellat Cicero passim, *ostentatores* Liuius *lib. 1. ab vrbe condita*, Quintilianus *lib. 11. c. 2. iactatores*, & Aulus Gellius lib. 18. c. 4. *venditores*. Mitto discordiã inter Lambinum & Petrum Victorium circa interpretationem eius vocis: quoniam hoc loci potiùs de re ipsa, quàm de verbis agimus, pro ritu Scholæ. Sufficiat dicere ad præsens institutum, arrogantes apud Aristotelẽ hoc loco appellari eos, qui præclara quædã de se fingunt & simulant, idq; dupliciter: vno modo, quoties aliquid gloriosum & excellens se habere, aut fecisse simulant, cùm verè nec habeant, nec fecerint: alio insuper modo, cùm illud ipsum quod fecerunt, aut habent, extollunt, & fingunt veluti maius, quàm reipsa sit.

5 ARROGANTIBVS Contrarij sunt, & per defectum peccant ij, quos Arist. εἴρωνας vocat, id est, dissimulatores, & cauillatores. Verbum enim εἰρωνεύομαι, apud Græcos significat dissimulatione vti. Vnde & deductũ fuit nomẽ εἴρων dissimulator, & εἰρωνεία, *ironia*, quã Cicero 2. *de Oratore* interpretatur *dissimulationẽ*, & exponit, dicens: *Vrbana etiã dissimulatio est, cum aliter sentias, ac loquare.* Et parvo interstitio: *Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiaq; longè lepore & humanitate omnibus præstitisse.* Vbi Cicero loquitur, non generatim de omni ironiã, sed de eã nominatim, quæ Oratoribus in vsu est ad illudendum & irridendum aduersariũ; atque ipsi Ciceroni pro Rabir. dum „ait: At credo cũ innumerabiles hostiũ co„pias in Italia fudisset, atque obsidione Italiã „liberasset, omnia sua secũ vna moritura arbitrabatur. Apud Virgiliũ quoque Turnus ironicè Drancem obiurgat, & ignauiæ accusat dũ verbo tenus fortissimum prædicat, & accinit inter alia:

Proinde tona eloquio, solitum tibi, meq; timoris
Argue tu Drance, quando tot cædis aceruos
Teucrorũ tua dextra dedit, passimq; tropbæis
Insignis agros.

6 VERVM Oratorum ironia differt ab ea, quam Arist. hoc loco exponit, & censet arrogantiæ contrariam. Oratores enim dum ironicè loquuntur, ita se gerunt vt aliquid excellens alteri tribuant verbis solùm, & in speciẽ, & vel exinde appareat, rẽ ita nõ esse. Ipse enim modus affirmandi per ironiam præ se fert sensum negationis. Ironia verò apud Aristotelem peccans per defectum, & contraria arrogantiæ, non est sita in eo quod quis de seipso affirmet aliquid, quod verè non fecerit: hoc enim arrogantiæ competit: sed in eo quòd verbis, aut factis dissimulet, siue fingat se non habere quod habet, aut minùs habere quàm habeat. Quippe latum discrimen est inter simulare, quod est arrogantis, & tribuentis sibi quod non fecit, aut magis quàm fecerit; & dissimulare, quod est occultantis verum, & fingentis non esse id, quod verè est, aut illud minuentis. Simulator itaque est qui verum esse fingit quod nullatenus verum est: dissimulator autem qui fingit verum non esse quod certè est verum. Quo sensu dicitur apud Ciceronem quis dissimulare appetitum voluptatis: & alter apud Liuium dissimulare silentio acceptam iniuriam. In hac igitur dissimulatione situm est alterum vitium extremum, quo per defectum peccat quis, & deflectit à Veritate, siue à medio ipsius.

7 HIS Positis accedit ad exponendum medium ipsum, seu hominem mediocritatis inter prædicta extrema studiosum, quem appellat αὐθέκαστον, id est, severum, & rectum, æquumque exactè persequentem: vt ex Plutarcho *in Alcibiade*, & Platone, colligitur. Ratio verò cur ita appelletur qui severus & rectus iudicio est, ea assignatur, quòd eiusmodi vir, in ijs, quorum rationem reddere debet, αὐτῶν ἕκαστα, *ipsorum singula* accuratissimè expendit & recenset, nullo addito aut dempto, atque vt reverà est. In hoc enim se exhibet veracem, & planè interiectum, mediumque, tum arroganti, qui simulat vel auget; tum & dissimulanti, qui contegit, aut diminuit.

8 DEINDE Addit diligentiorem eorum nominum expositionem. Quod vt præstet, observat, verum & falsum proferri posse ex multiplici causa, sive fine. Quidam enim mentiuntur vel ex metu, vel alicuius vtilitatis, aut gloriæ causa: alij autem nullo metu adacti, nec præmio allecti: sed quoniam improbo mentiendi habitu præditi sunt. Similiter & quidam verum dicunt, vel metu compulsi, vel præmio, aut vtilitate ducti: alij verò solùm, quia instructi sunt recto habitu, quo verum ipsum per se amant, & in eo proferendo delectantur. Nimirum veritas ipsa in dictis & factis pulcherrima est, & in qua æquus quisque rerum æstimator meritò delectetur: vt expressit quidam Poetarum Græcorum opportunè & eleganter, ijs versibus:

Οὐχ ὥστε ζώγραφος, &c. Id est,
Haud arte tantam pictor vllus assequi,
Statuariusve pulchritudinem queat
Tantum decorem, veritatis quantus est.

8 QVA Differentia sic explicata inter mendacem, & veracem, docet habitum Virtutis, de quâ agimus, non competere dicenti verum metûs causa, aut vtilitatis intuitu; sed per se, & ex amore veritatis. Qui autem veritatem dicunt timore adacti, aut præmio aliquo allecti, ad alias classes spectant, seu Virtutum, seu legum, quibus moderatio agendi præscribitur. Cùm verò ad Virtutem hanc, de qua sermo est, nec spectent arrogantes, quoniam mentiuntur affirmando, vel augendo; nec dissimulantes, quia mentiuntur occultando, aut minuendo; superest vt illa dumtaxat locum sibi vendicet in viro veraci, qui media inter vtrosque via incedit, & solus laudabilis est, sicut & ij vituperabiles. Quod & hoc pene syllogismo demonstrat. Omnis homo, cuius actio est laudabilis, etiam ipse laudabilis est; sicut vituperabilis est ille, cuius actio est vituperio digna. At veracis hominis actio est laudabilis iudicio omnium; simulantis verò & dissimulantis actio censetur ab omnibus vituperio digna. Ergo omnis homo verax est laudabilis; simulans verò & dissimulans vituperabilis. Vnde & habitus ille, quo præditus est homo verax, habebit rationem Virtutis: cæteri autem duo habitus erunt vitia extrema; quamvis deterius eorum sit, quo per exuperantiam delinquitur, & peior censeri debeat arrogans, gloriosusq; quam dissimulans. quod postremum infra latiùs apparebit.

10 CIRCA Tertiam partem edisserit ampliùs habitum Virtutis interiectæ, ex notis, seu proprietatibus veracis viri. Verùm præmittit, se non loqui de omni viro qui veritatem loquitur vtcumque. Non enim de illo, qui in stipulationibus, & ijs quæ ad Iustitiam, vel iniustitiam attinent, verax est: quoniam hoc ad aliam Virtutem pertinet, vt Fidelitatem, vel Iustitiam. Solùm itaque sermonem instituit de illo, qui veritatem profert verbo & opere in ijs omnibus, quæ ad neutram prædictarũ Virtutum attinẽt: quoniam eo habitu Veritatis præditus est, vt amet verum ipsum per se; neque quidquam alienum ab eo proferat, sive metus gratia, sive vtilitatis intuitu. Vnde & colligitur eiusmodi virum probum esse, id est, nemini iniustum fore, neque vnquam aliquod mendacium contra Iustitiam dicturum. Quod probat: Quisquis enim vel in ijs rebus, quæ nihil referunt, est tenax recti, & verum constanter profert, multò magis idem ipsum præstabit in rebus gravioris momenti, & quæ ad Iustitiam spectant. Atqui homo præditus habitu Veritatis, vel in ijs rebus, quæ nihil referunt, est tenax recti, & verum constanter profert. Ergo multò magis idem ipsum præstabit in rebus gravioris momenti, & quæ ad Iustitiã spectant. Quare & in ijs mendacium cavebit, veluti rem turpem, quam iam per se vitabat, etiam in rebus minoris notæ.

11 CÆTERVM Quoniam veritas in indivisibili consistit, & difficile admodum est illius quasi medium punctum attingere; observat Arist. veracem hominem, si declinandum sit ad alterutram partem, potiùs deflectere ad id quod est parum, quàm ad nimium. Ratio est: Quia homo Veritatis habitu præditus, si declinandum sit in alterutrum latus, potiùs deflectit ad id quod minùs malum est, minusque à Veritate alienum, quàm ad id quod deterius est, & ab eâ magis recedens. Atqui parum deficere in vero minùs malum est, minusque à Veritate alienum; nimiùm autem excedere à vero est deterius, & magis recedens à Veritate: vt infrà ampliùs constabit. Ergo homo veritatis habitu præditus, si declinandum sit ad alterutram partem, potiùs deflectit, vt parum deficiat circa verum, quam vt nimiùm excedat. Nimirum exuperãtia ipsa in hoc genere admodum odiosa est: quoniam qui studet antecellere cæteris, & præeminere, cunctorum contra se odium excitat. Ideoque potiùs ab illa, quàm ab alio extremo per defectum opposito, fugiendum est.

Ne-

Neque propterea sequitur, veracem hominem, vt ab exuperantiâ fugiat, reipsâ impingere in contrarium scopulum dissimulationis veri. Adhuc enim se continebit intra medium, & iuxta rationis præscriptum. Solùm ergo dicitur, ita se habiturum, eaque loquuturum moderatione, vt ipsius verba, potiùs ad defectum, sive dissimulationem, quàm ad excessum sive arrogantiam inclinare videantur, quamvis reipsâ intra mediocritatis limites se contineant.

12 CIRCA Quartam partem expendit ampliùs eadem extrema vitia, & comparat inter se, vt inde colligat vtrum eorum altero peius sit. At primùm quidem disputationem aggreditur ab exuperantia, nimirum, ab habitu vitioso iactantiæ, de quo tria quærit. Primum, quotuplici ratione & modo in eo peccetur. Secundùm, quid sit illud, penes quod maximè attenditur iactantię vitium. Tertium, quibus in rebus præcipuè ipsa iactantia appareat.

13 QVANTVM AD Primum, pronuntiat iactantię peccatum tripliciter admitti posse. PRIMO, si quis glorietur aut ea sibi inesse, quę non insunt; aut maiora, quàm insint; idque non metus causâ, non vtilitatis alicuius intuitu, sed dumtaxat, quia in eo iactationis seu ostentationis genere delectatur. Hominem huius conditionis existimat similem improbo & flagitioso, quoniam capit ex mendacio voluptatem, sicut ille ex scelere & turpitudine: ceterùm addit, reipsâ nec esse, nec censeri debere improbum, sed *μάταιος*, id est, *vanum*, vt interpretatur Argyropilus, & Turnebus, ac Gallutius: vel *futilem & ineptum*, vt alij: vel *leviculum* & *nugatorem*, vt nonnulli. Placet tamen prima interpretatio: iuxta quam, qui eo vitio peccat, potiùs vanus, quàm malus censeri debet. Neque enim perniciosus alijs est, aut noxius, sed dumtaxat leviculus, aut nugator. SECVNDO id accidit, cùm quis de se gloriosè loquitur intuitu honoris assequendi. quod non admodum vituperabile esse monet Arist. quia pro fine habet honorē, quodammodo similem ei, qui Virtuti tribuitur. TERTIO denique, cùm quis gloriatur vt pecuniam exinde comparet, vel quidquam aliud eorum, quæ pretio æstimantur. Hoc autem turpius esse docet, quàm præcedens: quia minorem ob causam prætermittitur Veritas, & mendacium eligitur.

14 QVOAD Secundum, exponit penes quid præcipuè vitium iactantiæ existimari debeat. Et docet, pensari debere potiùs ex electione, quàm ex facultate, vel potentiâ, quâ potest quis se gloriosè iactare. Alioqui omnis homo reipsa arrogans, seu iactator esset. Dicitur & est ostentator quis, propter habitum, secundùm quem ex consilio & electione operatur: quoniam ex habitu sequitur consilium & electio. Quod idem de mendacio existimari debet. Non enim quis mendax dicitur, aut est in re, & exercitio, ob facultatem, sive potestatem mentiendi (alioqui omnis homo frequenter mentiretur) sed propter habitum mentiendi, ex quo oritur consilium & electio falsæ locutionis. Vbi Arist. tacitè videtur refellere oppositam existimationem Platonis, qui *in Hippia Maiore* docet, mendacem ac veracem simul vnum eundemque hominem esse: quoniam & mendax verum dicere potest, & verax mendacium. Refellit, inquam, ex eo quòd mendacem aut veracem quempiam esse, non ex facultate seu potentiâ spectetur, sed ex consilio & electione, quæ est secundùm habitum. Itaque mendacem, sive vitiosum per exuperantiam peccare eo modo, fere sic probat. Vbicumque habitus est, ibi non solùm facultas est & potentia, sed etiam consilium & electio. Atqui in viro mendaci est habitus iactantiæ, qua loquitur & profert falsum. Ergo in viro mendaci non solum est facultas & potentia, sed etiam consilium & electio, quâ loquitur, & profert falsum.

15 INSVPER Et eandem Platonis opinionem impugnat lib. 4. Metaph. adhibito etiam exemplo mendacis, qui non censetur eo vitio peccans, ex potentiâ & facultate mentiendi, sed ex ipso mentiendi exercitio, secundùm consilium & electionem profectam ex habitu. Quod pene in hunc modum demonstrat. Quicumque facilis est ad agendum in aliquâ materiâ, & ex actionibus ipsis delectationem capit, is profectò operatur ex habitu. Atqui mendax facilis est ad actiones mentiendi, & ex ijs delectationem capit. Ergo mendax operatur ex habitu. At quisquis operatur ex habitu, is certè ex consilio & electione operatur. Mendax igitur ex consilio & electione operatur: proindeque potiùs ex his capitibus, quàm ex potentiâ seu facultate metiendus est. Nomine verò mendacis hoc loco, intelligitur arrogans, sive ostentator, qui de se gloriosa prædicat, quæ non habet; aut profert maiora, quàm verè habeat.

16 QVOAD Tertiam exponit quibus in rebus præsertim appareat verseturque iactantia. Pro cuius intellectu breviter recolendum quod suprà num. 8. præmissum fuit, quosdam ex iactatoribus, sive arrogantibus, solam spectare iactantiam; quosdam honorem & gloriam; quosdam denique pecuniam, sive quæstum. In his ergo tribus generibus rerum posita est iactantia. Nunc autem pergit Arist. vt edisserat quomodo & qualiter circa ea se habeat, iuxta vnumquemque modum ex tribus prædictis. Pronuntiat verò, iactantem se, nullo alio fine proposito, quàm delectatione in iactando seipsum, promiscuè de rebus omnibus glo-

gloriari: quoniam ad eam delectationem capiendam, quam vnam quærit, perinde se habet quod de hoc aut de illo se iactet. Qui verò in iactatione quærunt honorem & gloriam apud cæteros homines, ij venditant & arrogant sibi actiones preclaras, quibus honor & gloria impenditur, eáque bona, ob quæ homines beati & cæteris præcellentes habentur. Quare gloriantur de actionibus Virtutum, bonisque fortunæ & corporis; vt opibus, valetudine, nobilitate, pulchritudine, & elegantiâ. Denique ij, qui vtilitate aut quæstu ducuntur in iactantiâ, duo rerum genera sibi in esse simulant. alterum earum, quæ voluptati vtilitative capiendæ sint alijs opportunæ (alioqui frustra ex ijs quæstum sibi pollicerentur) alterum earum, in quibus facilè alios decipiant, & caveant sibi ne in mendacio deprehendantur. Huius generis sunt animi bona, vt scientiæ quædam & artes, quarum fucatâ professione, quidam deceperunt alios, indeque divites evaserunt.

17 TRIPLEX Hominum genus profert in id exponendum: nimirum, divinos, medicos, & sapientes. Eas namque disciplinas, seu dotes animi, plures sibi tribuerunt, & venditarunt, cum aliorum fraude, & ingenti suo quæstu. Innumeri enim olim (vtinam & non hodie) se divinos, aut medicos, aut sapientes iactarunt, ad aliorum pecuniam corradendam. De divinis, sive hariolis, vniversè pronunciat Sophocles in Antigone; τὸ μαντικὸν φιλάργυρον πᾶν γένος. *Omne genus divinorum pecuniæ cupidum.* Cicero quoque lib. 1. de Divin. inquit, & in medium prolatis versibus Ennij confirmat: *Nunc illa testabor, non me sortilegos, neque eos, qui quæstus causa hariolentur, ne psychomantia quidem, quibus Appius amicus tuus vti solebat, agnoscere.*

Non habeo denique nauci Marsum augurem,
Non vicanos haruspices, non de circo Astrologos,
Non Isiacos coniectores, non interpretes somnium.
Non enim sunt ij scientia aut arte divini;
Sed superstitiosi vates, impudentesque harioli,
Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperat.
Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant viam.
Quibus divitias pollicentur, ab ijs drachmam ipsi petunt.
De ijs divitijs sibi deducant drachmam, reddant cætera.

18 IDEM Cicero lib. 2. de Divin. sic in eos, veluti mendaces, & seductores invehitur, dum ait: Quotidie refelluntur Chaldæi. Quam „ multa ego Pompeio, quàm multa Crasso, „ quam multa huic ipsi Cesari à Chaldæis di„ cta memini; neminem eorum, nisi in senectu„ te, nisi domi, nisi cum claritate moriturum; „ vt mihi permirum videatur, quemquam ex„ tare, qui etiamnum credat ijs, quorum præ„ dicta quotidie videat re & eventis refelli. Quare & Phavorinus apud Gellium lib. 14. c. 1. pronunciat, ea quæ Genethliaci temerè aut „ astutè vera dicunt, præ cæteris quæ men„ tiuntur, partem non esse millesimam. Denique Henricus Cornelius, alioqui vanitatum studiosissimus, fassus est, hâc artem nihil aliud „ esse, quàm superstitiosorum hominum con„ iecturam fallacem; qui ob multi temporis „ cursum de rebus incertis scientiam fece„ runt: in quâ, emungendæ pecuniæ gratiâ, „ decipiant imperitos, & simul ipsi decipiantur. Plura alia huc spectantia, & admodum opportuna illustrandæ doctrinæ Arist. quam præ manibus habemus, dedi tom. 1. Theologiæ Florulentæ Lud. 6. per tot.

19 DE Medicis quoque & pharmacopolis manifestum est, quod Arist. observat. Quamvis enim multi inveniantur præstantes, alij plurimi, & propè innumeri existunt, præsertim circulatores, & circumforanei, qui scientiam ostentant, quam ignorant, & expensis vitæ atque opum alienarum divites fiunt. Sapiẽtum denique nomine videtur intelligere Sophistas, quos etiam Plato arguit arrogantiæ pariter & avaritiæ. Vide infra lib. 9. cap. 1. Nimirum, ij omnes facilè imperitum vulgus fallere possunt, & ita se gerere, vt in mendacio vix, aut ne vix quidem deprehendantur, interim emungentes aliorum pecuniam inani ostentatione artis, vel scientæ.

20 HINC Procedit ad alterum extremum vitium dissimulatorum, in defectu positum. Eos autem bipartitò distribuit Aristoteles, seu in duplicem classem refert. Prima est illorum qui negant se habere ea, quæ summo honore aut gloria apud homines digna existimantur: cuiusmodi sunt excellens ingenium, singularis eruditio, & alia huius generis. Eiusmodi conditio, sive dissimulatio tribuitur Socrati, cuius vita perpetua quædam ironia seu dissimulatio fuisse videtur: quoniam semper dicere solitus est, se nihil scire, cùm tamen subtilis Philosophus & scientissimus esset. Quare de illo Quintilianus lib. 9. ca. 2. ita loquitur; „ Vita vniversa ironiam habere videtur, qua„ lis est vita Socratis. nam ideo dictus εἴρων, „ id est, agens imperitum, & admiratorem „ aliorum tamquam sapientium. Cicero quoque in QQ. Academ. Socrates, inquit, de seipso „ detrahens in disputatione, plus tribuebat „ ijs, quos volebat refellere. Ita cùm aliud di„ ceret, atque sentiret, libenter vti solitus est „ eâ dissimulatione, quam Græci εἰρωνείαν vocant. Porrò eos, qui tam magna & gloriosa dotum genera dissimulant, sive occultant, Aristoteles modestos, & χαριεστέρους, id est, *elegantiores moribus*, appellat. Non enim quæstus gra-

gratiâ videntur loqui ; sed fugientes elationem. *Maximè autem*, inquit, *hi negant ea quæ sunt præclara, vt Socrates faciebat.*

21 ALTERA Classe censentur qui parva manifestaque bona sua dissimulant : vt opes exiguas, ingenium commune, ac vulgarem doctrinam. Eos verò Arist. βαυκοπανοῦργους appellat: id est, *delicatos simulque malitiosos*, iuxta Argyropilum: *versipelles*, iuxta Turnebum : *gravitatem astutè venantes*, iuxta Giphanium : *versutos seu delicatos veteratores*, iuxta Lambinum: *versutè graves*, iuxta Gallutium. Denique P. Victorius Latinè reddere noluit, sed litteris Latinis *baucopanurgus* expressit: quòd existimaret difficilè reddi posse. Verùm apud Theodorum Zuingerum in notis ad hunc locum lego, esse nomen compositum: quoniam βαυκίδες apud Pollucem & Eustathium significant genus quoddam calceamentorum valde delicatum. πανοῦργος autem significat veteratorem, & versipellem hominem, qui aliud in ore, aliud in pectore versat. Veteratores enim dicuntur propriè qui ex veteramentis rem faciunt: nimirùm, ex vestibus, & quibusvis vtensilibus, vetustate atque vsu attritis iam & corruptis. Quare optima videtur interpretatio, vt Latinè *versuti seu delicati veteratores* dicantur.

22 QVOD Esse admodum conforme Aristotelis sensui, patet : quoniam statim addit, eiusmodi homines esse aspernabiles, & videri arrogantes, instar Lacedæmoniorum, qui sordidas & attritas vestes gerebant, vt divitiarum contemptores viderentur. Nam & nimiùm curare corporis cultum sive ornatum, & valde parum, est arrogantiæ, seu iactantiæ nota. Quò spectat notum illud Diogenis Cynici, pedibus conculcantis stragula, tapetes, & Milesia vellera, quibus Plato ornatam & splendidam domum suam habebat; ac dicentis, se calcare Platonis fastum. Cui Plato occurrit dicens, *Fastum quidem calcas, sed maiore fastu.* Nimirum, verissimum est illud S. Augustini effatum, *etiam in ipsis sordibus esse posse iactantiam.* Itaque quicumque vulgaria & exigua merita dissimulant, aut incultâ & sordidâ vel attritâ veste, aut verbis, aut factis; videntur dissimulatione hac decipere velle, & ex levi gloriæ humanæ contemptu maiorem gloriam aucupari. Nimirum, videri volunt eximiâ Virtute aut Sapientiâ præditi, veluti qui caduca hæc & fluxa prorsus aspernentur. Ideoque *baucopanurgi* appellantur ab Arist. scilicet, *veteratores versuti seu delicati*: quoniam ex rebus vilibus (quales sunt βαυκίδες : calceamento enim, licèt pretiosissimo quoad materiam, nihil vilius, si vsum spectes) quas contemnunt, & sibi adesse, vel dicto, vel facto negant, gloriam aucupantur.

23 EANDEM Lacedæmoniorum consuetudinem ab Arist. reprehensam commemorat Xenophon *lib. de Republ. Lacedæm.* vbi tradit, solitos vti vestibus vilissimis, nec infra genu demissis, vt frugalitate præditi viderentur. Cùm verò id aliquando videret atque expenderet secum quidam vir prudens, *Novum*, inquit, *gloriationis & iactantiæ genus, sub amictu villoso ac sordido animum tegere arrogantissimum.* Neque tamen ideo vel in minimo taxandus, aut minori pretio habendus mos quorumdam Religiosorum Ordinum, qui sodalibus suis vilia & horrida indumenta præscribunt. Id enim meritò fit in macerationem carnis, in contemptum sæculi; non Stoicum, non turgidum, aut gloriæ humanæ avidum, sed Christianum, & Evangelicum; ac veluti testimonium quoddam internæ modestiæ & humilitatis, quam profitentur. Quò spectat illud S. Hieronymi : *Sordida vestes candidæ mentis indicia sunt. Mundi contemptum probat vilior tunica: sed ita, ne tumeat animus, ne habitus & sermo differant.* Quibus postremis verbis indicat scopulum in eo cultu horrido devitandum. Neque obstat quòd eam ob caussam Lacedæmonij ab Arist. reprehendantur: quia in iis non carpitur, aut damnatur factum ipsum; sed animus, & finis, quo id faciebant. *Non enim propterea* (inquit S. Augustinus lib. 1. de Sermone Domini in monte cap. 12.) *ornatu superfluo debet aspectus hominum mulcere Christianus, quia illum parcum habitum ac necessarium etiam simulatores sæpius vsurpant : quia & illæ oves non debent pelles suas deponere, si aliquando eis lupi se contegant.*

24 DENIQVE Dissimulatores omnes, quotquot defectu peccant, & extremè contrarij sunt iactatoribus, sive arrogantibus, hoc ordine recensentur & comparantur, tam cum iis, quàm inter se. Qui bona sua imminuunt, ac de se detrahunt, generatim loquendo, meliores apparent, quàm iactatores & gloriosi: cùm saltem priores ij ad modestiam accedant, à qua procul recedunt posteriores. Qui autem prorsus dissimulant, sive occultant bona præclara, & magna, quibus præditi sunt, meliores etiam longè existunt, quàm iactatores & gloriosi: quoniam & præ iis molestiam colunt, & superbiam fugiunt. Qui tandem dissimulant bona sua exigui ponderis, videntur iactatoribus æquales; quoniam eandem, ac ij, gloriam humanam quærunt, licèt diversâ viâ: iactatores quidem, ostentando & simulando; hi autem contegendo & dissimulando. Sunt autem longè peiores dissimulatoribus primi & secundi generis: quoniam dissimulatio illorum non est ob aliquem finem bonum, neque ad vitandum inanis gloriæ malum, sed potiùs ad humanam gloriam aucupandam. Quare meritò comparat tandem ironicum seu dissimulatorem iactatori, & quærit, vter eorum Veritati magis adver-

versetur. Respondet autem, iactatorem magis adversari, quia veraci dissimilior est, magisque à Veritate recedit: cùm palam de se prædicet quod non habet, aut magis quam habeat: ironicus verò seu dissimulator solùm contegat dicto aut facto id quod verè habet. In quo certè non exiguum Modestiæ specimen est, & iustâ causâ exigente, Virtutis exercitium honestum & laudabile esse potest.

VIDE D. Thomam 2.2. q.109.110. & 111. atque ipsius Interpretes.

CAPVT OCTAVVM,

De Comitate, & eius extremis.

CVM Verò sit & requies in vita, atque in hac ipsa ioco sese recreent homines, videtur & hic esse quædam æquabilis congressio, & dicendo, & audiendo ea, quæ oportet, & vt oportet. Differt autẽ & dicendo inter tales, & audiendo tales. Atque patet etiam in his esse nimium atque parum. Qui igitur in ridiculis exuperant, scurræ sunt, ac importuni, affectantes omnino ridiculum, & magis coniectantes facere risum, quàm honestè loqui, & non afficere eum dolore, in quem facetè dicunt. Qui verò neque dicerent quicquam ridiculi, neque alios dicere paterentur, rustici sunt, & duri. At is, qui cum moderatione iocatur, comis, atque vrbanus vocatur: talem sanè moris iam habitum assecutus, vt ad bene, recteque iocandum sese flectere possit. Huiuscemodi nanque motiones, mores ipsius esse videntur: atque vti corpora, sic & ipsi mores, motionibus discernuntur. Cùm autem exundet ipsum ridiculum, plurimique ioco, salibusve magis, quàm oportet, gaudeant, scurræ quoque eodem nomine nuncupantur, vt gratiosi, elegantes. Sed eos differre, atque non parum, ex ijs, quæ diximus, constat. Accommodatur autem huic habitui medio, ipsa dexteritas. Atque ipsius est dextri, ea dicere, & audire, quæ ad modestum virum, liberalemque accommodantur. Sunt enim quædam, quæ ioco dicere, & audire, talem hominem decet. Atque ipsius liberalis iocus, & eruditi, à servilis ioco, rudisque differt. Licet hoc tam in antiquis quàm in novis comoedijs intueri. Quibusdam enim verborum obscoenitas, quibusdam potius subintellectio, ridiculum erat. Atque hæc non parum honestatis differunt ratione. Isne igitur dicendus est rectè facetijs vti, qui dicit ea, quæ liberum hominem decet? An is, qui eum, qui audit, dolore non afficit, vel etiam delectat? An & hoc indefinitum esse constat? Est enim aliud alij odio, & iucundum. Talia autem & audiet. Quæ nanque

que fert audiendo, ea videtur & facere. At non quidvis faciet. Etenim facetiæ,convicia quædam sunt. Et legum latores nonnulla convicia dicere vetant. Fortasse autem illos & nonnulla prohibere facetè dicere oporteret. Vir itaque gratiosus, ac liber, ita sese habebit quasi sibi ipsi lex sit in ioco. Talis est igitur ipse medius, sive dexter, sive vrbanus,sive comis dicatur.Scurra autem à ridiculo superatur, & neque sibi, neque alijs parcit,modò moveat risum: eaque dicit, quorum nihil prorsus gratiosus ipse diceret: & aliqua ne audiret quidem. Sed rusticus ad tales congresiones inutilis est: quippe cùm nec ipse quicquam afferat salis: & cùm afferunt alij, ægrè, molesteque ferat. Requies autem,& iocus, in vita necessaria sunt.Tres igitur eæ sunt, quas diximus, mediocritates in vita. Sunt autem omnes circa verborum quorundam, actuumve communem vsum. Sed differunt, quòd vna circa veritatem, cæteræ circa voluptatem versantur. Atque harum altera quidem est in ioco, altera autem in congresionibus reliquæ vitæ consistit.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS OCTAVI.

Esse nimium & parum in ludis, proindeque & mediocritatem ijs extremis interiectam, quam Græci Eutrapeliam, Latini Comitatem dicunt. Illius propria ratio, tam prout opponitur vitijs extremis, quàm prout differt à Veritate, & Affabilitate, superiùs explicatis.

DE Comitate, inquam. Sic enim inscribit Latinè Argyropilus hoc caput: cùm vix inveniatur apud nos aliud nomen, quo exprimatur illa Virtus, quæ in ludi moderatione, seu mediocritate sita est, & à Græcis Eutrapelia dicitur. Est autem admodum affinis aut similis Affabilitati, de quâ dictum fuit cap. 6. huius libri: ideoque passim vna pro alia vsurpari solet. Sed tamen verè dissident, vt apparebit serio expēdenti rationes formales vtriusque, & proprietates diversas. Quare & Arist. de ijs alio atque alio loco agit, tanquam de Virtutibus distinctis. Dividitur autem caput hoc in quatuor partes. In primâ docet, posse esse nimiùm & parum in ludis; similiterque mediocritatem vtrique extremo interiectam. In secunda designat eadem vitia extrema, & Virtutem interceptam. In tertiâ decernit quid propriè pertineat ad singulos eorum habituum. In quartâ denique statuit discrimen inter hanc Virtutem, & Veritatem, atque Affabilitatem, de quibus vtroque præcedenti capite disseruerat.

2 CIRCA Primam partem pronuntiat, etiam in ludis esse posse Virtutem ac vitia extremè adversa. Quod probat ex eo quòd vitæ humanæ sit necessaria requies aliqua, & oblectamentum; quod præcipuè in ludo, sive ioco positum est. Inde tam multiplex ludorum varietas, quibus indicandis ne plures quidem paginę sufficerent. Vide Onuphriū Panuinum singulari Opere de Ludis, Rosinum, adiuncto Dempstero lib 5. Antiq. Roman. Bulengerum in Opusculis lib. de Circo Romano, vt alios omittam. Vnde & ratio sic institui potest ad mentē Aristotelis. In requiete, sive oblectamento vitæ humanæ, potest esse mediocritas ad Virtutis præscriptum, sicut & excessus, & defectus vituperabilis. Atqui ludus, sive iocus, est quædam requies, aut oblectamentum, & quidem præcipuum, vitæ humanæ. Ergo in ludo, sive ioco, potest esse mediocritas ad Virtutis præscriptum, sicut & excessus & defectus vituperabilis. Consequentia est perspicua. Maior autem probatur: Quia circa omnia media, sive subsidia necessaria vitæ humanæ, potest esse iusta mediocritas, sicut & excessus & defectus vituperabilis: vt apparet in somno, cibo, & potu: quæ in mediocri & proportionatâ mensurâ, ad Virtutis præscriptum sunt: in excedente autem, aut deficiente, pertinent ad vitia extrema. Tunc

enim

enim media iusta sunt, sive iuxta Vertutem, cùm servant proportionem ad finem rectum obtinendum: tunc autem vitiosa, cùm ab eo exorbitant, vel deficiunt. Minor autem præcipua suadetur authoritate simul & ratione Arist. lib. 8. Polit. cap. 3. & Ciceronis lib. 1. de Officijs. Quia humana vita nequit esse labori & negotijs semper intenta: quoniam vires non suppetunt ad tantum onus absque intermissione sustinendum. Ergo oportet, necessariumque est vt requies aliqua sit, sive oblectamentum, quo tantisper recreata, possit iterum ad laborem redire. Eiusmodi autem requies, sive oblectamentum est ludus, seu iocus. Ergo ludus, seu iocus, est requies, sive oblectamentum humanæ vitæ.

3 CONFIRMATVR. Potest quis ita ludere, seu iocari, vt mediocriatem servet, spectatis omnibus circunstantijs, quatenus oportet ad iustam animi relaxationem, atque interstitium laboris. Potest etiam in eo excedere, qualiter ij, qui totos dies, noctesque exigunt in eo oblectamenti genere, neque ludunt vt vivant, sed potiùs vivunt vt ludant. Potest denique aliquis ita difficilis & austerus esse, vt ne oblatâ quidem occasione iustâ, aut vrgente vitę humanæ necessitate, ludere velit ad breve tempus, aut permittere sibi requiem aliquam, vt identidem ad laborandum revertatur. At ex hoc triplici hominum genere, primi censentur secundùm Virtutem agere: secundi per excessum delinquere, sive exorbitare à medio: tertij demum existimantur peccare per defectum. Ergo in ludo, sive ioco, potest esse, tam mediocritas secundùm Virtutem, quàm vitium penes excessum & defectum.

4 CIRCA Secundam partem pleniùs edisserit, seu exponit eadem vitia extrema, Virtutemque interiectam. Ac primò quidem loquendo de extremo illo, quo per exuperantiam in ludo peccatur, observat, eos qui immoderatiùs iocantur, aut ludunt, à Græcis appellari βωμολόχυς, καὶ φόρτικυς: id est, *scurras & importunos*, vt interpretatur Argyropilus, & ferè cæteri: quoniam ex qualibet re risum captant, studentque potiùs in ridicula, quàm honesta affluere toti; nec dubitant alijs offensionem ingenerare, vt iocentur, & facetę se habeant. Cur autem eos Arist. βωμολόχυς appellet, non vna ab omnibus ratio assignatur. Eustatius Græcus Interpres Aristotelis in hoc Opere ait, bomolochos esse quasdam aves, cibi avidissimas, quæ proinde solent etiam λοχᾶν τοῖς βωμοῖς, id est, *insidiari aris*. Scilicet, solebant captare quidquid fortè reliquiarum esset ex victimis immolatis. Sicut enim aves illæ cibum vndique conquirere & rapere solitæ erant: sic ridiculi homines, sive scurræ ex quæcumque re, etiam sacrâ, & ad Dei cultum spectante, occasionem ridendi, & iocandi quærunt. Quæ interpretatio videtur satis congrua & opportuna. Obertius tamen Giphanius observat ex Suidâ, eo nomine appellatos viles quosdam & plebeios homines, qui olim, dum immolarentur victimę, adstabant ijs, emendicantes particulam, & veluti dolo captantes. quo ipso risum excitabant immolantibus. De quo legendus Rhodiginius lib. 10. cap. 6. Vnde & ab Aristotele appellantur βωμολόχοι, sive scurræ, homines abiecti & viles, quibus nihil aliud curæ est, quàm vt risum vbique moveant, & iocentur.

5 SIMILITER Et eos φορτικοὺς appellat, id est, importunos, sive onerosos. Nihil enim est quod magis stomachum provocet, aut fastidió sit, quam homines scurræ, sive sanniones; ij prætertim qui dicacitatem suam vendunt, & pecuniam aut cœnam ab opulentis, seu Principibus captât. Vnde ortum fuit vetus proverbium: *Qui semel scurra, nunquam pater familiàs.* Cuius ratio est, quam nuper assignavimus. Cùm enim scurræ non laborent ad parandum sibi victum, sed facetijs & dicterijs venalibus semel didicerint victitare de alieno, & mendicare ad aliorum mensas; gravissimum ijs fit de cætero laborare ad familiam alendam, qualiter decet patrem familiàs. Vnde qui semel scurra est, nunquam, vti oportet, pater familiàs erit. Quare & Cicero in actione pro Publio inquit: *Memini, vetus est, de scurrà, multò faciliùs divitem, quàm patremfamiliàs fieri posse.* Hinc & eorum dicteria ad nauseam provocantia, à veteribus dicebantur *Siculæ nugæ, sive gerræ.* Vnde illud Ausonij Epist. ad Symmachum: *Missi ad te frivola gerris Siculis vaniora.* Nimirum, Siculi dicaces, & scurræ fuisse memorantur: atque ex ijs præcipuè Epicharmus vetus Poeta, ad cuius exemplar properare Plautum dixit Horatius: quoniam Plautus in nugis ac iocis φορτικὸς, id est, importunus & nimius est. Et hæc quidem de ijs, qui in ioco, sive ludo, per exuperantiam peccant.

6 VENIAMVS Ad alterum extremum, quo peccatur in defectu ludi, sive ioci, & proprium eorum, qui nihil facetum, nihil salsum loquuntur, neque vnquam festivè iocantur: quin potiùs si alios iocantes viderint, ægrè id ferunt. Hos porrò Aristoteles appellat ἀγρίους καὶ σκληρούς, id est, *agrestes & duros*. Nimirum videtur similis feræ agresti, & prorsus alienæ ob humanâ consuetudine, qui non modò nihil loquatur vnquam, faciatve, quod oblectamento, aut diverticulo esse possit; verùm etiam neque patiatur, alios honestam aliquam recreationem habere, quâ labores & onera vitæ assidua fallere quoddammodo & tolerare possint. Itaque hi per defectum peccant, & vituperabiles censentur ab Arist.

AC-

7 ACCEDIT Itaque ad disserendum de ijs qui mediocritatem seu moderationem in ludo & ioco servant, illosque εὐτραπέλους nominat, id est, *benè facileque flexibiles*; ab εὖ, quod Græcè significat *bene*, aut *facilè*; & τρέπειν, quod est *flectere*. Eiusdemque vocabuli etymon ducit Arist. à facili motu, seu docilitate eorum, qui festivi animò sunt in debitâ mensurâ, & consentaneâ vrbanitati, atque humano convictui. Ij enim facilè flectuntur & concinnè ad sales & dicta, quando & quomodo decet: habentque se instar corporum benè valentium, quæ facilè flectuntur vbi opus est. Contrà verò agrestes & duri, de quibus paulò antè dictum est, inflexibiles existunt, instar corporum ægrorum & malè habentium, quæ vix, aut ne vix quidem flectuntur. Itaque qui eam mediocritatem in iocis & ludis servant, Eutrapeli dicuntur, sive Eutrapeliæ habitu præditi. Quæ vtraque vox, quamvis origine Græca sit, vsu ipso Latina facta est. Nam teste Cicerone Epist. 26. lib. 9. Volumnius Senator ob eam animi festivitatem Eutrapelus à Romanis dictus est, Latinâ terminatione. Inde & in vsum derivata ea vox, sicuti & Eutrapeliæ, ad significandum Virtutem in ludi, seu ioci moderatione positam.

8 VERVM Quamvis hoc ita sit, monet Arist. frequenti hominum vsu nomen Eutrapeliæ transferri ad vitium extremum, quo per exuperantiam peccatur: ita vt scurræ, sive sanniones, Eutrapeli nominentur, & scurrilis dicacitas Eutrapelia appelletur. Quod & in sacris litteris locum habet. nam *Ephesiorum* 5. in textu Græco Eutrapelia dicitur, quæ in Vulgatâ versione *scurrilitas* vocatur. Vbi sensus non est, ab Apostolo reprehendi mediocritatem in ioco, quæ verè Virtus est, quæque decet viros optimos, præsertim in humano convictu versantes; sed nimiam festivitatem, sive exuperantem, cui ex communi vsu loquendi nomen ipsum Eutrapeliæ adaptatur, quamvis principio adinventum, seu institutum ad significandam eam mediocritatem, Virtutis propriam. Causam verò eius translationis in eo sitam indicat Arist. quòd ex frequenti & nimio iocorum vsu, Virtutis nomen in vitij significationem transierit. Cùm enim plerisque hominum opulentis & potentibus gratæ sint facetiæ & sales hominum ridiculorum, tandem evenit, vt quos scurras, seu parasitos appellare oporteret, eos facetos, lepidos, iocosos, atque demum Eutrapelos dicant. Nimirum iam illo ævo ingens copia erat homuncionum eiusmodi, quæ potuit communi vsu detorquere nomen Virtutis ad significationem vitij.

9 CIRCA Tertiam partem describit expenditque quasdam eorum habituum proprietates: ac primò quidem illius, qui in mediocritate consistit. Pronuntiat igitur, viro prædito habitu Eutrapeliæ inesse propriam ἐπιδεξιότητα, *dexteritatem*. Imo & ipse habitus Eutrapeliæ est quædam dexteritas: nimirum, convenientia, sive sagacitas in agendo, deducta ab agilitate dextræ manus; quæ sequax est, & versabilis ad quodlibet opus. Vnde Livius lib. 8. Belli Punici, *Tanta erat*, inquit, *Scipioni comitas, atque ad omnia naturalis ingenij dexteritas*, &c. Ac lib. 7. Belli Macedon. simili stilo: *Multa in eo & dexteritas, & humanitas visa*. Quare vix differre significatione vtrumque vocabulum dexteritatis & Eutrapeliæ, censet hoc loco Gallutius; licèt veriùs sit dissidere veluti genus à specie. Omnis quippe Eutrapelia dexteritas quædam est circa iocos, quoniam huius Virtutis in specie consideratæ est inspicere, quibusnam iocandum sit, quo loco, tempore, & modo. in quo certè dexteritas quædam apparet. Cæterùm dexteritatis ratio generatim per plures alias Virtutes morales, & artes vagatur: in quibus Gallutius negare non potest esse propriam quandam dexteritatem: cùm in earum exercitio plura inspicere opus sit, & varias circunstantias expendere, vt rectum evadat. Differunt ergo Eutrapelia & dexteritas, sicut species & genus.

10 EST Et alia ratio cur Aristoteles Eutrapeliç tribuat dexteritatem: quoniam iuxta ipsum lib. 3. de Partibus Animal. cap. 9. *motus à dextris procedit: eaque propter fortior est motus partium dexterarum*. Et Plinius observat pariter, *vires dextra parte esse maiores*. Ideo hepar splene melius iuxta Anatomicos. Ideo è renibus, manibus, pedibus, testiculis, quæcumque dextra sunt sinistris meliora. Ideo & cor propendet in lævam partem, veluti infirmiorem, quæ propterea egeat validiore impulsu. Rationemque designat, præsertim lib. de incessu Animal. tum, quia dextræ partes sunt calidiores, quàm sinistræ: tum etiam quia priores agunt, posteriores patiuntur; & agens debet esse perfectius passo. Vnde & demum ortum est, vt quæcumque rectè fiunt, communi ferè vsu dextrè fieri dicantur: & in quibuslibet rebus dextra sinistris præferantur. De quo plurima politioris notæ dedimus tom. 1. Theologiæ Florulentæ Lud. 3. per 101. Quare Eutrapeliæ tribuitur hoc loco dexteritas, veluti Virtutis & rectitudinis nota. Qui enim eutrapelus est, dexteritatem, sive rectitudinem servat, in inspiciendis circunstantijs omnibus, quas exigit iocus, vt secundùm rationem fiat, & nihil sinistrum habeat.

11 NIMIRVM, Eutrapelum virum oportet dextrè se habere in discernendis ludis, sive iocis: quoniam vt hoc loco monet Arist. est quoddam genus iocãdi ingenuum & liberale: quoddã verè illiberale & flagitiosum.

Pri-

Primum illud elegans est, honestum, & probo viro dignum: alterū verò probrosum & turpe ac scurrarum proprium. Quod exponit dissimilitudine ioci inter virum doctum & indoctum, quos ait differre in iocando, sicut Comœdiæ recentes sui temporis dissidebant à veteribus. Etenim licèt vtræque quoddammodo in salibus & iocis convenirent, adhuc erat ingens earum discrimen. Veteres enim Comœdi nimiùm excedebant in iocis, & dicterijs: neque ijs probrosum videbatur vsurpare verba turpia & obscœna: aut præsentes & absentes maledictis proscindere. Vnde carpit eos Horatius Satyra 3. dum accinit:

Eupolis, atque Cratinus, Aristophanesque, Poetæ
Atque alij, quorum Comœdia prisca virorum est,
Siquis erat dignus describi quòd malus aut fur,
Quòd mœchus foret, aut sicarius, aut alioqui
Famosus, multa cum libertate notabant.

Quare opus fuit lege eam licentiam prohibente, & frænante obscœnitatem dicacitatemque in Comœdijs veteribus vsitatam. Quod idem Horatius commemorat in Arte Poetica, illis versibus:

Successit vetus his comœdia non sine multa
Laude: sed in vitium libertas excidit, & vim
Dignam lege regi. Lex est accepta, chorusq;
Turpiter obticuit, sublato iure nocendi.

12 MERITO Igitur discrimen assignat Arist. inter Comœdias veteres, ac recentiores sui temporis, quòd in illis prioribus nulla pudoris ratio haberetur, sed prævaleret obscœnitas & dicacitas: in posterioribus autem decoro & verecundiæ consuleretur. Quippe etiam vbi quidquam minùs honestum, aut rei turpiculæ sententia proferebatur, hæc non in aperto erat, sed obscura, & allusionibus cōtecta. Hoc ergo modo differre ait virum Eutrapeliæ habitu præditum à scurrâ & sannione: quòd ille dexter sit & sagax ad discernendum in iocis ludisque decorum à turpi, neque quidquam admittat indecens, aut verecundię adversum, aut quod alijs offensionem ingeneret: cùm tamen scurra per omnia in oppositum se habeat: quippe cui nulla decori aut honesti ratio est.

13 EX Proprietate traditâ Eutrapeli viri, quæ circa exteriora, tum facta, tum verba est, procedit Philosophus ad vestigandam eius interiorem notam. Quod vt exponat, quęrit qualiter definiendus sit vir Eutrapelus, seu mediocritatem servans in iocis. an, scilicet, eius intima seu propria ratio sit bene affectum esse ad ea dicenda & audienda in ludis & iocis, quæ dicere & audire congruum sit viro probo & ingenuo: an verò dare operam, seu studere ne alijs offensionem pariat: an denique aliquomodo: consulere voluptati moderatæ aliorum, quibuscum iocatur. Omnia enim hæc consectaria videntur, seu illata ex proprietate antè traditâ. Si enim, vt nuper statutum fuit, viro Eutrapelo studium & dexteritas est ne quidquā dicat faciatvè, nisi quod ingenuum, & probum virum decet circa iocos; profectò curabit ille ne dicat audiatve quod alios offendat, sed potiùs moderatè delectet, quoties ratio præscribit iocandum esse. Quamvis verò huius quæstionis resolutio in textu perobscura sit, ac veluti mysterio involuta, vt plures aliæ apud Arist. videtur docere, ac statuere, potiorem sive præcipuam hominis Eutrapeli proprietatem non in eo sitam esse, quòd voluptatem pariat, aut offensionem non ingeneret ijs, quibuscum iocatur: sed in eo quod studeat inter iocandum nihil dicere, vel audire, quod non deceat probum atque ingenuum virum.

14 PRIOREM Resolutionis huius partem videtur probare ferè sic. Id quod in infinitum abit, & inexhausti laboris ac negotij est, non competit viro Eutrapelo vt præcipua proprietas. Atqui voluptatem alijs parere, & nullam ingenerare offensionem, est quid in infinitum procedens, & inexhausti laboris ac negotij. Ergo voluptatem alijs parere, & nullam ingenerare offensionem, non competit viro probo vt præcipua proprietas. Consequentia patet: & maior propositio similiter: Quia cuiuslibet finitæ rei præcipua proprietas debet esse finita, & certis terminis clausa: absurdúmque est viro probo & Eutrapelo injicere molestissimum ac planè intolerabile onus. Minor autem suadetur. Quia cùm variæ ac dissidentes hominum complexiones, seu affectiones sint, videtur procedere in infinitum, & molestiâ ac labore plenum, velle omnibus afferre voluptatem, & nulli offensionem. Sæpissimè enim accidit, vt quod vni, aut multis voluptuosum sive iucundum est; alijs, aut plerisque grave sit: imò & vni eidemque homini, alio atque alio tempore, eædem ipsæ res, modò voluptati, modo dolori sunt. Quippe verissimum est illud Homeri Odyss. ξ. accinentis: Ἄλλος γάρ τ' ἄλλοισιν ἀνὴρ ἐπιτέρπεται ἔργοις. id est: *Alius enim alijs homo delectatur operibus.* Et quod Persius *Satyra* 5. observat de variâ hominum indole, genioque, illis versibus:

Mille hominum species, & rerum discolor vsus.
Velle suum cuique est, nec voto vivitur vno.
Mercibus hic Italis mutat sub Sole recenti
Rugosum piper, & pallentis grana cumini.
Hic satur irriguo mavult turgescere somno.
Hic cāpo indulget, hunc alea decoquit: ille
In Venerem est putris.

Ita

Itaque velle omnibus voluptatem afferre in iocis, & nulli omnino esse occasionē alicuius offensionis, res difficillima, gravis, & intermina esset Eutrapelo viro, prout varia hominū ingenia & affectiones sunt. Ergo præcipua viri Eutrapeli proprietas non in hoc posita est.

15 POSTERIOR Pars resolutionis suadetur: Quia studere inter iocandum nihil dicere vel audire, quod non deceat probum & ingenuum virum, non solùm est res finita, & certis terminis clausa, & quæ exactè servari possit; verùm etiam digna, vt alicui Virtuti per se competat, veluti præcipua proprietas. At nulli alteri Virtuti per se convenire videtur, quā Eutrapeliæ. Ergo studere inter iocandū nihil dicere vel audire, quod nō deceat probū & ingenuum virū, est Eutrapeliæ præcipua proprietas. Quare homo Eutrapelus, sive eā Virtute præditus, nō curat sive studet, omnibus in ioco voluptatē parere, nulliq; omnino offēsionē ingenerare (id enim & infinitū, & impossibile esset) sed solū ea dicere, quæ viro probo, ac benè affecto, in iocis iucunda sint, neq; vllā ipsi offensionē afferant: quidquid sit de alijs pravè dispositis, aut diversa affectione & obliquā laborantibus, qui interdū delectantur ijs, quæ graviter ferre deberent; interdū offenduntur ijs, quæ delicio, & oblectamēto idonea & proportionata sunt.

16 HINC Procedit ad aliam proprietatē Eutrapeli viri, iam superiùs indicatā. Præmiserat enim, faceti & lepidi hominis officiū esse, non modò loqui falsè & vrbanè, citra aliorum convitium; sed etiam similia aliorum dicta facilè audire, & iucundè atque humaniter excipere. Nunc verò eandem notionem vberiùs exponit, & probat: Quia qualia vir Eutrapelus, sive lepidus, delectatur alijs dicere, talia etiam ab ijs libenter audire debet. Cùm enim probus vir sit, seu Virtute præditus, eam debet æqualitatem servare, vt sicuti dicta sua vult iucundo animo ab alijs probis hominibus excipi, sic etiā eorū similia verba humanè & comiter audiat. Et rationem, veluti à priori, indicat ex eo, quòd (vt sæpe alias in hoc Opere docet) vir probus sit veluti canon & norma aliorum: ac proinde debeat instituere mores suos, dicta & facta erga alios, quemadmodum ipse est affectus in se. Cùm igitur ita affectus in se sit, vt velit sua dicta ab alijs iucundè & comiter audiri; etiam paratus esse debet ad similia aliorum dicta iucundè & grato animo audienda. Vnde & curabit nihil vnquam dicere quod probis viris, & bene animo affectis, dolorem ingenerare possit, quoniam & ipse hoc officium sibi rependi vult.

17 ITAQVE Ex dictis proprietatibus optimè infertur, Eutrapelum virum, dum iocatur, nullum convicium, seu contumeliā in alios prolaturum: nihil etiam quod obscœnum sit, aut pudori quoque modo adversum. Idq; colligitur ex notissimo illo naturæ ac rationis moralis principio: *Quod tibi non vis, alteri ne feceris.* At vir Eutrapelus non vult audire dicta aliorum, quibus convicium aliquod, aut obscœnitas significatur: quin potiùs ea gravissimè fert. Ergo neq; ille proferet dicta, in quibus cōvicium aliquod, aut obscœnitas significetur. Id enim graviter ferretur à probis viris adstantibus, quorum ingenio conditioniq; diximus se conformare debere, quidquid sit de genio aliorum sinistro, & illiberali. Quippe, vt cum Iuvenale *Satyra* 3. loquar, non Eutrapelus homo, sed scurra & turpis existimabere,

Si potes illa pati, quæ nec Sarmentus iniquas
Cæsaris ad mensas, nec vilis Galba tulisset.

18 NOTANDVM Autem est ea dicta, aut contumeliosa alijs, aut obscœna, quæ in ioco dicuntur, ab Aristotele nominari *scommata.* Quæ vox iuxta Iulium Scaligerum *lib.* 1. *Poetica* per metaphorā deducitur ab ave quadam, asione dicta, quæ à Græcis σκώψ nominatur, estque ridicula in circumamiciendo capite, & flectendo collo. Hinc apud eosdē Græcos in vsu est σκώπτειν, id est, irridere aliquem agitatione capitis; & σκῶμμα, quod significat iocosum & amarum convitium. Additq; Arist. oportuisse, vt eiusmodi scommata, seu convitia legibus vetarentur: & indignatur quòd prohibita eousque non fuerint, instar aliorum maledictorum. Quippe hæc apud Græcos iam tum prohibita erant: sicuti apud Romanos in Iure, sub Titulo *de iniurijs & famosis libellis.* Verū addit, virum Eutrapelum, seu verè festivum, & facetum, ad iocandum moderatè nullas requirere leges, neque ijs opus habere, cùm sit ipse sibi lex, ne aliquid ioco dicat, quod iure meritoque alijs offensionem ingenerer. Vnde & sacris Interpretibus illustris est hic locus ad elucidandum verba illa Apostoli quodam loco: *Iusto non est imposita lex.*

19 EXPLICATIS Proprietatibus viri Eutrapeli, sive in iocis mediocritatem servātis, pergit vt exponat proprias vitiorum extremorum notas, ac primò quidē illius, quod in exuperantia positum est, & scurrarum propriū. Igitur observat, scurras esse ijs moribus præditos, vt quacumque occasione data, seu accepta, proclives sint ad ridicula, ijsq; impotenter & illiberaliter abripiantur, quin vllum propensioni suæ modum imponant, aut à iocis temperent. Quare vbi occurrerit dicterium aliquod, aut scomma, etiam in aliorū offensionem, aut cōtra pudoris leges, statim illud effutiunt, nulla decori ratione habita. Quo casu difficile esse, etiā viro probo & prudēti, se cōtinere, & à facetijs occurrentibus temperare, monet Ennius Poeta vetus, apud Ciceronē dicens, faciliùs à sapiēte flammā ore inardentē opprimi, quā bona dicta teneri: Cui sententiæ plus nimio subscribunt, qui Hispanicè dicunt & sentiunt, *Que por vn buen*

dicho se ha de perder vn amigo. Apage iniustum proverbium, à ratione atque Eutrapelia alienũ. Nimirum, contemptibilis scurra est, vt rectè accinit Horatius, qui vt risum *Excutiat sibi, nõ is cuiquam parcit amico.*

20 ID Vitium reprehendit idem Horatius in Menio scurra, qui solitus fuit *Qualibet in quemuis opprobria dicere sævus.* Damnat quoque in Oratore Cicero, atque in ipso Cicerone Plutarchus: nec dissentit aut diffitetur Quintilianus, quamvis amantissimus eiusdem Ciceronis, dum de illo ait, non modo extra iudicia, sed in ipsis quoque orationibus, fuisse nimium risus affectatorẽ. Livius quoque eius vitij notat Philippum Macedoniæ Regem, sicut & alij Vespasianum Augustum, de quo Suetonius testatur, fuisse dicacissimum, & scurrilem ac sordidum in loquendo. Eiusmodi homines meritò Arist. φορτικοὺς, *molestos*, sive onerosos appellat, quoniam cæteros ad nauseam, & quandoque ad odium provocãt. Ideoque Calliodorum illum scurrã, & in convivio cæteros provocantem dicterijs & scommatibus suis, arguto epigrammate insectatur Martialis, & concludit: *Nemo propinavit Calliodore tibi.* tanquam omnes offendisset.

25 DENIQVE Vitium illud, quo per defectum peccatur, & rusticus sive agrestis animus ostẽditur, exinde innotescere monet, quòd qui eo laborant, sint ad vrbana facta & colloquia prorsus inepti. Non enim quidquam facetũ, aut salsum vnquã loquuntur, sed ne audire ab alijs volunt, quin potiùs exosum habent. Id verò honestatis fines egredi, ac in vitio ponendũ esse, probat pene sic: Quicunq; aversatur & exosum habet id, quod vitæ humanæ vtile & necessariũ est, is profectò vitiosus est, & reprehensione dignus. Atqui homo agrestis & insulsus, sive, quod perinde est, inimicus medioeris voluptatis in ioco, aversatur & exosũ habet id, quod vitæ humanæ vtile & necessariũ est: vt n. 2. stabilitũ manet. Ergo homo agrestis & insulsus, sive inimicus medioeris voluptatis in ioco, vitiosus profectò est, & reprehensione dignus.

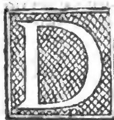
22 CIRCA Quartam partem statuit discrimen inter hanc Virtutem, & Affabilitatẽ, ac Veritatem, de quibus disseruerat vtroq; capite præcedenti. Atque, licèt omnes illæ tres versentur in mediocritate verborũ & actionũ; adhuc esse discrimen, quòd Veritas sit circa actiones & locutiones veras: duæ autẽ reliquæ circa iucunditatem. Rursus & inter has duas assignat discrimen, quòd Eutrapelia in iocis dumtaxat posita sit: Affabilitas autem in reliquis humanæ vitæ congressionibus.

23 EX Doctrina autem tribus ijs capitibus tradita constat eos tres habitus verè ac reipsa distinctos esse: cùm quilibet eorum versetur in propria & peculiari materia, ac per se difficilis paratu sit. quæ duo capita sunt distinctionis venandæ in habitibus Virtutũ, tam intellectualium, quam moralium.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 168. art. 2. 3. & 4. atque ipsius Interpretes.

CAPVT NONVM.

De Verecundia.

DE Verecundia autẽ, vt de aliqua virtute, dicere nõ oportet. Est enim affectui magis, quàm habitui, similis. Itáque definitur timore, timorque dicitur dedecoris quidam: & fit perinde, atque circa res formidolosas timor fieri solet. Nam qui verecundantur, erubescunt: qui timent mortem, pallescunt. Vtrumque igitur ad corpus quodam modo accommodatum est, quod quidem magis ad affectum videtur, quàm ad habitum pertinere. Non autem ad quamvis ætatem is affectus, sed ad iuvenilem, accommodatur. Censemus enim eos, qui huius ætatis sunt, verecundos esse oportere: vt cùm non sine perturbatione vivant, multumque ob hoc peccent, à verecundia prohibeantur delinquere. Atque laudamus quidem eos iuvenes qui sunt verecundi. Sed nemo ex eo seniorem hominem laudabit, quia

est verecundus. Nihil enim eorum ipsum oportere censemus agere, pro quibus emergere verecundia solet. Neque enim homini probo verecundia competit, quippe cùm pro rebus improbis fiat. Non enim sunt res tales agendæ. Quòd si quædam re vera, quædam opinione sunt turpes, nihil refert: neutræ nanque sunt agendæ. Quare non erubescendum. Sed improbi est & talem esse, vt aliquid turpe agat. Probum autem ideo quempiam esse putare, quia ita se habet, vt si turpe quid egerit verecundetur, absurdum est sanè. Verecundia nanque fit pro ijs, quæ sua sponte quispiam facit. Sed nunquam sua sponte vir bonus res aget turpes. Erit autem verecundia probum, ex suppositione. Nam si egerit, verecundabitur. Hoc autem in ipsis virtutibus non est. Quòd si impudentia, & quempiam non pudere res turpes agentem, improbum est: nihilò magis ob id ipsum probum erit, quempiam res turpes agentem erubescere. At verò neque continentia virtus est, sed est quædam permista. Ostendetur autem de ipsa post paulò. Nunc de iustitia dicamus oportet.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS NONI.

Verecundiam non esse Virtutem per se loquendo, quamvis magnam cum Virtute affinitatem habeat. In qua materia versetur. Comparatio illius cum Continentia, quæ pariter excluditur ab albo Virtutum.

POST Explanatas eas Virtutes, quæ in omni cógressu sive cóvictu humano moderantur & condiunt dicta & facta, vt grato aut iucúdo animo excipiantur, disserit Arist. hoc loco de Verecundia: quam licet expungat ab albo Virtutum, tamen ita cum ijs esse illigatá docet in verbis & factis, ac totius vitæ progressu, vt instar Virtutis haberi possit. Dividitur autē caput in tres omnino partes. In prima pronunciat, Verecundiam per se loquendo nó esse Virtutem. In secunda assignat obiectum, seu materiam, in qua Verecundia versatur. In tertia cóparat illam cum Continentia, quæ similiter non est Virtus.

2 CIRCA Primam partem præmittit, Verecundiá nón esse Virtutem: ideoq; licet hoc loco de illá agatur, non tamen veluti de Virtute aliquá. Si enim Virtus esset, haberet rationē habitus. Atqui rationem habitus non sortitur. Non ergo Verecundia est Virtus. Assumptionē, sive minorem, in quá est difficultas probat dupliciter. Primò à definitione Verecundiæ communiter tradita, tum à Platone *in Euthydemo*, tum ab ipso Arist. *lib. 2. Rhetor.* & communiter admissa, per hoc vt sit *metus dedecoris atq; ignominiæ*. Atqui metus nó est habitus, sed affectus quidam, sive perturbatio animi, vt patet. Ergo Verecundia non est habitus. *Secundò* idipsum probat ab effectu. Proprium enim effectuum, sive perturbationū est, & longè alienū ab habitu, nonnihil immutare, seu movere corpus, & quoddámodo afficere. Etenim perturbationes, sive affectiones, in sentiente appetitu, & organo corporeo, sibi vendicant sedē, atq; adeo quoties agitantur, nequeunt non movere corpus. Atqui Verecundia semper existit cum aliqua corporis mutatione, vt experimento patet. Sicut enim ij, qui subito metu in rebus formidolosis occupantur, statim expallescunt; ita qui pudore afficiuntur à rebus turpibus & obscenis rubent. Ergo Verecundia potiùs est quædam affectio, seu perturbatio, quam habitus.

3 RATIO Autem cur metuentes expallescant, & verecundantes rubescant, vt Aristoteles hoc loci observat, hæc reddi solet. Metuentes expallescunt, quoniam sanguis, & spiritus confugiunt ad fovendum cor, veluti præcipuam viventis partem; ideoque faciem, & extimas corporis partes deserunt, & albescere faciunt. Nimirum, vbi præcipua viventis portio, imò & motuum vitæ fons, in subita commotione & periculo est, ipse naturæ ordo postulat, vt cæteræ partes statim in eius subsidium occurrant. Nempe interno vitæ ipsius & cordis periculo, internis quoque auxilijs spirituum & sanguinis succurrendum est, quibus alitur vita. Rubescunt autē verecundantes: quoniam non commoventur ab interno ali-

aliquo vitæ amittendæ metu, sed à dedecore, & ignominia, quæ exteriùs objiciuntur. Vnde sanguis & spiritus in ea commotione, nō recedūt ad cor, sed ad faciē accurrunt ipsam & oculos, quibus horror quidam ingeneratur, ex præsentia rei turpis & obscœnæ. Atqui nō minùs naturale & necessarium est, vt, accurrente sanguine in extimam cutē acies rubeat, quā vt recedēte palleat. Naturale igitur & necessarium est, quod verecundātes rubeāt, & metuētes palleāt.

4 PORRO Verecundia ab Arist. dicitur αἰδὼς, sicuti & αἰσχύνη, pudor. Quæ duo licet pro vno eodemq; affectu habeantur, differre observat Giphanius ex Eusthatio in præsenti. Nā pudor, qui & confusio iuxta etymon Græcum, est ob mala iam perpetrata. Verecundia autem est ob perpetranda, nimirū, metus reprehensionis ob perpetranda mala. Insuper & observat aliud discrimen ex Francisco Patricio *lib. 7. de Regno cap. de Verecundia*; quòd pudor non curet quomodo quid agatur: siquidem est post rē iam factam. Verecundia autem ipsa, cùm præcedat rem, curat nequid, nisi decēter & honestè fiat. Cæterùm apertè constat *ex ipso* textu, & apparebit clariùs ex progressu capitis, Arist. nō loqui de Verecundia quæ antecedit operationem turpem: sed de illa, quæ sequitur, & propriè pudor est, improbitatē factam supponens. Alia igitur, & minùs propriè dicta Verecūdia est, quæ antecedit omnino turpe factum, illudque vitare studet: quoniam sita est in timore reprehensionis, seu ignominiæ, ob factum turpe, nondum commissum. Et hæc miris laudibus effertur à Philosophis, Oratoribus, Poetis, & Ecclesiæ Patribus; quorum loca congerunt Iosephus Langius in Polyanthea Novissima, & Laurentius Beyerlinck, verbo *Verecundia*, & v. *Pudor*. Sufficiat illud adnotasse ex Cicerone: *Verecundia parens est omnis honesti consilij, tutela solemnium officiorum, magistra innocentiæ, chara proximis, accepta alienis, omni loco, omni tempore favorabilem præ se ferens vultum.*

5 CIRCA Secundam partem assignat objectum, seu materiam, circa quam Verecundia versatur: deducit, quibus conveniat aut nō cōveniat is animi affectus: & proponit ac reijcit quasdam aliquorum in illam criminationes. Ac primò quidē decernit, Verecundiā non decere hominē in omni ætate, sed in iuvenili, cui profectò decora & honesta est. Id verò dupliciter probat. *Primò*: Quoniam ijs omnibus, qui proclives sunt ad peccandum, Verecundia admodū conveniens est: cùm eos deterreat à re turpi, & obscœna perpetranda metus ipse dedecoris, seu infamiæ. Atqui iuvenes ipsa ætatis conditione sunt admodum proclives ad peccandū, propter ardorem & æstum; non autē senes, quibus vires corporis, & perturbationes animi extenuatæ sunt, & friguerunt. Ergo iuvenibus, potiùs quā senibus, est conveniens Verecundia. *Secundò* idipsum probat: Quia ijs maximè decēs est Verecundia, quos ipsius causâ laudare solemus. Atqui non senes, sed adolescentes eam ob causam laudare solemus, quasi eâ animi corporisque commotione optimam indolem præ se ferant, & amorem honestatis haud obscuro signo demonstrent. Verecundia ergo maximè adolescentibus, & plusquā senibus, decens ac decora est. Quod ipsum tradit Seneca in quadam Epistola dicens: *Bonum in adolescente signum est, cùm illi ex alto rubor suffunditur. Magis in iuvenibus apparet, quibus & plus caloris est, & tenera frons.*

6 VNDE Et iuvenes, qui facilè verecundantur, intuentiū animos in spē erigunt probitatis futuræ, etiam vbi Verecundia illa nō præcedit, sed subsequitur turpe factū, & est propriè αἰσχύνη, sive pudor. Quare apud Terentiū senex quidā filiū suum videns è meretricis domo prodeuntē; vt in eius vultu pudoris manifesta signa notavit, statim pœnitētiæ & bonæ frugis de ipso spē concepit. Similiter & Xenophontē adolescentē pulcherrimus conspicatus Socrates è prostibulo exeuntē, porrecto baculo cōsistere iussit, ab eoq; rogavit, vbi venalia essent, quibus ad vitā vtebatur. Cùm verò rationē eorū reddidisset Xenophon, institit rursus Socrates, & sciscitatus est ab eo, vbinā probi fierent homines. Eā interrogatione perculsus adolescens, tacuit & erubuit. Socrates autē eo signo erectus in spem emendationis & futuræ probitatis, illum in discipulū adlegit, & Philosophū insignem in eo formavit. Quin & generatim *hortabatur iuvenes* (inquit Maximus ser. 41.) *vt hæc tria haberent: in animo, Prudentiam: in lingua, Silentium: in vultu Verecundiam.* Et Seneca Epist. 25. cū adolescentibus loquens, *Nutriendus est pudor*, inquit: *qui quandiu in animo duraverit, aliquis erit bonæ spei locus.*

7 QVOD Autē senibus non sit consentanea Verecundiæ affectio, præter quā rationibus suprà expensis pro adolescentibus probatū est, iterum confirmat à simili viri innocentis, qui nunquā antea peccavit. Is enim nullo pudore afficitur: quia cū nihil probrosum admiserit, nō habet vnde concipiat dedecoris alicuius timorē, in quo positus est pudor. Cū igitur senes ratione imbecillæ ætatis, & perturbationū languentiū, ac penè emortuarū, non habeant causam vt probrosum aliquid admittant, cōsequēs est, vt neque patiantur commotionem pudoris. Quo ipso videtur Arist. impugnare Platonem, qui licèt in *Charmide* adscripserit iuvenib⁹ pudorē, veluti commotionē ipsis valdè consentaneam; adhuc tamen *lib. 5. de Republica*, communem eam facit, etiam senibus, & effœtis viris.

8 OPPONIT Autem doctrinæ hucusque traditæ argumenta aliqua, quibus nonnulli eam impugnare forsitan possent, veluti παράδοξα quoddam. Sed antequam ea obijcia-

ciamus præmittere oportet, duo esse turpitudinis genera. Alterum eorum quæ natura sua turpia & flagitiosa sunt: vt furtum, adulterium, & similia, quæ ab intrinseco deformitatem habent. Alterum est eorum, quæ non naturâ suâ, sed propter legem prohibentem, cui adversantur, aut propter opinionem, seu consuetudinem proborum hominum in contrarium, turpia existimantur: vt gestum inconditum, aut rusticum facere, cibum in via sumere, cantare in foro, aut insolita veste vti. Vnde & contrarius quarumdam nationum mos & opinio: dum in aliquibus turpia habebantur, quæ in alijs decora & honesta. Græci enim multa sibi licere arbitrabantur, quæ Romanis probrosa erant, & è converso.

9 DE Quo audire oportet Æmiliũ Probum in exordio sui Operis ita loquentem: Neque enim Cimoni fuit turpe, Atheniensium summo viro, sororem germanam habere in matrimonio. quippe cùm cives eius eo vterentur instituto. At id quidem nostris moribus nefas habetur. Laudi in Græcia ducetur adolescentulis, quamplurimos habere amatores. Nulla Lacedæmone tam nobilis est vidua, quæ non ad scenam eat mercede conducta. Magnis in laudibus tota fuit in Græcia, victorem Olympiæ citari. In scenam verò prodire, & populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini. Quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia, atq; ab honestate remota ponuntur. Contrà: pleraq; nostris moribus sunt decora, quæ apud illos turpia putantur. Quem enim Romanorũ pudet vxorem ducere in conviviũ? Aut cuius non mater familiâs primum locũ tenet ædium, atque in celebritate versatur? quod multò fit aliter in Grecia, &c. Ex qua Æmilij observatione, alijsque pluribus, planè deducitur, distingui debere duo illa genera rerum turpium, quarundã ex ipsa rei natura, quæ vbique est, nec immutari vnquam potest: quarundam ex legum institutione, aut consuetudine, opinionevè varia diversarum nationum. Eo autem supposito,

10 PRIMA Obiectio est ad probandum, etiã optimo viro, & probatis moribus instructo ab ineunte ætate, posse esse pudorem, sive Verecundiam: cuius oppositum suprà statutum fuit. Assumptio probatur. Verecundia enim non solùm oritur ex ijs rebus quæ natura sua turpes sunt, sed etiã ex ijs quæ turpes habentur ex instituto, consuetudine, aut opinione hominũ. At viro optimo, & probatis moribus instructo ab ineunte ætate, contingere potest aliquid ex ijs, quæ turpia habentur ex instituto, consuetudine, aut opinione hominũ. Ergo & aliquid ipsi contingere potest, de quo habeat Verecundiam. Quo ipso argumento supponitur, optimũ virum, nihil admissurũ, quod natura sua turpe sit.

11 RESPONDET Arist. negãdo assumptionem minoris. Vir enim probus, sive Virtutũ moralium habitu instructus, non modò abstinebit ab ijs, quæ naturâ suâ sunt turpia: sed ab ijs etiam, quæ instituto legis, consuetudine, aut opinione communi turpia censentur. Quisquis enim Virtutum moralium habitibus exornatus est, oportet vt & Prudentiæ habitu instructus sit, propter earum connexionẽ mutuã cum Prudentia: vt apparebit *lib.6.c.13*. Prudens autem vir, dispicit omnia ea, quæ circunstant in operando: ac proinde non solùm attendit ne sint turpia secundùm naturã; verùm & ne instituto legis, consuetudine, aut opinione aliorum turpia, vel indecora sint, quæcumq; operatur, & in apertũ profert. Quare facto suo & iudicio improbabit existimationẽ Cynicorũ, qui arbitrabantur, nihil curandũ esse de opinione hominum, faciendumq; esse, quidquid natura sua non est turpe. ideoque licere sibi in angiportis esse, comedere, & cũ vxoribus coire, ac cætera eiusmodi. Contrà autem Archytas sentiebat: qui etiam vbi necessitas cogeret ad aliquid in speciem turpe, potiùs in pariete describendum, quàm ore proferendum existimabat.

12 SECVNDA Obiectio. Potiùs ex eo quòd aliquis sit probus, & Virtute præditus, infertur instructũ esse debere Verecundia: quia si quidquam turpe admitteret, oporteret statim ipsum pudore suffundi. Ergo oportet ipsi inesse verecundiam.

HVIC Argumento similiter respondet Arist. negando assumptionem: idq; duplici ratione. *Prima* est: Quoniam pudor, seu Verecundia, propriè non cadit, nisi in peccata, sive noxas voluntariè & liberè commissas: quibus solis proinde probrũ & ignominia debetur. Atqui homini Virtute prędito, dum eã præditus est, nullatenus cõpetit labi in peccatũ, seu in noxas voluntariè & liberè cõmissas. Sic enim iam deferêret Virtutẽ, seu nõ esset eã præditus, contra hypothesim. Ergo homini Virtute prædito, dũ eã præditus est, nullatenus cõpetit pudor, sive Verecundia. *Secunda* ratio. Quidquid convenit homini Virtute prædito, quandiu ea præditus est, convenit ei simpliciter, & nõ ex suppositione aut cõditione tantũ: vt patet discurrẽdo per omnes ac singulas Virtutes, quæ invicẽ illigatæ sunt, & vbi vna est simpliciter, aliæ quoque insunt. Atqui pudor, seu Verecundia, non convenit simpliciter homini Virtute prædito; sed solũ ex suppositione, aut conditione, in quâ peccet. Ergo pudor, seu Verecundia, non convenit homini Virtute prædito, quandiu eã præditus est. *Confirm.* Vbi cum Virtute hominis non cõponitur necessaria conditio ad existentiam pudoris, neq; etiã pudor ipse componitur. At peccatum est conditio necessaria ad existentiã pudoris. Ergo quemadmodum peccatum non cõponitur cum Virtute, sic etiam nec ipse pudor.

13 TERTIA Obiectio. Homini Virtute prædito debet convenire quidquid est simpliciter bonum. Verecundia autem, siue pudor, est aliquid simpliciter bonum: siquidem opponitur *inverecundiæ*, seu impudentiæ, quæ simpliciter mala est: omne autem id, cuius oppositum est absolutè malum, debet esse simpliciter bonum. Ergo homini Virtute prædito debet convenire Verecundia, siue pudor.

14 RESP. Aristoteles, Verecundiam non esse bonam simpliciter, sed solùm ex hypothesi peccati, seu turpitudinis admissæ. Neque obstat quòd inverecundia, siue impudentia, ipsi opposita, sit mala simpliciter: quia licèt vna alteri opponatur, non tamen immediatè, sed mediatè, & præsupposita ad vtramque turpi actione, vt fundamento. Id autem quod per se loquendo præsupponit turpitudinem, non est bonum simpliciter: sed solùm ex suppositione. Sic & incisio venæ, & sumptio potionis amaræ, non est bonum simpliciter homini, sed dumtaxat ex hypothesi infirmitatis. Vnum tamen fateri opus est, inverecundiam simpliciter malam esse: quia non modò præsupponit turpitudinem, sed addit insuper approbationem illius, posthabita omni honestate. quo nihil licentius, aut effrænatius esse potest. Quare ij omnes, qui semel pudorem exuerunt, desperatæ ac deploratissimæ conscientiæ existimantur, neque vnquam ad meliorem frugem revocâdi. Vnde illud Senecæ Tragici *in Agam.* accinentis:

Periere mores, ius, decus, pietas, fides;
Et qui redire nescit, cùm perit, pudor.

Et Curtius *lib.6.* inquit: *Illum ego periisse dico, cui quidem perijt pudor.* Itaque impudentia non solùm est simpliciter mala, sed pessima. Pudor autem, siue Verecundia est bona, & laudabilis solùm ex suppositione turpitudinis; eoque sensu dicitur ab Aristotele laudabilis commotio animi. quod etiam ferè alio loco pronunciat de Nemesi, quæ est tristitia quædam & dolor ex improborum felicitate susceptus, & similiter habet rationem laudabilis commotionis, non autem Virtutis, neque boni simpliciter: cùm per se loquendo præsupponat actionem turpem improborum fructuum prosperitate.

15 CIRCA Tertiam partem comparat Verecundiam cum Continentia. Sicut enim hæc non est Virtus, sed affinis Virtuti, & laudabilis quædam commotio animi, seu affectio: ita & Verecundia. Dum autem Continentia ab Aristotele expungitur à classe Virtutum, dicitur *τις μικτὴ*, *quid mistum*. Nimirum habet aliquid, quod ad Virtutem spectare videatur, quatenus continens se patitur trahi ab immodicis perturbationibus & cupiditatibus, iisque cedit. Similiter igitur Verecundia est aliquid mistum: quoniam & turpitudinem reformidat, quod ad Virtutem videtur spectare; & præterea censetur inter animi perturbationes, quæ vitio affines sunt. Quare sicut Continentia ex Virtute & vitio mista est, ita etiam Verecundia videtur ex vtroque composita. Nec plura de Continentia hoc loco disserit Aristoteles cum id *lib.7.* præstet. Quare librum quartum concludit, & ad quintum procedit, vt de Iustitiâ ex professo agat.

VIDE D. Thom. 2. 2. quæst. 144. & 145. atque ipsius Interpretes.

(?)

LI-

LIBER QVINTVS ETHICORVM.

SVMMA LIBRI.

ISSERVIT Philosophus hucusque de ijs Virtutibns, quæ versantur in perturbationibus animi componendis, & hominem præparant ad Felicitatem, tum solitariam, tum & politicam. Nunc autem procedit ad tractandum vberiùs de Iustitia, quæ actiones civilis vitæ moderatur in dando, & reddendo singulis quod oportet. Aliarum quippe Virtutum hucusque examinatarum officium situm est in componendis animi affectionibus, & intestino illo insitarum perturbationum dissidio, ad pacem & mediocritatem reddendo. Iustitiæ autem est curare nequa in civitate iniquitas sit, aut iniuria, quæ publicam quietem perturbet. Cùm verò hoc contingere possit plurimis modis, visum fuit Aristoteli opus esse longa dissertatione de ipsa Iustitia: ideòque totum hunc librum in ea exponenda impendit, cùm tamen de alijs longè breviùs egerit. Plures ergo quæstiones, seu capita quæstionibus plena intexit, quibus disserit de ratione formali Iustitiæ, seu prima ipsius definitione: de Iustitia legali, seu generali: de Iustitia peculiari: de comparatione vtriusque inter se: de Iure & Iustitia commutante: de iure & pœna talionis: de differentia iuris paterni, politici, & singularis: de multiplici modo agendi iustè & iniustè: de triplici ratione fraudis inferendæ: de voluntaria perpessione iniuriæ: de Iustitia iudicum & litigatorum: de Epijkia, seu bono & æquo, aut miti quadam legum interpretatione: de Iustitia hominis erga seipsum: de viro improbo, tam faciente quàm subeunte iniuriam. Atque in quolibet eorum plura interserit obseruatione & disputatione digna.

CAPVT PRIMVM.

De Iustitia, & iniustitia, & modis iniusti.

ARISTOT. ΠΕΡΙ Δὲ δικαιοσύνης, &c.

De Iustitia iam, & iniustitia consideremus oportet, circa quales actus versentur, & qualisnam mediocritas sit ipsa iustitia, & inter quæ iustum ipsum medium est. Atque hæc consideratio eundem servet modum doctrinæ, quo anteà dicta consideravimus. Videmus itaque omnes talem habitum dicere iustitiam velle, quo homines apti sunt ad res iustas agendas, & quo iusta agunt, & volunt iusta. Eodem modo talem habitum & ipsam iniustitiam dicere, quo iniurias agunt homines, resque volunt iniustas. Quapropter & nobis hæc primum vt in figura subijciantur. Non enim in scientijs, & potentijs, atque habitibus, res sese habet eodem modo. Eadem nanque potentia, scientiaque contrariorum est: sed contrarius habitus non est contrariorū. Nempe à sanitate sana dumtaxat, & non contraria fiunt. Dicimus enim quempiam ambulare sanè, cùm perinde ambulat, atque sanus. Sæpe igitur contrarius habitus ex contrario cognoscitur: sæpe etiam habitus ex subiectis. Nam si bona corporis habitudo sit nota, & ipsa mala corporis habitudo fit manifesta. Et ex ijs, quæ bonam habitudinem efficiunt corporis, ipsa bona habitudo fit nota: & ex ipsa rursus ea, quæ faciunt ipsam. Si enim habitudo bona sit spissitas carnis, & malam habitudinem raritatem esse carnis, & id, quod efficit habitudinem bonam, efficere spissitatem in carne, necesse est. At verò plerumque sequitur, si alterum pluribus modis dicatur, & alterum pluribus dici: vt si iustum, & ipsum iniustum. Videtur autem tam iustitia, quàm iniustitia, pluribus modis dici. Sed quia propinqua est ipsarum æquivocatio, latet, & non ita, vt in ijs, quæ longè distant, est manifesta. Multùm enim talia differunt forma. Patet enim, clavem æquivocè dici, & eam, quæ sub collo est animalium, & eam, qua ostia clauduntur. Sumatur igitur quot iniustus dicitur modis. Atque videtur iniustus esse, & qui à legibus exorbitat, & qui plus capit atque iniquus. Quare patet & iustum esse eum, qui legitimè facit, & eum, qui æquus est. Iustum ergo est, quod est legitimum, & quod est æquum. Iniustum verò, quod est contra leges, & quod est iniquum. Cùm autem iniustus, & pluris sit avidus, non erit ipse circa omnia bona; sed circa ea dumtaxat, in quibus consistit prospera fortuna, atque adversa: quæ simpliciter quidem semper sunt bona, alicui verò non semper. Homines autem illa sibi optant, atque persequuntur: at non oportet: sed optare quidem ea, quæ sunt simpliciter bona, & sibi ipsis esse bona. Expetere autem ea, quæ sibi ipsis sunt bona, oportet. Iniustus autē non semper plus, sed minùs etiam expetit in ijs, quæ simpliciter mala. Sed quia videtur & minùs malum quodam modo bonum esse, & plus habendi cupiditas ipsius est boni: fit vt pluris ob id ipsum videatur avidus esse. Est autem iniquus (hoc enim continet, & est commune) & legum transgressor; hoc enim, legum, inquam, transgressio, id est iniquitas, omnem iniustitiam continet, & est ad iniustitiam omnem commune. Cùm autem legum transgressor sit iniustus, qui verò legitimè facit, iustus: constat, omnia legitima esse quodam modo iusta. Ea nanque, quæ à facultate ferendarum legum sunt definita, legitima sunt, & horū vnumquodque iustum dicimus esse. Ipsæ autem leges de omnibus dictant, coniectantes aut communem omnium vtilitatem, aut optimorum, aut principum, vel virtute, vel aliquo alio tali modo. Quare vno modo dicimus iusta ea, quæ felicitatem, eiusque partes societati civili efficiunt, & conservant. Præcipit autem lex & ea agere, quæ ad virum pertinent fortem: vt non deserere locum in acie, non fugere, non abijcere arma. Et item ea, quæ sunt temperantis: vt non committere adulterium, non libidine vti. Et etiam ea, quæ sunt mansueti: vt non pulsare, non convicia dicere. Et in cæteris idem idem virtutibus, atque vitijs, alia iubens, alia vetans. Rectè quidem ea, quæ rectè posita est: deterius autem ea, quæ inconsultè est exarata. Hæc igitur iustitia, perfecta quidem est virtus: at non absolutè, sed ad alium. Atque ob id ipsum iustitia præclarissima persæpe virtutum esse videtur. Et neque est Hesperus ita, neque Lucifer admirabilis. Et proverbio dicere consuevimus.

Iustitia in sese virtutes continet omnes.

Atque perfecta maximè virtus est, quia perfectæ virtutis est vsus. Idque est ex eo, quia non ad se solum, sed ad alium etiam is, qui ipsam habet, vti virtute potest. Complures enim in proprijs quidem vti virtute possunt, sed in ijs, quæ sunt ad alium nequeunt. Et propterea sen-

sententia Biantis illa bene sese habet: Magistratus virum ostendet. Ad alium enim est, & in societate iam ipse magistratus consistit. Ob id autem ipsum & alienum bonum, ipsa iustitia sola ex omnibus virtutibus & habetur, & est, cùm sit ad alium. Agit enim ea, quæ alij vel principi, vel Reipublicæ conferunt. Pessimus igitur est, qui ad se ipsum, & ad amicos vtitur pravitate. Optimus autem, non qui ad se ipsum, sed qui ad alium vtitur ipsa virtute: hoc enim est opus difficile. Hæc igitur iustitia non pars virtutis, sed tota est virtus. Similiter & iniustitia huic contraria non vitij pars, sed totum vitium est. Quid autem interest inter hãc iustitiam, & virtutem, ex ijs, quę diximus, innotescit. Sunt enim idem: esse autem non est idem. Sed quo quidem est ad alium, est iustitia: quo verò talis est habitus simpliciter, virtus.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS PRIMI.

In quibus actionibus Iustitia, & iniustitia ipsi opposita, versentur: & quidnam vtraque illarum sit, ac quotuplex. Quæ etiam propria ratio Iustitiæ legalis.

DE Iustitiâ & iniustitiâ tractaturus Aristoteles, tria sibi examinanda proponit. Primum, in quibus actionibus vtraque versetur. Secundum, cuiusnam mediocritatis ipsa Iustitia sit, & quodnam ius medium, sive iustum. Tertium denique, quænam sint extrema vitia, quibus Iustitia intercipitur. Quare totum caput in quatuor partes dividitur. In primâ indicatur, quid circa Iustitiam & iniustitiam considerare oporteat. In secundâ traditur vtriusque definitio. In tertiâ vtriusque divisio. In quartâ demum vestigatur propria ratio Iustitiæ legalis.

2 CIRCA Primam partem proponit sibi vestiganda tria nuper indicata: quia in ijs differt Iustitia à cæteris Virtutibus, quarum tractatio præcessit. Nimirum, Virtutes hactenus explicatæ superioribus libris, positæ sunt in sedandis perturbationibus, seu affectionibus animi circa opera interna: nam de externis solùm agitur quatenus ab internis pendent. In præsenti autem vbi de Iustitiâ & iniustitiâ agitur, non tam attenditur interior hominis affectio, sive actio, quàm opus externum. Deinde, cæteræ Virtutes morales excludunt medium rei, & in vnâ rationis mediocritate, à prudente viro definitâ, consistunt. Iustitia autem præ ijs medium rei attendit, & exinde operationes metitur. Demum aliæ Virtutes vtrimque interceptæ sunt duobus vitijs extremis: Iustitia autem sola est, quæ vnicum extremum habet sibi adversum: vt lib. 2. dictum est, & progressu Operis vberiùs apparebit. Cùm igitur tria prædicta capita sint penes quæ dissidet Iustitia ab omni alia Virtute morali, meritò Arist. de ijs tribus disputandum sibi proponit, vt exinde propria Iustitiæ ratio dignoscatur.

3 CIRCA Secundam partem procedit ad vestigandam Iustitiæ atque iniustitiæ definitionem: & in medium producit illam, quæ popularis est, & vulgi sensibus accommodata, traditurque per hoc, vt sit affectio quædam, sive habitus, ad tria præstanda. Primùm ad res iustè agẽdas, quâ ratione, quicumque prędici sunt Iustitię habitu, dicuntur πρακτικοὶ τῶν δικαίων, id est, idonei ad res iustas agendas. Secundò, ad ipsa opera externa exequẽda. Non enim Iustitia solùm tribuit animo propensionem, sed reipsa perducit in opus ipsum, quod præcipuè sibi curæ est, vt num. 2. indicavimus. Tertiò denique præstat, vt iusta velimus. Quod licèt videatur satis contentum in primo Iustitiæ munere, quo hominem reddit propensum ad res iustas agendas, adhuc nõ frustrà additur: quoniam ea additione significatur, Iustitiam non vtcumque voluntariam esse, sive voluntati subiectam in exercitio; sed vlteriùs residere in voluntate; cùm tamen cæteræ Virtutes locum sibi vendicent in appetitu sentiente, cuius perturbationibus modum imponunt.

4 ITAQVE Tria illa complectitur vulgaris definitio Iustitiæ: neque eo contenta est vt hominem inclinet, seu in habitu propensum reddat ad res iustas agendas: quoniam populares homines non existimant iustum quempiam ex internâ propensione, nisi & prætereà opera iusta in apertum proferat, seu exteriùs exequatur; idque non invitus, aut coactus, sed sponte suâ, atque electione liberâ. Quo planè indicant, ipsorum iudicio Virtutem hanc non tam esse potestatem, seu facultatem agendi iustè, quàm iudicium & voluntatem iustè operandi. Cui existimationi quantùm ad hoc patrocinium fert idem Arist. lib. 6. Topic. vbi reijcit illam definitionem Iustitiæ, quæ à nonnulli[illegible]ditur per hoc, vt sit δύναμις, id est, potestas, seu facultas tribuẽdi vnicuique quod suum est. Reijcit, inquam: quoniam vir Iustitiâ præditus non solùm est δυνάμενος, id est, facultatem, seu potestatem habens ad tribuendum

dum vnicuique suum; sed etiam, & præcipuè προαιρούμενος, nimirum, eligens ac seriò volens tribuere vnicuique quod suum est. Quod & antea tradiderat Plato in *Gorgia*: vbi præcipuam Iustitiæ vim, seu rationem formalem, in voluntate ponit. Iustum enim virum definit eum, qui βούλεται πράττειν τὰ δίκαια, *vult agere res iustas*. Vnde & Iurisconsulti hauserunt illam suam Iustitiæ definitionem, nemini non notam, quâ dicitur esse *constans & perpetua voluntas ius suum vnicuique tribuendi* vt habetur *initio Instit.* Vbi nomine voluntatis non δύναμις, seu potentia ipsa, sed habitus significatur inhærens voluntati; eamque immobiliter inclinans ad opera iusta.

5 NEQVE Solùm tribuitur Iustitiæ ratio habitus voluntarij, præ cæteris Virtutibus moralibus ratione inhærentię in voluntate, vt num. 3. sub finem diximus: sed etiam quia, vt obseruat Plutarchus *in Catone*, Iustitia solùm adquiritur actibus voluntarijs, absque vllo naturę subsidio: quoniam non est Virtus moderatrix perturbationum: atque adeò in nullâ illarum, neque in ipso temperamento subiecti, aut complexione humorum, admittit subsidium aliquod, quo quis naturaliter propensus sit quadamtenus ad opera Iustitię exercenda. Quare tota propensio ad actus huius Virtutis consistit in solo habitu, qui dumtaxat actibus voluntarijs paratur. Circa cęteras autem Virtutes, quę perturbationibus modum imponunt, potest esse aliqua propensio à naturâ: vt dicitur lib. 2. cap. 1. & infra lib. 6. cap. 13. Patet igitur Iustitiam prę alijs Virtutibus moralibus iure ac meritò dici voluntariam.

6 QVEMADMODVM Autem ex popularium sensu definitionem Iustitię sitam esse dixit in habitu, quo reddimur ad iustè agendum propensi, & vi cuius iustè agere volumus, ac reipsa iustè agimus: ita etiam ex opposito, iniustitiam eidem Virtuti contrariam ex vulgari existimatione definit, vt sit habitus, quo reddimur ad iniustè agendum propensi, & vi cuius iniustè agere volumus, atque iniustè agimus. Quippe contrariorum definitiones, sicut & naturæ, debent esse contrarię.

7 QVAMVIS Verò tradita Iustitię atque iniustitiæ definitio sit popularis, & rudi figurâ adumbrata, Arist. tolerandam esse vtramque & idoneam censet: quoniam ex eo quòd agamus & velimus agere iusta vel iniusta, satis natura vtriusque habitus explicatur. Quod vt probet, præmittit duas Dialecticorum regulas. Prima est quòd scientię & facultates sint contrariorum; non tamē habitus, vt dicitur lib. 1. Topic. & 9. Metaph. Nimirum, ad eandem scientiam, sicut & potentiam, seu facultatem, contraria pertinent: ideoque eiusdem visus est attingere album & nigrum: eiusdemque scientię medendi est respicere corpus ęgrum & sanum. Cęterum ad eundem habitum solùm spectat alterum è duobus contrarijs: vt apparet in habitu corporeo sanitatis, à quo solùm prodire possunt actiones sanę, non autem infirmę. Quare qui bonâ valetudine prędi tus est, validè ambulat, & nullatenus titubat sicut æger. Idem apparet in habitibus Virtutum moralium. Fortitudo enim solùm inclinat ad fortia opera; non ad inertia: Temperantia ad moderationem in voluptatibus corporis; non ad immoderantiam: & sic de alijs.

8 EX Eo verò principio, definitiones traditas tolerari posse, seu idoneas existere, pro captu popularium hominum, probat ferè sic: Quia rectè definitur quilibet habitus per ordinem ad operationes sibi proprias. Atqui operationes iustæ sunt propriæ habitus Iustitiæ solius: sicut & iniustæ operationes soli competunt habitui iniustitiæ: siquidem nullus habitus est in ordine ad operationes contrarias. Ergo rectè definiuntur habitus Iustitiæ & iniustitiæ per ordinem ad operationes iustas & iniustas. Quare ij habitus malè à quibusdam dicuntur consistere in δυνάμει, *facultate*, seu potentiâ: quoniam hæc ad contraria est, quatenus differt ab habitu, qui certè est in alterum contrariorum tantùm.

9 ALTERA Dialecticorum regula est, quæ præscribitur ad cognoscendum habitum dupliciter: vno modo, ex suo contrario; alio, ex ipsis rebus subiectis. Prioris exemplum adhibet in bonâ, siue athleticâ corporis habitudine, quam εὐεξίαν Græci dicunt. Eâ nanque intellectâ, statim cognoscitur mala & opposita habitudo corporis, quæ καχεξία nominatur. Idemque est de Fortitudine, quâ cognitâ, illico dignoscitur ignavia ipsi contraria. Posterioris autem exemplum petit ab eâdem bonâ aut malâ habitudine corporis: quarum prior exigit subiectum densum, carnemque solidam: quo ipso intelligitur, malam corporis habitudinem competere subiecto raro, & carnem laxam habenti. Hinc autem colligitur, probam esse definitionem traditam Iustitiæ; quoniam traditur per exclusionem sui contrarij, & per subiectum sibi proprium. Intellecto enim habitu versante circa opera iusta, statim contrarius iniustitiæ habitus intelligitur exclusus: & iustæ operationes, quæ sunt materia Iustitiæ subiecta, venire faciunt in cognitionem operationum iniustitię contrariarum. Rectè ergo definitur Iustitiæ habitus in ordine ad iustas operationes, sicut & habitus iniustitiæ per ordinem ad iniustas.

10 CIRCA Tertiam partem diuidit vtrumque habitum Iustitiæ & iniustitiæ: idque etiam ex principio Dialectico, nuper indicato, quo dicitur, alterum è contrarijs cognitum ducere in cognitionem alterius contrarij. Vnde & infertur, si alterum eorum multipli-

pliciter dividatur, etiam alterum multiformiter dividendum esse. Cùm igitur Iustitia & iniustitia sint habitus inter se contrarij, quot modis vna dividitur, etiam aliam dividi necesse est. Porrò Iustitia multipliciter accipitur, sicut & iniustitia: verùm varietas ipsa, seu multiplex conditio eorum, in quæ vtraque dividitur, difficilis cognitu est, propter affinitatem eorum inter se. Non enim se habent instar hominis & equi, quorum mutua diversitas ipso sensu dignoscitur, & in propatulo est: sed instar maris & feminæ, qui non ità facilè discernuntur. Affert quoque Arist. exemplum in nomine κλεὶς, *clavis*: quod, tam Græcè, quàm Latinè, æquivocum est: & modò significat instrumentum illud, quo fores clauduntur aperiunturque: modò autem operculum, quo arteria in collo ac cervice animalium clauditur. Itaque accuratè distinguere oportet varias rationes, seu membra, in quæ dividuntur Iustitia & iniustitia: quoniam eorum affinitas seu cognatio inter se tanta est, vt non nisi difficulter, & subtili consideratione discerni possint.

11 PORRO Iniustum multipliciter dividi, seu plures esse iniustitiæ species, probat: Quoniam vno modo est & dicitur iniustus ille, qui leges transgreditur: alio qui ex bonis communibus plus iusto appetit & obtinet, vt quidam avari homines: alio insuper qui minùs de onere seu labore, quàm par esset, participare vult. Primus ab Arist. dicitur *παράνομος*, *legis violator*. secundus πλεονέκτης, *pluris avidus*: tertius *ἄνισος*, *inæqualis*, seu iniquus. Et sanè duo posteriores vix differre videtur, nam verè inæquales sunt, seu iniqui, tam ille qui plus commodi, quàm qui minùs incõmodi habere vult, quàm iustum sit. Itaque in hac divisione indicantur duo iniustitiæ species: altera iniustitiæ legalis, sive legibus adversantis: altera iniustitiæ inæqualis, tam circa commodum iusto maius, quàm incommodum iusto minus. Cùm verò, vt dictum iam est, vnũquodque cõtrariorum totidem modis dividatur, ac suum oppositum; consequens est, vt sicut iniustitia bipartitò secatur in legalem & inæqualem, ita & Iustitia opposita secetur in duas alias species, seu rationes: nimirum, in legalem, & æqualem. Ac prima quidem erit propria illius, qui legum servantissimus est: secũda verò eius, qui vult tam de commodis, quàm de incommodis æqualiter participare, iuxta rationis præscriptum.

12 RVRSVS Ex duplici hominum iniustorum conditione iam assignatâ descendit ad exponendum & considerandum ampliùs illum, qui *πλεονέκτης, pluris avidus* est, & cuius vitium πλεονεξία, id est, cupiditas habendi plus iusto, nominatur. Docet igitur, eiusmodi hominem non expetere plus de omnibus bonis, sed de ijs dumtaxat, in quibus prospera vel adversa fortuna cernitur; quæque absolutè quidem bona sunt, sed tamen alicui fortasse bona non sunt. Ideoque observat, plurimùm aberrare eos, qui eiusmodi bona obsecrationib⁹ & multiplici prece à Dijs efflagitant. Non enim ab ijs petendum esse monet, quæ vtcumque bona sunt, sed illa tantùm, quæ semper sunt bona, & omnibus. Qualia proponit Iuvenalis Sat. 10. vbi præscribit hominibus quid à Dijs petere, sive exorare oporteat, dum accinit:

Orandum est vt sit mens sana in corpore sano.
Fortem posce animum, mortis terrore carêtem,
Qui spatium vitæ extremum inter munera ponat
Naturæ, qui ferre queat quoscumque labores,
Nesciat irasci, cupiat nihil, & potiores
Herculis ærumnas credat sævosque labores,
Et Venere, & cœnis, & plumis Sardanapali.

Quò etiam spectat illud monitum Socratis hortantis homines, nequid in singulari à Dijs optent, petantvè; sed generatim solùm quæ verè bona & convenientia sunt. Homines enim ignorant, Dij autem probè norunt, quænam cuique conveniant & optima sint, eaque oranti dabunt. Idque tradit etiam idem Arist. initio libri septimi Metaph. vt vel exinde obiter cõstet (quidquid aliqui refragentur) Aristotelis iudicio Deum harum rerum inferiorum in singulari Providentiam habere: cùm ipsius sapientissimæ menti, & distributioni committendum doceat, quidquid homines sibi exoptant, & ab ijs exorare debent.

13 ITAQVE Docet hoc loco, pleonexiam illam, id est, cupiditatem habendi plus iusto, non esse omnium, & quorumlibet bonorum: sed dumtaxat eorum, quæ dicuntur bona externa, sive fortunæ: Non enim hoc vitio laborat, qui plurimùm appetens est bonorum animi: sed eorum nominatim, in quibus prospera fortuna cernitur. Eum verò iniustum esse docet: Quoniam quisquis bonorum fortunæ plus iusto appetit, est iniustus: At qui pleonexiâ laborat, appetit bonorum fortunæ plus iusto. Ergo quisquis pleonexiâ laborat, iniustus est. Nimirum, licet *pleonectes* nonnumquam à Græcis accipiatur in bonam partem pro eo qui superioris generis bona appetit, isque præ alijs instructus est, vt sapientiâ aut Virtutibus; frequenti tamen vsu in deteriorem partem accipitur de illo, qui bonorum fortunæ immoderatè appetens est, per iniquitatem, seu inæqualitatem.

14 ADDIT Verò, eiusmodi hominem non esse dumtaxat iniustum ex eo quòd plus bonorum fortunæ appetat, quàm par sit habere, sed etiam ex eo quod velit minùs malorum, seu onerum subire, quàm iustum sit. Cùm enim Iustitia & recta ratio suadeat,

vt homines æquè de bonis ac malis participent, ille de bonis expetit quod est magis, & de malis, quod est minùs. Nimirum, participare minùs de malis, aliquod ipsi bonum videtur. Vnde & hoc ipsum desiderium participandi minùs de malis & oneribus, videtur nimia quædam appetentia bonorum, seu pleonexia: quoniam eò maius bonum apprehendit & appetit homo avidus, quo minùs malorum, seu onerum subire exoptat. Quin & legum violator, de quo priore loco dictum fuit, etiam inæqualis seu iniquus dicitur ab Arist. Leges enim continent omnem Iustitiæ formam, ac proinde præscribunt æqualitatem in bonis & malis. Ergo qui eas contemnit, etiam violat æqualitatem in bonis & malis. Ergo inæqualis, sive iniquus est. Quare contemptores vniversa Iustitiæ officia perturbant, & communia Reipublicæ bona, sive præmia, sibi immoderanter appetunt; onera verò refugiunt.

15 CIRCA Quartam partem agit singillatim de Iustitiâ illâ, quæ legalis dicitur, & est tota Virtus, seu vniversa. Aggreditur verò explicationem ipsius à iusto legali, quod nobis est notius, & decernit, omnia legitima, seu legalia, aut legibus definita, esse iusta quodammodò, quamvis non sint iusta simpliciter. Fieri enim potest vt quod leges præcipiunt in vnâ civitate, vetent in aliâ; ac proinde in alterâ earum sit iustum, in alterâ autem iniustum, propter varietatem Rerumpublicarum, & peculiarem vniuscuiusque conditionem. At si iustum legitimum, seu lege constitutum, esset iustum simpliciter, profectò vbique iustum esset, & nullibi iniustum. Ergo iustum legitimum non est simpliciter iustum, sed quoddammodo tantùm. Nimirum, nō tam iusta dicuntur opera, quàm temperata, aut fortia, aut honesta in illâ materiâ, ad quam peculiariter spectant: quoniam leges præcipiunt opera Virtutum peculiarium, quæ proinde potiùs ab ijs, quàm à Iustitiâ denominationem sortiuntur. Cùm verò conferant plurimùm ad societatē civilem, quam Iustitia legalis per se spectat, consequens est vt generatim opera iusta dicantur.

16 CONFIRMAT Id ipsum ex fine legum, qui est vtilitas communis; sive omniū, vt in Democratiâ; sive Optimatum, vt in Aristocratiâ; sive præcipuorum, vt in Regno, vbi vnus aliquis nobilitate, Virtute, aut sapientiâ antecellens cæteris dominatur. Nam etiam in hoc postremo genere Politicæ Rex non tam privatam sui ipsius, quàm publicam vtilitatem quærere debet. Idemque est in cæteris Politicæ generibus: quæ siquid boni aut recti habet, curant vtilitatem publicā & felicitatem civilem. Atqui vtilitas publica, & civilis felicitas, paratur operibus omnium Virtutum. Ergo in omni genere Politicæ, leges præcipiunt opera omnium Virtutum. Ergo Iustitia legalis omnium Virtutum opera amplectitur, ideoque est Virtus vniversa, seu generatim ad omnia Virtutum obiecta se extendens.

17 HINC Apparet, quo sensu accipienda sit doctrina Iurisconsultorum in Institut. tit. de Iust. & Iure asserentium, tria esse præcepta Iuris: honestè vivere: alterum non lædere: suum vnicuique tribuere. Non enim id intelligendum est de Iustitiâ peculiari, & Iure singulari ac strictè dicto: quoniam manifestum est, Iustitiam & Ius peculiare non præcipere hominibus vt honestè vivant: sed solùm vt alterū non lædant, & suum vnicuique tribuant. Quippe honestè vivere est quid vniversè & generatim se extendens ad omnia Virtutum moralium opera legibus præcepta. Loquuntur ergo Iurisconsulti eo loco de Iustitiâ legali, quæ omnium Virtutum moralium honestatem comprehendit vere, dum illam præcipit, seu leges fert in materiâ omnium Virtutum, iubendo & prohibendo, ac præmia præscribendo ijs, qui leges observaverint; sicut & indicendo transgressoribus pœnam. In ijs enim duobus posita sunt officia & partes legum: vt sapienter observat Cicero lib. 1. de Legibus dicens: *Lex est ratio summa insita in natura, quæ iubet ea quæ facienda sunt, prohibetque contraria.* Et Philipp. 11. *Lex nihil aliud est, nisi recta, & à numine Deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibensque contraria.* Atque in 2. de Orat. *Legibus proposita sunt supplicia vitijs, præmia virtutibus.* Ergo Iustitia legalis fert leges, tùm præcipientes, tum & prohibentes, sub præmio aut pœnâ, in materiâ omnium Virtutum: idque rectè, sive secundùm Prudentiam. nam lex, vt bona sit, non debet esse temerè aut inconsideratè imposita, sed prudenter. Vnde demum infertur, quod suprà indicabatur, virum prædictum Iustitiâ legali, observantissimum esse legum in omni materiâ Virtutum, ideoque harum omnium splendidissimo comitatu prædictum esse debere.

18 EXPLANATO Iusto legali procedit ad exponendam ipsam Iustitiam legalem, quæ circa illud versatur: eamque Virtutem perfectam appellat, non quidem absolutè, sed relatè: quoniam est πρὸς ἕτερον, *ad alterum*. Verùm licet ex hoc capite videatur quoddammodo inferior alijs quibusdam Virtutibus, quæ prorsus absolutæ sunt; aliunde & simpliciter illa videtur ijs antecellere, quoniam spectat alienam & publicam vtilitatem, ac præterea versatur in materiâ omnium Virtutum, ex eodem fine vtilitatis publicæ. Quod sanè præclarissimum censet Aristoteles, & dignum senario versu cuiusdam ignoti Poetę asserentis, admirabiliorem esse Iustitiam Hespero vbi Solem subsequitur, & Lucifero vbi ipsum Solem antecedit. Carmen est eiusmodi:

Οὔθ' ἕσπερος οὔθ' ἑῷος οὕτω θαυμαστός.
Nec tam Hesperus, nec Lucifer mirandus est.

19 MVLTIS Ethicorum vsque adeò venerationi fuit Iustitia legalis, vt ipsi tãquam Numini aras erigere, & sacrificia offerre sub Astreæ nomine, aut Themidis, non dubitaverint. Ideo & Orpheus insignis Poeta ex Lyricorũ choro, duplici hymno eam salutat, veluti Deam. Cicero quoque lib. 3. Offic. eam *Virtutum omnium reginam* vocat. Esseque Virtutem perfectam confirmat Arist. proverbio, seu versiculo alio Theonidis, cuius meminit Iamblianus apud Stobæum serm. 6. de Iustitiã, vbi eam appellat Virtutum omnium συναγωγὴν, *complexionem*. Versum verò Theognidis indicatum, ab Arist. ita vertit Adrianus Turnebus, pene ad litteram: *Iustitia in se virtutes complectitur omnes.* Quod etiam tradit Plato lib. 4. de Republica, vbi Iustitiam omnium Virtutum nexum comprehensionẽque vocat. Consentit quoque Calcidius Platonicus *in Timæũ*, vbi eam appellat *animi concentum, & morum harmoniam*. Alcinous quoque similiter, *omnium animæ partium consensionem & symphoniam*: & Pythagoreus Polus, *reliquarum Virtutum matrem, nutricemque*. Ac tandem eius officia, & vtilitates, quæ humano generi ex ipsâ proveniunt, recẽset Claudianus, dum accinit:

—— *tu prima hominem silvestribus antris*
Elicis, & fœdo detergis sæcula vultu.
Te propter colimus leges, animosque ferarum
Exuimus: nitidis quisquis te sensibus hausit,
Irruet intrepidus flammis, hiberna secabit
Æquora, confertos hostes superabit inermis.

20 RATIO verò, quâ probat Arist. Iustitiam legalem esse Virtutem præstantissimam, sub hanc formulam proponi potest. Illa Virtus, quâ quis non solùm vtitur bene in ordine ad se, verùm & relatè ad alios, est cæteris melior & excellentior. Atqui legalis Iustitia est Virtus eius naturæ, vt quisquis illa præditus invenitur, vtatur benè, non solùm in ordine ad se, verùm & relatè ad alios. Ergo legalis Iustitia est Virtus cæteris omnibus melior & excellentior. Minor propositio constat ex dictis circa officium Iustitiæ legalis, quæ consulit vtilitati & felicitati civium omnium. Maior autem patet: Quia illa Virtus quæ reddit subiectum melius & excellentius; ac præterea maiorem difficultatem superat; proculdubiò melior & excellentior est. Virtus autem, quâ quis vtitur bene, non solùm in se, verùm & in ordine ad alios, reddit subiectum melius & excellentius; ac præterea superat maiorem difficultatem, quippe difficilius est homini bonum esse sibi & alijs, quàm in se dumtaxat. Idque experimento palam dignoscitur in pluri-mis, qui domui suæ administrandæ satis sunt, & tamen inepti sunt ad procurationem rerum publicarum. Ergo illa virtus, quâ quis vtitur bene in se, & simul in ordine ad alios, est cæteris melior & excellentior.

21 CONFIRMAT Arist. rationem hanc proverbio illo Biantis celebri ac vulgatissimo: ἀρχὴ τὸν ἄνδρα δείξει. *Magistratus virum ostendet.* Nimirum, non autè quis ostendit se virili animo præditum, quàm vbi in Magistratu, seu administratione rerum publicarum fuerit probatus. Quam ipsam sententiam confirmat Plutarchus *in vita Ciceronis ad finem*. & Sophocles *in Antigone*, vbi accinit, difficilem esse cognitu animum sensumque illius, qui numquam obierit Magistratum. nimirum, ad quem ritè administrandum satis non est, vt quis eã Virtute polleat, quæ sufficiat vt sit probus in se, nisi & habeat eam, quâ se gerat bene circa alios. Ergo verè difficilior paratu est Virtus illa, quâ quis & in se bonus est, & simul relatè ad alios: ac proinde illa erit cæteris Virtutibus excellentior. Cùm igitur Iustitia legalis sit eiusmodi, fateri opus est, eam cæteris Virtutibus præstantiorem esse.

22 ALIA Ratione insuper idipsum probat ex loco à contrario, in hunc ferè modum. Qui non solùm malus est in se, verùm & alijs perniciem affert, is pessimus homo est: quoniam & sibi & alijs nocet. Ergo è contra, qui non modò bonus est in se, verùm & præterea alijs, is certè est vir optimus. Ergo & Virtus illa, quâ constituitur bonus in se, simulque in ordine ad alios, est sanè optima & præstantissima. Cùm igitur Iustitia legalis sit Virtus eiusmodi, planè colligitur, eam omnium Virtutum optimam & præstantissimam esse. Porrò legalem Iustitiam constituere hominem bonum in se, patet, cùm illum reddat formaliter iustum. Quòd etiam reddat bonum in ordine ad alios, iam sæpe ostensum est superiùs, & docet Cicero lib. 3. de Republ. dum ait: *Hæc iustitia dicitur esse virtus, quæ foras spectat, & proiecta est tota*. Atque insuper: *Est virtus, quæ præter cæteras se totam ad alienas vtilitates porrigit, atque explicat.*

23 COLLIGIT Arist. ex dictis, quod iam suprà pronuntiaverat, Iustitiam legalem non esse aliquam Virtutis partem; sed totam Virtutem, sive vniversam. Illa enim Virtus, quę cæteris omnibus vtitur, atque in ipsarum operationibus versatur, non est aliqua Virtutis pars, sed tota Virtus, sive vniversa. Atqui legalis Iustitia cæteris omnibus Virtutibus vtitur, atque in ipsarum materiã versatur, vt suprà demonstratum est. Ergo non est pars alicuius Virtutis, sed tota Virtus, sive vniversa. Idque confirmat à contrario ex iniustitia legali, quæ non est pars vitij, sed totum vitium, sive vniversum, cùm extendatur ad omnia vitia, sive

ad transgressiones legum in omni materiâ.

24 DENIQVE Quæstionem subindicat ex hucusque traditis ortam: Vtrùm legalis Iustitia frustanea sit, nec ne? Videtur enim illam frustra esse, si est Virtus vniversa. Sic enim sufficient singulæ Virtutes, satisque erit hominem ijs omnibus instructum esse, independenter à Iustitiâ legali. Respondet verò, ex dictis manifestum esse in quo differant Virtus, & Iustitia legalis. *ἔστι μὲν γὰρ ἡ αὐτή. τὸ δ᾽ εἶναι, οὐ τὸ αὐτό.* *Sunt enim idem. esse autem non est idem.* Sive, vt habet vetus trãslatio apud D. Thomam lect. 2. fine. *Est quidem enim eadem esse subiecto, ratione autem non idem.* Vbi S. Doctor ita loquitur ex mente Arist. *Manifestum est in quo differant virtus & iustitia legalis: quia secundùm substantiam est eadem: sed secundùm rationem non est idem. Scilicet, per comparationem ad alterum dicitur iustitia: in quantùm autem est habitus operationis talis boni, est simpliciter virtus.* Quod totum ferè habetur etiam in ipso textu Arist. Verùm addit D. Angelicus. *Hoc autem est intelligendum quantum ad ipsum actum iustitiæ & virtutis. Actus enim idem subiecto producitur à iustitia legali, & à virtute simpliciter dicta: puta, non mœchari: tamen secundùm aliam & aliam rationem. Verùm quia vbi est specialis ratio obiecti, etiam in materia generali, oportet esse specialem habitum; inde est quòd ipsa iustitia legalis est determinativa* (fortè legendũ *determinata*) *habens speciem ex hoc, quòd intendit ad bonum commune.*

25 ITAQVE Iustitia legalis non est Virtus frustranea, sed vtilis & necessaria: quoniam est in ordine ad speciale obiectum, etiam in materiâ generali, in quâ positum est bonum commune. Sed ad speciale obiectum, etiam in materiâ generali, vtilis & necessarius est peculiaris habitus Virtutis. Ergo legalis Iustitia est vtilis & necessaria, tanquam peculiaris habitus Virtutis. Itaque illa est quidem vniversa Virtus, non simpliciter & absolutè; sed relatè, seu in ordine ad alterum: quatenus versatur in materia omnium aliarum Virtutum in ordine ad bonum commune: & ijdem actus aliarum Virtutum procedunt ab ijs in ordine ad obiectum speciale ipsarum: à Iustitiâ verò legali, ex fine communis boni. Vnde sequitur actus aliarum Virtutum esse vnum atque idem reipsâ cum actibus Iustitiæ legalis: solùmque ab ijs differre *τὸ εἶναι, secundùm esse*, sive secundùm modum essendi, aut *τῷ λόγῳ, ratione*: vt hoc loco intelligendum Aristotelem pluribus contendit Giphanius, & satis ad mentem D. Thomæ allegati. nisi quod ex huius sensu, & ratione iam productâ, fateri opus sit, habitum ipsum Iustitiæ legalis non consideratione solâ, sed realiter à cæteris Virtutum moralium habitibus dissidere.

VIDE D. Thomam 2.2.q.58. quę est de Iustitia, art. 1. 2. 3. 4. 5. & 6. & ipsius Interpretes.

CAPVT SECVNDVM.

Quid Iustitia particularis, & quotuplex.

QVÆRIMVS autem eam iustitiam, quæ virtutis est pars, Est enim quædam, vt diximus. Et item iniustitiam eam, quæ pars vitij quædam est. Esse autẽ hanc iniustitiam, hoc indicat signum. Qui namque cæteris vitijs operatur, iniuriam quidem facit: at non plus capit: vt qui clypeum timiditate proiecit, aut qui convicia ob iracundiam dixit: aut qui non attulit ob illiberalitatem per pecunias opem. At cùm quispiam sæpe plus capit, nullo tum eiusmodi vitio is operatur, nec etiam vniversis, aliqua autem pravitate. Vituperamus enim illum, atque ob iniustitiam. Est ergo alia quædam iniustitia, vt pars totius iniustitiæ quædam: & iniustum itidem quoddam, vt pars totius iniusti: quod quidem est præter legem. Præterea, si quidã lucrandi caussa facit adulterium, atque pecunias accipit, quidam erogat, damnumque

quæ patitur ob cupiditatem: hic quidem intẽperans potiùs, quàm pluris avidus: ille autem iniustus, sed non intemperans esse videbitur. Patet ergo, talem illum videri, quia lucratur. Insuper aliæ quidem omnes iniuriæ, ad aliquod semper vitium rediguntur: vt si commiserit quispiã adulterium, ad intemperantiam: si deseruerit in acie socium, ad timiditatem: si pulsaverit quempiam, ad iracundiam: sed si lucratus fuerit, ad nullam aliam pravitatem, quàm ad iniustitiam ipsam, refertur. Quare perspicuum est, præter totam, aliam esse quandam iniustitiam, vt partẽ vnivocam: quia definitio genere est in eodem: ambæ namque id possunt, vt sint ad alium. Verùm hæc quidem circa honorem versatur, vel pecunias, vel salutem, vel si quo vno nomine complecti hæc vniversa possumus: & circa voluptatem, quæ fit à lucro. Illa verò circa omnia ea, in quibus studiosus versatur. Iustitias igitur esse plures, & aliam quandam esse præter ipsam totam virtutem, perspicuum iam evasit. Sed quænam sit, & qualis, sumamus deinceps oportet. Determinatum est itaque, iniustum quidem esse, quod est contra leges, & quod est iniquum. Iustum autem quod est legitimum, & quod est æquũ. Iniustitia igitur anteà dicta est, à qua proficiscitur id iniustum, quod contra leges dicimus esse. At cùm iniquum, & iniustum, quod contra leges est, non eadem sint, sed alterum sese habeat ad alterum, vt pars se habet ad totum, (nam iniquum omne, iniustum quod cõtra leges; iniustũ autem quod contra leges non omne, iniquum. plus namque omne, iniquum: iniquum autem non omne, plus) iniustum etiam, & iniustitia non eadem sunt, sed diversa ab illis: & hæc sunt vt partes, illa vt tota. Hæc enim iniustitia, totius est iniustitiæ pars: & iustitia iustitiæ simili modo. Quare de iustitia, quæ quidem est pars, & de iniustitia similiter est dicendum: & de iusto etiam, & de iniusto. Ea igitur iustitia, quæ perinde, atque tota virtus, est ordinata, & ea iniustitia, quæ adversatur illi, quarum altera virtutis, altera vitij totius ad alium vsus est, omittatur. Et iustum id, & iniustum, quod ad has attinet, patet quonã sit modo definiendum. Etenim pleraque legitima ea ferè sunt, quæ à tota virtute aguntur. Lex enim iubet vniuscuiusque virtutis vivere ratione, & vetat vitij cuiusvis vivere modo: necnon legitima, quæ ad publicam pertinent disciplinam, ea sunt, quæ virtutem totam efficere possunt. Sed de singulorum disciplina, qua quidem vir bonus est absolutè, vtrum sit civilis, an ad aliam facultatem pertineat, determinabitur posteà. Non est enim idem fortasse, virum esse bonum, & civem bonum. Iustitiæ autem eius, quæ est pars, & eius, quod ad ipsam attinet, iusti, vna quidem species est ea, quæ in distributione consistit, aut honoris, aut pecu-

cu-

cuniarum, aut cæterarum rerum, quæ inter eos dividi possunt, qui in eadem civili societate versantur. In his enim fit, vt quispiam & non æquum habeat ad alium, & etiam æquum. Alia autem ea, quæ in commercijs est hominum emendandis: cuius sunt duæ partes. Commercia nanque quædam sua sponte faciunt homines, quædam invitis ipsis efficiuntur. Et ea quidem, quæ sponte faciunt, talia sunt, venditio, emptio, mutatio, vadimonium, locatio, depositio, mercede conductio. Atque propterea sponte hæc fieri dicuntur, quòd principium ipsum sponte procedit, ac agitur. Ea verò, quæ invitis hominibus fiunt, aut clandestina sunt, vt furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, servorum seductio, cædes cum dolo, falsum testimonium. Aut violenta, vt verberatio, vincula, mors, rapinæ, membrorum captio, convicium, contumelia.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SECVNDI.

Esse speciem quandam Iustitiæ peculiaris, præter illam communem: cum eaque partim convenire, & partim differre. Dirimitur quæstio incidens, & statuitur divisio Iustitiæ peculiaris in commutantem, & distribuentem.

EXPLICATA Iustitiâ generali & legali superiori capite, disserit modò Aristoteles de Iustitiâ peculiari, quid & quotuplex sit. Dividitur vero caput in quatuor partes. In primâ pronunciat, præter Iustitiam legalem & communem, esse aliam restrictiorem & peculiarem. In secunda assignat, tum convenientiam, tum & discrimen vtriusque. In tertiâ indicat quæstionem quandam hinc ortam, eiusque resolutionem in alium locum remittit. In quartâ demum, ipsam peculiarem Iustitiam bipartitò dividit in commutantem & distribuentem.

2 CIRCA Primam partem, ex communi sensu decernit, præter communem illam legalemque Iustitiam, de quâ antea dictum fuit, esse aliam peculiarem & propriam: idque ratione probat. Sed vt ratio ipsa, & plura ex dicendis altiùs percipiantur, notandum est ex dictis cap. præced. duplex esse genus iniustè factorum, pleonecticum vnum, paranomicum aliud. Pleonecticum denominatur à pleonexiâ, id est, cupiditate habendi plus iusto; quo vitio quisquis laborat, Græcè dicitur pleonectes, sive plus iusto appetens bona fortunæ. Paranomicum deducitur à paranomiâ, quæ est legum violatio; & hoc vitio notatus dicitur Græcè paranomos, id est, transgressor legum. Hoc præmisso,

3 RATIO Arist. sub hanc formulam proponi potest. Eodem modo se habet Iustitia in suo genere, atque iniustia ipsi cōtraria in suo. Atqui iniustitia ita se habet in suo genere, vt præter illam communem iniustitiam, quæ dicitur paranomia, seu violatio legum, sit alia peculiaris & propria, atque omnino distincta. Ergo & Iustitia ita se habet in suo genere, vt præter illam communem Iustitiam, quæ dicitur legalis, sit alia peculiaris & propria. Maior patet ex dictis cap. præced. præsertim num. 9. & 10. vbi statutum fuit, vnumquodque contrariorum optimè cognosci per alterum, & dividi instar alterius. Minorem, sive assumptionem syllogismi, probat Arist. tripliciter.

4 PRIMO: Quia quoties duo aliqua in suo genere ita se habent, vt vnum ab altero separari possit, manifestum est ea inter se distingui. Atqui in genere iniustitiæ ita se habet communis illa iniustitia, quæ paranomia dicitur, seu violatio legum, vt separari possit à pleonexiâ, quæ est peculiaris iniustitia. Ergo in genere iniustitiæ, præter iniustiam illam communem, seu paranomiam, oportet ab eâ distingui pleonexiam, quæ est peculiaris iniustitia. Maior cum consequentiâ patet. Minor suadetur: Fieri enim potest, & sæpe accidit, vt quis solùm peccet contra Iustitiam legalem multiplici violatione legum, quæ tantùm est iniustitia communiter dicta, seu paranomia: & tamen non peccet ex pleonexiâ, seu ex cupiditate sumendi, & habendi plusquam iustum sit, quæ est peculiaris iniustitia. Accidere enim potest vt in bello præliaturus abijciat ex ignaviâ scutum, aut asperè se gerat & morosè in amicum, aut ipsi nolit subvenire in necessitate: quæ

quæ omnia vitiosa absdubio sunt, & ad iniustiam communiter dictam, seu legalē spectant. Et tamen nihil eorum pertinet ad pleonexiam, cùm in nullo eorum velit, aut accipiat de bonis alienis aut communibus plusquam par sit. quod solum ad pleonexiam attinet. Ergo in genere iniustitiæ ita se habet communis illa iniustitia, quæ paranomia dicitur, seu violatio legum, vt separari possit à pleonexia, quæ est peculiaris iniustitia.

5 SECVNDO Probat eandem assumptionem. Omnes illæ vitiositates, quæ naturâ suâ ad diversos referuntur fines, proculdubiò inter se differūt. At vitiositas iniustitiæ legalis, seu communiter dictæ, & vitiositas iniustitiæ illius, quæ pleonexia dicitur, & inclinat ad accipiendum habendumque plus iusto, ex naturâ sua referuntur ad diversos fines. Ergo vna & altera iniustitia proculdubiò inter se differunt. Maior, in qua difficultas esse posset, constat: Quoniam habitus morales differunt inter se penes ordinem, quo referuntur natura sua ad diversos fines: & suadetur explicaturque in adulterio, quod potest dupliciter committi: primò ex sola libidine, sive desiderio voluptatis explendæ: secundò ex solo intuitu lucri, seu quæstus faciendi. Priori eventu quis solùm est libidinosus & adulter; non tamen avarus: quia solius libidinis intuitu peccavit, sive ex fine voluptatis. Posteriori autem, potiùs est avarus, quàm libidinosus & adulter: quoniam solo avaritiæ fine ductus fuit. Similiter autem se habent vitiositas iniustitiæ legalis, seu paranomiæ, & vitiositas pleonexiæ. Prior enim ducitur eo fine, quem habet opus ipsum lege prohibitum: sive ad ignaviam, sive ad libidinē, sive ad aliud eiusmodi vitium spectet. Posterior autem solùm spectat finem illum obtinendi, & habendi plus iusto ex bonis fortunæ, & minùs ex malis: vt *cap. præced. num.* 13. & 14. dictū fuit. Ergo altera, & altera vitiositas habent fines diversos.

6 TERTIO. Quisquis contra aliquam Virtutem delinquit, etiam adversus Iustitiam legalem peccat, quoniam hæc extenditur ad omnia Virtutum opera: cæterum non ideo cōtra peculiarem Iustitiam peccat. Igitur longè alia est iniustitia legalis à peculiari iniustitia. Probatur antecedens: Si enim quis adulter, seu mœchus sit, aut aciem in bello deserat, aut socium verberet, ijs casibus peccat quidem contra Iustitiam legalem, quæ prohibet eiusmodi opera, spectantia ad libidinem, ignaviā, & iracundiam. At verò non ideo contra Iustitiā peculiarem peccat: qualiter in eam delinquit, is qui iniquè lucratus est aliquid, & per quæstū iniustum plus habet, quàm par sit. Hic enim præ alijs peculiari iniustitiæ vitio se polluit, à quo ij immunes existunt. Aliud ergo vitium est iniustitiæ legalis: aliud iniustitiæ peculiaris. Vnde concluditur (quod potissimum curæ est Aristot. hoc loco) Iustitiam communiter dictam, seu legalem, differre à peculiari Iustitia.

7 CIRCA Secundam partem exponit vtriusque Iustitiæ convenientiam & differentiam sub eodē Iustitiæ genere, seu nomine: nam vtramque appellat synonimam. Asserit itaque in eo convenire, quòd in vtriusque definitionē ingrediatur idem genus: nempe, quòd vtraque sit Virtus *πρὸς ἕτερον, ad alterum*: ac proinde quoddammodò relativa. Dissidere verò vnam ab alia docet, ex parte materiæ: quoniam Iustitia & iniustitia peculiaris versantur in peculiaribus & certis bonis, in quibus posita est societas humana: vt in honore, pecunia, & ijs, quæ ad salutem corporis spectant. quæ omnia vellet vno nomine comprehendere: sed videt fieri non posse propter magnam rerum varietatem. Dicuntur tamen bona fortunæ, sive ad lucrum & damnum spectantia, quoniā aliter & breviter vix explicari possunt. Cæterū legalis Iustitia vagatur per omnem materiam morum: cùm nulla sit Virtus, nullaq; Virtutis operatio, cuius præcepta non tradat, & materiam ac finem nō præscribat. Ex quibus iam apparet, genus vtriusque Iustitiæ commune esse rationem Virtutis *ad alterum*: differentiam verò vniuscuiusque illarum considerari per ordinem ad propriam vniuscuiusque materiā, quæ Iustitiæ legali amplissima est; peculiari autem, certa & definita, vt iam diximus. Constat præterea, plures esse Iustitiæ species, & aliquam peculiarem, diversamque ab ea, quæ per omnem Virtutum moralium materiam vagatur.

8 HINC Progreditur ad vestigandam Iustitiæ qualitatem, seu qualis illa sit. Verùm antequam id edisserat, præmittit, iniustum esse duplex: aliud paranomicum, seu in violatione legum consistens: aliud inæquale, seu pleonecticum. quod non est simplex & vniusmodi: nam quod dicitur inæquale, non est idem cum eo quod dicitur plus. alterum enim est veluti pars: alterum veluti quoddam totum. Quippe omne quod plus est, inæquale est: non tamen quidquid est inæquale, plus est: cùm aliquod peculiare iniustum sit inæquale, non quia plus habeat, sed quia minùs: vt apparet in eo, qui de malis seu incommodis communibus minùs participat, quàm oporteret: vt dictum est superiori capite num. 11. & 14. loquendo de pleonecte. Itaque inæquale videtur esse aliquid commune vtrique peculiari iniustitiæ: nimirum, tam illi, quæ magis vsurpat de communibus bonis, quàm ei, quæ minùs subit de oneribus, seu communibus malis. Quare quemadmodum iniustitia inæqualis, seu pleonexia, non est idem atque iniustitia legalis; sed veluti pars illius, quæ versatur in peculiari materia: ita etiam id quod est plus, non est idem, atque inæquale;

sed veluti ipsius pars. His itaque praenotatis inquit, satis iam dictum esse de Iustitia legali, & iniustitia ipsi opposita. Constat quippe, ijs comprehendi omnium Virtutum ac vitiorum usum in ordine ad alteru: similiter, & quomodo iustum atque iniustum earum definiendum sit. Omnia quippe legibus praecepta, aut prohibita in qualibet materia Virtutis, aut vitij, ad Iustitiam legalem, aut iniustitiam attinent.

9 CIRCA Tertiam partem excitat quaestionem quandam. Sed antequam illam proponat, praemittit ex hactenus traditis, pleraque eorum, quae legibus praecipiuntur, & legitima iusta dicuntur, in operibus moralium Virtutum consistere. Nunc verò tradit eorundem legitimorum partitionem: quorum alterum continetur institutione & disciplina publica: alterum verò privata. Prioris generis censentur ea, quibus vniuersè praecipitur recta vivendi ratio, & vetatur quidquid ab honestate deviat, vt adulteria, homicidia, latrocinia, aliaque eiusmodi scelera noxia Reipublicae. Posteriori generi adscribuntur ea, quae singulis hominum ordinibus, aetatibus, opificijs, ac statibus speciatim praecipiuntur. Spectat enim ad Prudentiam exactam Legumlatorum, non modò praecipere generatim civibus, quae recta sunt, & prohibere, quae turpia: sed etiam singulis hominum statibus, conditionibusque, illa praecepta imponere, quae ad partes sive officium vniuscuiusque ritè obeundum spectant. Quod institutionis privatae genus à Legumlatoribus praemissum fuisse conqueritur Aristotel. infra *lib.* 10. circa finem, & *lib. 7. atque* 8. *Politic.* sicut & Plato saepe in libris de legibus: vbi eum defectum supplere studuit. Quae verò hoc loco tradit Aristot. circa legum praecepta, sive legalia vniversae Virtuti parandae vtilia, solùm de publica institutione accipi vult, non autem de privata.

10 QVAESTIO Igitur, quam proponit, est, vtrùm institutio & doctrina, quâ eruditur homo, vt ritè obeat munus suum, eiusque bonum proprium assequatur, spectet ad Politicam, an potiùs ad aliam disciplinam. Verùm hanc controversiam non dirimit nunc, sed remittit in alium locum: scilicet, vel in d. librum 10. cap. vlt. vbi docet ad Politicam spectare etiam institutionem privatam, doletque quod quorundam filij educatione careant, instar Cyclopum: vel ad librum tertium Politicorum, vbi nonnihil de hoc ipso.

11 CIRCA Tertiam partem disserit vberiùs de Iustitia peculiari, eamque dividit in duas species: quarum altera in distribuendo, altera in commutando posita est. Priorem ait versari in distributione rerum communium: sive eae sint bonae, vt honores, pecuniae, & Magistratus: sive malae, vt labor, vigiliae, sumptus, vectigalia, aliaque incommoda: quorum omnium aequaliter participes esse debent quotquot eadem civili societate censentur. Hoc verò ad Iustitiam distribuentem spectare probat ferè sic. Vbicumque intervenire potest aequalitas & inaequalitas vnius singularis hominis comparati ad alterum, ibi oportet esse Iustitiam peculiarem, quae definiat medium aequalitatis inter vtrumque. At in distributione, tum bonorum, tum & malorum communiū, intervenire potest aequalitas & inaequalitas vnius singularis hominis comparati ad alterum. Ergo in distributione, tum bonorum, tum & malorum communium, oportet versari Iustitiam peculiarem, quae inter vtrumque definiat medium aequalitatis. Quâ de causa Chrysippus apud Gellium *lib.* 14. *cap.* 14. tribuit Iustitiae huic oculos rectos, acres, & immotos, quos proinde in iudicando non flectat. Ideo & Hesiodus illam virginem facit, quae corrumpi se, violarique non patiatur, ac propterea, vel Dijs ipsis admirationi sit. Carmina Hesiodi Latinè expressa, haec sunt.

Illa quidē virgo est, Superis Ioue nata parēte,
Nomine clara suo, coetuq; verenda Deorum.

Et de hac potissimùm Iustitia distribuente accipitur definitio Iustitiae à Consultis tradita per hoc, vt sit constans & perpetua voluntas ius suum vbicuique tribuendi. de quâ iam egimus *cap. praeced. num.* 4. & 5.

12 ALTERA Iustitiae species in commutando posita est, indeque vulgo commutativa dicitur. Occupatur enim in rerum commutationibus, quarum vi transfertur potestas, seu dominium rerum ab vno in alium: vt in emptione, venditione, mutuo, & alijs eiusmodi contractibus. Vnde palam est distinctio Iustitiae distribuentis à commutante. Illa enim communia bona transfert à Republica, sub cuius ditione erant, ad certam personam: haec verò peculiaria bona ab vno singulari homine in alium transfert. Quemadmodum verò prior versatur in communibus bonis, quorum generali appellatione exprimuntur honores, & pecuniae, ac res quae pecuniâ aestimantur: ita & posteriorem hanc docet versari in ea materia, quae συνάλλαγμα dicitur: id est, contractus cum aliquo. Nec morari libet circa etymon eius vocis: de quo legendi hoc loco Giphanius, & Gallutius, ac Budaeus in Pandectis. Sufficiat observare, sub eo nomine comprehendi ab Aristotele omnia civilia negotia: vt testamenta, civilia pacta: item delicta, flagitia, aliaque plurima: quamvis apud Consultos nomen contractus significationem habeat restrictiorem ad pacta & conventa; ex quibus obligatio oritur. Sic etiam συμβόλαιον, *symbolaeum* Graecè significat commertium, seu negotiationem: & tamen ab Aristot. in numero plurali symbola latiùs sig-

significant contractus, condicta, pacta, & conventa quæque. Ex quibus patet, materiam Iustitiæ commutantis latissimè vagari per totam ferè Iuris Civilis materiam, quæ à Consultis comprehenditur nomine personarum, rerum, & actionum. Ea namque omnia denotat *συνάλλαγμα*, sive *contractum*, ex mente Aristotelis.

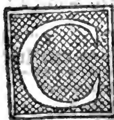
13 OFFICIVM Itaque commutantis Iustitiæ positum esse ait in emendandis, corrigendisque commutationibus, contractibus, & civilibus actionibus, quarum interventu quidquam ab vno in alium transfertur. Cùm enim sæpe accidat vt in ijs per inæqualitatem peccetur, oportuit esse Virtutem aliquam per se institutam ad eam inæqualitatem tollendam, & redigendam ad æqualitatem. Verùm in Iustitia commutante, vt id munus exequatur, partes sunt duæ: sicuti & bipartitò dividuntur commutationes, cōtractus, & actiones civiles, quas corrigit: quoniam quædam sunt voluntariæ, quædam autem invitæ. Porrò Aristotel. etiam id quod invitè fit, generali nomine *συνάλλαγμα*, *contractum* vocat: quoniam in civili societate & communione omni, tam bonorum, quàm malorum, seu pœnalitatum, inveniri posse existimat, & accidere, vt quis voluntariè, aut involuntariè agat, patiaturvè. Quippe, vt infrà *cap.9.* apparebit, in qualibet specie peculiaris Iustitiæ locum habet mutua perpessio, sive contrapassum: vt inter percutientem, & percussum; furantem, & eum cui furtum fit; altero quidem voluntariè inferente iniuriam, altero autem patiente & involuntariè se habente.

13 VERVM Aristotel. ipse luculentiùs edisserit voluntarios atque involuntarios contractus, in quibus Iustitia commutans versatur. Docet enim, voluntarios contractus esse emptionem, venditionem, mutuum, fideiussionem, commodatum, depositum, locationem, & conductionem, aliosque eiusmodi: & eos omnes appellari voluntarios, quia eorum principium voluntarium est. Nimirum, vt suprà *lib.3. cap.1.* tradidit, quorum principium est situm in ipso agente, cum cognitione circa singula, in quibus est actio. Et ex hoc principio voluntario nascitur inter contrahentes obligatio, quàm Iurisconsulti *necessitatem* appellant. Dicunt enim voluntatis esse contrahere: contractibus verò stare, necessitatis. Ita habetur *l. si quid initio, Cod. de obligat. & action. l. in commodato, §. sicut, ff. commodati.* Involuntarios verò contractus eos appellat Aristotel. quorum principium in ipso agente non est, sive in ipso commutante, & contrahēre. Eorumque duplex quasi genus constituit; vt quidam sint involuntarij propter ignorationem: quidam autem propter vim. Exemplū priorum assignat in ijs, qui clandestini dicuntur: qualiter furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, servi deceptio, cædes dolo commissa, & falsum testimonium. Fiunt enim ignorante eo, qui petitur. Exemplum posteriorum affert in ijs, quæ prorsus violenta sunt: qualiter verbera, vincula, mors, rapina, mutilatio, maledicentia, & contumelia.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 58 art 7. 8. & 9. vbi agitur de Iustitia particulari, & illius Interpretes.

CAPVT TERTIVM.

De Iusto distributivo.

VM Autem iniustus sit iniquus, & iniustum iniquum, constat & aliquod medium esse iniqui: atque hoc est ipsum æquum. Quo enim in actu plus est, & minus, in eodem est etiam æquum. Si igitur iniustum est iniquum, iustum est æquum. Quod quidem & absque ratione patet omnibus. At cùm æquum sit medium, iustum medium quoddam erit. Ipsum autem æquum in minimis est duobus. Necesse est igitur, ipsum iustum & medium esse, & æquum, & ad aliquid, & quibusdam. Atque quo medium quidem est, hoc aliquorum est, quæ quidem plus sunt, & minus: quo autem æquum est, duobus est. At quo iustum est, quibusdam est. Ipsum ergo iustum, minimis quatuor consistat,

sistat, necesse est. Homines enim, quibus est iustum, duo sunt: & res, in quibus & ipsæ duæ sunt. Atque eadem est æquitas, quibus, atque in quibus. Nam vt sese habent ea, in quibus, sic sese habent, & illa. Si enim non sunt æqui, non æqua habebunt. Sed hinc pugnæ nascuntur, & incusationes, atque querelæ, cùm æqui non æqua, aut æqua non æqui habent, ac potiuntur. Id ita esse ex eo, quod pro dignitate fit, constat. Iustum enim, quod in distributionibus est, omnes vno ore pro dignitate quadam oportere esse dicunt. Ipsam tamen dignitatem non eandem omnes inquiunt esse: sed populares quidem, libertatem: pauci verò potentes, opulentiam: nonnulli, nobilitatem: optimates verò, virtutem. Iustum ergo, rationum quandam comparationem subit. Comparationem nanque rationum subire, non absoluti numeri solùm, sed numerabilis etiam omnino proprium est. Etenim comparatio rationum, æqualitas est rationum, & in quatuor minimis est: & seiunctam quidem in quatuor esse constat. An non continua in quatuor est? Vno nanque termino vtitur, vt duobus: & bis illum sumit, hoc modo: Vt a sese habet ad b, sic b sese habet ad c.

xij.	vj.	iij.
a.	b.	c.

Bis igitur dictum est ipsum b. Quare si b bis positum fuerit, quatuor erunt ea, quæ comparationem subeunt rationum. Est autem & ipsum iustum in quatuor minimis: & ratio eadem est. Sunt enim seiuncta similiter, & quibus, & quæ. Erit ergo vt est a terminus ad b terminum, sic c terminus ad terminum d. Et mutato ergo ordine, vt a sese habet ad c, ita b sese habebit ad d. Quare & totum ad totum, quod quidem distributio ipsa coniungit. Et si ita compositum fuerit, iustè coniungit. Coniunctio igitur a termini cum c, & b cum d, iustum est id, quod ad distributionem accommodatur, & est medium eius, quod comparationem rationum non subit. Quod enim subit ipsam, medium est. Iustum autem subit.

xij.		vj.	viij.		iiij.
Achilles	Aiax	Munus	Achillis	Munus	Aiacis
a		b	c		d

xij.	viij.
Achilles	Munus Achillis
a	c
vj.	iiij.
Aiax	Munus Aiacis
b	d

Ta-

Talem autem rationum comparationem Mathematici Geometriam vocant. In Geometria nanque fit, vt & totum ad totum perinde sese habeat, atque ad vtrumque sese habet vtrumque. Non est autem continua hæc comparatio rationum: non enim fit terminus vnus numero, cui, & quod. Iustum igitur hoc in comparatione rationum consistit. Iniustum autem est id, quod à comparatione rationum exorbitat. Fit igitur aliud plus, aliud minus. Quod quidem & in ipsis actionibus accidit. In bonis enim, qui iniuriam facit, plus habet: qui iniuriam patitur, minus. In malis autem contrà. Boni nanque rationem subit minus malum, ad maius malum. Minus enim malum magis, quàm maius, est expetibile. At quod expetitur, bonum est: quod magis, maius. Hæc est igitur vna species iusti.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS TERTII.

Ius, siue iustum distribuentis Iustitiæ, in medio & æquali secundùm proportionem situm esse. Quænam sit eiusmodi proportio.

ONSILIVM Aristotelis in hoc capite est ostendere, ius, sive iustum Iustitiæ distribuentis, esse medium & æquale. Dividitur autem in duas partes. In primâ decernit, id quod in Iustitia distribuente iustum censetur & ius, esse quoddam medium secundùm proportionem. In secunda inquirit, qualis proportio sit illa, iuxta quam metiri solemus medium Iustitiæ distribuentis.

2 CIRCA Primam partem pronuntiat, iustum distributivum, sive ius distribuenti Iustitiæ respondens, esse medium & æquale. Id autem dupliciter probat. Primò ratione petitâ à naturâ contrariorum: nimirum, ex eo quòd iniustum oppositum Iustitiæ distribuenti, sit inæquale. Ergo iustum ipsi conforme debet esse æquale, sive medium. Colligiturque ex partibus inæqualibus, quibus iustum intercipitur. eæ verò sunt, plus, & minùs, quæ inveniuntur in quolibet iniusto. Vt enim cap. præced. dictum est, qui plus boni capit, & minùs mali, is planè iniustus, & inæqualis censetur. Ergo ex opposito qui æqualiter de bonis, ac de malis participat, iustus & æqualis debet existimari. Ergo quemadmodum iniustum contrarium Iustitiæ distribuenti est inæquale; ita & ius, sive iustum eidem Iustitiæ conforme erit æquale. Quod dicitur *medium*: quia positum est inter plus & minus, veluti duo extrema, quibus Iustitia distribuens violatur.

3 SECVNDO Probat authoritate, sive sensu omnium: qui vnanimiter arbitrantur; iustum esse id quod æquale est: iniustum verò quod inæquale: quamvis non omnibus ratio suppetat in id probandum. Eoque modo loquuntur frequenter Latini Authores, qui post Arist. scripserunt. Nam Cicero *lib. 1. Offic.* inquit, æquitatem esse maximè propriã Iustitiæ. Vbi æquitatis nomine, æqualitatem intelligit. Et *in Topicis* ius civile appellat æquitatem, id est, æqualitatem constitutam ijs, qui eiusdem civitatis sunt. Seneca etiam observat, æqualitatem esse primam partem æquitatis: ac si planiùs doceret, omnem æquitatis, seu Iustitiæ rationem, in æqualitate positam esse. Cæterum monet Aristotel. id medium, sive iustum, in quo sita est vis Iustitiæ distribuentis, non esse vtcumque æquale, sed secundùm proportionum quandam similitudinem æquale. Rationemque reddit: tum quia hoc iustum, quatenus æquale est, debet esse inter duas minimùm res, quæ æquales dicuntur: tum prætetea, quia omne iustum est *πρὸς ἕτερον*, id est, *ad alterum*: atque adeò saltem inter duas personas versari debet. Ergo debet esse æquale secundùm quandam proportionum similitudinem, seu proportionalitatem, vt communiter dicitur, tum rei ad rem, tum & personæ ad personam. Vnde, & colligit, iustum eiusmodi esse debere in quatuor minimis, id est, in quatuor terminis, vt Philosophi, & Dialectici loquuntur. Quatenus enim est æquale respicit duos terminos, plus & minùs: quatenus autem iustum, respicit saltem duos alios; nimirum, personam & personam. *In minimis*, inquam, vt vertit optimè *ἐν ἐλαχίστοις* Noster Benedictus

Perionius, & approbat Giphanius, quamvis refragetur Lambinus.

4 STATVIT Itaque medium Iustitiæ distribuentis debere esse medium secundùm quandam proportionalitatem: idque duplici ratione probat. PRIMA ferè sic procedit. Omne illud medium, quod minimùm, sive saltem exigit quatuor terminos, inter quos proportio, & comparatio est vnius cum altero, est medium secundùm aliquam proportionalitatem. Atqui medium Iustitiæ distribuentis est medium, quod minimùm exigit quatuor terminos, inter quos proportio, & comparatio est vnius cum altero. Ergo medium Iustitiæ distribuentis est medium proportionalitatis. Maior patet: Quia proportionalitas est similitudo, aut æqualitas duarum proportionum: vt ex rudimentis Mathematicæ disciplinæ notum est, & ex Dialecticis, tractatu de Analogia. Minor autem probatur & explicatur: Quoniam in medio, sive iusto distribuentis Iustitiæ, sunt duo saltem homines, inter quos ius decernitur; & duæ minimùm res, inter quas invenitur æqualitas, ad Iustitiam spectans. Æqualitas autem hæc debet esse tum personarum, quibus redditur ius; tum & rerum, in quibus iustum invenitur: ita vt quemadmodum persona se habet ad personam, ita res ad rem. Aliter enim personæ ipsæ non habebunt æqualia, indeque exurgent querimoniæ, contentiones, & accusationes, vt Aristoteles, inquit: quasi in distributione violatum fuerit ius, eò quòd æquales non recipiant æqualia ex divisione bonorum communium, aut inæqualiter dignis æqualia dentur stipendia. Ergo medium Iustitiæ distribuentis est eiusmodi, vt minimũ exigat quatuor terminos, inter quos proportio sit & comparatio vnius cum altero: vtpote personæ ad personam, & rei ad rem.

5 OBSERVAT Giphanius, doctrinam hanc mutuatam esse ex Platone *libr.* 6. *de Legibus*, vbi latè disserit de expostulationibus, & discordijs, ex inæquali bonorum communium distributione ortis. Idemque *in Phædro* æqualitatem vocat amicitiæ matrem: & per consequens inæqualitatem inimicitiæ, ac rixarum generatricem. Ipse etiam Aristoteles infrà *libr.* 8. vbi de Amicitia ex professo agit, æqualitatem iuris atque amicitiæ originem appellat. Ideoque Plutarchus libello illo περὶ φιλαδελφίας, *de amore fraterno*, Solonem Atheniensium Legumlatorem graviter notat, quòd prætermissa æqualitate Rempublicam turbis, & seditionibus impleverit, quas impedire muneris sui erat. Civitate enim interturbata, & in factiones divisa, nulla est Iustitiæ ratio, & æqualitas nulla: sed quisquis potentior, aut callidior est, communium bonorum plus sibi vsurpat, quam perciperet si pax, & æqualitas inter cives servaretur. Vnde illud Aristophanis *in Equitibus*.

Ὅπερ γὰρ οἱ τὰς ἐγχέλεις, & id est;
Fecisti vt is, qui captant anguillas, faciunt;
Quieta cùm sunt stagna, venatur nihil;
Sed cœnum vbi omne hac, & illac subverterit,
Captura magna est. Tu quoque vbi turbaveris
Hanc civitatem, & inde plurimùm capis.

6 ALTERAM Rationem desumit ex communi omnium iudicio decernentium, Iustitiæ distributionem debere fieri iuxta cuiusque meritum dignitatemque: in quo differt à Iustitia commutante, quæ non attendit ad dignitatem, sed ad æqualitatem. Ratio autem sub hac formulâ proponi potest. Tunc iustum, sive medium Iustitiæ distribuentis censetur servari, cùm vnicuique datur quod eius dignitati conforme, & debitum est: ita vt dignitate maiori præditus, accipiat magis; qui autem minori, minùs. At in hoc ipso est proportionalitas quædam, sive proportionum æqualitas: iuxta quam sicut alter est dignus præmio maiore, sic alter minore. Ergo tunc iustum, sive medium Iustitiæ distribuentis censetur servari, cùm attenditur proportionalitas, seu æqualitas proportionum. Quamvis verò omnes in eo conveniant, vt distributio fieri debeat iuxta meritum & dignitatem cuiusque, non omnes ex eodem capite meritum, & dignitatem metiuntur, sed ex diversis, iuxta varietatem Politiæ, sive Rerumpublicarum. Etenim in Democratiâ, vbi plebs obtinet principatum, dignitas solùm attenditur penes libertatem: non autem secundùm nobilitatem, sapientiam, aut probitatem morum: vsque adeò vt tantùm honoris, & bonorum communium tribuatur opifici, quantùm Themistocli, vt loquitur Isocrates *ad Nicoclem*, & graviter notat, sicut & Plutarchus libello superiùs indicato. Verùm in Oligarchia, quæ paucorum principatus est, non libertas, aut dignitas, sed sola nobilitas, aut opulentia est dignitatis mensura. Quippe ex ijs duobus habetur propria nota Oligarchiæ, quam Cicero apud Giphanium appellat factionem. Imperantes enim pauci, veluti factione, aut conspiratione quâdam, se dividunt à cæteris, & ijs præferunt. quod idem Aristotel. damnat *lib.* 4. *Politic.* & Isocrates loco allegato. Denique in Aristocratiâ, vbi Optimates, seu Virtute conspicui ex populo deliguntur, dignitas solùm ex Virtute attenditur: ideoque genus id Politiæ infrà *lib.* 8. *cap.* 10. laudatur ab Aristot. & impensiùs ab eodem Isocrate *in Areopagitico.*

7 ITAQVE Vis rationis præiactæ sic breviter perstringi potest. In omni Politiâ,

sive ea Democratia sit; sive Oligarchia, sive Aristocratia, distributio ex Iustitia fieri debet secundùm dignitatem cuiuslibet, vndecumque dignitas sumatur. At in eo ipso est quędam proportionalitas, seu æqualitas proportionum: nimirum, vt sicut se habet æqualiter dignus ad æquale præmium, ita & alter æqualis ad præmium æquale: & sicut minùs dignus ad minus præmium, ita & alter dignior ad prę-mium maius. Ergo in omni Politiâ distributio ex Iustitiâ fieri debet secundùm proportionalitatem, seu æqualitatem proportionum. Cùm verò iustum ipsum, quod spectat Iustitia distribuens, sit medium inter plus & minùs, vt suprà dictum est, demum evincitur, medium eiusmodi debere esse æquale secundùm proportionalitatem.

8 CIRCA Secundam partem quærit, qualis sit proportio illa, iuxta quam iustum distribuentis Iustitiæ metiendum est. Id vt edisserat Aristoteles, præmittit duo. Alterum est, proportionalitatem vniversè acceptam, non solùm reperiri in numero vnitatum, qui simpliciter numerus dicitur, & monadicus appellatur; id est, solitarius, & constans ex vnitatibus abstractis à materia; vt sunt, duo, sex, decem, &c. sed etiam in numero ipso concreto, seu rerum numeratarum; quales sunt, duæ manus, quinque digiti, aut decem homines. Cuius ratio facilis assignatu est: quoniam proportionalitas vniversè accepta nihil aliud est, quàm æqualitas proportionum, secundùm quam, sicut hoc habet proportionem cum illo, ita illud cum alio. At æqualitas proportionum eiusmodi æquè bene inveniri valet in numero vnitatum & abstracto, ac in numero rerum & concreto. Ergo proportionalitas æquè in vno numero, atque in alio inveniri potest. Alterum ab Aristotele præmissum est, omnem proportionalitatem minimùm exigere quatuor terminos, vel reipsa distinctos, vel secundùm rationem saltem. Licèt enim in pluribus terminis inveniri possit, vt quoties attenditur æqualitas plurimarum proportionum; tamen infra numerum quaternarium terminorum nulla esse potest proportionalitas, vt iam *num*.4. ostensum fuit.

9 QVOD Iterum in hunc pene modum probat. Omnis proportionalitas, aut est continua, aut discreta. At sive continua, sive discreta sit, constat quatuor minimùm terminis. Ergo omnis proportionalitas constat quatuor minimùm terminis. Consequentia liquet à membris dividentibus adæquatis, & collectim sumptis ad divisum. Maior suadetur & explicatur ab Aristotele ipsa terminorum declaratione. Proportionalitas enim continua est æqualitas duarum proportionum, in vno aliquo termino vtrique earum communi convenientium. Exemplum sit in hac proportionalitate: *Sicut se habent octo ad quatuor, ita se habent quatuor ad duo.* Ambæ enim proportiones copulantur in vno aliquo termino vtrique communi: hoc est, in numero quaternario, qui bis repetitur; semel in ordine ad octo, & iterum in ordine ad duo. Diciturque proportionalitas continua instar quantitatis continuæ, quæ medio termino, sive puncto communi partibus, copulatur. Proportionalitas verò discreta est æqualitas duarum proportionum in vno aliquo termino communi non convenientium: vt in hoc exemplo: *Sicut se habent sex ad tria, ita decem ad quinque.* Non enim in ijs duabus proportionibus est terminus aliquis vtrique communis, vt in duabus præcedentibus.

9 SVPPOSITA Autem terminorum, sive vocum declaratione, facilè probatur illa maior propositio syllogismi praiacti. Omnis proportionalitas, seu æqualitas duarum proportionum, aut copulatur, aut non copulatur medio termino communi vtrique. Inter hæc enim non potest assignari aliqua proportio neutra, cùm ambo extrema proportionalitatum contradictoriè opponantur. At proportionalitas, quæ copulatur medio termino communi, est continua: quæ autem non copulatur, est discreta. Omnis ergo proportionalitas, aut est continua, aut discreta. Iam minor illa eiusdem syllogismi facilè suadetur vtroque exemplo nuper proposito. In priore enim, quod est proportionalitatis continuæ, sunt quatuor termini, quamvis non omnes secundùm rem distincti. Sunt enim numerus binarius, & octonarius, & quaternarius bis comparatus, seu ratione sola & comparatione duplici distinctus. In posteriore autem exemplo sunt quatuor termini, omnes distincti secundùm rem: nimirum, numerus ternarius & senarius in vnâ proportione, atque in altera quinarius & denarius. Ergo vera est illa minor propositio, in quâ assumitur, omnē proportionalitatem, sive continuam, sive discretam, quatuor minimùm terminis constare.

11 CVM Verò id quod iustum dicitur, sit medium, & medium secundùm proportionalitatem, pergit Aristotel. ad exponendum qualis sit eiusmodi proportionalitas. Docet autem, illam esse æqualitatem proportionum, non verò duarum quantitatum. Pro cuius penitiori notitia observare opus est, duplicem esse proportionalitatem: geometricam vnam, arithmeticam aliam. Prior attenditur penes æqualitatem solam proportionum, quæ inter quatuor terminos invenitur: veluti cùm dicimus: *Sicut comparantur novem ad sex, ita sex comparantur ad quatuor.* In vtroque enim est eadem proportio; nimirum, sesquialtera: quia quemadmodum in novem sunt sex & tria; sic in numero sex sunt quatuor

& duo. Quamvis autem in vtroque sit similitudo & æqualitas proportionum; non tamen eadem quantitatis æqualitas: quia novem continent tria supra sex: cæterum sex non continent nisi duo supra quatuor. Arithmetica verò proportionalitas solùm spectatur penes æqualitatem quantitatum: vt in hac comparatione: *Sicut octo se habent ad sex, ita sex ad quatuor.* Octo enim solùm addunt duo supra sex, sicuti & sex addunt duo supra quatuor. In quo sanè servatur omnimoda æqualitas penes quantitatem excedentem: non tamen æqualitas aut similitudo proportionum: quoniam in priori comparationis parte est proportio sesquitertia; in posteriori verò proportio sesquialtera. Octo enim ad sex habent proportionem sesquitertiam: sex autem ad quatuor habent proportionem sesquialteram.

12 ARIST. Itaque docet, iustum, sive ius distribuentis Iustitiæ, esse medium æquale secundùm proportionalitatem, seu æqualitatem proportionum; & non qualemcumque; sed geometricam; & hanc, discretam, seu non copulatam termino communi vtrique proportioni. Quod ipsius pronuntiatum est trimembre, & quod ad vnamquamque partium seorsim probandũ. Primam partiũ sic demonstrat. Vbicumq; sunt quatuor termini, quorũ duo eandẽ inter se proportionẽ servant, ac reliqui duo, ibi est æqualitas proportionum. Atqui in iusto, sive iure distribuentis Iustitiæ sunt quatuor termini, quorum duo eandem inter se proportionem servant, ac reliqui duo. Ergo in iusto, sivè iure distribuentis Iustitiæ, est æqualitas proportionum. Assumptio, sive minor, in quâ sola potest esse dissidium, sic suadetur & explicatur. In iusto enim, sive iure distribuentis Iustitiæ, opus est vt vnius personæ, cui aliquid distribuitur, sit eadem ad rem distributam proportio, ac est alterius personæ, ad rem etiam distributam. Eâdem quippe proportione dantur personis res distributæ & divisæ ex bonis communibus, quâ personæ ipsæ differunt inter se, *κατ' ἀξίαν, secundùm dignitatem.* Quod hoc exemplo elucidat Græcus Aristotelis Interpres Eustratius. Sit Achilles meriti & dignitatis, vt duodecim: Aiax verò vt sex: quæ dicitur proportio dupla. Aliunde verò statuamus res duas inter vtrumque distribuendas, quarum altera sit pretij vt octo, altera vt quatuor. Sanè sicut in hac hypothesi se habet Achilles dignus vt duodecim ad Aiacem dignum vt sex; ita se habet res pretij vt octo ad rem pretij vt quatuor. Sicut enim inter personas, ita & inter res proportio est dupla. Ergo perinde se habet in eâ proportionalitate Achilles ad rem pretij vt octo, atque Aiax ad rem vt quatuor. Est enim in vnoquoque eorum ad rem, sive præmium, proportio sesquialtera; sicuti in priori comparatione personæ ad personam, & rei ad rem, proportio fuit dupla. At in eâ hypothesi sunt quatuor termini, quorum duo eandem inter se proportionem servant, ac reliqui duo. Ergo in iusto, sive iure distribuentis Iustitiæ, sunt quatuor termini, quorum duo eandem inter se proportionem habent, ac reliqui duo.

13 EAM Verò proportionum æqualitatem esse geometricam, quæ est secunda præcedentis Asserti pars, sic probatur. Illa enim est æqualitas geometrica proportionum, in quâ totum ex duabus partibus compositum ita cõparatur ad aliud totum ex duabus item partibus coalescens, ac vna pars ad aliam partem. Hoc enim esse proprium geometricæ proportionis, & ab arithmetica proportione alienum, constabit ex capite sequenti. Atqui in iusto, sive iure distribuentis Iustitiæ, totum ex duabus partibus compositum ita comparatur ad aliud totum, ex duabus item partibus coalescens, sicut vna pars ad aliam partem. Ergo in iusto, sive iure distribuentis Iustitiæ, est æqualitas geometrica proportionum. Maiorem probat Arist. auctoritate Mathematicorum: eamque latè expendit hoc loco Giphanius ex ipsorum doctrina, ac præsertim Euclides *definitione 12. & 14.* Minor autem constat ex præcedentibus: Quia in iusto, sive iure distribuentis Iustitiæ, sunt quatuor termini: quorum quilibet duo constituunt vnum aliquod totum, veluti partes ipsius. Nimirũ, Achilles dignus vt duodecim, & res pretij vt octo, constituunt totum vnum: & Aiax dignus vt sex, ac res pretij, vt quatuor, constituunt aliud totum, in ordine ad distributionem iustam. Ac quemadmodum in ea proportionum æqualitate se habet Achilles ad Aiacem in excessu meriti & dignitatis; ita res pretij vt octo ad rem pretij vt quatuor. Cũque quælibet earum, tum rerum, tum & personarum, habeat rationem partis ad suum totum, consequens est vt in iusto, sive Iure distribuentis Iustitiæ, totum ex duabus partibus compositum ita ad aliud totum comparetur, sicut pars ad partem.

14 DENIQVE Eam proportionalitatem (quæ est pars tertia Asserti) non esse cõtinuam, sed discretam, suadetur. Proportionalitas enim illa, cuius proportionũ non est vnus aliquis terminus communis, nullatenus continua est, sed potiùs disiuncta, seu discreta. At in iusto, seu iure distribuentis Iustitiæ, non est proportionum vnus aliquis terminus communis. Sunt enim duæ personæ, & duæ res omnino distinctæ, quarum nulla replicatur ad alteram proportionem faciendam. Ergo proportionalitas in iusto, sive iure distribuentis Iustitiæ, non est continua; sed potiùs discreta.

15 COLLIGIT Ex dictis, id in Iustitiâ distribuente esse iustum, quod prædictâ proportionalitate affectum est: id autẽ iniustũ, quod

quod eadem proportionalitate caret, eò quòd plus habeat vel minùs, quàm proportionum æqualitas postulet. Nimirum, vir iustus æqualiter sumit ex bonis communibus, sive commodis, ac subit de oneribus: & proportionaliter ad vtraque se habet. Iniustus autem sumit plus de bonis, sive commodis; & minùs de malis, sive oneribus: ideoque proportionalitatem non servat. Hoc verò facit, quia subire minùs mali apprehenditur ab eo veluti quoddam bonum: vt suprà cap. 1. latè dictum fuit.

VIDE D. Thom. 2. 2. q. 61. quæ est de partibus Iustitiæ, scilicet, commutativa & distributiva, ac præterea q. 63. quæ est de vitijs oppositis Iustitiæ distributivæ, atque illius Interpretes.

CAPVT QVARTVM.

De Iusto commutativo.

RESTAT Id iustum, quod fit in emendandis commercijs, tam ijs, quæ sua sponte faciunt homines, quàm ijs, quæ invitis ipsis efficiuntur. Hoc autem aliam habet speciem à priore. Iustum enim distributivum eorum, quæ cõmunia sunt, in dicta semper comparatione rationum consistit. Nam si è pecunijs publicis distributio fiat, eadem erit ratione, quam habent inter sese ea, quæ in Rempublicam sunt collata, & iniustum, quod huic opponitur, id est, quod à comparatione rationum exorbitat. Iustum autem, quod est in commercijs, est quidem æquum quoddam; & iniustum, iniquum. Sed non illa comparatione rationum, sed arithmetica. Nihil enim refert, si probus pravo detraxerit, an pravus probo: neque si adulterium probus, an pravus cõmiserit. Sed ad differentiam nocumenti lex respicit tantùm: & vtitur vt æqualibus, si hic iniuriam facit, ille patitur: & si hic nocuit, ille est læsus. Quare iniustum hoc, cùm sit iniquum, iudex æquare conatur. Nam cùm hic quidem percussus est, aut occisus, ille verò percussit, aut occidit, passio, atque actio divisa est in partes non æquas, sed ad æqualitatem aufferendo lucrũ damni respectu nititur redigere iudex. Dicuntur enim hæc in talibus absolutè dicendo. Atque quanquam hæc nomina quibusdam accommodata non esse videntur, vt ei, qui percussit, lucrum: & ei, qui passus est, damnum: cùm mensurata tamẽ fuerit passio, hoc damnum, illud lucrum vocatur. Quare æquum quidem inter plus, & minus medium est. Lucrum autem, atque damnum, plus sunt, & minus. Contrario modo, plus boni, & minus mali lucrum: contrariorum autem damnum, quorum medium est ipsum æquum, quod quidem dicimus esse iustum. Quare iustum emendativum, medium est inter damnum, & lucrum. Quapropter & cùm controversiam habent, ad iu-

iudicem ipsum confugiunt. Ire autem ad iudicem, est ire ad ipsum iustum. Index enim vt iustum est animarum suapte natura. Et quærunt iudicem medium. Et vocant nonnulli mediatorem, vt ipsum iustum assecuturi, si medium iustum consequantur. Medium ergo quoddam est ipsum iustum: siquidem & iudex medium est. Iudex autem ad æqualitatem redigit. Et perinde, atque si linea in æquales duas partes divisa, id, quo maior pars dimidium excedit, abstulerit, minorique addiderit parti: cumque totum divisum fuerit duas in partes æquales, tum suum aiunt habere, cùm æquum acceperint. A equum autem medium est inter maius, & minus, in Arithmetica comparatione rationum. Nam si sint duo æqualia, & ablatam ab altero quantamvis partem addideris alteri, talibus duabus excedit partibus alterum. Si enim ablata fuisset, & non addita, vna sola parte excederet. Excedit ergo medium vna: & ipsum medium excedit id, à quo est ablatio facta, vna. Hoc ergo cognoscemus & quidnam addendum ab eo sit, qui plus habet, & quid addendum sit ei, qui minus habet. Id enim, quo medium excedit, addendum est ei, qui minus habet. Id autem auferendum à maximo est, quo exceditur medium. Sint æquales lineæ tres, a b, c d, e f: atque ab a b, pars auferatur a g, & addatur ipsi lineæ e f: sitque illa h e. Quare tota linea h e f excedit g b lineam parte h e, & parte e k. Excedit ergo mediam c d lineam h e parte.

a g b
c d
h e k f

Est autem hoc & in cæteris artibus. Etenim è medio tollerentur, nisi agens ageret, & quantum, & quale: & patiens pateretur hoc, & tantum, & tale. Nomina autem hæc (damnum inquam, & lucrum) ex ijs contractibus, quos sua sponte faciunt homines, tracta sunt. Qui enim emendo, vendendo, cæteraque agendo, quæ lege concessa sunt, plus habent quàm suum, ij lucrari: qui minus, quàm in principio, ij damnum pati dicuntur. Sed qui neque plus, neque minus habent, sed sua per se ipsa sunt facta, ij se sua inquiunt habere, & neque damnum pati, neque lucrari. Quare iustum medium est inter lucrum quoddam, & damnum (quæ fiunt invitis hominibus) æquale, inquam, & prius, & posterius habere.

SVMMA

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVARTI.

Quænam sit propria functio Iustitiæ commutantis, quatenus differt à distribuente: & quâ ratione deprehendi possit medium in iustis commutationibus.

POSTQVAM Arist. disseruit de Iustitia distribuente, procedit ad agendum de illâ, quæ in commutationibus posita est, atque in dirigendis & emendandis contractibus, pactis, & conventis, sive voluntarijs, sive invitò susceptis. Hæc enim omnia sunt materia commutantis Iustitiæ. Summa autem doctrinæ in eo ferè est, vt huius Iustitiæ opus, sive iustum, appareat in commutationibus, quas Græci *συναλλάγματα* vocant, vt cap. 2. dictum fuit; ijsque ad æqualitatem arithmeticam exploratis. Dividitur caput in duas partes. In primâ quærit, quodnam sit proprium opus & officium commutantis Iustitiæ: & in quo hæc differat à Iustitiâ distribuente. In secundâ vestigat, quâ ratione medium inveniatur in hoc iusto, quod versatur in commutationibus dirigendis.

2 CIRCA Priorem partem comparat Iustitiam commutantem distribuenti, vt postea de illâ absolutè & in se consideratâ disserat. Institutâ enim vtriusque comparatione, apparebit differentia propria, & peculiares notæ, quibus Iustitia commutans in se constituitur. Ac primam quidem & potissimam vtriusque differentiam in eo positam ait, quòd iustum, sive ius commutantis Iustitiæ æqualitatem omnino exigat ex arithmeticâ proportione: iustum verò distribuentis Iustitiæ solùm spectetur secundùm æqualitatem ex proportione geometricâ. Secundam differentiam vtriusque Iustitiæ in eo constituit, quamvis obscurè, vt assolet, quod commutans in privatis seu peculiaribus hominum bonis posita sit; distribuens verò in communibus versetur.

3 DEINDE Priorem differentiam vberiùs exponit. Quod enim attinet ad iustum distribuentis Iustitiæ, certum est illud ex geometricâ proportione attendi: quoniam facultatum publicarum & bonorum communium distributio, semper fieri debet eâ ratione, quâ habent inter se *τὰ εἰσενεχθέντα*, id est, *collata*, sive *illata*. seu, vt planiùs explicat versio Argyropili, *quæ in Rempublicam sunt collata.* Nimirum, ea quæ à civibus conferuntur in publicum: vt quoties in calamitosis temporibus quidam confert de suo millia, quidem decem millia ad patriam sublevandam; ij bona quædam tribuunt in commune subsidium, quæ à collatâ pecuniâ, aut ope vniuscuiusque, *collata*, seu *illata* dicuntur. Tunc verò iustum distribuentis Iustitiæ exigit, vt vnicuique redonetur obsequium illud in patriam ex bonis communibus honoris, alteriusve commodi, iuxtà proportionem geometricam, & habitâ ratione maioris aut minoris obsequij. Quæ regula servari etiam debet quoties cives non pecuniam, sed militarem strenuitatem, solertiam, vigilias, studia, aut labores in vtilitatem patriæ contulerunt. Hæc enim etiam *collata* dici possunt: ijsque pariter ex geometricâ proportione, & iuxta maius aut minus meritum, debetur honor & præmium ab ipsâ Republicâ.

4 QVOD Si verò ea proportio geometrica non servetur, statim exurgit iniustum contrarium iusto præcedenti, ortum ex perversâ bonorum communium distributione: quoniam nulla Iustitiæ habetur ratio, quoties honores & præmia non conferuntur iuxta vniuscuiusque meritum, & dignitatem: sed Tribunus v.g. æquatur gregario militi, ac milites ipsi, quamvis strenuitate inæquales, & bellicâ fortitudine dispares, ad æqualitatem arithmeticam redonantur. quod factum aliquando notant Tacitus & Suetonius *in vita Tiberij*. Itaque vt distribuentis Iustitiæ æqualitas servetur, spectanda est vniuscuiusque dignitas, & habenda meriti ratio, vt qui plus obsequij in Rempublicam contulit, vberiorem ab eâ remunerationem accipiat, secundùm proportionem geometricam.

5 IVSTITIÆ Autem commutantis iustum, eique contrarium iniustum, non ex geometricâ proportione, sed ex arithmeticâ æquale aut inæquale deprehenditur: quoniam proportio arithmetica, quam respicit Iustitia commutans, non attenditur ex dignitate personarum, sed ex æqualitate quantitatis. Quare nihil referre monet Arist. an vir bonus malum fraudaverit, an malus bonum: an probus adulterium commiserit, an improbus. Ad solam enim damni quantitatem attendit lex secundùm commutantem Iustitiam prolata, nec disparem hominum conditionem dignitatemve spectat: sed eos omnes ex arithmeticâ proportione facit pares. Non enim considerat proportionem æqualitatum inter res & personas, in quo sita est proportionalitas geometrica: sed solùm quantitatis excessum, ad quem præter rem est dispar conditio personarum.

6 ILLVSTRATVR Res exemplo. In arithmeticâ proportione sex sunt medium inter octo & quatuor: quoniam sex tantundem superantur ab octo, quantùm superant numerum quaternarium: nimirum, penes duas vnitates. Cæterùm ex proportione geometricâ sex non sunt medium inter octo, duo, & quatuor:

tuor: quoniam non est eadem proportio inter sex & quatuor, ac inter octo & sex. Nimirum, sex proportionem sesquialterã habent ad quatuor: quoniam sex continent quatuor, & præterea dimidium quaternarij; nimirum, duo amplius: in quo consistit proportio sesquialtera. Octo verò habent proportionem sesquitertiam ad sex: quoniam octo in se continent sex, & præterea tertiam partem senarij, nimirum, duo ampliùs: in quo sita est proportio sesquitertia. Quare sex non sunt medium geometricæ proportionis inter octo, duo, & quatuor: sed solum inter novem, duo, & quatuor: quia eadem comparatio & proportio, quæ est novem ad sex, eadem est sex ad quatuor, cùm vtrobique sit proportio sesquialtera. Scilicet, in summa id discriminis est, quòd medium geometricæ proportionis, eâdem proportione superat vnum extremum, quâ superatur ab altero: non tamen eâdem quantitate superat & superatur. Medium verò proportionis geometricæ tanto quantitatis excessu superatur ab vno extremo, quanto superat alterum.

7 ITAQVE Arist. pronunciat, arithmeticam æqualitatem & proportionem in Iustitiâ commutãte spectari, prout hæc differt à distribuente: idque probat ferè sic. Vbicumque æqualitas non attenditur ex dignitate & merito personarum, sed solùm ex quantitate lucri & damni; ibidem æqualitas solùm spectatur secundùm arithmeticam proportionem. Atqui in Iustitiâ commutante non attenditur ęqualitas ex dignitate aut merito personarum, sed solùm ex quantitate lucri & damni. Igitur in Iustitiâ commutante solùm spectatur æqualitas ex arithmeticâ proportione. Assumptio, sive minor propositio huius syllogismi, in quâ dissidium positum est, suadetur, & declaratur ex eo, quòd vbi ex commutante Iustitia fertur iudicium adulterij aut furti, non spectatur an adulter, aut fur sit vir probus, an improbus: Nec lex aut iudex vbi ex commutante Iustitiâ volunt compensare lucrum detrimento, ac detrimentum lucro, vllam rationem habent proportionis personarum secundùm dignitatem; sed solùm quantitatem damni & lucri spectant, vt qui plus damni intulit, plus etiam detrimento suo compenset, cuiuscumque demum dignitatis sit. Nimirum, lex & iudex, cùm solam æqualitatem compensationis spectent, non curant de inęquali personarum dignitate: quin potiùs eas aut æquales faciunt, aut supponunt. Vide obiectionem notatu dignam cap. seq. num. 4.

8 INSVPER Declarat idipsum exemplo duorum hominum, quorum vnus percutiat vel occidat; alter percutiatur aut occidatur. Vbi planè actio & perpessio sunt inæquales: quoniam percutiens aut occidens plus habet de bono, seu lucro, quoddammodo, quatenus suæ voluntati, iræque satisfecit: percussus verò seu occisus plus habet de malo sive damno, quia valetudine corporis aut vitâ spoliatus fuit. Iudex igitur volens ex Iustitiâ commutante emendare inæqualitatem hanc, & redigere ad æqualitatem, subtrahit à lucro, & in damnum transfert quod à lucro abstulit: nimirum, aufert a percutiente aut occidente, & id reponit in lucrum, sive honorem, aut satisfactionem illius, qui percussus fuit, aut interemptus. Nempe, vt Iurisconsulti docent, & hoc loco observat Giphanius, licèt hominum liberorum corpora nequeant pretio aliquo æstimari propriè, possunt tamen latiori æstimationis acceptione censeri: vt contingit in legibus Alemannicis, Longobardicis, ac Francicis: iuxta quas sæpe corporis damna, vt auris, digiti, manus, pedis, aut profundi vulneris, pecuniâ sarciuntur, & eò maiori pretio, quo maiora nocumenta sunt.

9 QVIA Autem dubitatio esse posset circa nomina damni & lucri, quasi in eiusmodi iniurijs locum habere nequeant; hanc difficultatem præoccupans, monet, ea nomina propriè solùm accipi de possessionibus, & rebus possessis. Verùm cùm in personarum iniurijs accipi non possit certa aliqua mensura actionis & perpessionis, factum inde est, vt hęc nomina damni & lucri translatione quadam vsurpata sint ad significandas iniurias personis factas. Itaque quoties in ijs corrigendis, seu in actione & perpessione redigendis ad mensuram, versatur Iustitia commutans; id quod plus esse invenitur, seu ex parte actionis iniuriosæ, dicitur lucrum: quod autem ex parte perpessionis minùs esse deprehenditur, appellatur detrimentum & damnum. Itaque acceptio propria non est, sed metaphorica, damni pro perpessione iniuriæ; & lucri pro actione iniuriam inferente.

10 EX Dictis duo colligit. Alterum est, iustum quod Iustitia commutans spectat, appellari posse medium inter damnum & lucrum. Alterum est, iudicem esse quiddam iustum, id est, medium, & æquale proportione arithmeticâ. Prius corollarium, probat: Quia iustum commutantis Iustitiæ est quoddam medium & æquale inter plus & minùs, vt dictum iam est. Atqui plus habet rationem lucri, & minùs damni. Ergo iustum commutantis Iustitiæ est quoddam medium & æquale inter lucrum & damnum. Verùm cùm hæc non servent eundem pluris minorisque modum in bonis & malis; monet Arist. aliter inveniri plus & minùs in bonis, aliter in malis. Habere enim plus de bonis, & minùs de malis, spectat ad lucrum: habere autem plus de malis, & minùs de bonis, pertinet ad damnum. Posterius corollarium sic evincit. Quoties litigant homines de damno & lucro, nec apparet iustum aut me-

medium in rebus; quo ad æqualitatem redigantur, confugiunt ad iudicem. Ergo quia homines sibi persuasum habent, iudicem esse iustum quoddam, sive medium animatum, quod à Iustitiâ commutante, quasi animâ, possidetur. Cui modo loquendi suffragium fert Cicero lib. 3. de Legibus: vbi iudicem appellat legem loquentem. Et in eius doctrinæ confirmationem addit Arist. iudices apud Græcos appellari μεσιδίκους, nimirum, *mediatores*. Quâ etiam voce vtitur lib. 4. Polit. & Eudemiorum similiter 4. Inde enim constat, iudicem communi hominum iudicio censeri quoddam iustum, seu medium, proportionem arithmeticam constituens inter lucrum & damnum.

11 CIRCA Secundam partem docet, quâ ratione iustum, seu medium commutantis Iustitiæ inveniatur. Ac primò quidem pronuntiat, inveniri posse in commutationib⁹, tum rerum eiusdem rationis; tum & diversæ. Deinde indicat originem nominum damni & lucri, ex quibus ducimur ad medium inveniẽdum. Verùm vt id percipiatur, recolendum est memoriâ quod nuper tradidit de iudice, ad quem litigantes confugere solent, veluti ad mędium quoddam: cùm ille sit qui mediocritatem æqualitatemque arithmeticam constituit inter plus & minùs, sive inter lucrum & damnum. Iudex enim est minister illius iuris, sivę iusti, quod in commutationibus servatur inter privatos, quoniam est persona privata, vt idem Arist. in Politicis docet: sicut Magistratus res communes distribuit, quoniam persona publica est. His verò præsuppositis,

12 EXEMPLO Declarat quomodo iudex plus & minùs, seu lucrum & damnum, ad æqualitatem, sive ad medium redigat. Ait enim, perinde id fieri, ac si lineam in partes inæquales divisam redigeret ad æqualitatem, sive ad medium. Nimirum, id aliter præstare non posset, quàm auferendo à maiori parte lineæ id, in quo medietatem eius exuperat; & adiungendo illud minori parti. Sic enim partes quæ antea inæquales erant, manebunt æquales, & vnaquæque illarum erit dimidium totius lineæ: cuius medium est veluti regula quædam ad eam æqualitatem constituendam ex arithmeticâ proportione. Ita ergo iudex litigantes de lucro & damno ad mediũ reducit, & æqualitatem inter eos statuit, dum exuperantiam lucri ab altero aufert, & in eum qui damnum patiebatur transfert: vt proinde vnusquisque eorum tantundem habeat lucri, quantùm damni, & è contrà. Sic enim iusta & æqualis compensatio fit ex proportione arithmeticâ, & servatur medium commutantis Iustitiæ, ambobus litigantibus redactis ad æqualitatem.

13 CVR Verò iustum commutantis Iustitiæ declaraverit exemplo lineæ bifariam divisæ, eam rationem reddit, quòd Græcè ius, sive iustum, ducit etymon nominis à bipartitâ divisione. Dicitur enim δίκαιον, *iustum*, quia est δίχα, *bifariam*; ac si quis diceret δίχαιον, *iustum*, quasi bifariam divisum; aut quasi iudicẽ, qui δικαστὴς dicitur, nominaret διχαστὴν, veluti bifariam dividentem. Nimirum, solùm dissident penes mutationem χ, in κ, quæ admodum levis est: & iudex debet dividere rem, de quâ agitur, veluti lineam in partes æquales, auferendo ab vnâ quod est plus, & transferendo in alterum quod minùs habet: atque vtrumque hoc modo ad medium & æqualitatem redigendo.

14 DEINDE Vberiùs exponit modum excogitandi & assequendi medium. Tota verò doctrina, quæ implexa admodum est comparatione litterarum & linearum, sic summatim & breviter perstringi posse videtur. Sint duæ lineæ æquales, quarum quęlibet duas habeat mensuras, v.g. duos palmos. Medietas, sive palmus auferatur ab vnâ; & ponatur in alterâ. Certè tunc linea, cui additus est palmus, superabit alteram per medium divisam, duabus partibus: quoniam in lineâ divisâ non erit, nisi vnus palmus longitudinis: in ea verò quæ addita est, tres palmi erunt. Ergo hæc illâ duabus partibus excedit. Si autem palmus ab vnâ lineâ abscisus non ponatur in alterâ, hęc solùm excedet illam alterâ sui parte, id est, vnico palmo. Itaque id, cui palmus est additus, vna sui parte medium superabit; & medium similiter vnâ parte excedet illud, à quo detractum est. Medium itaque superatur ab eo quod est auctum, & superat illud quod imminutum est. Proindeque vt lineę ad ęqualitatem seu medium redigantur, tantundem reddendum est alteri earum, quantùm alteri additum est.

15 EXPLICAT Id comparatione factâ trium linearum ęqualium: in quarum primâ initio ac fine sui scribatur A. in secunda B. in tertiâ G. hoc ferè modo.

A————————————A
B————————————B
G————————————G

Rursus linea intermedia BB. divisa non sit: linea tamen prima AA. dividatur per medium in puncto E: & denique linea vltima GG. secetur per medium similiter in puncto Z. hoc modo:

A——————E——————A
B————————————B
G——————Z——————G

His positis, auferatur à linea AA vna pars, quę est AE, & addatur linęę GG: voceturque hoc additum GD. Certè tunc tota linea, quę iam erit GZ & D superabit duabus partibus eam quę est A A. nimirum, vna quę est G D. altera verò quę est G Z. At linea quę est BB. vna solùm parte superabit G D. Scilicet, illud

quod

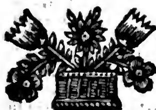
quod est maximum, superat medium vnâ parte, & duabus minimum, iuxta proportionem arithmeticam. Propterea que vt ea omnia in æqualitatem redigantur, à totâ lineâ G Z D. auferendum est G D, & restituendum lineæ AA, ex quâ prius detractum fuerat. Sic enim remanebunt tres lineæ æquales, vt à principio, exactæ ad secundam seu intermediam lineam BB, tanquam ad regulam, & medium invariatum, normamque æqualitatis. Iudex igitur se habere debet instar huius lineæ: quia quemadmodum hæc præscribit normam, quâ reddatur alteri prædictarum linearum quod ab alterâ ablatum est, vt ambæ ad medium & æqualitatem redigantur: ita iudex metitur res controversas, & ab alterâ parte, id est, ab altero litigantium, aufert id quod exuperantiam habet, illudque transfert in alterum, cui ablatum fuerat, vt demum inter vtrumque ponatur medium, sive æqualitas ex proportione arithmeticâ.

16 CONFIRMAT Arist. idipsum exemplis cæterarum artium. Hactenus quidem disseruit de medio & æqualitate, quę constituitur à Iustitia commutante inter res eiusdem generis, sive rationis: vt inter pecunias & pecunias, fundum & fundum, mancipia & mancipia, equos & equos. In ijs enim omnibus facile est auferre ab vno litigantium quantùm ipsi additum est, & restituere ei, à quo iniustè ablatum fuerat. Nunc verò, dum vtitur exemplis aliarum artium, eandem æqualitatem ex proportione arithmeticâ servari debere docet in rebus diversarum rationum. Quod in hunc pene modum demonstrat. Si medium ex arithmeticâ proportione non servatur in rebus diversæ rationis, & variarum artium, ipsæ artes peribunt & de medio tollentur. quod planè absurdum est. Assumptum probatur. Artes enim inæquales sunt, sicut & earum opera diversa, quorum vnum est alio præstantius. Ergo nisi inter res, sive opera variarum artium, & diversæ rationis, servetur medium, fiatque adæquatio, peribunt artes ipsæ. Præstantior enim artifex nolet opus suum excellentius commutare cum opere artis inferioris: atque adeò neuter poterit persistere in exercitio artis suæ, sed rerum necessariarū penuriâ compelletur ad eā deserendam. Ergo ne hoc sequatur, oportet vt medium, sive æqualitas, ex arithmeticâ proportione constituatur, etiam circa opera, sive artefacta diversa & inæqualia.

17 HOC Autem fieri docet, si agens, id est, artifex qui fecit op⁹, quo alius eget, agat quantùm & quale suscipit patiens, id est, indigens eius opere. Scilicet, apud Arist. agens dicitur artifex operis, quo eget alius; hic autem patiens. Additque, in operum permutatione fieri posse, vt idem sit agens & patiens sub aliâ & alia inspectione: quemadmodum patet in fabro & sutore. Faber enim domum efficit, quâ non eget ille, sed sutor: ideoque ad hunc comparatur vt agens ad patiens. Rursus & identidem sutor efficit calceum, quo ipse non eget, sed faber: ideoque hic vicissim comparatur ad illum, vt patiens ad agens. Inter artifices ergo diversos docet Arist. intercedere tantùm & tale, quantum & quale: quia cùm ab ijs diversa opera & inæqualia fiant, oportet vt in commutationibus ea redigantur ad æqualitatem quandam: ac proinde opus illud, quod excellentius est, compensetur pluribus operibus inferioris rationis, quæ sufficienter illud adæquent. Sic enim intercedet tantùm & tale, quantùm & quale inter vtrumque artificem, supplente altero illorum ex numero rerum, sive operum inferioris notæ, id in quo exceditur ab altero, ratione operis præstantioris.

18 DENIQVE Regreditur ad exponendum, quod iam supra docuerat, plus & minus, quibus intercipitur iustum, appellari lucrum & damnum. Aitque, hæc nomina ortum ducere ab ijs actionibus voluntarijs, quibus homines inter se contrahunt: quales sunt emptiones & venditiones, aliæque commutationes vsu & lege permissæ. Quippe in ijs dicebatur lucrum facere, qui post initum contractum plus quàm antea habebat: & ille damnum subire, qui postea habebat minùs. Verùm postea ea nomina translata sunt similitudine quâdam ad significandum commercia illa, quæ involuntariè seu invitò fiunt, & legibus prohibentur. In hoc enim commerciorum genere, etiam dicitur lucrum facere qui damnum infert: dānum verò subire is, qui vel ignoranter, vel invitò contraxit. Quare etiam in ijs commercijs Iustitia commutans, ipsiusque minister iudex, æqualitatem constituit; dum ab eo, qui damnum intulit, tantùm aufert, quanti æstimatur damnum; & ei qui damnum subijt tantùm reddit, quantùm ab eo ablatum est. Sic enim ęqualitas constituitur inter vtrumque, & ambo manent æquales, sicut ante commercium illud involuntarium. Ex quibus omnibus patet, iustum, sive ius commutantis Iustitiæ, esse medium, sive æqualitatem ex proportione arithmeticâ inter lucrum & damnum.

VIDE D. Thomam 2.2. q. 61. quæ est de partibus Iustitiæ, & ipsius Interpretes.

CA-

CAPVT QVINTVM.

De repasſione, nummo, & indigentia.

IDETVR Nonnullis & ipſa repaſsio ſimpliciter eſſe iuſtum, vt Pytagorici cenſuerunt: qui quidem abſolutè definientes iuſtum, repaſsionem eſſe dicebant. Verùm repaſsio nec ad diſtributivum iuſtum, nec ad emendativum accommodatur. Quanquàm eam ipſam, & Rhadamanti ipſius iuſtum aſſerunt eſſe.

Si quæ fecerit, hæc etiam patietur & ipſe,
Iudicium fuerit perrectum, atque exitus æquus.

Perſæpe enim diſcrepat. Nam ſi quis magiſtratum gerens percuſſerit quempiam, non decet eum repercuti. Et ſi quiſpiam eum, qui magiſtratum gerit, percuſſerit, is non ſolùm repercutiendus eſt, verùm etiam ſupplicio afficiendus. Præterea multum inter ſe differunt, id, quod ſponte, & id, quod invitus quiſpiam fecit. Sed in ſocietatibus cõmerciorum, tale iuſtum (repaſsio, inquam) per comparationem rationum, & non per æqualitatem continet civitatem. Civitas enim tum conſervatur, cùm retributio fit, vt comparatio flagitat rationum. Nam homines aut reddere malum quærunt, quod ni faciant, ſervitus eſſe videtur: aut retribui ſibi bonum, quod niſi fiat, actus dandi, beneficiumque non fit: at civitates his conſervantur. Quam ob rem & Gratiarum templum in civitate media condunt, vt retributio ſit: hoc enim gratiæ proprium eſt. Nam is, qui ſuſcepit, ſubminiſtret viciſsim ei, qui munus contulit, & ipſe rurſus incipiat conferre oportet. Coniunctio autem, quæ per diametrum eſt, facit eam retributionem, quæ per comparationem rationum efficitur. Hoc modo: Sit Ædificator quidem a, Sutor autem b, Domus in c, & calceus collocetur in d. Ædificatorem igitur à ſutore accipere opus illius, & ipſum illi ſuum dare oportet. Si igitur primum ſit id iuſtum, quod comparatione rationum eſt æquum, deinde repaſsio fuerit, erit quod dicitur: ſin minus, non erit æquum, neque conſtabit ſocietas. Nihil enim prohibet vnius opus alterius opere præſtabilius eſſe. Hæc igitur, ad æqualitatem redigantur oportet. Eſt autem hoc & in cæteris artibus. Etenim è medio tollerentur, niſi agens ageret, & quantum, & quale: & patiens pateretur hoc, & tantum, & tale. Non enim duobus ex medicis fit ſocietas,

tas, ſed ex medico, atque agricola:& ex diverſis omnino,ac inæqualibus:verùm hi redigantur ad æqualitatem oportet.Quapropter ea vniverſa,quorum eſt permutatio,inter ſeſe comparabilia quodam modo eſſe oportet.Pro quo nummus in vſum hominum venit,& fit quodam modo medium: metitur enim cuncta: quare & nimium, atq; parum: quotnam calcei domui, vel victui ſunt æquales. Oportet igitur quod eſt ædificator ad ſutorem ,tot pro domo , vel alimento calceos eſſe. Quòd ſi hoc non fuerit, non erit permutatio, neque ſocietas. Hoc autem non erit, ſi non æqua quodam modo fuerit. Oportet ergo aliquo vno menſurari cuncta, ſicut & anteà diximus. Hoc autem eſt re vera quidem indigentia ipſa, quæ omnia continet. Nam ſi non indigeant, aut non ſimiliter, non erit permutatio, aut non eadem erit. Nummus autem ex inſtituto factus eſt, vt pro indigentia ſit.Et propterea nomẽ hoc habet, quod non natura conſtat,ſed lege. Et in nobis eſt ſitum ipſum mutare,atque inutilem facere.Erit igitur tunc repaſsio,cum redacta fuerint ad æqualitatem, vt quod eſt ad ſutorẽ agricola , id ſit opus ſutoris ad agricolæ opus.Oportet atem in figuram comparationis rationem ducere,cùm permutare voluerint. Sin minus, alterum extremum plus in ſe habebit, & minus.Sed cùm habet ſua, ſic æquales, & ſocij ſunt:quia hæc æqualitas in ipſis fieri poteſt. Atq; ſit agricola quidem a , & alimentum c, ſutor autem b, & opus ipſius,quod in æqualitatem iam eſt redactum, d. Quòd ſi hoc pacto non eſſet repaſsio,non eſſet ſanè ſocietas.

Agricola.	Sutor.
a	b
c	d
Alimentum	Calcei.

Ipſam autem indigentiam continere, vt quiddam vnum, hoc ſanè declarat. Cùm enim aut ambo ſeſe non indigent mutuò, aut aliter, non fit permutatio. Sicut fit,cùm eius quiſpiam indiget,quod habet ipſe:vt vini, pro quo dat ille triticum exportandum. Oportet igitur hæc redigi ad æqualitatem. Quod ſi nunc non indigeat,nummus, quaſi vas,intercedit pro permutatione futura,ſi ipſa indiguerit fortè. Liceat enim oportet hunc afferenti accipere.Patitur igitur idem & ipſe.Non enim ſemper æquale poteſt: attamen magis ipſe perſiſtere ſolet. Idcirco definitæ ſint pretio res omneis oportet.Sic enim erit permutatio ſemper: quæ ſi erit, ſocietas erit. Nummus igitur,vt menſura,res ipſas metiendo,redigit ad æqualitatem. Etenim neque ſocietas fuerit ſine permutatione, neque permutatio ſine æqualitate, neque æqualitas ſine commun-

muni mensura. Atque re quidem vera fieri nequit, vt ea, quæ adeò differunt, conveniant communi mensura: attamen indigentiæ ratione satisfieri potest. Vnum quid igitur esse oportet, atque hoc ex suppositione: quapropter nummus vocatur. Hic enim facit vt omnia mensura conveniant: mensurantur enim omnia nummo. Sit domus quidem a, vnciæ autem decem b, & lectica collocetur in c. Atque a quidem dimidium sit ipsius b, si pretium domus quinque vnciæ sint, aut æquale, c autem id est lectica, sit pars decima ipsius b. Patet igitur quot lecticæ domui sunt æquales, sunt enim quinque.

Domus.	Vnciæ decem.	Lectica.
a	b	c
v.		j.

Hoc autem modo permutatio erat anteà quàm esset nummus. Nihil enim interest, sive lecticæ quinque, sive pretium quinque lecticarum detur pro domo. Dictum est igitur quidnam sit iustum, atque iniustum. His autem determinatis, constat iuris actionem medium inter hæc esse, agere, inquam, ac pati iniuriam. Alterum enim est plus habere, alterum minùs. Iustitia autem non eodem modo, quo priores virtutes, mediocritas est: sed quia medij est, hoc est æqui, iniustitia verò extremorum. Et iustitia quidem est, qua iustus dicitur activus electione iusti, atque distributivus, & sibi ipsi ad alium, ac alij ad alium: non hoc vt commodi quidem plus sibi tribuat, & proximo minùs, incommodi autem contrà: sed æqui, quod ex comparatione rationum exoritur, & alij simili modo ad alium: iniustitia autem contrà, iniusti. Hoc autem est excessus, & defectus commodi, vel incommodi, contra comparationem rationum. Quapropter iniustitia exuperatio est, & defectus, quia est exuperationis, & defectus: in se quidem exuperationis eius, quod est simpliciter commodum, & defectus eius, quod est incommodum. In alijs autem in toto quidem similiter, eius profectò, quòd à comparatione rationum exorbitat, vt contigerit. Iniuria autem minor quidem est iniuriam pati, maior autem iniuriam facere. De iustitia igitur, ac iniustitia, quænam sit vtriusque natura, sit dictum hoc modo. Similiter & de iusto vniversaliter, atque iniusto.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVINTI.

Opinio Pythagoreorum constituentium ius, seu iustum, in talione absque vllo discrimine, refertur & refellitur. Quo sensu possit esse vera. Quomodo in permutationibus fiat contrapassum, statuaturque æqualitas ex nummo & indigentia. Quid tandem sit Iustitia, quidque iniustitia ipsi adversa.

OTISSIMVS Scopus huius capitis est impugnatio opinionis Pythagoreorum circa ius, & æqualitatem in Iustitiâ servandam: dividiturque in quatuor partes. Prima in referẽda ac refellenda existimatione illorum tota est. Secũda ostendit quo sensu possit illa esse vera, debeatque in repassione attendi. Tertia quomodo in permutationibus contrapassio fiat ex nummo & indigentia. Quarta edisserit demũ quid sit Iustitia, quidque iniustitia.

2 CIRCA Primam partem, Pythagorei constituebant simpliciter ius in talione, seu contrapassione, sive in eo quod est par pari referre, nulla distinctione facta: idque putabant esse ius Rhadamanti Regis, cui aptabatur illud carmen Æschyli, etiam Pythagorei:

Εἰκε πάθοι τὰ κ' ἔρεξε, δίκην κ' ἰθεῖα γένοιτο.

Cuique pati si rettuleris par, ius erit æquum.

Sive, vt Lambinus vertit: *Si quis quod fecit patiatur, ius erit æquum.* Verùm eam opinionẽ improbat Arist. hoc ferè discursu: Id quod nõ aptatur, nec iusto distributivo, nec correctivo, sed discordat ab vtroq; nequit esse iustum simpliciter. At contrapassio est eiusmodi. Ergo in contrapassione nequit esse iustum simpliciter. Maior patet ex traditis hoc ipso libro, quibus iam statuta fuit duplex Iustitiæ species, vnius distributivæ, & alterius correctivæ: vnde & cõstat, iustum aliud esse distributivum, aliud correctivum. Ergo quod non aptatur nec iusto distributivo, nec correctivo, nequit esse iustũ simpliciter. Minor autem præcipua suadetur quo ad priorem partem de iusto distributivo; quia fieri non potest sæpe, vt illud servetur in contrapassione: v. g. si quis patriam servaverit, quid contra patietur, seu recipiet à Republica? nunquid pari gratia donabitur? At palam est, non iustam remunerationẽ esse. Quo ad posteriorem partem de iusto correctivo probatur eadem minor. Si quis enim privatus percusserit Magistratum, non punietur condignè æquali percussione, sed opus erit maiori pœna ad iustum servandum. E contrà etiam, si Magistratus percutiat hominem privatum, puniendus quidem erit: at non percussione, sed alia pœna inferiori. Quod & illustrari potest ex textu in l. *ait Prætor, §. atrocem. ff. de iniurijs*. Patet igitur, eam æqualitatem contrapassionis, nec iusto distributivo, nec correctivo simpliciter convenire, sed potiùs ab eo discordare.

3 SECVNDO In eam opinionem invehitur: Quia nimiùm interest, vtrùm quispiã agat spontè, an invitus, ad æqualitatem in contrapassione servandam. Leges enim non ligant, non damnant invitũ, sed spontè operantẽ. Hoc autem totum corrueret posita contrapassione simpliciter, vt à Pythagoreis statuitur. Qualitercumq; enim quis auferret alienam rem, aut membrum v. g. alterius abscinderet, etiã invitus, & citra libertatẽ vllam, vt si esset furiosus, aut malo genio actus absq; culpa, aut violenter impulsus ab alio; deberet omnino contrapati, seu similẽ & æqualem pœnam subire. Cùm ergo hoc absurdũ planè sit, etiã illud, ex quo sequitur. Quare Pythagorei errârunt exponendo iustum simpliciter, & absque distinctione vlla, per contrapassionẽ, seu talionem. Verũ autem est, hanc habere locum in aliquo iusto; scilicet, in parte aliqua iustitiæ commutativæ, & præsertim eã, quæ versatur circa commercia volũtaria vitæ humanæ, vt postea apparebit.

4 VERVM Occurrit scrupulus circa cõsequentiã doctrinæ: siquidem Philosophus *cap. præced.* statuit, iudicẽ in iusto correctivo attendere iniurias; non verò conditionem personarum, ideoq; illud cõsistere in arithmeticâ proportionalitate iniuriæ ad pœnã. Huic verò doctrinæ videtur opponi quod tradit de Magistratu percutiẽte, & nõ propterea repercutiendo; similiter & de percutiente Magistratũ, & tamen maiori pœna digno: siquidẽ in his duobus iam nõ servatur arithmetica proportionalitas iniuriæ ad pœnam, sed potiùs attenditur dignitas conditioq; personarũ: RESP. nihil inconsequentiæ esse in doctrina Arist. Priori enim illo loco egit de iusto correctivo secundũ ea, quæ communiter accidunt; non autẽ semper, & absque distinctione vlla. Communiter autẽ loquendo, iustum correctivum exigit, vt arithmetica proportio plenè servetur inter iniuriã & pœnam: quia iustum correctivum prout extenditur ad casus frequentes non attendit dignitatem qualitatemq; inæqualẽ personarum, sed solùm qualitatẽ iniuriæ, & pœnam arithmeticè ipsi proportionatam. In præsenti autem sermo est de iusto ipso correctivo prout attẽdit vtrũque, & habitudinem iniuriæ ad pœnam, & offensi ad offendentem, iuxta inæqualem vtriusq; dignitatem. Insuper & eò loci agebatur de iniuria personæ privatæ ad privatam: hìc verò de iniuria personæ publicæ, cuius dignitas in Magistratu resplendet. Pythagorei autem contrapassionem vbique constituebant, & nulla distinctione facta.

CIR-

5 CIRCA Secundam partem statuit, iustum illud Pythagoricorum, scilicet, contrapassionem, verificari quoddammodo in aliqua parte Iustitiæ correctivæ, seu commutatiuæ, versante, nimirum, circa commercia hominū. Ratio est: Quia id, quod in commutando secundū similitudinem rationis, & nō secundùm æqualitatem arithmeticā, continet conservatq; civitatem, est iustum correctivum commerciorū. At contrapassio est eiusmodi. Ergo in ea salvatur iustum correctivum commerciorum. Probatur assumptum: Quia licèt contrapassio non sit iustū simpliciter & generatim loquendo, vt volebant Pythagorici; neque importet omnimodam æqualitatem, vt oculū pro oculo, manum pro manu; importat tamen retributionē, sive satisfactionē secundùm ordinē rationis: vt si quis intulerit malum, subeat etiam malum a lege taxatum; si bonū, accipiat bonū gratiamve proportionatā. Quod quidem civitates in robore, & amplitudine sua conservat: ideoque in ijs Gratiarum templum esse solet, vt extet remuneratio. Id verò templum non in locis infrequentibus vrbium erat, sed in propatulo, seu in ipso foro: vt olim Spartæ fuit, testante Pausania *in Laconicis*: & alterū Orthomenijs in Bœotiā: ac tertiū in Olympijs fuisse, refert idem Author varijs locis. Contrapassio igitur, non accepta secundùm æqualitatē, sed secundū proportionem rationis, spectat ad iustum correctivum.

6 QVARE In Iustitia commutativa debet quidem servari æqualitas rei ad rem; nō tamen actionis ad passionem, vt si mihi exhibuisti actionem tuam, debeam tibi exhibere actionem meam; sed aliquid proportionatum. Fieri enim potest, vt actio opusve vnius artificis sit quid æstimabilius actione, vel opere alterius: ideoque vna non compenset aliam, sed vel excedat, vel superetur. Si namque faber vendat sutori vnam domum; sutor non faciet satis reddendo vnum calceum, qui minoris lōgè pretij est: sed debet solvere tot calceis, quot sufficiant ad exæquandum pretiū vnius domus. Ideoque vt exponat Aristoteles iustum contrapassionis inter duos artifices prædictos, assumit quatuor elementa, A. B. C. D. scilicet, A. sit faber: B. sutor: C. domus: D. calceus. Ponantur ea in figura quadrati, vt primo statuatur *A. faber*, & ex opposito per rectam lineam *B. sutor*. Deinde sub A. fabro per rectam lineam ponatur opus eius *B. domus*: & sub B. sutore ponatur itidem per lineam rectam opus ipsius *B. calceus*. Deinde faciamus duas diametros, vnam ab A. ad D. alteram à B. ad C. In hac coniunctione per diametrum apparebit contrapassio, & æqualitas secundùm proportionem rationis.

7 QVOD Vt clariùs percipiatur, ponamus insuper quod faber sit artifex duplò præstantior, quàm sutor, similiterq; opus illius, quā istius. Profectò fiet coniunctio per diametrū hoc modo. Sicuti se habet calceus ad sutorem, ita domus ad calceū. Atqui faber ad sutorem habet rationē duplam. Ergo etiam domus ad calceum. Oportebit igitur calceos adæquari cum domo secundùm similitudinē rationis, vt tot calcei sumantur, quot sufficiant æquali cōpensationi; & siquidē supponantur duo sufficere, totidē reddantur. Sic enim fiet iusta cōpensatio, & contrapassio, in qua vterq; agit & patitur, seu dat & recipit æquivalens.

8 CIRCA Tertiam partem ostendit quomodo in permutationibus dicta formula observari possit. Ac primo quidem exponit ea omnia, quorū est permutatio, talia esse debere, vt inter se comparari possint. Non enim linea, & lapis permutari possunt, & hoc ideo quia comparari nequeunt. cōparatio enim inter extrema eiusdem generis versatur, qualia nō sunt lapis & linea. Sunt verò aliquæ res, quæ permutantur, etsi sint diversorum generum: quia propter indigentiā humanā, & ex hominū institutio, fuit facta inter ea commutatio secundū communem mensuram. Hæc autem attenditur penes numerum, sive pecuniam, quæ rebus mensuram & taxam imponit, & quasi mediū inter eas statuit ad proportionem faciendam, quoties vna est maioris pretij, & altera minoris. Vnde & nummus metitur, quot calcei sufficiant ad æquandam domum: quia mēsurando seorsim, tum domum, tum & calceum, ita replicatur in calceis, vt vnius domus valorem adæquet.

9 IN Quā doctrinâ nonnulla observanda sunt ex mente Philosophi. *Primum*, ea quæ permutantur, quoddammodo comparari inter se. Quoddammodo, inquam: quia propriè ea solùm dicuntur comparari, quæ eiusdem generis, vel etiam speciei sunt. Illa verò, quæ permutantur, sunt diversæ rationis: ideoque non naturâ suâ comparantur, seu propriè, sed quoddammodo solùm per communē mensurā, quę est nummus, ac deinde permutantur. *Secūdum* est, nummū esse quoddammodo mediū, sicuti iudex dicitur medius inter duos, quorū alter habet plus, alter minùs, quatenus aufert aliquid vni & addit alteri. Quod, igitur præstat animatus iudex ad æqualitatem faciendam, id etiā nummus inanimis. Est & aliud vtriusque discrimen. Res enim quæ deferuntur ad iudicem, erant antea æquæ, & post iniuriam redditæ sunt iniquæ, seu inæquales: iudex autem eas adæquat reducendo illas ad æqualitatem quantùm res patitur. Nummus verò aliter se habet: quia accipitur, vt communis quædam mensura æstimationis rerum permutandarum. *Tertium*, adæquatione opus esse in quibuslibet artibus, & commercijs, vt tantundem, & tale vnus patiatur, quantùm & quale alius agit. Hæc verò adæquatis

non fit inter agentia omnino similia, vt inter duos medicos, aut agricolas; sed inter dissimilia, vt medicum & agricolam, quorum æqualitas nummo compensanda est. Oportet igitur, vt nummo omnia mensurentur: idque ex vsu humano, seu potiùs lege, quia *νόμισμα*, *nummus*, *ἀπὸ τοῦ νόμου*, *à lege* nomen accepit, seu ab instituto hominum, quorum est illi valorē tribuere, vel auferre. Par igitur pari redditur quoties medio nummo æquatæ res fuerint, & opus sutoris, agricolævè, ad opus fabri, aut medici proportionatum, seu æquale redditum. *Quartum* est, indigentiam quasi continere in se omnes eiusmodi permutationes, esseq; illarum veluti principium: Quia id, quo vno, & quasi solo, permutationes fieri possunt, continet ea hominū commercia, & res humanas. At indigētia est eiusmodi. Ergo indigentia continet ea hominū commercia, & res humanas. Maior cōstat: Quia permutatio est frequentissima inter homines, cū vix vnus inveniatur, qui nō egeat rebus alterius: & ex hoc fine permutandi, sive subsidiū accipiendi, & ferendi, extruuntur populi, consurguntque vrbes, & regna. Id igitur, quo vno, & quasi solo, permutationes fieri possunt, continet ea hominum commercia, & res humanas. Iam minor illa præcipua facilè suadetur: Quia sola ferè indigētia videtur esse origo permutationū: nam qui non indiget re alterius, non permutat rem suam cum illa. Et certè si vterque indigeat ope, aut re alterius, fiet permutatio: si alter tantū, etiam fiet permutatio; verùm interveniente nummo, qui supplet vicē indigentiæ futuræ progressu temporis. Quod si neuter indigeat, nulla permutatio fiet. Ergo indigentia est id, quo vno, & quasi solo, permutationes fieri possunt.

10 VERVM Obijcit sibi Philosophus hanc dubitationem. Dictum est modò, indigētiam non semper esse, ideoq; oportere vt nummus interveniat, ad faciendas permutationes. Atqui eadem ratio est de nummo, qui non semper fuit, immo nec est; scilicet, quoties ex arbitrio hominū amittit valorē, ac si non esset. Ergo & oportebit aliquid aliud substituere pro nummo ad faciendas permutationes. Ideoque nec indigentia, nec etiam nummus vices illius gerens, erit origo omniū permutationū. RESP. nummum quidem variationē subire; cæterùm magis persistere quò ad pretium, quàm cæteras res humanas. Quod ita accipiendū videtur, vt nummus quidē in actu exercito, scilicet, hæc vel illa moneta, varietur quò ad pretium, aut illud amittat ex toto: cæterum in actu signato semper maneat. Quamvis enim sæpe accidat, vt moneta huius vel illius materiæ, sive ferreæ, sive cupreæ, sive æreæ, tali pondere & figura cōstantis, quæ antea valebat vnicū nummū v.g. postea ex arbitrio hominū valeat, vt dimidius nummus, aut nihil; adhuc tamen nummi valor in actu signato, sive in abstracto permanet: & secundùm hunc valorē substituit nummus pro indigentia futura, vbi tantùm alter duorū subit indigentiā de præsenti ad percutiendum. Quare semper indigentia est origo qualiumcumq; permutationū. Et sanè sicut valor nummi mutatur, ita etiam valor rerū permutandarum. Romæ, teste Plinio, tempore belli secundi Punici denarius valebat assibus sedecim: cùm tamen antea solùm decē valeret. In alijs nationibus, & præsertim in Hispania, notissima est varietas penes valorē pecuniæ. Res etiam, quæ pretio æstimantur, quotidie variātur, prout magis aut minùs abundant, vel necessariæ sunt. Idque generatim verum est, ac fuit semper pro diversitate locorum & temporū: vt observat Caius I.C. in l. 3. ff. de eo quod certo loco. Vbi inquit: Scimus quam varia sint pretia rerū per singulas civitates, regionesque: maximè vini, olei, frumenti, &c. Pecuniarum quoque licèt videatur vna & eadem potestas vbique esse, alijs tamen locis alia est.

11 CONFIRMAT Eandem doctrinam: Quoniam aliquæ sunt res, quæ secundùm naturā suam nequeunt subire communem mēsuram in permutatione: ideoq; oportet vt mensurentur ex arbitrio hominum alia communi mensura, orta ex indigentia. Eiusmodi autem mensura est nummus substituens pro indigentia. Nummus igitur ex arbitrio hominum cōmunis mensura permutationum est. Quod hoc pacto exponitur. Sint vnciæ decem, & domus sit permutanda cum lecticâ: ac domus quidem supponatur valere quinque vncias, lectica verò vnam. In hac hypothesi domus valet dimidiam partem decem vnciarum, lectica autem decimam illarum partem, vt est evidens. Ergo oportet quinquies sumere, seu replicare lecticam, vt æquivaleat vnicæ domui: ideoque tandem vtriusque valor mensurabitur nummo. Et hoc quidem ab eo tempore, quo nummus fuit, & est in vsu atque æstimatione hominum. Nam ante inventionem nummi sola indigentia erat origo permutationis rerum, & mensura ipsius, & pretium mutabatur iuxta variationem indigentiæ. Permutabantur enim quinque lecticæ v.g. pro vna domo: quia mēsurabatur sumptus, & labor necessarius in extruenda domo cum labore & sumptu in faciendis quinque lecticis; ideoque existimabatur vnica domus æqualiter permutata pro lecticis quinque. Quare Tacitus scribit, Germanos inferiores, quibus pecuniæ vsus erat nullus, permutatione sola vsos fuisse. Postquam verò vsus nummi inventus est, omnes permutationes nummo taxantur, vt communi mensura; non quidem naturali, cùm non insit ipsis rebus, nec sit aliquid ipsis intrinsecum, vt quantitas continua, vel discreta rebus mensurandis intrinseca; sed arbitrariā, & extrinseca, ac mediante inter res permutandas.

Qui-

Quibus demum fit, vt permutationes ad contrapassum, seu æquale, & iustum redigantur.

12 CIRCA Quartam partem, supposito ex præcedentibus, iustum esse medium, quatuor exponenda assumit. Primum est, qualiter operatio Iustitiæ sit medium. Secundum, qualiter habitus ipse Iustitiæ sit mediocritas, sive medium. Tertium, qualis habitus sit Iustitia. Quartum, qualis habitus sit iniustitia opposita. Primum sic fere probat. Plus habere est facere iniuriam, & minùs habere est iniuriam pati. Quisquis enim plus sibi tribuit, quam alteri, iniuriam facit, & alter ab eo iniuriam patitur. Atqui operatio iustitiæ est medium inter plus habere & minùs, cùm ponat æqualitatem extremorũ. Ergo operatio iustitiæ est mediũ inter facere & pati iniuriam. Secundũ ita exponit. Iustitia ipsa non est medium sicut aliæ Virtutes. nam cæteræ habent rationem medij inter duos habitus oppositos vitij. Iustitia autem non habet duos habitus vitij oppositos, sed vnicum, qui est iniustitia. Quare non est Virtus media inter duo extrema habituum oppositorum, sed Virtus ipsius medij, scilicet, iusti, quod est inter plus & minùs, tanquam inter duo extrema.

13 SI Autem causam sciciteris, cur in Iustitia præ cæteris virtutibus ita accidat, vt ijs consistentibus in medio duplicis vitij extremè oppositi, illa solùm consistat in medio, inter plus & minùs, solumque habeat vnũ vitium contrarium; Respond. rationem esse quia aliarum Virtutum extrema non vnicâ operatione, sed diversis, adquiruntur. V. g. audacia & timiditas non incurritur eodem actu, sed duplici; ideoque ex duplici operatione contraria generantur duo vitiosi habitus, declinantes à medio Fortitudinis, & extremè oppositi inter se: idemque est de prodigalitate & avaritia, ac cæteris vitijs extremis, se habentibus per modum excessus & defectus. Cæterùm vnica operatione delinquitur in duplici Iustitiæ extremo, quod est plus & minùs, committiturque iniustitia. Nam eo ipso quòd quis auferat rem alienam, habet plus, & alter minùs, atque adeo vtrumque Iustitiæ extremum incurritur, vnicâ operatione. Cùm igitur vitia realiter, & extremè opposita non incurrantur, seu adquirantur, nisi actibus realiter & extremè oppositis, & quorum alter respiciat extremum ab alterius extremo distinctum; consequens est, vt non sint duo vitia extremè opposita Iustitiæ, cuius extrema duo indivisibili eodemque actu incurruntur.

14 TERTIVM Verò, scilicet, qualis habitus sit Iustitia, explicat tradendo ipsius definitionem, seu potiùs descriptionem, vt sit, *qua iustus dicitur promptus ad rem iustam agendam ex electione, & ad distribuendum, & sibi cum altero, & alteri cum alio.* Additque, id non ita accipiendum, vt rei vtilis, vel expetendæ, plus sibi, & minùs vicino sit, damnosæ autem è contrà: sed potiùs vt æqua vtriusque ratio habeatur penes commodum, & incommodum, atque etiam inter alios. Quæ definitio, seu descriptio, licèt videatur soli Iustitiæ distributivæ convenire, vt principali Iustitiæ speciei; adhuc tamen simpliciter etiam Iustitiæ correctivæ convenit, seu commutativæ: quoniã & secundùm hanc iustus redditur promptus ad rem iustam ex electione agendam; atque ad distribuendum, & sibi cum alio, & alteri cum alio, commodum & incommodum; nimirum, redigendo ad æqualitatem personas, quarum altera iniuriam perpessa est, altera irrogavit. nam & hoc, quamvis minùs strictè, intelligitur per τὸ διανεμητικὸν, seu distributionem, vt ad quamcumque Iustitiæ actionem aptari possit.

15 QVARTVM Denique exponit per hoc, vt iniustitia opposito modo se habeat ad Iustitiam, sitque proinde, *qua iniustus dicitur promptus ad rem iniustam agendam ex electione*: scilicet, ad distribuendum, reddendumve iniustè defectum aut excessum commodi, vel incommodi, & sibi cum alijs, & alteri cum alio. Quare iniustitia, & est excessus & defectus penes plus, & minus, vt vtrumque habeat indivisibiliter, quamvis relatè ad aliud & aliud extremum. Est quidem excessus respectu illius, qui plus iusto habet; defectus verò, relatè ad illum qui minùs; quamvis reipsa idem vitij habitus sit. Quod appositè explicatur iuxta ea quæ docuimus *tom. 1. Philosophiæ Nov-antiquæ, disput. 19. sect. 3.* cum ipso Aristotele, eandem entitatem esse actionem & passionem: ita tamen, vt motus prout oritur ab agente sit actio, & prout receptus in passo sit passio. Sic igitur iniustitia vnicam operationem exhibet, scilicet, iniuriam; quæ tamen diversas rationes seu connotata respicit: nam prout ab agente, dicitur actio iniuriosa & excessus; prout in patiente verò, passio & defectus. Patet igitur ex dictis quid sit Iustitia, quidque iniustitia.

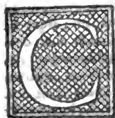
VIDE D. Thomam 2. 2. quæst. 59. de Iustitia, art. 10. & quæst. 60. art. 2. 3. & 4. atque illius Interpretes.

(?)

CAPVT SEXTVM.

De iniuria, iusto ciuili, herili, & œconomico.

VM Verò fieri poſsit, vt iniuriam quiſpiam faciat, & & nondum ſit ipſe iniuſtus: qualeſnam iniurias quiſpiam faciens vnaquaque iniuſtitia iam eſt iniuſtus, fur, inquam, vel adulter, vel latro? An hoc modo nihil intererit? Etenim fieri poteſt vt quiſpiam coeat cum muliere ſciens cum qua coit, ſed non ob electionis principium, ſed ob affectum. Atque iniuriam quidem agit, ſed iniuſtus non eſt: veluti neque fur: furatus eſt tamen: neque adulter, qui adulterium tamen fecit: & eodem de cæteris modo. Quomodo igitur ſeſe habet ad ipſum iuſtum repaſsio, dictum eſt anteà. Oportet autem non latere, iuſtum, quod nunc quæritur, id eſſe, quòd eſt ſimpliciter iuſtum, ipſum, inquam, iuſtum ciuile. Hoc autem eſt inter ſocios vitæ: vt ſit ſufficientia liberorum, atque æqualium, aut in comparatione rationum conſiſtens, aut in numero. Quare in quibus hoc non eſt, inter eos ciuile iuſtum non eſt, ſed quoddam iuſtum, & per ſimilitudinem quandam. In ijs enim eſt iuſtum, quibus inter ſe ponitur lex. Lex autem ijs poni ſolet in quibus eſt iniuſtitia. Iudicium enim diiudicatio eſt iuſti, atque iniuſti. In quibus verò eſt iniuſtitia, in ijs eſt etiam iniuriam facere. Sed non in omnibus eſt iniuſtitia, in quibus eſt iniuriam facere. Hoc autem eſt plus quidem ex ſimpliciter bonis, minus autem ex ſimpliciter malis ſibi tribuere. Idcirco non ſinimus hominem dominari, ſed rationem: quia ſibi ipſi id facit, & fit tyrannus. Magiſtratus autem cuſtos eſt iuſti: quòd ſi iuſti, & æqui. Atque quia nihil ſibi ipſi plus tribuendum eſſe cenſet, ſi eſt iuſtus (ex ſimpliciter enim bono plus ſibi non tribuit, niſi comparatione rationum ſit ad ipſum accommodatum) ideo alij, non ſibi laborat. At ob id ipſum, alienum bonum inquiunt iuſtitiam eſſe, ſicut & anteà diximus. Merces ergo quædã tribuenda eſt ipſi, honos, inquam, & præmium: ſed quibus hæc non ſufficiunt, ij fiunt tyranni. Herile autem, paternumq́; iuſtum, non idem, ſed his eſt ſimile. Non eſt enim iniuſtitia ad ſua ſimpliciter. Id autem quod poſsidetur, & filius, quandiu ſit parvus, & non ſeparatus, vt pars ipſius eſt patris. Se verò nemo vult lædere: quapropter non eſt ad ipſum iniuſtitia. Neque ergo iuſtum, neque iniuſtum ciuile. Eſt enim lege, atque

in

in his est, in quibus lex esse potest. Qui quidem ij sunt, quibus inest æqualitas imperandi, atque parendi. Idcirco magis ad vxorem iustum esse videtur, quàm ad filios, & ea, quæ possidentur. Hoc enim est rei familiaris iustum: verùm & hoc aliud est à civili.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEXTI.

An omnis qui iniustè agit, iniustus censeri debeat. Quid sit iustum politicum, & in quibus sit. Quid etiam iustum herile, paternum, & coniugale.

OSTQVAM Arist. divisit Iustitiam in distribuentem, & commutantem, & docuit alterá versari in eo iusto quod distributivum appellatur; alterám in illo, quod comutativum, seu correctivum; nunc iustum ipsum denuo, ac multipliciter partitur, sicut & iniustum ipsi oppositum. Docetque in summa, tam eum qui verè appellatur iustus, quàm qui iniustus, denominari sic à fine in quolibet Iustitiæ, aut iniustitiæ genere, conformi, aut contrario iuri, sive alteri, quod per analogiam dicitur ius. Caput verò dividitur in tres partes. In primá inquirit, dicendusne sit iniustus quicumque iniustè agit. In secunda vestigat, quid sit politicum iustum, quibus etiam conveniat, necne. In tertiá docet, iustum herile, paternum, & coniugale, non simpliciter iusta esse, sed per similitudinem, aut comparationem quandam.

2 CIRCA Primam partem sic ferè inquirit: Quia accidere potest, vt quis iniustum quidem faciat, nec tamen iniustus sit; dubitatur ex quibusnam appellandus sit iniustus quis in quolibet iniustitiæ genere, veluti in furto, adulterio, latrocinio, alijsque eiusmodi. An fortè distinguendum est inter illum qui eiusmodi opera agit ex habitu, & eum qui subitâ perturbatione commotus? an potiùs non distinguendum, sed vterque dicendus erit simpliciter iniustus? Hæc est quæstio ab initio capitis proposita. Cui respondere videtur Aristot. non esse dicendum iniustum simpliciter illum, qui iniuriam non facit ex consilio electioneque. Neque enim eâ probrosâ appellatione dignus est qui furatur, adulterium committit, aut latrocinium, impotenti animi perturbatione commotus: sed solus ille qui ex habitu, ac proinde ex electione id operatur. Quare nec iniustus omnino dicendus, qui alienæ vxori se adiungit, sciens alienam esse, dum id ex animi consilio & electione non facit, sed vehementi commotione pertractus.

3 NIMIRVM, Penè omnes qui subita & impotenti perturbatione acti semel aut iterum ex opera iniusta committunt, excusare se solent ab iniustitia ex eo capite, quod non ex habitu, aut electione peccaverint, sed ex aliquâ passione rapiente. In omni enim iniustitiæ genere multùm refert distinguere inter actionem iniustam, quæ altero, aut altero ex prædictis modo fit. Vnde illud Chereæ apud Terentiū: *Vnum scito, contumelia me non fecisse causâ, sed amoris*. Quare meritò inquiritur hoc loco, quænam requisita sint, vt qui iniustum aliquid facit, appellādus sit iniustus simpliciter. Ex huius verò difficultatis resolutione apparebit, quænā circunstantiæ exigantur, vt qui aliquid iustū facit, iustus etiam nominetur & sit. Eadē quippe est vtriusq; ratio: & hoc loci potissimū de iniusto agitur, vt exinde iustum ipsi contrarium innotescat. Quia verò de iusto, quod postea multipliciter dividetur, ambigere posset aliquis, an consistat in mutua illa perpessione, quæ talio dicitur; excusat se ab ea controversia dirimenda: quoniam satis de talione disputavit superiori capite, indeque resolutio huius dubij peti potest.

4 CIRCA Secundam partem aperit sensum quæstionis paulò ante excitatæ, & monet illam procedere de eo iusto, quod iustum simpliciter est, & civile, seu politicum appellatur. Vbi monet Giphanius, atque ex eo alij, Politici vocabulum latiùs patere apud Græcos, quàm Civile apud Latinos, quamvis communi loquendi vsu pro vno eodemque habeantur. Idque planè observat Cicero quodā loco apud ipsum, vbi ait ad Politici nomen Latinè reddendum vix se invenire idoneum aliquod vocabulum. Cùm enim ex Græcis referret, esse in homine quiddā politicum, *populare*, inquit, *aut civile Latinè dicamus*. Politicum itaque apud Græcos significat id, quod commune est civibus, seu potiùs hominibus societate quadā inter se devinctis. Civile autē Latini dicunt quod suæ cuiusq; civitatis proprium est: vt vendere, emere, & alia eiusmodi. Rursus Græcis in plurali neutro politica vsitata sunt: Latinis verò civilia non licet dicere.

5 CÆTERVM Quamvis Politici vocabulum tam latè pateat apud Græcos, Aristot. in præsenti, nomine iusti politici intelligit illud quod non hominibus vtcumque, sed in civitate degentibus cōgruit, & à Latinis civile dicitur. Vbi enim proponit explicationem illius, petitam ab ijs, quibus propriè competit,

docet, politicum iustum esse id, quod competit sodalibus in convictu, & inter eos cernitur, continetúrque quadam vitæ communione, in eum finem instituta, vt omnibus ijs sit copia bonorum, seipsa contenta, sibique sufficiens, quæ ab ipso & cæteris Græcorum αὐτάρκεια dicitur. Id verò iustum monet non esse inter quoscumque homines, sed liberos, & æquales. Alioqui enim non erit ius politicum, sed herile; vt dominorum erga servos; vel inæqualium hominum, quorum alter alteri subijcitur, vel iuxta naturæ ordinem, vel recepta consuetudine; vt filius patri, vxor marito: quorum ius primum, paternum dicitur; secundum coniugale. Igitur vt ius civile distinctum ab herili, paterno, & coniugali, subsistat, oportet liberos esse & æquales eos omnes, inter quos illud servatur.

6 VERUM Cùm æqualitas duplex sit; altera proportionis, quæ κατ' ἀξίαν *secundùm dignitatem* spectatur, & in Aristocratiâ, ac Regno cernitur; altera numeri, quæ in Democratiâ, seu populari dominatu servatur; subiungit Arist. æqualitatem exactam ad ius civile debere esse κατ' ἀναλογίαν, &c. id est, *secundùm proportionem*, aut secundùm numerum, tanquam sensus sit, politicum ius non solùm inveniri in Democratia, vbi omnes æquales sunt proportione arithmetica, & æquè liberi, ac publicæ administrationis participes: sed etiam in Aristocratia, seu optimatum dominatu. Quamvis enim in ea numerus rectorum sit minor, ideoque inæqualitas aliqua inveniatur, quo ad numerum; est tamen æqualitas juxta proportionem dignitatis, ex qua cives metiri solent præmia, & honores publicos, ac Magistratus.

7 CVM Igitur ius civile non congruat aliorum dominio, aut potestati subiectis, & inæqualibus, vt servis & filijs familiâs relatè ad dominum & patrem; oportet vt ipsi alio iure coniungantur, quod dicitur ius herile, & paternum; & quamvis similitudinem aliquam habeat cum iure civili, absolutè diversum & longè aliud ab illo est. Quod sic probatur. Ijs tantùm, quibus directè imponitur lex, competit ius civile propriè dictum. At nec servis, nec filijs directè imponitur lex. Ergo nec ijs competit ius civile propriè dictum. Maior patet: quia leges politicæ ortum ducunt ex iure civili propriè dicto: atque adeò ijs tantùm imponuntur directè, inter quos idem ius invenitur. Minor autem suadetur dupliciter. *Primò*; Quia ijs tantum directè imponitur lex, qui sui omnino iuris sunt ad eam servandam: ideoque non subiacent potestati alterius, a quo cohiberi possint. At nec servi, nec filij, sunt iuris sui omnino; cùm subiaceant potestati domini & patris, à quibus cohiberi possunt. Ergo nec servis, nec filijs directè imponitur lex. *Secundò* suadetur eadem minor propositio à contrario. Ijs tantùm imponitur directè lex, inter quos potest esse iustum, & iniustum. Vindicta enim, quæ lege proponitur, ad vlciscendam iniustitiam tendit. Atqui inter servum & dominum, filium & parentem, nec iustitia, nec iniustitia propriè esse potest: cùm nec servus, nec filius sui iuris sit. Ergo nec servis nec filijs directè imponitur lex. Quare ius civile ijs solùm cōpetit per comparationem, aut similitudinem quandam: atque adeò oportet in ijs assignare aliud ius, quo servent societatem inter se, quale est, herile circa servos, paternum circa filios, & coniugale relatè ad vxores, quæ omnes sunt naturales communiones vitæ, vt loquitur Arist. *Lib. 1. Politic.*

8 SI Autem inquiras, quodnam sit iniustum illud, quod inveniri solùm potest inter homines liberos & æquales, ac legibus corrigitur, seu vindicatur; Respondet, nō semper iniustum procedere à vitio, sive habitu iniustitiæ: cùm plurimi ex sola perturbationum vehementia iniustè agant, seu iniustum operentur, qui tamen iniustitiæ habitu fœdati non sunt. Nimirum, licet vbi habitus iniustitiæ est, etiam iniusta opera sint; tamen vice versa non est opus, vt vbi invenitur actio iniusta, ibi etiā vitium, seu habitus iniustitiæ adsit. Quibus planè approbat solutionē illam quæstioni à principio datam. Addit deinde, id iniustum, quod iure civili, legibúsque corrigitur, in eo positum esse, vt quis plus accipiat de ijs, quæ dicuntur simpliciter & absolutè bona, vt divitiæ & honores: minùs autem de ijs, quæ simpliciter & absolutè mala censentur, vt labores, incommoda, & onera publica, quorum oportet participem esse, qui bonorum particeps est.

9 EX Doctrina hucusque tradita colligit tria. PRIMVM est, in recto civitatis & Reipublicæ statu non sini, vt homines pro arbitrio dominentur, sed iuxta legem ac rationem. Quo ipso videtur indicare, æqualitatem illam, quam ius civile sartam tectam servare studet, etiam ad Principes & Magistratus extendi. Licet enim ob imperium, quo cæteris præcellunt, appareant inæquales; iure tamen civili, & legibus tenentur. Non enim civibus ita stricto nexu coniunguntur, ac filij parentibus, servi dominis, & vxor viro, quibus diximus suprà non congruere ius civile, quod æqualitatem exigit, ac proinde distinctionem adæquatam, & seiunctionem personarum. Principes itaque & Magistratus longè minorem cū civibus coniunctionem habent: ideoque ijs congruere videtur ius civile, seu commune civium.

10 VNDE Consequenter infert, non licere Principi, aut Magistratui, plus sibi accipere de bonis, & minùs de malis. Non enim li-

liceat ijs deserere & violare Iustitiam, cui servandæ in eo munere deputati sunt. At si plus sibi de bonis acciperent, & minùs de malis, desererent planè & violarent Iustitiam: quæ eiusmodi inæquali acceptione violatur. Ergo ijs non licet plus sibi de bonis accipere, & minùs de malis. Quippe id proprium est Tyrannorum. Quare Iurisconsulti Principem faciunt ministrum & custodem iuris, l. nam & ipsum ius, ff. de Iust. & iure; & tritum est effatum illud Antonini & Severi Imperatorum: *Licèt legibus solutissimi, tamen legibus vivimus.* Plato quoque lib. 4. de Legibus, vult Principem, seu Magistratum legibus subesse, & servire, nec plus accipere, ijs verbis: *Vbi lex dominatur, Magistratus subest, vel subservit legibus, ibi planè est Respublica.* Quo circa pulcherrima est illa Claudiani sententia, seu monitum versibus expressum in Panegyrico de quarto Honorij Consulatu:

Primus iussa subi. Tunc observantior æqui
Fit populus, nec ferre vetat, cùm viderit ipsum
Auctorem parere sibi. Componitur orbis
Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quàm vita regentis,
Mobile mutatur semper cum Principe vulgus.

11 SECVNDVM Ex illatis est, Principem & Magistratum non violare Iustitiam aut æqualitatem ex eo quòd aliquantò plus accipiat de bonis, & minùs de malis, quàm cæteri homines. Quin potiùs ita exigit æqualitas proportionis, quæ moderatur distributiones in vita civili. Princeps enim amplioribus commodis, & minoribus incommodis dignus est, quoniam in commune bonum vigilat & excubias pro civitate agit. Quæ sanè restrictio, seu explicatio est doctrinæ paulò ante traditæ, quâ dixit, non licere Principi aut Magistratui accipere plus de bonis, & minùs de malis. Intelligendum enim ita est, vt non liceat vltra illam mensuram, quæ congruit excubanti in commune Reipublicæ bonum, ac propterea plurima & gravissima onera aliorum sustinenti; ac proinde digno, vt ampliora sibi bona ex communibus applicentur, iuxta proportionem geometricam, & non vltra. Alioqui enim iniustitia erit, & tyrannis.

12 IN Quod illustrandum celebria sunt aliquorum Principum, & Sapientum effata. Eiusmodi illud Tiberij: *Boni pastoris esse tondere pecus, non deglubere.* Nimirum, vt accipiat Princeps id quod par est, & dignitatem suam deceat: non autem vltra illud, instar illorum Tyrannorum, quos δημοβόρους Græci appellant, quoniam populo abradunt quantùm possunt, & in fiscum suum convertunt. Alexander quoque Magnus, cùm ei displicerent exactiones, præsertim eorum, qui à subditis extorquebant ampliores vestigalium redditus, quam par esset, aiebat: κηπουρὸν μισῶ τὸν ἐκ ῥιζῶν ἐκτέμνοντα τὰ λάχανα. *Olitorem odi, radicitus herbas convellentem.* Nimirum, ij exactores quasi arbores cum radicibus evellūt, dum miseris subditis totam substantiam auferunt, in opulentiam Principis, & fisci augmentum. Consonāt etiam voces illæ Artaxerxis Longimani, dicere soliti: *Addere, quàm auferre, magis est regium.* Ptolemæus quoque Lagi filius aiebat: *Ditare, quàm divitem esse, convenientius est Principi.* Et Plinius Iunior in Panegyrico illo admirando ac disertissimo ad Traianum: *Qua tota gloria est,* inquit, *sæpe vincitur fiscus: cuius nunquam mala causa est, nisi sub bono Principe.* Nec minor M. Antonini Cæsaris laus, de quo Iulius Capitolinus inquit: *Fisco in causis compendij nunquam iudicans favit.*

13 SED Nec prætermittendæ sunt aureæ Aurelij Cassiodori sententiæ circa eam generositatem animi, quâ Principes abstinere debent à gravandis subditis multo vestigalium onere, & fisco augendo. Lib. 1. Variarum epist. 22. scribens nomine Theodorici Regis ad Marcellum Advocatum fisci, ait: Non quoties superes, sed quemadmodum vincas, inquirimus. Non quæras de potestate nostra, sed de iure victoria; quando laudabiliùs à parte fisci perditur, cùm iustitia non habetur. Nam si dominus vincat, oppressionis invidia est: æquus verò creditur, si supplicem superare contingat. Ac præterea eodem libro: Fit interdum mala causa fisci, vt bonus Princeps esse videatur. Rarò enim vtrumque sub admiratione perfectum est, vt & fiscus cresceret, & privata vtilitas nulla damna perferret. Denique lib. 4. Epist. 37. Crementa fiscalium tributorum iustissimo sunt pensanda iudicio: quia servientium imminutio est huius illationis accessio, quantumque pars illa proficit, tantùm se hæc à firmitate subducit, &c.

14 TERTIVM Illatorum est, remunerationem longè maiorem & ampliorem, quæ debetur Principi & Magistratui, ex geometricâ proportione, in nullo alio sitam esse, quàm in honore, decore, & gloriâ, quæ ijs exhibetur à subditis, prout mensura rectæ rationis exigit. Quòd si verò ijs ea remuneratio angusta videatur, & adhuc ampliorem cultum, aut opulentiā sibi impendi velint; iniustitia cōsurget, & dominatus erit tyrannicus. Quā in re intolerabilis fuit elatio quorundam Principum, tum in sacris, tum in prophanis litteris, qui non contenti honore sibi exhibito, summam & divinam adorationem affectarunt, & ab insipiente populo, vel adhuc superstites, vel saltem post fata, Dij habiti sunt. De quibus plu-

plura dedimus tom. 1. Theologiæ Florul. Lud. VII. & nonnulla indicabimus cap. seq. n. 4.

15 CIRCA Tertiam partem comparat ius civile herili, paterno, & coniugali; ac de hoc triplici iure primò docet, non debere dici iustum simpliciter, idque in hunc modum probat. Nulli homini simpliciter iustum aut iniustū esse potest circa id, quod suum ipsius est. Iustum quippe & iniustum simpliciter debet esse πρὸς ἕτερον ad alterū, sive ad personam prorsus aliam, & seiunctam. At ius herile, paternum, & coniugale, est circa id quod suum ipsius domini, patris, & viri est: scilicet, circa servum, qui est possessio domini circa filium, qui est veluti portio patris, quandiu sub eius potestate est; aut circa vxorem, quæ est veluti pars viri. Ergo ius herile, paternum, & coniugale, nulli homini simpliciter iustum, aut iniustum est. Alioqui esset propria hominis iustitia aut iniustitia erga seipsum, aut, quod pene idem est, erga id quod est aliquid sui. Cui doctrinæ consonant Iurisconsulti, dum passim aiunt, patrem filiumque pro vná & eâdem personâ reputari: vt habetur leg. 1. Cod. de impub. & alijs substit. l. cū scimus §. vlt. de agric. & cens. Et Iustinianus lib. 3. Institut. tit. de inutilibus stipulat. docet, vocem filij esse quasi vocem patris: ibidemque inutiles dicūtur stipulationes hominis in eum, qui iuri ipsius subiectus est, quoniam sibi adquirit, cum non sit omnino alter, in quem ius transferat. Consonat hoc dictis suprà num. 7.

16 ADDIT Insuper, id qualecumque iustum, quod herile, paternum, & coniugale dicitur, non esse, nec dici ius civile. Quod sic probat: Ius civile est quod continetur lege, & ijs tantùm congruit, quibus lex veluti nata, seu naturâ suâ videtur condita. At hi solū sunt, quibus æqualiter competit capacitas ad imperandum aut obtemperandum. Ergo ius civile contentum lege ijs tantum congruit, quibus æqualiter competit capacitas ad imperandum, aut obtemperandum. At ij non sunt, inter quos versatur ius herile, paternum, & coniugale: quoniam inæquales sunt; & alij solùm imperant, vt dominus, pater, & vir; alij solùm obtemperant, vt servus, filius, & vxor. Ergo ius herile, paternum, & coniugale, quod inter eos cernitur, non est ius civile.

17 DEINDE Comparat tria hæc iura inter se, & pronunciat, ius coniugale magis habere rationem iuris & iusti, quam ius herile, & paternum. Quod sic probat. Vbi est maior æqualitas, ibi magis invenitur ratio iuris & iusti. Atqui in iure coniugali est maior æqualitas, quàm in iure herili & paterno. Ergo ius coniugale magis ius & iustum est, quàm ius herile & paternum. Maior patet: Quia vbi est maior accessus & similitudo ad ius civile, quod est præcipue & simpliciter ius ac iustum, ibidem quoque invenitur magis ratio iuris & iusti. Tanto enim magis perfectè habetur ratio alicuius generis, quanto magis acceditur ad primum & præcipuum in eo genere. At quanto maior est in iure æqualitas, est maior accessus & similitudo ad ius civile, quod perfectam æqualitatē importat. Ergo vbi est maior æqualitas, ibidem quoque magis invenitur ratio iuris & iusti. Iam minor illa primi & præcipui syllogismi suadetur: Quia vbi minùs alter alteri subijcitur, eò maior vtrimque æqualitas est. Atqui in iure coniugali est minor subiectio alterius coniugis ad alterum, quàm in iure herili & paterno. Quippe longè magis subijcitur filius parenti, & servus domino, quàm vxor viro, qui in vxorem solùm habet ius œconomicum, & domui suæ præest, veluti Princeps civitati. Ergo in iure coniugali est maior æqualitas, quàm in iure herili & paterno.

18 VERVM Licet nullum ex ijs tribus iuribus sit ius civile propriè aut simpliciter, vt suprà ostensum fuit, adhuc vult Arist. in quolibet eorum esse vmbram aliquam, aut similitudinem iuris civilis. Aliquam enim analogiam cum eo habet ius illud, quod est inter dominum ac servum: quorum alter alimenta & iustam clementiam, alter obsequium alteri debet. Similiter & ius paternum, in quo parentes filijs debent educationem, alimenta, & defensionem: filij autem parentibus observantiam & pietatem. Et propter violationem huius qualiscumque iuris pœna aliquando lege imposita fuit. Athenis enim sancitum fuit, vt siquis parentum filios non satis educaret, seu honesta aliquâ arte instrueret; ne ab ipsis quidem filijs aleretur ex debito in necessitate aliquâ & penuriâ rerum sibi superveniente. Vide infrà lib. 10. cap. 9. à num. 13. Denique & aliquam iuris civilis similitudinem habet, ac maiorem duobus præcedentibus, ius coniugale, in quo maritus debet operam dare augendæ rei familiari, servando honori domus & familiæ, ineundisque contractibus: vxor autem educare pueros, ancillas continere in officio, quotidiana pensa ijs distribuere, & curare atque expolire res domesticas. De quo vide etiam lib. 8. cap. 12. num. 16. & seqq.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 57. art. 4. item q. 59. per totam, atque illius Interpretes.

CA-

CAPVT SEPTIMVM.

De Iusto naturali, & legitimo.

CIVILIS Autem iusti aliud est naturale, aliud legitimum. Et naturale quidem est, quod vbique vim habet eandem, & non quia videtur, vel non videtur. Legitimum autem, quod à principio quidem nihil refert, sic an aliter habeat: cùm verò positum fuerit, refert. Quale est, mina captivos redimi, vel capram dijs, sed non duas oves mactare: & etiam ea, quæ de singulis lege iubentur, vt sacra Brasidæ facere, & quæ publicis decretis instituuntur. Videntur autem quibusdam omnia talia esse: propterea quòd omne, quod natura constat, immobile est, & vim eandem habet vbique: sicut ignis hic, & apud Persas vrit: iusta autem moveri vident. Verùm hoc non ita sese habet, sed aliquo modo. Atque apud deos quidem nihil vllo modo forsitan est, quod ita sese habet. Apud nos autem est quidem aliquid, etiam natura constans, mutabile, verùm non omne. Attamen aliud est natura, aliud non natura. Patet autem, quidnam eorum, quæ possunt, & aliter se habere natura, & quid non, sed lege, ac instituto, si ambo mutari similiter possunt. Et ad cætera eadem accommodabitur definitio. Dextra nanque manus, validior est læva, natura: & tamen fieri potest, vt omnes evadant apti ad vtendum manu sinistra perinde ac dextra. Iusta autem ea, quæ ex instituto sunt, & ob vtilitatem, similia sunt mensuris. Non enim omnibus in locis æquales sunt vini, triticique mensuræ: sed vbi quidem emunt, maiores sunt: vbi autem vendunt, minores. Simili modo & ea, quæ non naturalia sunt, sed humana iusta, non eadem sunt vbique. Nam neque Respublicæ: sed vna tantùm vbique secundùm naturam est ipsa optima. Vnumquodque autem iustum, & legitimum, vt vniversale sese habet ad singula. Etenim ea, quæ aguntur, sunt multa. Vnumquodque autem illorum est vnum: est enim vniversale. Interest autem inter iniuriam, & iniustum, & inter ius, & iustum. Iniustum enim est natura, vel instituto. Id autem ipsum, cùm actum fuerit, iniuria est: anteà verò, quàm sit actum, nullo modo est iniuria, sed iniustum: pari modo & ius. Vocatur autem magis iuris actio ipsum commune: ius autem, iniuriæ emendatio. Quæ verò & quot species vniuscuiusque ipsorum sint, & circa quæ versantur, considerandum est posteà.

SVMMA

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEPTIMI.

Iusti politici, seu civilis partitio in naturale & legale, atque vtriusque comparatio cum singularibus.

ICTVM Est capite præcedenti de iure civili comparatio cum alijs tribus generibus iuris minus proprij. Nunc verò ipsum civile ius in partes suas distribuitur. Caput duabus partibus constat: in quarum priore iustum politicum secatur bipartitò in legale & naturale: posteriore, iustum politicum comparatur cum singularibus.

2 CIRCA Priorem partem dividit Arist. ius civile, seu politicum, in naturale, & legitimum, seu legale, quod & positivum dici solet, quia ponitur seu constituitur ab hominibus, & lege decernitur. Ac primo quidem ius naturale quodnam sit, ostendit, tum à priori & per causam, tum à posteriori & ex effectu. Ex causâ: quia ius naturale ex propriâ ratione, seu quidditate suâ, vim habet: non autem ex eo quòd ab hoc vel illo decernatur, iustumve existimetur. Habet enim ius naturale veritatem & rectitudinem sibi insitam: atque adeò non pendet vel ab arbitrio, vel ab opinione hominum, vt iustum sit. In quo nimiùm dissidet a iure legitimo, cuius est opinio, & sententia hominum: vt docet idem Arist. lib. 1. Elench. cap. vlt. circa finem, vbi ait, legem esse *δόξαν*. quo nomine ibidem non accipit dignitatem, splendorem, maiestatem, gloriamvè, vt sæpe alias; sed opinionem, sive sententiam. qualiter & apud Platonem *in Minoe* accipitur *δόξα τῆς πόλεως*, id est, *opinio civitatis*. Ac Tullius lib. 2. de Invent. inquit: *Naturæ quidem ius est, quod non opinio genuit, sed innata quædam vis afferat: vt religionem, pietatem, vindicationem, veritatem.*

3 Ex effectu quoque, sive à posteriori, ostendit Arist. quodnam sit naturale ius: nimirum, quòd vbique vim habeat, nec certo alligetur loco. Non enim aliud Athenis, & aliud Romæ, sed vtrobique idem, vt eleganter Cicero docet apud Lactantium lib. 6. cap. 8. Sub eademque loci notâ comprehendi potest diuturnitas temporis, seu perpetuitas. Nullis enim ætatibus, aut sæculis alligatur rectitudo & veritas naturalis iuris, sed æterna atque invariabilis est. Quâ de re legendus Sophocles in Oedipo Tyranno, & Iustinianus §. 1. Instit. de iure nat. gent. & civili. vbi ita loquitur: *Sed naturalia quidem iura, quæ apud omnes gentes peræque observantur, divina quadam providentia constituta; semper firma atque immutabilia permanent.* In quo etiam ius naturale plurimùm differt à legali: quod nec vbique vim obtinet, sed in vnâ aut alterâ civitate, provinciâ, aut Regno: nec perpetuum & semper constans est, sed pro varietate & opportunitate temporum, sicut & locorum, variatur. De quo infrà cap. 10.

4 VERVM Præter eas notas, quibus vtrumque ius invicem discernitur, generatim assignat Arist. propriam rationem iusti legitimi, vt sit illud, quod solà lege constituitur, neque ante conditam legem habeat vllam vim intersitve, vtrùm hoc aut illo modo res agatur: post le verò statutam plurimùm è regem sit, an agatur hoc, vel illo modo. Nimirum, ante conditam legem præcipientem, nec actio habebat rationem iusti legitimi, nec omissio rationem iniusti: lege autem statutâ, actio illi conformis dicitur iusta, & iniusta omissio. Quod triplici exemplo illustrat. PRIMVM est Lacedæmoniorum, apud quos in bello Peloponesiaco contra Athenienses lege sancitum erat, vt captivi vnâ tantùm minâ, sive librâ, id est, centum denarijs, redimerentur: cùm tamen ante eam legem liceret maiori etiam pretio captivos redimere, prout hostibus libuisset. Monet tamen Giphanius, id paulò aliter referri ab Herodoto *in Erato*, & Thucydide lib. 5. asserentibus, lege Lacedæmoniorum constitutas fuisse duas minas ad quemlibet captivum redimendum. SECVNDVM exemplum est Afrorum, sive Thebæorum in Ægypto: apud quos lege cautum erat, vt Iovi capra immolaretur, non autem oves duæ sicut antea. Iovi, inquam, vt conijciunt Muretus lib. 8. Var. lect. & Lambinus, hoc loco: colligiturque ex mente Arist. infrà lib. 8. cap. 10. vbi nominatim fit mentio Iovis. Consentitque narrationi Herodotus paulò antè allegatus, *in Euterpe*: vbi testatur, Afros hunc honorem Iovi habuisse, vt rem divinam facerent, non ovibus, sed caprâ. TERTIVM exemplum affert, non in lege communi, sed in decreto quodam singulari Amphipolitarum præcipientium, vt sacra fierent, & divini honores haberentur Brasidæ Lacedæmonio, Imperatori fortissimo, iam mortuo in bello Peloponnesiaco, vbi fortiter, iustè, & temperanter in gradu pene heroico aut divino se gesserat, & Amphipolitas ipsos ab omni hostium irruptione defenderat: vt Thucydides loco indicato scribit. Ideoque Plato in Symposio Brasidam ipsum Achilli comparat, ob animi fortitudinem, & corporis robur. Pausanias quoque *in Laconicis* testatur, ipsi concessum fuisse honorarium sepulchrum. Similes quoque honores Arato Sicyonio, tum viventi, & defuncto habitos, refert Plutarchus *in eius vita*. Huic generi legum circa singularia adiungit Arist.

ea,

ea, quæ Græci dicunt ψηφίσματα, nos autem, aut cum Cicerone *licita*, aut cum alijs *plebiscita* appellare possumus: quoniam sunt privatæ leges, quas *plebs, plebeio Magistratu interrogante, veluti Tribuno, constituebat*: vt habetur in Instit. loco suprà allegato, §. constat, & traditur l. 2. ff. de orig. iuris, viderique potest apud Gellium lib. 10. cap. 2. & lib. 15. cap. 27.

5 DEINDE Obijcit sibi existimationem aliquorum, quibus nihil erat iustum, nisi lege sancitum esset. Non enim arbitrabantur iustum id, quod mutari non potest, sed vbique obtinet inconcussam vim. At quidquid naturale est, seu insitum à naturâ, mutari non potest, sed vbique obtinet inconcussam vim: vt ignis, qui vbilibet vrit, neque id amittere vnquam potest, quoniam ea ipsius natura est. Ergo neque iustum esse potest id quod naturale est, sive insitum à naturâ. Nullum igitur est ius, sive iustum naturale: sed quidquid iustum est, lege sanciri debet, & mutabile esse, pro varietate locorum ac temporum. Sic furta esculentorum apud Spartanos ingenua habebantur; quæ tamen apud cæteros turpia censentur. Sic apud Athenienses capitali pœnâ dignum fuit non adhærere alteri factionum, in quas populus dividebatur, idque ex lege Solonis: apud alias verò nationes, nominatimque inter Romanos, laudi id imputabatur. Itaque aliqui opinati sunt, iustum illud solùm esse quod mutabile est, & variabili lege cavetur, atque ab opinione hominum pendet. Quæ existimatio tribuitur Archelao Socratis magistro, Aristippo, Callini Sophistæ, & Epicureis omnibus: vt constat ex Laertio, Platone *in Gorgia & Minoe, ac lib. 1. & 10. de Legibus*.

6 HVIC Obiectioni, sive quæstioni (quam discutiunt Alexander Aphrodis. lib. 2. de Animâ, & Simplicius *in præfatione Physicæ acroaseos*, atque olim Cicero exagitasse traditur apud Lactantium lib. 5.) occurrit Aristoteles, concedendo aliquam eius partem, & negando alteram. Cùm enim in eâ opinione asseritur, naturalia esse immutabilia, si id de omnibus simpliciter accipiatur, falsum est: si de aliquibus, verum. Nimirum, naturâ Mentium, sive Intelligentiarum cœlestium, & expertium terrenæ concretionis, quas hoc loco Arist. vt & sæpe aliàs, cæterorum more Gentilium, Deos vocat, nulli mutationi temporum est subiecta: ideoque si de ijs intelligatur, quod naturâ insitum est, immutabile existere; vera existimari debet opinio illa. Cæterùm vniversè accepta, falsitatis convincitur: cùm ea quæ apud nos naturalia sunt, mutationibus obnoxia sint, aut per se, aut per accidēs. Quippe naturale homini est vt duas habeat manus, quarum dextera fortior sit, sinistra debilior: id tamen non ita firmum ratumque est, vt aliquando non contingat oppositum: qualiter accidit, cùm quis nascitur cum vnicâ manu, aut exercitio diuturno sinistræ maiorem fortitudinem in eâ comparavit, quàm in dexterâ habeat; aut denique æqualem in vtrâque, qualem habent qui dicuntur ambidextri.

7 ITAQVE Plurima in hisce rebus materiæ concretis sunt naturalia, quæ tamen aliquando deficiunt, aut mutantur. Quare nihil mirum si aliqua sint etiam in operabilibus recta & iusta, quæ tamen interdum mutationi obnoxia sint. Exemplo manifesto est redditio depositi, naturaliter quidem recta & iusta; quæ tamen interdum variationem exigit: vt si furiosus repetat ensem, quem apud te deposuit; nec debes, nec iure potes depositum reddere ipsi quandiu furiosus est. Falsò ergo dicitur in eâ opinione, omnia naturalia esse immutabilia: cùm pateat, & in physicis, & in operabilibus, quædam illorum mutationem admittere. Ergo quivis id quod iustum est, aliquando mutetur, malè exinde colligitur, non esse id iustum naturale. Quippe tam eâ parte quâ iustū, quàm eâ, quâ naturale est, mutari saltem per accidens potest. Nullâ igitur ratione sufficienti excluditur iustum naturale.

8 DEINDE Excitat aliam quæstionem, ex præcedentis solutione ortam, in hunc modum. Si non solùm ea quæ iuri legitimo seu positivo conformia sunt, sed etiam quæ iusto naturali censentur, mutari possunt, vt paulò antè dictum est; quę erit nota ad discernendum vtraque iusta; seu quomodo distinguem⁹ iustum legitimū à naturali? Huic autem dubitationi occurrit Arist. exemplo dexteræ, quę naturâ suâ fortior est, quā lęva, licèt oppositū evenire interdum aut sępiùs per accidens possit. Sic etiā, quæ naturâ suâ, & ante omnem sanctionem, sive legem ab hominibus impositam, iusta sunt; ideoque apud omnes, aut ferè omnes Gentes servantur, iusta naturalia sunt; licèt apud aliquos fortasse, & ex accidenti, non serventur. Quæ autem solâ hominum lege præcipiuntur, idque non vbilibet, sed in vna aut alia civitate, aut provinciâ; vel non in perpetuum durāt, sed ad tempus dūtaxāt; eà iusta legitima habentur. Quod declarat exemplo in mensuris esculentorum & poculentorum, quę variè sunt apud alios atque alios populos; & ab emptore quidem maiores quæruntur; à venditore minores. Illam demum Rempublicam meliùs constitutam pronunciat, quæ magis secundùm ius naturale ordinata est.

9 CIRCA Posteriorem capitis partem comparat iustum civile, seu politicum, cū singularibus. Vt autem id faciliùs intelligatur, notandum est, Aristotelem, dum loquitur de Iustitiâ, & de iusto, sæpe vti vocabulis magnam inter se similitudinem habentibus. Eiusmodi sunt, iustum, & iustè factum: Iustitia, & iusta actio: Iniustum, & iniustè factum: Iniusti-

stitia; & iniusta actio iustum, & ius. Nunc verò vt clariùs appareat quid vnumquodque eorum significet, accedit ad ipsam iuris civilis appellationem, & asserit, iustum civile accipi vt aliquid commune & generale: vt Deum colendum esse: Legatos, sive Oratores Principum & civitatum tutos esse oportere: depositum reddendum esse: aliaque ijs similia. Eiusmodi autem iuribus, veluti communibus, singularia quædam subijciuntur, vt species generi. V. g. depositum esse reddendum, est vnum ex ijs generibus iurium, sub quo continetur multiplex redditio depositi, & circa varias personas, veluti species aut forma multiplex: idemque est de alijs. Quare duo illa genera, seu membra, in quæ initio capitis fuit divisum ius civile; nimirum, iustum naturale, & iustum legitimum; quamvis peculiaria videantur, verè communia sunt, quæ sub se continent plures species, sive formas operum secundùm Iustitiam factorum. Operationes enim ex Iustitiâ profectæ continentur primùm sub illâ amplissimâ & communissimâ ratione iusti civilis, prout abstrahit à naturali & legitimo: deinde aliæ illarum sub iusto naturali, aliæ sub legitimo, tanquam diversis generibus: & deinde quælibet earum sub peculiari ac restrictiori quodam genere intra ambitum iusti naturalis, aut legitimi.

10 HINC Procedit ad assignandam differentiam ev vno capite inter iniustum; & iniustè factum, sive iniustitiam; atque ex altero inter iustum & iustè factum. Iustum enim & iniustum significat aliquid in genere, & quasi in abstracto iustum aut iniustum, pro priori ad exercitium ipsius, sive ante operationem in re positam. Cæterùm iustè factum & iniustè factum, significat illam ipsam rationem communem sub his aut illis circumstantiis positam in exercitio. Iustum enim v. g. quasi vniversè & in abstracto est, depositum reddere: iustè factum verò, cùm reipsâ depositum hic & nunc redditur. Similiter iniustum est generatim & in abstracto negare depositum: iniustè verò factum, negare illud hic & nunc exigenti. Idque non modò locum habet in iusto naturali, sed etiam in legitimo. Præterea, cùm ratio communis & vniversè accepta præcedat singularem, sive contractam; priùs est aliquid iustum aut iniustum esse, quàm sit iustè aut iniustè factum: quia ratio iusti & iniusti est communis & generica; ratio autem iustè facti, aut iniustè facti, singularis est, & peculiaris. Denique ipsum iustè factum, dici solet iustitia: sicut & iniustè factum, iniustitia.

11 ADDIT Autem, rectè à nobis iustum dici, quidquid reipsâ, seu in exercitio iustè fit, sive factum est: & observat, quandoque vsurpari ad significandam correctionem iniuriæ: vt quando dicimus, iudicem reddidisse aut fecisse iustum, vbi emendavit aliquod maleficium. Plerumque tamen iustè factum solùm dicitur opus iustum in re positum, sive ad distribuentem, sive ad commutantem Iustitiam spectet. Omniaque iustè facta, ad quamcumque ex ijs Iustitiæ speciebus pertineant, *δικαιοπραγήματα* nominat. Cæterùm iusta illa, quæ fiunt à iudice, aut Magistratu, alienam iniuriam vindicante, & farciente passo, sive offenso, *δικαιώματα*, id est, *restitutiones* vocat, veluti correctiones iniuriarum.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 57. per totam, & illius Interpretes.

CAPVT OCTAVVM.

De triplici nocumento, quod alijs irrogatur.

QVVM Autem iusta sint, & iniusta ea, quæ diximus, iniuriam quidem quispiam facit, & ius agit, cùm ea sua sponte agit: sed cùm invitus, non iniuriam facit, neque ius agit. Agit enim ea, quibus accidit, vt sint iusta, aut iniusta. Iniuria autem, atque iuris actio tunc est, cùm à sponte agente fit: tunc enim vituperatur, & simul tunc iniuria est. Quare erit quid iniustum quidem, sed nondum iniuria, si non à sponte agente fit factum. Equidem id à sponte agente fieri dico, (quemadmodum & priùs est dictum) quod quis-

quispiam in se situm sciens agit,& non ignorans,neque quem,nec quo, neque gratia cuius : vt quem pulsat, & quo, & gratia cuius: & vnumquodque illorum neque per accidens,neque vi: vt si quispiam vi movens manum ipsius alium pulset. Sponte enim ipse tum sua non pulsat, quippe cùm non sit in se situm. Fieri etiam potest, vt qui pulsatur sit pater: ipse autem sciat quidem illum hominem esse, vel aliquem eorum,qui adsunt,ignorare autem esse patrem.Idem dicendum est & de eo,gratia cuius agitur,& circa totum etiam actum. Quod igitur ignoratur,aut non ignoratur quidem,non est autem in ipso situm,sed vi fit, id omne agitur ab inuito. Et eorum enim, quæ nobis natura competunt,complura scientes agimus,atque patimur,quorum nihil aut nostra sponte, aut invitis fit nobis : vt senescere,aut mori. Est autem in iniustis, ac iustis similiter id, quod per accidens dicimus. Nam si quispiam depositum invitus, & ob timorem reddiderit,non est dicendum hunc iustum,aut ius agere, nisi per accidens. Similiter est dicendum, & eum iniuriam facere, atque iniusta per accidens agere,qui cogitur, atque invitus non reddit depositum. Eorum autem, quæ sponte agimus, alia cum electione agimus,alia sine electione. Ea cum electione agimus,quæ antecessit deliberatio.Ea sine electione, quæ non antecessit deliberatio. Cùm igitur læsio sit in societatibus triplex, tunc sunt cum ignoratione peccata, cùm quispiam egerit, aut circa quem, aut quod,aut quo,aut gratia cuius agere non putavit. Nam aut non percutere,aut non hoc,aut non hunc,aut non gratia huiusce putavit: sed accidit id,cuius gratia non putavit, ceu vt non vt vulneraret, sed vt pungeret, aut non quem,aut non modo hoc. Atque cùm extra rationem fit læsio,infortunium est:cùm non extra rationem,sine tamen vitio,peccatum. Etenim peccat quidem quispiam,cùm in ipso est principium causæ:adversa verò fortuna vtitur, cùm est foris. Cùm autem sciens quidem,sed non deliberatione præmissa quispiam lædit,iniuria est. Cuius generis ea sunt vniversa, quæ per iram efficiuntur, aliasque animi perturbationes, quæcumque necessariò vel natura hominibus accidunt. Hæc enim iniuriæ sunt.Atque ij,qui ob hæc nocent ac peccant, iniuriam quidem faciunt, tamen nondum ob hæc ipsa sunt iniusti vel pravi.non enim nocent ob pravitatē. Sed cū nocet quis electione,iniustus est,atque pravus. Quapropter perrectè ea,quæ proficiscuntur ab ira,non diiudicantur ex providentia fieri. Non enim is incipit, qui facit ira,sed is, qui provocavit ad iram. Præterea non fit in talibus controversia si factum sit,necne, sed si iure sit factum. Ira namque ob apparentem oriri iniustitiam solet. Non enim de facto perinde, atque in com-

commercijs contendunt, vbi necesse est alterum improbum esse, si non di faciat oblivione: sed de re convenientes, iure, an iniuria sit factum, disceptant.

Qui autem fecit insidias, non ignorat. Quare alter putat iniuriam pati, alter non putat. Quòd si electione nocuerit, iniuriam facit. Atque his iam iniurijs est iniustus, qui iniuriam facit, cùm comparationem rationum, aut æqualitaté transgreditur. Pari modo iustus etiam est, cùm ius agit electione. Ius autem agit, si solùm sua sponte agit. Eorum autem, quæ ab invitis fiunt, alia sunt venia digna, alia non ité. Nam ea, quæ non solùm ignorantes, sed ob ignorationem etiam faciunt, ignoscenda sunt. Sed ea, quæ faciunt non ob ignorationem, sed ignorantes quidem, ob affectum non naturalem, neque humanum, non sunt venia digna.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS OCTAVI.

Non esse vnum & idem iustè aut iniustè agere, ac ex Iustitia, vel iniustitia: vtramque etiam esse posse absque eo vt quis iustus aut iniustus dici debeat. Quando & quomodo iustè aut iniustè factum cum iustitia aut iniustitia agentis coniungatur.

EGIT Arist. suprà cap. 6. de factis iustis & iniustis, quorum causâ quis iustus aut iniustus denominatur. Nunc idem ipsum vberiùs pervestigat, accuratâ factorum divisione in ea, quæ sponté, aut invitò fiunt, idque eo consilio potissimùm, vt dignoscatur, quinam sint iustè aut iniustè agentes. Dividitur caput in quatuor partes. In primâ docet, interdum aliquid fieri iustè aut iniustè absque Iustitiâ, vel iniustitiâ. In secundâ pronuntiat, fieri posse vt Iustitia aut iniustia sit, & tamen is qui agit, iustus iniustusve dici non possit. In tertiâ quærit, quo tempore iustè factum, aut iniustè, cùm Iustitiâ iniustitiave agentis coniungatur. In quartâ denique controversiæ decisionem ex voluntario vel invito petendam monet.

2 CIRCA Primam partem ait, quæ iusta & iniusta sunt, dignosci posse ex ijs quæ iam constituta superioribus sunt, circa proportionem, contrapassionem, seu talionem, ius herile, paternum, & coniugale, ac politicum seu civile, divisum in naturale & legitimum. Similiter & ex dictis cap. præced. n. 10. apparet, quid discriminis sit inter iustum & iniustum, ac iustè factum & iniustè factum. Nunc igitur non iam de iusto & iniusto, sed de iustè aut iniustè factis disserit, vt exinde appareat, quid dicendum sit de iustè facientibus aut iniustè.

3 PRONVNTIAT Igitur de iustè facientibus aut iniustè, tunc eos iustè aut iniustè facere, appellarique debere iustos aut iniustos, quando sponté ac voluntarié faciunt id, quod iustum iniustumve est: non verò quando invitò seu involuntarié id faciunt. quippe in hoc posteriori eventu, summùm dici possunt per accidens iustè aut iniustè agere, esseque ex accidenti iusti aut iniusti, atque omnino improprié: quoniam accidit, seu eventu contingit, vt id quod faciunt, iustum aut iniustum sit. Ratio verò, quâ totum id probatur, breviter indicata, hæc est: quòd ad denominationé iusti aut iniusti hominis, & iustè aut iniustè facti, simpliciter loquendo, non tam attendi debeat factum ipsum quasi materialiter sumptú, quàm facientis voluntas, & libertas in operando. Ergo vbi hæc non adest, sed necessitas, aut violentia, quamvis factum ipsum materialiter & in re consideratum appareat iustum aut iniustum; non propterea dicetur iustè aut iniustè simpliciter factum, neque ideo operans appellabitur iustus aut iniustus, proprié loquendo.

4 REM Illustrat, tum exemplo, tum & commemoratione doctrinæ traditæ lib. 3. cap. 1. Exemplo, inquam, parricidij, quod per se iniustum dicitur & est: verùm si ab ignorante, aut furioso perpetretur, non est iniustum simpliciter, sed per accidens solùm, & quò ad factum dumtaxat. Idque constare ait ex dictis loco nuper indicato, vbi decretum fuit, id quod proprié & simpliciter iustum iniustumve est, debere esse voluntarium, non autem involuntarium, seu invitum. Observanda, nimirum, ea doctrina est: quoniam ex distinctione vo-

voluntarij ab involuntario oritur, vt factum denominari debeat iustum simpliciter aut iniustum. Indeq; Iurisconsulti dirimunt plura cōtroversi solita de casu, de fortuitis incēdijs, aut ruina, de inundationibus fluminum, de culpa negligentiave, de metu, aut vì, de factis ex impetu iræ, aut ebrietatis, & de pluribus alijs, quæ disputantur *l. contractus, ff. de Reg. iuris. l. quod Nerva, ff. depositi, l. aut ff. de pœnis, l. si aut certo ff. commodati.*

5 IGITVR Doctrinam initio tertij libri traditam redigens in memoriam, monet, id dici voluntarium, quod quis habens in sua potestate & sciens, ac prudens fecerit, neque quidquam eorum ignorans, quæ factum circunstant. Nimirum, ea est voluntarij definitio ibidem tradita per hoc, vt sit à principio intrinseco, cum cognitione circa singula, in quibus est actio. Eas verò operis, circunstātias tunc dicitur quis cognoscere, cùm aliquis v.g. pulsans aut interimens alium, non ignorat, quem percutiat, neque quo instrumēto, aut modo, aut quâ de causa, aut quo fine, sive cuius rei gratia. Eæ nanque sunt præcipuæ humanarū actionum circunstantiæ ibidem fusiùs explicatæ. Itaque duo omninò exiguntur, vt quis voluntariè simpliciter agat: alterum, vt agendæ vel non agendæ rei, quam agit, potestatem intra se positam habeat: alterum, vt actionem ipsam, omnesque eius circunstantias perspectas habeat. Alioqui enim actio voluntaria non erit, sed à casu, aut vì facta. Quippe quæ fortuitò eveniunt, aut vì extrinsecus illatā à nobis fiunt, voluntaria non sunt: quoniam priora non sunt prævisa, posteriora autem non procedunt ex principio quod nobis insit. Et vtrumque exigitur ad rationem voluntarij: vt, nimirum, actio & circunstantiæ sint prævisæ, atque operans intra se habeat principium actionis.

6 EXEMPLO Id elucidat: siquis v.g. manu alterius per vim comprehensa verberet alium; ille, cuius propria est manus, non percutiet voluntariè, quoniam percussio sub illius potestate non fuit. Neque obstat quòd is sciret quid ageretur, nec ignoraret qualitatem actionis: quoniam vltra eam scientiam, sive notitiam, exigitur vt actio sit in potestate agentis, & non per vim facta à principio extra ipsum posito. De quo ampliùs infrà. Nec sufficit ad voluntarium perfectum quòd actio sit in potestate operantis, & cognoscatur quò ad aliquas circunstantias, si tamen alia supersit, quæ ignoretur ab illo. nam quantùm ad illam erit involuntaria actio. Cuius exemplum affert in eo, qui sciens prudens, ac pro libito interficit hominem, quem tamen esse patrem suum ignorat. Is enim propriè non dicetur parridij reus, sed homicidij, quoniam non patrem, sed hominem novit. Et hoc quidem accipiendum vult de illa ignoratione, cui homo voluntariam causam non dedit, sive quæ antecedens omnino, & involuntaria est: quoniam illa sola parit involuntariū. Quę verò ignorātia sequitur ex culpa hominis, non excusat, neque involuntariam reddit actionem, aut circunstantiam: quoniam eiusmodi ignoratio in ipso homine sita est, vt modò loquitur Arist. & tradiderat fusiùs loco indicato.

7 ADDIT, Nec sufficere ad rationem voluntarij, aut iniustè facti, quòd quis nôrit actionem & omnes illius circunstantias, nisi præterea actio ipsa sit in potestate libera operantis. Quòd paulò antè indicaverat, in eo qui manu per vim comprehensa aliū percutit, sciēs se percutere, & quem percutiat. Actio enim illa non est volūtaria, quamvis omnino cognita, & perspecta sit: quia non procedit à principio intrinseco & electione ipsius percutientis; sed ab extrinseco principio inferente vim. Idq; præterea à simili probat: quia multa agimus patimurve, scientes nos ea agere, aut pati, quæ tamē nobis voluntaria, aut involūtaria non sunt. Senescimus enim & morimur, id probè perspectum habentes; nec tamē propterea voluntariè senescimus, morimurvè, nisi summùm per accidens: quatenus, nimirū, possemus aut mortē nobis pro libito consciscere, & violētas afferre manus; aut differre senium & mortem remorari per competentem abstinentiam & sobrietatem vitæ.

8 HOC Igitur modo docet accidere in actionibus iustis & iniustis. Sicut enim in naturalibus, quamvis cognoscātur, potest inveniri aliquid quod per se voluntariū non sit, sed solùm per accidens: sic etiā in actionibus iustis, & iniustis, quantùm est parte materiæ secundū se consideratæ, quamvis cognoscantur, possunt aliquæ inveniri, quæ voluntariæ non sint, ac propterea, nec iustè aut iniustè factæ, nisi solùm per accidens. Si enim quis reddat depositum, aut pignus domino, sciens se id agere, sed tamen per vim, & non ex electione; actio eiusmodi non erit voluntaria simpliciter, ideoque nec absolutè iusta, nisi tantùm per accidens; & ex parte solius operis. Similiterque si depositum ipsum aut pignus non reddat, compulsus vi & metu ad id non reddendum; actio simpliciter voluntaria aut iusta non erit, nisi ex accidenti tantùm.

9 CIRCA Secundam partem docet, fieri posse, vt Iustitia vel iniustitia adsit; & tamē is qui agit, iustus, iniustusvè dici nequeat. Quare Arist. exponendum assumit, quænam actio ita iusta, aut iniusta sit, vt verè cum Iustitia iniustitiavè coniungatur, & per consequens iustū aut iniustū constituat hominē operantē. Id vt edisserat, initium sumit ex partitione rerū quæ voluntariè sive spontè fiunt, vt quædam earum fiant ex præelectione, sive proæresi; quædam sine præelectione. Priora sunt, circa quæ consilium & deliberatio præcessit: posteriora autē

circa quæ non præcessit. Quæ duo alijs vocibus explicari solent, vt quædam consultò, quædam inconsultò fiant. Cuius rei exemplum luculentum est in Milone, de quo Tullius fatetur, occidisse quidem Clodium; sed inconsultò, & sine deliberatione antegressa; nec tam ex fine occidendi, quàm seipsum tuendi. Quo casu Milo Clodium sponte quidem & voluntariè occidit: verùm inconsultò, quoniam de eo antè non deliberaverat. Licèt enim in qualibet earum actionum, quæ voluntariè fiunt, debeat esse deliberatio aliqua comitans; non tamen in omni actione voluntariâ est deliberatio antecedens, iuxta quā solam consultò agere, seu ex prælectione dicimur.

10 EA Divisione statuta, assignat opus illud iniustum, quod absque iniustitiâ operantis fieri potest. Assignat verò illud à posteriori, & ex effectu, sive ex damno, quod eo iniusto opere infertur. Scilicet, nulla actio iniusta est, quæ alijs nocumentum, sive damnum non afferat, sive noxam, sive fraudem. Sic enim ab alijs atque alijs Interpretibus Latinè exprimitur, quæ apud Arist. βλάβη dicitur. Triplex igitur damnum, sive genus noxæ, aut fraudis, esse docet, quod in humano convictu alij alijs inferre actione sua solent. Primum damnū est, quod involuntariè infertur, quia inscienter: secundum, quod voluntariè quidem infertur, verùm non ex prælectione, seu deliberatione antegressa: tertiū denique, quod non solùm volūtariè, sed ex prælectione ac deliberatione. Primo modo accidit, cùm is qui infert damnum, nec scit, nec intelligit quid faciat, nec adversus quem, neque quo instrumento, modo, aut fine. vt si ignoret patrem suum esse quem percutit: aut si acuto ferro percutiat, quod existimabat rotundum: vel si ex fine solùm pungendi aliquid fecit, cùm vulneravit, aut occidit. Secundum & tertium genus inferendi damnum, satis ex se patet, & præcedentibus explicata sunt.

11 DEINDE Alteram assignat distinctionem eorum quæ invitò fiunt. Quædam enim eorum ait fieri παραλόγως, id est, *præter rationem*, aut consilium: & de ijs docet, non esse peccata: sed infortunia, aut læsiones, vel damna fortuita; vt siquis è tecto cadens, opprimat prætereuntem. Quædam autem non præter rationem fiunt: & hæc tunc peccata sunt, cū principium & potestas agendi in nobis sita est. Verùm si non præcesserit consilium & deliberatio circa illa, quamvis peccata sint, quia voluntariè committuntur, & vitari aliquomodo poterant; adhuc tamen non habent rationem improbitatis, vel sceleris. Ex quo demum colligitur, neminem iniustum absolutè aut simpliciter dici vel esse, ratione actionis illius, qua damnum infert, aut præter intentionem & à casu: aut sine præcedenti consilio & deliberatione, quamvis non agat præter rationem. Sola itaque actio illa reddit hominem iniustum, sive iniustè facientem simpliciter, quæ præcedenti consilio, & deliberatione damnum alteri, seu iniuriam affert.

12 CIRCA Tertiam partem quærit, quo tempore iustè factum aut iniustè, cum Iustitiâ, aut iniustitia operantis coniungatur. Dictum autem nuper est, quandoque iniustitiam esse operationis absque scelere, aut improbitate, ac proinde insufficientem, vt hominem constituat iniustum; quandoque autem simul cum illa, ratione prælectionis; ideoque sufficere, vt iniustum reddat. Nunc verò probat, posse fieri aliquod opus iniustum, quod absque improbitate fit, nec eò iniquitatis accedat, vt hominem iniustum denominet. Probat autem ferè sic. Quisquis ex ira & perturbatione impotenti nocet alteri, agit quidem iniustè & voluntariè. Nimirum, operationes ex vehementi perturbatione ortæ non impediunt vt actio iniusta, & voluntaria sit: vt *lib.* 2. traditum fuit. At qui ex ira ex perturbatione impotenti nocet alteri, non propterea est simpliciter iniustus. Ergo non quisquis iniustè, & voluntariè agit, est simpliciter iniustus. Maior cum consequentia patet. Minorem, sive assumptionem, probat. Nemo operans, absque consilio & prælectione, est simpliciter iniustus. At quisquis ex ira & impotenti perturbatione nocet alteri, operatur absque consilio & prælectione. Ergo non est simpliciter iniustus.

13 CONFIRMATVR Idipsum à signo, sive à posteriori. Vbi enim quis ex ira, aut perturbatione vehementi, aliquem læsit, non continuò damnatur à iudice tanquam iniustus: quia licèt circa factum nulla sit disceptatio; adhuc circa ipsum ius, sive modum aut causam actionis, discutitur. At nulla esset eiusmodi discussio circa ius, sed continuò damnaretur, vt iniustus, qui aliquem ex ira, aut alia perturbatione læsit, si id sufficeret, vt esset iniustus. Ergo lædere aliquem ex ira, aut alia perturbatione, non sufficit vt aliquis cōtinuò iniustus dicatur. Ergo præterea exigitur, vt id nocumentum ex consilio & prælectione inferatur. Cui doctrinæ suffragium passim ferunt Oratores, & Iurisconsulti: apud quos aliæ quæstiones sunt circa factum, aliæ circa ius: vt videre est apud Ciceronem pluribus locis, præsertim. *Orat. pro Milone*, *Roscio*, *& Cæcinna*. Verùm siquis opus iniustum faciat ex animi consilio deliberationeque, monet Arist. nihil deesse quominùs propriè & simpliciter agat iniustè; quoniam suo iudicio, ac electione violat æqualitatem Iustitiæ commutantis, & proportionem distribuentis: in quo nequit non esse iniustitia.

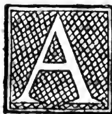
14 CIRCA Quartam partem resolvit

vit denique controverſiam ex præiacta diſtinctione voluntarij ab involuntario. Docet igitur, non omnia quæ invitò fiunt (acceptâ ratione inviti valde communiter, & prout extenditur etiam ad ea, quæ ex perturbatione fiunt) culpâ vacare, aut ignoſcenda eſſe. Quæ enim ex ignoratione antecedenti, id eſt, non voluntariâ, fiunt, ignoſcenda ſunt, quoniã in ijs neſcientia antecedens impedit rationem voluntarij. Quæ autem inſcienter quidem fiunt, non tamen ignoratione antecedenti, ſed conſequenti, atque adeò voluntariâ quoddammodo; non ſunt ignoſcenda. Quod latè & luculenter tradidit loco indicato *ex lib.3.c.1.* vbi plura de hoc.

VIDE D. Thomam 2.2. q. 59. & illius Interpretes.

CAPVT NONVM.

De pati iniuriam.

AMBIGET Autem quiſpiam ſi determinatum ſit ſatis, de faciendo, patiendóque iniuriam. Atque ſi ita ſit, vt Euripides inquit, abſurdè dicens:

Quæris parentem quomodo occidi meam?
Sermo eſt brevis, non exitus longos habet.
Volens volentem, vel volentem, non volens.

Vtrum enim re vera ſua ſponte quiſpiam iniuriam patiatur, an nemo, ſed omnes inviti, quemadmodum & omnes, qui iniuriam agunt, ſua faciunt ſponte? Et vtrum omnes hoc modo, an quidam ſponte, quidam inviti? Similiter & cùm patiuntur homines ius: nam omnes, cùm ius agunt, ſua faciunt ſponte. Quare conſentaneum eſt rationi, ſimiliter opponi eos, qui iniuriam, & qui ius patiuntur, vt aut ſponte patiantur, aut inviti. At abſurdum videbitur, ſi omnes etiam ius pati ſua ſponte dixerimus. Nonnulli nanque non ſua ſponte ius patiuntur. Enimuero de hoc quoque quiſpiam dubitaverit, ſi omnis, qui paſſus eſt iniuſtum, iniuriam patiatur. An vt in agendo, ſic & in patiendo res ſeſe habet. Etenim fit vt ad vtrumque peraccidens, ipſa iuſta accommodentur: & eodem modo iniuſta. Non enim eſt idem iniuſta agere, & iniurias agere, neque iniuſta pati, & iniurias pati. Similiter & in agendo, patiendoque ius. Fieri enim non poteſt, vt patiatur quiſpiam iniuriam, niſi quis iniuriam faciat: aut ius patiatur, niſi ius quiſpiam agat. Quòd ſi ſimpliciter iniuriam facere, ſit ſua ſponte quempiam lædere: & ipſum, ſponte, inquam, lædere, ſit lædere ſcientem, & quem, & quo, atque quo modo: incontinens autem ipſe,

plura dedimus tom. 1. Theologiæ Florul. Lud. VII. & nonnulla indicabimus cap. seq. n. 4.

15 CIRCA Tertiam partem comparat ius civile herili, paterno, & coniugali: ac de hoc triplici iure primò docet, non debere dici iustum simpliciter, idque in hunc modum probat. Nulli homini simpliciter iustum aut iniustũ esse potest circa id, quod suum ipsius est. Iustum quippe & iniustum simpliciter debet esse *πρὸς ἕτερον ad alterũ*, sive ad personam prorsus aliam, & seiunctam. At ius herile, paternum, & coniugale, est circa id quod suum ipsius domini, patris, & viri est: scilicet, circa servum, qui est possessio domini circa filium, qui est veluti portio patris, quandiu sub eius potestate est; aut circa vxorem, quæ est veluti pars viri. Ergo ius herile, paternum, & coniugale, nulli homini simpliciter iustum, aut iniustum est. Alioqui esset propria hominis iustitia aut iniustitia erga seipsum, aut, quod pene idem est, erga id quod est aliquid sui. Cui doctrinæ consonant Iurisconsulti, dum passim aiunt, patrem filiumque pro vná & eâdem personâ reputari: vt habetur leg. 1. Cod. de impub. & alijs subst it. l. cũ scimus §. vlt. de agric. & cens. Et Iustinianus lib. 3. Institut. tit. de inutilibus stipulat. docet, vocem filij esse quasi vocem patris: ibidemque inutiles dicũtur stipulationes hominis in eum, qui iuri ipsius subiectus est, quoniam sibi adquirit, cum non sit omnino alter, in quem ius transferat. Consonat hoc dictis suprà num. 7.

16 ADDIT Insuper, id qualecumque iustum, quod herile, paternum, & coniugale dicitur, non esse, nec dici ius civile. Quod sic probat: Ius civile est quod continetur lege, & ijs tantùm congruit, quibus lex veluti nata, seu naturá suâ videtur condita. At hi solũ sunt, quibus æqualiter competit capacitas ad imperandum aut obtemperandum. Ergo ius civile contentum lege ijs tantum congruit, quibus æqualiter competit capacitas ad imperandum, aut obtemperandum. At ij non sunt, inter quos versatur ius herile, paternum, & coniugale: quoniam inæquales sunt; & alij solùm imperant, vt dominus, pater, & vir; alij solùm obtemperant, vt servus, filius, & vxor. Ergo ius herile, paternum, & coniugale, quod inter eos cernitur, non est ius civile.

17 DEINDE Comparat tria hæc iura inter se, & pronunciat, ius coniugale magis habere rationem iuris & iusti, quam ius herile, & paternum. Quod sic probat. Vbi est maior æqualitas, ibi magis invenitur ratio iuris & iusti. Atqui in iure coniugali est maior æqualitas, quàm in iure herili & paterno. Ergo ius coniugale magis ius & iustum est, quàm ius herile & paternum. Maior patet: Quia vbi est maior accessus & similitudo ad ius civile, quod est præcipue & simpliciter ius ac iustum, ibidem quoque invenitur magis ratio iuris & iusti. Tantò enim magis perfectè habetur ratio alicuius generis, quantò magis acceditur ad primum & præcipuum in eo genere. At quantò maior est in iure æqualitas, est maior accessus & similitudo ad ius civile, quod perfectam æqualitatẽ importat. Ergo vbi est maior æqualitas, ibidem quoque magis invenitur ratio iuris & iusti. Iam minor illa primi & præcipui syllogismi suadetur: Quia vbi minus alter alteri subijcitur, eò maior vtrimque æqualitas est. Atqui in iure coniugali est minor subiectio alterius coniugis ad alterum, quàm in iure herili & paterno. Quippe longè magis subijcitur filius parenti, & servus domino, quàm vxor viro; qui in vxorem solùm habet ius œconomicum, & domui suæ præest, veluti Princeps civitati. Ergo in iure coniugali est maior æqualitas, quam in iure herili & paterno.

18 VERVM Licet nullum ex ijs tribus iuribus sit ius civile propriè aut simpliciter, vt suprà ostensum fuit; adhuc vult Arist. in quolibet eorum esse vmbram aliquam, aut similitudinem iuris civilis. Aliquam enim analogiam cum eo habet ius illud, quod est inter dominum ac servum: quorum alter alimenta & iustam clementiam, alter obsequium alteri debet. Similiter & ius paternum, in quo parentes filijs debent educationem, alimenta, & defensionem: filij autem parentibus observantiam & pietatem. Et propter violationem huius qualiscumque iuris pœna aliquando lege imposita fuit. Athenis enim sancitum fuit, vt siquis parentum filios non satis educaret, seu honesta aliquâ arte instrueret; ne ab ipsis quidem filijs aleretur ex debito in necessitate aliquá & penuriâ rerum sibi superveniente. Vide infrà lib. 10. cap. 9. à num. 13. Denique & aliquam iuris civilis similitudinem habet, ac maiorem duobus præcedentibus, ius coniugale, in quo maritus debet operam dare augendæ rei familiari, servando honori domus & familiæ, ineundisque contractibus: vxor autem educare pueros, ancillas continere in officio, quotidiana pensa ijs distribuere, & curare atque expolire res domesticas. De quo vide etiam lib. 8. cap. 12. num. 16. & seqq.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 57. art. 4. item q. 59. per totam, atque illius Interpretes.

CA-

CAPVT SEPTIMVM.

De Iusto naturali, & legitimo.

IVILIS Autem iusti aliud est naturale, aliud legitimum. Et naturale quidem est, quod vbique vim habet eandem, & non quia videtur, vel non videtur. Legitimum autem, quod à principio quidem nihil refert, sic an aliter habeat: cùm verò positum fuerit, refert. Quale est, mina captivos redimi, vel capram dijs, sed non duas oves mactare: & etiam ea, quæ de singulis lege iubentur, vt sacra Brasidæ facere, & quæ publicis decretis instituuntur. Videntur autem quibusdam omnia talia esse: propterea quòd omne, quod natura constat, immobile est, & vim eandem habet vbique: sicut ignis hic, & apud Persas vrit: iusta autem moveri vident. Verùm hoc non ita sese habet, sed aliquo modo. Atque apud deos quidem nihil vllo modo forsitan est, quod ita sese habet. Apud nos autem est quidem aliquid, etiam natura constans, mutabile, verùm non omne. Attamen aliud est natura, aliud non natura. Patet autem, quidnam eorum, quæ possunt, & aliter se habere natura, & quid non, sed lege, ac instituto, si ambo mutari similiter possunt. Et ad cætera eadem accommodabitur definitio. Dextra nanque manus, validior est læva, natura: & tamen fieri potest, vt omnes evadant apti ad vtendum manu sinistra perinde ac dextra. Iusta autem ea, quæ ex instituto sunt, & ob vtilitatem, similia sunt mensuris. Non enim omnibus in locis æquales sunt vini, triticique mensuræ: sed vbi quidem emunt, maiores sunt: vbi autem vendunt, minores. Simili modo & ea, quæ non naturalia sunt, sed humana iusta, non eadem sunt vbique. Nam neque Respublicæ: sed vna tantùm vbique secundùm naturam est ipsa optima. Vnumquodque autem iustum, & legitimum, vt vniversale sese habet ad singula. Etenim ea, quæ aguntur, sunt multa. Vnumquodque autem illorum est vnum: est enim vniversale. Interest autem inter iniuriam, & iniustum, & inter ius, & iustum. Iniustum enim est natura, vel instituto. Id autem ipsum, cùm actum fuerit, iniuria est: anteà verò, quàm sit actum, nullo modo est iniuria, sed iniustum: pari modo & ius. Vocatur autem magis iuris actio ipsum commune: ius autem, iniuriæ emendatio. Quæ verò & quot species vniuscuiusque ipsorum sint, & circa quæ versantur, considerandum est posteà.

SVMMA

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEPTIMI.

Iusti politici, seu civilis partitio in naturale & legale, atque vtriusque comparatio cum singularibus.

ICTVM Est capite præcedenti de iure ciuili comparato cum alijs tribus generibus iuris minùs proprij. Nunc verò ipsum ciuile ius in partes suas distribuitur. Caput duabus partibus constat: in quarum priore iustum politicum secatur bipartitò in legale & naturale: posteriore, iustum politicum comparatur cum singularibus.

2 CIRCA Priorem partem diuidit Arist. ius ciuile, seu politicum, in naturale, & legitimum, seu legale, quod & positiuum dici solet, quia ponitur seu constituitur ab hominibus, & lege decernitur. Ac primò quidem ius naturale quodnam sit, ostendit, tum à priori & per causam, tum à posteriori & ex effectu. Ex causâ: quia ius naturale ex propriâ ratione, seu quidditate suâ, vim habet: non autem ex eo quòd ab hoc vel illo decernatur, iustumve existimetur. Habet enim ius naturale veritatem & rectitudinem sibi insitam: atque adeò non pendet vel ab arbitrio, vel ab opinione hominum, vt iustum sit. In quo nimiùm dissidet à iure legitimo, cuius est opinio, & sententia hominum: vt docet idem Arist. lib. 1. Elench. cap. vlt. circa finem, vbi ait, legem esse δόξαν. quo nomine ibidem non accipit dignitatem, splendorem, maiestatem, gloriamve, vt sæpe alias; sed opinionem, siue sententiam. qualiter & apud Platonem *in Minoe* accipitur δόξα τῆς πόλεως, id est, *opinio ciuitatis*. Ac Tullius lib. 2. de Invent. inquit: ***Natura quidem ius est, quod non opinio genuit, sed innata quædam vis afferat: vt religionem, pietatem, vindicationem, veritatem.***

3 Ex effectu quoque, siue à posteriori, ostendit Arist. quodnam sit naturale ius: nimirum, quòd vbique vim habeat, nec certo alligetur loco. Non enim aliud Athenis, & aliud Romæ, sed vtrobique idem, vt eleganter Cicero docet apud Lactantium lib. 6. cap. 8. Sub eademque loci notâ comprehendi potest diuturnitas temporis, seu perpetuitas. Nullis enim ætatibus, aut sæculis alligatur rectitudo & veritas naturalis iuris, sed æterna atque invariabilis est. Quâ de re legendus Sophocles in Oedipo Tyranno, & Iustinianus §. 1. Instit. de iure nat. gent. & ciuili. vbi ita loquitur: ***Sed naturalia quidem iura, quæ apud omnes gentes peræque obseruantur, diuina quadam prouidentia constituta; semper firma atque immutabilia permanent.*** In quo etiam ius naturale plurimùm differt à legali: quod nec vbique vim obtinet, sed in vnâ aut alterâ ciuitate, prouinciâ, aut Regno: nec perpetuum & semper constans est, sed pro varietate & opportunitate temporum, sicut & locorum, variatur. De quo infrà cap. 10.

4 VERVM Præter eas notas, quibus vtrumque ius inuicem discernitur, generatim assignat Arist. propriam rationem iusti legitimi, vt sit illud, quod solâ lege constituitur, neque ante conditam legem habeat vllam vim interstitve, vtrùm hoc aut illo modo res agatur: post le verò statutam plurimùm è regem fit, an agatur hoc, vel illo modo. Nimirum, ante conditam legem præcipientem, nec actio habebat rationem iusti legitimi, nec omissio rationem iniusti: lege autem statutâ, actio illi conformis dicitur iusta, & iniusta omissio. Quod triplici exemplo illustrat. PRIMVM est Lacedæmoniorum, apud quos in bello Peloponesiaco contra Athenienses lege sancitum erat, vt captivi vnâ tantùm minâ, siue librâ, id est, centum denarijs, redimerentur: cùm tamen ante eam legem liceret maiori etiam pretio captiuos redimere, prout hostibus libuisset. Monet tamen Giphanius, id paulò aliter referri ab Herodoto *in Erato*, & Thucydide lib. 5. asserentibus, lege Lacedæmoniorum constitutas fuisse duas minas ad quemlibet captiuum redimendum. SECVNDVM exemplum est Afrorum, siue Thebæorum in Ægypto: apud quos lege cautum erat, vt Ioui capra immolaretur, non autem oues duæ sicut antea. Ioui, inquam, vt coniiciunt Muretus lib. 8. Var. lect. & Lambinus, hoc loco: colligiturque ex mente Arist. infrà lib. 8. cap. 10. vbi nominatim fit mentio Iouis. Consentitque narrationi Herodotus paulò antè allegatus, *in Euterpe*: vbi testatur, Afros hunc honorem Ioui habuisse, vt rem diuinam facerent, non ouibus, sed caprâ. TERTIVM exemplum affert, non in lege communi, sed in decreto quodam singulari Amphipolitarum præcipientium, vt sacra fierent, & diuini honores haberentur Brasidæ Lacedæmonio, Imperatori fortissimo, iam mortuo in bello Peloponnesiaco, vbi fortiter, iustè, & temperanter, in gradu pene heroico aut diuino se gesserat, & Amphipolitas ipsos ab omni hostium irruptione defenderat: vt Thucydides loco indicato scribit. Ideoque Plato in Symposio Brasidam ipsum Achilli comparat, ob animi fortitudinem, & corporis robur. Pausanias quoque *in Laconicis* testatur, ipsi concessum fuisse honorarium sepulchrum. Similes quoque honores Arato Sicyonio, tum viuenti, & defuncto habitos, refert Plutarchus *in eius vita*. Huic generi legum circa singularia adiungit Arist.

ea,

ea, quæ Græci dicunt ψηφίσματα, nos autem, aut cum Cicerone *scita*, aut cum alijs *plebiscita* appellare possumus: quoniam sunt privatæ leges, quas *plebs, plebeio Magistratu interrogante, veluti Tribuno, constituebat*: vt habetur in Instit. loco suprà allegato, §. constat, & traditur l. 2. ff. de orig. iuris, viderique potest apud Gellium lib. 10. cap. 2. & lib. 15. cap. 27.

5 DEINDE Obijcit sibi existimationem aliquorum, quibus nihil erat iustum, nisi lege sancitum esset. Non enim arbitrabantur iustum id, quod mutari non potest, sed vbique obtinet inconcussam vim. At quidquid naturale est, seu insitum à naturâ, mutari non potest, sed vbique obtinet inconcussam vim: vt ignis, qui vbilibet vrit, neque id amittere vnquam potest, quoniam ea ipsius natura est. Ergo neque iustum esse potest id quod naturale est, sive insitum à naturâ. Nullum igitur est ius, sive iustum naturale: sed quidquid iustum est, lege sanciri debet, & mutabile esse, pro varietate locorum ac temporum. Sic furta esculentorum apud Spartanos ingenua habebantur, quæ tamen apud cæteros turpia censentur. Sic apud Athenienses capitali pœnâ dignum fuit non adhærere alteri factionum, in quas populus dividebatur, idque ex lege Solonis: apud alias verò nationes, nominatimque inter Romanos, laudi id imputabatur. Itaque aliqui opinati sunt, iustum illud solùm esse quod mutabile est, & variabili lege cavetur, atque ab opinione hominum pendet. Quæ existimatio tribuitur Archelao Socratis magistro, Aristippo, Callini Sophistæ, & Epicureis omnibus: vt constat ex Laertio, Platone in *Gorgia & Minoe, ac lib. 1. & 10. de Legibus*.

6 HVIC Obiectioni, sive quæstioni (quam discutiunt Alexander Aphrodis. lib. 2. de Animâ, & Simplicius *in præfatione Physicæ acroaseos*, atque olim Cicero exagitasse traditur apud Lactantium lib. 5.) occurrit Aristoteles, concedendo aliquam eius partem, & negando alteram. Cùm enim in eâ opinione asseritur, naturalia esse immutabilia, si id de omnibus simpliciter accipiatur, falsum est: si de aliquibus, verum. Nimirum, natura Mentium, sive Intelligentiarum cœlestium, & expertium terrenæ concretionis, quas hoc loco Arist. vt & sæpe aliàs, cæterorum more Gentilium, Deos vocat, nulli mutationi temporum est subiecta: ideoque si de ijs intelligatur, quod naturâ insitum est, immutabile existere; vera existimari debet opinio illa. Cæterùm vniversè accepta, falsitatis convincitur: cùm ea quæ apud nos naturalia sunt, mutationibus obnoxia sint, aut per se, aut per accidēs. Quippe naturale homini est vt duas habeat manus, quarum dextera fortior sit, sinistra debilior: id tamen non ita firmum ratumque est, vt aliquando non contingat oppositum: qualiter accidit, cùm quis nascitur cum vnicâ manu, aut exercitio diuturno sinistræ maiorem fortitudinem in eâ comparavit, quàm in dexterâ habeat; aut denique æqualem in vtrâque, qualem habent qui dicuntur ambidextri.

7 ITAQVE Plurima in hisce rebus materiæ concretis sunt naturalia, quæ tamen aliquando deficiunt, aut mutantur. Quare nihil mirum si aliqua sint etiam in operabilibus recta & iusta, quæ tamen interdum mutationi obnoxia sint. Exemplo manifesto est redditio depositi, naturaliter quidem recta & iusta; quæ tamen interdum variationem exigit: vt si furiosus repetat ensem, quem apud te deposuit, nec debes, nec iure potes depositum reddere ipsi quamdiu furiosus est. Falsò ergo dicitur in eâ opinione, omnia naturalia esse immutabilia: cùm pateat, & in physicis, & in operabilibus, quædam illorum mutationem admittere. Ergo quàvis id quod iustum est, aliquando mutetur, malè exinde colligitur, non esse id iustum naturale. Quippe tam eâ parte quâ iustū, quàm eâ, quâ naturale est, mutari saltem per accidens potest. Nullâ igitur ratione sufficienti excluditur iustum naturale.

8 DEINDE Excitat aliam quæstionem, ex præcedentis solutione ortam, in hunc modum. Si non solùm ea quæ iuri legitimo seu positivo conformia sunt, sed etiam quæ iusto naturali censentur, mutari possunt, vt paulò antè dictum est, quæ erit nota ad discernendum vtrumque iustū, seu quomodo distinguemus iustum legitimū à naturali? Huic autem dubitationi occurrit Arist. exemplo dexteræ, quæ naturâ suâ fortior est, quā lęva, licèt oppositū evenire interdum aut sępiùs per accidēns possit. Sic etiā, quæ naturâ suâ, & ante omnem sanctionem, sive legem ab hominibus impositam, iusta sunt, ideoque apud omnes, aut ferè omnes Gentes servantur, iusta naturalia sunt; licèt apud aliquos fortasse, & ex accidenti, non serventur. Quæ autem solâ hominum lege præcipiuntur, idque non vbilibet, sed in vnâ aut alia civitate, aut provinciâ; vel non in perpetuum durāt, sed ad tempus dūmtaxat; ea iusta legitima habentur. Quod declarat exemplo in mensuris esculentorum & poculentorum, quę variæ sunt apud alios atque alios populos; & ab emptore quidem maiores quæruntur, à venditore minores. Illam demum Rempublicam meliùs constitutam pronunciat, quæ magis secundùm ius naturale ordinata est.

9 CIRCA Posteriorem capitis partem comparat iustum civile, seu politicum, cū singularibus. Vt autem id faciliùs intelligatur, notandum est, Aristotelem, dum loquitur de Iustitiâ, & de iusto, sæpe vti vocabulis magnam inter se similitudinem habentibus. Eiusmodi sunt, iustum, & iustè factum: Iustitia, & iusta actio: iniustum, & iniustè factum: iniu-

stitia; & iniusta actio: iustum, & ius. Nunc verò vt clarius appareat quid vnumquodque eorum significet, accedit ad ipsam iuris civilis appellationem, & asserit, iustum civile accipi vt aliquid commune & generale : vt Deum colendum esse: Legatos, sive Oratores Principum & civitatum tutos esse oportere : depositum reddendum esse: aliaque ijs similia. Eiusmodi autem iuribus, veluti communibus, singularia quædam subijciuntur, vt species generi. V. g. depositum esse reddendum, est vnum ex ijs generibus iurium, sub quo continetur multiplex redditio depositi, & circa varias personas, veluti species aut forma multiplex : idemque est de alijs. Quare duo illa genera, seu membra, in quæ initio capitis fuit divisum ius civile; nimirum, iustum naturale, & iustum legitimum; quamvis peculiaria videantur, verè communia sunt, quæ sub se continent plures species, sive formas operum secundùm Iustitiam factorum. Operationes enim ex Iustitiâ profectæ continentur primùm sub illâ amplissimâ & communissimâ ratione iusti civilis, prout abstrahit à naturali & legitimo: deinde aliæ illarum sub iusto naturali, aliæ sub legitimo, tanquam diversis generibus: & deinde quælibet earum sub peculiari ac restrictiori quodam genere intra ambitum iusti naturalis, aut legitimi.

10 HINC Procedit ad assignandam differentiam ex vno capite inter iniustum, & iniustè factum, sive iniustitiam; atque ex altero inter iustum & iustè factum. Iustum enim & iniustum significat aliquid in genere, & quasi in abstracto iustum aut iniustum, pro priori ad exercitium ipsius, sive ante operationem in re positam. Cæterùm iustè factum & iniustè factum, significat illam ipsam rationem communem sub his aut illis circumstantiis positam in exercitio. Iustum enim v. g. quasi vniversè & in abstracto est, depositum reddere : iustè factum verò, cùm reipsâ depositum hic & nunc redditur. Similiter iniustum est generatim & in abstracto negare depositum: iniustè verò factum, negare illud hic & nunc exigenti. Idque non modò locum habet in iusto naturali, sed etiam in legitimo. Præterea, cùm ratio communis & vniversè accepta præcedat singularem, sive contractam ; priùs est aliquid iustum aut iniustum esse, quàm sit iustè aut iniustè factum: quia ratio iusti & iniusti est communis & generica; ratio autem iustè facti, aut iniustè facti, singularis est, & peculiaris. Denique ipsum iustè factum, dici solet iustitia: sicut & iniustè factum, iniustitia.

11 ADDIT Autem, rectè à nobis iustum dici, quidquid reipsâ, seu in exercitio iustè fit, sive factum est: & observat, quandoque vsurpari ad significandam correctionem iniuriæ: vt quando dicimus, iudicem reddidisse aut fecisse iustum, vbi emendavit aliquod maleficium. Plerumque tamen iustè factum solùm dicitur opus iustum in re positum, sive ad distribuentem, sive ad commutantem Iustitiam spectet. Omniaque iustè facta, ad quamcumque ex ijs Iustitiæ speciebus pertineant, *δικαιοπραγήματα* nominat. Cæterùm iusta illa, quæ fiunt à iudice, aut Magistratu, alienam iniuriam vindicante, & sarciente passo, sive offenso, *δικαιώματα*, id est, *restitutiones* vocat, veluti correctiones iniuriarum.

VIDE D. Thomam 2.2. q. 57. per totam, & illius Interpretes.

CAPVT OCTAVVM.

De triplici nocumento, quod alijs irrogatur.

QVVM Autem iusta sint, & iniusta ea, quæ diximus, iniuriam quidem quispiam facit, & ius agit, cùm ea sua sponte agit : sed cùm invitus, non iniuriam facit, neque ius agit. Agit enim ea, quibus accidit, vt sint iusta, aut iniusta. Iniuria autem, atque iuris actio tunc est, cùm à sponte agente fit: tunc enim vituperatur, & simul tunc iniuria est. Quare erit quid iniustum quidem, sed nondum iniuria, si non à sponte agente fit factum. Equidem id à sponte agente fieri dico, (quemadmodum & priùs est dictum) quod quis-

quispiam in se situm sciens agit,& non ignorans,neque quem,nec quo, neque gratia cuius: vt quem pulsat, & quo, & gratia cuius: & vnumquodque illorum neque per accidens,neque vi: vt si quispiam vi movens manum ipsius alium pulset. Sponte enim ipse tum sua non pulsat, quippe cùm non sit in se situm. Fieri etiam potest, vt qui pulsatur sit pater: ipse autem sciat quidem illum hominem esse, vel aliquem eorum,qui adsunt,ignorare autem esse patrem.Idem dicendum est & de eo,gratia cuius agitur,& circa totum etiam actum. Quod igitur ignoratur,aut nòn ignoratur quidem,non est autem in ipso situm,sed vi fit, id omne agitur ab inuito. Et eorum enim, quæ nobis natura competunt,complura scientes agimus,atque patimur,quorum nihil aut nostra sponte, aut invitis fit nobis: vt senescere,aut mori. Est autem in iniustis, ac iustis similiter id, quod per accidens dicimus. Nam si quispiam depositum invitus, & ob timorem reddiderit,non est dicendum hunc iustum,aut ius agere, nisi per accidens. Similiter est dicendum, & eum iniuriam facere, atque iniusta per accidens agere,qui cogitur, atque invitus non reddit depositum. Eorum autem, quæ sponte agimus, alia cum electione agimus,alia sine electione. Ea cum electione agimus,quæ antecessit deliberatio.Ea sine electione, quæ non antecessit deliberatio. Cùm igitur læsio sit in societatibus triplex, tunc sunt cum ignoratione peccata, cùm quispiam egerit, aut circa quem, aut quod,aut quo,aut gratia cuius agere non putavit. Nam aut non percutere,aut non hoc,aut non hunc,aut non gratia huiusce putavit: sed accidit id,cuius gratia non putavit, ceu vt non vt vulneraret, sed vt pungeret, aut non quem,aut non modo hoc. Atque cùm extra rationem fit læsio,infortunium est:cùm non extra rationem,sine tamen vitiò,peccatum. Etenim peccat quidem quispiam,cùm in ipsò est principium causæ:adversa verò fortuna vtitur, cùm est foris. Cùm autem sciens quidem,sed non deliberatione præmissa quispiam lædit,iniuria est. Cuius generis ea sunt vniversa, quæ per iram efficiuntur, aliasque animi perturbationes, quæcumque necessariò vel natura hominibus accidunt. Hæc enim iniuriæ sunt.Atque ij,qui ob hæc nocent ac peccant, iniuriam quidem faciunt, tamen nondum ob hæc ipsa sunt iniusti vel pravi.non enim nocent ob pravitatē. Sed cū nocet quis electione,iniustus est,atque pravus. Quapropter perrectè ea,quæ proficiscuntur ab ira,non diiudicantur ex providentia fieri. Non enim is incipit, qui facit ira,sed is, qui provocavit ad iram. Prætereà non fit in talibus controversia si factum sit,necne, sed si iure sit factum. Ira namque ob apparentem oriri iniustitiam solet. Non enim de factò perinde, atque in com-

commercijs contendunt, vbi necesse est alterum improbum esse, si non di faciat oblivione: sed de re convenientes, iure, an iniuria sit factum, discept ant.

Qui autem fecit insidias, non ignorat. Quare alter putat iniuriam pati, alter non putat. Quòd si electione nocuerit, iniuriam facit. Atque his iam iniurijs est iniustus, qui iniuriam facit, cùm comparationem rationum, aut æqualitaté transgreditur. Pari modo iustus etiam est, cùm ius agit electione. Ius autem agit, si solùm sua sponte agit. Eorum autem, quæ ab invitis fiunt, alia sunt venia digna, alia non ité. Nam ea, quæ non solùm ignorantes, sed ob ignorationem etiam faciunt, ignoscenda sunt. Sed ea, quæ faciunt non ob ignorationem, sed ignorantes quidem, ob affectum non naturalem, neque humanum, non sunt venia digna.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS OCTAVI.

Non esse vnum & idem iustè aut iniustè agere, ac ex Iustitia, vel iniustitia: vtramque etiam esse posse absque eo vt quis iustus aut iniustus dici debeat. Quando & quomodo iustè aut iniustè factum cum iustitia aut iniustitia agentis coniungatur.

EGIT Arist. suprà cap. 6. de factis iustis & iniustis, quorum causâ quis iustus aut iniustus denominatur. Nunc idem ipsum vberiùs pervestigat, accuratâ factorum divisione in ea, quæ sponté, aut invitó fiunt; idque eo consilio potissimùm, vt dignoscatur, quinam sint iustè aut iniustè agentes. Dividitur caput in quatuor partes. In primâ docet, interdum aliquid fieri iustè aut iniustè absque Iustitiâ, vel iniustitiâ. In secundâ pronuntiat, fieri posse vt Iustitia aut iniustia sit, & tamen is qui agit, iustus iniustusve dici non possit. In tertiâ quærit, quo tempore iustè factum, aut iniustè, cùm Iustitiâ iniustitiave agentis coniungatur. In quartâ denique controversiæ decisionem ex voluntario vel invito petendam monet.

2 CIRCA Primam partem ait, quæ iusta & iniusta sunt, dignosci posse ex ijs quæ iam constituta superioribus sunt, circa proportionem, contrapassionem, seu talionem, ius herile, paternum, & coniugale, ac politicum seu civile, divisum in naturale & legitimum. Similiter & ex dictis cap. præced. n. 10. apparet, quid discriminis sit inter iustum & iniustum, ac iustè factum & iniustè factum. Nunc igitur non iam de iusto & iniusto, sed de iustè aut iniustè factis disserit, vt exinde appareat, quid dicendum sit de iustè facientibus aut iniustè.

3 PRONVNTIAT Igitur de iustè facientibus aut iniustè, tunc eos iustè aut iniustè facere, appellarique debere iustos aut iniustos, quando sponté ac voluntariè faciunt id, quod iustum iniustumve est: non veró quando invitó seu involuntariè id faciunt. quippe in hoc posteriori eventu, summùm dici possunt per accidens iustè aut iniustè agere, esseque ex accidenti iusti aut iniusti, atque omnino impropriè: quoniam accidit, seu eventu contingit, vt id quod faciunt, iustum aut iniustum sit. Ratio veró, quâ totum id probatur, breviter indicata, hæc est: quòd ad denominationé iusti aut iniusti hominis, & iustè aut iniustè facti, simpliciter loquendo, non tam attendi debeat factum ipsum quasi materialiter sumptũ, quàm facientis voluntas, & libertas in operando. Ergo vbi hæc non adest, sed necessitas, aut violentia, quamvis factum ipsum materialiter & in re consideratum appareat iustum aut iniustum; non propterea dicetur iustè aut iniustè simpliciter factum, neque ideo operans appellabitur iustus aut iniustus, propriè loquendo.

4 REM Illustrat, tum exemplo, tum & commemoratione doctrinæ traditæ lib. 3. cap. 1. Exemplo, inquam, parricidij, quod per se iniustum dicitur & est: verùm si ab ignorante, aut furioso perpetretur, non est iniustum simpliciter, sed per accidens solùm, & quó ad factum dumtaxat. Idque constare ait ex dictis loco nuper indicato, vbi decretum fuit, id quod propriè & simpliciter iustum iniustumve est, debere esse voluntarium, non autem involuntarium, seu invitum. Observanda, nimirum, ea doctrina est: quoniam ex distinctione vo-

voluntarij ab involuntario oritur, vt factum denominari debeat iustum simpliciter aut iniustum. Indéq; Iurisconsulti dirimunt plura cōtroversi solita de casu, de fortuitis incēdijs, aut ruina, de inundationibus fluminum, de culpa negligentiave, de metu, aut vi, de factis ex impetu iræ, aut ebrietatis, & de pluribus alijs, quæ disputantur *l. contractus, ff. de Reg. iuris. l. quod Nerva, ff. depositi, l. aut, ff. de pœnis, l. si aut certo ff. commodati.*

5 IGITVR Doctrinam initio tertij libri traditam redigens in memoriam, monet, id dici voluntarium, quod quis habens in sua potestate & sciens, ac prudens fecerit, neque quidquam eorum ignorans, quæ factum circunstant. Nimirum, ea est voluntarij definitio ibidem tradita per hoc, vt sit à principio intrinseco, cum cognitione circa singula, in quibus est actio. Eas verò operis, circunstātias tunc dicitur quis cognoscere, cùm aliquis v.g. pulsans aut interimens alium, non ignorat, quem percutiat, neque quo instrumēto, aut modo, aut quâ de causa, aut quo fine, sive cuius rei gratia. Eæ nanque sunt præcipuæ humanarū actionum circunstantiæ ibidem fusiùs explicatæ. Itaque duo omninò exiguntur, vt quis voluntariè simpliciter agat: alterum, vt agendæ vel non agendæ rei, quam agit, potestatem intra se positam habeat: alterum, vt actionem ipsam, omnesque eius circunstantias perspectas habeat. Alioqui enim actio voluntaria non erit, sed à casu, aut vi facta. Quippe quæ fortuitò eveniunt, aut vi extrinsecus illatà à nobis fiunt, voluntaria non sunt: quoniam priora non sunt prævisa, posteriora autem non procedunt ex principio quod nobis insit. Et vtrumque exigitur ad rationem voluntarij: vt, nimirum, actio & circunstantiæ sint prævisæ, atque operans intra se habeat principium actionis.

6 EXEMPLO Id elucidat: siquis v.g. manu alterius per vim comprehensa verberet alium; ille, cuius propria est manus, non percutiet voluntariè, quoniam percussio sub illius potestate non fuit. Neque obstat quòd is sciret quid ageretur, nec ignoraret qualitatem actionis: quoniam vltra eam scientiam, sive notitiam, exigitur vt actio sit in potestate agentis, & non per vim facta à principio extra ipsum posito. De quo ampliùs infrà. Nec sufficit ad voluntarium perfectum quòd actio sit in potestate operantis, & cognoscatur quò ad aliquas circunstantias, si tamen alia supersit, quæ ignoretur ab illo. nam quantùm ad illam erit involuntaria actio. Cuius exemplum affert in eo, qui sciens prudens, ac pro libito interficit hominem, quem tamen esse patrem suum ignorat. Is enim propriè non dicetur parridij reus, sed homicidij, quoniam non patrem, sed hominem novit. Et hoc quidem accipiendum vult de illa ignoratione, cui homo voluntariam causam non dedit, sive quæ antecedens omnino, & involuntaria est: quoniam illa sola parit involuntariū. Quę verò ignorātia sequitur ex culpa hominis, non excusat, neque involuntariam reddit actionem, aut circunstantiam: quoniam eiusmodi ignoratio in ipso homine sita est, vt modò loquitur Arist. & tradiderat fusiùs loco indicato.

7 ADDIT, Nec sufficere ad rationem voluntarij, aut iniustè facti, quòd quis nōrit actionem & omnes illius circunstantias, nisi præterea actio ipsa sit in potestate libera operantis. Quòd paulò antè indicaverat, in eo qui manu per vim comprehensa aliū percutit, sciēs se percutere, & quem percutiat. Actio enim illa non est volūtaria, quamvis omnino cognita, & perspecta sit: quia non procedit à principio intrinseco & electione ipsius percutientis; sed ab extrinseco principio inferente vim. Idq; præterea à simili probat: quia multa agimus patimurve, scientes nos ea agere, aut pati, quæ tamē nobis voluntaria, aut involūtaria non sunt. Senescimus enim & morimur, id probè perspectum habentes; nec tamē propterea voluntariè senescimus, morimurvè, nisi summùm per accidens: quatenus, nimirū, possemus aut mortē nobis pro libito consciscere, & violētas afferre manus; aut differre senium & mortem remorari per competentem abstinentiam & sobrietatem vitæ.

8 HOC Igitur modo docet accidere in actionibus iustis & iniustis. Sicut enim in naturalibus, quamvis cognoscātur, potest inveniri aliquid quod per se voluntariū non sit, sed solùm per accidens: sic etiā in actionibus iustis, & iniustis, quantùm est parte materiæ secundū se consideratæ, quamvis cognoscantur, possunt aliquæ inveniri, quæ voluntariæ non sint, ac propterea, nec iustè aut iniustè factæ, nisi solùm per accidens. Si enim quis reddat depositum, aut pignus domino, sciens se id agere, sed tamen per vim, & non ex electione; actio eiusmodi non erit voluntaria simpliciter, ideoque nec absolutè iusta, nisi tantùm per accidens; & ex parte solius operis. Similiterque si depositum ipsum aut pignus non reddat, compulsus vi & metu ad id non reddendum; actio simpliciter voluntaria aut iusta non erit, nisi ex accidenti tantùm.

9 CIRCA Secundam partem docet, fieri posse, vt Iustitia vel iniustitia adsit; & tamē is qui agit, iustus, iniustusvè dici nequeat. Quare Arist. exponendum assumit, quænam actio ita iusta, aut iniusta sit, vt verè cum Iustitia iniustitiavè coniungatur, & per consequens iustū aut iniustū constituat hominē operantē. Id vt edisserat, initium sumit ex partitione rerū quæ voluntariè sive spontè fiunt, vt quædam earum fiant ex præelectione, sive proæresi; quædam sine præelectione. Priora sunt, circa quæ consilium & deliberatio præcessit; posteriora autē

circa quæ non præcessit. Quæ duo alijs vocibus explicari solent, vt quædam consultò, quædam inconsultò fiant. Cuius rei exemplum luculentum est in Milone, de quo Tullius fatetur, occidisse quidem Clodium; sed inconsultò, & sine deliberatione antegressa; nec tam ex fine occidendi, quàm seipsum tuendi. Quo casu Milo Clodium sponte quidem & voluntariè occidit: verùm inconsultò, quoniam de eo antè non deliberaverat. Licèt enim in qualibet earum actionum, quæ voluntariè fiunt, debeat esse deliberatio aliqua comitans; non tamen in omni actione voluntariâ est deliberatio antecedens, iuxta quã solam consultò agere, seu ex prælectione dicimur.

10 EA Divisione statuta, assignat opus illud iniustum, quod absque iniustitia operantis fieri potest. Assignat verò illud à posteriori, & ex effectu, sive ex damno, quod eo iniusto opere infertur. Scilicet, nulla actio iniusta est, quæ alijs nocumentum, sive damnum non afferat, sive noxam, sive fraudem. Sic enim ab alijs atque alijs Interpretibus Latinè exprimitur, quæ apud Arist. *βλάβη* dicitur. Triplex igitur damnum, sive genus noxæ, aut fraudis, esse docet, quod in humano convictu alij alijs inferre actione sua solent. Primum damnũ est, quod involuntariè infertur, quia inscienter; secundum, quod voluntariè quidem infertur, verùm non ex prælectione, seu deliberatione antegressa: tertiũ denique, quod non solùm voluntariè, sed ex prælectione ac deliberatione. Primo modo accidit, cùm is qui infert damnum, nec scit, nec intelligit quid faciat, nec adversus quem, neque quo instrumento, modo, aut fine. vt si ignoret patrem suum esse quem percutit: aut si acuto ferro percutiat, quod existimabat rotundum: vel si ex fine solùm pungendi aliquid fecit, cùm vulneravit, aut occidit. Secundum & tertium genus inferendi damnum, satis ex se patet, & præcedentibus explicata sunt.

11 DEINDE Alteram assignat distinctionem eorum quæ invitò fiunt. Quædam enim eorum ait fieri *παραλόγως*, id est, *præter rationem*, aut consilium: & de ijs docet, non esse peccata: sed infortunia, aut læsiones, vel damna fortuita; vt siquis è tecto cadens, opprimat prætereuntem. Quædam autem non præter rationem fiunt: & hæc tunc peccata sunt, cũ principium & potestas agendi in nobis sita est. Verùm si non præcesserit consilium & deliberatio circa illa, quamvis peccata sint, quia voluntariè committuntur, & vitari aliquomodo poterant; adhuc tamen non habent rationem improbitatis, vel sceleris. Ex quo demum colligitur, neminem iniustum absolutè aut simpliciter dici vel esse, ratione actionis illius, qua damnum infert, aut præter intentionem & à casu: aut sine præcedenti consilio & deliberatione, quamvis non agat præter rationem. Sola itaque actio illa reddit hominem iniustum, sive iniustè facientem simpliciter, quæ præcedenti consilio, & deliberatione damnum alteri, seu iniuriam affert.

12 CIRCA Tertiam partem quærit, quo tempore iustè factum aut iniustè, cum Iustitiâ, aut iniustitia operantis coniungatur. Dictum autem nuper est, quandoque iniustitiam esse operationis absque scelere, aut improbitate, ac proinde insufficientem, vt hominem constituat iniustum; quandoque autem simul cum illa, ratione prælectionis; ideoque sufficere, vt iniustum reddat. Nunc verò probat, posse fieri aliquod opus iniustum, quod absque improbitate fit, nec eò iniquitatis accedat, vt hominem iniustum denominet. Probat autem ferè sic. Quisquis ex ira & perturbatione impotenti nocet alteri, agit quidem iniustè & voluntariè. Nimirum, operationes ex vehementi perturbatione ortæ non impediunt vt actio iniusta, & voluntaria sit: vt *lib.* 2. traditum fuit. At qui ex ira ex perturbatione impotenti nocet alteri, non propterea est simpliciter iniustus. Ergo non quisquis iniustè, & voluntariè agit, est simpliciter iniustus. Maior cum consequentia patet. Minorem, sive assumptionem, probat. Nemo operans, absque consilio & prælectione, est simpliciter iniustus. At quisquis ex ira & impotenti perturbatione nocet alteri, operatur absque consilio & prælectione. Ergo non est simpliciter iniustus.

13 CONFIRMATVR Idipsum à signo, sive à posteriori. Vbi enim quis ex ira, aut perturbatione vehementi, aliquem læsit, non continuò damnatur à iudice tanquam iniustus: quia licèt circa factum nulla sit disceptatio; adhuc circa ipsum ius, sive modum aut causam actionis, discutitur. At nulla esset eiusmodi discussio circa ius, sed continuò damnaretur, vt iniustus, qui aliquem ex ira, aut alia perturbatione læsit, si id sufficeret, vt esset iniustus. Ergo lædere aliquem ex ira, aut alia perturbatione, non sufficit vt aliquis cõtinuò iniustus dicatur. Ergo præterea exigitur, vt id nocumentum ex consilio & prælectione inferatur. Cui doctrinæ suffragium passim ferunt Oratores, & Iurisconsulti: apud quos aliæ quæstiones sunt circa factum, aliæ circa ius: vt videre est apud Ciceronem pluribus locis, præsertim. *Orat. pro Milone*, *Roscio*, *& Cæcinna*. Verùm siquis opus iniustum faciat ex animi consilio deliberationeque, monet Arist. nihil deesse quominùs propriè & simpliciter agat iniustè: quoniam suo iudicio, ac electione violat æqualitatem Iustitiæ commutantis, & proportionem distribuentis: in quo nequit non esse iniustitia.

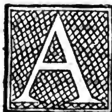
14 CIRCA Quartam partem resolvit

vit denique controversiam ex præiacta distinctione voluntarij ab involuntario. Docet igitur, non omnia quæ invitò fiunt (accepta ratione inviti valde communiter, & prout extenditur etiam ad ea, quæ ex perturbatione fiunt) culpâ vacare, aut ignoscenda esse. Quæ enim ex ignoratione antecedenti, id est, non voluntariâ, fiunt, ignoscenda sunt, quoniã in ijs nescientia antecedens impedit rationem voluntarij. Quæ autem inscienter quidem fiunt, non tamen ignoratione antecedenti, sed consequenti, atque adeò voluntariâ quoddammodo; non sunt ignoscenda. Quod latè & luculenter tradidit loco indicato *ex lib. 3. c. 1.* vbi plura de hoc.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 59. & illius Interpretes.

CAPVT NONVM.

De pati iniuriam.

AMBIGET Autem quispiam si determinatum sit satis, de faciendo, patiendoque iniuriam. Atque si ita sit, vt Euripides inquit, absurdè dicens:

Quæris parentem quomodo occidi meam?
Sermo est brevis, non exitus longos habet.
Volens volentem, vel volentem, non volens.

Vtrum enim re vera sua sponte quispiam iniuriam patiatur, an nemo, sed omnes inviti, quemadmodum & omnes, qui iniuriam agunt, sua faciunt sponte? Et vtrum omnes hoc modo, an quidam sponte, quidam inviti? Similiter & cùm patiuntur homines ius: nam omnes, cùm ius agunt, sua faciunt sponte. Quare consentaneum est rationi, similiter opponi eos, qui iniuriam, & qui ius patiuntur, vt aut sponte patiantur, aut inviti. At absurdum videbitur, si omnes etiam ius pati sua sponte dixerimus. Nonnulli nanque non sua sponte ius patiuntur. Enimuero de hoc quoque quispiam dubitaverit, si omnis, qui passus est iniustum, iniuriam patiatur. An vt in agendo, sic & in patiendo res sese habet. Etenim fit vt ad vtrumque peraccidens, ipsa iusta accommodentur: & eodem modo iniusta. Non enim est idem iniusta agere, & iniurias agere, neque iniusta pati, & iniurias pati. Similiter & in agendo, patiendoque ius. Fieri enim non potest, vt patiatur quispiam iniuriam, nisi quis iniuriam faciat: aut ius patiatur, nisi ius quispiam agat. Quòd si simpliciter iniuriam facere, sit sua sponte quempiam lædere: & ipsum, sponte, inquam, lædere, sit lædere scientem, & quem, & quo, atque quo modo: incontinens autem ipse,

sibi sua noceat sponte, ipse nimirum iniuriam patitur sua sponte: fierique potest vt sibi ipsi iniuriam faciat. Atque hoc etiam ipsum, vnum quid est eorum, quæ dubitantur: si fieri, inquam, possit, vt sibi ipsi quispiam iniuriam faciat. Præterea fit, vt sua sponte quispiam ob incontinentiam ab alio sponte nocente lædatur. Quare fit, vt sua sponte aliquis iniuriam patiatur. An definitio dicta non rectè sese habet: sed huic, lædere, inquam, scientem, & quem, & quo, atque quo modo, hoc est addendum, præter illius voluntatem? Læditur igitur aliquis sua sponte, patiturque iniusta. Sed iniuriam sua sponte patitur nemo: nemo nanque vult. Neque incontinens ipse, sed præter voluntatem agit. Neque enim vllus id vult, quod non existimat esse bonum. Incontinens autem id agit, quod non putat esse agendum. Qui vero dat sua, quemadmodum arma Diomedi Glaucus dedit, vt dicit Homerus, Iliad. 3.

Proque novem centum, pro ferro tradidit aurum; is iniuriam non patitur. Dare nanque est collocatum in ipso. Sed vt iniuriam patiatur non est in potestate ipsius situm, sed is sit, qui iniuriam agat, oportet. Patet igitur sua sponte neminem iniuriam pati. Insuper ex ijs, quæ proposuimus, hæc duo restant deinceps dicenda, vter iniuriam faciat, isne, qui plus præter dignitatem tribuit, an is, qui illud habet? Et si fieri possit, vt sibiipsi quispiam iniuriam faciat? Etenim si fit illud, quod prius est dictum, & qui distribuit, non qui plus habet, iniuriam faciat, si quispiam plus alij, quàm sibi tribuat sciens, sponteque, quod quidem moderati homines faciunt (bonus enim, & æquus minora sibi tribuere solet) is profectò sibi ipsi iniuriam facit. An neque hoc simplex est? Ex alio nanque bono plus fortè consequitur: vt gloriam, aut absolutè honestũ. Solvitur præterea & per definitionem agendi iniuriam. nihil enim ipse præter suam patitur voluntatem. Quare non iniuriam patitur ob id ipsum, sed si minùs capit, læditur tantùm.

Patet autem & distribuentem iniuriam agere, sed non eum semper, qui plus habet. Non enim is iniuriam facit, cui inest iniustum, sed is, cui potestas inest id faciendi sponte. Hæc autem est vnde est principinm actus: quod quidem in ipso est distribuente, non in accipiente. Præterea, cùm facere multis dicatur modis, & modo quodam expertia animæ, & manus, & servus occidat hero iubente: iniuriam quidem non agit, iniusta autem facit. Insuper si iudicavit ignorans, non iniuriam facit legitimo iusto, nec est iniustum iudicium. Est tamen aliquo modo iniustum. Aliud enim est legitimum iustum, aliud primum, & naturale. Sin verò cognoscens iudicavit iniustè, plus ha-

habet, & ipſe vel gratiam, vel vindictam. Perinde igitur & is, qui ob hæc iudicavit iniuſtè, plus habet, atque ſi quiſpiam acceperit iniuriæ partem. Nam in illis, qui fundum perverſo iudicio tribuit, non fundum cepit, ſed argentum. Atqui putant homines in ſe ipſis eſſe ſitum, iniurias facere. Quapropter & iniuſtum eſſe facile arbitrantur. hoc autem non ita ſeſe habet. Coire nanque cum vxore vicini, & pulſare proximum, dareque argentum manu, facile eſt, & collocatur in ipſis. Sed hæc agere ſic ſe habentes, neque facile eſt, neque in ipſis eſt ſitum. Simili modo cognoſcere iuſta atque iniuſta nullam ſapientiam eſſe putant, propterea quòd non eſt difficile ea, de quibus leges dictant, intelligere. At non hæc ſunt ipſa iuſta, niſi per accidens. Sed tunc ſunt iuſta, cùm quodam aguntur modo, & quodam diſtribuuntur modo. Id autem difficilius eſt, quàm ea, quæ ſanitatem efficiunt, ſcire. Et ibi nanque mel, vinum, veratrum, aduſtionem, inciſionemve ſcire perfacile ſanè eſt. Sed quonam modo ad ſanitatem efficiendam, & cui, & quando ſint tribuenda, tanta eſt difficultas ſcire, quanta eſt medicum eſſe. Ob id autem ipſum, & iuſti non minus eſſe putant iniuriam facere, quia vir iuſtus non minùs, ſed etiam magis horum ſingula facere poteſt: vitiare, inquam, vxorem cuiuſpiam, & pulſare aliquem, & vir fortis in acie proijcire clypeum, tergiſque verſis fugam arripere. At timidè agere, & iniuriam facere, non eſt hæc facere niſi per accidens, ſed ſic ſe habentem hæc facere. Quemadmodum & mederi, atque curare, non eſt incidere, vel non incidere, aut medicamenta dare, aut non dare, ſed hoc modo ſeſe habentem hæc agere. Iuſta autem in ijs ſunt, qui participes ſunt eorum, quæ ſunt ſimpliciter bona. Habent autem & exuperationem in his, & defectum. Nam quibuſdam non eſt ipſorum exuperatio, vt dijs fortaſſe: quibuſdam verò nulla pars eſt vtilis, incurabilibus, inquam, malis, ſed omnia nocent; quibuſdam autem vſque ad aliquem terminum. atque hoc eſt humanum.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS NONI.

Rationes vtrimque dubitandi, vtrùm quis volens iniuriam pati poſſit, necne. Porrò diſtribuentem aliter, quàm exigant merita perſonarum, ſemper iniuſtum agere: recipientem verò interdum iniuſtè ſe gerere, quamvis non ſemper.

PROCEDIT Ariſt. ad veſtigandum præcipuè an aliquis volens iniuſtum pati poſsit; ſeu ſponte ſua afficiatur aliquo iniuriæ genere. Dividitur autem caput in duas partes: In prima proponuntur vtrimque rationes in id affirmandum, aut negandum. In ſecunda excitatur quæſtio, vter iniuſtus ſit, qui plus alteri diſtribuit, an qui recipit. Deinde & refelluntur variæ aliorum opiniones.

2 CIRCA Priorem partem hæc ferè ratio proponitur, vt quis ſponte iniuſtum pati poſsit. Quæcunque enim relativè opponuntur, eiuſdem generis ſunt, ſive eodem modo ſe habent. Atqui iniuriam facere, & iniuriam pati,

Græcè ἀδικεῖν & ἀδικεῖσθαι, relativè opponũtur: cùm alterum sit & dicatur in ordine ad alterum. Igitur iniuriam facere, & iniuriam pati, eiusdem generis sunt, & simili modo se habent. Constat autem ex dictis suprà, neminem iniuriam facere alteri, nisi sponte sua, & ex electione deliberata. Ergo & nemo iniuriã patitur, nisi sponte, atque ex voluntaria electione. Alioqui actio & passio in iniuria non essent intra idem genus voluntarij, nec simili modo se haberent.

3 ALIVNDE Autem irrationabile videtur, illum qui patitur iniuriam, spõtè pati: neque aliquid magis alienum à veritate, quàm illud cuiusdam apud Euripidem aientis, ad excusandum matricidium a se perpetratum:

Meam parentem occidi ego (sermo brevis)
Lubens lubentem, vel volentem non lubens.

Vt Adrianus Turnebus vertit, duplici senario, ac breviùs, quã Argyropilus. Quid enim ineptius, aut absurdius dictu, quàm matrem à filio interfici volentem, nec vllam in eo iniuriam pati? Quid etiam magis alienum à veritate, quàm quod quicumque ab alio vulneratur, flagellatur, expilatur, aut contumelia afficitur, spontè id patiatur, & citra iniuriam vllam? Videtur itaque esse vtrimque ratio, vt quis possit, aut non possit iniuriam spontè pati. Quæ sanè controversia celebris apud Iurisconsultos est: quibus sæpe quæstionis esse solet, an quis spontè iniuria afficiatur: vt si quis volens veneat, & alterius servituti tradatur, *l.* 1 *§. vsque adeò ff. de iniurijs*: aut si aliquis velit sibi furari aliquid, *l. inter omnes*, *§.* 1. *de furtis*: vel si volens fœmina patiatur raptũ, *l.* 1. *in fine Cod. de raptu virginum*. Eodemque spectat quòd Theologi nostri discutiunt, vtrùm gloriosi Martyres, quotquot flagella, convicia, & acerbissimos cruciatus libenti & alteri animo subierunt, verè iniuriã à tortoribus passi sint. Dubitatur itaque, an quis possit aut nõ possit spõtè, seu volens, iniustum vel iniuriam pati.

4 AC Primò quidem quæstionis est, an quicumque patitur iniustum materialiter, ac per accidens, dici possit iniuriam pati formaliter ac per se. Si enim hæc duo sunt diversa, posset responderi rationi nuper propositæ, eum qui nolens cæditur, aut expilatur, vel contumelia afficitur, non pati iniustum formaliter ac per se, sed materialiter & per accidens tantùm. Huic autem dubitationi respondet Aristotel. distinguendo inter iniustum, & iniuriam: ac proinde inter pati iniustum, & iniuriam pati. Quemadmodum enim quis agit invitus, & per accidens, id quod iniustum est, quin faciat iniuriam; sic etiam qui patitur invitus, potest per accidens iniustum pati, quin iniuriam patiatur. Nimirum, nomine ac re iniuriæ solùm accipitur iniustum per se, ac formaliter; & quemadmodum potest hoc non intervenire ex parte agentis, qui invitò & per accidens agit: ita etiam potest non intervenire ex parte passi, vt proinde solùm patiatur iniustum materialiter & per accidens. Cùm hoc tamen optimè cohæret, vt quisquis patitur iniustum formaliter, seu iniuriam, non spontè id patiatur, sed invitò.

5 HINC Pergit ad præcipuam quæstionem: an, scilicet, quodlibet iniustum pati, involuntarium sit. Verùm antequam controversiam dirimat, definit quid sit propriè iniustum agere. Id verò videbitur, nihil aliud esse, quàm lædere spontè ac scienter. Cùm enim iniustum agere simpliciter, sit aliquid propriè voluntarium; debet proficisci à principio intrinseco agenti, cum cognitione singulorum, in quibus est actio: vt suprà *lib.* 3. *cap.* 1. traditum est: ideoque vbi quis, aut nesciens, aut invitus, infert aliquid nocumenti, non dicitur per se ac simpliciter iniustum agere.

6 HOC Præmisso, respondet præcipuæ dubitationi, & infert ex præiacta descriptione iniusti, non omne iniustum pati, esse involuntarium. Assertum probat ferè sic. Quisquis ex incontinentia, aut intemperantia lædit seipsum scienter & voluntariè, suoque corpori nocumentum infert; is sanè sciens ac volens agit iniustum in seipsum. Atqui iniustum agere, & iniustum pati, cohærent inseparabiliter. Ergo qui ex incontinentia, aut intemperantia lædit suum corpus scienter & voluntariè, agit iniustum inseipsum. Ergo aliquod iniustum pati non est involuntarium, sed simpliciter voluntarium. *Rursus*. Fieri potest, & quandoque accidit, vt non solùm à seipso, sed ab alio, quis iniustum voluntariè patiatur: vt accidit ijs, qui meretricio amore ducti sponte sua, ac scienter patiuntur à meretrice iacturam salutis, aut bonorum fortunæ. Ergo non omne iniustum pati est involuntarium.

7 PROPTER Hoc argumentum addit, vt quis iniustum patiatur, non sufficere vt patiatur id, quod est iniustum; sed præterea exigi, vt sit præter voluntatem ipsius patientis, seu læsi. Itaque iniustum agere, non solùm esse lædere alium spontè ac scienter, sed παρὰ τὴν ἐκείνου βούλησιν, *præter eius*, qui læditur, *voluntatem*. Quare & iniustum pati (quod est ipsius correlativum) non consistit in patiendo id, quod iniustum est, dumtaxat, sed vlteriùs exigit, vt sit contra, aut præter patientis voluntatem. Hinc occurritur difficultati nuper propositæ in incontinente, & intemperato, qui videtur sciens, & volens seipsum lædere, aut à meretrice lædi. Respondetur enim, neminem esse qui perfectâ omnino voluntate velit seipsum lædere, aut lædi ab alio, sive iniustum pati. Qui enim ex intemperantia lædit corpus suum, vult profectò sibi

ab

aliquod bonum, saltem apparens, quamvis impetu perturbationis trahatur ad malum. Nemo enim vult, nisi quod cogitat bonum esse. Incontinens quoque, quamvis liberior sit ab impetu perturbationis, quàm intemperatus (vt infrà lib. 7. apparebit) ideoque sciat malum esse inferre sibi nocumentum; tamen dum rapitur impotenti cupiditate, turbationem mentis patitur, & cogitat tunc quasi bonum, quod paulo antè iudicabat malum. Quare nunquam infertur, aut intemperatum, aut incontinentem, pati omnino voluntariè iniustum illud, sive malum, quippe quod in iis circunstantiis veluti bonum ab ipso cogitatur.

8 QVI Autem à meretrice læditur sciens & volens in bonis corporis, aut fortunæ, non patitur iniustum præter sui voluntatem: quoniam scienti, & volenti non fit iniuria. Quod exponit Aristot. exemplo Glauci apud Homerum *Iliad.* 6. sponte dantis Diomedi arma sua aurea, ac pretiosissima, ab eoque recipientis arma ærea, & longe minoris pretii. Perinde enim est, ac siquis pro ære, aut alio simili metallo, daret aurum æqualis ponderis, quo casu non pateretur iniuriam, si id faceret prudens, ac volens. Igitur vt quis iniuriam patiatur, non sufficit iniustum esse id, quod in ipsum agitur, nisi vlteriùs fit præter ipsius voluntatem. Nemo ergo iniustum simpliciter iudicio, ac voluntate patitur.

9 CIRCA Secundam partem excitat aliam quæstionem: an, scilicet, iniuriam facere censendus sit ille, qui in distributione plus tribuit, quàm par sit; an qui plus recipit. Subindeque aliam movet quæstionem, an sibi ipsi possit quis iniuriam facere. Accedendo ad priorem quæstionem, proponitur ratio dubitandi, vt is qui distribuit præter meritum, nullam iniuriam faciat. Si enim qui dignior est, alteri distribuat, seu det, sciens ac volens, plusquam sibi, non facit iniuriam alteri: cùm non tribuat ipsi plus, præter ipsius voluntatem. quod exigitur ad iniuriam inferendam, vt paulò antè dictum est. Aliunde verò nec sibi ipsi iniuriam infert: cùm nemo videatur posse sibi iniuriam facere. Alioqui iniuriosi sibi ipsis censendi essent homines probi & modesti, qui plerumque aliis, quamvis minùs dignis, potiora tribuunt, quàm accipiunt sibi. Ergo qui distribuit bona alteri supra ipsius meritum, nullam iniuriam facit. Huic tamen obiectioni respondet, nihil contra veritatem in ea concludi. Quippe distribuens minùs digno plus divitiarum, aut bonorum fortunæ, accipit sibi bona sublimioris conditionis & dignitatis; quoniam inde maiorem honorem & gloriam consequitur, tanquam aspernator bonorum temporalium, & rectus virtutis æstimator ac cultor. Quare nullam sibi iniuriam irrogat. Sed nec etiam alteri: cùm non tribuat ipsi plus, præter eius voluntatem.

10 ALIVNDE Verò addit, distribuentem alteri, plusquam ipsius meritum postulet, iniustum agere, quàmvis non semper ille, qui plus recipit, iniustus sit. Id autē tripliciter probat. *Primò.* Non agit iniustum is, qui iniustum patitur, sive recipit ab alio; sed ille tantùm qui volens agit, estque principium effectivū actionis iniustæ. At qui volens agit, estque principium actionis iniustæ, non est qui recipit plus; sed qui distribuit. Non ergo agit iniustum qui recipit plus, sed qui distribuit. *Secundò.* Nulla actio iniusta lædendi tribuitur instrumento, inanimi, seu organo, quo fit: vt gladio, lapidi, aut sagittæ; sed solùm causæ principi, seu animatæ, in quâ residet principium effectivum actionis. At in distributione iniusta, qui recipit plus, se habet quoddammodo vt instrumentum inanime (nisi fortè suasione, aut consilio suo quidquā id actionē iniustā contulerit) qui autem distribuit, est causa princeps, seu animatum principium actionis iniustæ. Non ergo qui recipit plus, sed qui distribuit, iniuriam facit. *Tertiò.* Distribuens plus potest tripliciter agere: invitò, sponte, & ex electione. Agit invitò dum ignorat ius legitimum, aut naturale, ideoque malè iudicat, & pravè operatur in distribuendo. Quòd si ignoratio sit naturalis circa ius legitimū, quamvis non iniustè agat simpliciter, quia non voluntariè; tamen id, quod agit, iniustum est. Si autem sit circa ius naturale, nullo modo excusat; cùm eiusmodi ignoratio sit voluntaria; scilicet alio loco iam dictum est, vnumquemque debere scire ea, quæ iuris naturalis sunt. Si autem spontè, aut ex electione, plus tribuat, quàm iustum sit; planè sciens & prudens iniustum agit. Omnis ergo, qui plus distribuit, semper iniustum agit.

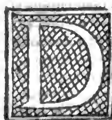
11 HINC Progreditur ad refellendum tres hominum opiniones, eo tempore celebres. *Prima* erat existimantiū, esse facillimū iniustè agere: quoniā in nostra liberâ potestate situm est adulteriū, furtum, & alia eiusmodi. Hoc verò dictum refutat: quoniam licèt facile sit, atque in promptu facere res eiusmodi iniustas; non tamen facere illas ex habitu, sive expeditè, & cum delectatione: quoniam eiusmodi habitus pravus non subitò adquiritur, sed tempore, & iterato vsu pravorum actuum. *Secunda* opinio erat asserentium, facile esse cognoscere, ac subinde operari, quidquid iustum est; similiterque cognoscere iniustum, & ab eo recedere. Hanc verò existimationem refellit: Quia licè facilè sit intelligere verba legis præcipientis iustum, & iniustum prohibentis; non tamen est facile intelligere quo-

modo; & sub quibus circunstantijs lex præcipiat iustum, & qualiter illud mandandum sit executioni. Illustrat rem exemplo petito à Medicina: in qua facilè quidē est cognoscere vim hellebori, cauterij, ac scissionis venæ: cæterum ijs vti quemadmodum & quando oportet ad salutem ægro restituendam, tam difficile est, ac medicū esse est difficile. *Tertia* opinio asserebat, virum iustum tam facilè, ac iniustum, posse iniustè operari; cùm non minùs perspectam habeat naturam iniusti. Hanc autem cogitationē impugnat. Quoniā iniustū agere formaliter ac per se, non est operari vtcumque actionem iniustā, vt adulterij, furti, homicidij, sed operari illam ex integrella deliberatione, & cum delectatione parta ex vitioso habitu: sicuti mederi infirmo formaliter ac per se non est applicare vtcumque remedium infirmitati opportunū, sed applicare illud ex habitu Medicinæ iam adquisito. Atqui vir iustus non est præditus habitu iniustè operandi, sicut homo iniustus. Ergo non potest æquè facile operari iniustū per se ac formaliter, ac homo iniustus.

12 DENIQVE Exponit quibus propriè iustum insit: docetque, esse eos, quibus possunt convenire, quæ bona communiter existimantur, vt divitiæ, & bona quælibet extrinsecus accidentiā: quia licèt sint longè minora, quàm virtutes & alia bona animi; adhuc tamē bona sunt viro iusto, quoniam ijs moderatè, ac iustè vtitur, quamquàm aliàs in ipsis exuperātiam ac defectum habere possint, ideoque non sint bona per se instar bonorū animi, quæ semper ac per se medium obtinent. Nimirum, cùm bona animi nec distribuantur alijs, nec eripi per iniuriam ab alio possint, instar bonorum externorum; meritò dicitur iustum propriè inesse homini, quatenus capax est externorū bonorum, quæ possit alijs distribuere, & quorū iacturam pati possit ab alio. Addit verò, Deos non esse iuris & iusti participes: quoniam ita omnibus bonis abundant absque vllo excessu, aut defectu, vt ijs abuti non possint, sed semper vtantur sapienter. Cui rationi potest alia adiungi ex *lib.* 10. *cap.* 8. quòd actiones rerum contrahendarū Dijs indignæ sint. Addit demum, nec iustum habere locū posse in ijs hominibus, qui omnibus fortunæ bonis abutuntur: sed in ijs dumtaxat, qui aut semper benè, aut quandoque benè, quandoque malè ijs bonis vtuntur, quales plerumque & communiter esse constat homines quoslibet.

CAPVT DECIMVM.

De æquitate, & bonitate, æquo, & bono.

DEINCEPS Dicendum est de æquitate, & bonitate, atque æquo, & bono, quonam modo sese habet, æquitas quidē, & bonitas ad iustitiam; æquum autem, & bonum ad iustum. Nam considerantibus neque simpliciter idem, neque genere diversum esse videtur. Atque interdum laudamus æquum & bonum, virumque talem. Quare ad alia laudantes transferimus pro bono, ipsum æquius declarantes melius esse. Interdum rationem sequentibus absurdum videtur, si æquum, & bonū (si sit quid præter iustum) laudabile sit. Nam aut iustum non est studiosum, aut æquum, & bonum, si illud sit à iusto: aut idem sunt si vtrunque est studiosum. Hæc igitur dubitatio ob ea ferè, quæ dicta sunt, nascitur de ipso æquo & bono. Rectè autē aliquo modo sese habent omnia, & nihil prorsus ipsis adversatur. Nam æquum, & bonum iustum est, & est aliquo iusto melius, & non vt aliquod aliud genus, melius est ipso iusto. Idem est ergo iustum, atque æquum, & bonum. Et vtrunque quidem est studiosum: præstabilius autem est ipsum æquum, & bonum. Fit autem hæc dubitatio, quia æquum, & bonum iustum quidē est,

est,non autem lege,sed emendatio legitimi iusti. Causa autem est,quia lex quidem omnis vniversalis est. Fieri autem non potest, vt de quibusdam vniversaliter rectè dicatur. In quibus igitur vniversaliter quidem dicere necesse est, fieri autem non potest vt rectè dicatur; in ijs lex id accipit quod fit plerunque,non ignorans peccatum. Et est nihilò minus recta.Peccatum enim non est in lege,nec in legislatore,sed in ipsa rei natura. Continuò nanque rerum earum, quæ sub actionem cadunt, materia talis est. Cum igitur lex quidem vniversaliter loquitur, in his autem præter vniversale quippiam accidit,tum rectè sese habet, vt ea parte,quà legislator omisit, atque peccavit absolutè locutus,emédetur defectus.Quod & ipse legislator si adesset,hoc modo dixisset: & si scivisset, iubentem legem tulisset. Quaproptèr iustum quidem est, & præstabilius aliquo iusto, non tamen simpliciter iusto, sed eo quod peccat, propterea quòd simpliciter dictum est. Atque hæc est natura ipsius æqui & boni, emendatio legis ea ex parte, quà deficit ob vniversale. Hæc enim est causa, & vt non omnia sint lege: quia de quibusdam impossibile est ponere legem. Quare decreto est opus.Indefinitæ nanque rei indefinita & regula est: sicut & ædificationis Lesbiæ plumbea norma. Ad lapidis enim figuram mutatur,& non manet. Et decretum ad res ipsas simili modo.Patet igitur quid est æquum & bonum, & esse iustum, & quo iusto præstabilius. Ex quo etiam patet & quisnam sit homo bonus & æquus; est enim is, qui talia eligit,& agit, & qui non exactè iustum in deteriorem exequitur partem, sed imminuit,tametsi legem adiutricem ad illud habet. Et habitus hic æquitas, & bonitas dicitur. quæ quidem iustitia quædam est,& non alius quisquam habitus.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI.

Vtrùm æquum & bonum sit idem, ac iustum. Epÿkia quid, & quale illius officium. Porrò eam esse correctricem legum humanarum conformiter ad iui naturale.

N Hoc capite exponitur quomodo æquum & bonum se habeat ad iustum, de quo hactenus in superiorib⁹ sermo fuit. Dividitur autem illud in tres partes.In prima proponuntur rationes dubitandi an bonum & æquum sit idem quod iustum.In secunda solvit eas,& exponit quid sit æquum ac bonum. In tertia exponit qualiter illud accipiendum sit, & quomodo vir æquus ac bonus se gerat.

2 CIRCA Primam partem,duplicem dubitandi rationem proponit, vt æquum & bonum non sit idem,ac iustum.Prior est huiusmodi.Illud quod magis laudari solet,quàm iustum, videtur aliud à iusto: quia quod idem omnino est cum aliquo, eandem cum illo laudem,aut vituperium,sortitur.At æquum & bonum magis laudari solet, quàm iustum, vt experimento patet. Ergo est aliud à iusto.Posterior autem hæc ferè est. Quoties accipimus aliquid pro bono,& significans idem cum bono, videmur sumere aliud à iusto. Ergo quia bonum & æquum non est idem,ac iustum, sed aliquid diversum.Et hæc quidem pro parte negante.Pro affirmante verò sic arguit.Si æquum

&

& bonum non esset idem cum iusto, alterum eorum non esset studiosum & dignum laude. At consequens absurdum est, cùm certum sit, tam iustum, quàm æquum & bonum, esse studiosum & laude dignum. Ergo æquum & bonum est idem, ac iustum.

3 CIRCA Secundam partem statuit, æquum, bonum, ac iustum, rectè, & cohærenter se habere: solvitque rationes præiactas dubitandi. Nam quamvis æquum & bonum sit correctivum cuiusdam iusti, ac proinde melius, quàm illud; non propterea est alterius generis, sed eiusdem. Sic sub eodem genere, & non diverso, animalis collocatur homo atque equus: cùm tamen homo præstantior sit. Quare æquū & bonum est iustum quoddam; non quidem emanans a lege, sed ab emẽdatione legis. Ideoque non est iustum legitimum, sed potiùs correctivum iusti legitimi, ac propterea melius, quàm illud. Omne enim emendativum & correctivum est melius illo, quod emendatur seu corrigitur. At æquum & bonum est emendativum, seu correctivum iusti legitimi. Ergo est melius, quàm ipsum. Maior cum consequentia patet. Minor suadetur & illustratur. Iustum enim legitimum, sive lex, vniversaliter fertur, & nequit prevenire omnes casus, quibus accidere solet in singulari, vt propter conditionem rerum mutabilium, non obliget, aut reddatur iniusta eius observatio. Quare in ijs casibus opus est emendatione & supplemento, quo ita accipiatur, vt non obliget, nec intelligatur comprehendere ex mente legislatoris talem casum. Eiusmodi verò interpretatio fit ex bono & æquo. Ergo bonum & æquum est emendativum iusti legitimi, sive legis vniversalis in singulari casu.

4 PRO Cuius penitiori notitia observandum est, leges primò generatim ferri. Præterea de ijs, quæ plerumque accidunt. Denique, earum semper esse quidem ἐλλείμματα, sive reliqua; proptereaque illas aliqua ex parte claudicare, & non prorsus perfectas existere. Porrò leges generatim ferri, & non in singulares personas, docet Iurisconsultus in leg. iura, ff. de Legibus: idque antea tradiderat Plato *in Politico*, & Aristoteles lib. 3. Polit. cap. 7. fine, & lib. 2. Rhetor. vbi de bono & æquo, vt in præsenti, disserit: atque initio distinguit Legislatorem à iudice, quòd hic iudicium ferat κατὰ μέρος, *secundùm partem*, vel de rebus singulis: ille autem καθ' ὅλου *vniversè*, sive secundùm totum. Quare Demosthenes in Aristogitonẽ legem appellat κοινὴν συνθήκην τῆς πόλεως, *communem Republicæ sponsionem, seu pactum*: sicuti & Papinianus commune præceptum, l. 1. ff. de Legibus. Et ratio eius doctrinæ est: quoniam, vt sapienter monet Cicero, Legũlatores debent curare totum Reipublicæ corpus, tum præcipiendo, tum & prohibendo; atque adeò omnia eius corporis membra, id est, omnes cives, eisdem legibus instruere, atque in officio continere. Cùm verò factorum rerumque humanarum, quotquot lege præcipi aut prohiberi possunt, tanta sit varietas, vt omnia illa scripto aut verbo comprehendi nequeant, aut prævideri a Legislatore mortali (facta enim ob varietatem etiam prudentissimos interdum fallunt, vt Iurisconsulti docent *Titulo de iuris & facti ignorantia*) consequens est, vt lex solùm generatim feratur, & non circa singularia.

5 FERVNTVR Etiam scripto leges circa ea, quæ plerumque accidunt: non autem quæ rarò. Hinc nulla à Solone constituta adversus parricidas pœna: vtpotè quos minimè arbitraretur futuros. Plato etiam in Politico id observat bene circa Gymnasiorum præfectos, qui, cùm nequeant præscribere quod cuilibet singulatim expediat, ea solùm præscribunt, quę frequenter & vt plurimùm convenientia existimant. Quod idem apud Iurisconsultos videre est l. 3. 4. 5. 6. item l. 10. 11. 12. & 13. ff. de Legibus. Ideoque inquit Theophrastus, leges spectare quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον, *vt plurimùm*, accidunt: vt traditur l. antiqui, ff. si pars hæreditatis petatur.

6 DENIQVE Inde oritur, esse semper quædam legum ἐλλείμματα, vt loquitur Arist. lib. 1. Rhetor. id est, *reliqua*: illa, scilicet, quæ scripto legis comprehensa non fuere, nec potuere ab homine singillatim prævideri, quoniam innumera sunt, & pro temporum ac locorum differentia varietatem subire possunt. Vnde & necessum est claudicare leges humanas, non sua aut Legislatoris culpa, sed vitio ipso & mutabilitate rerum sive actionum humanarum. Hac doctrina præmissa, ratio superiùs tradita,

7 CONFIRMATVR. Illud iustum, quod quandoque deficit, nec semper est vtile observatu, interdum eget emendatione ex bono & æquo. At iustum legitimum, seu præscriptum lege vniversali, quandoque deficit, nec semper est vtile observatu. Ergo interdum eget emendatione ex bono & æquo. Maior est certa: Quia iustum vniversale, seu commune, de quo loquimur, debet esse ob commune bonum societatis civilis, & ob vtilitatem eorum, qui simul degunt. Ergo si quandoque deficiat, & inutile reddatur, indiget emendatione, quæ certè fiat ex bono & æquo. Minor autem suadetur: Quia iustum legitimum non omnibus casibus providet in singulari, quoniam profert vniversaliter res agendas; quæ cum sint mutabiles, & expositæ variationi, possent quandoque legem ipsam inutilem reddere. Veluti si lex pœnam capitis statuat peregrinis ascendentibus muros vrbis; potuit in hoc esse iustum legitimum. At si venerint hostes ad vrbem expug-

pugnandam, & peregrinus ascendat murum, vtilemque tueatur, corrigenda est lex, ne intelligatur loqui in illo singulari casu. Quamvis enim lex lata, seu iustum legitimum, non fuerit malum; adhuc tamen diminutum censetur, nec sufficienter providisse, quid in eo casu, aliove simili, faciendum esset. Quare tunc iustum legitimum corrigitur à iusto naturali, quod appellamus bonum & æquum. Ideoque in eo eventu non damnatur peregrinus, sed potiùs intelligitur, legislatorem ipsum, si adesset, probaturum peregrini ascensum in muros vrbis, veluti vtilem bono reipublicæ: reprobaturum autem obseruationem legis ad litteram, veluti inutilem ac nocivam communitati. Ergo iustum legitimum, seu præscriptum lege vniversali, quandoque deficit, nec semper est vtile observatu.

8 CONFIRM. Et illustratur secundò. Solius enim primæ causæ est proprium, quòd prorsus immutabilis sit. Creaturæ autem omnes aliquomodo mutabiles sunt, & eò magis, quò plus à primæ causæ perfectione distant; præsertim accedente libero arbitrio in bonum & malum, ac terrenâ conditione, quâ omnes homines, veluti aqua, labimur. Inter ea verò, quæ variationem subeunt, maximè variabiles sunt operationes humanæ, quorum plurimæ vno tempore vtiles & honestæ sunt, alio verò redduntur inutiles turpesque, pro diversâ rerum opportunitate, circunstantijsque, quas nec homo legislator vniversim comprehendere potuit, nec lex ipsa paucis verbis prolata (vt ferri leges solent) complecti. Ergo tunc oportet vt lex vniversalis, sive iustum legitimum, ex bono & æquo corrigatur, sive (quod perinde est) à iusto naturali, vtpotè conformi naturæ rerum ex se mutabili, & variabili. Quare eleganter & sapienter Cicero inquit: Incidunt sæpe tempora cùm ea, quæ maximè videntur digna iusto homine, eoque quem virum bonum dicimus, commutantur, fiuntque contraria: vt non reddere depositum, etiam nec furioso facere promissum, quæque pertinent ad veritatem & ad fidem non servare, sit iustum. Referri enim decet ad ea, quæ posui in primo, fundamenta iustitiæ. Primum, ne cui noceatur: secundum, vt communi vtilitati serviatur. Hactenus ille. Nec tamen propterea lex vniversalis desinit esse iusta: quia, vt rectè inquit Arist. in præsenti, *ἁμάρτημα οὐκ ἐν τῷ νόμῳ, οὐδ᾽ ἐν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλ᾽ ἐν τῇ φύσει τοῦ πράγματός ἐστι. peccatum non in lege, neque in legislatore, sed in rei ipsius natura est*: vtpote mutabilis, & alterationi obnoxiæ.

9 VERVM Notandum, longè aliud esse mutare legem, & ipsam corrigere. Primum accidit, quoties experimento, aliave ratione deprehenditur, legem non esse bonam, seu vtilem civitati, ideoque abrogatur ab ipso legislatore, seu non admittitur, aut recipitur à communitate, aut reijcitur, veluti noxia, & inutilis; atque adeò nullam vim obligandi habens. Quare eiusmodi mutatio non spectat ad bonum & æquum, de quo in præsenti loquimur, sed ad ipsum legislatorem. Secundum autem contingit, quando non tollitur lex, sed emendatur, ne debeat intelligi vniversaliter, vt sonat, & nulla distinctione factâ; sed patiatur exceptionem in hoc vel illo singulari casu, in quo non fuit mens legislatoris, aut non præsumitur fuisse, vt obligaret lex absque exceptione vlla: quia si vellet obligare tunc, opponeretur sibi ipsi, quærendo inutilem observantiam legis, habentis pro fine communem vtilitatem.

10 CIRCA Tertiam partem describit ipsum bonum & æquum, quod est emendatio, sive supplementum legis vniversalis in aliquo casu particulari: & docet Philosophus ad id opus esse indefinitâ quadam regulâ, quâ Lesbiam appellant. In Lesbo enim lapides sunt admodum duri, ita vt difficillimè incidi possint, & aptari ad determinatam figuram, seriéve certam & perpendicularem pro ædificijs extruendis, tanquam ad communem mensuram. Ideoque vtebantur regulâ plumbeâ, quę posita supra lapides facilè flecteretur iuxta illorum inæqualitatem: indeque & regula Lesbia in proverbium abijt. Sic igitur in humanis legibus actibusque contingit. Cùm enim actus humani, & varij illorum eventus inęquales valde sint ratione circunstantiarum, non possunt omnes regulari per iustum legitimum, seu legem humanam vniversaliter loquentem, tanquam per communem mensuram. Quare opus est, vt quoties recta ratio id dictat, adhibeatur regula quædam indeterminata æqui & boni, quæ adaptetur in singulari eiusmodi casibus occurrentibus, vt tot fiant eius regulæ flexiones, quot casus occurrerint. Vnde & in illa consistit iustum naturale, quod residet in mente boni & æqui viri, cuius est iudicium in ijs proferre. Ideoque æquitas & bonitas sic meritò definiri poterit, seu describi, *Iustitia quædam, sive habitus in animo ex electione emendativus eorum, in quibus deficiunt leges, quia vniversaliter latæ*. Vir autem constans eiusmodi habitu, ęquus & bonus dicitur, atque est, ac nullatenus *ἀκριβοδίκαιος*, scilicet *summi iuris homo*, vt loquitur Arist. sive, quod perinde est, exactè iudicium exequens in deteriorem partem. Hoc enim vnio vertitur: quoniam summum ius, summam iniuriam esse, axioma receptum est, à Cicerone, & alijs antiquorum observatum. Æquus autem & bonus vir, non summo iuri adhæret, nec durâ ac rigidâ interpretatione standum legibus iudicat; sed illas quasi lenit & emollit, ne durissimum onus im-

po-

ponant, vbi recta ratio excusat ab illarum executione.

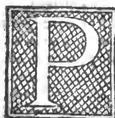
11 IPSVM Quoque æquum & bonum plerumque à Iurisconsultis dicitur benigna iuris interpretatio. Quatuor enim sunt, quæ æquo bonoque maximè affinia videntur: nimirum, bona fides, clementia seu humanitas, ius naturale, & eunomosyne. Porrò de bona fide Triphonius Iurisconsultus l. bona fides, ff. depositi, & Connanus, *Æquitas*, inquit, *nihil est aliud, quàm legum ipsarum fides. Contractuum autem bona fides, quædam est dictorum factorumque nostrorum æquitas.* Clementia autem sive humanitas, non modò affinis est æquitati, verùm & interdum pro vno eodemque cum eâ habetur, quasi æquitas nihil aliud sit, quàm quædam clementia. Re tamen verâ differunt: quoniam æquitas est comes & administra legis, veluti eam subsequens, ipsique consentanea: clementia autem est inimica legi, tanquam impediens eius vsum: vt observat Giphanius ex Connano lib. I. Iuris Civilis cap. I. Ideoque Augustus Imperator dicitur suos hostes iustè occidisse: Iulius verò in gratiam accepisse, non quidem ex æquo & bono, sed ex clementiâ, veluti contrariâ legi. De iure autem naturali quantam cum æquo & bono cognationem habeat, patet ex Paulo I. C. l. vlt. ff. de Iust. & Iure, illis verbis: *Ius pluribus modis dicitur: vno modo quidem, quod semper æquum bonum est, dicitur, vt est ius naturale.* Consentit Cicero in Topicis, dum ait: *Æquitas est quod ratio naturalis desiderat.* Nimirum, vtriusque iuris origo eadem & causa est naturalis ratio: licet id discriminis sit inter vtrumque, quòd ius naturale per se, atque absolutè loquendo, nunquam intelligatur æquum & bonum, nisi comparatè. Ius enim naturale, etiamsi nulla lex esset, inquit Imperator, semper fuit. Æquitas verò esse non potest, nisi adsit lex quæ corrigatur ex bono & æquo. Ius quoque Prætorium maximè affine est æquitati: imò & Romę, vt observat idem Giphanius, nullum aliud bonum & ęquũ fuit, quàm ius Pretorium. Denique eunomosyne, qualiter ęquo & bono affinis sit, ipse Arist. docet lib. 2. Magn. Moral. c. 2. & infra lib. 6. cap. 11. initio, vbi de Gnome, sive Sententia.

12 PRO Quo observa, quantùm ad rem pręsentem attinet, resolutionem ad prima principia fieri in habitibus practicis, sicut & in speculatiuis. Porrò in his quęlibet scientia habet terminos suos prętixos, quos non transgreditur; & insistit principijs, quę non probãtur ab artifice eiusdem scientię, sed ab alio artifice scientię superioris. Sic itaque fit in practicis, & pręsertim in Iustitiâ ipsâ, de quâ procedit disceptatio. Iustitia enim legalis, sive circa decreta positiva à legislatore lata, pręsupponit principia communia iuris naturalis, spectantia ad intellectum primorum principiorũ operabilium: qualia sunt illa: *Bonum est sequendum, & Malum est fugiendum, & Quod tibi non vis, alteri ne feceris*, & similia. In ijs enim fundantur leges positivę, eaque pręsupponunt, veluti spectantia ad lumen superius rationis naturalis; ijsque pręsuppositis sanciunt aliquid vniversaliter circa hoc vel illud genus actionum rerumve humanarum, quę propter mutabilitatem & vicissitudinem suam, quandoque ita variantur, vt adimpletio seu executio legis positivę in vno aut alio casu singulari non sit conformis iusto naturali, seu principijs illis vniversalibus, quę lumine naturę innotescunt; sed potiùs repugnans. Quare tunc vir ęquus & bonus quasi subit officium legislatoris, & veluti nomine ipsius supplet defectum legis humanæ, illamque in casu singulari componit cum iusto naturali, seu reducit ad prima principia iuris naturæ, ne ijs vllo pacto adversetur. Itaque vir bonus & ęquus est quasi iustum naturale animatum, emendans sive supplens defectum iuris positivi.

VIDE D. Thomam. 2. 2. q. 110. quę est de Epijkia, & illius Interpretes.

CAPVT VNDECIMVM.

De facere iniuriam.

PATET Autem ex ijs, quæ diximus, si fieri possit vt sibi ipsi quispiam iniuriam faciat necne. Iusta enim quædam ex omni virtute à lege sunt ordinata. vt lex non iubet seipsum quenquam occidere: quæ verò non iubet, vetat. Prætereà cùm quispiam contra legem lædit non lacessitus, tum is iniuriam sponte facit. Sponte autem is iniuriam

riam facit,qui ſcit & eum,cui facit, & modum,quo facit. At qui ſe ipſum ob iram occidit, ſponte id, quod lex non permittit, contra legem efficit rectam: iniuriam ergo facit. Sed cuinam, quæſo, an civitati, non ſibi ipſi? nam ſua patitur ſponte: nemo verò ſponte iniuriam patitur. Quapropter & civitas mulctat:& inſtituta eſt ignominia quædam adverſus eum,qui ſibi mortem conſcivit,vt civitati iniuriam facientem. Prætereà,fieri non poteſt,vt ſibi ipſi quiſpiam iniuriam faciat ea ratione,qua iniuſtus eſt,qui ſolùm iniuriam facit,& non omnino eſt vitioſus. Hic enim differt ab illo. Homo nanque iniuſtus eſt modo quodam, ſic pravus,vt ipſe timidus, non vt totam habens pravitatem:quare ne hac iniuſtitia ſibi ipſi quiſpiam iniuriam facit. Nam idem ſimul ablatum ab aliquo,ac eidem additum eſſet. quod fieri nequit. Sed ſemper inter plures iuſtum atque iniuſtum eſſe neceſſe eſt.Præterea qui iniuriam facit,ſponte agit,& electione, & prior. Qui nanque læſus idem vicisſim facit,iniuriam facere non videtur:ipſe autem ſimul eadem patitur,ſibique facit. Præterea, ſua ſponte quiſpiam iniuriam pateretur.Inſuper ſine ſingulis iniurijs,iniuriam facit nemo. At nemo adulterium ſua cum vxore committit: nemo parietem confodit ſuum: nemo res ſuas furatur.Omnino autem hoc, ſibi, inquam,iniuriam facere, ſolvitur definitione iniuriam patiendi. Sua nanque ſponte patitur iniuriam nemo.

At verò conſtat, vtrumq; pravum eſſe,facere,inquam,iniuriam,atq; pati. Alterum enim eſt,plus,alterum minùs habere medio. Quod quidem perinde ſeſe habet, atq; im medicina quidem,quod ad ſanitatem; in exercendi autem arte, quod ad habitudinem corporis bonam conducit.Peius tamen eſt,iniuriam facere.Hoc enim cum vitio eſt,atque vituperatur.Et vitio vel perfecto & ſimpliciter,vel propè.Non enim omne,quod ſponte fit,cum iniuſtitia eſt: ſed pati iniuriam,ſine vitio, & iniuſtitia eſt.Pati igitur iniuriam per ſe quidem minus eſt malum,per accidens autem nihil prohibet maius eſſe malũ.At non curæ eſt arti. Sed dolorem lateris maiorem morbum,quàm pedis offenſionem eſſe dicit. Quamquàm fieri poteſt nonnunquam contrà per accidens, ſi evenerit vt quiſpiam offenſo pede caperetur ab hoſte,& trucidaretur. Atqui per tranſlationẽ,atque ſimilitudinem eſt iuſtum nõ ſibi ad ſeipſum,ſed ſuorum quibuſdam. Non omne autem iuſtum,ſed herile,vel rei familiaris. His enim rationibus diſtat ea pars animæ, quæ rationem habet, ab ea parte,quæ eſt rationis expers. Ad quas inſpicientibus,ad ſe ipſum iniuſtitia eſſe videtur:propterea quòd in his eſt pati aliquid contra ſuas appetitiones. Vt igitur eſt quid iuſtũ magiſtratum gerenti,& quibus ipſe præeſt,ſic & & his etiã eſſe videtur.Sed de iuſtitia quidẽ,cæteriſq; morum virtutibus,hoc ſit modo determinatum.

SVM-

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS VNDECIMI.

An poßit aliquis ſibi ipſi iniuriam irrogare: an etiam vis ſeu facultas vna eiuſdem hominis poßit committere iniuriam adverſus alteram. Vtrùm peius, facere iniuriam, an pati. Vbi de ijs, qui ſibi mortem conſciſcunt.

DISSERIT Ariſt. hoc loco de quadam Iuſtitia impropria, & longè alia ab ea, de qua in ſuperioribus ſermo fuit. Dividitur caput in tres partes. In prima ſtatuitur, neminem poſſe eſſe iniuſtum propriè & ſimpliciter erga ſeipſum. In ſecunda aſſerit, malum eſſe iniuſtum facere, & iniuſtum pati: & illud prius per ſe loquendo deterius eſſe: fieri tamen poſſe ex accidenti, vt pati iniuſtum peius ſit. In tertia denique docet, iuſtitiam & iniuſtitiam metaphoricam, ſeu impropriam eſſe poſſe inter partes hominis: nullam tamen totius hominis ergà ſeipſum.

2 CIRCA Primam partem præmittit, ſatis perſpicuum eſſe ex dictis, vtrùm quis poſſit ſibi iniuriam irrogare, ſeu iniuſtè agere contra ſeipſum. Sæpe enim traditum eſt, Iuſtitiam, & iniuſtitiam oppoſitam, eſſe *πρός τι, ad alterum*: proindeque neminem erga ſe iuſtum aut iniuſtum eſſe poſſe.

3 HVIC Tamen doctrinæ videntur obſtare duæ difficultates. PRIMA eſt. Omne id quod nulla lege præcipitur, eſt iniuſtum: ſiquidem quidquid iuſtum eſt, per aliquam legem dirigitur & ordinatur. At quod quis percutiat, vulneret, vel occidat ſeipſum, nulla lege præcipitur. Ergo quod quis occidat ſeipſum, eſt aliquid iniuſtum. Cùm igitur manifeſtum ſit quandoque inveniri, qui ſeipſum percutiat, vulneret, vel occidat, conſequens eſt vt ille faciat iniuſtum erga ſeipſum. SECVNDA autem difficultas ferè eſt affinis præcedenti. Quiſquis nullo modo provocatus, nec *ἀντιβλάπτων*, ſive viciſsim nocens, infert alteri damnũ ſciens ac prudens, verè iniuſtus eſt erga alterum: quoniam ex conſilio ſeu deliberatione antegreſſa, & citra ignorationem vllam, tranſgreditur legem, quę prohibet inferre nocumentum alteri. Ergo pariter quiſquis ſciens ac prudens percutit, vulnerat, aut occidit ſeipſum, verè eſt iniuſtus erga ſe: cùm etiam hic ex antegreſſa deliberatione, & abſque ignorantia excuſante, violet legem id prohibentem. Poteſt ergo aliquis iniuriam facere ſibi ipſi.

4 VERVM Non obſtante vtrâque dubitandi ratione præiactâ, ſtatuit Ariſtoteles bimembrem Aſſertionem. nimirum, occidentem ſeipſum nullam facere ſibi iniuriam, ſive, quod perinde eſt, nullatenus ſibi iniuſtum eſſe: cæterum iniuriam facere Reipublicæ, ſeu civitati.

5 PRIOREM Aſſerti huius partem probat: Quia, vt dictum eſt cap. 9. huius libri, & per ſe conſtare videtur apud omnes, illud propriè nobis iniuſtum eſt, quod præter voluntatem patimur: nam ſcienti & volenti non fit iniuria. Cùm igitur quiſquis ſciens ac prudens occidit ſeipſum, non id patiatur præter voluntatem ſuam, ſed potiùs ſpontaneo ac libero ſuæ voluntatis conſenſu; evincitur planè illum non eſſe iniuſtum adverſum ſe, ſive nullam propriè facere ſibi iniuriam.

6 POSTERIOREM Partem demonſtrat à ſigno. Videmus enim, Principibus ac Reipublicæ bene ordinatæ, moris eſſe, vt ignominiâ aliquâ afficiant eos, qui ſibi exitiales manus inferunt: ideoque illos inſepultos relinquere, aut alio genere infamiæ notare. Quo ipſo vltionis genere oſtenditur, eos in civitatem peccaſſe. quippe cui abſque authoritate publica & legitima civem abſtulerunt. Ergo qui occidunt ſeipſos, peccant contra Iuſtitiam legalem, ſeu iniuriam faciunt Reipublicæ. Nimirum, vt habetur l. liber homo ad L. Aquiliam, nemo membrorum ſuorum dominus eſt: omneſque ſumus aliquid Reipublicæ. Quare qui ſeipſum interficit aut mutilat, quaſi furti in Rempublicam reus eſt. Porrò pœna apud Ethnicos, ſtatuta, tum Græcos, tum Latinos, interficienti ſeipſum, levior erat, quàm par eſſet: Ariſt. hoc loco illam reducit ad aliquod infamiæ genus. Æſchynes *Orat. in Cteſiphontem* ait: *Siquis ſeipſum necaverit, manus qua hoc peregit, abſcinditur, & à corpore ſeparata ſepelitur.* Apud Romanos quoque ſola infamiâ inuruntur milites, & nobiles, qui ſibi manus exitiales afferunt, etiam morte non ſecuta: vt patet ex l. ſiquis aliquid §. finali, ff. de pœnis, & ex lege omne delictum, §. qui ſe, ff. de re militari. Verùm apud Hebræos graviores pęnę erant conſtitutæ: ſicuti & apud Chriſtianos in Concilio Bracharenſi I. can. 34. & alijs locis, vbi ſuffragijs vivorum, & ſepultura Eccleſiaſtica privantur.

7 RVRSVS Oſtendit, occidentem ſeipſum nullatenus peccare contra Iuſtitiam peculiarem (de qua ſupra cap. 2. huius libri diſputatum eſt) & vt id probet, præmittit, delinquentem in materia Iuſtitiæ peculiaris, non propterea eſſe violatorem omnium Virtutum, ſed alicuius certi vitij reum: nimirum, timiditatis, ex quâ videtur agere, quiſquis adeò puſillo animo eſt, vt ærumnas huius vitæ tolerare nequeat, ideoque filum vitæ ſibi aſcindit. Neque enim ideo cenſetur avarus, arrogans, aut libidinoſus; cùm multi ab ijs vitijs immunes mor-

mortem sibi consciscant. Hoc autem statuto, disputat ferè sic. Quisquis contra peculiarem Iustitiam peccat, plus aliquid habet, quàm iustum sit: quemadmodum & qui secundùm iniustitiam peculiarem patitur iniustum, habet minùs, quàm sit iustum. Atqui nemo potest simul habere plus & minùs, quàm iustum sit: cũ hæc duo pugnantia sint, & *ἀδύνατα*, vt Græci loquuntur. Ergo nemo potest peccare contra peculiarem Iustitiam, seu pati iniustum secundùm peculiarem iniustitiam, erga seipsum.

8 CONFIRMAT Eandem doctrinam. Si enim quis sciens ac volens faceret sibi iniuriam, idem quoque sciens ac volens pateretur iniuriam à seipso. Atqui iam superioribus ostensum est, neminem scientem ac volentem pati iniuriam. Nemo igitur sciens ac volẽs potest sibi iniuriam facere. *Rursus*. Cùm priùs sit iniuriam facere, quàm pati, si quis faceret sibi iniuriam, & subinde pateretur, esset vtique prior ac posterior seipso. quod planè absurdum est. *Denique*, inductione facta in singulis peculiaris iniustitiæ formis evincitur, neminem esse posse iniurium sibi ipsi. Nemo enim potest adulterium committere cum coniuge sua: cùm adulterium dumtaxat positum sit in violatione alieni thori. Nemo etiam furti aut latrocinij reus est quòd rem suam accipiat, aut parietem suum effodiat, sed alienum tantùm, ac sic de cæteris. Non ergo potest quis erga seipsum esse reus peculiaris iniustitiæ, sed tantùm erga alterum.

9 CIRCA Secundam partem divertit ad exponendum pleniùs duo illa, iniuriam facere, & iniuriam pati. & inquirit, vtrum eorum peius sit. In hac verò quæstione præmittitur necessariò, vtrumque id malum esse: cùm eorum tantùm, quæ mala sunt, possit vnum esse altero peius. Porrò ea duo mala esse, suadetur facilè. Nam habere plus aut minùs, quàm Iustitiæ medium exigat, malum est: cùm omnis recessus à mediocritate sit vituperabilis. Idque speciatim in distributionibus & commutationibus, quę ad Iustitiam spectant, cernitur: quoniam habent se instar Medicinæ & Gymnasticæ: in quibus medicamentum & exercitatio sunt aliquid malum, quoties à mediocritate recedunt. At quisquis facit iniuriam, habet plus; quisquis verò iniuriam patitur, habet minùs, quàm Iustitiæ medium exigat. Ergo facere iniuriam, & iniuriam pati, malum est.

10 HINC Pergit ad instituendam comparationem vtriusq;, & asserit, peius quid esse iniuriam facere, quàm pati. Idque probat: Quia omne id, quod est per se vituperabile, & annexum vitio, peius est illo, quod per se nec vituperabile est, nec vitio annexum. Atqui iniuriam facere est quid per se vituperabile, & vitio annexum; iniuriam verò pati, nec per se vituperabile, nec vitio annexum est. Ergo peius est iniuriam facere, quàm pati. Minor propositio, in quâ dissidium esse posset, videtur manifesta: Quia iniuriam facere, est agere iniustum ex consilio & electione, vt dictum est cap. 9. quod sanè non modò dignum est vituperio, sed opus vitij absoluti & perfecti. quale non est quod ex ira, aut alia simili perturbatione fit: sed tantùm quod ex deliberatione antegressu, & electione. Iniuriam verò pati, potiùs commiseratione, quàm vituperio, dignum censetur.

11 ADDIT Autem, fieri interdum, & *κατὰ συμβεβηκός*, *secundùm accidens*, posse, vt iniuriam pati sit deterius, quàm iniuriam facere. vt si, v.g. ex perpessione iniuriæ provocatur quis ad inferendum maiores iniurias, quàm patiatur. Exempla obvia sunt. Patitur maritus coniugis probra: indéque ansam sumit ad interimendum familiam innocentem. Princeps quandoque iniuriam patitur in ea temporis occasione, vt dignitas ipsius subeat contemptũ omnium, aut vilipendiũ. Verùm id monet Aristoteles, ex eventu esse, sive accidente, cuius nulla arti ratio est, sed eius dumtaxat, quod per se loquendo fieri solet. Medicinæ enim, instituta comparatione inter dolorem capitis, & ictum pedis, pronuntiat prius malum esse deterius. Fieri tamen ex accidenti potest, offensionem pedis esse peiorem: si quis v.g. ex dolore lateris convalescat, ex offensione autem pedis incurrat in manus hostium, & servitutem patiatur. Ita ferè accidisse legitur Gneio Pompeio, Magni illius Pompeij filio: qui victus à Cæsare, cùm fugeret, talum intorsit. proindéque impedito cursu, ab hostibus captus est, & interfectus. Est & aliud exemplum historicum in percussione, seu ictu capitis, qui longè deterior est per se loquendo, quàm morsus digiti. Et tamen aliquando accidit, vt quis ex morsu digiti moreretur, ex ictu autem capitis ad summam fortunam conscenderet. Baldus enim ille celebris Iuriscõsultus, & pręceptor Benedicti XI. Papæ, ex levi morsu cuiusdam catuli in digito obijt. Contrà verò Petrus Rogerius Benedictinus, aliàs Clemens VI. Pontifex Maximus, cùm in minoribus esset, ingenti vulnere capitis accepto à latronibus, tam admirandam sibi comparavit memoriæ facilitatem, tenacitatemque, vt quidquid vel semel legisset, nunquam oblivisci posset, vt testatur Spondanus in eius historia. Inde verò ad tantam eruditionem ac doctrinam pervenit, vt primùm Archiepiscopus Rhotomagensis, posteaque totius Ecclesiæ Præsul, electus fuerit. Vbi certe per accidens peior longè fuit morsus digiti in Baldo, quàm vulnus capitis in Rogerio. Ita ergo iniuriam pati, potest ex accidenti esse deterius, quàm iniuriam facere.

12 CIRCA Tertiam partem conce-

cedit, iustitiam metaphoricam, seu impropriè dictam, proindeque & iniuriam metaphoricam inter inter partes seu facultates hominis diversas. In quo videtur refellere opinionem Platonis in Gorgia, & lib.4. de Republ. fine, vbi videtur statuere Iustitiam propriè dictam hominis erga se, & vnius partis sive facultatis erga aliam. Constituit enim duo Iustitiæ genera, alterum externum, seu circa alios, de quo nemo dubitat propriè habere rationem Iustitiæ: alterum intimum tribus animæ partibus: nimirum, rationi, iræ, & libidini: in quibus intercedere putat Iustitiam, quam accentum & concentum vocat, quoties ratio dominatur, & duæ aliæ facultates obtemperant, ipsique primatum deferunt, velut superiori.

13 VERVM Iustitiam hanc solùm per catachresim aut metaphoram sic appellari, probat Arist. quia ius illud inter animæ partes, vt inferiores superiori obtemperẽt, ad summum est instar iuris illius, quod est inter dominum, & servum, virum, & vxorem, patrem, & filium: inter quos inferior deferre debet, seu parêre superiori. At huiusmodi ius non est strictè dictum, sed latè & impropriè. Non enim est ius illud, quod alteri reddit, quæ sua ipsius sunt; nimirum, alteri homini, seu nullatenus coniuncto: sed tantùm est ius, quo inferior sibi coniuncto superiori deferi, atque obtemperat. Ergo nec ius inter animæ partes, vt inferiores obtemperent superiori, est strictè dictum, sed latè & impropriè. Immo & adhuc magis impropriè ius est, quàm inter personas memoratas, tum superiores, tum inferiores: cùm illæ sint diversa supposita, & naturâ numericè distinctâ constent, quamvis politicè vna eademque persona censeantur quò ad plures considerationes. Cæterùm facultates animæ, ad eandem naturalem personam pertinent: ideoque longiùs recedunt à strictâ Iustitiâ, quæ necessario est ad alterum.

14 DENIQVE Hominis erga seipsum nullam Iustitiam esse posse, ne metaphoricam quidem, patet: quoniam illa distinctionem aliquam exigit, saltem facultatum diversarum. Cùm igitur homo nullam omnino distinctionem à seipso habeat, nullam quoque Iustitiam erga se habere potest, etiam impropriã.

VIDE D.Thomam 2.2.q.59.art.3.ad 2. & q.64.art.5.& q.124.art.2. ad 1. & 3.p.q. 47.art.6.ad 3. quatenus ijs locis docet, nemini licere interimere seipsum.

FINIS PARTIS PRIORIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM NOTABILIVM, HABEtur in fine Posterioris Partis.

SALMANTICÆ:
APVD LVCAM PEREZ,
ANNO M.D.LXXV.

